

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

2

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 16 травня 2025 року

Том 2

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 16 травня 2025 року

Том 2

Одеса
2025

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)
Є 24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 16.05.2025 р.)*

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: нові виміри у воєнний час** : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 16 травня 2025 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2025. – Т. 2. – 716 с.
ISBN 978-617-8430-61-0

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час» містять результати наукових досліджень і практичних напрацювань вчених, фахівців і військовослужбовців, здійснені в умовах повномасштабної війни. У збірнику представлено як теоретичні, так і емпіричні дослідження у галузях філософії, загальної теорії держави і права, історії права, сучасних соціально-політичних процесів, соціології та психології.

Особливу увагу приділено аналізу загроз національній безпеці в конституційному, міжнародному та європейському правовому контекстах, а також питанням трудового, соціального, земельного, аграрного та екологічного права. Окремі розділи присвячено функціонуванню економіки та підприємництва в умовах євроінтеграції.

У збірнику також розглянуто проблематику цифрової трансформації, захисту інформації та кібербезпеки в умовах воєнного часу, методику викладання іноземних мов, перекладознавство, лінгвістику і журналістику. Висвітлено наукові здобутки в адміністративному, фінансовому, морському та митному праві, реформуванні судової системи, діяльності прокуратури, правоохоронних органів та адвокатури. Окремо проаналізовано питання кримінального права, кримінального процесу, кримінології, криміналістики, судової експертизи, медико-психологічного забезпечення правосуддя, а також аспекти цивільного, сімейного, господарського права, інтелектуальної власності та патентного судочинства. Розглянуто також актуальні питання діяльності бібліотек у закладах вищої освіти та фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник адресовано науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, а також практикам у галузях права, економіки, соціології, політології, психології, філології, журналістики та кібербезпеки.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)“364”“20”(062.552)

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**

ISBN 978-617-8430-61-0

© НУ «Одеська юридична академія, 2025
© Автори статей, 2025

Зміст

ПРИВІТАННЯ ГОЛОВИ ВЧЕНОЇ РАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ», АКАДЕМІКА С. В. КІВАЛОВА	16

СЕКЦІЯ 12. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

<i>Харитонов Євген Олегович</i> КАТЕГОРІЇ «ЦІННОСТІ», «ПРИВАТНІ ПРАВА» ТА «ІНТЕРЕСИ» У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	18
<i>Давидова Ірина Віталіївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	22
<i>Мінченко Раїса Миколаївна, Мінченко Дар'я Анатоліївна</i> ОБОВ'ЯЗКОВА СИЛА РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.	24
<i>Некіт Катерина Георгіївна</i> СУЧАСНІ РЕГУЛЯТОРНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ЦИФРОВИХ АКТИВІВ.	28
<i>Сафончик Оксана Іванівна</i> ОКРЕМІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.	31
<i>Чанишева Аліна Рашидівна</i> МІСЦЕ АКЦЕСОРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СПЛАТИ НЕУСТОЙКИ В СТРУКТУРІ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН	33
<i>Адамова Олена Семенівна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДОГОВОРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ...	36
<i>Бабич Ірина Григорівна</i> ФОРМУВАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.	39
<i>Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна</i> ОЗНАКИ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ	42
<i>Глиняна Катерина Михайлівна</i> СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ.	44
<i>Завальнюк Сергій Володимирович</i> КВАЛІФІКОВАНІ ДЕФЕКТИ ЯК ВИД ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.	47
<i>Зубар Володимир Михайлович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВУ ПРИРОДУ ВЕДЕННЯ ЧУЖИХ СПРАВ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ.	48
<i>Калітенко Оксана Михайлівна</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СПАДКОВОГО ПРАВА: НОВІ ОБ'ЄКТИ ТА МОДЕЛІ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ	51
<i>Кривенко Юлія Василівна</i> ДО ПИТАННЯ ПРАВ КРЕДИТОРІВ У СПАДКОВИХ ВІДНОСИНАХ	53
<i>Матійко Микола Володимирович</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ.	55
<i>Омельчук Олександр Сергійович</i> ЕМОЦІЙНІ ФЕЙКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРИЯТЯГНЕННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.	59
<i>Orzikh Yurii Hennadiiovych</i> REFLECTIONS ON THE EXPERIENCE OF TRANSLATING UKRAINIAN LEGAL TERMINOLOGY INTO ENGLISH: IN SEARCH OF A COMMON DENOMINATOR	62

Оскілко Олексій Олегович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК УЧАСНИКІВ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН	66
Павлова Вікторія Георгіївна ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО НА ОBOB'ЯЗКOVУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ	69
Токарева Віра Олександрівна ЗЛОВЖИВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИМИ ДАНИМИ ПІД ЧАС ВИБОРІВ: НА ПРИКЛАДІ FACEBOOK	71
Мельник Олександр Володимирович ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ УСИНОВЛЕНИХ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ	74
Фасій Богдан Володимирович ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ДИСПОЗИТИВНОГО МЕТОДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	78
Шамота Олександр Володимирович ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ	80
Бойченко Ростислав Сергійович ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.	82
Брага Аліна Анатоліївна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО СПАДКУВАННЯ В СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ...	85
Вовчок Руслан Володимирович ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	88
Герсак Віталій Анатолійович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ СПАДЩИНИ	91
Гнатенко Сергій Сергійович ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НА НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ	94
Гнатюк Дмитро Володимирович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	97
Дворнікова Анна Юріївна ПРОБЛЕМИ ВТРУЧАННЯ У ПРАВО НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ ПРИ УСУНЕННІ ПЕРЕШКОД У КОРИСТУВАННІ ТА РОЗПОРЯДЖЕННІ МАЙНОМ	100
Кочіашвілі Альберт Давидович ЩОДО ДОРЕЧНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІЇ РИЗИКУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ УМОВ	103
Мельничук Олександр Миколайович ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ	106
Мусієнко Андрій Юрійович ВИТРЕБУВАННЯ НЕЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ ІЗ ЧУЖОГО НЕЗАКОННОГО ВОЛОДІННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ	108
Павленко Микола Вадимович ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ З ЦИВІЛЬНОГО СЕКТОРУ	111
Рябенченко Вікторія Олександрівна ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ВЕРБУВАННЯ ФСБ У СОЦМЕРЕЖІ «ТЕЛЕГРАМ»	113

Романовський Денис Сергійович

НАДАННЯ ДОГЛЯДУ НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ ЗА ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В
УМОВАХ ВІЙНИ 115

Саїд Карім Бассемович

ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСИФАЙД-АГРЕГАТОРІВ ТА ЇХ СТРУКТУРА: ПРАВОВІ РАМКИ ТА
ВИКЛИКИ ДЛЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 119

Стрілець Михайло Ігорович

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДОГОВОРІВ НА НАДАННЯ ФРІЛАНС-ПОСЛУГ 122

Сухий Євген Олегович

ПРАВОВІ ЗМІНИ У СФЕРАХ ЖИТЛОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 125

Халдай Ілля Віталійович

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ ЗБИТКІВ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 127

Шайхет Олена Петрівна

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ
ВІЙНИ 131

Шитков Єгор Олексійович

ОБ'ЄКТИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ 134

Якушев Станіслав Ігорович

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ 137

СЕКЦІЯ 13. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Голубєва Неллі Юрївна

ВІДПОВІДАЧІ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ 140

Андронов Ігор Володимирович

ПРО КОНКУРЕНЦІЮ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ 142

Волкова Наталія Василівна

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ» У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ 145

Бут Ілля Олександрович

ТЛУМАЧЕННЯ СУДОМ ЗАКОНУ ЗА ПРИНЦИПОМ CONTRA LEGEM: ДОСЯГНЕННЯ
СПРАВЕДЛИВОСТІ НА ПРОТИВАГУ ЗАКОННОСТІ 148

Дрогозюк Крістіна Борисівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ В РЕЖИМІ
ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 152

Павлова Юлія Сергіївна

ВПЛИВ СУДОВОЇ РЕФОРМИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ:
НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. 155

Полуніна Ольга Олександрівна

РОЛЬ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЗАХИСТІ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ. 157

Полюк Юлія Іванівна

ІГНОРУВАННЯ ІМУНІТЕТУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА
ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ. 159

Припуляк Валерій Миколайович

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ: УРОКИ ДЛЯ
УКРАЇНИ 162

Стоянова Тетяна Анатоліївна

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ В СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ
ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 165

Цал-Цалко Юлія Юліївна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО СКРІНШОТУ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ. 168

Яніцька Інна Анатоліївна МЕДІАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ УСПІШНОГО АДВОКАТА	171
Бітов Іван Андрійович ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ПРИ ВІДКРИТТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	173
Кисельов Вадим Костянтинович ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	176
Колечко Дмитро Миколайович ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ.	179
Лукасевич Геннадій Олегович ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	181
Мельниченко Анна Володимирівна ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ВИКОНАННЯ ЯК СКЛADOVA РЕФОРМИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ	184
Парфьонов Георгій Володимирович ДОКУМЕНТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ВИКОНАВЦЯМИ В ПРОЦЕСІ НАКЛАДЕННЯ ТИМЧАСОВИХ ОБМЕЖЕНЬ НА БОРЖНИКА	187
Поліщук Павло Анатолійович ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ РОДИННИХ ВІДНОСИН МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ	190
Русецька Оксана Олександрівна ДЕЯКІ ЗМІНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ	193
Сатановська Олена Валентинівна ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ. . .	195
Снітко Андрій Сергійович ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА.	198
Федорчук Юлія Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ НОТАРІУСА ТАКИМ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЄ ВИКОНАННЮ	201

СЕКЦІЯ 14. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Харитонова Олена Іванівна ПРАВО НА ЦИФРОВУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ЦИФРОВИХ ПРАВ	203
Ульянова Галина Олексіївна ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ	207
Бааджы Наталія Пилитівна ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ СФЕРІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	210
Галупова Лариса Ігорівна ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ІМІДЖЕВИХ ПРАВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ	213
Ennan Ruslan ARTIFICIAL INTELLIGENCE, INTELLECTUAL PROPERTY AND PATENT LAW: THE PROBLEMS OF THE LEGAL REGULATION	216

Кирилюк Алла Володимирівна ВИКОРИСТАННЯ ШІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ	220
Мазуренко Світлана Вікторівна ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЯ ПАТЕНТНИМИ ПРАВАМИ	224
Мартинюк Іван Вікторович ЗАХИСТ ПАТЕНТНИХ ПРАВ У МЕТАВСЕСВІТІ.....	227
Бакутін Артем Олегович ДО ПИТАННЯ ЗДАТНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТВОРЮВАТИ ХОРЕОГРАФІЧНІ ТВОРИ.....	230
Бугаєць Альона Сергіївна РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НОВИХ РЕАЛІЯХ.....	233
Гриценюк Владислав Олександрович ЗАХИСТ ПРАВ НА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТВОРИ.....	235
Здирко Єлизавета Михайлівна ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РЕЗУЛЬТАТІВ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ	237
Ларіонов Владислав Сергійович ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УМОВНОГО ДОСТУПУ ДО МЕДІА-СЕРВІСІВ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО	241

СЕКЦІЯ 15. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Подцерковний Олег Петрович ЩОДО ПРОБЛЕМ РІЗЬКОГО ПОГІРШЕННЯ СТАНУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	245
Будурова Ганна Миколаївна ЗМІНА ПРАВОВИХ ТИТУЛІВ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ОНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	248
Гофман Олександр Рудольфович, Петров Володимир Володимирович ПІДТРИМКА ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ.....	251
Добровольська Володимира Володимирівна ЩОДО ЛІЦЕНЗУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	254
Згама Антоніна Олександрівна ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОЧИНСТВІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	257
Квасніцька Ольга Олексіївна ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕННЯ ОПЕРАТОРІВ ДОСТУПНОГО ЖИТЛА У СВІТЛІ ЗАКОНОПРОЕКТУ «ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ» ТА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НЕСПРОМОЖНІСТЬ.....	261
Попелюк Вадим Павлович ЩОДО СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВОЮ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТЛО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	264
Войнарівський Микола Миколайович ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ У ПЕРЕВЕЗЕННЯХ.....	267
Райчева Світлана Іванівна ВІДОКРЕМЛЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КОНЦЕНТРАЦІЇ МАЙНОВИХ СПОРІВ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА	271
Артёмов Дмитро Володимирович ЩОДО ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	273
Бабалунга Олесь Михайлович НЕДІЙСНІСТЬ АРБИТРАЖНОГО ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В КОНТРАКТІ.....	276

Будзар Павло Степанович ЩОДО ПРИБУТКУ ЯК ЧИННИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	279
Зарічанський Григорій Віталійович ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	282
Ляховецький Олександр Олександрович ЩОДО СМАРТ-КОНТРАКТІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ	284
Неділько Сергій Миколайович ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРИСТВ ВЗАЄМНОГО СТРАХУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ НОРВЕГІЇ	287
Попович Павло Олександрович ІНТЕГРАЦІЙНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗЕД, ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ	291

СЕКЦІЯ 16. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Харитонова Тетяна Євгенівна ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕРВІТУТНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ	294
Григор'єва Христина Антонівна СУБ'ЄКТИ ПРАВ НА ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ	297
Заверюха Марина Михайлівна НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В ЛІСОВИХ ГОСПОДАРСТВАХ	300
Канівець Людмила Анатоліївна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	302
Караханян Карина Мартинівна ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОДНЕВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У ВОЄННИЙ ЧАС ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	305
Платонова Євгенія Олегівна ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	307
Чумаченко Інна Євгенівна ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПОРУШЕННЯМ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	310
Берзінь Сергій Людвигович ПРАВОВІ СПОСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ	313
Поліщук Єгор Сергійович НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ	315
Щербаков Юрій Сергійович ЗЕМЕЛЬНІ СЕРВІТУТИ ДЛЯ ПОТРЕБ ЕНЕРГЕТИКИ: ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ	318
Юров Максим Юрійович ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІТРОЕНЕРГЕТИКИ	320

СЕКЦІЯ 17. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Шамша Ігор Володимирович СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ НАРЦИСІЗМУ В МЕДІЙНИХ ПРАКТИКАХ	323

<i>Єременко Олександр Михайлович</i> ГІПОТЕТИЧНА МОЖЛИВІСТЬ МІСТИЧНОГО КОМУНІЗМУ	326
<i>Смазнова Ірина Сергіївна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМУ ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА МЕДІАПРАКТИК.	328
<i>Капустіна Надія Борисівна</i> РЕКЛАМА У МАС-МЕДІА: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ	331
<i>Сумарокова Людмила Миколаївна</i> «ЦІННОСТІ» ТА «ІНТЕРЕСИ» В СУЧАСНИХ АРГУМЕНТАТИВНИХ ПРАКТИКАХ	335
<i>Крижановська Тетяна Олександрівна</i> КОНЦЕПТ САМОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМІ.	338
<i>Токар Людмила Вікторівна</i> ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ РІВНЯ АБДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ КАНДИДАТІВ ПІД ЧАС ТЕСТУ НА КОГНІТИВНІ ЗДІБНОСТІ.	342
<i>Польовий Святослав Сергійович</i> НАРАТИВ ЯК ФОРМА ВЛАДИ.	345
<i>Максимчук Діна Дмитрівна</i> ЗАЛЕЖНІСТЬ ТА САМОДОСТАТНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ.	348
<i>Скриннік Руслан Алізамінович</i> ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС У КОНТЕКСТІ СВІТ-СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ	351
СЕКЦІЯ 18. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ	
<i>Кормич Людмила Іванівна, Кормич Анатолій Іванович</i> ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК ДЕМОКРАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗШИРЕННЯ УЧАСТІ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: МОЖЛИВОСТІ І ЗАСТЕРЕЖЕННЯ	355
<i>Вітман Костянтин Миколайович, Капсамун Олег Георгійович</i> СТРАТЕГІЯ «ЗВОРОТНОГО КІСІНДЖЕРА» В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНА ДИЛЕМА США	358
<i>Мамонтова Елла Вікторівна</i> СЕМІОТИКА ЯК АКТУАЛЬНИЙ МЕТОД ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ У ДОБУ ГІБРИДНИХ ВІЙН.	361
<i>Завгородня Юлія Володимирівна</i> ПОЛІТИКА ЗАХИСТУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ	363
<i>Козьмич Альона Віталіївна</i> ВИМУШЕНИЙ ЦИФРОВИЙ АВТОРИТАРИЗМ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ВИКЛИК В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.	366
<i>Краснопольська Тетяна Миколаївна, Каприця Роман Олександрович</i> РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)	368
<i>Сушко Анатолій Іванович</i> ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ	371
<i>Лисянський Павло Леонідович</i> ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ БЕЗПЕЦІ ДЕМОКРАТІЇ	373
<i>Железков Андрій Іванович</i> СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЗА РІЗНИХ ВИДІВ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ.	377
СЕКЦІЯ 19. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА	
<i>Яковлев Денис Вікторович</i> ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЧАС: МІФОЛОГІЯ МАЙБУТНЬОГО.	380

Ярова Ліліана Вікторівна ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	383
Калашнікова Людмила Володимирівна СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЩОДО УБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	385
Яковлева Лілія Іванівна ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ІСТИНА, ІДЕНТИЧНІСТЬ, ІНТЕЛЕКТУАЛИ.....	388
Яценко Микола Анатолійович СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ВІРТУАЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ МОЛОДІ.....	391
Каретна Ольга Олександрівна ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	395
Прохоренко Євгенія Яківна ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ДЕВІАЦІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	398
Дмитрієв Вадим Вадимович ВПЛИВ «МЕДІАТИЗОВАНОЇ РЕАЛЬНОСТІ» НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ.....	401

СЕКЦІЯ 20. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Цільмак Олена Миколаївна РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПСИХОЛОГІВ.....	404
Ульянов Вадим Олексійович ХРОНІЧНИЙ СТРЕС В ФЕНОТИПІЧНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНЕТИЧНИХ НАСЛІДКІВ ТРИВАЛОГО ВПЛИВУ ІОНІЗУЮЧОЇ РАДІАЦІЇ.....	406
Бакурідзе Ніна Григорівна НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСІБ З ЛЕГКОЮ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ ТА ВИБУХОВИМИ УШКОДЖЕННЯМИ ОКА У ВІДДАЛЕНОМУ ПЕРІОДІ.....	410
Герашенко Олександр Сергійович КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	412
Гурін Руслан Сергійович ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	415
Джежик Ольга Володимирівна ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ЯК ОСНОВНА ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ГАЛУЗІ.....	417
Корнута Людмила Михайлівна ПСИХОЛОГІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ В ПЕРІОД КРИЗИ.....	420
Лісовенко Анна Федорівна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА КРИЗУ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	422
Павзюк Анатолій Анатолійович ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТІЙКОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ЛІДЕРСТВА У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	426
Репнова Тетяна Петрівна ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У ПОДОЛАННІ РИГІДНОСТІ МИСЛЕННЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.....	428
Самара Ольга Євгенівна ВПЛИВ ПОРУШЕНЬ СЕКСУАЛЬНОЇ СФЕРИ НА ЗРОСТАННЯ СУЇЦИДАЛЬНИХ НАСТРОЇВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ.....	430

Татьянчиков Андрій Олександрович ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ	434
Ташилатов Вячеслав Абдуллайович РОДИНА ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ В КРИЗОВИХ УМОВАХ	437
Третьякова Тетяна Миколаївна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРУ В БІЗНЕС-УПРАВЛІННІ	440
Шмаленко Юлія Іванівна ПСИХОТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	442
Папінян Вікторія Валентинівна ВПЛИВ ДИСТРЕСУ НА КОГНІТИВНІ ФУНКЦІЇ ЛЮДИНИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕННЯ	444
СЕКЦІЯ 21. ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ	
Кібік Ольга Миколаївна ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ПРОЦЕСІ БЕЗПЕЧНОГО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	448
Слободянюк Ольга Василівна ІНВЕСТИЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	451
Котлубай Вячеслав Олексійович ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	453
Редіна Євгенія Валентинівна КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА ЯК ДРАЙВЕР ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ	456
Примаченко Іван Федорович СИНЕРГІЯ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЙМОВІРНІ СЦЕНАРІЇ ПІСЛЯ ПРИПИНЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В НАЙБЛИЖЧОМУ МАЙБУТНЬОМУ	460
Корнілова Олеся Володимирівна ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ..	463
Калмикова Наталя Юріївна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ	466
Кузнецова Людмила Валентинівна ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВОМУ СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ	469
Сіянюк Павло Віталійович ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	472
Крейтор Сергій Юрійович ПЕРЕДУМОВИ ТА БАР'ЄРИ ІНТЕГРАЦІЇ ІННОВАЦІЙ У ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ.	475
Візіренко Світлана Вікторівна РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ПІДТРИМЦІ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ	477
Тищенко Ірина Валеріївна ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ	480
Razinkin Nikita INNOVATIVE MARKETING STRATEGIES AND LOGISTICS SOLUTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRIC VEHICLE MARKET IN THE CONTEXT OF DIGITAL ADAPTATION	483

СЕКЦІЯ 22. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТРИМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

<i>Логінова Наталія Іванівна</i> ПОРІВНЯННЯ БІБЛІОТЕК PUTHON ДЛЯ КЕРУВАННЯ БАЗАМИ ДАНИХ	486
<i>Гура Володимир Ігорович</i> КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ КІБЕРЗАГРОЗ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЕНЕРГОСИСТЕМАХ	489
<i>Задерейко Олександр Владиславович</i> АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ РЕЛЕВАНТНОСТІ ПОШУКУ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	493
<i>Куклінова Тетяна Вікторівна, Куклінова Софія Іванівна</i> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ЗЕЛЕНИЙ ВОДЕНЬ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	497
<i>Лобода Юлія Теннадіївна</i> ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПІДХОДИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДАНИХ В АНАЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ	501
<i>Манаков Сергій Юрійович</i> ПАТЕРНИ БЕЗСЕРВЕРНОЇ АРХІТЕКТУРИ	504
<i>Трофименко Олена Григорівна</i> ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В ІТ	506
<i>Чанишев Рашид Ібрагімович</i> PROTESTEU – НОВА ВНУТРІШНЯ СТРАТЕГІЯ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	510
<i>Чикунів Павло Олександрович</i> ПРОЄКТУВАННЯ ВЕБОРІЄНТОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ПЛАТФОРМИ WINDOWS	513
<i>Щербина Юрій Володимирович</i> АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМНИХ ГЕНЕРАТОРІВ ПСЕВДОВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ ...	517
<i>Дика Анастасія Іванівна</i> ЗАСТОСУВАННЯ NLP-МЕТОДІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ XSS-АТАК	520
<i>Грезіна Олена Миколаївна</i> ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ РІЗНИХ БАЗ ДАНИХ В ВЕБЗАСТОСУНКАХ	523
<i>Соловійов Артем Сергійович</i> ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КІБЕРБЕЗПЕКИ ОСОБИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ	526
<i>Толокнов Анатолій Арнольдович</i> ПРОЦЕДУРНА ГЕНЕРАЦІЯ У ВІДЕОІГРАХ:ОГЛЯД МЕТОДІВ, ЗАСТОСУВАНЬ ТА ПЕРСПЕКТИВ	529

СЕКЦІЯ 23. КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

<i>Горбаченко Станіслав Анатолійович</i> ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ SCRUM У ВИРІШЕННІ ЗАДАЧ КІБЕРБЕЗПЕКИ	533
<i>Соколов Артем Вікторович, Радуш Володимир Вячеславович</i> МЕТОД НЕДВІЙКОВОГО АФІННОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КРИПТОГРАФІЧНОЇ ЯКОСТІ S-БЛОКІВ	536
<i>Ахматетьєва Ганна Валеріївна, Овчинников Микола Юрійович</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ШИРОКОСМУГОВОГО ТА ФАЗОВОГО КОДУВАННЯ ЦИФРОВИХ ВОДЯНИХ ЗНАКІВ В АУДІОСИГНАЛІ	539
<i>Бойко Віктор Дмитрович</i> ПРОБЛЕМИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ НА КІБЕРІНЦИДЕНТИ У ВЕБ-СЕРВЕРАХ СЕРЕДНЬОГО ТА НИЗЬКОГО РІВНЯ	543

<i>Кухаренко Сергій Вікторович</i> СИСТЕМА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ МЕДІА В УКРАЇНІ	546
<i>Чепурна Олена Євгенівна</i> АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-ІГРОВИХ МЕТОДІВ СУЧАСНОЇ КІБЕРБЕЗПЕКИ	548
<i>Соколов Артем Вікторович, Баландіна Наталія Миколаївна, Зігінова Юлія Костянтинівна</i> КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕЯ ЗБІЛЬШЕННЯ БЛОКУ ДЛЯ МЕТОДУ З КОДОВИМ УПРАВЛІННЯМ ТА СЛІПИМ ДЕКОДУВАННЯМ	551
<i>Черевко Євген Володимирович</i> ЧИСЕЛЬНЕ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ РІВНЯННЯ СТРУНИ ЗАСОБАМИ БІБЛІОТЕК PYTHON	555
<i>Овчинников Микола Юрійович</i> КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦВЗ В АУДІОФАЙЛИ	558
<i>Слатвінська Валерія Миколаївна</i> ІНТЕГРАЦІЯ УМОВНОГО ГЕНЕРАТИВНО-ЗМАГАЛЬНОГО ПІДХОДУ ТА LSTM-МЕРЕЖ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ АНОМАЛІЙ У КІБЕРБЕЗПЕЦІ МЕРЕЖЕВОГО ОБЛАДНАННЯ	563
<i>Скідан Владислав Сергійович</i> ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	565
<i>Поворознюк Олексій Олегович</i> МЕТОДИ ЗАХИСТУ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ	568

СЕКЦІЯ 24. КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

<i>Томчаковська Юлія Олегівна</i> ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТІВ	571
<i>Строченко Леся Василівна</i> ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРИНЦИПИ ПАРАДИГМАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	573
<i>Varieshkina Natalia</i> COMMUNICATIVE PRINCIPLE IN READING SKILLS FORMATION	575
<i>Дихта Наталія Миколаївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЇЇ ВЖИВАННЯ	578
<i>Єрьоменко Світлана Василівна</i> ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ДИСКУРСУ	580
<i>Іванова Наталія Георгіївна</i> ЦИФРОВІ СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ ЯК ТРЕТЬОЇ ІНОЗЕМНОЇ: РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕСКРИПТОРІВ INTERACCIÓN EN LÍNEA НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ В УМОВАХ ВИЩОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ	583
<i>Козак Тетяна Борисівна</i> БІНАРНІСТЬ ПОНЯТТЯ 'ЧОРНИЙ'/'БІЛИЙ' У МОВАХ ПЕРВІСНОЇ ФОРМАЦІЇ	586
<i>Марчук Ірина Петрівна</i> DEVELOPING INDIVIDUAL PROFESSIONAL PROGRAMS OF A TUTOR	589
<i>Пеліван Оксана Костянтинівна</i> ВВІЧЛИВІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ	592
<i>Потенко Людмила Олександрівна</i> ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ	595
<i>Телецька Тетяна Володимирівна</i> ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ПРАВНИЧОЇ ГАЛУЗІ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД	598

Тупікова Тетяна Валеріївна ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ	601
Швелідзе Лідія Дмитрівна КЕЙС-МЕТОД ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРАВНИЧІЙ ОСВІТІ	603
Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ МОВЛЕННЯ ДОНАЛЬДА ТРАМПА ТА КАМІЛИ ГАРИС ПІД ЧАС ПЕРЕДВИБОРЧИХ ДЕБАТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.	605
Mykola E. Alexeyev AN AVENUE TO PLAIN LANGUAGE IN LEGAL ENGLISH	608
Ksenia Kovalova THE CONCEPT OF FABRIC AS A CONCEPTUAL METAPHOR	611
Лесневська Катерина Вікторівна РОЛЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ.	613

СЕКЦІЯ 25. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

Мамич Мирослава Володимирівна КОНТЕНТ ВИДАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО.	615
Кісельова Анастасія Андріївна ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ.	618
Назаренко Оксана Миколаївна ДУХОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАЦІЇ В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ	620
Томчаковський Олександр Георгійович ПОЛІКОДОВИЙ VS КРЕОЛІЗОВАНИЙ ТЕКСТ	623

СЕКЦІЯ 26. ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Колкутіна Вікторія Вікторівна ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ПОЕТИКИ У СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО СТОРИТЕЛІНГУ	625
Макаренко Олександр Юрійович, Макаренко Наталія Анатоліївна ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.	628
Маляренко Тетяна Анатоліївна ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У КОМПЛЕКСНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	631
Скалацька Олена Віталіївна СУЧАСНІ ФОРМИ ЦИРОВИХ МЕДІА.	633
Грушевська Юлія Андріївна ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ НОРМ ЯК АТРИБУТ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ	636
Червінчук Аліна Олегівна РОЛЬ КОНСТРУКТИВНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ У ВИСВІТЛЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ВОЄННОГО ЧАСУ	638
Чубук Олег Леонітійович НАЙНЕОБХІДНІШІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДІЙНИКІВ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.	641
Літвінчук Ірина Сергіївна РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: ЗАГРОЗА ЧИ МОЖЛИВІСТЬ	643

СЕКЦІЯ 27. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Антіпова Жана Ігорівна, Кучеренко Геннадій Васильович

АТЛЕТИЧНА ГІМНАСТИКА В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ 647

Барсукова Тетяна Олександрівна, Ігнатенко Сюзанна Олександрівна

ФІЗИЧНІ ВПРАВИ, ЯК ЗАСІБ, ЩО СПРИЯЄ ПІДВИЩЕННЮ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ 650

Гоголева Олена Миколаївна, Халайджі Світлана Владиславівна

НАСТІЛЬНИЙ ТЕНІС, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ 654

Заверзаєв Валерій Володимирович, Дразіна Євдокія Володимирівна

ІГРОВІ ВИДИ СПОРТУ – ІНСТРУМЕНТ, ОРІЄНТОВАНИЙ НА ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ 659

Кальніченко Андрій Михайлович, Форостян Ольга Іванівна

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ 663

СЕКЦІЯ 28. ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таїсія Юріївна, Дем'яненко Ольга Михайлівна

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ОДЕСИ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТВОРІВ М. СИНЯВЕРА ТА О. СУРІЛОВА В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПАРАЛЕЛЕЙ МІЖ ХХ СТОЛІТТЯМ І СЬОГОДЕННЯМ 667

Солодка Альона Іванівна

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕКАХ 671

Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Новітська Ірина Вадимівна

ДОВІДКОВІ ЮРИДИЧНІ ВИДАННЯ: ЧАСОВІ ТА ПРОСТОРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ 673

Опольська Тамара Іванівна, Дремлюга Ольга Олексіївна

НОВИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ СТАНДАРТ «БІБЛІОТЕКАР»: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ПРАКТИЦІ 676

Петренко Олена Сергіївна, Ускова Наталя Костянтинівна, Фоміна Світлана Олегівна

БОГДАН МИХАЙЛОВИЧ КОМАРОВ – ВИДАТНИЙ ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ. 679

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ 683

**ПРИВІТАННЯ ГОЛОВИ ВЧЕНОЇ РАДИ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»,
АКАДЕМІКА С. В. КІВАЛОВА**

Шановні колеги, викладачі, докторанти, аспіранти, практики!

Щиро вітаю вас з нагоди відкриття науково-практичної конференції «Європейські орієнтири України: нові виміри у воєнний час», яка зібрала таке широке коло учасників – представників академічної спільноти, науковців-початківців і фахівців-практиків!

Цьогорічна конференція проходить у непростий для всіх час. Нестабільність суспільних процесів, нові виклики у сфері освіти і науки, обмежені ресурси – усе це позначається на щоденній роботі як окремих дослідників, так і цілих академічних інституцій.

Україна вже тривалий період перебуває в умовах повномасштабної війни, яка кардинально змінила хід життя, внесла тривогу й біль у кожную сферу, зокрема й в освіту та науку. Наші викладачі, здобувачі освіти й науковці щоденно долають моральні, психологічні й матеріальні виклики, працюючи в умовах постійної небезпеки, вимушеної міграції.

У подібні часи особливо важливо зберігати єдність, підтримувати одне одного, зміцнювати академічну солідарність і плекати дух наукової співпраці. Лише разом, спільними зусиллями, ми здатні зберегти й примножити те, що створювалося роками.

Сама ж конференція – це не лише усталена академічна традиція, яка об'єднує фахівців навколо спільних інтересів, але й надзвичайно важливий інструмент для обміну думками, формування нових ідей та визначення стратегічних пріоритетів сучасної науки. У такий спосіб наукова спільнота має змогу не лише представити результати власних досліджень, а й побачити себе в контексті ширших міждисциплінарних зв'язків, виявити потенціал для співпраці та генерувати інноваційні підходи до вирішення актуальних проблем.

Подібні заходи відіграють важливу роль у розвитку як фундаментальної, так і прикладної науки. Вони сприяють переосмисленню існуючих підходів, консолідації знань, пошуку нових точок дотику між теорією та практикою. Зокрема, саме у форматі конференції народжуються ідеї міжвідомчої співпраці, започатковуються спільні проекти, формується молоде наукове середовище, яке в подальшому визначатиме науковий поступ.

Найцінніше в таких зустрічах – можливість відкритого, чесного й фахового діалогу. Саме жива дискусія, обмін досвідом, критичне осмислення й поставлені під сумнів навіть усталені постулати є рушієм розвитку наукової думки. У цьому й полягає справжня сила академічної комунікації – у взаємному збагаченні, у

вмінні слухати одне одного та спільно шукати нові відповіді на складні виклики сьогодення.

Щиро дякую кожному з вас за участь, за вашу наукову допитливість і небайдужість. Саме завдяки вашим зусиллям, готовності ділитися результатами своєї роботи й підтримувати наукову традицію, стало можливим проведення цієї конференції. Бажаю усім плідної роботи, цікавих обговорень і натхнення для подальших звершень.

Сергій КІВАЛОВ,

Голова Вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, академік НАПН України,
Заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 12.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА

Керівник секції: професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук,
професор Сафончик Оксана Іванівна
Секретар секції: асистент кафедри цивільного права Оскілко Олексій Олегович

Харитонов Євген Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

КАТЕГОРІЇ «ЦІННОСТІ», «ПРИВАТНІ ПРАВА» ТА «ІНТЕРЕСИ» У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Ми живемо в добу, коли людство (у кожному разі, його умовна «західна цивілізація» – європейська, пост європейська та проєвропейська) у своєму розвитку фактично опинилось перед вибором між «цінностями» та «інтересами»: «ціннісними» та «інтересовими» домінантами розвитку суспільства.

У першому випадку саме цінності є критерієм виокремлення цивілізацій, обрання друзів і визначення ворогів, встановлення мети та цілей суспільного розвитку.

При цьому «цінності» розуміються як «... фундамент нашого життя, стійкі й базові переконання, яких ми дотримуємося й за якими діємо незалежно від обставин. Усе решта – рішення, які ми приймаємо, ... взаємини, які будуємо, – це лише відображення й розшифрування наших засадничих цінностей. ... Що більше ми знатимемо й розумітимемо власні цінності, то ясніше бачитимемо, що нам важливо, то впевненіше прийматимемо рішення, щоб цього досягти. Ми-симо знати власні цінності, щоб краще розуміти себе і свої мотиви. А ще маємо поважати цінності інших людей – щоб бачити світ їхніми очима і вибудовувати з ними стійкі й гармонійні взаємини.

Цінності – це сукупність нашого досвіду, особистих прагнень, родинного спадку і культурного коріння. Цінність впливає на те, як ми бачимо світ і що ми взагалі бачимо.» [1, с. 16-17] У другому випадку «цінності» поступаються «інтересам», котрі, власне, і визнаються рушійною силою поведінки людей, суспільства, а відтак – політики держави.

Мирослав Маринович, характеризуючи «цінності Заходу», зауважив, що «Захід видавався радянським політв'язням, антитезою до антицивілізації комуністичної «імперії Зла», а тому – цивілізацією, заснованою на цінностях і суспільній моралі. ...Сьогодні ж західний світ – це простір, де діють передусім

національні інтереси, які чомусь увіходять у щораз більший конфлікт зі згаданими принципами». Певною мірою втішає, що «подібні цикли – від пріоритетності цінностям до пріоритетності конфліктним інтересам – трапляються в історії людської цивілізації постійно [2].

Особливо помітно колізія «ціннісного» та «інтересового» підходів у міжнародних масштабах виявилась після інавгурації президента США Дональда Трампа. Однак не менше значення мають подібні колізії у «внутрішньому» житті суспільства і держави, де вони можуть супроводжуватися змінами у політиці, правотворчій діяльності тощо. Зокрема, вони мають місце у процесі адаптації українського законодавства до концептів права ЄС, при оновленні цивільного законодавства України тощо.

Тут варто згадати, що 28 лютого 2022 року Україна подала заявку на членство в ЄС. 17 червня 2022 року Європейська комісія офіційно рекомендувала надати Україні статусу кандидата в члени Європейського Союзу. Після того як на саміті лідерів 27 країн-членів ЄС Україна офіційно набула статусу кандидата в члени Європейського Союзу [3], почався новий етап євроінтеграції країни, на якому наша держава має виконати низку умов для повноцінного вступу до Союзу.

Статус кандидата дає Україні певні політичні переваги, а також сприятиме інтегруванню у європейські ринки: формуванню спільних енергетичних та цифрових ринків, подальшій лібералізації торгівлі, зближенню у митній та транспортній сферах тощо [4].

Разом із тим, це зумовлює необхідність прискорення процесу гармонізації вітчизняного права з європейським концептом. Такий процес почався після підписання угоди про асоціацію України з ЄС, а тепер має перейти у нову якість, яка полягає, зокрема, у досягненні більш повної «аксіологізації», ціннісного наповнення норм українського цивільного права.

Підґрунтям цьому є розуміння концепту та засад європейського права, європейських цінностей, інституцій, відображене у DCFR. Відповідно до такого розуміння базові цінності ЄС – це світоглядні принципи, зафіксовані в ст. 2 Договору про Європейський Союз: «Союз заснований на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для держав-членів у рамках суспільства, що характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю жінок і чоловіків» [5].

Аналіз «принципів приватного права ЄС», названих у DCFR, дає підстави для висновку, що фактично має місце визначення переліку цінностей права ЄС. Так поміж «базових» названі такі принципи, що мають забезпечити досягнення найбільш загальних цілей DCFR, як: свобода, безпека, справедливість та ефективність (з охопленням ними також принципів договірної лояльності, співробітництва тощо). Тобто, фактично йдеться про базові цінності приватного права.

Тому далі торкнемося основних питань розуміння категорій «цінності», «приватні права» та «інтереси» та їхньої взаємодії у контексті євроінтеграції.

У такому контексті виправданим є розуміння цінностей як джерел індивідуальної мотивації, що функціонально еквівалентні потребам, і визнаються реальними іманентними регуляторами діяльності. Цінність – це те, у чому людина має потребу, що необхідне для забезпечення її життєдіяльності». При цьому євроінтеграція, як процес політичний, спонукає розглядати цінності, «насамперед, як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин, норм і зразків політичної діяльності», бо вони «виконують функцію стимулювання до втілення уявлень у реальність: спрямовуючи індивідуальні та колективні дії, вони забезпечують граничні (останні) підстави для дії та діяльності» [6, с. 7-9].

Під таким кутом зору, стає очевидною необхідність врахування при визначенні та характеристиці приватного права аксіологічних елементів останнього, що має сприяти пом'якшенню колізій приватного та публічного інтересів приватних та публічних (суспільних) цінностей.

Враховуючи таке розуміння цінностей, як базової загальної цивілізаційної, політичної та правової категорії, розглянемо далі другий чинник визначення засад співжиття людей – «інтерес»».

«Інтерес людини, соціальної групи, нації є ключовою категорією, що позначає рушійну силу історії, внутрішню силу будь-якої політики. ... у суспільстві нічого не відбувається без людського інтересу: усе, що відбувається в суспільному житті, як погане, так і добре, – результат чийогось інтересу, наслідок чийоїсь вигоди» [7, с. 247]. Одним з важливих завдань демократичного суспільства є вирішення колізії між правами та інтересами приватної особи, з одного боку, і колективними інтересами, – з іншого. Метою є максимальний захист прав та інтересів приватної особи, але, разом із тим, із запобіганням зловживання цими правами.

Зауважимо, що при характеристиці поняття «інтерес» («цивільний інтерес») слід враховувати використання ЄСПЛ концепції «правомірного очікування», згідно якій дії або рішення органу публічної влади вважаються такими, що суперечать принципу верховенства права, не тільки у тих випадках, коли такими діями порушуються суб'єктивні права і процесуальні гарантії, прямо передбачені чинним законодавством, але й у тих випадках, коли такі дії не задовольняють правомірних очікувань осіб, стосовно яких вони вчиняються. Правомірне очікування виникає у тому випадку, коли внаслідок заяв чи обіцянок від імені органу публічної влади, або внаслідок усталеної практики в особи сформувалося розумне сподівання, що стосовно до неї орган публічної влади буде діяти саме так, а не інакше.

Розуміння інтересу, як «очікування», веде свій початок від часів римського права, де терміном «інтерес» позначалася різниця між бажаним і реальним (тим, що вже є): «Інтерес – це те, чого мені бракує, і те, що я міг набути» (Д.46.8.13). У такому сенсі поняття «інтерес» виступає категорією об'єктивною.

Однак з часом бачення сутності інтересу у цивілістиці змінилося і його почали розглядати як категорію, радше, суб'єктивну, ніж об'єктивну, що зближає це поняття з категорією «суб'єктивне право».

Таким чином «правомірні очікування» та «інтерес» опинилися у різній площині, тоді як «інтерес» та «суб'єктивне право» зазвичай розглядаються, як поняття одного порядку.

Оцінюючи особливості формування, реалізації та розбіжностей приватних і публічних інтересів, виходимо з того, що всю систему суб'єктивних прав із врахуванням інтересів їхніх носіїв можна розділити на публічні та приватні суб'єктивні права, а інтереси – на приватні та публічні.

Значення згаданої дихотомії інтересів зумовлене тим, що характер встановлення або набуття суб'єктивних прав, ступінь свободи дій і залежності від волевиявлення суб'єктів, шляхи та засоби захисту публічних та приватних суб'єктивних прав істотно відрізняються [8, с. 87-88]. У свою чергу, це впливає на обрання правових засобів залагодження колізії інтересів. У сфері публічних суб'єктивних прав у випадку колізії інтересів, їх залагодження відбувається, головним чином, шляхом застосування публічно-правових засобів уповноваженими на те органами державної влади та їх посадовими особами. У сфері приватних прав залагодження колізії інтересів може відбуватися за допомогою приватно-правових засобів, якими є правоможності, що входять до змісту суб'єктивного цивільного права, і які за їхньої сутності правоможності є правами на власні дії, зокрема право на самозахист.

Список використаних джерел:

1. Мандіп Р. Компас цінностей. Уроки 101 країни про цілі, лідерство і життя / пер.з англ. Н. Валевської. Київ : Yakaboo Publishing, 2021. 368 с.
2. Маринович М. Егоїстичні цінності Заходу. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/chim-zavershatsya-dlya-ukrajini-tanci-zahodu-navkolo-agresora-putina-marinovich-50471729.html>
3. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations – June 23, 2022. URL: <https://leap.luiss.it/publication-research/publications/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022%E0%BF%BC/>
4. Капустинська К. Офіційно: Україна стала кандидатом у члени Євросоюзу. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/ofitsijno-ukraina-stala-kandidatom-u-chleni-evrosoyuzu.htm>
5. Шість базових європейських цінностей, які є одним із критеріїв вступу у ЄС. *АрміяInform*. 06.09.2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/09/06/shist-bazovyh-yevropejskyh-czinnostej-yaki-ye-odnym-iz-kryteriyiv-vstupu-u-yes/>
6. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ, 2013. 336 с.

7. Обушний М. І. Політологія : довідник / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач ; за ред. М. І. Обушного. Київ : Довіра, 2004. 599 с.

8. Харитонova О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії) : монографія. Одеса, 2004. 328 с.

Ключові слова: право, приватна особа, приватні права, цінності, інтереси, євроінтеграція.

Keywords: law, private person, private rights, values, interests, European integration.

Давидова Ірина Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ БЛОКЧЕЙН В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Блокчейн лише починає свій шлях як інструмент для реалізації важливих проєктів не тільки в бізнесі, а й у сфері державного управління. Дослідження закордонних аналітичних центрів щодо впровадження передових технологій свідчать, що блокчейн має потенціал застосування у таких сферах, як фінанси, державне управління, охорона здоров'я та інші.

Варто зазначити, що смарт-контракт може існувати виключно в цифровому середовищі. Широкого вжитку цей термін набув у 2010 році з ростом популярності криптовалют. Такі контракти записувалися у вигляді коду, зберігалися та дублювалися в системі, а їх виконання забезпечувала мережа комп'ютерів, що керує блокчейном. Смарт-контрактом є комп'ютерний протокол, створений для автоматичного виконання умов договору в цифровому середовищі. Він використовує розподілену книгу для зберігання інформації про контракт. За своєю сутністю смарт-контракти нагадують традиційні цивільно-правові договори, проте існують виключно в електронному вигляді та зберігаються всередині блокчейна, а не на папері. Завдяки своїй надійності смарт-контракти гарантують захист прав і інтересів користувачів.

Тож для забезпечення безпеки та конфіденційності інформації про пацієнтів і важливі клінічні дані доцільним є використання смарт-контрактів. Їх можна реалізувати на базі консорціумного блокчейну, призначеного для аналізу та обміну медичною інформацією. Смарт-контракти дозволяють зберігати дані в незмінному вигляді, забезпечуючи надійне та прозоре зберігання медичних записів. Крім того, така інформація може автоматично передаватися до страхової компанії, що спрощує процес розгляду страхових випадків і прискорює прийняття рішень. Дані про стан здоров'я пацієнтів повинні бути зашифровані й захищені за допомогою спеціального ключа, що підвищує їхню безпеку. Інформацію про надання медичних послуг також

можна закодувати й зберегти в блокчейні аналогічно до персональних даних користувачів.

Надання пацієнтам контролю за їхніми даними буде складатися з технології блокчейн та криптографічних методів. Оскільки, дані можуть бути водяними знаками, то в разі витоку даних можна простежити та виявити винне джерело. Блокчейн гарантує, що дані не можуть бути змінені, він пропонує довіру та конфіденційність.

Смарт-контракти можуть бути використані для зберігання медичних записів та даних пацієнтів у цифровому реєстрі. Це дозволить пацієнтам легко змінювати медичні установи без необхідності заповнення великої кількості документів. Вони зможуть надавати доступ довіреним лікарям до своїх медичних даних через блокчейн.

Крім того, смарт-контракти спрощують відстеження медичних процедур для страхових виплат. Після реєстрації консультації чи операції система автоматично ініціює відповідні платежі. Також ця технологія сприяє дотриманню стандартів та нормативних вимог – будь-які оновлення в процедурах можуть миттєво впроваджуватися в блокчейні без складних бюрократичних процесів.

Медичні записи особливо важливі у двох аспектах. По-перше, їхній зміст допомагає встановлювати або уточнювати діагнози, а також запобігати призначенню препаратів, на які пацієнт може мати алергічну реакцію. По-друге, дані про здоров'я можуть бути об'єктом інтересу для маркетингових або навіть зловмисних цілей, тому їхній захист є пріоритетом. Контроль над особистою медичною інформацією для пацієнтів забезпечуватиметься поєднанням технологій блокчейн та сучасних криптографічних методів.

Зазначимо, що технологія блокчейн має потенціал радикально змінити процес співпраці донорів органів з пацієнтами, які потребують трансплантації. Ця інноваційна інфраструктура пропонує новий підхід до навігації споживачів у сфері охорони здоров'я.

Можна виділити наступні переваги системи безпеки в сфері охорони здоров'я на основі блокчейн:

- по-перше, цифрові підписи, які використовуються для додавання транзакцій до блоків, забезпечують захист від несанкціонованого доступу та виключають можливість втручання сторонніх осіб у мережу. Так само й медична інформація пацієнтів залишається конфіденційною – у відкритому доступі містяться лише хешовані документи та зашифровані дані, розшифрування яких можливе лише за наявності відповідного ключа;
- по-друге, швидша, дешевша і простіша передача даних серед пацієнтів та постачальників медичних послуг;
- по-третє, завдяки можливості легкого відстеження медичних даних пацієнта лікарі отримують прозорий доступ до його історії хвороб, зокрема оглядів, діагнозів і призначених препаратів. Це сприяє створенню більш точних і персоналізованих планів лікування з урахуванням генетичних

особливостей та попередніх медичних показників. Крім того, збереження інформації про захворювання з можливістю обміну між різними медичними установами дозволяє фахівцям у галузі охорони здоров'я ефективніше відстежувати поточні тенденції, що, своєю чергою, пришвидшує біомедичні дослідження та розробку нових ліків;

- по-четверте, у поєднанні з пристроями як джерела для збирання даних у реальному часі, таких як вага, пульс, артеріальний тиск тощо блокчейн може забезпечити ефективний запис та обмін інформацією між учасниками мережі.

Таким чином, технологія блокчейн вирішує проблеми взаємодії та забезпечує перегляд даних про стан здоров'я по всьому світі, де б не була особа. Така система здатна забезпечити комплексне уявлення про дані пацієнта, про стан його здоров'я впродовж усього життя. В рамках децентралізованої, розподіленої системи охорони здоров'я маси людей, постачальники медичних послуг та дослідники можуть бути задіяні та передавати великі обсяги даних, пов'язаних із здоров'ям, з гарантованою безпекою та конфіденційністю. Захист записів, зберігання та обмін даними про здоров'я свідчить про наукове нововведення для просування медичних досліджень, який служить методом розробки нових методів лікування та профілактики нинішніх захворювань.

Ключові слова: Блокчейн, смарт-контракти, охорона здоров'я, конфіденційність, пацієнт, медичні дані, безпека.

Keywords: Blockchain, smart contracts, healthcare, privacy, patient, medical data, security.

Мінченко Раїса Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України*

Мінченко Дар'я Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, магістр
Лондонського університету Queen Mary*

ОБОВ'ЯЗКОВА СИЛА РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Проблема виконання рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в Україні залишається однією з найбільш актуальних. За даними Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2494 (2023), Україна увійшла до п'ятірки країн, що мають найбільшу кількість невиконаних рішень ЄСПЛ [1]. Поряд з такими державами, як Румунія, Туреччина, Азербайджан та Угорщина,

Україна стикається із серйозними системними проблемами виконання рішень ЄСПЛ, деякі з яких не вирішуються вже більше десяти років. Ці проблеми є наслідком як повномасштабної війни з державою-агресором, так і системних недоліків, що накопичувалися ще до її початку. Як наголошується в Резолюції, хоча війна суттєво ускладнила процес виконання рішень ЄСПЛ, значна частина відповідних порушень виникла задовго до збройної агресії та має глибше історичне коріння.

Нещодавнє рішення Європейського суду з прав людини щодо подій біля Будинку профспілок в Одесі, ухвалене у справі «Вячеславова та інші проти України» (заява № 39553/16 та 6 інших), вказує на системні проблеми, що існували в українській правовій та політичній системі. Це рішення підкреслює труднощі, з якими стикається держава в забезпеченні захисту основних прав людини, зокрема у випадках масових порушень, коли відсутні належні розслідування та превентивні заходи. ЄСПЛ постановив, що Україна має виплатити заявникам різні суми як компенсацію за моральну шкоду, а також за судові витрати та витрати на представництво, як це зазначено в рішенні [2].

Міністерство юстиції України визнає недоліки, виявлені цим рішенням, підкреслюючи необхідність реформ для більш тісної відповідності європейським стандартам правосуддя та прав людини [3].

Нещодавно Уповноважена у справах Європейського суду з прав людини Маргарита Сокоренко наголосила на обов'язковості виконання рішень ЄСПЛ. На її думку держава має зосередитися на усуненні виявлених порушень шляхом впровадження як індивідуальних, так і загальних заходів. Вона підкреслила, що часто саме належне врахування висновків ЄСПЛ у повсякденній практиці державних органів дозволяє запобігти новим порушенням. Як зазначила пані Маргарита, лише «з 1 січня по 31 березня 2025 року ЄСПЛ ухвалив 47 рішень у справах щодо України (...) Значної кількості таких випадків можна було б уникнути за умови повного врахування висновків Суду та дотримання всіх основоположних стандартів ЄСПЛ» [4].

Це підводить до важливого питання обов'язкової сили рішень ЄСПЛ та необхідності дотримання їх приписів державами-членами Ради Європи. Це питання є актуальним як для органів Ради Європи, так і для українських органів, що відповідають за виконання рішень ЄСПЛ.

Згідно з частиною першою статті 46 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), країни, що підписали Конвенцію, зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ у будь-яких справах, де вони є сторонами [5]. Це викликає два ключових питання: що є правовою природою обов'язковості рішень ЄСПЛ і з якого моменту рішення ЄСПЛ стають обов'язковими до виконання.

Обов'язковість судових рішень є основою судочинства, що закріплена в Конституції України, зокрема в частині другій статті 129, де зазначено, що рішення судів мають обов'язкову силу [6]. Однак це стосується тільки рішень національ-

них судів. Питання обов'язковості рішень міжнародних судів, зокрема ЄСПЛ, є складнішим і вимагає іншого підходу.

Конституція України не передбачає прямого виконання рішень міжнародних судових установ без відповідних змін до національного законодавства, але в той же час закріплює право громадян звертатися до таких установ за захистом своїх прав після використання всіх національних засобів захисту. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 8 ст. 13) також встановлює, що рішення міжнародних судів є обов'язковими для виконання на території України, якщо це передбачено міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [7].

Проте, незважаючи на наявність конституційних та законодавчих норм, правова природа обов'язковості рішень ЄСПЛ потребує додаткового аналізу. У контексті міжнародного права обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ виникає внаслідок ратифікації Україною Конвенції, що є частиною національного законодавства через статтю 9 Конституції України, яка надає міжнародним договорам верховенство у разі їх суперечності з національними законами.

На відміну від рішень національних судів іноземних країн, рішення ЄСПЛ набувають обов'язкової сили одразу після набуття ними статусу остаточного. Це означає, що рішення ЄСПЛ стають обов'язковими для виконання без необхідності їх підтвердження чи виконання спеціальних процедур визнання в українських судах [8, с. 78]. Однак, як зазначає Н. Є. Блажівська, «рішення ЄСПЛ є констатацією факту порушення прав людини, і тому вони повинні виконуватися безпосередньо державою-відповідачем» [9].

Набрання рішенням ЄСПЛ статусу остаточного залежить від можливості перегляду такого рішення. Так, рішення ЄСПЛ по суті справи у складі комітету ухвалюються лише у випадках, коли покладене в основу справи питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї є предметом усталеної практики ЄСПЛ (ч. 1 ст. 28 Конвенції). У зв'язку з цим Конвенція не передбачає можливості перегляду таких рішень. Тому рішення ЄСПЛ по суті справи, ухвалені у складі комітету, одразу набувають статусу остаточних згідно положень ч. 2 ст. 28 Конвенції [5].

Важливою особливістю є те, що обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ має свої межі. Держава може виконати рішення ЄСПЛ лише в рамках того, що є можливим у конкретних обставинах. Наприклад, деякі рішення ЄСПЛ передбачають лише внесення змін до законодавства, а не надання конкретних компенсацій або вжиття інших заходів, які мають практичний ефект.

Окрім фактичного виконання конкретних рішень ЄСПЛ за на користь заявників, згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди України повинні використовувати рішення ЄСПЛ і його практику як джерело права [10]. Це є частиною імплементації норм Конвенції в українську правову систему. Як зазначає В. Мехдієв, держави-відповідачі також зобов'язані запровадити системні заходи, які не дозволять іншим особам опинитися в ситуації, подібній до тієї,

яку вирішив ЄСПЛ. Після винесення рішення ЄСПЛ єдиний спосіб для держави запобігти подальшим індивідуальним заявам проти неї – це змінити своє внутрішнє законодавство на відповідному національному рівні [11].

Відповідно обов'язковість рішень ЄСПЛ можна розглядати в двох аспектах. Перший – це обов'язковість у вузькому сенсі, тобто необхідність виконання остаточних рішень ЄСПЛ. Другий – це обов'язковість у ширшому сенсі, коли практика ЄСПЛ, а також інші засоби імперативного впливу рішень ЄСПЛ на суспільні відносини враховуються (застосовуються) судами України для розгляду справ, що стосуються прав, гарантованих Конвенцією.

Обов'язковість рішень ЄСПЛ має конвенційний характер і базується на зобов'язаннях, що виникають після ратифікації Україною Конвенції. Рішення ЄСПЛ набувають обов'язкової сили після набуття статусу остаточного і не потребують додаткових процедур підтвердження в національних судах. Обов'язковість рішень ЄСПЛ також розширюється через необхідність врахування його практики під час розгляду справ українськими судами. Для належної імплементації цієї практики в Україні важливо забезпечити глибоке розуміння всього масиву рішень ЄСПЛ, що значно підвищить ефективність правового захисту прав людини на національному рівні.

Список використаних джерел:

1. Implementation of judgments of the European Court of Human Rights: Resolution 2494 (2023). 26.04.2023. URL: <https://pace.coe.int/en/files/31693#trace-1>.
2. European Court of Human Rights. Case of Vyacheslavova and Others v. Ukraine (Application no. 39553/16 and 6 others). 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-8180839-11477923>.
3. Щодо рішення ЄСПЛ у справі «Вячеславова та інші проти України». Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/schodori-shennyya-espl-u-spraviv-vyacheslavova-ta-inshi-proti-ukraini> (дата звернення: 16.04.2025).
4. Маргарита Сокоренко обговорила виклики в імплементації рішень ЄСПЛ щодо захисту прав людини і основоположних свобод. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/margarita-sokorenko-obgovorila-vikliki-v-implementatsii-rishen-espl-schodo-zahistu-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod> (дата звернення: 16.04.2025).
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
6. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
8. Мінченко Д. А. Визнання та виконання рішень іноземних судів: Україна та Англія : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 222 с.

9. Блажівська Н. Є. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 2. С. 131-136.

10. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

11. Mehdiyev V. The Enforcement of European Court of Human Rights Judgments in Council of Europe Member States (December 25, 2024). SSRN. URL: <https://ssrn.com/abstract=5072054>.

Ключові слова: судові рішення, обов'язковість судових рішень, ЄСПЛ, Європейська конвенція, захист прав людини, судовий захист.

Keywords: court decision, binding nature of court decisions, ECHR, European Convention, human rights protection, judicial protection.

Некіт Катерина Георгіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, лектор
та дослідник юридичного факультету університету Мангейму (Німеччина)*

СУЧАСНІ РЕГУЛЯТОРНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ЦИФРОВИХ АКТИВІВ

У повсякденному житті та в більшості наукових досліджень термін «цифрові активи» використовується в широкому сенсі, як загальний термін, який охоплює різні типи об'єктів з різними характеристиками та юридичною природою. Деякі експерти пропонують виділяти серед різноманіття цифрових активів ті, що мають сентиментальну (емоційну) та грошову (економічну) цінність [1]. Наприклад, цифрові фотографії, приватні відео, електронні листи, особисті блоги (які не приносять доходу) тощо можуть бути дуже цінними для тих, хто їх створює, але в більшості випадків не мають користі чи грошової цінності для будь-кого іншого. З іншого боку, криптовалюта, внутрішньоігрові предмети, кредити для онлайн-ігор, цифрові подарункові картки, бали лояльності, доменні імена, облікові записи в соціальних мережах і блоги, які мають значну кількість підписників, цифрові твори мистецтва тощо можуть мати значну грошову цінність [2].

Очевидно, що не всі згадані різноманітні цифрові активи можна кваліфікувати як об'єкти права власності. Зокрема, більшість цифрових об'єктів, які мають переважно сентиментальну цінність, найчастіше є об'єктами права інтелектуальної власності, оскільки фотографії, відео, аудіо, текстові матеріали та документи можна копіювати та відтворювати нескінченну кількість разів (виняток становить конвертація таких файлів у NFT). Тому доцільно було б розрізнити поняття цифрових активів у широкому та вузькому розумінні. У той час як циф-

рові активи в широкому сенсі можуть охоплювати різні цифрові об'єкти, які мають особисту, практичну або матеріальну цінність, поняття цифрових активів у вузькому значенні має стосуватися лише тих активів, які мають реальну або потенційну економічну цінність. Останні є предметом дискусії щодо можливості визнання їх видом майна та поширення на них положень про право власності [3]. Таким чином, питання про те, які цифрові активи є потенційними об'єктами права власності, є дуже важливим.

Спроби визначити характеристики цифрових об'єктів, які можна визнати видом майна простежуються як у досить тривалих наукових дослідженнях, так і в останніх розробках законодавчих комісій і робочих груп з визначення принципів регулювання відносин з цифровими активами.

Так, у 2022 році Європейський інститут права опублікував звіт «Принципи Європейського інституту права щодо використання цифрових активів як цінних паперів». Незважаючи на те, що вони наголошують на своєму намірі не кваліфікувати права на цифрові активи як договірні, майнові чи *sui generis*, Європейський інститут права намагається визначити особливості цифрових активів, які дозволяють імплементувати їх у правове поле. Пропонується розрізняти три основні атрибути таких цифрових активів: 1) їх нематеріальний характер, який відображається в їх зберіганні, відображенні та/або адмініструванні лише в електронному вигляді, навіть якщо певний актив є матеріальним, реальним активом; 2) вони припускають наявність права контролю, отримання доходів чи користування, *lato sensu* – визначається як право на доступ і використання нетрадиційної форми цінності, втіленої в цифровому активі – що, у поєднанні з їхнім цифровим форматом, робить їхню передачу та подальше використання технічно можливим і комерційно бажаним; 3) можливість передачі від однієї особи до іншої [4].

Юридична комісія Великобританії також опублікувала консультативний документ щодо цифрових активів у 2022 році. У документі чітко сформульований намір розглядати цифрові активи як різновид власності. Цифрові активи названі «третьою категорією особистої власності», також визначено критерії, які дозволяють розглядати об'єкт як такий вид власності. Відповідно до висновків Юридичної комісії Великобританії, щоб підпадати під третю категорію особистої власності, об'єкт повинен: 1) складатися з даних, представлених на електронному носії, у тому числі у формі комп'ютерного коду, електронних, цифрових або аналогових сигналів; 2) існувати незалежно від осіб і правової системи; 3) бути суперницьким (*rivalrous*) – це означає, що використання об'єкту однією особою унеможливорює його одночасне використання іншою [5].

На початку 2023 року з'явився ще один проект рекомендацій щодо правового регулювання відносин щодо цифрових активів: Проект Принципів УНІДРУА щодо цифрових активів і приватного права. Розробники Принципів УНІДРУА зазначають, що переслідують мету визначення підходів до правового регулювання особливої категорії цифрових активів, а саме цифрових активів, які ча-

сто використовуються в торгівлі та можуть підлягати контролю. Так само, як і Принципи Європейського інституту права, Принципи УНІДРУА підкреслюють, що їх розробники не переслідують мету чіткого визначення цифрових активів як майна, залишаючи це питання на розсуд держав. Однак у Принципах визнається, що цифрові активи можуть бути об'єктом права власності, що може означати в певних юрисдикціях, що цифрові активи мають класифікуватися як «майно», «товар», «річ» або подібне поняття [6].

Аналіз вищезазначених проектів дозволяє виявити спільні наміри регуляторних комісій щодо окреслення кола цифрових об'єктів, які можуть вважатися цифровими активами та підпадають під правове регулювання, запропоноване вищезазначеними актами, оскільки вони мають певні визначені характеристики. Таким чином, цифрові активи в розумінні цих актів повинні, зокрема, бути конкурентними, відчужуваними та мати властивість бути підконтрольними певній особі протягом певного періоду часу. Це наближає їх за своїми ознаками до матеріальних речей і, відповідно, дає можливість застосувати до них положення про право власності.

Список використаних джерел:

1. A helpful overview of all your digital property and digital assets. *Everplans*. 2023. URL: <https://www.everplans.com/articles/a-helpful-overview-of-all-your-digital-property-and-digital-assets>
2. How Valuable Are Your Digital Assets? *Roche Legal*. 10.04.2023). URL: <https://www.rochelegal.co.uk/news/how-valuable-are-your-digital-assets/>
3. Nekt K. Legal nature and types of digital assets in the activities of technology-oriented startups. *Juridical Tribune*. 2023. Vol. 13(2). P. 304-326.
4. Eli Principles on the Use of Digital Assets as Security. *European Law Institute*. 2022. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_on_the_Use_of_Digital_Assets_as_Security.pdf
5. Digital Assets. *Law Commission*. 06.01.2023. URL: <https://www.lawcom.gov.uk/project/digital-assets/>
6. Draft UNIDROIT Principles on digital assets and private law. *UNIDROIT*. 2023. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2023/01/Draft-Principles-and-Commentary-Public-Consultation.pdf>

Ключові слова: цифрові активи, криптоактиви, цифрові об'єкти, NFT, майно, цифрова власність.

Keywords: digital assets, crypto-assets, digital objects, NFT, property, digital property.

ОКРЕМІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У суспільстві інститут шлюбу одна із найважливіших елементів соціальної структури. Шлюб не тільки закріплює юридичну та моральну основу для союзу двох людей – чоловіка та жінки, а й впливає на взаємні права та обов'язки подружжя. З іншого боку, сім'я, що утворюється у результаті укладання шлюбу, перебуває під захистом держави, що прямо передбачено Конституцією України.

У період шлюбних відносин у подружжя існує ціла низка майнових обов'язків за взаємним змістом, щодо участі у витратах і доходах один одного, з управління спільним майном тощо, при цьому подружжя в силу спеціального правового статусу має право на отримання пільг та компенсацій, встановлених законодавством у зв'язку з наявністю такого [1].

За загальним правилом, ці питання вирішуються за домовленістю подружжя. Здійснення всіх зазначених обов'язків дозволяє говорити про фактичну наявність шлюбних відносин. Крім обов'язків про це може свідчити також і ведення спільного побуту, спільне проживання та наявність загального бюджету.

До припинення шлюбних відносин для подружжя у відповідності до положень СК України призводить припинення шлюбу, під яким законодавець та науковці розуміють: «фактичне припинення виконання чоловіком і дружиною, тобто подружжям, обов'язків виниклих з моменту укладення шлюбу, і що викликані окремими видами юридичних фактів припинення таких правовідносин між подружжям» [3, с. 100; 2, с. 152]. Водночас, припинення шлюбу розуміється як припинення правовідносин між чоловіком та дружиною у майбутньому, і яке викликано визначеними юридичними фактами.

Специфіка режиму майнових правовідносин подружжя, які фактично припинили шлюбні відносини, визнається та втілюється у правових нормах багатьох європейських країн. В українському сімейному законодавстві відсутнє поняття «фактичне припинення шлюбних відносин», що залишається за межами правотворчої уваги та правового значення відповідного факту для майнових відносин подружжя. Однак у тематичній судовій практиці за цією обставиною визнається низка суттєвих правових наслідків, які до цього часу не отримали узагальнення та осмислення в юридичній доктрині.

Встановлено, що сутність фактичного припинення шлюбних відносин, тобто припинення шлюбу, полягає у наявності об'єктивних та суб'єктивних причин припинення шлюбних відносин, що тягне за собою низку правових наслідків, об'єднаних загальним принципом: оскільки фактичне припинення шлюбних відносин передбачає втрату особисто-довірчих відносин та економічної спільності подружжя. Правові наслідки фактичного припинення шлюбних відносин

систематизовані і розподілені на групи, які виражаються у зміщенні меж дією законного режиму подружнього майна у часі, та полягають у переході від презумпції спільного використання доходів, отриманих від реалізації або використання спільної власності, до презумпції їх розподілу.

Положеннями статті 104 СК України визначається низка підстав для припинення шлюбних відносин між подружжям, які призводять до розірвання шлюбу, зокрема: «у випадку смерті одного з подружжя; у випадку визнання одного з подружжя померлим; у випадку заяви подружжя або одного з них про розірвання шлюбу» [2; 4, с. 72].

Принагідно звернути увагу на той факт, що у разі загибелі одного із подружжя (зазначений факт, на підставі визначеної медичної довідки із закладу медичного обслуговування та охорони здоров'я, реєструється в органах РАЦСу), або визнання ухвалою суду одного з подружжя померлим (наразі в Україні виникає багато таких фактів у зв'язку із активними бойовими діями на території України, після повномасштабного воєнного вторгнення військових формувань РФ), відбувається фактичне припинення дієздатності та правоздатності померлого, загиблого та визнаного померлим.

У останні роки повномасштабних бойових дій на території України, військові дії призвели до загибелі багатьох громадян, включаючи військовослужбовців та цивільних осіб. У таких випадках, тобто коли один з подружжя – військовослужбовець, який загинув під час участі у бойових діях, або цивільна особа, яка загинула у наслідок військової агресії РФ (ракетний обстріл, детонація вибухових пристроїв, військові злочинні дії військових РФ, катування, тощо), шлюб припиняється автоматично зі смертю одного з подружжя. Однак процес офіційного визнання смерті та отримання відповідних документів може бути ускладнений через бойові дії та відсутність доступу до певних тимчасово окупованих територій.

Вимушене розлучення подружжя через військові дії, міграцію до інших безпечних країн у якості біженців, або службу у збройних силах України, може призвести до зростання кількості фактів розірвання (припинення) шлюбу. Зазначеному процесу сприяють відсутність можливості підтримувати сімейні стосунки, психологічний тиск та інші фактори.

У випадку, коли особа, яку було визнано померлою, повернулась, з'явилась, або у випадку, коли було встановлено місце перебування такої особи, і факт того, що вона жива, як визначається положеннями статті 48 ЦК України, суд приймає рішення щодо скасування рішення про оголошення та визнання особи померлою. Тут, слід звернути увагу на те, що подібні випадки мають місце так як у сьогоденні, багато осіб, у тому числі військовослужбовців, які рахуються безвісно зниклими, а у подальшому за рішенням суду визнаються померлими, знаходяться у місцях утримання полонених та затриманих осіб на території РФ, де зазвичай їм не надається права на зв'язок та повідомлення про своє місце знаходження та статус, тощо.

Також, слід звернути увагу на те, що у випадку появи особи, одного з подружжя, якого було визнано померлим, та подальшого скасування такого рішення, ця особа не набуває права на укладення нового шлюбу, допоки попередній не буде припинено (розірвано), а у випадку укладання нового шлюбу особою, яка була визнана померлою, і з появи якої було скасовано таке рішення, у відповідності до положень статей 38-47 СК України, такий шлюб може бути визнаний недійсним.

Список використаних джерел:

1. *Актуальні проблеми сімейного права* : міжнар. наук.-практ. конф., присвяч.ї пам'яті д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України Жилінкової Ірини Володимирівни (м. Харків, 12 квіт. 2024 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цив. права ; НАПрН України, Від-ня цив.-прав. дисциплін; Гром. орг. «Цивілістична платформа». Харків : Право, 2024. 150 с.
2. *Сімейний кодекс України* : наук.-практ. коментар : станом на 01 січн. 2025 р. / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитоновна Є. О., докт. юрид. наук, проф. Сафончик О. І. Київ : Норма права, 2025. 432 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29226>
3. *Сімейне право України* : підручник / за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.
4. *Цивільне процесуальне право України* : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. В. О. Кучера, А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 728 с.

Ключові слова: сімейне право, шлюбні правовідносини, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, подружжя, шлюб, припинення шлюбу, розірвання шлюбу, воєнний стан.

Keywords: family law, marital relations, family legislation, family relations, spouses, marriage, termination of marriage, divorce, martial law.

Чанишева Аліна Рашидівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

професор кафедри цивільного права,

доктор юридичних наук, професор

МІСЦЕ АКЦЕСОРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СПЛАТИ НЕУСТОЙКИ В СТРУКТУРІ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИН

Визначення неустойки в науці цивільного права через родові поняття то грошової суми, то засобу забезпечення, то відповідальності перешкоджає розумінню неустойки насамперед як додаткового зобов'язання. De lege lata неустойка – це зобов'язання, яке є додатковим забезпечувальним (акцесорним), що підтверджується і структурою, і логікою глави 49 «Забезпечення виконання зобов'язань» Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1].

Визначення неустойки в частині першій ст. 549 ЦК України як грошової суми або іншого майна викликає запитання про те, як узгоджується це визначення з частиною першою ст. 551 Кодексу, згідно з якою грошова сума, рухоме і нерухоме майно може бути предметом неустойки, а не самою неустойкою. Такий спосіб визначення зобов'язань як опис правового режиму їх об'єктів, можливо, і є припустимим, однак перевагу при формулювання правових норм варто було б надавати зазначенню про суб'єктів відповідних відносин (сторони зобов'язань), їх права та обов'язки. При цьому, зрозуміло, не обійтися і без вказівки на об'єкт правовідносин (зобов'язання). Отже, досліджувати треба все таки насамперед зобов'язання сплати неустойки як додаткове забезпечувальне (акцесорне) зобов'язання.

Такий висновок узгоджується з нормами Кодексу та науковими розробками. Згідно з частиною першою ст. 549 ЦК України боржник «повинен передати кредиторowi» як неустойку грошову суму або інше майно. Формулюванням «повинен» у законах та інших нормативно-правових актах закріплюються юридичні обов'язки суб'єктів відповідних правовідносин. Відтак боржник несе обов'язок сплатити неустойку чи передати як неустойку певне майно. Цьому обов'язку боржника кореспондує суб'єктивне право кредитора на отримання суми неустойки. З моменту його виникнення зазначене право набуває характеру вимоги. Тому у частині другій ст. 258 ЦК України зазначається вимога про стягнення неустойки (штрафу, пені), а у ст. 266 Кодексу ця вимога серед інших називається додатковою.

Якщо існує обов'язок сплатити неустойку і відповідно кореспондуюче йому суб'єктивне право, що набуває характеру вимоги, то логічним є висновок про існування і правовідношення, зміст якого складають зазначені обов'язок і право. Це правовідношення підпадає про визначення зобов'язання в частині першій ст. 509 ЦК України. Відтак, воно є зобов'язанням, у зв'язку з чим неустойка, на відміну від застави і притримання, є зобов'язальним видом забезпечення виконання зобов'язань. Зокрема, І. О. Проценко відніс неустойку до речових видів забезпечення виконання зобов'язань [2, с. 63].

Зобов'язання сплати неустойки чітко відокремлюються від забезпечуваних ними зобов'язань. Так, О. О. Отрадна розглядає неустойку як акцесорне зобов'язання [3, с. 557]. Утім, і правотворчі органи, і більшість науковців уникають використання терміну «зобов'язання сплати неустойки».

На нашу думку, виокремлення такого виду зобов'язань, як зобов'язання сплати неустойки є необхідним. Оскільки вимоги, що існують у цих зобов'язаннях, у ст. 266 ЦК України називаються додатковими, то це дозволяє називати зобов'язання неустойки додатковими (акцесорними) зобов'язаннями і вважати їх окремим видом зобов'язань у структурі зобов'язальних відносин.

Додаткове забезпечувальне (акцесорне) зобов'язання неустойки не може виникнути, якщо не існує основного зобов'язання. Проте термін «основне» (зобов'язання), який вживається в частині першій ст. 548 ЦК України, де йдеться

про встановлення забезпечення законом або договором, є суто умовним. Цей термін у даному випадку має зовсім інше значення, ніж термін «основне зобов'язання» як ядро зобов'язальних відносин.

На нашу думку, основні зобов'язання доцільно розглядати як стрижень зобов'язальних відносин, що є цілим комплексом зобов'язань і відносних правовідносин, що не є зобов'язаннями. У такому розумінні основних зобов'язань в них виражається мета зобов'язальних відносин (договору, на якому вони ґрунтуються) і засоби досягнення еквівалентності у відносинах сторін. Зміст основних зобов'язань зазвичай зазначається у нормативних визначеннях окремих цивільно-правових договорів. Проте інколи у цих визначення вказується на обов'язок прийняти виконання, який до змісту основних зобов'язань входить не може. Відмова законодавця від використання терміну «основне (основні) зобов'язання» і використання замість нього терміну «зобов'язання» призводить до невизначеності численних законодавчих положень, зокрема положень, у яких ідеться про припинення зобов'язань (ч. 2 ст. 653, ст.ст. 599-608 ЦК України).

Будь-яке зобов'язання, забезпечене додатковим зобов'язанням неустойки, є основним. А забезпечуватись додатковим зобов'язанням сплати неустойки може будь-яке зобов'язання – основне (у наведеному вище значенні цього терміну), допоміжне, додаткове.

Сумніви стосовно можливості забезпечення додатковим зобов'язанням неустойки сплати неустойки допоміжних зобов'язань пояснюються небажанням визнавати такі (допоміжні) зобов'язання взагалі. Але заперечення існування таких зобов'язань є запереченням самої реальності. Не ґрунтується на законі й думка про те, що допоміжні зобов'язання не можуть забезпечуватися у випадках, коли вони є немайновими. Інша річ, що більше можливостей є для зменшення розміру неустойки за порушення допоміжних немайнових зобов'язань на підставі частини третьої ст. 551 ЦК України.

Певні сумніви виникають також стосовно забезпечення додатковим зобов'язанням сплати неустойки зобов'язання сплати неустойки як основне: по-перше, виникає якесь нерозумне і зайве нагромадження заходів майнового тиску на боржників; по-друге, якщо частиною другою ст. 550 ЦК України забороняється нараховувати проценти на неустойку, то можна стверджувати, що законодавець тим більше повинен негативно ставитись до забезпечення додатковим сплати неустойки виконання зобов'язання сплати неустойки, що розглядається при цьому як основне. Однак юридичного безглуздя тут немає, бо обов'язок сплати неустойки все таки треба забезпечувати, інакше цей обов'язок буде виглядати неповноцінним. Проте питання доцільності забезпечення сплати неустойки пенєю існує.

Як видається, забезпечення додатковими зобов'язаннями сплати неустойки іншого зобов'язання сплати неустойки, яке набуває у цьому зв'язку характеру основного, є не нонсенсом, а проблемою здатності учасників цивільних відносин нести відповідні обтяження. Зазвичай і причиною порушення первинного зо-

бов'язання сплати неустойки є незадовільний фінансовий стан боржника. Коли з'явиться впевненість у фінансовій спроможності учасників цивільних відносин нести тягар сплати і первинної неустойки та неустойки, що забезпечує сплату первинної неустойки, тоді можна буде стверджувати, що додатковим зобов'язанням сплати неустойки може забезпечуватись інше зобов'язання сплати неустойки.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Проценко І. О. Види забезпечення належного виконання зобов'язань у цивільному праві України: єдність і диференціація : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2007. 200 с.
3. Отрадна О. О. Неустойка. *Договірне право України. Загальна частина* / за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 556-567.

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальні відносини, акцесорні зобов'язання, неустойка, цивільне законодавство України.

Keywords: obligation, obligational relations, accessory, penalty, Civil legislation of Ukraine.

Адамова Олена Семенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ДОГОВОРІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Договори психологічної допомоги в умовах гібридної війни набувають особливої значущості, оскільки вони є як засобом індивідуального психосоціального захисту, так і важливим елементом безпеки та стійкості суспільства перед багатовимірними загрозами. В умовах гібридної війни, яка виходить за рамки традиційних збройних конфліктів і включає економічний тиск, інформаційні маніпуляції, кібератаки та підрив соціальної стабільності, психологічний вимір відіграє ключову роль. Вплив на психіку людей через страх, дезорієнтацію, деморалізацію є одним із головних інструментів гібридної агресії, і саме тому держава має забезпечити не лише фізичний, а й психоемоційний захист своїх громадян. Юридична природа договорів психологічної допомоги, їх правове регулювання, стандартизація надання таких послуг та механізми контролю за їх виконанням – це все складові ефективної відповіді на сучасні проблеми, зумовлені гібридною війною.

Договір психологічної допомоги, як правовий механізм, має вирішувати низку завдань. По-перше, він повинен забезпечувати правові гарантії отримання кваліфікованої психологічної підтримки, регламентувати обов'язки виконавців

та права замовників, що набуває особливого значення у кризових ситуаціях. По-друге, він є інструментом стандартизації психологічних послуг, визначаючи кваліфікаційні вимоги до фахівців, критерії ефективності надання допомоги, особливості документального оформлення взаємодії між психологом і клієнтом. Це важливо не лише для цивільних осіб, але й для військових, ветеранів, волонтерів тощо, які зазнали серйозних психотравматичних впливів.

Вивчаючи концептуальні засади договорів психологічної допомоги, у першу чергу, потрібно звернутися до осягнення поняття психологічна допомога, як безпосереднього предмету цих договірних відносин.

Психологічна допомога є комплексом заходів, спрямованих на розвиток соціально-психологічної компетентності осіб, зняття психоемоційної напруги та гармонізацію психічного стану, розвиток психологічної стійкості та здатності до соціальної адаптації особи або групи осіб. Саме таке визначення психологічної допомоги надається у ст. 27 Закону України «Про систему охорони психічного здоров'я в Україні». У юридичному аспекті психологічна допомога може розглядатися як особливий вид немайнових послуг, що має специфічні особливості правового регулювання, зумовлені її впливом на внутрішній психологічний стан особи.

Важливим аспектом є розмежування понять «психологічна допомога» та «допомога у сфері психічного здоров'я». Психологічна допомога охоплює надання підтримки особам, які мають труднощі з адаптацією, емоційними станами, стресом, але не обов'язково мають психічні захворювання. Натомість психічне здоров'я є предметом регулювання медичного права, що включає лікування психічних розладів відповідно до діагностичних стандартів, зокрема Міжнародної класифікації хвороб.

Правове регулювання психологічної допомоги та договорів психологічної допомоги в Україні ґрунтується на низці національних законів та міжнародних норм, що визначають права осіб, які отримують та надають таку допомогу, а також встановлюють механізми її надання, контролю та фінансування.

Серед основних видів психологічної допомоги можна виділити: кризову, довгострокову терапію та реабілітаційну. Це корелюється з критеріями класифікації видів психологічної допомоги залежно від мети, способів надання та тривалості, що, відповідно, повинно бути відображено у договорах щодо психологічної допомоги та при їх класифікації.

Також тут слід підкреслити, що наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про організацію надання психосоціальної допомоги населенню» та Порядком надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення визначається три рівні такої допомоги: первинна, вторинна та третинна.

Первинна допомога «передбачає надання першої психологічної допомоги, що має на меті сприяння соціальній адаптації (реадаптації) отримувачів послуг та

передбачає сприяння психічному здоров'ю та психосоціальному благополуччю, а також здійснення профілактичних заходів щодо груп, сімей та окремих осіб, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх факторів» (розділ III, п.1). Тобто така допомога надається в момент виникнення стресової ситуації та спрямована на стабілізацію емоційного стану. Вона включає короткострокові консультації, психоедукацію та кризову інтервенцію.

На вторинному рівні психосоціальна допомога спрямована на «розв'язання актуальних або специфічних психологічних проблем отримувача послуг, які виникли, зокрема, внаслідок психологічної травми в екстремальних ситуаціях (участі у бойових діях, перебування у полоні, перебування на окупованих територіях, тощо), в надзвичайних ситуаціях (пожежі, руйнування будинків, травмування під час виконання професійних обов'язків, тощо), в кризових ситуаціях (розлучення, смерть близьких людей тощо) чи для запобігання та полегшення фізичних, психологічних страждань пацієнта, що потребує паліативної допомоги...» (розділ III, п. 3). Отже, вторинна психологічна допомога передбачає більш глибоке опрацювання психологічних проблем, що не можуть бути вирішені в рамках короткострокової підтримки. Вона може включати психотерапію, когнітивно-поведінкову терапію (КПТ), психоаналіз та інші методи.

Психосоціальна допомога третинного рівня надається як «комплексна психологічна допомога у реабілітації, що передбачає відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сферах із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формах психотерапії, психологічного консультування за індивідуальним планом реабілітації» (розділ III, п. 7). Третинну допомогу можна назвати реабілітаційною та такою, що спрямована на довготривале відновлення психічного здоров'я осіб після пережитих травматичних подій, тривалого стресу або психічних розладів.

Законодавець практично відобразив у тексті нормативно-правового акту запропоновану вище класифікацію видів психологічної допомоги: кризову, довгострокову терапію та реабілітаційну, назвавши їх первинна, вторинна та третинна допомога. У зв'язку з цим, цілком логічним було б таким же чином класифікувати і договори психологічної допомоги. При чому, що стосується договорів щодо кризової допомоги, то більшість з них могла б передбачати первинну психологічну допомогу, підкріплену участю та гарантіями держави, та базуватися на безоплатній основі.

У підсумку варто зазначити, що договір психологічної допомоги є складним юридичним документом, який врегульовує відносини між психологом та клієнтом, встановлює гарантії безпеки та конфіденційності, а також визначає відповідальність у разі порушення його умов. В умовах гібридної війни його правове значення набуває особливої актуальності, оскільки гарантує належний рівень психосоціальної підтримки для осіб, які постраждали від конфлікту. Тому окре-

му увагу слід приділяти розробці типових договорів надання психологічних послуг, які враховуватимуть спеціальні умови надання такої допомоги в екстремальних ситуаціях, зокрема під час бойових дій, у періоди гуманітарних криз та в умовах вимушеної міграції населення.

Ключові слова: Значущість договорів, юридична природа, типи допомоги, рівні допомоги, класифікація договорів, типові договори.

Keywords: significance of contracts, legal nature, types of assistance, levels of assistance, contract classification, standard contracts.

Бабич Ірина Григорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ФОРМУВАННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Ідея представництва має довгий шлях розвитку і знайшла своє формування і в культурі Єгипту, Греції, Риму та в інших цивілізаціях.

Контрактне право Стародавнього Риму відрізняється суворою формальністю. Закон у римському праві приділяв особливу увагу автономії особистості, що унеможливлювало розвитку представництва. Через принцип, що не можна набувати щось за допомогою іншої особи («Per extraneam personam nobis adquiri non potest») і що собі можна встановлювати права і обов'язки тільки за допомогою власних дій («per libertat personam nihil nobis ad quiri potest»), в римському праві не дозволялось через третіх осіб не можна було набувати ні прав ні обов'язків.

Суб'єктами права могли бути всі вільні люди: громадяни Риму, іноземці, особи без громадянства. Відповідно римляни застосовували певні припущення, які дозволяли обійти певним чином принцип формалізму, який властивий jus civile.

Прикладом такого припущення є існування рабського та іншого пекулія, що став необхідний при розвитку торгівельної діяльності. Його можна назвати одним із прикладів договірної права. Коли такий раб укладав угоду із іншим контрагентом, то він ніс відповідальність тільки у межах пекулію (Д. 15.1.41).

Для захисту від неналежного використання раба як представника надавався претором у разі, якщо хазяїн, який отримав прибуток за правочином який уклав його раб, а пізніше цей правочин хазяїном не був визнаний (Д. 12.6.13-14).

Дозволялося за допомогою ад'єктивних позовів «action exercitoria» та «actio institoria» (це позов, який можна було подати до судовласника. Можна було також подати позов до керуючого торговим закладом, маючи претензії проти власника закладу, який призначив цього керуючого. Їх можна назвати прикладами договірної представництва.

У римському праві претору надавалося право застосовувати певну сукупність заходів (*adecticiae qualitat*) для забезпечення виконання батьками сімейства зобов'язань, які були укладені рабом або сином.

Поступово, із розвитком економічних відносин і еволюції цивільного права виникають і інші види представництва, пов'язані із договором. Так виникають відносини із квазіконтрактних зобов'язань, таких як ведення чужих справ без доручення (*negotiorum gestio*).

Твердження щодо недостатнього розповсюдження добровільного представництва можна визнати частково справедливим лише щодо раннього періоду розвитку римського права – того періоду, поки воно не набуло гнучкості, властивої йому, як універсальній системі права [1].

У середньовіччі канонічне право почало відходити від жорстких догм римського права, звертаючи увагу на волю сторін. Гуго Гроцій, перший, хто зміг узагальнено сформулювати теорію представництва, хоча й ціною спотворення її сутності. Відповідно теорії Гуго Гроція, прокуратор укладав договір з третьою особою і набував права для особи, яку він представляв на підставі доручення.

Гуго Гроція можна визначити першим, хто розробив і визначив наслідки представництва у цивільному праві. До недоліків його теорії можна віднести, що представництво було ним розглянуте, як наслідок доручення, хоча воно є більш широким поняттям. Теорія Гроція базувалася фактично на фікції, за якою «коли представник діє в певному місці, це рівнозначно тому, що довіритель сам присутній тут, і його волевиявлення діє через представника» [2].

Голландські юристи XVII століття, заклали основи концепції представництва, що є важливими і в сучасному праві, зокрема, протиставивши їх римському праву. Вони першими розробили ідею прямого представництва або договору про представництво, при якому представник не є стороною угоди, укладеної від імені іншої особи, використовуючи модель римського договору мандату. Ця концепція спростовує принцип, сформульований Ульпіаном: *alteri stipulari nemo potest*, дозволяючи тим самим особам у цивільно-правових відносинах набувати прав і зобов'язань через дії інших осіб. Застосовувалась фікція, відповідно якої, «дія представника в певному місці дорівнюється присутності довірителя і вияву його волі». Це стало важливим досягненням юристів школи природного права. Такий підхід призводить до розвитку ідеї, що, по-перше, довіритель ніс обов'язки в межах тільки у межах повноважень, які він надав представнику. (наприклад, ст. 1998 ЦК Франції). По-друге, положення про доручення почали активно використовувати у представницьких відносинах. Починається змішування понять «представництва» та «доручення», навіть їхня підміна. Доручення, стає законним, хоча розумілося як інститут договірної права. Воно (доручення) передбачається як належне у випадках, коли закон уповноважує особу, але чіткого договору або вказівки закону на повноваження не має [3].

Р. Ієринг був першим, хто встановив, що не тільки договір представництва може слугувати підставою виникнення повноважень представництва, але й інші

договори, наприклад трудовий договір або договір про сумісну діяльність. Відповідно Ієрінгу *mandate* характеризує внутрішню сторону представницького договору, а «представник» це зовнішня сторона договору.

Пізніше його теорію розвинув П. Лабан розробив теорію, відповідно якої представництво та доручення розумілись як окремі категорії. П. Лабан розробив «теорію сепарації», в якій чітко поділялося договір доручення, та відносини повіреного із третіми особами, тобто повноваженнями [4].

У англосаксонській системі права, на відміну від континентальної системи передбачається поділ представництва на пряме та непряме (опосередковане). При прямому представництві представник діє від імені особи, яку він представляє. Це характерне, наприклад, для положення комерційного агента у Франції, у Італії, Швейцарії, також для торгового представника у Німеччині, представника у Бельгії. Коли ж представник діє в інтересах іншої особи, але від свого імені – це непряме представництво – комісонер в Італії, Франції, комісійний агент у Німеччині.

Цей поділ має важливі наслідки: у випадку прямого представництва представник не є стороною угоди, до якої він причетний, тоді як при непрямому представництві він стає учасником такої угоди. Правові відносини між довірительом та третіми особами базується на двох договорах: на договорі між довірительом та представником, а також окремим договором між представником та третіми особами. Таким чином, за загальним правилом представник не пов'язаний прямим зв'язком із третьою особою. Наприклад, коли довіритель хоче придбати майно, право власності на це майно спочатку переходить від третіх осіб до представника, а потім, за окремим актом переходить від представника до поручителя.

Ці відмінності між прямим та непрямым представництвом мають різні варіанти у різних правових системах. Наприклад, у Франції, Німеччині та Нідерландах посередник може здійснювати комісійну діяльність тільки як свою професійну діяльність, у Туреччині, Швейцарії та у скандинавських країнах – це не обов'язково професійна діяльність, і, навіть одноразова дія представника підлягає законному регулюванню. У Франції відповідним законом є використання договору комісії у різних видах підприємницьких угод. А у Німеччині – можливо застосовувати тільки щодо купівлі-продажу майна та акцій.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О. Історія приватного (цивільного) права Європи. Одеса, 1999. С. 213-215.
2. Rigaux F. Le statut de la représentation, étude de droit international comparé. 1963. P. 40.
3. Rigaux F. Droit international prive. Bruxelles, 1977. T. I. 402 p.
4. Pelichet M. Rapport sur la loi applicable d'intermediaires. URL: <https://assets.hcch.net/docs/5c06b17c-4900-487e-ae04-3d3e5af54e53.pdf>

Ключові слова: представництво, розвиток, європейське право.

Keywords: representation, development, european law.

ОЗНАКИ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

На сьогоднішній день охорона здоров'я являє собою одну з провідних галузей сфери виробництва послуг не лише в Україні, але в усьому світі. Стаття 49 Конституції України закріплює «право кожного на охорону здоров'я та медичну допомогу, зміст яких, зокрема, становить право на медичні послуги». Однак саме визначення самої сутності медичних послуг має важливе значення. Саме від їх ефективності напряму залежить загальний рівень задоволеності якістю життя в нашому суспільстві.

Якщо проаналізувати основні моделі охорони здоров'я у світі, то можна виділити основні наступні: модель Беверіджа, модель Бісмарка, національна модель медичного страхування, незастрахована модель. Усі ці моделі відрізняються як тим, як вони фінансуються, так і тим, як надається медична допомога. Системи, що фінансуються державою, оплачуються за рахунок податків, тоді як системи, що фінансуються приватно, оплачуються індивідуальними внесками до колективного фонду, наприклад страхової компанії. Заклади, які надають медичну допомогу, можуть належати державі або приватній власності організації, як-от корпорація чи некомерційна організація.

У моделі Беверіджа фінансування та надання в основному забезпечується урядом, тоді як у моделі Бісмарка обидва вони надаються приватно. У національній моделі медичного страхування фінансування є державним, але установи є приватними. А в незастрахованій моделі лікування отримують лише ті, хто може платити з власної кишені.

В усіх моделях є роль приватного страхування, приватної практики охорони здоров'я або обох. Незалежно від моделі, якої дотримується країна, загальне охоплення закладає основу для ефективного контролю над цінами та покращує доступ до недорогої та високоякісної профілактичної допомоги. Так, наприклад, у США, де загальне охоплення не забезпечено, до половини незастрахованих пацієнтів відклали профілактичне лікування через вартість. [1]. Україна не є винятком та ми також застосовуємо на практиці окремі види даних моделей.

У законі України «Про охорону здоров'я» зазначається, що «охорона здоров'я це система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров'я; фізичні особи – підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни».

Також норми даного закону чітко розмежують визначення медичної послуги та медичної допомоги. Так, у статті 3 зазначено, що «послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга) – послуга, у тому числі реабілітаційна, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я, реабілітаційним закладом або фізичною особою – підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником. Замовником послуги з медичного обслуговування населення можуть бути держава, відповідні органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, у тому числі пацієнт». А «медична допомога це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами».

Для того, щоб особа могла отримати допомогу в лікувальному закладі безкоштовно, їй потрібно головне бути громадянином України. А також знати, чи є у її медичному закладі договір з НСЗУ (Національна служба здоров'я України).

Особа має право отримати наступні послуги :

- первинну медичну допомогу
- поліклінічні послуги
- стаціонарну допомогу
- медичну реабілітацію
- паліативну медичну допомогу

Підсумовуючи, хотілося б зазначити, що серед особливостей медичних послуг, на наш погляд, також необхідно відзначити наступні: задоволення потреби людини в медичній допомозі, захисті зміцнення його здоров'я; невизначеність, що до потреби в медичних послугах, оскільки в разі погіршення стану здоров'я буде потрібна та чи інша медична допомога, споживачі повинні бути інформовані про те, коли і в якому обсязі будуть потрібні медичні послуги; тривалість медичного обслуговування за часом. В цілому, різні медичні послуги охоплюють все життя людини, тому медичні працівники різного профілю беруть участь у їх наданні у різний час. Також в кожному конкретному випадку визначаються терміни вираження результатів, необхідність в додаткових дослідженнях і часовий інтервал між завершенням надання послуги і початком отримання очікуваних результатів. Метою таких послуг завжди є вплив на здоров'я пацієнта, яке не є істотним, але обов'язково супроводжується значними змінами в організмі людини; Дані послуги носять публічний характер і доступні всім, хто за ними звертається.

Список використаних джерел:

1. Types of Healthcare System Designs – and the Pros and Cons of Each. URL: <https://www.goodrx.com/hcp-articles/providers/healthcare-system-designs>.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text>

Ключові слова: Охорона здоров'я, медичні послуги, моделі фінансування, Беверідж, Бісмарк, національне страхування, приватне страхування.

Keywords: Healthcare, medical services, funding models, Beveridge, Bismarck, national insurance, private insurance.

Глиняна Катерина Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі основним змістом реалізації міжнародно-правових стандартів захисту прав та законних інтересів дитини в Україні, насамперед, стає проблема забезпечення її безпеки, а саме відсутність загроз її життєво важливим інтересам – життю, виживанню, здоров'ю, тощо. При цьому, достатньо важливим постає питання щодо усунення всіх перешкод, котрі на рівні національного законодавства можуть завадити удосконаленню міжнародно-правових гарантій забезпечення цих прав, які передбаченні системою міжнародних норм, принципів, організаційних засобів, з урахуванням проблем сьогодення часу.

Питанню захисту прав та законних інтересів дітей, приділяли увагу такі провідні вітчизняні науковці, як: Т. В. Бакка, О. І. Вінгловська, А. В. Дакал, І. І. Жилка, В. М. Косович, С. І. Максимов, О. В. Максименко, Ю. М. Оборотов, В. Панченко, О. Петров, П. М. Рабінович, Т. О. Ремех та багато інших.

В якому б аспекті ми не розглядали сьогодні проблему захисту прав та законних інтересів дитини, виникає питання: чому саме зараз ця проблема стає все більш актуальною, як у рамках національного так і міжнародного права?

У цьому плані, обов'язково необхідно звернути увагу на те, що на національному рівні вона детермінована досить довгим та складним процесом удосконалення нормативно-правової бази цивільного та сімейного законодавства України, яка пов'язана із адаптацією національного законодавства до європейських правових стандартів, а на міжнародному рівні, розвиток системи захисту прав дітей стає, з об'єктивних причин, теж дуже складним та багаторівневим, що в свою чергу, залежить від багатьох факторів, які впливають і на розвиток всієї системи міжнародного права.

Проблема існування на сучасному етапі фрагментації у міжнародному праві, а це утворення в рамках єдиної міжнародної системи окремих напівнезалежних

правових режимів, безумовно, може призвести до ризику виникнення конфліктів у його правозастосуванні, а у міжнародному праві – це реалізація міжнародного права, втілення норм міжнародного права в діяльність держави та інших суб'єктів, система дій із забезпечення виконання норм міжнародного права. Але питання можливості чи необхідності їх використання суб'єкти міжнародного права приймають самостійно.

В даному аспекті, це має особливе значення, і, безпосередньо, стосується різного підходу до розвитку системи захисту прав дитини, оскільки крім поняття «міжнародні стандарти захисту прав дитини» є і поняття «європейські стандарти захисту прав та законних інтересів дитини», що, в свою чергу, може торкнутися проблеми з її правозастосуванням на рівні державної політики України, тому що одним із її компонентів є не тільки удосконалення нормативно-правової бази національного законодавства, щодо створення системи забезпечення захисту прав та законних інтересів дитини, але і імплементація норм як міжнародного так і європейського права.

Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004р встановив порядок укладання, виконання та припинення дії міжнародних договорів України, з метою належного забезпечення національних інтересів, закріплених у Конституції України та національному законодавстві[1 с. 540].

Не викликає сумнівів той факт, що всі основні питання щодо захисту прав дитини, спочатку мають бути вирішені на внутрішньодержавному рівні, та прийняттям відповідних нормативно-правових актів, наприклад, у Цивільному та Сімейному кодексах України, які набрали чинності з 2004 р., де вже були враховані зауваження та рекомендації Комітету ООН з прав дитини, це захист прав дитини у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, юстиції, тощо.

Говорячи про необхідність приведення законодавства України у відповідальність до міжнародних стандартів, ми маємо на увазі не якесь абстрактне поняття, а цілком конкретну систему міжнародних документів, які, безпосередньо, торкаються проблеми забезпечення прав та законних інтересів дитини.

З приводу цього треба визнати, що це, величезна кількість Декларацій, які не мають юридичної сили, і за своєю природою є декларативними, а також Конвенцій, які на відміну від Декларацій, являють собою багатосторонні договори, які покликані стати юридично обов'язковими та укладаються в результаті дуже довгого вивчення їх кожною державою, яка приймає рішення про їх ратифікацію.

Як показує практика останніх років, ймовірно, всього цього недостатньо, і порушення сьогодні, практично всіх міжнародних договорів про захист прав дітей не привели до належного результату, скільки як виявилось ні одна з міжнародних організацій, включаючи ООН, не має на сьогодні необхідних юридичних засобів, які б чітко регламентували юридичну відповідальність тієї чи іншої держави за порушення нею міжнародно-правових зобов'язань.

Треба звернути увагу на те, що юридична відповідальність, завжди являє собою заходи певного примусу, що застосовуються до правопорушника за вчинення

ним правопорушення, і це завжди має негативні наслідки, які застосовуються у визначений процесуальний формі, і як визначає П. М. Рабінович, правопорушник повинен перетерпіти примусове позбавлення певних цінностей, що йому належать.[2 с. 149]

Згідно із статтями Женевських конвенцій, від 12 серпні 1949 р. .[3,4,5]. про захист жертв війни, а також, що особливо важливо, про захист цивільних осіб, держави зобов'язані розробити систему покарань до осіб які скоїли серйозні порушення норм міжнародного права, а також міжнародного гуманітарного права, яка вимагає від держав дотримання універсальної юрисдикції – це зобов'язання розшуку і покарання осіб, які скоїли порушення МГП, незалежно від їхньої приналежності до держави, національності, місця порушення, а в більшості країн кримінальний закон містить положення щодо розслідування воєнного злочину, незалежно від суб'єкта і місця його вчинення.

Тому, розуміючи, що реалізація цих прав є проблемою дуже складною та неоднозначною, виникла реальна необхідність у вирішенні низки питань, багато в чому, це було пов'язано з тим, що єдині стандарти які містяться у міжнародних договорах, у розумінні захисту прав і свобод приватних осіб, не завжди передбачали можливу ступінь участі європейських держав у забезпеченні захисту такої частини населення, як діти, а також конкретні способи його здійснення.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії і права : навчальний посібник. 5 вид., зі змін. Київ : Атіка, 2001.316 с.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08. 06.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 8 червня 1977 року (Протокол II). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

Ключові слова: Гуманітарні принципи, міжнародне гуманітарне право, цивільне право, сімейне право, захист прав дітей, міжнародні стандарти, міжнародно-правові акти.

Keywords: Humanitarian principles, international humanitarian law, civil law, family law, protection of children's rights, international standards, international legal acts.

Завальнюк Сергій Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

КВАЛІФІКОВАНІ ДЕФЕКТИ ЯК ВИД ПРОГАЛИН У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Різновид прогалин, пов'язаний із наявністю вад у законодавстві, що унеможливають його застосування та призводять до повної бездіяльності норм.

Окрім цього, згадки про прогалини, які доцільно врегулювати шляхом ухвалення нового закону, змушують поставити питання щодо можливості існування таких прогалин у законодавстві, які не можна заповнити в процесі правозастосування. На нашу думку, такі прогалини дійсно існують. Як приклад можна навести ситуацію з реорганізацією юридичної особи шляхом поділу. Проблемним аспектом для юридичних осіб, утворених унаслідок такої реорганізації, є неможливість усіма правонаступниками провадити в перші дні діяльність, що підлягає ліцензуванню згідно з чинним законодавством. Наприклад, відповідно до ч. 5 ст. 15 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», у разі поділу ліцензіата лише один правонаступник за згодою інших може продовжувати здійснення виду господарської діяльності, на провадження якого було видано ліцензію [2].

У такій ситуації інші юридичні особи, які не отримали ліцензію за правонаступництвом, але відповідно до розподільчого балансу мають здійснювати господарські операції, зіштовхуються з необхідністю продовження виробничого процесу без відповідної ліцензії. Це пов'язано з тим, що чинне законодавство про ліцензування передбачає обов'язковість отримання ліцензії для окремих видів діяльності.

На наш погляд, ця проблема не може бути вирішена судовим порядком, оскільки існуюча прогалина в праві не підлягає усуненню за аналогією. У цьому випадку ми стикаємося з особливим видом прогалини – існуванням норми, яка формально присутня в законодавстві, проте створює перешкоди для звичайної юридичної практики й не може бути нейтралізована шляхом судового рішення. Незважаючи на певну відносність класифікації подібних ситуацій як прогалин через дію конкретної правової норми, вважаємо, що вирішення цієї проблеми можливе виключно в межах законодавчої діяльності. Саме такі ситуації, на нашу думку, слід визначати як кваліфіковані прогалини, оскільки вони характеризуються наявністю формально чинних норм, які через свою недосконалість унеможливають належну реалізацію правових відносин, створюючи перешкоди для правозастосування. Такий підхід дозволяє відмежувати ці прогалини від інших видів, де проблему можна вирішити шляхом тлумачення чи аналогії закону.

У зв'язку з цим постає питання про можливість застосування закону за наявності прогалини в позитивному праві. Незважаючи на те, що окремі науковці розглядають аналогію закону та аналогію права як нетипові способи подолання

прогалин, слід зазначити, що законодавець передбачає аналогію як елемент механізму правового регулювання. Тому правильніше говорити про типові способи подолання прогалин, а не про нетипові [1, с. 109].

Зазначене підкреслює необхідність дослідження кваліфікованих дефектів як особливого виду прогалин у цивільному законодавстві. Це сприятиме подальшому вивченню феномена прогалин та шляхів їх подолання.

Список використаних джерел:

1. Клім С. І. Класифікаційна характеристика прогалин у цивільному праві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2012. № 4. С. 106–111.

2. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

Ключові слова: цивільне законодавство, прогалина, прогалина в законодавстві, прогалина в цивільному законодавстві, кваліфіковані дефекти, ліцензування, реорганізація юридичних осіб, аналогія закону, аналогія права.

Keywords: civil legislation, gap, lacuna, gap in legislation, lacuna in legislation, gap in civil legislation, lacuna in civil law, qualified defects, licensing, reorganization of legal entities, analogy of law, analogy of right.

Зубар Володимир Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВУ ПРИРОДУ ВЕДЕННЯ ЧУЖИХ СПРАВ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ

Інститут ведення чужих справ без доручення (*negotiorum gestio*) посідає особливе місце у системі цивільно-правових зобов'язань, виступаючи механізмом правового регулювання відносин, що виникають за відсутності попередньої домовленості сторін. Актуальність його дослідження зумовлена необхідністю забезпечення балансу між захистом майнових інтересів особи (домінуса) від небажаного втручання та створенням стимулів для прояву ініціативи іншими особами (гесторами) задля відвернення шкоди чи небезпеки, що загрожує цим інтересам.

Ведення чужих справ без доручення визначається як недоговірне зобов'язання, що виникає внаслідок свідомих, добровільних, необхідних та доцільних дій однієї особи (гестора) в майнових інтересах іншої особи (домінуса) без наявності відповідного уповноваження. Ключовою передумовою є наявність реальної чи потенційної загрози невігідних майнових наслідків для домінуса, на відвернення якої спрямовані дії гестора.

Суб'єктами даного зобов'язання є:

- гестор: особа, яка з власної ініціативи здійснює дії в інтересах домінуса; важливою вимогою до гестора є його повна цивільна дієздатність, оскільки його дії спрямовані на запобігання шкоді та вимагають усвідомленого підходу;
- домінус: особа, в майнових інтересах якої діє гестор.

Предметом зобов'язання є дії гестора, які можуть мати як *фактичний* (наприклад, ремонт пошкодженої речі, охорона майна), так і *юридичний* характер (укладення угоди, здійснення платежу). Ці дії завжди обмежені сферою майнових інтересів домінуса та мають на меті попередження, усунення або зменшення потенційних чи існуючих майнових втрат.

Важливою характеристикою дій гестора є їх доцільність. Доцільність передбачає обґрунтованість дій у конкретній ситуації, вибір оптимального варіанту поведінки з урахуванням інтересів домінуса, інших осіб та суспільства. Оцінка доцільності проводиться за об'єктивними критеріями, проте враховуються й суб'єктивні можливості гестора (його досвід, знання, навички). Діяльність гестора неминує пов'язана з ризиком, оскільки результат не є гарантованим. Ризик включає об'єктивні (ймовірність наслідків, невизначеність) та суб'єктивні (усвідомлення, оцінка, вибір поведінки) компоненти.

Термін “без доручення” означає відсутність будь-якого попереднього уповноваження з боку домінуса – договору, вказівки чи обіцяної згоди. Однак, правила цього інституту не поширюються на ситуації, коли:

- дії є частиною статутної діяльності певних організацій (наприклад, пожежна служба, рятувальні служби, благодійні фонди);
- ведення справ здійснюється на підставі прямого обов'язку, встановленого законом чи адміністративним актом (наприклад, дії опікунів, піклувальників).

Для того, щоб дії гестора породили зобов'язання домінуса відшкодувати втрати, необхідна наявність сукупності умов:

- відсутність доручення – дії вчиняються виключно з ініціативи гестора;
- наявність реальної небезпеки майновим інтересам домінуса має загрожувати реально, а не уявна небезпека (дії гестора мають бути спрямовані на її попередження, усунення чи зменшення);
- спрямованість на вигоду домінуса – дії мають відповідати очевидній вигоді чи користі та дійсним або можливим намірам домінуса, виконуватися з необхідною турботливістю та обачністю (дії не повинні суперечити відомим інтересам домінуса (окрім випадків крайньої необхідності));
- неможливість отримання згоди – обставини (наприклад, відсутність домінуса, терміновість ситуації) унеможливають попереднє узгодження дій; якщо можливість отримати згоду була, але гестор нею не скористався без поважних причин, зобов'язання не виникає;

- усвідомлення гестором своїх дій – гестор повинен розуміти, що діє в чужих інтересах, і не мати наміру створити інше правовідношення (наприклад, здійснити дарування);
- наявність понесених витрат – фактичне понесення гестором витрат є підставою для їх подальшого відшкодування;
- обов'язок повідомлення – гестор зобов'язаний при першій можливості повідомити домінуса про вчинені дії.

Зміст зобов'язання визначається правами та обов'язками гестора і домінуса, врегульованими, зокрема, ст. 1158-1160 ЦК України. Так, до обов'язків гестора відносимо:

- негайно повідомити домінуса про свої дії;
- діяти з необхідною турботливістю та обачністю;
- у разі неможливості негайного повідомлення – вжити всіх залежних заходів для відвернення шкоди та взяти на себе пов'язані з цим обов'язки (включаючи ті, що виникають з укладених правочинів);
- припинити дії, якщо домініс висловить несхвалення;
- після завершення дій надати домінісу детальний звіт з підтвердженням витрат;
- передати домінісу все отримане майно та набуті права.

До обов'язків же домінуса можна віднести:

- відшкодувати гестору обґрунтовані та необхідні витрати, навіть якщо дії гестора не досягли очікуваного результату (за умов дотримання гестором умов та обов'язків);
- у разі схвалення дій домінісом, відносини між сторонами можуть трансформуватися у відповідний договір (доручення, підряду, зберігання тощо), що надає гестору право вимагати не лише відшкодування витрат, а й відповідної винагороди.

Підводячи підсумки зазначимо, що інститут ведення чужих справ без доручення є важливим інструментом цивільного права, що регулює дії на користь іншої особи за відсутності договірних відносин. Він виконує подвійну функцію: захищає власника від несанкціонованого втручання у його справи та водночас створює правові гарантії для осіб, які з власної ініціативи діють для запобігання шкоди майновим інтересам інших. Чітке визначення умов виникнення, прав та обов'язків сторін забезпечує справедливий баланс інтересів у таких специфічних правовідносинах.

Ключові слова: Гестор, домініс, без доручення, майнові інтереси, доцільність, відшкодування витрат, цивільне зобов'язання.

Keywords: Gestor, dominus, without mandate, property interests, expediency, reimbursement of expenses, civil obligation.

Калітенко Оксана Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СПАДКОВОГО ПРАВА: НОВІ ОБ'ЄКТИ ТА МОДЕЛІ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ

У сучасному цифровому суспільстві структура приватного майна та механізмів його правонаступництва зазнала радикальних змін. Смерть особи більше не означає автоматичного завершення її правового впливу на оточуючий світ – у віртуальному просторі продовжують існувати акаунти, цифрові активи, криптовалюта, цифрова творчість, а також моделі поведінки померлої особи, що генеруються штучним інтелектом. Однак чинне спадкове законодавство України та більшість континентальних правових систем досі орієнтовані на класичну парадигму фізичного майна та матеріальних прав.

Зважаючи на це, постає потреба у докорінному переосмисленні об'єктного складу спадщини, правових моделей цифрового волевиявлення, засобів легітимації цифрової волі та гарантій реалізації прав спадкоємців у віртуальному середовищі.

Цивільно-правова доктрина традиційно виходить із визначення спадщини як сукупності прав та обов'язків майнового характеру, які належали особі на момент смерті (ст. 1216 ЦКУ). Цей підхід ґрунтується на фізичній концепції майна: наявність матеріального носія (тіла речі) або юридичного титулу на певний актив. У цифрову добу ми постійно стикаємося з абсолютно новим типом об'єктів, які мають наступні «нетрадиційні» ознаки. Такі об'єкти не мають фізичної зовнішньої форми, але мають вартість (токени, віртуальні активи). Вони існують поза національною юрисдикцією (криптогаманці, доменні імена, тощо). Як правило вони регулюються не законом, а приватними політиками електронних платформ (акаунти, сервіси зберігання, хмарні ліцензії). Зазвичай такі об'єкти пов'язані з особою, але функціонують і після її смерті (постмортальна активність акаунтів, алгоритмічне оновлення даних, тощо).

Внаслідок цього виникає і набуває ґрунтового дослідження нове поняття – цифрова спадщина, яке ще не має універсального визначення в українському праві, але активно розробляється в правовій науці.

Дослідивши наявні наукові розробки та окремі випадки практики правозастосування пропонуємо умовно поділити об'єкти цифрової спадщини на три групи: 1) цифрові майнові активи; 2) цифрові немайнові активи; та 3) метадані та алгоритмічні об'єкти.

Відповідно до запропонованої класифікації до першої групи варто відносити криптовалюту (Bitcoin, Ethereum тощо); цифрові токени (у т.ч. NFT як інструменти фіксації авторства); електронні гаманці, акаунти з монетизацією; хмарні сховища з контентом, що має ринкову цінність.

До цифрових немайнових активів доцільно включати персональні акаунти без монетизації (Facebook, Instagram); цифрові щоденники, архіви, переписку; віртуальні образи, аватари, цифрові профілі.

Третя група об'єктів – метадані та алгоритмічні об'єкти, на нашу думку, має включати персоналізовані рекомендаційні системи; навчальні моделі ШІ, створені померлою особою; цифрові підписи, поведінкові шаблони, тощо.

З точки зору цивільного права, більшість таких об'єктів можуть бути кваліфіковані як майнові права, що підлягають спадкуванню. Проте юридична дійсність такої кваліфікації залежить від того, чи визнає держава (в особі законодавця) даний об'єкт як складову правового обігу.

Із принциповою зміною і трансформацією кола об'єктів спадкових правовідносин глобально і конструктивно змінюються і сучасні способи волевиявлення сторін цих правовідносин. Цифрові технології дозволяють фіксувати волю особи в електронній формі – від підписаного е-документа до відеозвернення із зафіксованим біометричним підтвердженням. Утім, чинне законодавство України визнає дійсними лише ті заповіти, які відповідають формі, визначеній статтями 1247–1257 ЦКУ, тобто вимагає письмової форми й нотаріального посвідчення. Такий стан законодавства явно не відповідає вимогам сучасності і потребує конструктивного та змістовного оновлення.

У низці країн сучасного світу вже впроваджено спеціальні закони про електронні заповіти, зокрема в окремих штатах США, Канаді, Естонії, Ізраїлі. Там закон визнає: відеозаповіть із верифікацією особи; електронний файл із кваліфікованим підписом у якості заповіту; смарт-заповіть (smart-will), який активується автоматично при фіксації смерті в реєстрі.

Постає питання – чи має держава гарантувати можливість цифрового волевиявлення на випадок смерті? І в цьому питання підтримуємо фахівців, які надають стверджувальну відповідь. Звісно ж цифровий формат заповіту має стати одним із основних, оскільки саме цей формат є формою реалізації автономії волі кожної особи в цифрову добу. Але цей підхід вимагає законодавчого регулювання процедури складання і посвідчення цифрових заповітів, перевірки автентичності та зберігання таких документів.

Окрему складність становить формат регулювання доступу до цифрових активів, які не прив'язані до території конкретної держави, де відкрито спадкову справу. Наприклад: акаунти Facebook регулюються правом США; криптогаманці не мають територіальної прив'язки; контент YouTube розміщується на серверах у кількох юрисдикціях. Ці обставини вимагають законодавчого визнання цифрової транстериторіальності як чинника, що впливає на спадкові права, і передбачає або міжнародну кооперацію, або зобов'язання платформ співпрацювати зі спадкоємцями на основі цифрових заповітів.

З огляду на викладене та на підставі проведеного дослідження, вважаємо за доцільне:

Вперше в історії розвитку цивільного законодавства України увести до Цивільного кодексу України дефініцію “цифрова спадщина” як сукупності цифрових активів (майнових, немайнових) та метаданих, які належали особі на момент смерті. Розробити законодавчий акт про електронні форми волевиявлення спадкодавців, який визначає вимоги до е-заповіту, його зберігання, автентичності, захисту й оприлюднення.

Закріпити обов’язок провайдерів цифрових послуг (платформ, соціальних мереж, маркетплейсів) забезпечити юридичний механізм доступу до акаунтів спадкодавця відповідно до рішення нотаріуса або суду.

Інтегрувати інститут цифрового нотаріату, який зможе посвідчувати електронні заповіти з використанням біометричних та криптографічних механізмів.

В цілому ж проведення дослідження дозволяє зробити наступні висновки. Цифрова трансформація людського суспільства змінює не лише техніку передачі майна, а й саму філософію спадкового права та ідею спадкування. Цифрова спадщина – це нова правова (юридична) категорія, що потребує окремого нормативного врегулювання, який ґрунтується на поєднанні принципу автономії волі, інформаційної безпеки та правової визначеності. Формування ефективного механізму цифрового спадкування стане запорукою реального захисту прав особи у цифрову добу. Спадкування сьогодні – це сфера, де поєднуються право, технології, етика й інформаційна безпека.

Ключові слова: спадкування, цифровий світ, об’єкти прав, об’єкти цифрової спадщини, цифрове волевиявлення.

Keywords: inheritance, digital world, objects of rights, digital heritage objects, digital will.

Кривенко Юлія Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРАВ КРЕДИТОРІВ У СПАДКОВИХ ВІДНОСИНАХ

Після смерті особи залишається не лише майно, яке має цінність, а й борги. У зв’язку з цим часто виникають питання, щодо прав кредиторів, які потрапляють в складне становище.

Правове регулювання відносин між кредитором і спадкоємцями боржника забезпечуються ЦК України.[1]

Аналізуючи правозастосовчу практику слід зазначити, що стягнення боргів спадкодавця проводиться кредиторами після того, як спадкоємці прийняли спадщину. Тобто кредитори звертаються до спадкоємців, які вже прийняли спадщину та не підозрюють щодо наявності у спадкодавця боргів, їх обсягу та кредиторів.

Тим часом борги спадкодавця також належать до майна спадкодавця і, отже, мають бути включені до складу спадщини до того, як спадкоємець прийме спадщину. Однак на практиці відбувається інакше.

Загальне правило універсального правонаступництва, [2] внаслідок якого майно померлої особи як єдине ціле в незмінному вигляді й в один момент переходить до його спадкоємців, говорить про те, що спадкоємець, який прийняв спадщину, «...відповідає за боргами спадкодавця в межах вартості спадкового майна, що перейшло до нього». Відповідно до статті 1282 ЦК України «спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину; кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині; вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленість між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено. [3] З цього можна визначити наступну презумпцію, яка свідчить: якщо спадкове майно відсутнє повністю, відповідальність спадкоємців виключена. Якщо майно є і спадкоємці його прийняли, то обсягом отриманого майна спадкоємці відповідають за претензіями кредиторів, пред'явлених не пізніше термінів позовної давності. Правило досить просте і зрозуміле, якщо суспільні відносини, що підпадають під сферу його регулювання, не обтяжуються такими обставинами, як недостатність спадкової маси задоволення вимог кредиторів, і коли кредиторів виявляється забагато. Гостро постає питання щодо обсягу волі спадкоємця чи спадкоємців у разі нестачі спадкової маси й/або множинності кредиторів, які заявили свої претензії до спадкової маси. Поки що жодних принципових законодавчих ідей щодо цього не склалося. А тому практика стикається з випадками розбалансованого законодавчого ставлення до тих випадків, коли у спадкодавця не один, а кілька кредиторів і вони опиняються у становищі конкуренції між собою через недостатність спадкової маси.

На випадок спору закон та акти судової практики встановили, що за відсутності (недостатності) спадкового майна вимоги кредиторів за зобов'язаннями спадкодавця не підлягають задоволенню коштом майна спадкоємців та зобов'язання за боргами спадкодавця припиняються неможливістю виконання повністю або недостатньої частини спадкового майна. [4]

Відсутність єдиного законодавчого підходу до питання щодо порядку й умов задоволення вимог кредиторів призводить до того, що доля подібних вимог кредиторів може бути вирішена по-різному, залежно від наявності чи відсутності ознак неспроможності спадкової маси. Зокрема, це стосується питання про персоніфікацію прав та обов'язків, що увійшли до складу спадкової маси, яке виявляється важливим у боргових зобов'язаннях спадкодавця. Персоніфікація пов'язана з їхньою прив'язкою до особи, а тому йдеться про задоволення вимог, пов'язаних з особою кредитора (сплата аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю).

Загальновизнаним є правило про те, що особисті права та обов'язки спадкодавця припиняються з його смертю та до інших осіб не переходять. Наявність

таких прав та обов'язків зменшує обсяг спадкової маси, оскільки вони з настанням смерті особи, яка є їх носієм, припиняються.

Поступальний розвиток будь-яких відносин, у яких бере участь громадянин, неможливий без забезпечення дієвого, зрозумілого всім механізму переходу прав і обов'язків у разі смерті. Наявність такого є необхідна умова забезпечення рівних правових повноважень всіх учасників цивільного обігу, що відповідає ідеям і цінностям цивільного права.

Отже, для дотримання прав кредиторів, вважаємо, що доцільно було б розподілити майно, що залишилося після спадкодавця між кредиторами з дотриманням прав і законних інтересів у суворо встановленої законом послідовності, яка визначена законодавцем виходячи з соціального та іншого положення кредиторів, а також їх зв'язку з боржником.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. Ст. 356.
2. Біленко В. І. Особливості універсального правонаступництва у спадкових правовідносинах в Україні. URL:http://www.lsej.org.ua/12_2023/141.pdf
3. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_spadkovi_prawovidnos_14_03_2023.pdf
4. Боргові зобов'язання у спадок: що робити, коли так пощастило URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/borgovi-zobovyazannya-u-spadok-shho-robyty-koly-tak-poshhastylo/>

Ключові слова: спадкодавець, спадкоємець, спадкова маса, боргове зобов'язання, спадкові правовідносини, кредитор, боржник .

Keywords: testator, heir, inheritance estate, debt obligation, debtor, creditor, inheritance legal relations.

Матійко Микола Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЯТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Останнім часом «проблемам інформації та інформаційних відносин приділяють увагу фахівці різних галузей права; стрімкі темпи розвитку інформаційних технологій та інформаційних мереж сприяли також появі нових напрямків досліджень у праві» [1, с. 3]. Велику актуальність для науки і практики у зв'язку

з цим викликають питання приватно-правового регулювання інформаційних відносин, захисту прав суб'єктів відносин в інформаційній сфері, змісту відповідних правовідносин, принципів їх функціонування.

Актуалізація підвищення цінності права у сучасному суспільстві, розвиток окремих напрямків його впливу, збільшення його соціальної цінності викликають потребу у дослідженні функціональних аспектів права. Зазначене також збільшує науковий інтерес до дослідження проблемних аспектів функціонування цивільного права. При цьому результати теоретичних досліджень щодо функціонування права, функціонування норм, функціонування галузей, функціонування інститутів та функціонування інших правових явищ можуть бути застосовані й до дослідження окремих функціональних аспектів цивільного права в інформаційній сфері.

Теоретичні розробки стосовно поняття та структури функцій права та функцій галузей права можуть бути застосовані й до цивільного права, у зв'язку з чим функція цивільного права може бути визначена як напрямок впливу цивільного права на суспільні відносини та соціальне призначення цивільного права, а структуру функції цивільного права становлять зміст функції цивільного права (спосіб впливу цивільного права на суспільні відносини у певному напрямку, в якому проявляються сутність, ознаки та основні властивості цивільного права), об'єкт функції цивільного права (суспільні відносини, на які цивільне право здійснює вплив), суб'єкт функції цивільного права (суб'єкт завдяки якому здійснюється вплив на суспільні відносини в певному напрямку) та засоби реалізації функції цивільного права (засоби забезпечення впливу цивільного права в певному напрямку) [2, с. 8].

Цивільний кодекс України, Закон України «Про інформацію», Закон України «Про електронні комунікації» та інші нормативно-правові акти, що регулюють інформаційну сферу, серед іншого формують одні з найважливіших напрямків впливу права на інформаційну сферу та соціальне призначення права в інформаційній сфері, серед яких в свою чергу є напрямки впливу та соціальне призначення цивільного права в зазначеній сфері. Вказане окреслює функціональні аспекти цивільного права в інформаційній сфері. При цьому «інтернет-відносини» визначають як «складову частину концепту «ІТ-відносини», сукупність суспільних відносин, що складаються у специфічному середовищі (Інтернет, мережа, цифрове середовище), будучи одночасно «віртуальним феноменом» і проявляючись у бутті суспільства як реальні суспільні відносини» [3, с. 32]. Разом з цим «ІТ-відносини» включають також інші «інформаційні», «інформаційно-комунікаційні» відносини, але можуть не бути власне «інформаційними», в точному значенні цього слова» [3, с. 32].

Серед функцій цивільного права в інформаційній сфері важливе місце посідає регулятивна функція, змістом якої є спосіб впливу цивільного права на інформаційну сферу, що полягає у регулюванні суспільних відносин. На думку Є. О. Харитонова «оскільки метою правового регулювання є впорядкування су-

спільних відносин, то йдеться про «соціальне регулювання» або ж «соціальне управління», котре може бути визначене як вплив на суспільство і окремі його ланки (членів суспільства) з метою впорядкування суспільних відносин, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвитку» при тому, що «упорядкування існування суспільства – це об'єктивна його потреба, але досягається ця мета за допомогою і в результаті взаємодії різноманітних об'єктивних та суб'єктивних чинників, впливу елементів системи один на одного. Внаслідок такого впливу і взаємодії вся система в цілому і кожен її елемент зокрема в певних умовах часу і простору існують найбільш оптимальним чином, що дозволяє говорити про певне саморегулювання суспільства або, у кожному разі, про існування такої тенденції» [4, с. 164]. Призначення цивільного права регулювати суспільні відносини в інформаційній сфері може втілюватися у наданні одного з варіантів правового оформлення (визнання) певним відносинам. Так, відповідно до ч.1 статті 200 Цивільного кодексу України інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Відповідно до ч.1 статті 2 Закону України «Про інформацію» основними принципами інформаційних відносин є: гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Регулятивна функція цивільного права в інформаційній сфері також може проявляти себе у встановленні правового статусу суб'єктів суспільних відносин в інформаційній сфері (так відповідно до ч.1 статті 4 Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних відносин є: фізичні особи; юридичні особи; об'єднання громадян; суб'єкти владних повноважень, при цьому згідно відповідно до ч.1 статті 5 Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів), закріпленні положень щодо здійснення прав в інформаційній сфері, визначенні (передбаченні) підстав набуття прав в інформаційній сфері, визначенні (передбаченні) підстав припинення прав в інформаційній сфері, встановленні прав та обов'язків суб'єктів правовідносин в інформаційній сфері, визначенні оптимального типу правового регулювання стосовно конкретних суспільних відносин в інформаційній сфері та ін.

Оскільки «серед регулятивних правовідносин іноді виокремлюють загальні та конкретні правовідносини» [4, С. 161] то і зміст регулятивної функції цивільного права може бути загальним та конкретним. Так проявом загального змісту регулятивної функції цивільного права в інформаційній сфері є, наприклад, положення ч.2 статті 4 Закону України «Про інформацію», згідно якої об'єктом інформаційних відносин є інформація та положення статті 1 Закону України «Про інформацію», згідно якої інформація – будь-які відомості та/або дані, які

можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Проявом конкретного змісту регулятивної функції цивільного права в інформаційній сфері є, наприклад, положення ч.1 статті 21 Закону України «Про інформацію», згідно якої інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація.

Для реалізації змісту регулятивної функції цивільного права в інформаційній сфері можуть бути використані засоби реалізації регулятивної функції цивільного права, серед яких можуть бути виділені основні («наприклад надання права робити щось» (так, наприклад, згідно до положення ч.1 статті 5 Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів); «покладення обов'язку вчиняти певні дії» (так, наприклад, згідно до п.4 ч.3 статті 18 Закону України «Про електронні комунікації» постачальники електронних комунікаційних мереж та/або послуг серед інших зобов'язані дотримуватися такої умови загальної авторизації, як здійснення захисту конфіденційності електронних комунікацій відповідно до Конституції України та закону); «заборона вчиняти певні дії» (так, наприклад, згідно до ч.3 статті 106 Закону України «Про електронні комунікації» списання постачальником електронних комунікаційних послуг залишку суми коштів споживача, в тому числі на свою користь, забороняється, крім випадків, передбачених правилами надання і отримання електронних комунікаційних послуг); «застосування засобів соціального примусу та інших заходів впливу до порушників встановлених правил» (так, наприклад, згідно до ч.2 статті 30 Закону України «Про інформацію» якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому медіа з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду.) та допоміжні (рекомендації, як вчиняти певні дії або уникати їх вчинення; заохочення, тобто заходи «морального і матеріально-го стимулювання за виконання чи невиконання якихось дій» [4, с. 165]).

Список використаних джерел:

1. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2006. 36 с.

2. Матійко М. В. Інформаційна функція цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2009, 20 с.

3. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. «Інтернет-відносини» та «інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 27-38.

4. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : монографія. 2-ге вид., перероб. І доп. Одеса : Фенікс, 2011. 456 с.

Ключові слова: цивільне право, саморегулювання, інтернет, функції цивільного права, інтернет-відносини.

Keywords: civil law, self-regulation, Internet, functions of civil law, internet relations.

Омельчук Олександр Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЕМОЦІЙНІ ФЕЙКИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Одним з найбільш поширених і зрозумілих на сьогоднішній день видів ІІІ, що на сьогоднішній день використовуються в мережі Інтернет є генеративний штучний інтелект. Генеративний ІІІ – це інноваційний напрямок штучного інтелекту, що дозволяє створювати унікальний контент: тексти, зображення та аудіо. Він відрізняється від традиційного ІІІ тим, що не просто аналізує або класифікує дані, а генерує новий унікальний контент [4].

«Творчість» штучного інтелекту вже сьогодні широко використовується та непогано монетизується. Однак, слід однак зазначити, що авторські права на творчість алгоритмів – поки сіра зона світу юриспруденції [3].

Два роки тому набрав чинності Закон України «Про авторське право і суміжні права». Згідно положень даного закону результат роботи штучного інтелекту підпадає під правове регулювання як неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, що охороняється правом особливого роду (*sui generis*). Однак, як відмічають дослідники, питання авторських та суміжних прав, пов'язаних з штучним інтелектом, є складними і потребують уточнення у законодавстві. На сьогоднішній день в більшості країн законодавці продовжують вивчати цю проблему і шукати оптимальні рішення, які враховували б потреби розвитку технологій та гарантували захист прав власників інтелектуальної власності [1, с. 14].

Функціональні можливості генеративного ІІІ успішно використовуються при створенні так званих «емоційних фейків» в соціальних мережах. У соціальних мережах зараз поширюється багато дописів, які містять фото з ознаками генерації штучним інтелектом. На них зображені нібито українські військові з закличками привітати їх чи то з днем народження, чи то з весіллям. Також є схожі дописи про врятованих тварин, дітей або літніх людей [2].

Ледве не кожен в запропонованих механізмами соціальних мереж публікація стикається з зображеннями, на яких відображено надзвичайні результати творчості, що викликають захват, відображені непересічні ситуації людського горя, нестандартних ситуацій та несприятливих умов, а також з аудіовізуальним контентом, що відображає надзвичайно сентиментальні ситуації та закликає до проявлення емпатії (так звані пости «ніхто нас не вітає», «ви не повірите» або «ці брати»).

Завдання контенту таких публікацій викликати емоції та заохотити користувачів відреагувати, спіймати вразливу аудиторію в емоційну пастку і змусити поширити їх далі, тиснучи на почуття провини, викликаючи емпатію та співчуття.

Довгий час дані публікації сприймалися з гумором, адже, на перший погляд дані публікації, не загрожують шкідливими наслідками, а самі зображення, згенеровані ШІ, містять ряд кумедних для сприйняття артефактів, що очевидно свідчать про несправжність запропонованого фото та ситуації на ньому. Однак, дані публікації не просто не є нешкідливими, при подальшому вивченні можна визначити загрози, які несуть на собі такі емоційні фейки.

Так, докладний аналіз релевантних шляхів використання емоційних фейків свідчить про наступні мотиви, з яких публікують такі записи у Facebook, Instagram та TikTok:

- збір аудиторії для подальшого просування рекламних продуктів, пропагандистських наративів тощо. В даному випадку завданням публікації виступає заохочення користувачів соціальної мережі до взаємодії, тобто йде мова про використання емоцій для прикриття шкідливого змісту самої публікації. Розміщення в соціальній мережі емоційних фейків певного характеру (співчутливі, ушановуючі, схвальні) дають змогу виділити певну групу людей, схильних до проявлення емоцій та не здатних відрізнити справжні фотографії подій від згенерованих за допомогою ШІ. В подальшому відповідний користувацький ресурс може бути використаний для успішного просування сумнівних продуктів або пропагандистських тез, що особливо небезпечно в умовах війни. Емоційні фейки в даному випадку слугують маркером людської сентиментальності та можливості нав'язувати певним особам необхідної думки;

- ілюстрація підтримки певної позиції або провокація аудиторії – особливо актуально через можливість заміни первинного матеріалу (цифрового контенту) без анулювання реакцій користувачів у вигляді лайків та коментарів. Крім того дані публікації є відомим майданчиком для використання ботів при провокуванні дискусії та м'якого просування шкідливих наративів;
- витіснення дійсно важливого та актуального контенту шляхом заповнення рекомендацій емоційними фейками та подібним шкідливим контентом;
- просування негативних настроїв в суспільстві в межах ІПСО, формування негативного ставлення до керівництва Збройних сил, політичної системи держави; формування

- збір даних про користувачів з метою подальшого використання; шахрайство, шляхом спонукання до переходу за сторонніми посиланнями, фішинг тощо.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день використання штучного інтелекту окрім явних переваг несе значну загрозу порушення прав людини, може суперечити індивідуальним та суспільним інтересам, загрожує державній безпеці та є прямим інструментом ведення інформаційної війни.

Серед практичних способів захисту від шкідливого впливу ШІ в мережі Інтернет в умовах гібридної війни серед найбільш актуальних залишаються пропаганда інформаційної гігієни на державному рівні, боротьба з фейками, шкідливими емоційними згенерованими ШІ шляхом запровадження відповідальності за таку діяльність та формування адміністративної та судової практики з даних питань. Крім того вважаємо слушним на законодавчому рівні встановити вимогу маркування зображень, створених ШІ, а також розробку концептуальних положень контролю за використанням ШІ розробниками додатків з метою уникнення випадків створення «бекдорів» для корисних та неправомірних цілей.

Список використаних джерел:

1. Вальчук Д. В. Авторське право штучного інтелекту: проблеми та шляхи вирішення. *Modern scientific journal*. 2024. № 3 (1). С. 7-15.
2. Денисяк О. «У військового день народження, а його ніхто не привітав»: чим небезпечні ШІ-світлини у Facebook. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/232022-u-viyskovoho-den-narodzennia-a-yoho-nikhto-ne-pryvitav-chym-nebezpechni-shi-svitlyny-u-facebook>
3. Дудко В. Як палає Кремль. Нейромережі генерують картини з тексту і допомагають збирати на ЗСУ. Чи може нейроарт стати бізнесом. *Forbes Digital*. 2022. URL: <https://forbes.ua/inside/yak-palae-kreml-neyromerezhi-generuyut-kartini-z-tekstu-i-dopomagayut-zbirati-na-zsu-chi-mozhe-neyroart-stati-biznesom-23082022-7861>
4. Що таке генеративний штучний інтелект і де він застосовується? URL: <https://blog.colobridge.net/uk/2023/11/generative-artificial-intelligence-ua/>

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, авторське право, суміжні права, штучний інтелект та авторство, цифрова спадщина, емоційні фейки, інформаційна війна, інформаційна гігієна, штучний інтелект і права людини, захист інтелектуальної власності, правове регулювання ШІ, цифрове волевиявлення, штучний інтелект в умовах війни.

Keywords: generative artificial intelligence, copyright, related rights, tificial intelligence and authorship, digital heritage, emotional deepfakes, information warfare, information hygiene, artificial intelligence and human rights, intellectual property protection, AI legal regulation, digital will, artificial intelligence in Wartime.

Orzikh Yurii Hennadiiovych

National University «Odesa Law Academy»,

Associate Professor of the Department of Civil Law, PhD in Law, Associate Professor,

Researcher at the University of Örebro (Sweden)

REFLECTIONS ON THE EXPERIENCE OF TRANSLATING UKRAINIAN LEGAL TERMINOLOGY INTO ENGLISH: IN SEARCH OF A COMMON DENOMINATOR

This study is a reflection on the personal experience of translating Ukrainian legal terminology into English, which had to be prepared as part of the development of a questionnaire on protective measures for vulnerable groups of the population, namely adults with diminished legal capacity and minors. A comparative linguistic legal analysis was conducted to evaluate the terminology of protective legal institutions in Ukraine and their counterparts in other jurisdictions, particularly within the European Union. Given the lack of direct equivalents in English legal terminology for some Ukrainian legal concepts (e.g., “*opika*” and “*pikluvalnnya*”), the study adopts a functional approach to translation, ensuring clarity in the description of legal institutions while maintaining fidelity to the original Ukrainian legal framework. When analysing the legal phenomenon of national legal systems, one must consider not only the peculiarities of a given legal system but also the legal terminology that has developed within the linguistic framework of that system. In some cases, it is impractical to search for identical terms or their full equivalents in another legal language. This is particularly relevant when dealing with the legal terminology used in Ukrainian civil law regarding protective measures for minors and adults with diminished capacity. A review of the Oxford Dictionary of Law and the Oxford English Dictionary reveals several terms commonly used to describe the protection of persons with diminished capacity, including guardian [1], guardianship [2], tutelage [3], patronage [4], custody [5], custodianship [6], custodian [7], tutor [8], tutorship [9], curator [10], curatorship [11]. Unfortunately, none of these terms fully capture the essence of the legal institutions in Ukrainian law designed to protect natural persons of different ages with diminished capacity. This raises the question: how can a legal institution that has no direct equivalents in English be accurately described in English? Mattila, Heikki E. S. provides an approach to this issue by drawing an analogy with the concept of *acquis communautaire*, which is difficult to translate from French [12]. This concept is not translated but instead retained “as is” with an accompanying explanation of its meaning. English legal terminology reflects the concepts of common law, and it would be unusual to find adequate equivalents for continental legal system concepts within it. The only exceptions are legal phenomena borrowed from Roman and continental law. A similar, though not identical, approach will be adopted in this study that based on two reference points. Firstly, the analysis of the official English translation of the German Civil Code [13], revealed numerous similarities with Ukrainian legal institutions.[14] Secondly, the use of Ukrainian

terms 'as they are' without their relative equivalence with English legal terms can be extremely inconvenient due to language and alphabetical specifics. Based on these considerations and drawing inspiration from the English translation of the German Civil Code, it was decided to provide Ukrainian terms with their English equivalent, describing in detail which legal phenomena of Ukrainian law each corresponds to.

According to Article 34 of the Civil Code of Ukraine (hereinafter – CCU), persons acquire majority and full legal capacity from the age of 18 [15]. A legally capable adult is a person who has reached the age of 18 and has no court judgements declaring him or her as an incapacitated natural person or a natural person with limited legal capacity. The CCU sets two different kinds of minors granting them different amounts of capacity depending on their age. A minor under 14 years of age is considered a person with partial capacity (Article 31 CCU) [15]. A minor under 14 bears no liability for damages caused by their actions; such liability lies with their parents, adoptive parents, guardians (in cases where the minor is deprived of parental care), or the educational and foster institution responsible for their upbringing and care (Article 1178 CCU)[15]. A minor between 14 and below 18 years of age is considered a person with insufficient capacity (Article 32 CCU) [15]. A minor in this age category is personally liable for breaches of contracts they have entered into independently, as provided by law (Article 33 CCU) [15]. Minors aged 14 to 18 bear liability for damages caused by their actions under general rules as if they were adults (Article 1179 CCU) [15].

The legal capacity of an adult natural person is categorized into three levels: a) Full civil capacity, which entails that a natural person is capable, through their own actions, of acquiring civil rights and independently exercising them, as well as fully and independently creating civil obligations, fulfilling such obligations, and bearing responsibility in the event of their non-fulfilment. There is a presumption that a person with full civil capacity is able to comprehend the implications of their actions and is capable of controlling them without any physical or mental (psychological) limitations (Article 30 CCU).[15] b) limited civil capacity implies that an individual has a mental disorder that significantly affects his or her ability to understand the implications of his or her actions and/or to control them, and/or if he or she abuses alcohol, drugs, toxic substances, gambling, etc. and thereby puts himself or herself or his or her family, as well as other persons whom he or she is legally obliged to support, in a difficult financial hardship (Article 36 CCU) [15] c) Incapacity refers to a state where an individual, due to a chronic, persistent mental disorder, is unable to comprehend the implications of their actions and/or control them (Article 39 CCU).[15]

Thus, we have different criteria for categorising persons whose legal capacity differs from full capacity. For minors, these are age criteria – under 14 and from 14 to 18 years. Whereas the categorisation of adults no longer has any reference to the age of such a person and is related solely to the severity of the mental disorder of the individual. However, the existence of different criteria for categorisation has not found an appropriate logical continuation in the legal institutions designed to protect the rights of individuals with diminished capacity. This has led to the fact that

incapacitated natural persons and minors under 14 years of age deprived of parental care due to the death of their parents or the deprivation of their parents' parental rights in relation to such a person are referred to the legal institution "*Opika*"[16]. Instead, persons with limited capacity and minors under 18 years of age (aged from 14 until reaching 18 years) deprived of parental care due to the death of their parents or the deprivation of their parents' parental rights in relation to such a person are referred to the legal institution "*Pikluvalnnya*"[17]. Full and adequate equivalents for these terms in English legal terminology have not been identified. Due to the absence of an official English translation of the CCU and in order to avoid translation difficulties, the term *Custodianship* is offered as a generic term characterising the institution for the protection of the rights of adult incapacitated natural persons and adult natural persons with limited legal capacity. In turn, to describe the relations concerning the protection of the rights of minors below 18 years (aged from 14 until reaching 18 years) with insufficient civil capacity and minors below 14 years (under 14 years of age) with partial civil capacity, the term *Guardianship* is offered as a generic term. Therefore, *custody over the natural person with limited capacity* (Ukr. "*pikluvalnnya*") refers to the institution designed at protecting the rights of persons with limited legal capacity, whereas *custody over the incapacitated natural person* (Ukr. "*opika*") refers to the institution designed at protecting the rights of incapacitated persons. In turn, *guardianship over the minor with partial civil legal capacity* (Ukr. "*opika*") refers to the institution designed to protect the rights of minors under 14 years of age who are deprived of parental care due to the death of their parents or the deprivation of their parents' parental rights. *Guardianship over the minor with insufficient civil legal capacity* (Ukr. "*pikluvalnnya*") refers to the institution aimed at protecting the rights of minors aged between 14 and before 18 years who are deprived of parental care due to the death of their parents or the deprivation of their parents' parental rights. A person appointed to protect the rights of incapacitated persons (custodian) and minors before 14 years deprived of parental care due to the death of their parents or the deprivation of their parents' parental rights (guardian) with respect to such a person—referred to as "opikun"—and a person appointed to protect the rights of persons with limited legal capacity(custodian) and minors before 18 years similarly deprived of parental care due to the death of their parents or the deprivation of their parents' parental rights (guardian) with respect to such a person—referred to as "pikluvalnyk". In exceptional cases, when the person is authorised to care only of the estate and property matters of the incapacitated natural person, natural person with limited capacity or the absentee we will call it *curator* and the legal institution *curatorship* which for the purposes of this research will be equivalent to the Ukrainian term "*opika and majnom*" of the relevant natural persons.

Literature:

1. Guardianship. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/guardianship_n

2. Tutelage. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/tutelage_n
3. Patronage. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/patronage_n
4. Custody. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/custody_n
5. Custodianship. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/custodianship_n
6. Custodian. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/custodian_n
7. Tutor. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/tutor_n
8. Tutorship. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/tutorship_n
9. Curator. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/curator_n
10. Curatorship. *Oxford English Dictionary*. URL: https://www.oed.com/dictionary/curatorship_n
11. Mattila Heikki E. S. Comparative Legal Linguistics: Language of Law, Latin and Modern Lingua Francas. Taylor & Francis Group, 2013. *ProQuest Ebook Central*. URL: <http://ebookcentral.proquest.com/lib/universitetsbiblioteket-ebooks/detail.action?docID=1094113>
12. *German Civil Code (BGB). Federal Ministry of Justice*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
13. For instance, see articles 1626, 1629 BGB. The most distinctive correlation was found between article 1773 BGB and articles 58, 59 of the CCU.
14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?lang=en#Text>
15. *Opika* is transliterated legal term from the Cyrillic alphabet to the Latin alphabet
16. *Pikluvannya* is transliterated legal term from the Cyrillic alphabet to the Latin alphabet

Ключові слова: опіка та піклування над дитиною, опіка та піклування над повнолітньою недієздатною особою чи обмежено дієздатною особою, опіка над майном.

Keywords: custody and care of a child, custody and care of an adult incapacitated person or a person with limited legal capacity, custody of property.

Оскілко Олексій Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри цивільного права, доктор філософії, асистент*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК УЧАСНИКІВ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

Засади здійснення та виконання договірних зобов'язань, учасниками договірних відносин, у сьогоденні має важливе значення для здійснення характеристики вказаних відносин та виконання зазначених зобов'язань. Надаючи таку характеристику, у наукових колах зосереджують увагу на визначенні принципів належного виконання договірних зобов'язань, а також на принципах виконання цих зобов'язань учасниками договірних відносин [7].

Водночас, звертається увага на те, що серед науковців тривають дискусії, які на нашу думку не мають певного наукового сенсу у зв'язку із відсутністю теоретично-практичних аспектів, стосовно дослідження співвідношення понять «реального» та «належного» виконання учасниками договірних відносин договірних зобов'язань, при тому, що законодавством України таке поняття, як «реальне» виконання договірних зобов'язань, не використовується і не живається [3, с. 37-42].

Звертаючись до аналізу українського цивільного права, визначення поняття «належного» виконання договірних зобов'язань учасниками договірних відносин, розуміються як умови та елементи виконання фізичними та юридичними особами – учасниками договірних відносин, визначених у договорі зобов'язань [2; 1, с. 527-529]. Звідси, указані умови та елементи складають зміст принципу «належного виконання договірних зобов'язань». Положеннями статті 607 ЦК України визначається, що неможливість виконання договірних зобов'язань, за що сторони договірних відносин не відповідають, є однією з підстав припинення зобов'язання учасниками договірних відносин [5, с. 184-186].

Водночас, у науковій літературі надається визначення неможливості виконання зобов'язань у розумінні суб'єктивної чи об'єктивної нездатності сторонами договору вчиняти певні дії, які представляють собою зміст зобов'язання [1, с. 527-529].

Разом із тим, у літературі звертається увага на виділення таких видів неможливості виконання договірних зобов'язань, як «фактичні» та «юридичні». Зокрема, науковці надають роз'яснення, що під фактичною неможливістю виконання сторонами договору договірних зобов'язань слід розуміти, як наприклад, факти пошкодження або знищення предмету договірних зобов'язань, а під юридичною неможливістю виконання сторонами договору договірних зобов'язань слід розуміти факти втрати стороною договору речового права стосовно предмету договірних зобов'язань, вилучення майна та речей, які є предметом договірних відносин, з обігу, тощо. Отже, при умові виникнення «фактичної» або «юридич-

ної» неможливості виконання сторонами договору договірних зобов'язань, останні для учасників договірних відносин не припиняються, однак змінюються та трансформуються у вигляді набуття обов'язків щодо відшкодування збитків завданих контрагенту, а також щодо сплати неустойки [4, с. 16].

Говорячи про договірні зобов'язання, в яких військовослужбовці беруть участь, наприклад в сфері страхування, слід також виокремити певні проблеми. Нові договори страхування, в яких однією і з сторін є військовослужбовці, страхові компанії не практиці не завжди укладають, хоча тут треба враховувати положення статті 633 ЦК України щодо публічності договорів [6]. Також, на практиці виникають ситуації, коли фізична особа уклала договір страхування відповідно до чинного законодавства України, а потім вже зазначену особу мобілізували, і відповідно, зазначена фізична особа змінила свій статус – вона стала військовослужбовцем, який є стороною в договорі страхування.

Крім того, на практиці виникають також проблеми щодо страхування ризику військових дій, адже це визначається як один із складних видів страхування з наступних підстав: 1) не всі страхові компанії здатні забезпечувати покриття військових ризиків; 2) самі по собі військові ризики є непередбачувані і є затратними для учасників страхових відносин.

Аналогічна ситуація існує і в сфері кредитування, адже на сьогоднішній день банківські установи не охоче укладають кредитні договори з військовослужбовцями, а вже укладені договори з фізичною особою можуть бути трансформовані у зв'язку зі зміною статусу сторони договору. Тому відповідні зміни і доповнення мають бути внесені і до статті 1054 ЦК України. Зокрема, з метою захисту прав та законних інтересів військовослужбовця як сторони кредитного договору, пропонується доповнити частину першу статті 1056 ЦК України абзацом 2 наступного змісту: «Привин на військову службу або мобілізація позичальника не є підставою для відмови від надання чи отримання кредиту».

Водночас, на практиці часто виникають питання щодо договорів пожертви, за яким часто благодійні та волонтерські організації передають різні товари (наприклад, обладнання, автомобілі тощо) військовослужбовцю для виконання бойових завдань саме як фізичній особі. Але ця фізична особа перебуває в статусі військовослужбовця, і фактично в даному випадку йдеться про поєднання публічно-правового та приватно-правового статусу фізичної особи – військовослужбовця. Складність зазначеного питання полягає в тому, що у подальшому зазначений військовослужбовець може бути демобілізований в порядку, визначеному чинним законодавством України, і відразу постає питання – що робити з майном, яке передали за договором пожертви (наприклад, автомобіль), адже з одного боку – за договором пожертви передано цей автомобіль конкретній фізичній особі (військовослужбовцю), а з іншого боку – автомобіль в даному конкретному прикладі переданий саме для виконання відповідних бойових завдань, і сама по собі фізична особа, який передається річ за договором пожертви, не має вирішального значення.

Ще одним складним питанням щодо участі військовослужбовців в договірних зобов'язаннях є питання щодо надання згоди іншого з подружжя щодо цивільно-правових договорів, коли один із подружжя є військовослужбовцем. Це стосується тих цивільно-правових договорів, які відповідно до чинного цивільного законодавства України передбачають обов'язкову згоду іншого з подружжя щодо укладання правочину (наприклад, відчуження спільного нерухомого майна, автомобіля тощо).

Складність на практиці полягає в тому, що один з подружжя, який є військовослужбовцем, і який не проти укладання відповідного договору щодо відчуження майна, фізично і технічно не може підтвердити свою згоду на укладання зазначеного правочину і оформити це нотаріально, оскільки перебуває у відповідному військовому формуванні.

З метою врегулювання зазначеної ситуації, враховуючи завантаженість командирів військових частин, доцільно запровадити механізм посвідчення згоди іншого з подружжя, який є військовослужбовцем, на укладання цивільно-правових договорів, які потребують нотаріального засвідченої згоди іншого з подружжя. Зазначений механізм полягає в тому, що військовослужбовець подає заяву нотаріусу, яку підписує за допомогою електронного цифрового підпису особи, що в свою чергу дає змогу нотаріусу чітко ідентифікувати особу і її згоду.

Список використаних джерел:

1. Берназ-Лукавецька О. М. Проблемні питання виконання окремих видів договорів в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 527-529. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/128>
2. Бондар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 272 с.
3. Гринько Р. В. Щодо питання про виконання цивільно-правового зобов'язання. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 21. С. 37-42.
4. Продаєвич І. С. Припинення зобов'язання неможливістю його виконання : автореф. дис. ... канд. наук : 12.00.03. Одеса, 2009. 19 с.
5. Харитонов Є. О. Актуальні питання участі військовослужбовців в договірних зобов'язаннях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 184-186. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/43>
6. Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р. : наук.-практ. коментар / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитонova Є. О., канд. юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ : Норма права, 2023. 1424 с.
7. Цивільне право України: Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид. 2-ге, доп. і перероб. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. Т. 1. *Загальна частина*. 696 с.

Ключові слова: військовослужбовець, цивільне право, договір, зобов'язання, договірні зобов'язання, цивільні відносини, договірні відносини, виконання зобов'язань.

Keywords: serviceman, civil law, contract, obligation, contractual obligations, civil relations, contractual relations, performance of obligations.

Павлова Вікторія Георгіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО НА ОБОВ'ЯЗКОВУ ЧАСТКУ У СПАДЩИНІ

Одним із першочергових завдань нашої країни в період гібридної війни та після довгоочікуваного припинення воєнного стану є забезпечення законного правового регулювання приватноправових правовідносин загалом та спадкових правовідносин зокрема. Рекодифікаційний процес оновлення цивільного законодавства, який триває вже декілька років, охопив значний масив законодавчих правил, які потребують нового юридичного осмислення та оброблення. Новели, що пропонуються правниками, вченими, майже усією юридичною спільнотою ґрунтуються на ідеї Концепції оновлення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), з врахуванням імплементаційних процесів, вивчення досвіду іноземних держав. Створення єдиного кодексу приватного права відображатиме досягнення української цивілістичної думки, гармонізацію та адаптацію національного законодавства до законодавства європейських країн.

Спадкове право вважається провідною підгалуззю цивільного права та одним із найдавніших інститутів приватного права, який здобув свого розвитку ще за римських часів. Предметом аналізу практики застосування спадкового законодавства є особливості переходу прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців, правове регулювання спадкування за заповітом та законом, здійснення права на спадкування та оформлення права на спадщину, проблемні питання правового регулювання спадкового договору. Окреме місце займає аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання відносин спадкування та адаптація застосування європейського спадкового законодавства до національної судової та нотаріальної системи.

Спадковим правовідносинам присвячена Книга шоста ЦК України, в загальних положеннях якої закріплено, що спадкування – це перехід прав та обов'язків померлої особи – спадкодавця до інших осіб – спадкоємців. Спадкування в Україні відбувається у двох напрямках: за заповітом та за законом. Спадкування за заповітом має пріоритетне становище, оскільки спадкування за законом настає у випадку відсутності заповіту. Свобода заповіту, як і свобода договору відноситься до основних принципів цивільного права. При цьому, задля захисту слабкої особи, закон задекларував, запропоноване ще римським приватним правом правило про обов'язкову частку у спадщині. Таким чином, свобода заповідального розпорядження спадкодавця обмежується імперативним приписом ч. 3 ст. 1235 ЦК України про право спадкоємців, які закликаються до спадкування та спадкують обов'язкову частку спадщини незалежно від волі спадкодавця [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 1241 ЦК України, до суб'єктного складу осіб, що потребують особливого імперативного захисту як слабого суб'єкта спадкових правовідносин, тобто осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині

відносяться непрацездатна вдова, непрацездатний вдівець, малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця та непрацездатні батьки спадкодавця. Обов'язкова частка в спадковій масі не залежить від волі спадкодавця та змісту заповіту та визначається у розмірі половини частки, яка б належала кожному спадкоємцю в разі спадкування за законом [1].

Протягом багатьох років триває теоретична та практична дискусія з приводу правового статусу онуків спадкодавця. Проблема відсутності онуків в п'яти можливих чергах спадкування за законом вирішена законодавцем за допомогою спадкової конструкції – за правом представлення, закріпленої статтею 1266 ЦК України, відповідно до якої онуки вважаються спадкоємцями за законом, якщо на момент відкриття спадщини немає в живих того родича по низхідній лінії споріднення, який був би спадкоємцем. Отже, онуки спадкують за нащадками родичів спадкодавця. Як було зазначено вище, в юридичній літературі триває полеміка щодо несправедливого статусу онуків у спадковому процесі [2, с. 189]. Вбачається доцільним в процесі рекодифікації цивільного законодавства, враховуючи їх пряму – низхідну лінію споріднення та аргументи правників, включити онуків до другої черги спадкоємців за законом для гармонізації отримання ними самостійного статусу та спрощення механізму вступу в спадщину.

Згідно зі ст. 265 Сімейного кодексу України (далі – СК України), дід та баба повинні утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу [3]. Таким чином, враховуючи принцип аналогії права та аналогії закону, а також вищевикладені аргументи, пропонуємо оновити ч. 1 ст. 1241 ЦК України: до суб'єктного складу осіб, що потребують особливого імперативного захисту як слабкого суб'єкта спадкових правовідносин, тобто осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині додати малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних онуків спадкодавця, якщо у них немає матері, батька.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1241 ЦК України, в судовому порядку за зверненням зацікавленого спадкоємця, допускається зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині на підставі аналізу характеру відносин між спадкодавцем та спадкоємцями та інших обставин, що мають істотне значення. При цьому, в статті відсутнє законодавче трактування чи тлумачення таких обставини, що мають істотне значення для зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині. На відміну від німецького спадкового законодавства, в якому допускається позбавлення права на обов'язкову частку у спадщині, вітчизняне законодавство передбачає лише зменшення розміру обов'язкової частки у спадщині. Викладене підтверджується Оглядом практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин в п. 6.1 якого зазначено, що цивільним законодавством не передбачено такого способу захисту цивільних прав, як позбавлення обов'язкової частки у спадщині, а можливе лише зменшення її розміру [4].

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Спадкове право : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 264 с.
3. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного суду щодо розгляду справ у спорах, що виникають із спадкових правовідносин. URL: <https://supreme.court.gov.ua>

Ключові слова: Спадкове право, право на обов'язкову частку у спадщині, спадкодавець, спадкоємець, рекодифікація цивільного законодавства.

Keywords: inheritance law, right to a mandatory share in the inheritance, testator, heir, recodification of civil legislation.

Токарева Віра Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ЗЛОВЖИВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИМИ ДАНИМИ ПІД ЧАС ВИБОРІВ: НА ПРИКЛАДІ FACEBOOK

З огляду на повсюдне проникнення інформаційно комунікаційних технологій, зростає значущість довіри до них та постає потреба розробки технологічно відкритих способів обробки даних. До того ж цінність та роль персональних даних в уявленні суспільства безповоротно змінюється. Зібранні персональні дані та отримані на їх підставі результати аналітики більше не можуть розглядатися в якості об'єктів права власності корпорацій які ними маніпулюють та використовують на власний розсуд без погодження із суб'єктами даних [1]. По мірі зростання збору та обробки персональних даних, дедалі поширеними стають зловживання та порушення недоторканності приватного життя в Інтернеті. Виборча компанія президента США Д. Трампа у 2016 році справивши скандал не лише на американському континенті, не тільки підштовхнула багатьох користувачів переглянути свої цифрові звички за замислитися над цінністю власних персональних даних, а й вплинула на перегляд законодавство щодо захисту персональних даних в ЄС. Так, для просування кандидата на пост президента США, прибічники з круга Д. Трампа звернулися до британської компанії Кембрідж Аналітика яка використовувала технології глибинного аналізу великих

даних для розробки стратегічних комунікації у виборчих компаніях в Інтернеті, наразі всесвітньо відомої, завдяки її діяльності. Про неодноразову участь у виборчих компаніях у США, Нігерії, України та Великобританії Керівництво Кембрідж Аналітики та її колишні співробітники зізнавалися у ході конференцій (Concordia Summit у Нью-Йорку 2016 рік), публічних виступів та журналістських розслідувань [2, 3, 4, 5].

За замовленням Кембрідж Аналітики професор Кембриджського університету А. Коган розробив психологічний тест [6]. За твердженням науковця програма збирала данні виключно для задоволення академічних задач, хоча проходження тесту було платним. Програма отримувала персональні данні профіля не лише користувача, а і його друзів (у той час Фейсбук не обмежував сторонні додатки у збиранні персональних даних). У розпорядженні дослідника опинилися дані про 50 мільйонів користувачів фейсбуку, хоча сам тест пройшли лише 270 тисяч людей. Отримані персональні данні дозволяли скласти уявлення про користувача та розробити профіль із визначенням його переконань, характеру, інтересів, уподобань та прогнозованої поведінки. За допомогою психологічних тестів та соціальних мереж вдалося створити високо точні психологічні портрети користувачів, а потім використовувати ці дані [7]. Крім того тест дозволяв виявляти політичні уподобання, що особи із певними характеристиками голосують схожим чином. На основі цих даних, з урахуванням психологічних властивостей користувачів, розміщувалася політична реклама яка була персоніфікованою та значно ефективніша, ніж до цього, тому, дозволяла маніпулювати суспільної думкою. Така технологія психологічного мікротаргетингу справила вплив на результати виборів не лише президента США у 2016 році [8]. Керівництво Кембрідж Аналітики у своїх виступах стверджувало, що зміну у веденні політичних компаній, що в умовах великих даних, необхідно таргетовані новини, щоб вони змогли потрапити до відповідного споживача.

У 2015 році Facebook видалив додаток А. Когана і затребував від нього та третіх осіб (компаній), яким він передавав зібрану в соцмережі інформацію, видалити всі зібрані дані. Компанії запевнили Facebook, що данні були видалені. А. Коган стверджував, що збір персональних даних відповідав законодавству, адже користувачі як учасники тесту дали дозвіл на використання свої персональних даних та друзів. Проте цього виявилось недостатньо, Cambridge Analytica запідозрили у незаконному збереженні даних та звинуватили у профілюванні та маніпулюванні персональними даними більше 50 мільйонів користувачів Facebook під час перегонів у США. Колишні співробітники Кембрідж Аналітики публічно неодноразово визнавали неетичність вчинюваних дій зі збору персональних даних та профілюванні користувачів [9].

Власне, метод профілювання було запозичено із соціології, де організації та компанії стали витончено використовувати у своїх інтересах. Віднесення людини до певного профілю дозволяє не тільки передбачати її поведінку, думки, бажання та вчинки, а направляти спрямовувати їх у певний напрямок для компа-

ній. Застосування даного методу призводить до зменшення свободи вираження особи та є свідченням трансформацій які відбуваються у технологічній сфері, де людина перетворюється у профіль, сукупність даних – цифрову ідентичність, з урахуванням її вразливих рис підбираються рекламні повідомлення та новини. Однак означених властивостей також може залежати рішення про видачу кредиту або прийому на роботу, превентивне затримання або прослуховування.

Саме, через даний скандал із порушенням збору персональних даних та маніпулюванням результатами виборів М. Цукерберг звітував у Сенаті США [10]. А Федеральна торгова комісія США (FTC) наклала штраф на Facebook на 5 млрд. доларів за порушення конфіденційності.

Наступним відомим випадком маніпулювання персональними даними на платформі Фейсбук називається референдум із виходу Великобританії із складу членів ЄС (далі BREXIT), коли регіони та міста, які отримували найбільші дотації з бюджету ЄС, підтримали вихід із Союзу [11]. Саме викриття із маніпулюванням персональними даними користувачів під час BREXIT та виборчих перегонів США на платформі Фейсбук вплинуло на перегляд законодавства на Європейському континенті, розробки та прийняття Регламенту ЄС 2016/679 (далі Регламент ЄС 2016/679) відомого як GDPR. Регламент ЄС 2016/679 регулює обробку персональних даних, яка здійснюється повністю або частково за допомогою автоматизованих засобів обробки персональних даних, а також не автоматизованої обробки персональних даних, які формують частину системи даних або які призначені стати частиною даних. Персональні дані зібрані у систему якщо можливий швидкий та ефективний пошук конкретної особи та даних щодо неї. Звідси слідує, що ця система може мати вигляд картотеки яка існує як у електронному так і паперовому вигляді. Відповідно, поряд із тим, що сфера застосування Регламенту ЄС 2016/679 поширюється як на фізичний світ, він справив вагомий вплив на реалізацію прав фізичних осіб у віртуальному середовищі. Регламент ЄС 2016/679 став взірцевим нормативно-правовим актом для врегулювання процесів збору, обробки, захисту персональних даних для КНР, ОАЕ, штатів Вірджинія та Каліфорнія та інших

Відтак, застосування технологій аналізу великих даних та систем штучного інтелекту, дозволяє направляти таргетовану рекламу на користувачів Інтернету на основі їх профіля, типу особистості, статті, расової, етнічної приналежності та віросповідання та інших ознак, надає додаткові переваги та здатне справляти маніпулятивний вплив на прийняття рішень під час вибору товарів, послуг, робіт та виборчих перегонів.

Список використаних джерел:

1. Токарева В. О. До питання прийняття рішень із застосування алгоритмів. *Публічне та приватне право*. 2023. № 1. С. 30-35. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2023/5.pdf

2. Cambridge Analytica Uncovered: Secret filming reveals election tricks. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mpbeOCKZFfQ>

3. Cambridge Analytica: Undercover Secrets of Trump's Data Firm. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cy-9iciNF1A>

4. Spotlight: Big Brother is Watching. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xYjDvx6PgyI>

5. Mad Men to Math Men. Web Summit 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=L6PWrsr-44E>

6. Вестбі Дж. «Великий злам»: Cambridge Analytica – тільки вершина айсберга. URL: <https://www.amnesty.org.ua/velykyj-zlam/>

7. The Power of Big Data and Psychographics. 2016 Concordia Annual Summit. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=n8Dd5aVXLCc>

8. Cambridge Analytica Uncovered: Secret filming reveals election tricks. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mpbeOCKZFfQ>

9. Cadwalladr C. 'I made Steve Bannon's psychological warfare tool': meet the data war whistleblower. URL: https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump?CMP=share_btn_tw

10. AOC grills Facebook CEO Mark Zuckerberg on Cambridge Analytica and campaign ads. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G272R50v6ww>

11. Cadwalladr C. Facebook's role in Brexit – and the threat to democracy. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=OQSMr-3GGvQ&pp=ygUPVGvkIHRhbGsgYnJleGl0>

Ключові слова: персональні дані, зловживання персональними даними, виборчі кампанії, психографічне таргетування, мікротаргетинг, виборча маніпуляція, цифрова ідентичність, захист персональних даних.

Keywords: military personnel, civil law, contract, obligations, contractual obligations, civil relations, contractual relations, performance of obligations.

Мельник Олександр Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ УСИНОВЛЕНИХ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ

У сучасних умовах глобалізації та зростаючої мобільності населення все більшого значення набуває питання міждержавного усиновлення. Усиновлення іноземними громадянами дітей, які є громадянами України, є не лише правовим актом, а й глибоко етичним та соціальним процесом, що торкається фундаментальних прав дитини. Особливого значення в цьому контексті набуває захист особистих немайнових прав усиновлених дітей, зокрема права на ім'я, на особи-

сту ідентичність, на збереження контактів з біологічною сім'єю (у передбачених законом випадках), а також права на знання свого походження.

Правове регулювання таких відносин потребує особливої уваги, адже на перетині українського законодавства та норм міжнародного права виникають складні юридичні колізії та практичні виклики. Не менш важливим є й питання ефективності механізмів захисту прав дитини після її переміщення за межі України, де здійснення контролю та моніторингу дотримання прав може бути ускладненим.

Право на індивідуальність також передбачене статтею 300 Цивільного кодексу України. У цій нормі зазначено, що кожна фізична особа має право зберігати свою національну, культурну, релігійну та мовну самобутність, а також вільно обирати форми та способи виявлення власної індивідуальності, за умови, що вони не суперечать закону та моральним принципам суспільства. Порівняння цієї статті з положеннями статті 283 Сімейного кодексу України дозволяє дійти деяких висновків:

а) індивідуальність дитини як особи визначається через її національну, культурну, релігійну та мовну самобутність. Однак, у поняття індивідуальності також входять такі важливі аспекти, як світогляд та професійна самобутність, які не охоплені положеннями статті 300 ЦК України;

б) щодо усиновленої дитини законодавчо закріплене лише право на збереження національної ідентичності, що залишає поза увагою інші значущі складові її особистості;

в) норми сімейного права України гарантують право на збереження національної ідентичності виключно дітям, яких усиновлюють іноземні громадяни. Це створює елементи дискримінації, адже в Україні проживає понад сто національностей, представники яких мають українське громадянство. Усиновлення ними дітей здійснюється за загальними правилами, що потребує окремого правового врегулювання реалізації права дитини на індивідуальність у таких сім'ях. Схожі питання виникають і у випадках усиновлення дитини, яка належить до іншої національної, культурної чи релігійної спільноти, українською родиною.

Окреслені аспекти демонструють необхідність вдосконалення нормативного регулювання здійснення усиновленою дитиною свого особистого немайнового права на індивідуальність. Так, главу 18 СК України «Усиновлення» слід доповнити статтею, яка б містила перелік особистих немайнових прав усиновленої дитини із зазначенням особливостей їх змісту, реалізації, охорони та захисту. Зокрема, у даній статті варто закріпити право усиновленої дитини на інформацію щодо свого походження, у тому числі й національної приналежності. Окрім іншого, дане право має тісний органічний зв'язок з правом на індивідуальність – як особистим немайновим правом усиновленої дитини на збереження в умовах нової сім'ї своєї національної, культурної, релігійної, мовної, світоглядної ідентичності, на прояв своєї особистості у межах, які не заборонені законом та суспільною мораллю.

Усиновлена дитина має право на захист своїх прав та інтересів, зокрема – можливість самостійно звертатися до суду після досягнення 14-річного віку. Це право включає і можливість захищати себе від можливих порушень з боку усиновлювачів. З огляду на чутливий характер сімейних спорів, доцільно розглянути впровадження медіації як альтернативного способу їх вирішення. Така процедура має низку переваг, зокрема спрямованість на досягнення компромісу та збереження сімейних відносин, що особливо важливо в контексті виховання дитини. Медіація може застосовуватися до різноманітних конфліктів, у тому числі й сімейних.

Особливу увагу слід приділити забезпеченню особистих немайнових прав усиновлених дітей з інвалідністю. Дослідження свідчать про те, що більшість дітей, які перебувають на обліку в очікуванні усиновлення, мають певні проблеми зі здоров'ям. Під час процедури усиновлення кандидатів в усиновлювачі під підпис ознайомлюють із медичним станом дитини, що має важливе юридичне значення. Так, згідно з частиною 1 статті 238 Сімейного кодексу України, підставою для скасування усиновлення може бути виявлення у дитини психічної хвороби, недомства або іншого тяжкого невиліковного захворювання, про яке усиновлювач не був і не міг бути поінформований на момент усиновлення.

Водночас дитина з інвалідністю, яка залишилася без батьківського піклування, має такі ж права на сімейне виховання, турботу та любов, як і будь-яка інша дитина. Особи, які мають намір усиновити таку дитину, повинні відповідати підвищеним психологічним критеріям, що гарантуватимуть їхню готовність до догляду та виховання в особливих умовах.

На нашу думку, під час підготовки до усиновлення дитини з інвалідністю доцільно складати попередній план мінімального необхідного догляду. Такий план має включати розрахунок фінансових витрат, часових ресурсів та інших необхідних умов, які забезпечать належний догляд за конкретною дитиною з урахуванням її індивідуальних потреб. Проведення такої підготовки дозволить потенційним усиновлювачам реально оцінити свої можливості щодо здійснення належного піклування, а також запобігти проблемам у подальшому процесі усиновлення.

Таким чином, дитина з інвалідністю, яка була усиновлена, має право на спеціальний догляд, зумовлений її станом здоров'я. Для належної реалізації цього права, законодавство України – зокрема Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» – передбачає надання відповідної допомоги усиновлювачам таких дітей на рівні з біологічними батьками.

З огляду на викладене, можна сформулювати низку висновків і пропозицій:

По-перше, право дитини на вільне висловлення своїх поглядів реалізується, зокрема, через надання згоди на усиновлення, зміну імені чи внесення до запису актів цивільного стану даних про усиновлювачів як батьків (якщо дитина досягла 7-річного віку). Згода дитини повинна бути висловлена особисто – усно або письмово, якщо це можливо, – та обов'язково за участі професійного психоло-

га. Останній має надати експертний висновок про здатність дитини усвідомити суть усиновлення та його наслідки, а також про її справжнє ставлення до майбутніх усиновлювачів. Такий висновок варто розглядати як додаткову гарантію реалізації права дитини на вільне вираження своїх думок.

По-друге, право дитини, яка була усиновлена, на свободу думки, совісті та релігії означає її здатність вільно формувати власну особистість, внутрішній світ, світогляд і систему цінностей. Усиновлювачі можуть обмежити реалізацію цього права лише у випадках, коли існує реальна загроза життю, здоров'ю дитини або її правам та інтересам.

По-третє, право на індивідуальність для усиновленої дитини є особистим немайновим правом, яке гарантує збереження в новій родині її національної, культурної, релігійної, мовної та світоглядної ідентичності. Це право включає можливість вільно проявляти свою особистість у межах, визначених законом і моральними засадами суспільства.

По-четверте, право на особисте життя виникає у дитини тоді, коли вона здатна самостійно визначати його зміст і межі, встановлювати, хто і на яких умовах може мати до нього доступ, зокрема й усиновлювачі. Обмеження цього права з боку дорослих можливе лише в інтересах дитини.

По-п'яте, усиновлена дитина має право на виховання без насильства. Для боротьби з випадками жорстокого поводження необхідно розглянути можливість скасування таємниці усиновлення та створення ефективної системи професійного психолого-педагогічного супроводу для сімей, у яких виховуються усиновлені діти.

По-шосте, право дитини на захист може бути реалізоване повніше через впровадження медіації як альтернативної процедури вирішення сімейно-правових конфліктів.

По-сьоме, на етапі підготовки до усиновлення дитини з інвалідністю обов'язковим є складання адаптованого плану догляду, в якому мають бути зафіксовані реальні потреби дитини. Зміст цього плану необхідно довести до відома майбутніх усиновлювачів для забезпечення повної поінформованості та підвищення рівня відповідальності

Ключові слова: міждержавне усиновлення, права дитини, національна ідентичність, міжнародне право, особисті немайнові права, усиновлення дітей з інвалідністю, медіація в сімейних справах.

Keywords: intercountry adoption, children's rights, national identity, international law, non-property personal rights, adoption of children with disabilities, mediation in family disputes.

Фасій Богдан Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ДИСПОЗИТИВНОГО МЕТОДУ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Однією з характерних рис приватного права є те, що воно характеризується переважанням диспозитивних норм. Диспозитивний метод (метод координації) характерний для регулювання на засадах формальної рівності, ініціативності та вільного розсуду учасників відповідних відносин. На процес такого регулювання впливає активність учасників суспільних відносин, що регулюються за його допомогою. У характерних рисах диспозитивного методу проявляються особливості приватного права як наднаціонального феномену, що складається, передусім, із сукупності гуманітарних ідей, правових принципів, правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремої особи (людини) [1, с. 451].

Цивільне право є однією з провідних галузей приватного права, що регулює майнові та особисті немайнові відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Основою регулювання таких відносин виступає диспозитивний метод, який дозволяє сторонам вільно визначати умови своєї поведінки в межах, визначених законом. У сучасних умовах розвитку приватного права значення диспозитивного методу зростає, що зумовлює актуальність його комплексного дослідження [2, с. 45].

Метод – це сукупність правових способів, за допомогою яких відбувається регулювання суспільних відносин, що входять до предмету цивільного права. Враховуючи, що адміністративно-правовому методу властиві відносини принципу «влади – підпорядкування» за рахунок наявності як сторони правовідносин уповноваженого органу держави, а цивільно-правовому методу властива рівність сторін правовідносин, необхідно відмітити важливе значення методів правового регулювання.

Диспозитивний метод – це метод правового регулювання, за якого суб'єкти самостійно визначають свої права і обов'язки, а держава лише встановлює загальні рамки для такої самостійності. Основною характеристикою цього методу є автономія волі.

Ознаками диспозитивного методу можна визначити: юридичну рівність сторін; свобода договору; мінімальне втручання держави; можливість відступу від загальних норм; розсуд сторін при визначенні правил поведінки.

На відміну від імперативного методу, який передбачає обов'язкове дотримання приписів держави, диспозитивний метод ґрунтується на волі самих суб'єктів – «Дозволено все, що не заборонено законом». Такий підхід характерний передусім для приватного права, зокрема цивільного, сімейного, господарського, та міжнародного приватного.

Імперативний метод, притаманний галузям публічного права, визначає чіткі правові приписи, від яких не можна відступати. Водночас у цивільному праві диспозитивність дозволяє гнучко формувати правовідносини залежно від потреб учасників.

Ще однією складною категорією є «автономія волі», яка зумовлює диспозитивний характер колізійної норми, максимальну свободу сторін на вибір моделі поведінки. Автономія волі можна визначити як здатність особи самостійно формувати свою правову позицію, вступати у відносини, змінювати або припиняти їх. Проте навіть у межах диспозитивного методу така автономія не є абсолютною. Вона обмежується: імперативними нормами; загальними засадами права; публічним порядком, воєнним станом в країні. Такі обмеження забезпечують баланс між свободою договору та суспільними інтересами.

У практиці диспозитивний метод проявляється, зокрема, у договірному праві. Сторони можуть обирати тип договору, визначати його умови, змінювати способи забезпечення виконання зобов'язань, включати в договір нестандартні положення. Такий підхід стимулює розвиток підприємництва, інновацій, адаптацію правових форм до економічних потреб.

Отже, диспозитивний метод є фундаментом цивільно-правового регулювання, що забезпечує гнучкість та ефективність правовідносин між приватними особами. Його реалізація передбачає дотримання принципу автономії волі за умови поваги до загальних правових засад та імперативних норм. Подальше вдосконалення цивільного законодавства повинно ґрунтуватися на поєднанні таких категорій як «свобода», «воля», «розсуд» та необхідного правового контролю задля забезпечення справедливості, розумності та добросовісності.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О. Конструкт «приватне право України» як методологічна похибка. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 451-453.

2. Фасій Б. В. Дещо про метод регулювання медичних відносин. *Цивільно-правове регулювання медичних відносин в умовах війни* : матер. Всеукр. кругл. столу (Одеса, 15 листоп. 2024 р.) [Електронне видання] / за ред.: Є. Харитонova, Ю. Кривенко ; уклад.: Ю. Кривенко, Є. Лешкова ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. С. 45-48. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29346>

Ключові слова: цивільне право, методи цивільно-правового регулювання, диспозитивний метод, імперативний метод, правове регулювання, автономія волі, розсуд в праві.

Keywords: civil law, methods of civil law regulation, dispositive method, imperative method, legal regulation, autonomy of will, discretion in law.

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАХИСТУ ПРИНЦИПУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Визначення терміну «ґендерна рівність» відсилає нас до статті 24 Конституції України, яка проголошує рівність прав чоловіків і жінок у всіх сферах життя, підкреслюючи, що жінки мають право на рівні можливості з чоловіками у громадсько-політичній, культурній діяльності, освіті, професійній підготовці та праці [1]. Також вперше поняття ґендерної рівності було закріплено в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», де також зазначається, жінки та чоловіки мають рівний правовий статус та рівні можливості його реалізації [2].

Сімейне законодавство не виступає, як нейтральний нормативно-правовий акт в сенсі регулювання відносин між чоловіком та жінкою, він розглядає їх, як єдиний суб'єкт права – подружжя, гарантує ґендерну рівновагу та усуває дискримінацію за ґендерною ознакою.

Щодо поняття ґендерної рівності Сімейний кодекс України виражає прогресивний та демократичний підхід: він ліквідує юридичні підстави для дискримінації жінок і чоловіків у сфері сімейного та приватного життя. У статті 1 вказується, що Кодекс регулює сімейні відносини з метою їх побудови «на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові і поваги, взаємодопомоги і підтримки», а стаття 7 прямо визначає, що «жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї». Стаття 3 визначає що сім'я «створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства» [3].

Відповідно до ст. 18 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, в якій сформульовані міжнародні стандарти з дотримання рівних прав та можливостей жінки і чоловіка в суспільстві, Україна, відповідно до Конвенції зобов'язана кожні чотири роки подавати генеральному секретарю ООН державні доповіді про виконання цієї Конвенції в Україні[4].

Однак наявність нормативно правових актів, які регулюють питання ґендерної рівності, та еквівалентної реалізації своїх прав чоловіком та жінкою в усіх сферах життя суспільства недостатньо. Необхідно також забезпечити якісну підготовку фахівців, будь-то правоохоронці або судді, Особливо потрібно зупинитись на питанні встановлення відкритого діалогу між урядом, громадянами та громадськими організаціями. Це допоможе чіткіше й скоріше реагувати на порушення принципу ґендерної рівності в суспільстві, виходячи з опиту та інформації, яка є один в одного.

Крім того потрібно покращити ситуацію в освітній сфері. Ґендерні питання повинні розглядатися на всіх рівнях освіти, чи то буде початкова школа або ви-

щий навчальний заклад. Це допоможе в мобілізаційній зміні громадської думки щодо сімейних відносин між чоловіком та жінкою, викоренити сімейні стереотипи та встановити підходи щодо самозахисту осіб, котрі зазнають чи зазнали гендерної дискримінації.

Захист суб'єктів сімейних відносин при порушенні принципу гендерної рівності вимагає від уряду, громадськості та всіх членів суспільства постійної та системної роботи. Це складне завдання, яке потребує змін і налагодження ефективної співпраці між різними структурами.

Нарешті, важливо зазначити, що захист суб'єктів сімейних відносин при порушенні принципу гендерної рівності має бути не лише завданням національного масштабу. Потрібна міжнародна співпраця, обмін досвідом і розробка міжнародних стандартів. Країни повинні спільно працювати над запобіганням насильства в сім'ї та розробляти більш ефективні механізми захисту прав суб'єктів сімейних відносин на міжнародному рівні. ООН, Європейський Союз, Рада Європи та інші, можуть відіграти важливу роль у сприянні розвитку стандартів та розробці міжнародних конвенцій, спрямованих на захист суб'єктів сімейних відносин при порушенні принципу гендерної рівності.

Одним з прикладів міжнародного зусилля є Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнього насильства, відома як Стамбульська конвенція. Цей документ визнає насильство в сім'ї як порушення прав людини та закликає країни-учасниці до прийняття необхідних заходів для запобігання, припинення та покарання насильства. Ратифікація та ефективне виконання Стамбульської конвенції можуть сприяти покращенню захисту суб'єктів сімейних відносин, особливо при порушенні принципу гендерної рівності.

Однак, необхідно зазначити, що захист суб'єктів сімейних відносин при порушенні принципу гендерної рівності є комплексним завданням. Він вимагає постійної уваги, зусиль і залучення всіх суспільних секторів. Крім того, це питання пов'язане з глибокими соціокультурними стереотипами, які розвивалися в думках суспільства не одне століття та потребують широкого освітнього процесу та свідомої зміни розуміння гендерних питань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 24.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 40. Ст. 2536.
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
4. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments->

mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

Ключові слова: Сімейні відносини, гендерна рівність, гендерна рівновага, порушення принципу гендерної рівності.

Keywords: Family relations, gender equality, gender balance, violation of the principle of gender equality.

Бойченко Ростислав Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У сфері цивільного права, з моменту його становлення, основоположними виступають такі категорії як «майно», «власник» та «право власності». Визначаючи окремі умови, які направлені на розвиток та існування цивілізованого суспільства, слід звернути увагу на те, що однією з найважливіших та необхідних складових виступає розвинений інститут права власності. Враховуючи, що право власності є одним із основних конституційних прав, що визначають правовий статус особи, його захист від будь-яких посягань повинен бути забезпечений на максимальному рівні. Указані гарантії закріплені у положеннях частини другої статті 17 Загальної декларації прав людини, у відповідності до чого: «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна», а також у статті 1 Протоколу до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» зазначається, що: «кожній фізичній та юридичній особі належить право на мирне володіння своїм майном, при цьому позбавлення власника його власності є правопорушенням у розумінні однозначної концепції, що ніхто не може бути позбавлений своєї власності, окрім випадків, направлених на реалізацію інтересів суспільства і лише на умовах, передбачених законодавством і загальними принципами міжнародного права». Ці норми встановлюють основну заборону на свавільне і неправомірне позбавлення власника його майна [1; 2].

Аналіз положень цивільного законодавства України у частині здійснення фізичними або юридичними особами права власності, зокрема положень статті 319 ЦК України, свідчить про те, що сучасні законодавчі підходи із зазначеного питання потребують перегляду. Зокрема, як визначено у частині першій статті 319 ЦК України: «особа фізична або юридична, яка є власником майна, саме на

власний розсуд володіє, користується та розпоряджається ним» [3]. При цьому, зважаючи на викладені положення, вважається недоцільним визначення здійснення права власності фізичною або юридичною особою за допомогою традиційної «тріади» правомочностей, так-як право власності виходить за межі цієї сукупності.

Крім того, положення частини другої статті 319 ЦК України стосовно зобов'язання власника майна або речей дотримуватись визначених суспільних моральних засад, направлено на дублювання норм частини четвертої статті 13 ЦК України, які встановлюють загальні межі здійснення суб'єктивних прав [3]. Це положення не визначає специфіки реалізації права власності, а його абстрактність може створювати підстави для довільного обмеження цього права, що суперечить принципу законності: обмеження права власності можливе лише у випадках, прямо передбачених законом.

Водночас, звертається увага на той факт, що починаючи з 2014 року, року коли російська федерація проявила збройну агресію до України, що набуло форми гібридної війни, суттєво загострилися проблеми здійснення і захисту права приватної власності фізичних осіб, як на національному рівні, так і на міжнародному рівні. Гібридний характер конфлікту – поєднання збройної, інформаційної, економічної, кібернетичної та правової агресії – створив нові виклики для правової системи України, зокрема у сфері власності.

В умовах гібридної війни ця категорія набула особливого змісту через обмеження, деформації та виклики, пов'язані з окупацією частини території, військовими діями, економічною блокадою і правовою невизначеністю.

Окуповані території Криму, частини Донецької та Луганської областей стали простором фактичної втрати державного контролю, що призвело до масових порушень права приватної власності громадян та юридичних осіб. Зокрема, мали місце: примусове «перереєстрування» прав власності за законодавством окупаційної адміністрації; експропріація об'єктів нерухомого майна, підприємств і земель; знищення чи пошкодження майна внаслідок бойових дій; обмеження доступу до власності через лінію розмежування.

У відповідь на ці виклики правова система України активізувала низку захисних механізмів. Зокрема, на законодавчому рівні закріплення на тимчасово окупованих територіях та правового режиму, що встановлює особливі умови для врегулювання питань власності. Запроваджено судовий захист прав власників, включаючи можливість фіксації фактів втрати або пошкодження майна. Також Україною подано міжнародні позови до російської федерації, як у міждержавних справах (Міжнародний суд ООН, ЄСПЛ), так і приватні позови українських компаній та громадян щодо експропріації власності (арбітражі UNCITRAL, інвестиційні спори).

Однією з ключових проблем є правова невизначеність статусу майна на окупованих територіях, зокрема: суперечність між законодавством України та нормами, які впроваджуються окупаційними адміністраціями; труднощі в доведен-

ні права власності при втраті оригінальних документів; проблематика подвійної реєстрації об'єктів нерухомості.

Особливої уваги заслуговує питання компенсації збитків. В Україні діє підхід до фіксації завданих збитків із перспективою майбутнього відшкодування або репарацій, однак механізми компенсації всередині країни досі обмежені.

Україною активно використовуються міжнародно-правові інструменти для захисту власності своїх громадян. У справах проти росії ЄСПЛ неодноразово визнавав факт порушення права власності за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод».

Крім того, українські підприємства подають позови до міжнародних арбітрів за порушення двосторонніх інвестиційних угод, де російська федерація виступає відповідачем. Ці справи мають прецедентне значення для світової практики щодо захисту права власності фізичних та юридичних осіб в умовах збройного конфлікту.

Отже, слід зазначити, що умовах гібридної війни, ефективний захист права приватної власності вимагає комплексних та дієвих підходів, зокрема: гармонізації українського законодавства з міжнародними стандартами захисту майнових прав; створення спеціальних компенсаційних механізмів для власників втраченого чи зруйнованого майна; розвиток електронних реєстрів, які забезпечують додатковий захист документів і прав на майно в умовах збройних загроз; розширення міжнародного співробітництва для фіксації і підтвердження правових порушень з боку держави-агресора.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини Генеральної асамблеї ООН від 10.12.1948 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ратифікація від 17.07.1997 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, речові права, право власності, право приватної власності, здійснення права власності, захист права власності, власність, гібридна війна, воєнний стан.

Keywords: civil law, civil legislation, civil legal relations, property rights, ownership rights, private ownership rights, exercise of ownership rights, protection of ownership rights, ownership, hybrid warfare, martial law.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО СПАДКУВАННЯ В СІМЕЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Сімейне законодавство традиційно розглядає спадкові правовідносини як похідні від сімейних, оскільки вони виникають у тісному зв'язку з особистими та майновими зв'язками між членами сім'ї. Водночас чинне законодавство України, поділивши регулювання спадкових питань між Цивільним кодексом та окремими нормами сімейного права, не завжди забезпечує належну узгодженість правового механізму спадкування, особливо коли мова йде про немайнові елементи спадщини.

Хоча Сімейний кодекс України не містить прямого врегулювання питань спадкування, саме сімейно-правовий контекст є ключовим у визначенні черговості спадкування, особливостей особистих немайнових відносин між подружжям, дітьми, батьками та іншими родичами. У цьому зв'язку актуальним постає вивчення окремих проблемних аспектів реалізації немайнових прав у спадкових правовідносинах, які мають тісний зв'язок із сімейними правами та обов'язками, такими як право на ім'я, честь, гідність, недоторканність творчої спадщини.

Особливої уваги потребує дослідження того, яким чином реалізація або охорона особистих немайнових прав здійснюється після смерті особи в умовах, коли суб'єктний склад спадкових правовідносин формується з огляду на сімейні зв'язки. Враховуючи, що більшість спадкоємців першої черги – це саме найближчі родичі (дружина/чоловік, діти, батьки), актуальним є питання, якою мірою вони мають правове підґрунтя для захисту немайнових прав померлого.

Аналіз проблематики реалізації немайнових прав у спадкуванні, як складової ширшого контексту сімейно-правових відносин, дозволяє виявити низку як теоретичних, так і практичних прогалин у чинному законодавстві України, а також співвіднести національні підходи з європейськими стандартами правової охорони.

Проблематика реалізації немайнових прав у спадкових правовідносинах є однією з найскладніших у галузі цивільного права, зокрема у сфері інтелектуальної власності, особистих прав людини та спадкового права. Ці правовідносини не лише викликають теоретичні дискусії, але й створюють численні труднощі на практиці, зважаючи на колізію між особистим характером немайнових прав і природою спадкування як механізму правонаступництва.

Немайнові права не мають економічного змісту, не можуть бути відчужені або продані, а отже традиційно вважаються такими, що не входять до складу спадщини. Однак деякі з них, зокрема авторські особисті немайнові права, можуть реалізовуватися після смерті особи її спадкоємцями. Саме ця особливість вимагає глибокого аналізу та перегляду традиційних підходів до спадкового пра-

ва, особливо в умовах гармонізації українського законодавства з правом Європейського Союзу.

В Україні на законодавчому рівні питання спадкування немайнових прав врегульоване недостатньо. Стаття 1218 Цивільного кодексу України вказує, що до складу спадщини входять усі права та обов'язки, які належали спадкодавцеві, але обмеження щодо особистих немайнових прав у цій нормі не конкретизовані [2]. Останнє натомість зазначено у наступній статті 1219 Цивільного кодексу України.

Стаття 269 ЦКУ також прямо вказує, що особисті немайнові права є невід'ємними від особи та не можуть бути передані іншій особі, окрім випадків, встановлених законом. Таким чином, складається суперечність між загальним принципом невідчужуваності немайнових прав і потребою їх реалізації після смерті особи, особливо у випадках, коли йдеться про авторське право, охорону честі, гідності, ділової репутації, права на ім'я тощо.

Варто зазначити, що в українській судовій практиці випадки захисту особистих немайнових прав померлих осіб є поодинокими, а суди не мають усталеної практики вирішення таких спорів. Як зазначають Кравченко І. М. та Кузнецова М. Ю., найбільш проблемним є питання захисту немайнових прав автора після його смерті, особливо в контексті збереження автентичності твору та заборони на його спотворення [4]. У цьому контексті важливою є норма ст. 32 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка передбачає, що спадкоємці мають право захищати немайнові права автора, зокрема право на ім'я, на обнародування твору та на його недоторканність [3].

Інші науковці зазначають, що спадкоємці можуть бути наділені процесуальною легітимацією для захисту особистих немайнових прав померлого, але така легітимація не означає повної передачі цих прав, оскільки вони залишаються пов'язаними з особою спадкодавця [7]. Науковці, посилаючись на європейську практику, підкреслюють важливість розмежування між правом на реалізацію немайнового права та правом на його охорону: перше не переходить, а друге може бути делеговане спадкоємцям або третім особам [6].

В країнах Європейського Союзу регулювання спадкування немайнових прав є більш деталізованим і часто відображає у законодавстві підхід, за яким особисті немайнові права не припиняються з моменту смерті особи, а трансформуються в особливі правовідносини охорони пам'яті, репутації, а також творів мистецтва чи літератури. У Франції, наприклад, особисті немайнові права автора вважаються невід'ємними (*droit moral*), однак спадкоємці мають право їх реалізовувати для захисту творчої спадщини. Згідно з французьким Кодексом інтелектуальної власності, таке право зберігається за спадкоємцями автора протягом усього строку дії авторських прав, а також може реалізовуватись державними органами у разі відсутності спадкоємців [5].

У Німеччині, відповідно до §28 Закону про авторське право, особисті немайнові права автора також зберігаються після його смерті і реалізуються спадко-

емцями, однак суди визнають їх обмежений характер: спадкоємці не можуть змінювати волю автора, яка була виражена у творі. Подібна практика спостерігається у Швеції, Польщі та Італії. У Литві й Латвії, окрім спадкоємців, закон передбачає, що в разі відсутності таких правозахисну функцію щодо немайнових прав померлого автора можуть виконувати громадські організації чи державні інституції [5].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що для країн континентальної правової системи характерне визнання так званого «тривалого» морального права, тобто такого, що існує й після смерті особи. Це право або реалізується спадкоємцями, або державою (як у Франції), або особами, призначеними самим автором. Такий підхід забезпечує комплексний захист немайнових інтересів і культурної спадщини, що може бути важливим орієнтиром для українського законодавця [5].

На цьому тлі вітчизняне законодавство виглядає дещо фрагментарним. Відсутність чітких приписів щодо механізмів реалізації немайнових прав у спадкових правовідносинах, неузгодженість положень Цивільного кодексу з галузевими законами (зокрема у сфері інтелектуальної власності) призводить до правової невизначеності. Тому в наукових колах висловлюються численні пропозиції щодо реформування цієї частини законодавства.

У цьому контексті важливо також враховувати рекомендації, які містяться в низці актів Європейського Союзу, зокрема в Директиві ЄС 2001/29/ЄС «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві», де, хоч і опосередковано, визнається значущість охорони немайнових прав автора після його смерті [1].

Загалом, вирішення проблеми реалізації немайнових прав у спадкових правовідносинах в Україні потребує:

- 1) кодифікації правових норм, що врегулюють статус немайнових прав після смерті особи;
- 2) розробки механізмів реалізації спадкоємцями таких прав;
- 3) впровадження інституційного механізму охорони немайнових прав померлих у разі відсутності спадкоємців;
- 4) гармонізації національного законодавства з актами права Європейського Союзу.

Усе перелічене має на меті не лише вирішення юридичних колізій, а й забезпечення культурної тяглості, гідного ставлення до пам'яті померлих та охорони їхніх творчих здобутків.

Список використаних джерел:

1. Директива ЄС 2001/29/ЄС «Про гармонізацію деяких аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві». *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_005-01
2. Цивільний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1487>

3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n440>

4. Кравченко І. М., Кузнецова М. Ю. Актуальні питання правової охорони інтелектуальної власності в Україні в умовах сталого розвитку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278219/273025>

5. Майданик Л. Особисті немайнові права автора у праві Німеччини і Франції та їх вплив на авторське право України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/277144/271904>

6. Тараненко О. М. Особливості спадкування авторських прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/304070/296068>

7. Чурпіта Г. В. Які права інтелектуальної власності переходять у спадщину? *Спадкування в Україні* : матеріали міжкафедрального круглого столу. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2014. С. 25–27.

Ключові слова: спадкування, особисті немайнові права, право ЄС, спадкове право України, авторські права, сімейне право, цивільне право, подружжя, діти.

Keywords: inheritance, personal non-property rights, EU law, inheritance law of Ukraine, copyright, family law, civil law, spouses, children.

Вовчок Руслан Володимирович

*Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТРІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У XXI столітті світ вступив у фазу глобальної цифрової трансформації. Інформатизація та цифровізація стали невід’ємною частиною розвитку суспільства. На цьому тлі особливе місце займає стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ), який змінює не лише технологічні підходи, а й соціальні, економічні та культурні процеси.

Інформатизація являє собою процес широкомасштабного впровадження сучасних інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя з метою забезпечення ефективного доступу до інформації, її зберігання, обробки та використання.

Основна мета інформатизації – підвищення ефективності діяльності в освіті, медицині, промисловості, управлінні, науці тощо завдяки впровадженню комп’ютерної техніки та програмного забезпечення. Цей процес передбачає

створення та розвиток інформаційних систем, автоматизацію документообігу та управління, створення інформаційно-комунікаційної інфраструктури (Інтернет, бази даних, хмарні сервіси) та навчання населення основам роботи з ІКТ (інформаційно-комунікаційними технологіями).

Цифровізація насамперед є процесом перетворення традиційних аналогових процесів у цифрові, а також впровадження цифрових технологій у всі сфери життя з метою якісної трансформації діяльності, комунікації, управління та обслуговування. Вона є наступним етапом після інформатизації, який охоплює не лише інструменти, а й перегляд та зміну підходів до взаємодії в суспільстві. Основними ознаками цифровізації є створення цифрових сервісів для населення, використання великих даних, хмарних технологій, Інтернету речей та самого штучного інтелекту, а також розвиток цифрової економіки та цифрової держави (типу порталу “Дія”, онлайн-банкінгу, онлайн-навчання та цифрових паспортів).

Інформатизація створює основу для цифровізації. Якщо інформатизація забезпечує «інструменти» та «ресурси», то цифровізація використовує ці інструменти для повноцінної трансформації способу життя, роботи та взаємодії в суспільстві.

Штучний інтелект (ШІ) є галуззю комп’ютерних наук, яка створює системи, здатні самостійно аналізувати інформацію, навчатися, ухвалювати рішення та виконувати інтелектуальні задачі, що раніше вимагали участі людини. ШІ є одним з ключових рушіїв цифрової трансформації, оскільки здатен обробляти великі обсяги даних і автоматизувати складні процеси у найрізноманітніших сферах.

Основні напрямки застосування ШІ в цифровізації:

1. Автоматизація рутинних процесів: ШІ дозволяє замінювати ручну працю в офісах, на підприємствах, у сфері обслуговування. Наприклад, чат-боти в банках та службах підтримки автоматично відповідають на запити клієнтів.
2. Аналітика та прогнозування: ШІ здатен обробляти великі масиви даних (Big Data), знаходити закономірності, робити прогнози. Прикладом є медичні системи, що прогнозують хвороби, або економічні моделі, які передбачають зміни на ринку.
3. Персоналізація послуг: Алгоритми ШІ допомагають адаптувати контент під користувача: рекомендації в YouTube, Netflix, інтернет-магазинах.
4. Розпізнавання образів та мови: Технології комп’ютерного зору використовуються в безпеці, охороні, медицині (наприклад, виявлення пухлин).
5. Розумне управління містами та інфраструктурою: «Розумні міста» використовують ШІ для оптимізації транспорту, енергоспоживання, екологічного моніторингу.

Інформатизація та цифровізація є ключовими процесами формування інформаційного суспільства, у якому головним ресурсом стає інформація та знання, а провідну роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Етапи цифрової трансформації суспільства:

1. Інформатизація (1980–2000-ті роки): Комп'ютеризація підприємств і навчальних закладів, формування глобального Інтернету, поява електронного документообігу.

2. Цифровізація (з 2010-х): Цифрова економіка, цифрова освіта, цифрове здоров'я, держава в смартфоні (наприклад, «Дія»), масове використання хмарних технологій, мобільних додатків, Big Data.

3. Інтелектуалізація (сучасний етап): Впровадження штучного інтелекту у всі сфери життя, розумні системи ухвалення рішень, автономний транспорт, нейромережі, робототехніка, перехід до суспільства «інтелектуальних технологій». Інтелектуалізація є процесом активного впровадження інтелектуальних технологій (зокрема, штучного інтелекту, машинного навчання, нейромереж, експертних систем) у різні сфери життя людини, з метою оптимізації рішень, автоматизації складних процесів та підвищення ефективності управління знаннями.

Інформатизація та цифровізація є одними з найвпливовіших процесів сучасності, що кардинально змінюють обличчя людської цивілізації. У поєднанні з розвитком технологій штучного інтелекту вони формують абсолютно нову реальність, у якій перетворюються не лише засоби комунікації та праці, а й цінності, соціальні інститути та саме бачення майбутнього.

Штучний інтелект, будучи логічним продовженням цифрової трансформації, стає не просто інструментом, а новим партнером людства. Завдяки йому ми можемо підвищити ефективність виробництва, вдосконалити охорону здоров'я, зробити освіту більш доступною та персоналізованою, забезпечити прозорість у державному управлінні та якісно змінити взаємодію між людиною й машиною.

Цифрове майбутнє не є чимось віддаленим – воно вже сьогодні формується нашими діями, вибором і знаннями. Завдання сучасного суспільства – не лише адаптуватися до змін, а активно формувати цифрову культуру, засновану на знаннях, етиці та інноваціях.

Список використаних джерел:

1. Про Національну програму інформатизації : Закон України 01.12.2022 № 2807-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>

2. Стадніченко О. Інформатизація як чинник розвитку суспільства і держави. *Наукові конференції*. URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

3. Іванов А. Штучний інтелект в епоху цифрової трансформації. *Технічні інновації*. 2019. № 5. С. 112-124.

4. Цифрове майбутнє України: програма розвитку електронного урядування. *Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/>

Ключові слова: цифрова трансформація, штучний інтелект, інформатизація, цифровізація, інтелектуалізація, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, великі дані, хмарні технології, Інтернет речей, цифрова економіка, цифрова освіта, цифрове здоров'я, цифрова держава, онлайн-навчання, цифрові сервіси, персоналізація послуг, автоматизація, аналітика, прогнозування, розпізнавання образів, розпізнавання мови, розумне управління містами, кібербезпека, гібридні загрози, блокчейн, квантові обчислення, 5G, deepfake, цифрова культура, етика, інновації.

Keywords: digital transformation, informatization, digitalization, artificial intelligence, AI, big data, cloud computing, Internet of Things (IoT), smart cities, Industry 4.0, automation, machine learning, neural networks, data analytics, predictive analytics, digital economy, digital society, e-government, digital literacy, digital culture, digital ethics, cybersecurity, data privacy, digital sovereignty, digital identity.

Герсак Віталій Анатолійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ СПАДЩИНИ

Цивільним кодексом України введено на законодавчому рівні поняття «склад спадщини». Відповідно до ст. 1218 до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Таким чином, не давши визначення поняття, законодавець окреслив його зміст. При цьому науковці зазначають, що спадщина розглядається у законі як єдине ціле, тобто як актив і пасив. Актив – це права спадкодавця, а пасив, відповідно – його обов'язки. Органічний зв'язок активу та пасиву спадщини виражається в тому, що при перевищенні пасиву над активом погашається не якийсь окремий обов'язок спадкодавця, а всі обов'язки, що йому належали; прийняті спадкоємцями, вони пропорційно скорочуються у своєму обсязі [1, с. 9].

До складу спадщини входять різноманітні майнові права та обов'язки. Науковцями зроблено спробу класифікації прав і обов'язків, що входять до складу спадщини. Так, Л. В. Лещенко структурує права і обов'язки, що входять до складу спадщини, шляхом їх класифікації на найбільш «значні» групи прав: речові і зобов'язальні, а також інші майнові права, які не мають окремої назви. Група речових прав включає право власності та інші речові права, група зобов'язальних – права вимоги за договорами. Решта майнових прав, які не можуть бути зведені ні до зобов'язальних прав вимоги, ні до речових прав, об'єднані досить специфічними елементами, відмінними за підставами виникнення, юридичною природою та іншими ознаками. Перш за все це майнові права інтелектуальної власності (ст. 424 ЦК України). Крім того, в цю групу входять також права, які виникли у спадкодавця з підстав, не пов'язаних із цивільно-правовими відносинами, але перехід яких у порядку спадкування є можливим. До цієї ж групи

відносяться також майнові права, які виникли у спадкодавця у зв'язку з порушенням за життя його речових, зобов'язальних або ж немайнових прав, але не були ним здійснені, наприклад права на отримання різного роду компенсацій, відшкодувань та грошових виплат [2, с. 9].

Згідно зі ст. 1230 ЦК України, до спадкоємця переходить: 1) право на відшкодування збитків, завданих спадкодавцеві у договірних зобов'язаннях, або право на відшкодування збитків, що належало спадкодавцеві відповідно до закону; 2) право на стягнення неустойки (штрафу, пені) у зв'язку з невиконанням боржником спадкодавця своїх договірних обов'язків, яка була присуджена судом спадкодавцеві за його життя; 3) право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя; 4) право на отримання компенсації, яку відповідно до закону міг би отримати спадкодавець за його життя.

Статтею 1219 ЦК України визначено ті права та обов'язки особи, які не входять до складу спадщини. Це права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені статтею 608 ЦК України.

Таким чином, при визначенні складу спадщини слід виходити з презумпції того, що права та обов'язки, суб'єктом яких був спадкодавець на час відкриття спадщини, переходять до його спадкоємців. Спростування цієї презумпції можливе лише у випадках, коли права та обов'язки є нерозривно пов'язаними з особою спадкодавця. Перелік таких прав та обов'язків є відкритим.

Стосовно вилучення зі складу спадщини особистих немайнових прав слід зазначити, що вони у законі визнані такими, що невід'ємно пов'язані із особою спадкодавця. Однак, і про це вже неодноразово йшлося у науковій літературі, є певні особливості спадкування деяких видів немайнових прав.

Зокрема, оскільки ч. 1 ст. 271 ЦК України встановлено, що «зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя» [3].

Стосовно прав інтелектуальної власності, Закон України «Про авторське право і суміжні права» до особистих прав автора відносить право авторства, право на ім'я, а також право на недоторканість твору (ст. 14). Право авторства і право автора на ім'я є невід'ємними від особи автора твору і не можуть належати іншій особі, крім самого автора, ні за його життя, ні після його смерті.

А от право на недоторканість твору, яке полягає у наданій авторові твору правомочності вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора (підпункт 4 пункту 1 ст. 14). Не можна визнати таким, що є невід'ємним від особи спадкодавця,

оскільки відповідно до ч. 2 ст. 29 Закону «Про авторське право і суміжні права» спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора. Із змісту цієї норми не зрозуміло, чи наділяються спадкоємці померлого автора цим правом в порядку спадкового наступництва або ж, навпаки, воно виникає на підставі прямої вказівки закону. Звісно, йдеться не про спадкування цього права, воно надається спадкоємцям не на підставі спадкового правонаступництва, а спеціальною нормою закону з метою захисту немайнових прав померлого автора [4].

Передача прав інтелектуальної власності у спадщину є одним із способів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. За загальним правилом, визначеним законодавцем, у спадщину переходять майнові права інтелектуальної власності. Однак, як у науковій літературі, так і в національному законодавстві є досить багато дискусійних питань пов'язаних зі спадкуванням майнових прав інтелектуальної власності. Особисті немайнові права інтелектуальної власності у спадщину не переходять. Хоча, існують винятки із загального правила про невідчужуваність особистих немайнових прав інтелектуальної власності, що в свою чергу породжує неоднозначність та різноманітність думок серед науковців щодо можливості їх спадкування [5, с. 334].

Список використаних джерел:

1. Васильченко В. В. Коментар та постатейні матеріали до законодавство України про спадкування. Харків : Одиссей, 2007. 480 с.
2. Лещенко Л. В. Склад спадщини за цивільним законодавством України : автореф. ...канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 20 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran5693#n5693>
4. Прокопенко В. Науково-практичний коментар до ст. 1219 Цивільного кодексу України. URL: <http://www.jurists.org.ua/civil-law/3831-naukovo-praktichnyy-komentar-do-st-1219-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html#6>.
5. Тараненко О. М. Особливості спадкування авторських прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Вип. 82(1). С. 328-334.

Ключові слова: спадкові правовідносини, склад спадщини, майнові права, особисті немайнові права, інтелектуальна власність.

Keywords: inheritance relations, composition of inheritance, property rights, personal non-property rights, intellectual property.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НА НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ

У сучасних соціально-економічних умовах транспортна мобільність виступає одним із ключових чинників сталого розвитку суспільства. Вона забезпечує не лише безперервність життєдіяльності населення, але й сприяє ефективному функціонуванню національної економіки, оптимізує розподіл виробничих ресурсів у просторі та підтримує збалансований розвиток таких галузей, як промисловість, сільське господарство, торгівля, туризм і сфера послуг.

Одним із фундаментальних завдань пасажирського транспорту є забезпечення повноцінного та своєчасного задоволення потреб населення у перевезеннях, що вимагає постійного підвищення ефективності функціонування транспортної інфраструктури та якості транспортного сервісу.

Цифровізація є визначальним вектором еволюції глобальних бізнес-процесів і суспільних комунікацій, відображаючи поступовий перехід економіки до цифрових моделей взаємодії [1]. Цей процес передбачає систематичне впровадження та розширення застосування цифрових, комп'ютерних та інформаційно-комунікаційних технологій як на рівні окремих підприємств і галузей, так і в масштабах національної економіки загалом.

Поширення цифрових технологій значно прискорилося із появою мобільних смарт-пристроїв, а подальше зростання цифрового потенціалу прогнозується у зв'язку з глобальним впровадженням мереж зв'язку п'ятого покоління (5G). Для сучасного споживача транспортних послуг стає звичним здійснювати пошук інформації щодо маршрутів, часу відправлення, вартості квитків та інших сервісів у режимі реального часу.

Комплексне застосування передових інформаційних технологій – зокрема інструментів діагностики, систем Інтернету речей (IoT), алгоритмів машинного навчання та штучного інтелекту (ШІ) – дозволяє суб'єктам транспортної галузі здійснювати високоточну обробку великих масивів даних та трансформувати їх у корисну аналітичну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Цей підхід поступово сприяє глибокій трансформації бізнес-процесів, зокрема в аспектах планування технологічних операцій, організації експлуатації транспортних засобів, технічного обслуговування інфраструктури, а також підвищення ефективності використання матеріально-технічних ресурсів та доступності транспортних активів.

Впровадження цифрових технологій та мобільних застосунків у повсякденне життя докорінно змінило підходи до ведення бізнесу, зокрема і в галузі перевезень. Сьогодні знайти перевізника стало значно легше і швидше – навіть поверхневий аналіз сучасного стану ринку свідчить про активний розвиток транспорт-

них послуг і їхнє адаптування до вимог сьогодення. Епоха планово-командної економіки та домінування державних структур у сфері перевезень залишилась у минулому. Нині ринок вантажних і пасажирських перевезень характеризується відсутністю монополій, майже повною приватизацією послуг і високим рівнем цифровізації логістичних процесів. Саме інтеграція інновацій цифрової епохи в роботу транспортної галузі стала рушієм змін у правових відносинах, що супроводжують перевезення на сучасному етапі їхнього розвитку.

Інтернет сформував інфраструктуру, яка сприяє ефективнішому розподілу та спільному використанню інноваційної інформації за нижчою вартістю, ніж це було можливо за допомогою традиційних ЗМІ та торгових майданчиків [2]. Однією з таких моделей стала система спільного володіння або так званий «шеринг» – коли власники звертаються до онлайн-платформ для отримання додаткового прибутку від невикористовуваних ресурсів чи майна, а споживачі, у свою чергу, обирають оренду необхідних речей замість їх купівлі. Ця модель отримала назву sharing economy, або ж «економіка спільного користування».

Суттєвий інтерес і особливу увагу викликає діяльність популярних онлайн-платформ, таких як: UBER, UKLON, BUSFOR та багато ін.

Ці онлайн-платформи, будучи формою неформальних, спонтанно організованих соціальних відносин у цифровому середовищі, завдяки своїм перевагам значно відрізняються від традиційних бізнес-моделей. Вони змінюють економічну структуру та бізнес-культуру, підриваючи усталені ринкові підвалини та провокуючи політичні й соціальні дискусії щодо змін у законодавстві про авторське право, захист персональних даних, забезпечення конфіденційності тощо [3].

Сучасний етап розвитку інформаційних технологій зумовив формування нових інноваційних концепцій у сфері менеджменту, серед яких особливої уваги заслуговують реінжиніринг бізнес-процесів та процесний підхід до управління. Реінжиніринг інтерпретується як концепція фундаментального переосмислення та радикального перепроєктування ключових бізнес-процесів з метою досягнення значного покращення показників ефективності, якості, витрат та швидкості обслуговування [4].

Досвід впровадження процесного підходу та реінжинірингу в організацію технологій пасажирських перевезень свідчить про те, що синергія цих методологій сприяє оптимізації витрат, розширенню спектра та підвищенню якості інформаційно-сервісних послуг на всіх етапах обслуговування споживачів транспортних послуг. Такий підхід забезпечує підвищення загальної ефективності системи пасажирських перевезень у динамічних умовах ринку.

На сучасному етапі автоматизовані системи продажу квитків доцільно розглядати не лише як інструменти для здійснення операцій з бронювання та реалізації проїзних документів, а як універсальні інформаційно-аналітичні платформи, спроможні вирішувати комплексний спектр завдань з управління пасажирськими перевезеннями, а також із підвищення якості послуг та сервісу для кінцевого споживача.

Оперативний аналіз інформації щодо незадоволеного попиту дозволяє ідентифікувати структурні особливості ринкового запиту, визначати відповідність наявної пропозиції реальним потребам користувачів транспортних послуг, а також здійснювати коригування організаційних рішень задля оптимізації структури та обсягів перевезень відповідно до актуальних ринкових тенденцій.

Інтеграція удосконалених автоматизованих систем електронного продажу квитків із підсистемами автоматизованих систем управління пасажирськими перевезеннями (АСУ ПП) забезпечує не лише централізацію обробки інформаційних потоків, але й створює базу для впровадження систем автоматизованого прийняття рішень (САПР) та систем підтримки прийняття рішень (СППР). Застосування таких систем дозволяє автоматизувати процеси прийняття управлінських рішень в реальному часі, що суттєво підвищує гнучкість і стійкість логістичних операцій [5].

Ефективність організації пасажирських перевезень, як економіко-логістичної категорії, формується під впливом комплексу ендогенних і екзогенних факторів. До основних зовнішніх детермінант належать попит на транспортні послуги, макроекономічна стабільність держави, платоспроможність населення, рівень тарифної політики та механізми державного субсидування. Водночас, внутрішні чинники – до яких відносяться автоматизація управлінських процедур, оптимізація маршрутних мереж, використання аналітичних систем прогнозування завантаженості транспортних засобів – є ключовими для забезпечення стабільності функціонування пасажирського комплексу.

Застосування реінжинірингу бізнес-процесів, що базується на розширенні функціональних можливостей АСУ ПП, сприяє трансформації організаційної структури підприємств транспорту та створенню більш гнучких і адаптивних систем обслуговування пасажирів. Використання аналітичних інструментів для обробки інформації про незадоволений попит дозволяє не лише здійснювати сегментацію цільових груп споживачів, а й формувати адаптивні стратегії управління попитом на транспортні послуги в реальному часі.

Інтеграція автоматизованих інформаційних систем та впровадження сучасних управлінських інструментів у сфері пасажирських перевезень створюють підґрунтя для побудови інтелектуально орієнтованих систем прийняття рішень. Це дозволяє не тільки підвищити ефективність використання транспортної інфраструктури, а й забезпечити якісний рівень сервісного обслуговування пасажирів, що відповідає сучасним вимогам сталого розвитку транспортної системи.

Список використаних джерел:

1. UATP – Union Africaine des Transports Publics. URL: <https://www.uitp.org/news/digital-transformation-inpublic-transport-eu-project-analysing-impact-on-jobs-competences-and-working-conditions/>
2. Key Issues in the Arts and Entertainment Industry / ed. by Ben Walmsley. Goodfellow Publishers, 2011. 156 p.

3. Гудкова В. П. Методологія забезпечення ефективної діяльності підприємств сфери пасажироперевезень : монографія. Київ : ДЕТУТ, 2013. 291 с.
4. Разумова К. М. Організаційноекономічний механізм забезпечення ефективності функціонування пасажирських перевезень на транспорті : автореф. дис. ...д-р.екон. наук : 08.00.04. Харків : УкрДУЗТ, 2015. 46 с.
5. Габа В. В., Грушевська Т. М., Костюшко В. П. Дослідження впливу технології та організації залізничних приміських перевезень на їхні обсяги в умовах конкуренції. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія: Транспортні системи і технології*. 2016. Вип. 28. С. 223–233.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, цивільно-правовий договір, послуги, перевезення, пасажир, ІТ-право, інформаційне суспільство.

Keywords: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligations, contractual obligations, civil law contract, services, transportation, passenger, IT law, information society.

Гнатюк Дмитро Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану договір дарування не втрачає своєї актуальності як інструмент передання майна у власність. Особливо це стосується випадків між родичами, внутрішньо переміщеними особами, або як форма гуманітарної чи соціальної допомоги. Проте нові обставини, зумовлені воєнними діями, змушують по-новому подивитись на юридичну природу та механізми припинення цього виду договорів.

Цивільне законодавство України чітко регламентує підстави, за яких можливе припинення договору дарування: його розірвання, односторонньої відмови однієї зі сторін, або ж у разі смерті дарувальника чи обдаровуваного – якщо дарунок ще не був фактично вручений. [1]

У період воєнного стану окремі положення цивільного законодавства, що стосуються припинення договору дарування, набувають особливої практичної ваги. Зокрема, стаття 722 Цивільного кодексу України передбачає можливість розірвання договору дарування у випадку, коли річ була передана дарувальником для вручення, однак її фактичне отримання обдаровуваним не відбулося. Такий випадок є надзвичайно актуальним в умовах війни, коли фізичне вручення майна ускладнюється через бойові дії, руйнування транспортної інфраструктури або обмеження доступу до певних територій.

Ще одним важливим аспектом є суттєве погіршення матеріального становища дарувальника. Воєнні дії часто спричиняють втрату житла, стабільного доходу чи бізнесу. Відповідно до статті 724 ЦК України, у таких обставинах дарувальник має законне право відмовитися від договору, навіть якщо той уже був укладений раніше і передбачав виконання в майбутньому.

Також договір дарування може бути припинений у разі порушення обдаровуваним певних зобов'язань. Зокрема, якщо обдаровуваний не виконав обов'язку, покладеного на нього на користь третьої особи, дарувальник має право вимагати розірвання договору відповідно до статті 726 Цивільного кодексу України. У реаліях війни це може стосуватися невиконання соціально значущих умов – наприклад, невикористання дарованого майна для потреб родини дарувальника.

Крім того, значну правову силу в умовах збройного конфлікту має положення статті 727 ЦК України, яке дозволяє дарувальнику або його спадкоємцям ініціювати припинення договору, якщо обдаровуваний вчинив умисні протиправні дії, що завдали шкоди дарувальнику чи його близьким. З огляду на зростання кримінальних ризиків під час війни – мародерства, рейдерства, домашнього насильства на тлі соціальної нестабільності – ця норма може набувати особливого значення. Злочини проти життя, здоров'я або власності дарувальника стають не лише моральною підставою для розірвання договору, але й цілком законною. [1]

В умовах воєнного стану особливого значення набуває правовий захист об'єктів дарування, що мають історичну, культурну або наукову цінність. Війна створює підвищені ризики втрати чи знищення такого майна внаслідок обстрілів, пограбувань, окупації або недбалого поводження. Якщо обдаровуваний ставиться до дарунка без належної обережності, або ж існує обґрунтована загроза його фізичному знищенню чи непоправному пошкодженню, дарувальник має законне право звернутися з вимогою про розірвання договору. Це положення, передбачене статтею 727 ЦК України, набуває актуальності в умовах втрати державного контролю над окремими територіями або неможливості зберегти об'єкт дарування у безпеці.

Крім того, в умовах масових переміщень населення та евакуації, суттєво ускладнюється процес фізичної передачі дарунка. У зв'язку з цим юридичне значення набуває не лише фактичне вручення речі, але й передання її символів – зокрема ключів від нерухомості, технічної документації або правовстановлюючих документів. Навіть у випадку, коли сторони перебувають у різних регіонах, передача таких символів вважається прийняттям дарунка. [4]

У сфері цивільно-правових відносин договір дарування здебільшого стосується майна, яке має високу матеріальну цінність. З огляду на це, такі правочини повинні укладатися виключно у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Це правило є гарантією юридичної безпеки сторін та підтвердженням дійсності укладеного договору.

У мирний час чинне законодавство дозволяло сторонам обирати місце посвідчення договору. Зокрема, нотаріальне оформлення могло здійснюватися як

за адресою розташування самого об'єкта дарування, так і за місцем проживання або реєстрації однієї зі сторін. Такий порядок передбачено статтею 55 Закону України «Про нотаріат». [2]

Проте з початком воєнного стану ці правила зазнали істотних змін. З метою забезпечення контролю, безпеки та правової визначеності Кабінет Міністрів України ухвалив спеціальну постанову, якою встановлюється, що нотаріальне посвідчення договорів щодо відчуження нерухомого майна, зокрема дарування, може здійснюватися виключно за місцем розташування відповідного об'єкта. Виняток становлять лише договори, що стосуються нерухомості у Києві та Київській області. [3]

Таким чином, на відміну від довоєнного періоду, сторони втратили можливість звертатися до найближчого до них нотаріуса за місцем проживання чи реєстрації. Тепер юридично значущим є лише місце знаходження майна, яке є предметом договору дарування. Це обмеження значно впливає на практику припинення договорів у складних умовах, коли одна зі сторін не має можливості дістатися до місця розташування майна – наприклад, через окупацію, зруйновану інфраструктуру або евакуацію. У таких випадках виникає необхідність перегляду підходів до укладення договорів та додаткового врахування факторів форс-мажору, що безпосередньо впливають на можливість виконання зобов'язань або ініціювання розірвання договору.

Умови воєнного стану суттєво трансформують усталені підходи до цивільно-правового регулювання, зокрема – у сфері договорів дарування. Як показує аналіз чинного законодавства України, процес припинення таких договорів має чітко окреслені підстави, визначені Цивільним кодексом. Однак у реаліях війни ці загальні норми набувають нових акцентів. Зміна підходів до нотаріального посвідчення договорів, запровадження обмежень на місце вчинення нотаріальних дій, обмеження доступу до майна, погіршення матеріального становища громадян – усе це прямо впливає на можливість реалізації або припинення договору дарування. Правові наслідки розірвання договору, включно з поверненням майна в будь-якому його стані, посилюють важливість чіткого дотримання процедури і доказової бази в судових спорах.

Таким чином, правове регулювання припинення договору дарування в умовах воєнного стану вимагає не лише формального дотримання норм Цивільного кодексу, а й врахування форс-мажорних обставин, обмежень нотаріальної практики, та особливої обережності при укладенні договорів у нестабільному середовищі. Важливо також забезпечити інформованість громадян про їхні права та юридичні механізми захисту в умовах надзвичайної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435- IV: станом на 09.04.2025. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20250409#Text> (дата звернення 15.04.2025).

2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII: станом на 10.01.2025. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення 15.04.2025).

3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінет Міністрів України від 19.04.2022 № 480: станом на 25.08.2023. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.04.2025).

4. Договірне право. Особлива частина : навчальний посібник / за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. URL: <https://duikt.edu.ua/ua/lib/1/categor/1512/view/373> (дата звернення 15.04.2025).

Ключові слова: правове регулювання, договір дарування, припинення, воєнний стан.

Keywords: legal regulation, donation agreement, termination, martial law.

Дворнікова Анна Юрївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права, адвокат*

ПРОБЛЕМИ ВТРУЧАННЯ У ПРАВО НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ ПРИ УСУНЕННІ ПЕРЕШКОД У КОРИСТУВАННІ ТА РОЗПОРЯДЖЕННІ МАЙНОМ

Аналізуючи актуальні проблеми захисту права власності все частіше трапляються випадки очевидної колізії та суперечностей в питаннях порядку захисту порушених прав та необхідності надання переваги у застосуванні тих або інших норм.

На сьогодні невинно триває процес формування судової практики Верховним Судом та дослідження все нових висновків викладених у рішеннях Європейського суду з прав людини, які суттєво впливають на порядок захисту порушених прав та застосування норм статті 391 Цивільного кодексу України.

У даному дослідженні пропонується розглянути проблемні випадки відновлення законного права користування частиною земельної ділянки шляхом усунення порушення такого права у спосіб, який неминуче призведе до позбавлення іншої сторони права власності на її нерухоме майно (будинки), яке розташоване на спірній частині земельної ділянки.

В першу чергу слід зазначити, що дії сторони, яка вимагає усунення перешкод у користуванні власністю, фактично розцінюються як втручання у право на мирне володіння майном іншої особи.

Розкриваючи зазначену тему слід наголосити на застосуванні статті 1 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод,

ратифікованого Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР (надалі – Перший протокол до Конвенції).

Так, предметом регулювання статті 1 Першого протоколу до Конвенції є втручання держави у право на мирне володіння майном [1].

Із зазначеного питання у практиці Європейського суду з прав людини є напрацьованими три критерії, які слід оцінювати при можливості втручання у право особи на мирне володіння майном, з врахуванням гарантій закріплених у статті 1 Першого протоколу до Конвенції, серед яких виділяють наступні: чи можна вважати втручання законним; чи переслідує воно “суспільний”, “публічний” інтерес; чи такий захід (втручання в право на мирне володіння майном) є пропорційним визначеним цілям.

Такі критерії відображені у рішеннях ЄСПЛ у справах “Щокін проти України” від 14.10.2010 р., “Джеймс та інші проти Сполученого Королівства” від 21.02.1986 р., “Спорронг і Льюїс проти Швеції” від 23.09.1982 р., “Серков проти України” від 07.07.2011 р., “Колишній король Греції та інші проти Греції” від 23.11.2000 р., “«Булвес» АД проти Болгарії” від 22.01.2009 р., “Трегубенко проти України” від 2.11.2004 р., “«East/West Alliance Limited» проти України” від 23.01.2014 р.

Розкриваючи критерій законності втручання держави у право на мирне володіння майном слід зазначити, що таке вважатиметься законним лише у разі, якщо здійснюватиметься на підставі закону, іншого нормативно-правового акту, який є чітким та передбачуваним в частині його правозастосування та наслідків дії норм такого, є доступним та зрозумілим для заінтересованих осіб.

Втручання вважається виправданим, у разі здійснення такого з метою задоволення публічного, суспільного інтересу, за умови наявності об’єктивної необхідності у формі публічного, суспільного або загального інтересу, який, у тому числі, може включати інтерес держави, окремих її регіонів, громад та сфер людської діяльності.

Критерій пропорційності за своєю суттю передбачає, що в будь-якому випадку втручання у право власності розглядатиметься як порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції, у разі недотримання “справедливої рівноваги” між інтересами держави (суспільства), що пов’язані з втручанням, та інтересами особи, яка страждатиме від такого втручання.

Термін “справедлива рівновага” передбачає наявність розумного співвідношення між метою, що має бути досягнута, та засобами, які використовуються. Такої справедливої рівноваги та балансу не буде дотримано, у разі покладення на особу надмірного та індивідуального тягаря.

При встановленні дотримання критерію пропорційності вирішальне значення має, у тому числі, встановлення факту добросовісності чи недобросовісності набувача майна.

Резюмуючи наведені обставини вбачається, що втручання у право мирного володіння майном, навіть у разі здійснення такого із законною метою, вважа-

ється порушенням статті 1 Першого протоколу до Конвенції, у разі відсутності справедливого балансу між інтересами сторін. Тобто, має існувати розумне співвідношення між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які будуть використані для її досягнення.

У рішеннях ЄСПЛ у справах “Рисовський проти України” від 20.10. 2011 р. та “Кривенький проти України” від 16.02.2017 р. наведені висновки про те, що у разі, якщо добросовісний набувач за результатом втручання в його право власності понесе індивідуальний та надмірний тягар, у тому числі якщо не буде надана обґрунтована компенсація чи інший вид необхідного відшкодування у зв’язку з позбавленням права на майно, то “справедливий баланс” не вважається дотриманим.

Із зазначеного приводу зроблені висновки в пункті 109 постанови Великої Палати Верховного Суду від 18.01.2023 р. у справі № 488/2807/17 [2].

У справі визначений обов’язок щодо дотримання судами індивідуального підходу при оцінці фактів. У тому числі, закріплений обов’язок суду перевіряти законність та правомірність втручання держави у право на повагу до житла та мирного володіння майном, що закріплені Конституцією України.

Також, суд має чітко встановлювати наявність у національному законодавстві достатніх підстав для такого втручання на мирне володіння та дотримуватися вимог щодо легітимності мети втручання, перевірити пропорційність обраного способу захисту із відповідною метою, на досягненні якої наполягає сторона. Лише за результатом здійснення такої перевірки суд може приймати рішення щодо задоволення або відмови у задоволенні вимог сторони.

Таким чином, аби не допустити втручання у права особи на мирне володіння майном, має бути дотриманий критерій пропорційності між вимогами та метою усунення перешкод у користуванні об’єктом нерухомого майна.

У тому числі, має бути здійснена перевірка щодо можливості захисту прав менш обтяжливими способами, ніж усунення перешкод у користуванні майном. Наприклад, укладання договору оренди, сервітуту, виплати грошової компенсації особі, яка звертається із вимогами щодо усунення перешкод тощо. Тобто, мають бути досліджені всі можливі способи вирішення спору, який виник між сторонами, іншим шляхом, ніж обрання крайнього заходу у вигляді усунення перешкод шляхом знесення.

Наведена теза підтверджується позицією Верховного Суду відображеної в постанові від 31.07.2019 р. у справі № 910/4730/18 [3].

За умови викладених обставин вбачається, що застосування статті 391 Цивільного кодексу України та захист порушених прав шляхом усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном, не є абсолютним та передбачуваним.

Зі сформованої практики Європейського суду з прав людини та національних судів вбачається, що така захищає та враховує інтереси не тільки особи, яка звертається із вимогами щодо захисту порушених прав шляхом застосування конструкцій статті 391 Цивільного кодексу України, а й особи, до якої заявлені такі вимоги.

Наведені обставини станом на сьогоднішній день й досі викликають колізії та суперечності щодо пріоритетності прав осіб, які мають бути захищені.

Список використаних джерел:

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.01.2023 р. у справі № 488/2807/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109364576>.
3. Постанова Верховного Суду від 31.07.2019 р. року у справі № 910/4730/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83537749>.

Ключові слова: право власності, усунення перешкод у користуванні та розпорядженні майном, земельна ділянка, право володіння.

Keywords: property right, removal of obstacles to the use and disposal of property, land plot, right of possession.

Кочіашвілі Альберт Давидович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ЩОДО ДОРЕЧНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАТЕГОРІЇ РИЗИКУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ УМОВ

Всі обставини, що мають значення для виконання умов договірних зобов'язань в їх первинному вигляді, можна поділити на передбачені законодавством, передбачені сторонами та непередбачувані обставини.

Прикладами перших можуть слугувати смерть однієї зі сторін договору, обмеження цивільної оборотоздатності або вилучення об'єкта цивільного обороту, зміна регуляторних механізмів відчуження, розповсюдження або використання окремих об'єктів цивільних прав.

В свою чергу принцип свободи договору надає сторонам договору можливість самостійно визначати обставини, з настанням яких може пов'язуватися зміна окремих умов договору або загальне припинення договірних відносин з відповідними наслідками для однієї чи обох сторін договору. Сторони можуть встановлювати відповідальність або навпаки передбачати умови уникнення цивільно-правової відповідальності в межах чинного законодавства.

В юридичній літературі знаходимо підтвердження колізійності використання категорії «ризик» в правозастосуванні. М. Великанова констатує поліаспектність дослідження поняття ризику та замкненість такого дослідження в межах методологічного апарату окремих галузей наукових знань.

Ризик в науці цивільного права визначається цивілістами як можливість виникнення негативного чи позитивного результату, що викликано професійним чи іншим характером діяльності особи або поєднанням із відповідним зобов'язанням випадкових юридичних фактів [2, с. 197].

О. Шемшур пропонує розуміти під ризиком у цивільному праві можливість (ймовірність) настання певних наслідків (результатів), які суб'єкт цивільних правовідносин міг передбачити (або повинен був передбачити) та вчинити (або не вчинити) дії, що направлені на зменшення негативного впливу цих наслідків або взагалі на уникнення їх шляхом дотримання правил обґрунтованого ризику (це правила, за яких позитивний результат від здійснення певної діяльності значно перевищує можливість (ймовірність) настання негативних наслідків) [4, с.108].

Широко використовується категорії «ризик» і в цивільному законодавстві. Так, однією з умов визнання діяльності підприємницькою є ризик (ст. 50 ЦК України); ст. 323 ЦК та декількома іншими статтями, що регулюють окремі види договірних відносин, встановлюється ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна, неможливості використання матеріалу; ст. 516. встановлюється ризик настання несприятливих для нового кредитора наслідків, якщо боржник не був письмово повідомлений про заміну кредитора у зобов'язанні [3]. Крім того ризик згадується в цивільному законодавстві в контексті ризику подання вимоги, кредитного або страхового ризику тощо.

Аналіз чинного цивільного законодавства дає змогу виділити ризик, який покладається на сторону договору законом (а отже укладення договору свідчить про свідоме прийняття такого ризику та відповідальності у випадку настання негативних наслідків), а також ризик, який учасник договірних відносин приймає на себе вольовим рішенням на основі умов договору, усвідомлюючи та прогнозуючи наслідки настання випадку. Зазначені види ризиків можна віднести до групи індивідуальних або суб'єктивних, адже їх приймає на себе одна зі сторін договору, а компенсацію за наявність відповідного ризику є сприятливі наслідки договору (вигода для сторони). Крім того з нівелюванням подібних ризиків в договірних відносинах юридична та економічна науки пов'язують категорії обачності боржника або кредитора [1] (дотримання правил обґрунтованого ризику), враховування ризиків, а також страхування ризиків.

До другої групи ризиків видається слушним віднести об'єктивні ризики, а саме ризик істотної зміни обставин, ризики випадку та непереборної сили. Так, вступаючи у договірні відносини всі сторони договору вбачають парадигму неможливості остаточного прогнозування обставин, що впливатимуть на можливість виконання умов первинного договору. Таким чином, ризик настання непередбачуваних обставин є невід'ємним від свідомого рішення про укладення договору.

Для чіткого осягнення та об'єктивного вивчення непередбачуваних обставин слід поділити їх на наступні групи:

- обставини, що не можуть бути ідентифіковані та об'єктивно прогнозовані (технологічний прогрес та еволюція соціуму створюють обставини, визначальні для окремих цивільних правовідносин) – обставини, що об'єктивно є непередбачуваними до будь-яких договірних відносин;
- обставини, що первинно мають локальний характер і на етапі формування договірних відносин не поширюються на конкретні відносини (глобалізація, зміщення балансу приватного та публічного та поширення рідкісних обставин) – обставини, що є непередбачуваними для конкретних договірних правовідносин.

Отже, настання непередбачуваних обставин пов'язане і вкладається в контекст об'єктивних ризиків, що постають і приймаються сторонами договору. Сама по собі військова агресія не є непереборною обставиною при виконанні цивільно-правових договірних зобов'язань сторонами договірної правовідносини, а дійсність форс-мажору повинна бути підтверджена у встановленому порядку.

Список використаних джерел:

1. Випадок чи форс-мажор: у чому різниця? Вчимося у кращих. *Радник у сфері публічних закупівель*. URL: <https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/vypadok-chy-fors-mazhor-u-chomu-riznytsia-vchymos-u-krashchykh/>
2. Дубицька Н. Т. Ризик та відповідальність у приватному праві. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 197-200.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Шемшур О. Поняття та правова природа ризику у приватному праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 94. С. 105–108.

Ключові слова: Цивільне право, договірні зобов'язання, передбачені обставини, непередбачувані обставини, принцип свободи договору, ризик, цивільно-правова відповідальність, обачність, об'єктивні ризики.

Keywords: Civil law, contractual obligations, foreseeable circumstances, unforeseeable circumstances, principle of freedom of contract, risk, civil liability, caution, objective risks.

ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Цивільна конфіскація широко використовується в основному в країнах англо-саксонської правової системи, зокрема в США, Канаді, Великобританії, Ірландії, Австралії, Гонконзі і Південній Африці.

Крім цих країн, некримінальна конфіскація передбачена в законодавстві Італії, Словаччини та Греції, а також у деяких з країн Східної Європи, зокрема в Албанії, Грузії, Словенії та Україні. Проте цивільно-правова конфіскація в Грузії та Україні ґрунтується лише на судимості, тоді як в Албанії та Словенії це відносно незалежний інститут.

Міжнародно-правовою основою цивільно-правової конфіскації доходів від корупції та відмивання грошей є міжнародні документи, зокрема, Конвенція ООН проти корупції [1], прийнята у 2003 році; у пункті 8 статті 31 цього Закону пропонується державам-членам розглянути можливість встановлення вимоги (в міру її відповідності статтям основоположних принципів їхнього законодавства та характеру судових та інших процедур), які правопорушник повинен довести, як наприклад, законне походження ймовірних доходів, одержаних злочинним шляхом, або інших активів, які підлягають конфіскації. Подібні положення містяться в «Сорока рекомендаціях» FATF (Рекомендація № 3) [2], а також в пункт 4 статті 3 Варшавської конвенції, прийнятої у 2005 році. Крім того, положення Директиви 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів та доходів від злочинів у Європейському Союзі застосовуються також до цивільно-правової (розширеної) конфіскації з огляду на відповідні особливості [3].

Цивільна конфіскація в Грузії регулюється главою XLIV-1 Цивільно-процесуального кодексу [4]. Відповідно до його положень цивільно-правова конфіскація застосовується, зокрема, до: активів, придбаних шляхом рекету; активів незаконного походження (набуті внаслідок порушення закону), що належать державній службовій особі, будь-якому з членів його сім'ї, близькому родичу або будь-якій іншій пов'язаній з ним особі; невинуваті активи (законність походження яких відповідач не може продемонструвати суду), якщо належать державній посадовій особі, будь-якій з його членів сім'ї, близьким родичам або будь-якій іншій пов'язаній з ним особі. В останніх двох випадках активи, що належать особі, засудженій за відмивання грошей, також підлягають цивільно-правовій конфіскації.

Проведення у справі про стягнення майна порушується за заявою прокурора до суду цивільної юрисдикції з вимогою конфіскувати активи незаконного походження або необґрунтовані активи, що належать особі засудженій за коруп-

цію чи відмивання грошей, або будь-кому з членів її сім'ї, близькому родичу чи будь-якій іншій пов'язаній з ним особі.

Також передбачено можливість конфіскації майна в цивільному судочинстві, яке не ґрунтується на обвинувальному вирокі в Законі Албанії «Про запобігання та боротьбу з організованою злочинністю та торгівлею через запобіжні заходи проти власності» (так званий Закон про боротьбу з мафією), який набрав чинності з 2010 року [5].

Закон передбачає можливість конфіскації майна в осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні тяжких злочинів, перелічених у статті 3 Закону, у тому числі корупції та відмиванні грошей. Вищі державні службовці підпадають під дію цього Закону під час розслідування, арешту та конфіскації активів і даний закон може бути застосований не лише до підозрюваних, а й до їхніх родичів.

Під час судового провадження застосовуються правила цивільного процесу; а компетентним судом є суд першої інстанції для тяжких злочинів (суд кримінальної юрисдикції).

Крім того, цивільна конфіскація активів незаконного походження в Словенії не залежить від засудження особи та стосується таких корупційних злочинів, як давання та одержання хабара, одержання вигоди неправомірним шляхом, посередництво, дарування подарунків за незаконне втручання та будь-який інший умисний злочин, який карається позбавленням волі на строк 5 років і більше, якщо внаслідок цього отримано майно сумнівного походження, і якщо особа підозрюється у володінні майном незаконного походження на суму понад 50 тисяч євро.

Отже, цивільно-правова конфіскація може слугувати альтернативою інструменту кримінальної конфіскації для позбавлення винних у неправомірних активах шляхом спрощеного підходу для доведення незаконного характеру відповідних активів.

Даний вид конфіскації може ґрунтуватися як на кримінальному вирокі, так і відбуватися незалежно від обвинувачення конкретної особи вчинення злочинів. Іноді її також називають розширеною конфіскацією, хоча вона, на відміну від кримінальної конфіскації, у більшості країн поширеніша у цивільному судочинстві і включає всі типові ознаки даного виду судочинства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
2. Рекомендації FATF. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf>
3. Директива 2014/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС від 3 квітня 2014 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-42-es.pdf>
4. Цивільний процесуальний кодекс Грузії від 14.11.1997 р. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/29962?publication=167>

5. Законі Албанії «Про запобігання та боротьбу з організованою злочинністю та торгівлею через запобіжні заходи проти власності» URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/dzhodzhay_against_albania.pdf.

Ключові слова: конфіскація, цивільна конфіскація, припинення права власності, набуття права власності, цивільно-правова відповідальність, стягнення необґрунтованих активів.

Keywords: confiscation, civil confiscation, termination of ownership, acquisition of ownership, civil liability, recovery of unfounded assets.

Мусієнко Андрій Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ВИТРЕБУВАННЯ НЕЖИТЛОВИХ ПРИМІЩЕНЬ ІЗ ЧУЖОГО НЕЗАКОННОГО ВОЛОДІННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Власники нежитлових приміщень часто стикаються з ситуацією, коли право власності на їх майно незаконно реєструється за іншими особами, що тягне за собою необхідність у зверненні до суду за захистом своїх порушених прав.

Це, зокрема, вбачається з Єдиного державного реєстру судових рішень, в якому тільки за період з 2022 року по грудень місяць 2024 року міститься 745 судових рішень місцевих судів у спрах про витребування майна із чужого незаконного володіння.

Відтак актуально розглянути більш детально такий спосіб захисту прав власників нежитлових приміщень як витребування майна із чужого незаконного володіння.

Статтею 387 Цивільного кодексу України визначено, що власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним [1, ст. 387].

Власник реалізує своє право на витребування майна із чужого незаконного володіння шляхом звернення до суду з виндикаційним позовом до особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа чужим майном. Простими словами, виндикаційний позов – це позов неволодіючого власника до володіючого невласника про повернення майна.

Метою позову про витребування майна з чужого володіння (незалежно від того, на підставі приписів яких статей Цивільного кодексу України цю вимогу заявив позивач) є забезпечення введення позивача у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений. Так, у випадку нерухомого майна означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на таке майно [2, п. 37].

Окремо слід відзначити, що заволодіння нерухомим майном шляхом державної реєстрації права власності на нього ще не означає, що такий володілець

набув право власності (права володіння, користування та розпорядження) на це майно. Власник, якого незаконно, без відповідної правової підстави, позбавили володіння нерухомим майном шляхом державної реєстрації права власності на це майно за іншою особою, не втрачає право володіння нерухомим майном. Така інша особа внаслідок державної реєстрації за нею права власності на нерухоме майно стає його фактичним володільцем (бо про неї є відповідний запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно). Але не набуває право володіння на відповідне майно, бо воно, будучи складовою права власності, і далі належить власникові. Саме тому він має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави, ним заволоділа [3, п. 64].

В такій категорії справ дуже часто спірне майно неодноразово відчужується на користь різних осіб з метою унеможливлення або утруднення повернення майна законному власнику.

Тому виникає цілком слушне питання: як витребувати неодноразово відчужене майно?

Відповідь на це питання надано у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 січня 2020 року у справі № 910/1809/18 (провадження № 14-148гс19), в якій зазначено, що власник з дотриманням вимог статті 388 Цивільного кодексу України може витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене до того, як воно потрапило у володіння останнього набувача. Для такого витребування не потрібно визнавати недійсними рішення органів державної влади чи місцевого самоврядування, які вже були реалізовані і вичерпали свою дію, оскаржувати весь ланцюг договорів та інших правочинів щодо спірного майна [4, п. 34].

Водночас у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі № 50/311-б (провадження № 12-143гс19) зазначено, що у тих випадках, коли має бути застосована вимога про витребування майна з чужого володіння, вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування приписів статей 387, 388 Цивільного кодексу України, є неефективними [5, п. 92].

Таким чином, власнику нежитлового приміщення для ефективного захисту своїх прав достатньо звернутися до суду з позовом про витребування майна із чужого незаконного володіння. Рішення суду про задоволення такого позову буде підставою для реєстрації за позивачем права власності на належне йому нежитлове приміщення.

Окремо слід зупинитися на особливостях витребування майна у добросовісного набувача, який не знав і не міг знати, що він придбав майно у особи, яка не мала права це майно відчужувати.

За змістом статті 388 Цивільного кодексу України якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно: 1) було загублене

власником або особою, якій він передав майно у володіння; 2) було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння; 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом. Майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане у порядку, встановленому для виконання судових рішень. Майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане такому набувачеві на електронному аукціоні у порядку, встановленому для приватизації державного та комунального майна. Якщо майно було набуто безвідплатно в особи, яка не мала права його відчужувати, власник має право витребувати його від добросовісного набувача у всіх випадках [1, ст. 388].

Можливість власника реалізувати його право витребувати майно згідно зі статтею 388 Цивільного кодексу України залежить від того, на якій підставі добросовісний набувач набув це майно у власність, а у разі набуття його за оплатним договором – також від того, як саме майно вибуло з володіння власника чи особи, якій власник це майно передав у володіння. Якщо майно було набуто безвідплатно в особи, яка не мала права його відчужувати, власник має право витребувати його від добросовісного набувача у всіх випадках (частина третя статті 388 Цивільного кодексу України). Коло підстав, за яких власник має право витребувати майно від добросовісного набувача, є вичерпним (частини перша – третя статті 388 Цивільного кодексу України) [6, п. 103].

Таким чином, стаття 388 Цивільного кодексу України передбачає вичерпне коло підстав, коли за власником зберігається право на витребування свого майна від добросовісного набувача, відтак при підготовці позову слід детально дослідити підстави набуття добросовісним набувачем права власності на спірне майно.

Враховуючи вищевикладене, слід дійти висновку, що витребування майна з чужого незаконного володіння є необхідним механізмом для ефективного захисту прав власників нежитлових приміщень в сучасних умовах війни та економічної нестабільності. Такий спосіб захисту дозволяє власникам відновлювати свої права та забезпечувати справедливість у відносинах власності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 3 верес. 2024 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 914/2618/16 (провадження № 12-25rc21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107064709>.

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц (провадження № 14-2цс21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985>.

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.01.2020 у справі № 910/1809/18 (провадження № 14-148rc19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393439>.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.01.2020 у справі № 50/311-6 (провадження № 12-143rc19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87857857>.

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574015>.

Ключові слова: Віндикаційний позов, право власності, незаконне володіння, Цивільний кодекс України, стаття 387, стаття 388, добросовісний набувач.

Keywords: Vindication claim, property rights, unlawful possession, Civil Code of Ukraine, Article 387, Article 388, bona fide purchaser.

Павленко Микола Вадимович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМ З ЦИВІЛЬНОГО СЕКТОРУ

Законом України від 05 липня 1994 року № 80/94-ВР «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (зі змінами) визначено поняття інформаційно-комунікаційної системи (далі – ІКС) як «сукупності інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле» [1, с. 1].

В Збройних Силах України (далі – ЗС України) впровадження ІКС дозволяє забезпечувати цифровізацію процесів службової діяльності (виконання завдань) як за напрямом забезпечення життєдіяльності (генерування) військ (сил), так і військової діяльності (застосування).

Зокрема, АІТС «Оберіг» та АІС «Персонал» забезпечують цифровізацію процесів кадрової політики в ЗС України [2, 3.1], ІКС УЛЗ на базі SAP – обліку військового майна [3, 14], СЕДО – роботи з електронними документами [4, 1.3]. В свою чергу, завдяки СПЗ «Віраж – Планшет» цифровізовано процеси збору, обробки, відображення та аналізу інформації про повітряну обстановку [5], інтеграційній платформі «Дельта» ЗС України (далі – ІКС «Дельта») – процеси планування операцій та бойових завдань, координації між підрозділами [6], з допомогою ІКС «Кропива» скорочено, зокрема, час розгортання артилерійських батарей та відкриття контрбатарейного вогню [6].

В той же час, згадані ІКС «Дельта» та ІКС «Кропива», що показали свою ефективність, були розроблені представниками цивільного сектору – членами ГО «Аеророзвідка» [8] та Армія SOS відповідно [9].

Відповідно, питання права власності (зокрема, в частині користування) на ІКС, що використовуються або плануються до використання в ЗС України, є надзвичайно важливим. Вбачається, що невизначеність правового режиму, відповідно до якого в ЗС України експлуатуються ті чи інші ІКС, навіть за умови фактичного доведення їх ефективності в ході забезпечення життєдіяльності (генерування) та (або) застосування військ (сил), несе у собі загрози не тільки юридичного характеру (претензійно-позовні дії з боку розробників ІКС), але й технологічного (питання захищеності інформації та запобігання її витоку, інших можливих кіберінцидентів тощо).

Так, за змістом частини першої статті 429 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) комп’ютерні програми належать до об’єктів права інтелектуальної власності [10].

Право інтелектуальної власності, відповідно до частини першої статті 422 ЦК України, виникає (набувається) з підстав, встановлених цим Кодексом, іншим законом чи договором.

Таким чином вбачається, що використання в ЗС України ІКС як об’єктів права інтелектуальної власності повинно відбуватись виключно на передбачених ЦК України, іншим законом чи договором підставах.

Список використаних джерел:

1. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР : станом на 28 черв. 2024 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text>.

2. Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року : Наказ МОУ від 27.10.2023 № 637. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text>.

3. Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України. *Інформаційно-аналітичний збірник № 2 логістики Сил територіальної оборони Збройних Сил України*. 2024. 81 с. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Інформаційно-аналітичний-збірник-2.pdf>.

4. Про затвердження Інструкції з діловодства у Збройних Силах України : Наказ Головнокомандувача ЗС України від 31.01.2024 № 40 : станом на 23 верес. 2024 р.

5. “Віраж” української системи ППО. *Військово-патріотичний центр “3-й Полк”*. URL: <https://3polk.com.ua/articles/military/virazh-ukrayinskoyi-systemy-ppo.html>.

6. Що таке система DELTA і як вона задає тренди для країн НАТО?. <https://mod.gov.ua/news/shho-take-sistema-delta-i-yak-vona-zadae-trendi>. URL: <https://mod.gov.ua/news/shho-take-sistema-delta-i-yak-vona-zadae-trendi>.

7. Мельник Т. Жалюча «кропива». як українське програмне забезпечення для артилеристів впливає на перебіг війни. *Forbes.ua*. URL: <https://forbes.ua/>

innovations/zhalyucha-kropiva-yak-ukrainske-programne-zabezpechennya-dlya-artileristiv-vplivae-na-khid-viyni-22072022-7054.

8. У липні система DELTA буде повністю легалізована і впроваджена у ЗСУ. *Мілітарний*. URL: <https://militalnyi.com/uk/news/u-lypni-systema-delta-bude-povnistyu-legalizovana-i-vprovadzhena-u-zsu/>.

9. «Кропива» – ПЗ для планування, розрахунків та орієнтування. *Army SOS helps defend Ukraine*. URL: <https://armysos.com.ua/uk/kropyva/>.

10. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Ключові слова: Збройні Сили України, Інформаційні системи, Цифровізація.

Keywords: The Armed Forces of Ukraine, Information system, Digitization.

Рябченко Вікторія Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного права*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ВЕРБУВАННЯ ФСБ У СОЦМЕРЕЖІ «ТЕЛЕГРАМ»

XXI століття сьогодні ототожнюють з ерою комп'ютерів, інформаційною епохою чи епохою соціальних мереж. Безумовними перевагами соціальних мереж є швидкий доступ до наукової, розважальної інформації, вільний доступ до новин, онлайн спілкування з друзями. Однак завжди за перевагами йдуть недоліки. Соціальні мережі, забезпечуючи миттєвий доступ до інформації, водночас створюють ризики маніпуляцій чи дезінформації з боку заінтересованих на це осіб.

За даними проведеного дослідження громадянською мережею «Опора» однією з популярніших соціальних мереж в Україні станом на 2024 рік є телеграм (ним користується 78,1% опитаних), друге і третє місце посідають ютуб (59,5%) та фейсбук (44,6%) відповідно [3]. Варто відзначити, що ще в 2023 році телеграму перевагу надавало 71,3% опитаних осіб, тобто за один рік кількість нових прихильників зросла на 6,8%. Телеграм-канали набирають популярності завдяки своїй анонімності, можливості безперешкодно створювати закриті групи, тим самим об'єднувати людей зі спільними інтересами і швидко поширювати контент будь-якого характеру.

Російсько-українська війна, інша назва якої, гібридна, неодноразово починаючи з 2014 року демонструвала на які дії може піти країна-агресор задля досягнення поставлених перед собою цілей. Для такої війни характерним є використання зі сторони-агресора різноманітних важелів впливу: політичних, економічних, військових, інформаційних чи навіть вдаватись до терористичних і підливних засобів, використовуючи для цього в тому числі соціальні мережі.

За даними Служби Безпеки України за 2024 рік було встановлено та затримано понад 450 осіб (тому числі і неповнолітні), які за дорученням так званих «кураторів» через закриті телеграм-канали за обіцяну грошову винагороду займались підпалами на території України [4].

Можна стверджувати, що неповнолітні особи з незміцненою психікою є ідеальним об'єктом для вербування, адже є більш вразливими до різного роду маніпуляцій і тиску, що в свою чергу, є серйозним викликом і потребує уваги з боку суспільства і держави.

«Куратори» залучають молодь не тільки до підготовки терактів, а й до участі в них як виконавців. За офіційними повідомленнями правоохоронних органів в період з лютого 2022 року по березень 2025 щонайменше 50 неповнолітніх брали участь у підпалах і підривах. За цей же період відбулись 42 підпали і підриви в адміністративних будівлях, ТЦК, 88 підпалів і підривів військових, військової техніки та правоохоронців [2]. Вербуванню піддаються особи, які відшукують легкий заробіток, повною мірою не обізнані про наслідки своїх дій і про настання юридичної відповідальності неповнолітніх.

В результаті постає питання яким чином і за допомогою яких превентивних заходів можна попередити вербування неповнолітніх. Восени 2024 року рішенням Національного координаційного центру кібербезпеки держслужбовцям і військовослужбовцям було заборонено використовувати телеграм в службових цілях, тож першочергово спадає на думку необхідність заборони соціальної мережі телеграм на території всієї України для всіх громадян без виключень. Однак, навіть ці дії не зможуть гарантувати необхідний результат, акцент має бути на вчасному інформуванні та вихованні молоді.

Міністерством освіти і науки України батькам стосовно їх дітей рекомендовано: спостерігати за поведінкою, навчати фінансової грамотності, привчати до цифрової безпеки та розпізнаванню маніпуляцій і найголовніше – мати з неповнолітнім відкрите спілкування та підтримувати довірливі стосунки [5].

Так, відповідно до ч. 2 ст. 150 Сімейного кодексу України батьки зобов'язані піклуватися про фізичний, духовний і моральний розвиток дитини [1]. Батьки мають не тільки створити безпечне середовище для розвитку своєї дитини, а й піддавати її контролю. Інакше кажучи, раціональний та свідомий батьківський контроль може стати запобіжником девіантної поведінки неповнолітнього. Саме для цього існує низка корисних сервісів для батьків, за допомогою яких можна наглядати за неповнолітнім, при цьому не порушуючи його особистих кордонів, таких як Google Family Link, Qustodio, Bark та інші.

Наступним превентивним заходом може бути співпраця Міністерства освіти і науки України зі Службою безпеки України чи з Національною поліцією України з метою інформування молоді, яка за своїм віком є найбільш вразливою до вербування. Зустрічі на базі шкіл в будь-якому форматі: онлайн чи офлайн з представниками влади підвищать рівень обізнаності неповнолітніх та зорієнтують в алгоритмі дій у разі виникнення сумнівних пропозицій.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що залучення через соціальні мережі країною-агресором неповнолітніх до протиправних діянь є серйозною проблемою, яка потребує негайного реагування з боку суспільства і держави. Для ефективного вирішення даної проблеми необхідна спільна робота батьків, навчальних закладів та влади з метою підвищення обізнаності неповнолітніх про ризики та наслідки їх дій.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
2. Гарасим А., Кельм Н., Романишин Н. Вимкніть телеграм. Він робить з українських дітей терористів (інфографіка). *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/articles/114801/vymknit-telehram-vin-robyt-z-ukrayinskyh-ditej-terorystiv-infografika/>
3. «Опора»: найпопулярнішими соцмережами в Україні є телеграм, ютуб та фейсбук. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/35557/2024-07-16-opora-na-populyarnishymy-sotsmerezhamy-v-ukraini-ie-telegram-yutub-ta-feysbuk/>
4. СБУ проводить інформкампанію «Спали» ФСБшника» для протидії вербуванню молоді спецслужбами рф (відео). URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-provodyt-informkampaniiu-spaly-fsbshnyka-dlia-protydii-verbuvanniu-molodi-spetssluzhbamy-rf-video>
5. Як розпізнати ознаки вербування дитини? Рекомендації батькам і освітянам. URL: <https://mon.gov.ua/news/yak-rozpiznaty-oznaky-verbuvannia-dytyny-rekomendatsii-batkam-i-osvitianam>.

Ключові слова: XXI століття, соціальні мережі, вербування неповнолітніх, російсько-українська війна, превентивні заходи.

Keywords: 21st century, social media, recruitment of minors, Russo-Ukrainian war, preventive measures.

Романовський Денис Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

НАДАННЯ ДОГЛЯДУ НА НЕПРОФЕСІЙНІЙ ОСНОВІ ЗА ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

За даними Державної служби статистики України станом на 1 січня 2022 року майже кожен 4 житель України є старшим 60 років [1]. Відповідно до даних Міністерства охорони здоров'я України станом на кінець жовтня 2024 року, внаслідок війни, 1680 об'єктів медзакладів пошкоджено та 226 – зруйновано вщент [2].

З огляду на вказані обставини та відповідне ускладнення доступу людьми похилого віку до медичних послуг та соціальної допомоги в державних або комунальних закладах, питання здійснення постійного догляду на непрофесійній основі, що забезпечується зазвичай родичами або близькими особами, стає важливим елементом соціальної підтримки в умовах війни.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про соціальні послуги» передбачено можливість надавати фізичним особам соціальні послуги без здійснення підприємницької діяльності з догляду на непрофесійній основі без проходження навчання та дотримання державних стандартів соціальних послуг отримувачам соціальних послуг з числа членів своєї сім'ї, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права і обов'язки та зокрема, є особами з інвалідністю I групи, громадянами похилого віку з когнітивними порушеннями або невиліковно хворими, які через порушення функцій організму не можуть самостійно пересуватися та самообслуговуватися. Також, вказаним Законом передбачено компенсацію за догляд фізичним особам, що його здійснюють [3].

Постановою Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 № 859 затверджено Порядок подання та оформлення документів, призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі, відповідно до якого встановлено механізм призначення і виплати компенсації за догляд [4]. Проте враховуючи наявність законодавчих актів, що регулюють вказані правовідносини є спірні питання.

Законодавцем визначено можливість надання догляду на непрофесійній основі лише членам своєї сім'ї за умови спільного проживання та спільного побуту, проте не передбачено жодних винятків для ситуацій де надавач та отримувач догляду спільно проживають, мають спільний побут, проте в розумінні Сімейного кодексу України не є родичами, тому фактично при наданні послуг з постійного догляду надавач не зможе отримати підтримку зі сторони держави. Рішенням від 21.10.2024 по справі № 460/9782/24 Рівненський окружний адміністративний суд прийшов до висновку, що хоча і прийняття будь-яким суб'єктом владних повноважень певного рішення лише на основі внутрішнього переконання та суб'єктивного ставлення до ситуації/події, проте без належного підкріплення цього рішення підставами для його існування, не може бути легітимізоване та може призвести до можливих зловживань та порушити принципи належного урядування та верховенства права, проте вважає можливим оформлення догляду похресником за своїм хрещеним батьком, обґрунтовуючи це статтею 7 Цивільного кодексу України, де передбачено, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм [5]. Суд апеляційної інстанції по вказаній справі підтримав рішення суду I інстанції та зазначив, що Закону України «Про соціальні послуги» не обмежує коло осіб, які можуть надавати догляд, лише родичами за кровною лінією. Таким чином, похресник, навіть не маючи кровного зв'язку з хрещеним, може бути залучений до надання допомоги через духовний та моральний зв'язок [6]. З огляду на зазначене, вбачається необхідність внесення відповідних до

правового регулювання здійснення догляду на непрофесійній основі, в частині можливих суб'єктів надання.

Неможливо оминати факт збільшення інтересу військовозобов'язаних та військовослужбовців до встановлення догляду за людьми похилого віку, з огляду на оголошення в Україні загальної мобілізації. Так, статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації, зокрема особам зайнятим постійним доглядом за дружиною (чоловіком), матір'ю (батьком чи матір'ю дружини (чоловіка), членами сім'ї другого та третього ступеня споріднення особи з інвалідністю I або II групи [7]. Положеннями статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено можливість звільнення військовослужбовців з військової служби під час дії воєнного стану, у зв'язку із необхідністю здійснювати постійний догляд за дружиною (чоловіком) з числа осіб з інвалідністю I чи II групи, у деяких випадках III групи, за одним із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка), який є особою з інвалідністю I чи II групи, за членом сім'ї другого ступеня споріднення, який є особою з інвалідністю I або II групи [8].

Постановою Кабінету Міністрів України № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» визначено процедуру надання військовозобов'язаним та резервістам відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період та її оформлення, зокрема одним із необхідних документів, у вищезазначених випадках, для отримання відстрочки передбачено надання документів про отримання компенсації (допомоги, надбавки) на догляд або акт про встановлення факту здійснення особою постійного догляду [9]. Тобто військовозобов'язаний доглядач повинен оформити постійний догляд за особою на непрофесійній основі, а у разі відсутності такого права, доглядач повинен звернутись до районного (міського) територіального центру комплексного та соціальної підтримки або його відділу про складання акту встановлення факту здійснення особою постійного догляду.

Проте на практиці частими стали випадки звернення до суду з метою встановлення факту постійного догляду, що у свою чергу створює певне навантаження на суди, а практика розгляду таких справ діаметрально відрізняється. Так, Золочівський районний суд Львівської області у своєму рішенні від 10.10.2024 по справі № 445/1912/24 задовольнив заяву про встановлення факту постійного догляду [10], а постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29.03.2024 у справі № 378/760/23 суд погодився із судами I та II інстанцій про відмову у відкритті провадження по справі, з огляду на наявність позасудового порядку встановлення факту здійснення постійного догляду [11].

В контексті догляду за людьми похилого віку, важливим є також врахування досвіду європейських країн. В Німеччині родичі або друзі, які здійснюють

догляд за літніми людьми, можуть отримувати компенсацію через систему довгострокового догляду (Pflegegeld). Держава фінансує Pflegekurse – короткі курси навчання для доглядальників, які мають доступ до безкоштовного медичного страхування [12]. Швеція стимулює догляд удома через систему “Anhörigstöd” (підтримка родичів), що включає податкові пільги та соціальні виплати. Запроваджено програми психологічної підтримки для родичів, які здійснюють догляд [13]. В Іспанії родичі, які доглядають за літніми людьми, можуть отримувати соціальну допомогу відповідно до Закону про заохочення особистої автономії та піклування про залежних осіб (Ley de Dependencia). Доступна можливість офіційного оформлення сімейного доглядача з виплатами від держави [14].

З огляду на вказане, вбачається необхідність напрацювання судової з вказаних питань, а тематика потребує подальшого вивчення та врахування європейського досвіду.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm
2. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/zapnad-dva-z-polovinoyu-roki-rosiya-poshkodila-ta-abo-zrujnuvala-1906-ob-yektiv-ukrayinskih-medzakladiv>
3. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
4. Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 № 859. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-2020-p#Text>
5. Рішення Рівненського окружного адміністративного суду від 21.10.2024 по справі № 460/9782/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122444962>
6. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 13.03.2025 по справі № 460/9782/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125854506>
7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.
8. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
9. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 560. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-p#n2>
10. Рішення Золочівського районного суду Львівської області від 21.10.2024 по справі № 445/1912/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122263188>

11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29.03.2024 у справі № 378/760/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118070528>

12. Pflege leichter leben. URL: <https://www.pflege.de/>

13. Anhörigstöd – stöd för dig som vårdar eller stödjer en närstående. URL: <https://www.1177.se/sa-fungerar-varden/anhorig---narstaende/anhorigstod---stod-for-dig-som-vardar-eller-stodjer-en-narstaende/>

14. Ley 39/2006, de 14 de diciembre, de Promoción de la Autonomía Personal y Atención a las personas en situación de dependencia. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/2006/12/14/39/con>

Ключові слова: люди похилого віку, постійний догляд, родичі, близькі особи, похресник, мобілізація, звільнення з військової служби.

Keywords: elderly people, permanent care, relatives, loved ones, godson, mobilization, discharge from military service.

Саїд Карім Басемович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСИФАЙД-АГРЕГАТОРІВ ТА ЇХ СТРУКТУРА: ПРАВОВІ РАМКИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Класифайд-агрегатори – це один з багатьох видів агрегаторів, який представляє собою онлайн-платформу, що дозволяє користувачам розміщувати та знаходити оголошення про продаж товарів та послуг. Ці платформи відіграють велику роль у сучасному цифровому економічному просторі, надаючи зручні інструменти для взаємодії між продавцем та покупцем. Вони охоплюють велику кількість категорій: побутові товари, техніка, автомобілі, нерухомість, послуги тощо. В сучасному світі інтернет-торгівля щільно впровадилась в економіку та суспільство. З розвитком технологій агрегатори стали набувати популярності завдяки зручності та доступності, що робить їх привабливими для широкого кола споживачів. Водночас сучасне законодавство не має чіткого формулювання, чим є агрегатори. Також немає ефективних механізмів захисту прав як платформ, так і покупців.

Класифайд-агрегатор – це веб-сайт або мобільний додаток, який збирає і систематизує оголошення від різних користувачів. Ця платформа надає можливість користувачам публікувати свої оголошення та переглядати оголошення інших користувачів. Приклади таких агрегаторів включають OLX, АЛІО, eBay. Також деякі платформи можуть виставляти свої оголошення (наприклад, ROZETKA). Історично класифайд-агрегатори з'явились у відповідь на потребу в ефективних

і доступних способах торгівлі та обміну послугами. Перші класифайд-оголошення почали з'являтися у газетах, але з розвитком технологій перейшли спочатку на телебачення (наприклад, у вигляді реклами), а потім і до цифрового простору. Першою у світі платформою, яку можна вважати класифайд-агрегатором, з'явилася у Сполучених Штатах Америки: Craigslist у 1995 році. Її засновник – Крейг Ньюмарк. Перший класифайд-агрегатор, що з'явився в Україні, був TORG.ua, запущений шведською компанією Avito, а пізніше був проданий медіахолдингу Naspers і об'єднаний з OLX.ua під одним брендом. Завдяки простоті та доступності агрегатори стали з'являтися в усіх країнах.

Класифайд-агрегатори значно змінили ринки. Вони спрощують процес покупок і продажів, зменшують витрати на рекламу для малих та середніх бізнесів. Ці платформи роблять можливим локальну та глобальну торгівлю. З різким зростанням популярності агрегаторів в Україні з початком пандемії COVID-19 оборот платформ зріс на порядки. Наприклад, дохід компаній:

1) Rozetka 2020 році становив (18 020 721 000) грн а у 2024 році (29 742 571 000) [5].

2) OLX 2020 році становив (5 706 331 000) грн а у 2024 році (10 585 607 000) зрос майже у 2 рази [5].

Ці дані яскраво демонструють, як класифайд-агрегатори набирають популярність. Це також сприяє більш ефективному розподілу ресурсів і зменшенню витрат як для бізнесу, так і для покупців. Тому необхідні чіткі визначення що таке класифайд-агрегатор, та яким чином він повинен регулюватися.

Класифайд-агрегатор – це юридична особа, яка, як правило, реєструється як товариство з обмеженою відповідальністю, але може бути зареєстрована як акціонерне товариство відповідно до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб” [8] та Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” [9]. Також ці платформи повинні самостійно розробляти правила поведінки, які повинні враховувати чинне законодавства, норми моралі, угоду з користувачами, що визначає правила використання сервісу, права та обов'язки користувачів сервісу та платформи. Політика конфіденційності – документ, який описує, як платформа захищає персональні дані, отримані від користувачів, які збирає та використовує для здійснення своєї діяльності відповідно до Закону України “Про захист персональних даних” [3]. Також повинна здійснюватись одерація контенту та встановлення чітких правил щодо розміщення контенту для запобігання порушенням правил платформи чи законодавства України. Платформа повинна визначати, хто несе відповідальність за оголошення з неправдивою інформацією та за шахрайство, також повинні бути механізми для запобігання обману покупців.

На даний момент не існує спеціального законодавства для агрегаторів; вони регулюються загальними нормами, такими як: Законодавство про електронну комерцію. Закон України “Про електронну комерцію” регулює правові основи діяльності платформи. Він встановлює вимоги до укладання електронних угод,

захисту прав споживачів та безпеки онлайн-транзакцій. [7] Закон про захист прав споживачів визначає обов'язки платформи щодо надання достовірної інформації про товари та послуги. Закон України “Про захист персональних даних”. [3] Платформи зобов'язані дотримуватися вимог щодо збору, обробки та зберігання персональних даних користувачів. Закон України “Про рекламу” [2] регулює правила розміщення реклами, забезпечує дотримання законодавства, етичних норм та правдивості інформації.

На сьогоднішній день існують великі виклики для цивільного законодавства в сфері онлайн торгівлі такі як: визначення чітких меж відповідальності платформи за контент, розміщений користувачами, є складним завданням. По-перше, це боротьба з розміщенням неправдивої інформації, по-друге, шахрайські оголошення. Захист даних користувачів. Оскільки платформам необхідно збирати та зберігати важливі дані (наприклад, паспортні дані), необхідно вдосконалити законодавство, технології в сфері кібербезпеки та дотримуватись міжнародних стандартів захисту даних, таких як GDPR (General Data Protection Regulation). Регулювання нових сфер взаємодії. Виникнення нових моделей бізнесу вимагає адаптації та вдосконалення існуючих норм законодавства для забезпечення захисту всіх учасників.

Список використаних джерел:

1. Про господарські товариства : Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>
2. Про рекламу : Закон України від 01.04.2025 № 270/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про захист персональних даних : Закон України від 18.01.2025 № 2297-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
4. Регламент Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 № 2016/679. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text
5. ТОВ «АЛЛО». *Opendatobot*. URL: <https://opendatobot.ua/c/30012848>
6. Craigslist. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Craigslist>
7. Про електронну комерцію : Закон України від 01.01.2024 № 675-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закон України від 04.04.2025 № 755-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
9. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 08.03.2024 *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

Ключові слова: Класифайд-агрегатори, онлайн-платформи, оголошення, продаж, послуги, правове регулювання, захист прав.

Keywords: Classified aggregators, online platforms, listings, sales, services, legal regulation, rights protection.

Стрілець Михайло Ігорович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ДОГОВОРІВ НА НАДАННЯ ФРІЛАНС-ПОСЛУГ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, глобалізація економічних процесів та зміна парадигми зайнятості призвели до появи та поширення нових форм трудових відносин. Однією з таких форм є фріланс – виконання роботи або надання послуг на замовлення без зарахування до штату компанії, часто дистанційно та для різних клієнтів. Ця модель співпраці вимагає адекватного правового регулювання, центральне місце в якому посідають договори на надання фріланс-послуг. Актуальність дослідження поняття та сутності таких договорів зумовлена необхідністю захисту прав та інтересів як фрілансерів, так і замовників, а також потребою адаптації законодавства до сучасних реалій ринку праці.

У сучасному розумінні фрілансер – це самозайнята особа, яка виконує роботу або надає послуги на користь третіх осіб (замовників) на підставі цивільно-правових договорів, не вступаючи у традиційні трудові відносини.

Ключовими ознаками фрілансу є:

самостійність – фрілансер сам організовує свою діяльність, визначає графік роботи, місце виконання завдань тощо;

проектний характер роботи – зазвичай співпраця обмежується виконанням конкретного завдання чи проекту;

множинність замовників – фрілансер може одночасно працювати над проектами для кількох клієнтів;

відсутність соціальних гарантій, типових для трудових відносин – фрілансер сам відповідає за сплату податків, пенсійні внески, не має права на оплачувану відпустку чи лікарняний за рахунок замовника (якщо інше не передбачено договором або спеціальним законодавством);

ризиковий характер діяльності – фрілансер несе підприємницькі ризики, пов'язані з пошуком замовлень, своєчасною оплатою тощо.

Варто зазначити, що в українському законодавстві поняття «фрілансер» прямо не визначене, однак діяльність таких осіб підпадає під регулювання цивільного законодавства як діяльність фізичної особи-підприємця або фізичної особи, що надає послуги/виконує роботи за цивільно-правовими договорами.

Аналізуючи питання правової природи договорів на надання фріланс-послуг зазначимо, що такий договір за своєю суттю є цивільно-правовим договором. Залежно від предмета та характеру відносин, він може мати ознаки різних типів договорів, передбачених ЦК України, а саме:

договору про надання послуг (глава 63 ЦК України) – найбільш поширений тип договору, де предметом є вчинення фрілансером певної дії або здійснення певної діяльності на замовлення клієнта (наприклад, консультаційні, інформаційні, маркетингові, освітні послуги), а результат послуги споживається в процесі її надання;

договору підяду (глава 61 ЦК України) – застосовується, коли результатом роботи фрілансера є матеріалізований об'єкт, створений або перероблений ним (наприклад, написання програмного коду, створення дизайну, написання статті, переклад тексту), ключовим є досягнення конкретного, вимірюваного результату;

договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт (глава 62 ЦК України) – використовується у специфічних випадках, пов'язаних з науковою та інноваційною діяльністю;

авторський договір (Закон України «Про авторське право і суміжні права», глава 36 ЦК України) – укладається, коли предметом є створення об'єкта авторського права (літературного твору, комп'ютерної програми, твору образотворчого мистецтва тощо) та/або передача майнових прав на нього.

Досить розповсюдженою є ситуація, коли договори на надання фріланс-послуг мають змішаний характер, поєднуючи елементи різних типів договорів (наприклад, створення дизайну веб-сайту (підряд) та його подальша технічна підтримка (послуги)).

В контексті цивільно-правової характеристики договору на надання фріланс-послуг важливим є питання його відмежування від трудового договору. Основні відмінності полягають у наступному:

по-перше, трудовий договір регулює процес праці, виконання трудової функції, підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку, а цивільно-правовий договір спрямований на отримання певного результату роботи чи послуги;

по-друге, фрілансер не підпорядковується замовнику, сам організовує свою роботу, а працівник підпорядковується роботодавцю;

по-третє, трудове законодавство надає працівникам широкий спектр гарантій (відпустки, лікарняні, мінімальна зарплата тощо), які відсутні у фрілансерів за цивільно-правовими договорами;

по-четверте, фрілансер несе повну майнову відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, натомість відповідальність працівника за трудовим договором обмежена.

Аналізуючи сутність договору на надання фріланс-послуг важливим є й питання щодо його істотних умов та ключових елементів. Так, з метою уникнення непорозумінь та захисту інтересів сторін, договір на надання фріланс-послуг

повинен містити певні елементи та чітко визначати його умови: *сторони договору* – повні найменування (для юридичних осіб) або ПІБ (для фізичних осіб, ФОП), їх реквізити, статус (замовник, виконавець/фрілансер); *предмет договору* – детальний опис послуг, що надаються, або робіт, що виконуються (чим конкретніше визначено завдання, тим менше ризиків виникнення спорів); *терміни виконання* – чіткі строки початку та завершення робіт/надання послуг, можливі проміжні етапи та дедлайни; *ціна та порядок розрахунків* – вартість послуг/робіт (фіксована, погодинна, за кожен етап тощо), валюта платежу, терміни та спосіб оплати (передплата, оплата по факту, поетапна оплата); *порядок приймання-передачі результатів* – процедура здачі та приймання виконаних робіт/наданих послуг, оформлення відповідних актів; *права та обов'язки сторін* – перелік конкретних прав та обов'язків замовника (надати необхідну інформацію, своєчасно оплатити) та фрілансера (виконати роботу якісно та в строк, дотримуватися конфіденційності); *інтелектуальна власність* – необхідно чітко визначити момент переходу майнових прав на створений об'єкт (повністю чи частково, на який термін, на яку територію) або умови надання ліцензії на його використання; *конфіденційність* – умови щодо нерозголошення комерційної таємниці або іншої конфіденційної інформації, отриманої сторонами під час співпраці; *відповідальність сторін* – санкції за порушення умов договору (штрафи, пеня за прострочення виконання або оплати, відшкодування збитків); *порядок вирішення спорів* – досудове врегулювання, визначення підсудності (суд за місцем знаходження відповідача, замовника або за домовленістю сторін); *форс-мажор* – обставини непереборної сили, що звільняють сторони від відповідальності.

Хоча відносини фрілансу регулюються загальними нормами цивільного законодавства, існують певні прогалини та дискусійні питання. Зокрема, це стосується кваліфікації відносин (ризик визнання їх прихованими трудовими), оподаткування, соціального захисту фрілансерів, а також особливостей укладання договорів через онлайн-платформи.

В Україні спостерігаємо спроби адаптувати законодавство до потреб цифрової економіки, зокрема через запровадження спеціального правового режиму «Дія.Сіті», який пропонує модель гіг-контрактів, що поєднує елементи трудових та цивільно-правових відносин. Однак, комплексне регулювання саме фріланс-діяльності як окремого явища все ще перебуває на стадії формування.

Отже, підводячи підсумок можна зробити висновок про те, що договори на надання фріланс-послуг є гнучким та ефективним інструментом. За своєю правовою природою це цивільно-правові договори (найчастіше – про надання послуг або підяду), що мають низку специфічних рис, які відрізняють їх від традиційних трудових договорів. Ключове значення для мінімізації ризиків та забезпечення передбачуваності відносин має чітке та детальне визначення всіх істотних умов у тексті договору, особливо щодо предмета, термінів, оплати та прав інтелектуальної власності. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на створення більш чітких та сприятливих умов для діяльності

фрілансерів, забезпечуючи при цьому належний захист їхніх прав та інтересів, а також інтересів замовників.

Ключові слова: фріланс, самозайнятість, цивільно-правовий договір, гнучкий графік, соціальні гарантії, інтелектуальна власність, правове регулювання.

Keywords: freelance, self-employment, civil law contract, flexible schedule, social guarantees, intellectual property, legal regulation.

Сухий Євген Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного права*

ПРАВОВІ ЗМІНИ У СФЕРАХ ЖИТЛОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан, запроваджений в Україні у зв'язку з широкомасштабною агресією Російської Федерації, значно трансформував механізми реалізації житлових прав громадян. Право на житло, гарантоване ст. 47 Конституції України [1], зазнало суттєвого впливу внаслідок масових переміщень населення, руйнування житлових об'єктів, необхідності оперативного переселення та розміщення внутрішньо переміщених осіб. У цих умовах держава була змушена оперативно регулювати шляхом внесення змін до чинного законодавства, створення нових нормативних механізмів компенсації та забезпечення житлом [3, 4, 6].

Найбільш помітні зміни відбулися у сфері забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема через оновлення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3], прийняття урядових рішень щодо компенсації за зруйноване або пошкоджене майно (розпорядження КМУ № 333-р від 20.04.2022) [4], а також запровадження електронної платформи «єВідновлення» [6].

У контексті цивільного законодавства актуалізувалися питання балансу між правом власності та суспільною потребою у житлі для постраждалих категорій населення. Судова практика, що склалася у 2022–2024 роках, почала орієнтуватися на гнучке тлумачення обставин, що не залежать від волі сторін [8, с. 60].

Окрему проблему становить правовий статус житла, що використовується для тимчасового проживання ВПО: воно часто розташоване у гуртожитках, санаторіях, навчальних закладах, що унеможливорює його перетворення у повноцінне житло [7, с. 106]. Таким чином, держава опинилася перед викликом – забезпечити не лише тимчасове розміщення, а й відновлення права на постійне житло в довгостроковій перспективі.

Законодавча практика також виявила необхідність подальшого вдосконалення процедур підтвердження втрати житла, спрощення доступу до компен-

саційних виплат, розширення кола осіб, що мають право на пільгове житлове кредитування, насамперед військовослужбовців та членів їхніх сімей [8, с. 63].

Зазначені зміни свідчать про адаптивність правової системи України до умов воєнного стану. Водночас важливим залишається збереження правових гарантій особи, навіть у кризових обставинах, та удосконалення правового механізму реалізації житлових прав з урахуванням як гуманітарного виміру, так і довгострокової перспективи післявоєнного відновлення [10].

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
4. Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб : Розпорядження КМУ від 20.04.2022 № 333-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-nadannia-kompensatsii-za-zruinovane-nerukhome-maino-333-200422>
5. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова КМУ від 26.03.2022 № 380. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-p#Text>
6. Портал державних послуг «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/services>
7. Гнатенко О. І. Проблеми реалізації права на житло в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1(49). С. 102–108.
8. Тимошенко А. С. Житлові права внутрішньо переміщених осіб в умовах збройного конфлікту. *Право України*. 2022 № 9. С. 56–65.
9. Петухов В. О. Компенсаційні механізми у сфері житлових прав під час воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 67–73.
10. Європейський суд з прав людини. Практика щодо права на житло. URL: <https://www.echr.coe.int/>

Ключові слова: воєнний стан, житлові права, внутрішньо переміщені особи, компенсація, законодавчі зміни, пільги, відновлення.

Keywords: martial law, housing rights, internally displaced persons, compensation, legislative changes, benefits, recovery.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ ЗБИТКІВ ЗА НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Зазвичай сторони договору (або, відповідно до термінології договірного права – контрагенти) сумлінно виконують взяті на себе зобов'язання. Водночас сам факт прийняття зобов'язання не є абсолютною гарантією того, що боржник належним чином здійснить передбачені договором дії на користь кредитора. Саме тому на практиці цілком закономірними є випадки, коли невиконання або неналежне виконання умов договору призводить до настання для сторін, як правило, несприятливих правових наслідків.

До основних чинників, що зумовлюють невиконання договірних зобов'язань, належать: обставини непереборної сили, які унеможливають виконання сторонами передбачених договором дій; порушення зобов'язань третьою особою, від дій якої залежить належне виконання договору; втрата економічної або правової зацікавленості стороною у реалізації зобов'язань, визначених договором; наявність для зобов'язаної сторони вигоди від порушення строків виконання договірних зобов'язань тощо.

На думку окремих науковців: «причини невиконання договірних зобов'язань можуть полягати як у навмисно недобросовісній поведінці боржника, так і в сукупності об'єктивних обставин, які унеможливили належне виконання зобов'язань, зокрема, серед таких факторів виокремлюють нестабільність економічної чи податкової політики» [1, с.471].

У науковій літературі висвітлено різні підходи до класифікації договірних правопорушень – як за суб'єктивним складом, так і за характером цивільно-правових санкцій, що підлягають застосуванню в кожній окремій ситуації. Такий розподіл, у свою чергу, прямо зумовлюється змістом самого правопорушення, яке може бути спричинене недодержанням, порушенням договірних умов, а також зміною чи припиненням договору.

Доцільно зауважити, що наведена класифікація правопорушень має не лише теоретичну, а й важливу прикладну цінність, оскільки вона сприяє розкриттю правової природи договірного правопорушення та забезпечує можливість визначення відповідної правової реакції (санкції) на його вчинення, включаючи механізм реалізації такої санкції.

У законодавстві України, закріплено загальне правило, відповідно до якого: «у випадку вчинення порушень у виконанні зобов'язань для правопорушника настануть відповідні наслідки правового характеру, які установлені умовами договору або законодавством». Також, відповідно до зазначеного правила, щодо зазначених наслідків неналежного виконання та невиконання договірних зобов'язань зазначається наступне: «унаслідок односторонньої відмови від вико-

нання зобов'язань, якщо це встановлено договором або законодавством, ці зобов'язання припиняються або здійснюється розірвання договору; відбувається зміна умов договірних зобов'язань; правопорушник, який не виконав зобов'язання за договором та у односторонньому порядку відмовився їх виконувати або розірвав договір, сплачує потерпілій стороні неустойку; здійснюється відшкодування, як зазначених збитків так і моральної шкоди. При цьому, положеннями статті 614 ЦК України врегульовано, що особа-порушник, яка не виконала або неналежним чином виконала договірні зобов'язання, тобто фактично порушила зобов'язання, несе цивільно-правову відповідальність при наявності вини (умислу або необережності), при умові, якщо інше не встановлено договором або законом» [2].

Невиконання зобов'язання трактується як ситуація, за якої боржник не вчиняє на користь кредитора жодної з дій, що становлять зміст відповідного зобов'язання. Відповідно до характеру встановленого обов'язку, невиконання може виражатися, зокрема, у ненаданні речі, ненаданні послуги, несплаті грошових коштів тощо. У науковій літературі невиконання зобов'язання визначається як діяння (дія або бездіяльність) сторони, внаслідок якого зобов'язання не реалізоване повністю або частково, що найбільш повно відображає зміст цього правового явища. Разом із тим, як зазначають окремі науковці: «невиконання зобов'язання не завжди полягає у бездіяльності порушника, а результатом виконання зобов'язання і його метою виступає задоволення останнім потреб потерпілої сторони, тобто у сенсі невиконання договірних зобов'язань розуміється недотримання потерпілою стороною виконання обов'язків порушником» [3, с. 88].

Водночас, у науковій літературі та практиці правозастосування виділяють дві основні форми відповідальності за порушення зобов'язань, які розглядаються у якості різновиду майнових санкцій. До таких форм належать: «відшкодування винною стороною завданих потерпілій стороні збитків; сплата винною стороною потерпілій стороні неустойки. При цьому, відшкодування збитків вважається базовим способом відповідальності, який застосовується в усіх випадках вчинення порушень договірних зобов'язань, у разі якщо інше не передбачено умовами договору або законом. На відміну від цього, застосування неустойки можливе виключно за умови, якщо її сплата прямо встановлена законом чи обумовлена договором» [3, с. 87-90].

Цивільне законодавство України визначає неустойку (штраф, пеню) у розумінні певної грошової суми або іншого майна, яке правопорушник у особі боржника зобов'язаний передати потерпілій стороні у особі кредитора у разі невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань (стаття 549 ЦК України). Звідси, право кредитора на стягнення неустойки виникає незалежно від наявності або відсутності фактично завданих збитків, спричинених порушенням зобов'язання [4].

Відповідно до положень ЦК України, поняття штрафу розуміється у якості неустойки, розмір якої обчислюється у відсотках від суми зобов'язання, що було

невиконане або виконане неналежним чином (пункт 2 стаття 549). У свою чергу, пеня трактується як неустойка, яка нараховується у відсотках від суми простроченого зобов'язання у грошовому еквіваленті за кожен фіксований день такого прострочення (пункт 3 стаття 549) [2].

Неустойка розглядається як інструмент правової відповідальності, що привертає увагу завдяки ряду особливостей. По-перше, вона забезпечує передбачуваність обсягу відповідальності за порушення зобов'язання, оскільки сторони фіксують її розмір уже на етапі укладання договору. По-друге, стягнення неустойки можливе за сам факт невиконання або неналежного виконання зобов'язання без необхідності доведення наявності збитків чи обґрунтування їх розміру. По-третє, сторони наділені правом самостійно визначати умови щодо неустойки, зокрема її розмір, порядок обчислення, співвідношення з витратами, що дозволяє адаптувати цей механізм до специфіки договірних відносин і забезпечити його ефективний стимулюючий вплив.

Стаття 16 ЦК України встановлює, що: «у якості способів захисту цивільних прав та законних інтересів виступають відшкодування майнової шкоди у розумінні завданих збитків та інших майнових втрат, а також немайнової – моральної шкоди» [2] А отже, у разі здійснення аналізу питання про відшкодування шкоди, то потрібно, насамперед, виходити із норм зазначеної статті.

Право на відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення цивільних прав, належить особам, які зазнали шкоди внаслідок такого правопорушення. Іншими словами, порушники – боржники, які не виконали або неналежно виконали зобов'язання, зобов'язані компенсувати потерпілим особам (кредиторам) усі збитки, спричинені зазначеним порушенням. При цьому саме кредитор несе обов'язок доведення визначення розміру збитків, які були завдані унаслідок порушення боржником зобов'язань за договором.

Обчислення збитків здійснюється з урахуванням, існуючих на момент добровільного виконання боржником зобов'язання за місцем його виконання, ринкових цін. У разі, якщо боржник не задовольнив вимогу кредитора добровільно, орієнтиром для визначення розміру збитків слугують ринкові ціни, що діяли на день пред'явлення позову, якщо інше не передбачено умовами договору або положеннями закону. Під час розгляду справи суд, ухвалюючи рішення про відшкодування збитків, також враховує актуальні ринкові ціни, що склалися на день винесення судового рішення.

Статтею 22 ЦК України збитки визначають, по перше, як: «реальні збитки у розумінні втрат, що зазнала особа у результаті знищення або пошкодження належних їй речей, а також витрат, які, для відновлення своїх порушених прав, зазнала або мусить зазнати особа; упущена вигода у розумінні доходів, які особа, за звичайних обставин, могла б одержати реально, якби її права не були порушені» [4].

Однак у положеннях частині першої статті 617 ЦК України, визначається, що: «особа, може уникнути відповідальності, або бути звільнена від відповідально-

сті за порушення зобов'язання, у разі якщо доведе факт вчинення такого порушення унаслідок непереборної сили або непередбачуваного випадку» [2].

Водночас сучасні обставини сформували нестабільну та динамічну реальність, у якій прогнозування подальшого розвитку подій, навіть у короткостроковій перспективі, є вкрай утрудненим. Зокрема, введення в дію по всій території України воєнного стану, спричинене активними бойовими діями військовими формуваннями країни-агресора – РФ, тимчасовою окупацією окремих регіонів, масованими ракетними обстрілами території України, а також іншими факторами збройного конфлікту, суттєво ускладнює або взагалі унеможливорює належне виконання зобов'язань, передбачених цивільно-правовими договорами.

Разом із тим, слід зауважити, що наявність обставин форс-мажору не передбачає звільнення сторони від обов'язку виконання зобов'язання як такого. Принагідно звернути увагу, що лише підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності за невиконання договірних зобов'язань, або їх неналежного виконання виступають форс-мажорні обставини, при цьому останні не скасовують необхідності виконання зазначених зобов'язань, якщо останнє залишається об'єктивно можливим.

Отже, незалежно від того, чи передбачили сторони у договорі положення щодо дії форс-мажорних обставин, обов'язок дотримання вимог чинного законодавства та реалізація правових наслідків, пов'язаних із форс-мажором, виникає у порядку, встановленому відповідними нормами права.

Список використаних джерел:

1. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. І. Бірюкова, Ю. Заїки. Київ : Алерта, 2014. 510 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Баранова Л. М. Невиконання та неналежне виконання як види порушення зобов'язання. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 28 лютого 2014 р.). Харків, 2014. С. 87-90.
4. Цивільний кодекс України. Станом на 01 січня 2023 р.: наук.-практ. коментар / за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. Харитоновна Є. О., канд.юрид. наук, доц. Калітенко О. М. Київ : Норма права, 2023.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, зобов'язання, договірні зобов'язання, цивільно-правовий договір, не виконання зобов'язань, збитки.

Keywords: civil law, civil legislation, civil legal relations, obligation, contractual obligations, civil law contract, non-performance of obligations.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Положення частини першої статті 18, частини першої статті 27 Конвенції ООН «Про права дитини» [1], зазначають, що держави-учасниці взяли на себе зобов'язання забезпечувати належне визнання принципу рівної відповідальності, за виховання та розвиток дитини, обох батьків останньої. При цьому, наголошується, що основна відповідальність за забезпечення гармонійного розвитку дитини, з урахуванням її найкращих інтересів, покладається на батьків або, за необхідності, на законних опікунів. При цьому держави гарантують кожній дитині право на, необхідний для її всебічного розвитку, рівень життя.

Принцип пріоритетності прав та інтересів дитини також інтегрований до національної правової системи України. Так, положеннями статті 7 СК України закріплено імператив про забезпечення дитині можливості реалізації її прав [2], визначених Конституцією України, Конвенцією ООН «Про права дитини» та ратифікованими Верховною Радою України міжнародними договорами. При цьому, законодавець наголошує на здійсненні нормативно-правового регулювання сімейних відносин максимально ураховуючи потреби та інтереси дитини [3, 1].

У контексті положень Закону України «Про охорону дитинства», поняття «забезпечення найкращих інтересів дитини» конкретизується як сукупність дій і рішень, спрямованих на задоволення її індивідуальних потреб з урахуванням стану здоров'я, вікових, статевих, фізичних, психічних та соціальних особливостей, життєвого досвіду, родинного, культурного та етнічного походження, а також з урахуванням власної думки дитини, у разі якщо вона досягла достатнього рівня розвитку для її висловлення [4].

Крім того, національне законодавство гарантує рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі. Це положення відображено у частині першій статті 141 Сімейного кодексу України, де зазначено, що правовий статус батьків щодо дитини є однаковим незалежно від їх сімейного стану [2].

Також, положеннями частини першої статті 12 Закону України «Про охорону дитинства», визначено, що батьки дитини, за її виховання, навчання та розвиток, несуть рівну відповідальність. Також, вони зобов'язані забезпечувати належні умови розвитку своєї дитини у фізичному, духовному, моральному та інтелектуальному напрямках, а також сприяти розкриттю в дитини здібностей від природи, здійснювати розвиток в дитини стосовно дотримання поваги та гідності, вживати заходів щодо підготовки дитини до майбутнього самостійного життя і соціальної адаптації [4].

Визначення та правове регулювання питання визначення місця проживання дитини, заслуговує окремої уваги. Так, положеннями статті 160, частин першої, другої статті 161 СК України, визначено, що: «за згодою обох батьків дитини, яка не досягла десяти років, встановлюється її місце проживання» [2]. Після досягнення десятирічного віку таке рішення приймається самою дитиною та батьками за їх спільною згодою. У разі досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку вона самостійно визначає своє місце проживання.

У разі виникнення спорів між батьками дитини стосовно визначення її місця проживання, які не вдалося врегулювати шляхом відповідних домовленостей, положеннями частин першої, другої статті 161 СК України, зазначається, що такий спір підлягає розгляду органами опіки та піклування або судом.

Зазначений процес судового врегулювання спорів між батьками дитини стосовно визначення її місця проживання, розпочинається з подання, одним із батьків, до суду позовної заяви, з дотриманням вимог цивільного процесуального законодавства. Відповідно до чинної правової процедури, у розгляді спорів між батьками дитини стосовно визначення її місця проживання, обов'язково повинні приймати участь представники органів опіки та піклування. Представники зазначеного органу подають до суду письмові висновки, складені за результатами обстеження житлових умов дитини, батьків та інших осіб, що виявили намір узяти участь у вихованні дитини, спільному проживанні, а також на основі інших доказів, що мають значення для справи. При цьому суд має право відступити від висновку органу опіки та піклування, якщо його зміст суперечить вимогам законодавства або інтересам дитини.

У правозастосовній практиці Верховний Суд України неодноразово наголошував на комплексному підході до розгляду справ зазначеної категорії. Судові інстанції зобов'язані враховувати сукупність факторів: матеріально-побутові умови, психоемоційний стан дитини, стан здоров'я дитини, характер її стосунків із кожним із батьків, рівень емоційної прихильності, висновки органу опіки та піклування, думку дитини, сталі соціальні зв'язки, місце навчання, та інші обставини, які матимуть принципове значення для повноцінного забезпечення прав та інтересів дитини.

Унаслідок збройної агресії мільйони дітей були вимушені залишити територію України разом із одним із батьків або змінити місце проживання в межах країни, переїхавши до інших регіонів. Такі обставини стали серйозним випробуванням для багатьох сімей, значна частина з яких не витримала психологічного, соціального та правового навантаження, спричиненого розлукою або адаптацією до нових умов. Ураховуючи вказане, особливої правової та соціальної значущості, на сьогодні, набуло вирішення питань визначення місця проживання дитини, а судова практика з розгляду таких справ суттєво ускладнилася.

Особливо складними постають ситуації, коли аналіз доказів у справі свідчить про те, що з огляду на інтереси дитини більш доцільним є її проживання з тим із батьків, який залишився на території України або мешкає у регіоні, що

перебуває під підвищеною загрозою безпеці. У таких випадках виникає принципове питання: чи є повернення дитини в Україну або до зазначеного регіону безпечним та обґрунтованим з точки зору забезпечення її основоположних прав і свобод.

Якщо батьки не спромоглися дійти взаємної згоди щодо визначення місця проживання дитини та не змогли налагодити конструктивного спілкування між собою, остаточне рішення у цьому питанні покладається на судову інстанцію. Варто зазначити, що незалежно від обставин справи, кожне судове рішення у подібних спорах часто має складні емоційні та життєві наслідки для обох сторін, однак найбільше від таких конфліктів страждає саме дитина.

На сьогодні суди України, розглядаючи справи про визначення місця проживання дитини, як правило, керуються принципом забезпечення її найкращих інтересів. Судові органи прагнуть об'єктивно дослідити обставини справи та встановити, з ким із батьків дитині буде найбільш комфортно, безпечно й доцільно проживати з огляду на її потреби, вік, емоційний стан та соціальне оточення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 27.02.1991 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 14.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Ключові слова: цивільне право, цивільне законодавство, цивільні правовідносини, сімейне право, сімейне законодавство, сімейні правовідносини, місце проживання, дитина, воєнний стан, подружжя, батьки.

Keywords: civil law, civil legislation, civil legal relations, family law, family legislation, family legal relations, place of residence, child, martial law, spouses, parents.

ОБ'ЄКТИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Із подальшим розвитком цифрових технологій впровадження їх в суспільне життя буде розвиватися. Сьогодні відбувається процес впровадження цифрових технологій у право. Право залежно від предмету та методу свого правового регулювання включає вказані суспільні відносини у сферу відповідного правового регулювання. Через новизну взаємин із цифровими об'єктами їхнє правове регулювання перебуває в розвитку.

Суспільними є відносини із впровадження об'єктів цифрових технологій. Право включає вказані суспільні відносини у свою сферу відповідно до предмету та методу регулювання. Утім, через новизну більшості з вказаних правовідносин сфера правового регулювання об'єктів цифрових технологій перебуває на початковій стадії у всьому світі. Поки що навіть класифікація численних об'єктів цифрових технологій, у тому числі правова, складає окрему наукову проблему. Іншою з наявних проблем є з'ясування правової природи об'єктів цифрових технологій. І це лише окремі з тих, що мають бути вирішені в правовій доктрині проблем, що необхідно для належного правового регулювання об'єктів цифрових технологій [1].

На думку науковців/дослідників, в Україні зараз виявилось кілька підходів щодо дослідження об'єктів цифрових технологій. Перший можна визначити як *технократичний*. Його застосовують дослідники, які певною мірою поєднують технічні та юридичні аспекти цифрових технологій [2]. Другий підхід, *комплексно-правовий*, передбачає дослідження об'єктів цифрових технологій у комплексі, включаючи і окремі публічно-правові, і приватно-правові аспекти [3]. Третій підхід *спеціально-правовий*, за нього правові проблеми об'єктів цифрових технологій досліджують крізь призму спеціальних інститутів, підгалузей, галузей права чи законодавства тощо. Тут з'явилися вже певні тенденції, об'єкти цифрових технологій досліджують із різних позицій: публічно-правових [4], приватно-правових, інформаційно-правових [5], права інтелектуальної власності [6]. Більшість представників вказаних підходів щодо об'єктів цифрових технологій використовують наявні суміжні позиції у порівняльно-правовому аспекті.

Наразі через відносну недослідженість об'єктів цифрових технологій у наукових виданнях публікуються різноманітні термінології. Йдеться про такі об'єкти як криптовалюта, інтернет-сайти, об'єкти комп'ютерних ігор та ін.

Відповідні об'єкти називають по-різному: нематеріальна річ, віртуальні активи, віртуальні блага, цифрові речі тощо.

Розглянемо детально віртуальні активи. Так, слово «актив», що його використовують у категорії віртуальні активи, більш притаманне економічній чи гос-

подарсько-правовій термінології. У цивільному праві більш коректним є термін віртуальні блага, оскільки у ЦК України відображено теорію благ як об'єктів цивільного права [7].

У ст. 177 ЦК України зазначено, що об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Особливості визначення поняття «віртуальні активи» досліджувалися в наукових працях таких вчених як Пол Вінья, Тімоті К. Мей, М. Капланова, А. Ковальчука Р. Майданика, Д. Погрібного, І. Устинової, С. Щербака. Однак, правове регулювання віртуальних активів наразі є одним із найбільш актуальних питань у межах законодавчих ініціатив, які змінюються майже щорічно.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» під поняттям віртуальні активи слід розуміти – нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [8].

Також у Законі України «Про віртуальні активи» визначено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги). Досить незвичним для світової законодавчої практики є поділ віртуальних активів на забезпечені та незабезпечені. Незабезпечені віртуальні активи майнових прав не посвідчують, забезпечені віртуальні активи посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав відповідно. Під забезпеченням віртуального активу розуміється посвідчення ним майнових прав, зокрема прав вимоги на інші об'єкти цивільних прав [9].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, станом на сьогодні все ще відсутня єдність поглядів стосовно сутності віртуальних активів. На рівні законодавства різних країн спостерігається перехід від поняття «віртуальна валюта» до поняття «віртуальний актив» або «цифровий актив», що є значно ширшим за обсягом. Розкриваючи зміст поняття «віртуальний актив», велика кількість країн почала використовувати прив'язку до технології розподіленого реєстру або будь-якого подібного аналога, що свідчить про більш ґрунтовний підхід до вивчення цього явища.

Співвідношення визначення віртуальних активів, запропонованого українським законодавцем, із сучасними світовими термінологічними тенденціями дає підстави вважати, що Закон України «Про віртуальні активи» потребує доопрацювання в частині класифікацій віртуальних активів, оскільки він не враховує ряд важливих аспектів, які стосуються саме сутності віртуальних активів. Обмежений законодавчий підхід може створити ситуацію, коли більшість віртуальних активів так і залишиться поза межами правового поля держави.

Список використаних джерел:

1. Євген Мічурін [Ievgene Michurin] – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна [V. N. Karazin Kharkiv National University]; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4283-4604>; e-mail: michurin@karazin.ua.
2. Костенко О. В. Проблеми правового регулювання суспільних відносин у кіберпросторі (метасвіті). Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали X Міжнародною наук.-практ. конф. (м. Київ 10 груд. 2021 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 85–87.
3. Харитонova О. І. Сутність ІТ-права: пошуки парадигми. *Право України*. 2018. № 1. С. 18–29.
4. Мисливий В. А. Цифровізація кримінального права. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку* : матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ 10 груд. 2021 р.). / упоряд: Бевз С. І., Бирса Н. О., Серебрякова Ю. О., Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2021. С. 39–42.
5. Кохановська О. В. Цивільно-правова відповідальність суб'єкта інформаційних відносин за умов подальшого розвитку автономних роботів і штучного інтелекту. *Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвеевські цивілістичне читання* : матеріали міжн. наук.-практ. конф. (18 жовт. 2019 р.). Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2019. С. 94–98.
6. Уткіна М. С. Про можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 2019. № 17 (30). С. 42–46.
7. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40–44. Ст. 356.
8. Про віртуальні активи : Закон України 07.02.2022 № 2074-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 51.
9. Ушинкіна О. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та у світі. *Юридичний вісник*. 2022. № 3 (64). С. 70–77.

Ключові слова: цифрові технології, правове регулювання, віртуальні активи, класифікація, законодавство.

Keywords: digital technologies, legal regulation, virtual assets, classification, legislation.

ФІЛОСОФСЬКО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Проблематика моральної шкоди є однією із найскладніших у правових системах різних країн. Цей інститут викликає безліч суперечок у доктрині та юриспруденції щодо справедливого відшкодування, оскільки, на відміну від матеріальних збитків, де вони можуть бути розраховані об'єктивно, кількісна оцінка у разі моральної шкоди є набагато складнішою, що зумовлено низкою питань, зокрема, як розрахувати у позові розмір відшкодування моральної шкоди, якими є критерії її визначення тощо. Інститут компенсації моральної шкоди потребує всебічного розуміння, у тому числі й вивчення його філософсько-історичних основ. Він має не лише правовий контекст, але й відображається у філософських ученнях, релігії, етичних та моральних нормах і цінностях тощо.

Мораль ґрунтується на ідеї, що люди повинні робити етичний вибір, ґрунтуючись на універсальних цінностях. Вона також має нормативний вимір, тобто пропонує правила і принципи, які повинні визначати поведінку людини. У філософії було запропоновано кілька етичних теорій пояснення природи та основ моралі. Деякі теорії підкреслюють важливість розуму та логіки у визначенні того, що є добром чи злом, наприклад, етика чеснот Аристотеля чи деонтологічна етика І. Канта. Інші теорії відводять центральну роль корисності чи добробуту в оцінці поведінки, наприклад, консеквенціалістська етика Дж. Мілля. Отже, мораль є частиною соціального та культурного контексту та передбачає еволюційний вимір. Право і мораль різняться тим, що право визначає певну поведінку, і це означає, що воно переводить її у площину юридичного обов'язку, встановлюючи санкцію, як обов'язкову умову для неналежної поведінки, тоді як мораль визначає певну поведінку і, тим самим, переводить її у площину моральних зобов'язань, і також передбачає відповідні санкції за неналежну поведінку.

Слід враховувати, що вислів «моральна шкода» до XIX століття не існував у його юридичному контексті, що, значною мірою, обумовлено традицією римського права, у якому, наприклад, зазначалося, що «тіло вільного чоловіка чи жінки не може бути оцінене у грошах (*«liberus corpus nullum recipit aestimationem»*). Отже, якщо неможливо оцінити в грошах тілесні ушкодження людини, тим більше, неможливо у такий спосіб оцінити біль і страждання, спричинені цими ушкодженнями.

У європейських кодифікаційних актах кінця XVIII – початку XIX століття було закріплено різні концепції щодо відшкодування моральної шкоди. Наприклад, Базельський цивільний кодекс 1809 року категорично заперечував компенсацію моральної шкоди, зазначаючи, що приймати гроші за тілесні страждання чи наклеп є ганебним, оскільки, тим самим, вільна людина стає об'єктом комер-

ції. Хоча деякі європейські кодифіковані акти того часу, наприклад, Пруське уложення 1794 року, містили винятки з римських приписів:

незаміжня жінка, яка була понівечена і має шрами, може отримати компенсацію за свої страждання; молода дівчина, кинута своїм нареченим, може отримати компенсацію. Загалом стягнення моральної шкоди виникло разом із системою цивільного позову у кримінальних справах, а потім воно поширилося на цивільні позови з деліктної відповідальності (спочатку, можливо, тільки ті, які збіглися з наявністю злочину, але згодом поширилося на всі позови з деліктної відповідальності), щоб зрештою з'явитися у позовах щодо договірної відповідальності [1].

Нині законодавство більшості країн розглядає компенсацію моральної шкоди як принцип, і відповідно до різноманітності та множинності її походження, пропонуються різні методи її компенсації. Розрізняють англійську, американську, німецьку та французьку правову традицію розвитку інституту компенсації моральної шкоди [2, с. 5]. У європейському праві поняття «моральна шкода» є частиною інституту відшкодування моральної шкоди, який має цивільно-правову природу, але також існує в інших галузях права. Тому його можна вважати міжгалузевим, що, своєю чергою, зумовлює різноманітність її визначення у різних нормативно-правових актах.

Цивільно-правова відповідальність виникає з моральних міркувань, метою яких є покарання за неетичну поведінку, одночасно з цим, вона є, насамперед, юридичним поняттям, яке має відповідати об'єктивним критеріям, таким як вина та причинно-наслідковий зв'язок, і яке сьогодні застосовується як юридична техніка. Основною її функцією є відшкодування збитків, заподіяних жертві, а не покарання винуватця. Таким чином, навіть якщо цивільно-правова відповідальність має моральний вимір, вона, насамперед, передбачає отримання жертвою компенсації та відновлення своєї фізичної, моральної чи фінансової недоторканності.

Сучасна правова доктрина сформувала три підходи до розуміння поняття моральної шкоди: соціальний, індивідуально-психічний та індивідуально-соціальний. Наприклад, П. М. Рабінович та О. В. Гришук, виходячи із загальнотеоретичних основ її розуміння, визначають її як «протиправне приниження (або спробу приниження) оцінки гідності людини, що викликає негативні зміни психічного стану» [3], поєднуючи соціально-моральний та індивідуально-психологічний підходи тлумачення моральної шкоди. Соціальний контекст моральної шкоди пов'язують із негативним впливом на людську гідність, особистісний контекст акцентує увагу на негативних психічних процесах та станах. Також пропонують такі її дефініції: «протиправне знищення (або спробу знищення) людської гідності, що спричиняє негативні процеси та стани у психіці» [4]; «немайнові втрати внаслідок моральних, фізичних страждань чи інших несприятливих явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі протиправними діями чи бездіяльністю інших осіб» [2, с. 6].

Розмірковуючи над відмінностями моральної та матеріальної шкоди, дослідники зазначають, що моральна шкода – це шкода, яка пов'язана з психічним та емоційним збитками і стражданнями, у той час як матеріальна шкода – це шкода, яка завдана, в основному, майну і може бути обчислена у грошовій формі. Існує три основні позиції щодо змісту та об'єму того, яким чином має бути компенсована несправедливість у випадку настання моральної шкоди: моральне відшкодування вимагає лише відшкодування шкоди, оскільки несправедливість полягає лише у спричиненні шкоди; моральне відшкодування вимагає відшкодування шкоди, у цьому випадку несправедливість відрізняється від шкоди; моральне відшкодування вимагає відшкодування як шкоди, так і несправедливості [5, с. 35].

Отже, у результаті розвитку суспільних відносин і видів діяльності, моральна шкода та спричинені нею травми також розширилися, її компенсація вважається найважливішою метою цивільної відповідальності. Мораль пов'язана з переконаннями, цінностями та ідеалами людей, і зазвичай має для неї особливе значення, тому цивільно-правова відповідальність не може її ігнорувати, вона заснована на етиці, існує безліч етичних теорій її обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Palmer V. V. *Domages Moraux: L'Éveil Français au 19eme Siècle* (Moral Damages: The French Awakening in the 19th Century). R. I. D. C 1-2015, Tulane Public Law Research Paper № 15–7 (May 2015). URL: <https://ssrn.com/abstract=2607665>
2. Basenko R., Avanesian H., Strilko D. Institute of compensation for moral damage: international legal experience and legislative innovations. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 1. P. 5–10. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.1.01>
3. Рабінович П. М., Грищук О. В. *Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти)* : монографія. Львів : Світ, 2006. 148 с.
4. Yates R. *Business Law in Canada*. 11th ed. Pearson Education Canada. 2002. 502 p.
5. Hayenhjelm M. *Compensation as Moral Repair and as Moral Justification for Risks. Ethics, Politics, and Society*. 2019. Vol. 2, iss. 1. P.33–63. URL: <https://philarchive.org/archive/HAYCAM-3>

Ключові слова: моральна шкода, матеріальна шкода, нематеріальна шкода, компенсація.

Keywords: moral (non-pecuniary) damage, material damage, immaterial damage, compensation.

СЕКЦІЯ 13.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

Керівник секції: завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор Голубева Неллі Юріївна

Секретар секції: доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент Дрогозюк Крістіна Борисівна

Голубева Неллі Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат*

ВІДПОВІДАЧІ У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ

Цивільний кодекс України детально регулює питання підстав, порядку відшкодування завданої шкоди. Спори, пов'язані із відшкодуванням шкоди, розглядаються судами відповідно до визначеної процесуальним законом юрисдикції. Позивачем є потерпілий. Відповідачем є заподіювач шкоди чи інша особа, яка зобов'язана відшкодувати шкоду (що характерно для спеціальних деліктів).

З аналізу змісту глави 82 ЦК «Відшкодування шкоди» убачається, що законодавець розрізняє поняття «особа, яка завдала шкоду» та «особа, яка відповідає за шкоду». За наявності вини особи, яка завдала шкоду, особа, яка є відповідальною за шкоду, на підставі ч. 1 ст. 1191 ЦК набуває права зворотної вимоги (регресу) до винної особи.

За загальним правилом, відшкодовує шкоду особа, яка її завдала. Суд має точно встановити особу заподіювача шкоди та підстави відшкодування шкоди. Разом із тим, обов'язок відшкодувати завдану шкоду може бути покладено на іншу особу, вказану у законі. Наприклад, шкода, завдана малолітньою особою, відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном, іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітнього, навчальним закладом, під наглядом якого перебував малолітній тощо (ст. 1178 ЦК).

Хоча у спорах, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, можуть фігурувати: 1) кредитор, 2) потерпілий, 3) заподіювач шкоди, 4) боржник, але, разом із тим, сторін у зазначених зобов'язань тільки дві – кредитор та боржник. Це пов'язане з тим, що вони або об'єднують у собі два поняття (коли у одній особі співпадають кредитор і потерпілий, боржник і заподіювач шкоди), або одне з цих понять, як визначальне, поглинає інше, яке не являє собою юридично самостійну

конструкцію (наприклад, малолітні, недієздатні тощо не є суб'єктами цивільних правовідносин, а тому не можуть бути боржниками – стороною у зобов'язаннях відшкодування шкоди).

Іноді особа, яка має відповідати за шкоду, не є очевидною, але розвиток судової практики дає нам можливість точно виявити відповідача навіть у таких неочевидних випадках.

Так, шкода, заподіяна безпритульними та/або бродячими тваринами, у разі виявлення їх власника, підлягає відшкодуванню органом місцевого самоврядування, на території територіальної громади якого їх виловлено. «Встановивши, що позивач зазнала нападу безпритульного собаки на вулиці м. Миколаєва, внаслідок чого пережила фізичний біль, сильний стрес та душевні страждання з приводу можливості зараження на сказ, який є смертельною хворобою, а також у зв'язку із необхідністю проходити лікування та робити щеплення, суди дійшли обґрунтованих висновків про те, що позивачу завдана моральна шкода» [1]. Відповідальність за завдану майнову шкоду внаслідок залиття квартир з причини неналежного стану даху будинку несе особа, яка є балансоутримувачем житлового будинку та виконавцем послуг з утримання будинку і прибудинкової території [2].

Відповідальність за шкоду, завдану при наїзді на відкритий люк несе балансоутримувач дороги, де сталась ДТП. Так, «утримання дорожніх об'єктів у державній власності здійснюється дорожньо-експлуатаційними організаціями, які належать до сфери управління «Укравтодору», а тих, що у комунальній власності, – відповідними комунальними дорожньо-експлуатаційними організаціями. Балансоутримувач має здійснювати постійний контроль за станом дороги і каналізаційних споруджень на ній. Допущена ним бездіяльність є правовою підставою для відшкодування майнової шкоди позивачу» [3]. Якщо балансоутримувач уклав договір з поточного ремонту та утримання доріг із спеціальною організацією, то на думку ВС, відповідальність несе остання [4].

Хто несе відповідальність за шкоду, завдану падінням дерева, яке взагалі не знаходиться на чимось балансі? Так, ВС розглядав справу про відшкодування майнової шкоди, завданої автівці падінням стовбура дерева, при цьому дерево не відображене в балансі виконавчого комітету чи будь-якої іншої організації. ВС виходячи з низки норм встановив, що організація благоустрою населених пунктів покладається на виконавчий орган міської ради, призначається балансоутримувач, відповідальність покладається на балансоутримувача. Втім, у цьому випадку міська рада не передала дерево на баланс жодному підприємству, тому відповідальність покладена на орган місцевого самоврядування в особі міської ради, адже дерево було розташовано на землі комунальної власності [5].

У справі за позовом про відшкодування шкоди у зв'язку із заподіянням смерті корови внаслідок ураження струмом через обрив повітряних ліній електропередачі ВС встановив, що власником електромережі є «Чернігівобленерго», діяльність, яку він здійснює, безпосередньо пов'язана з експлуатацією цих ліній, які мають ознаки джерела підвищеної небезпеки. В даному випадку неможливо

врахувати посилання відповідача на складні погодні умови як на непереборну силу для звільнення його від відповідальності у зв'язку з тим, що ним не надано належних доказів для підтвердження форс-мажорних обставин [6].

У відповідності до ст. 132 ЦПК, якщо місце перебування відповідача в справах за позовами про стягнення аліментів або про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, невідоме, суд ухвалою оголошує його розшук, який проводиться органами Національної поліції України, а витрати на його проведення стягуються з відповідача в дохід держави за рішенням суду.

Список використаних джерел:

1. Постанова ВС від 10.02.2022 у справі № 490/5919/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/103282507>.
2. Постанова ВС від 23.12.2020 у справі № 666/213/16-ц) . URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879687>.
3. Постанова ВС від 30.10.2019 у справі № 639/2132/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85354267>.
4. Постанова ВС від 02.10.2019 у справі № 369/4095/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84031632>.
5. Постанова ВС від 04.09.2019 у справі № 200/22129/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84152673>.
6. Постанова ВС від 29.10.2018 у справі № 739/1483/16ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77506995>.

Ключові слова: відшкодування шкоди, цивільне судочинство, сторони судового процесу, відповідач, боржник

Keywords: compensation for damage, civil proceedings, parties to the lawsuit, defendant, debtor

Андронов Ігор Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
доктор юридичних наук, професор*

ПРО КОНКУРЕНЦІЮ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

При зверненні до суду з позовом позивач повинен обрати той суд, який є компетентним розглянути його справу. У зв'язку з цим важливо правильно визначити не лише вид судової юрисдикції, а й підсудність справи з огляду на вимоги цивільного процесуального законодавства України. Якщо позивач помилився з обранням суду, до компетенції якого за правилами підсудності належить справа, суд повинен виправити ситуацію, направивши справу за підсудністю до компетентного суду (п. 1 ч. 1 ст. 31 ЦПК України).

Часом трапляються випадки, коли на позовні вимоги особи поширюється одразу кілька правил підсудності (особливо якщо в одній позовній заяві об'єднано кілька позовних вимог, які підпадають під різні правила підсудності). Тоді позивач обирає найбільш зручний варіант підсудності (якщо має таке право), або повинен обрати саме те правило, яке має пріоритет.

За загальним правилом позови пред'являються до суду за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання або перебування відповідача-фізичної особи чи місцезнаходженням відповідача-юридичної особи (ст. 27 ЦПК України [1]). Це правило застосовується у всіх випадках, коли законом не встановлені інші правила підсудності. Будучи загальним, це правило має найнижчий пріоритет серед усіх інших правил підсудності, оскільки у разі конкуренції з будь-яким спеціальним правилом підсудності загальне правило не застосовується. Виняток складають лише правила альтернативної підсудності.

Правила альтернативної підсудності (ст. 28 ЦПК України) надають позивачеві право вибору суду, до якого він може звернутися з позовом, з наведених у законі варіантів. При цьому, як вже зазначалося вище, правила альтернативної підсудності не мають пріоритету над загальним правилом підсудності. Навпаки, вони надають позивачеві додаткові альтернативні варіанти. Тобто позивач може звернутися до суду як за правилом загальної підсудності так і за будь-яким з варіантів альтернативної підсудності. І такий його вибір бути цілком відповідати вимогам процесуального закону (п. 37 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 3 від 01.03.2013 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» [2]). Якщо позов підпадає під дію одразу кількох частин ст. 28 ЦПК України, право вибору позивача стає ще ширшим. Утім, вибір між варіантами альтернативної підсудності може бути зроблений лише до моменту відкриття провадження у справі. Після цього право вибору підсудності у позивача втрачається як таке, що вичерпало свою дію. До моменту відкриття провадження у справі позивач може на підставі п. 3 ч. 4 ст. 185 ЦПК України відкликати свою позовну заяву та звернутися з нею до іншого суду в тих межах, що надає йому правило альтернативної підсудності. Не буде процесуальним порушенням також обрання позивачем іншого суду в рамках альтернативної підсудності в разі повторного пред'явлення позову після повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду.

Правила виключної підсудності (ст. 30 ЦПК України) мають пріоритет як над правилами загальної, так і над правилами альтернативної підсудності. Якщо в одній позовній заяві об'єднано кілька позовних вимог, і хоча б одна з них підпадає під дію правил виключної підсудності, позовна заява подається до суду, визначеного за правилами виключної підсудності. Подібне роз'яснення міститься у п. 41 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 3 від 01.03.2013 «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» [2]. Існує й певна кон-

куренція всередині самої виключної підсудності. Взагалі, усі правила виключної підсудності є рівнозначними. Тобто якщо один позов, чи кілька об'єднаних між собою позовів підпадають одночасно під дію кількох правил виключної підсудності, позивач вправі обрати будь-яке правило та пред'явити позов згідно вимог цього правила. І позов вважатиметься пред'явленим до компетентного суду. Однак це не стосується правила підсудності за зустрічним позовом. Воно програє конкуренцію будь-якому іншому правилу виключної підсудності. Така ситуація часом може створювати незручності. Наприклад, позов перевізника до особи, якій було надано послуги з перевезення, може бути пред'явлений за загальним правилом підсудності, тобто за зареєстрованим місцем проживання відповідача. Натомість відповідач позбавлений можливості пред'явити зустрічний позов до перевізника до того ж суду, оскільки правило ч. 6 ст. 30 ЦПК України вступає в суперечність з правилом ч. 4 ст. 30 ЦПК України і правило ч. 4 ст. 30 ЦПК України переважає. Тому клієнт перевізника замість зустрічного змушений подавати окремий самостійний позов до суду за правилами ч. 4 ст. 30 ЦПК України, який в подальшому, скоріш за все, все одно буде об'єднаний в одне провадження з позовом перевізника, що лише створює процесуальні незручності та затягує процес судового розгляду справи. Як вбачається, така ситуація склалася з тієї причини, що підсудність зустрічного позову, як, до речі, і підсудність позову щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій (ч. 8 ст. 30 ЦПК України), хоч і віднесені законодавцем до правил виключної підсудності, по своїй суті належать до іншого виду підсудності – підсудності за зв'язком справ.

Ще більший пріоритет у разі виникнення конкуренції між кількома правилами підсудності, має підсудність за ухвалою суду (ст. ст. 26 та 29 ЦПК України), яка переважає навіть виключну підсудність. В протилежному випадку могла би скластися ситуація, коли справа за правилами виключної підсудності потрапить на розгляд до суду, де працює суддя-відповідач, що не сприятиме довірі іншої сторони до справедливості судового рішення (навіть якщо воно буде ухвалене у повній відповідності до вимог закону). Тому якщо позов підпадає під дію ст. 26 ЦПК України, підсудність визначається ухвалою судді вищестоящего суду таким чином, щоб усунути будь-які сумніви в незалежності та неупередженості суддів того суду, до якого буде передано справу. Так само, якщо позов підпадає під дію ст. 29 ЦПК України, то підсудність визначає суддя Верховного Суду, якому, між тим, ніщо не заважає при постановленні ухвали орієнтуватися на положення ст. 28 або ст. 30 ЦПК України.

Також варто окремо зупинитись на вирішенні питання про те, яку вагу має правило про заборону спорів між судами про підсудність справи. Наприклад, якщо суд помилово передав до іншого суду за підсудністю справу, яку насправді зобов'язаний був розглянути, наприклад, за правилами виключної підсудності. Чи може в такому випадку суд вищестоящої інстанції скасувати рішення цього суду, яке таке, що ухвалене судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності) (ч. 1 ст. 378 ЦПК України)?

Важливо розуміти, що у випадку, коли суд, якому було помилково передано за підсудністю справу, розглянув цю справу по суті та ухвалив рішення, не припустився жодної помилки, адже діяв у повній відповідності до вимог ст. 32 ЦПК України. Тому такі його дії не суперечать ні вимогам ЦПК України ні ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. щодо визначення суду, встановленого законом. Помилки припустився лише суд, який передав справу за підсудністю до іншого суду. І саме ухвала цього суду може бути оскаржена однією зі сторін та скасована судом вищестоящої інстанції. Однак якщо жодна зі сторін не оскаржила ухвали про передачу справи за підсудністю, такі сторони в подальшому відповідно до ч. 2 ст. 378 ЦПК України позбавляються права посилалися на порушення правил підсудності при оскарженні рішення, ухваленного по суті справи судом, до якого справа була передана за підсудністю.

Таким чином, правило про заборону спорів між судами про підсудність справи, за відсутності оскарження сторонами ухвали про передачу справи до іншого суду, переважає будь-яке правило підсудності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
2. Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 № 3. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13#Text>

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, судовий захист, судова юрисдикція, підсудність, позов.

Keywords: justices, civil process, judicial protection, judicial jurisdiction, territorial jurisdiction, claim.

Волкова Наталія Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор
юридичних наук, професор*

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «БАЛАНС ЙМОВІРНОСТЕЙ» У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Останні роки питання щодо стандартів доказування у цивільному процесі активно обговорюється серед науковців та виникають питання щодо необхідності впровадження цього інституту в національну систему права, роз'яснення його сутності тощо.

Стандарт доказування є важливим елементом змагального процесу у цивільному судочинстві зарубіжних країн, де використовуються такі стандарти доказування, як: «баланс ймовірностей» (balance of probabilities), який використовується в Англії; «перевага доказів» (preponderance of the evidence) і «чіткі (зрозумілі) та переконливі докази» (clear and convincing evidence) – США тощо.

Томаров І. зазначає, що «в цивільних справах британські суди використовують стандарт «баланс ймовірностей» (a balance of probabilities): слід довести, що факт скоріше був, а ніж не був, тобто суб'єктивна впевненість може бути виміряна як така, що дорівнює 51% і вище (ця математична аналогія впливає із пояснення в справі *Miller v Minister of Pensions* [1947] 2 All ER 372). Баланс ймовірностей оцінюється в абсолютних виразах, тому в ситуації, коли докази оцінені як 50Х50 (позивач/ відповідач), спір виграє відповідач (*Rhesa Shipping Co SA v Edmonds* [1985] 1 WLR 948)»[1].

Досліджуючи питання стандарту доказування у справах цивільного судочинства нашої держави Ю. І. Полюк звертає увагу, що «така правова категорія як стандарт доказування останнім часом починає все частіше вживатися у вітчизняній доктрині процесуального права та судовій практиці»[2, с.79].

Так, насправді, все більше і більше з'являється судових актів, де використовується термін «стандарт доказування», наприклад, у постанові від 18 березня 2020 року у справі № 129/1033/13 Велика Палата Верховного Суду наголошувала на необхідності застосування передбачених процесуальним законом стандартів доказування та зазначала, що «...принцип змагальності забезпечує повноту дослідження обставин справи. Зокрема, цей принцип передбачає покладення тягара доказування на сторони. Водночас цей принцип не створює для суду обов'язок вважати доведеною та встановленою обставину, про яку стверджує сторона. Таку обставину треба доказувати таким чином, аби реалізувати стандарт більшої переконливості, за яким висновок про існування стверджувальної обставини з урахуванням поданих доказів видається вірогіднішим ніж протилежний. Тобто певна обставина не може вважатися доведеною, допоки інша сторона її не спростує (концепція негативного доказу), оскільки за такого підходу принцип змагальності втрачає сенс» [3]. Схожі висновки викладені у постановях Верховного Суду від 02 жовтня 2018 року у справі № 910/18036/17 [4], від 23 жовтня 2019 року у справі № 917/1307/18 [5], від 18 листопада 2019 року у справі № 902/761/18 [6], від 04 грудня 2019 року у справі № 917/2101/17 [7].

Верховний Суд у складі колегії суддів палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського у справі № 910/8763/17 від 31 січня 2018 року у постанові зазначає, що «...під час оцінки достатності доказів діють спеціальні правила – стандарти доказування, якими має керуватися суд під час вирішення справи. Стандарти доказування є важливим елементом змагальності процесу. Якщо сторона не подала достатньо доказів для підтвердження певної обставини, то суд робить висновок про її недоведеність» [8].

Отже, необхідно зазначити, що Верховний Суд при ухваленні постанов застосує такий термін, як стандарт доказування «баланс ймовірностей». З аналізу такої судової практики випливає, що стандарт доказування розуміється як критерій достатності доказів. Однак його зміст не роз'яснений, і судами як правило він трактується по-різному, що тягне за собою загальну непередбачуваність стандартів доказування та нерозуміння учасниками справи, які докази їм необхідно надавати до суду.

Луспеник Д. Д. вказує, що «незважаючи на певні новели у сфері процесуального доказування, сприйнятті та запровадженні досить ефективних інститутів цивільного судочинства, притаманних країнам англо-саксонської правової системи, на жаль, так і залишалася не вирішеною на рівні ЦПК України проблема стандарту доказування у цивільних справах, що прямо пов'язана і з проблемою оцінки доказів». Далі автор справедливо зазначає, що «стандарт доказування дозволяє оцінити, наскільки вдало сторони виконали вимоги щодо тягаря доказування і наскільки вони змогли переконати суддю у своїй позиції, що робить оцінку доказів більш алгоритмізованою та обґрунтованою. Із можливістю введення стандарту доказування у цивільних справах пов'язане і більш специфічне питання використання так званих статистичних, або ймовірнісних, доказів у цивільному процесі, що наразі залишається неможливим у межах національної правової системи, однак, визнано ефективним у багатьох зарубіжних державах»[9].

Здійснивши аналіз доктрин права та судової практики, необхідно зазначити, що такий термін як стандарт доказування «баланс ймовірностей» використовується і в судовій практиці, і в науці цивільного процесуального права, однак фактично відсутнє розуміння сутності стандарту доказування, його правової природи. Також не передбачено, яким чином він повинен застосовуватися і наслідки його застосування у судовій практиці.

Список використаних джерел:

1. Томаров І. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. *Юридична Газета online*. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-okazuvannya-vnutrishneperekonannya-chi-balans-virogidnostey.htm>
2. Полюк Ю. І. Щодо питання про стандарти доказування у цивільних справах. *Новели цивільного процесуального законодавства: докази та доказування* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 вересня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. С.77-83. URL:<https://hdl.handle.net/11300/21959>
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 березня 2020 року у справі № 129/1033/13. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/88952196>
4. Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2018 року у справі № 910/18036/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/77112562>

5. Постанова Верховного Суду від 23 жовтня 2019 року у справі № 917/1307/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85211537>

6. Постанова Верховного Суду від 18 листопада 2019 року у справі № 902/761/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85710940>

7. Постанова Верховного Суду від 04 грудня 2019 року у справі № 917/2101/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86141033>

8. Постанова Великої Палати Верховного суду від 31 січня 2018 року у справі № 910/6167/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82829470>

9. Луспенік Д. Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsilvnomu-protsesi-schonovogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuvannya-dokaziv>

Ключові слова: судові докази, докази, оцінка доказів, стандарт доказів «баланс ймовірностей», цивільний процес, цивільне судочинство.

Keywords: judicial evidence, evidence, evaluation of evidence, standard of evidence «balance of probabilities», civil process, civil proceedings.

Бут Ілля Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук*

ТЛУМАЧЕННЯ СУДОМ ЗАКОНУ ЗА ПРИНЦИПОМ CONTRA LEGEM: ДОСЯГНЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ НА ПРОТИВАГУ ЗАКОННОСТІ

Яскраво проблематика тлумачення закону *contra legem* проявляється у правозастосовчій практиці судів країн Європейського Союзу (далі – ЄС), для яких необхідним є врахування не тільки власної попередньої правозастосовчої практики, а й таке тлумачення національних законів, яке б узгоджувалось із законодавством та загальними засадами функціонування ЄС з одного боку, Суд ЄС доручає національним судам тлумачити національне законодавство відповідно до правового інструментарію Союзу, а з іншого боку, він заявляє, що це не повинно призводити до тлумачення *contra legem*. Це призводить до плутанини серед національних судів, які можуть сприйняти заборону тлумачення *contra legem* як імперативне правило, яке замінює правило про те, що право Союзу має перевагу над національним правом [1]. Суд ЄС неодноразово зазначав, що, застосовуючи національне законодавство, національні суди покликані тлумачити закон та повинні розглядати весь звід норм права та застосовувати методи тлумачення, які визнаються цими правилами, щоб інтерпретувати, наскільки це можливо, у світлі формулювання та мети відповідної директиви задля досягнення результату, визначеного директивою. Однак цей принцип тлумачення національного зако-

нодавства відповідно до права ЄС має певні рамки: зобов'язання національного суду посилатися на право ЄС під час тлумачення та застосування відповідних норм національного права обмежене загальними принципами права та не може служити основою для тлумачення національного права *contra legem*.

Вимога тлумачити національне законодавство відповідно до законодавства ЄС тягне за собою обов'язок національних судів за необхідності змінювати свою встановлену прецедентну практику, якщо вона ґрунтується на тлумаченні національного права, яке є несумісним з цілями директив. Відповідно, національний суд не може правомірно стверджувати, що неможливо витлумачити національне положення у спосіб, який узгоджується з правом ЄС, просто через той факт, що національний суд раніше послідовно тлумачив це положення таким чином, що несумісне з правом ЄС.

Принцип, згідно з яким національне законодавство має тлумачитися відповідно до законодавства Співтовариства вимагає від національних судів робити все, що входить до їх юрисдикції, беручи до уваги всю сукупність національного законодавства та застосовуючи методи тлумачення, визнані національним правом, з метою забезпечення повної ефективності відповідної директиви та досягнення результату, який відповідає меті, яку вона переслідує [2].

Генеральний адвокат у справі C-441/14 «Dansk Industri (DI), acting on behalf of Ajos A/S v Estate of Karsten Eigil Rasmussen» зазначив, що тлумачення *contra legem* слід розуміти як тлумачення, яке суперечить самому формулюванню національного положення, яке розглядається. Іншими словами, національний суд стикається з перешкодою тлумачення *contra legem*, коли чітке, недвозначне формулювання положення національного законодавства видається несумісним з формулюванням директиви. Суд ЄС при цьому вирішив, що тлумачення *contra legem* є обмеженням зобов'язання узгодженого тлумачення, оскільки воно не може вимагати від національних судів здійснювати свою компетенцію з тлумачення такою мірою, щоб замінити собою законодавчу владу [3; 4].

Суд ЄС, закликаючи національні суди внести зміни у свою прецедентну практику, не зобов'язує останні виходити за межі своєї юрисдикції. Натомість зобов'язання держав-членів, що випливає з директиви, досягти результату, передбаченого цією директивою, і їхній обов'язок вживати всіх відповідних заходів, загальних чи окремих, для забезпечення виконання цього зобов'язання, є обов'язковими для всіх органів влади держав-членів, включаючи суди у справах, що входять до їх юрисдикції. Таким чином, перешкода, яку створює прецедентне право, не можна порівняти з перешкодою, яка полягає в існуванні положення національного законодавства, саме формулювання якого є несумісним з нормою права ЄС. В останньому випадку національні суди не можуть подолати перешкоду, не замінивши собою законодавчу владу та не переписавши відповідне законодавче положення [5].

Тлумачення правової норми способом *contra legem* є досить поширеним інститутом в європейському праві і неодноразово обговорювалося Європейським

судом з прав людини поруч із такими підходами як принцип еволютивного тлумачення та так званого «судового активізму».

Загальноновизнаний у практиці ЄСПЛ принцип еволютивного тлумачення не повинен призводити до тлумачення *contra legem*; запропоноване тлумачення має бути сумісним з об'єктом і метою Конвенції загалом і з положенням, що підлягає тлумаченню, зокрема; тлумачення має відображати «сучасні» умови, а не ті, які можуть переважати в майбутньому. Для еволютивного тлумачення важливо, щоб запропоноване тлумачення залишалося в межах термінів, що використовуються Конвенцією, і прямо їм не суперечило: еволютивне тлумачення може, якщо це абсолютно необхідно, бути *praeter legem*, але не *contra legem* [6].

У справі «UKRKAVA, TOV v. UKRAINE» (заява № 10233/20) предметом розгляду були обставини, за яких Велика Палата Верховного Суду постановою від 02 липня 2019 р. (справа № 916/3006/17) здійснила тлумачення абзацу 1 частини 1 статті 88 Закону «Про нотаріат», який встановлював різні строки подання заяви про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню для юридичних осіб (один рік) та у всіх інших випадках (три роки), що допустило збільшення чітко і недвозначно встановленого строку для юридичних осіб. ЄСПЛ зазначив, що розвиток прецедентного права сам по собі не суперечить належному відправленню правосуддя, оскільки неспроможність підтримувати динамічний і еволюційний підхід може завадити реформам або покращенням, однак вказав на певні обмеження для національного суду у правозастосуванні:

а) кардинальна зміна тлумачення норми має бути наслідком неоднозначної судової практики;

б) навіть у ситуації усталеної прецедентної практики з відповідного питання вищий національний суд може законно змінити тлумачення, якщо це виправдано важливими міркуваннями та якщо воно застосовано з належним урахуванням його впливу на ситуації, що вже існували;

в) врегулювання розбіжностей у судовій практиці шляхом зміни тлумачення норми не має нагадувати поправку до закону;

г) Верховний Суд повинен розглянути наслідки свого нового тлумачення для існуючих ситуацій і, отже, для правової визначеності.

ЄСПЛ зазначив, що в даному випадку, з огляду на чіткий текст закону, оскаржувана зміна тлумачення більше нагадувала внесення змін до закону, ніж акт врегулювання розбіжностей у судовій практиці [7].

Застосовуючи метод аргументації, який використовує ЄСПЛ, а саме пошук балансу інтересів, національні суди здійснюють контроль пропорційності в конкретних справах, під час яких правові принципи стають обмежуючим фактором у застосуванні правових норм. Але якщо законодавець конкретно врегулював конкретні суспільні відносини (наприклад, можливість витребування нерухомого майна від добросовісного набувача, якщо власник втратив майно внаслідок злочину) і підтвердив конституційність такої норми в порядку конституційного судочинства, то в державі з традицією континентального права таке правове

регулювання не повинно змінюватися на підставі судової практики без застосування чіткої правової норми, застосовної до вирішення спору, коли всі фактичні та правові передумови для його застосування існують [8].

Таким чином, тлумачення *contra legem* – це юридичний підхід, за якого правовій нормі компетентним суб'єктом надається зміст, що явно суперечить її буквальному формулюванню. До такого способу тлумачення зазвичай вдається суд у випадках, коли, на його думку, застосування норми у її очевидному значенні до конкретної ситуації може призвести до явно несправедливого, абсурдного або непропорційного результату. Інакше кажучи, якщо суворе дотримання формулювань закону порушує принципи справедливості, розумності або суперечить духу закону і його меті, суд може відійти від буквального змісту норми на користь більш обґрунтованого та справедливого рішення. Таке тлумачення є винятком і має застосовуватися з особливою обережністю, оскільки пов'язане з виходом за межі буквального тексту закону.

Список використаних джерел:

1. Klip A. *Contra Legem. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 2014. Vol. 22 (2). P. 105-113. URL: <https://doi.org/10.1163/15718174-22022042>.
2. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 15 April 2008 in Case C-268/06 «Impact v Minister for Agriculture and Food and Others». ECLI:EU:C:2008:223. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli%3AECLI%3AEU%3AC%3A2008%3A223>.
3. Opinion Of Advocate General Bot delivered on 25 November 2015 in Case C-441/14 «Dansk Industri (DI), acting on behalf of Ajos A/S v Estate of Karsten Eigil Rasmussen». URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document_print.jsf?jsessionid=6FFE922A24513E6202305D56DE5E0CA6?docid=172002&text=&dir=&doclang=EN&part=1&occ=first&mode=DOC&pageIndex=1&cid=5913923#Footnote1.
4. Judgment of the Court (Grand Chamber) in case ECLI:EU:C:2016:278 of 19 April 2016 «Dansk Industri (DI), acting on behalf of Ajos A/S v Estate of Karsten Eigil Rasmussen», request for a preliminary ruling from the Højesteret. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-441/14>.
5. Šadl U., Mair S. Mutual Disempowerment: Case C-441/14 Dansk Industri, acting on behalf of Ajos A/S v Estate of Karsten Eigil Rasmussen and Case no. 15/2014 Dansk Industri (DI) acting for Ajos A/S v The estate left by A. *European Constitutional Law Review*. 2017. 13 (2). P. 347-368. DOI:10.1017/S1574019617000116.
6. Sicilianos Linos-Alexander. Interpretation of the European Convention on Human Rights: Remarks on the Court's. *Seminar on: "The Contribution of the European Court of Human Rights to the Development of Public International Law" on the margins of the 59th CAHDI meeting in Prague*. URL: <https://rm.coe.int/interpretation-of-the-european-convention-on-human-rights-remarks-on-t/1680a05732>.
7. Judgment in case of UKRKAVA, TOV v. UKRAINE (Application no. 10233/20). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-241576>.

8. Dambrauskaitė Asta. Teismo sprendimas contra legem ar proporcingumo kontrolė in concreto? *Teisė*. 2021. Vol. 121. P. 27–44. URL: <https://doi.org/10.15388/Teise.2021.121.2>.

Ключові слова: contra legem, тлумачення, судовий активізм, практика ЄСПЛ, практика Суду ЄС, цивільний процес, обґрунтування рішення

Keywords: contra legem, interpretation, judicial activism, ECHR practice, EU Court practice, civil procedure, reasoning of the decision

Дрогозюк Крістіна Борисівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення зумовило багато викликів для судової системи в Україні. Велика кількість громадян була вимушена виїхати закордон або змінити місце проживання на більш безпечних територіях в Україні. Втім, відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України право людини на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Ввиду цього, не зважаючи на неможливість особистої участі громадян в судових засіданнях в приміщенні суду (через знаходження закордоном, на тимчасово окупованих територіях, під час ракетних обстрілів та повітряних тривог), правосуддя в Україні не було призупинено через можливість дистанційної участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції, зокрема, і в цивільному процесі.

Нормативно-правове регулювання цього процесу формується на перетині процесуального законодавства, спеціальних законів та підзаконних нормативних актів, які створюють юридичні підстави для дистанційної участі в судовому засіданні для учасників справи.

Зокрема, ст. 212 ЦПК України передбачає, що учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду. Відповідна норма є ключовою у врегулюванні участі в судовому засіданні поза межами суду, яка забезпечує реалізацію процесуальних прав сторін у дистанційному форматі. Вказана стаття передбачає, що особа, яка хоче скористатися цим правом, зобов'язана подати відповідну заяву не пізніше ніж за п'ять днів до дати розгляду справи. Копія заяви надсилається іншим учасникам справи в той самий строк [1].

Статтею 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується

можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції у порядку, встановленому законом. Суд зобов'язаний створити учасникам справи умови для реалізації процесуальних прав, у тому числі шляхом забезпечення можливості участі у судових засіданнях за допомогою технічних засобів.

Окрему увагу слід приділити змінам, що були внесені до ЦПК України внаслідок прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення участі сторін у судовому засіданні в режимі відеоконференції» від 30 березня 2020 року № 540-IX. Цей законодавчий акт закріпив принципову можливість проведення судових засідань із використанням технічних засобів поза межами приміщення суду та дозволив учасникам справи брати в них участь дистанційно. Його прийняття мало на меті забезпечити безперервне здійснення правосуддя в умовах обмежувальних заходів, спричинених епідеміологічною ситуацією [2].

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду № 2 від 17 лютого 2023 року «Про деякі питання здійснення судочинства з використанням інформаційних технологій», участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції визнається рівнозначною особистій присутності в залі судового засідання за умови дотримання вимог процесуального законодавства та забезпечення автентифікації особи. Цей документ має особливе значення для формування сталої судової практики, оскільки деталізує застосування процесуальних норм у нових цифрових реаліях.

На рівні підзаконного регулювання функціонування системи відеоконференцв'язку забезпечується Порядком роботи з технічними засобами відеозв'язку під час проведення судового засідання в режимі відеоконференції, затвердженим наказом Державної судової адміністрації України № 196 від 23 квітня 2020 року. У цьому документі передбачено технічні та організаційні вимоги до проведення засідань із використанням відеозв'язку, визначено порядок реєстрації користувачів у системі, способи підтвердження особи учасника, а також процедури фіксації ходу судового засідання. Згідно з цим порядком, дистанційна участь може здійснюватися з використанням платформи «EasyCon», яка інтегрована з Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою (ЄСІТС) [3].

Крім того, значну роль у нормативному регулюванні відіграє Порядок ведення та зберігання електронних матеріалів справ, який визначає, що матеріали, створені під час дистанційного засідання, є невід'ємною частиною судового провадження та підлягають архівному зберіганню нарівні з традиційними письмовими документами. Це забезпечує процесуальну безперервність і гарантує юридичну значущість усіх матеріалів, сформованих у цифровому середовищі [4].

На практиці також застосовуються рекомендації Ради суддів України, які, хоч і не мають обов'язкової юридичної сили, однак відіграють важливу роль у формуванні єдиної практики застосування норм щодо відеоконференцій.

З урахуванням вищевикладеного, можна підсумувати, що процедура проведення судових засідань у режимі відеоконференції спрямована на забезпечення

доступності правосуддя та дотримання процесуальних прав учасників. Впровадження сучасних технологій у судочинство сприяє підвищенню оперативності та зручності судового процесу, особливо в умовах обмежень, пов'язаних із воєнним станом.

В мирні часи однією з ключових переваг дистанційної участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції є економія часу та коштів для учасників процесу. Технічні засоби зв'язку дозволяють сторонам приєднуватися до судового засідання з будь-якого місця, що усуває необхідність фізичної присутності в залі суду. Ця можливість стає особливо актуальною в умовах повномасштабного вторгнення, коли велика кількість громадян знаходяться за кордоном або на небезпечних територіях, що зумовлює вагомі обмеження в можливості фізичного прибуття до зали судового засідання. Не зважаючи на те, що повномасштабне вторгнення в Україні внесло значні корективи у процес розгляду судових справ, саме завдяки можливості дистанційної участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції, громадяни України доступ до правосуддя та в захист своїх прав, зокрема, в порядку цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції : Закон України від 04.07.2012 № 5041-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5041-17#Text>.
3. Про затвердження Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду : Наказ від 08.04.2020 № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0169750-20#Text>.
4. Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання : Наказ М-ва юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5 : станом на 29 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14#Text>.
5. Переваги проведення судового засідання в режимі відеоконференції. *Олевський районний суд Житомирської області*. URL: <https://ol.zt.court.gov.ua/sud0618/pres-centr/13/656647/>.

Ключові слова: судове засідання, відеоконференція, цивільний процес, цивільне судочинство, дистанційна участь в судовому засіданні

Keywords: court hearing, video conference, civil trial, civil proceedings, remote participation in a court hearing

Павлова Юлія Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук*

ВПЛИВ СУДОВОЇ РЕФОРМИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Цивільне судочинство є однією з найважливіших форм реалізації прав людини на судовий захист. У зв'язку з реформуванням судової системи в Україні після 2016 року особливої актуальності набуває вивчення змін, які відбулися в галузі цивільного судочинства. Основна мета реформи – підвищення ефективності, незалежності й прозорості судової влади.

Судова реформа в Україні – один із ключових напрямів загальнодержавної трансформації, спрямованої на утвердження принципів верховенства права, справедливості та прав людини. Цивільне судочинство як базова форма реалізації права громадян на захист своїх інтересів є чутливим до змін у судовій системі. Саме тому аналіз впливу реформи на ефективність цієї галузі правосуддя є надзвичайно актуальним.

У 2017 році було прийнято нову редакцію Цивільного процесуального кодексу України, яка запровадила низку нововведень:

- чітке регулювання строків розгляду справ;
- спрощене провадження;
- змагальний характер процесу;
- досудове врегулювання спору;
- активне впровадження електронних доказів і цифрового документообігу.

Ці нововведення спрямовані на підвищення якості судових рішень та зменшення навантаження на суди.

Реформа також включала переатестацію суддів, конкурсні процедури добору до Верховного Суду та спеціалізованих судів. Очікувалося, що це підвищить професійний рівень та незалежність суддівського корпусу. Проте реалізація кадрових змін виявилась складною через кадровий дефіцит, затягування процедур та проблеми з роботою Вищої ради правосуддя.

У 2018 році вперше в історії України до процесу відбору суддів були залучені міжнародні експерти. Вищий антикорупційний суд формувався з нуля, і до кандидатів на посади суддів висувалися підвищені вимоги щодо їхньої доброчесності та незалежності. З огляду на негативний досвід попередніх відборів, було вирішено запросити іноземних фахівців та надати їм право блокувати кандидатури, які викликають сумніви. Такий підхід виявився результативним – понад 80% сумнівних кандидатів були усунуті з конкурсу. Сьогодні реформа суддівського врядування орієнтована на поширення цього успішного досвіду на інші судові інституції [3].

Одним із найпрогресивніших кроків стало впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та електронного суду. Громадяни отримали можливість [1]:

- подавати позови в електронній формі;
- отримувати процесуальні документи через електронну пошту;
- здійснювати відеоконференц зв'язок із судом.

Ці зміни особливо актуальні в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану, коли фізичний доступ до судів є обмеженим.

Незважаючи на технічні виклики та нерівномірний доступ у різних регіонах, наявні інструменти вже сьогодні дають змогу суттєво знизити навантаження на суди та зробити судовий процес більш організованим і зручним.

Ключовим напрямом реформування судової влади залишається забезпечення її незалежності від впливу інших гілок влади. Для досягнення цього необхідно повністю усунути втручання Президента України та представників інших гілок влади у формування суддівського корпусу. Окрім кримінальної відповідальності, судді мають нести й дисциплінарну відповідальність за ухвалення рішень, які є неправомірними або суперечать чинному законодавству.

Важливими умовами незалежності судової системи України є налагодження ефективної взаємодії між судовими та правоохоронними органами, посилення гарантій прав учасників судового процесу, уніфікація судової практики, створення дієвих механізмів для усунення правових прогалин та суперечностей, а також покращення системи виконання судових рішень і забезпечення відкритості судочинства для громадськості. Надалі доцільно дослідити специфіку реформи щодо окремих видів судочинства та визначити шляхи вдосконалення процесу виконання судових рішень [2].

Судова реформа в Україні є важливим кроком до формування незалежного, справедливого та ефективного правосуддя. Такі ініціативи, як створення Вищого антикорупційного суду, оновлення складу суддів, модернізація судового адміністрування та впровадження нових процесуальних кодексів, вже демонструють позитивні результати. Водночас для досягнення довготривалого ефекту необхідно продовжувати роботу над подоланням проблем, пов'язаних із ресурсним забезпеченням судів та викоріненням застарілих практик. Успішна реалізація цих змін сприятиме зростанню довіри суспільства до судової влади та зміцненню правової системи держави.

Список використаних джерел:

1. Судочинство під час карантину: судова практика з процесуальних питань. *ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/194690_sudochinstvo-pd-chas-karantinu-sudova-praktika-z-protsesualnikh-pitan (дата звернення: 10.04.2025).
2. Медіація – ключ до розвантаження судової системи. *Юридична Газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/mediaciya-klyuch-do-rozvantazhennya-sudovoyi-sistemi.html> (дата звернення: 10.04.2025).

3. Судова реформа в умовах війни. *Verfassungsblog*. URL: <https://verfassungsblog.de/судова-реформа-в-умовах-війни/> (дата звернення: 10.04.2025).

Ключові слова: цивільне судочинство, судова реформа, ефективність, суд, судова система.
Keywords: civil proceedings, judicial reform, efficiency, court, judicial system.

Полуніна Ольга Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

РОЛЬ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЗАХИСТІ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна агресія проти України спричинила серйозні виклики для багатьох сфер суспільного життя, зокрема для системи правосуддя. В умовах воєнного стану особливого значення набуває питання оперативного та справедливого розгляду судових справ, особливо тих, які стосуються осіб, що постраждали внаслідок війни. Одним із інструментів, який сприяє досягненню цієї мети, є запровадження окремого провадження у цивільному процесі. Окреме провадження становить особливу форму розгляду цивільних справ, що не передбачають спору про право, мають специфічний правовий характер і потребують спрощеного та пришвидшеного розгляду. Такий підхід дозволяє зосередити увагу суду на суті справи, що є надзвичайно важливим в умовах обмежених ресурсів і підвищеного суспільного запиту на ефективність судової системи у період війни.

В умовах дії воєнного стану особливої актуальності набуває необхідність оперативного та спеціалізованого реагування на питання, що стосуються прав людини, правового статусу окремих категорій осіб, майнових прав і загалом – життєво важливих сфер суспільного буття. У ситуації, коли країна перебуває у стані збройного конфлікту, а населення щоденно зіштовхується з наслідками бойових дій, окреме провадження у цивільному процесі виступає ефективним механізмом вирішення таких справ.

З огляду на воєнні обставини, особливого значення набувають питання, пов'язані з установленням юридичних фактів, зокрема – фактів народження та смерті осіб на тимчасово окупованих територіях, а також факту вимушеного переміщення з таких територій. Метою встановлення зазначених обставин є забезпечення реалізації заявниками своїх суб'єктивних прав, зокрема права на отримання компенсації за шкоду, завдану внаслідок вимушеного переселення.

Таке право може бути реалізоване не лише відповідно до норм національного законодавства, але й на основі міжнародно-правових зобов'язань України, зо-

крема положень Конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 року, яка була ратифікована Україною 3 липня 1954 року. Застосування окремого провадження у таких справах дозволяє забезпечити належний процесуальний захист та оперативне вирішення відповідних юридичних питань в умовах воєнного стану [1].

Питання, пов'язані із захистом прав внутрішньо переміщених осіб, евакуйованих громадян, відшкодуванням завданої шкоди, пошкодженням або знищенням житла та іншого майна – потребують першочергового розгляду. Оперативне судове реагування на такі справи має не лише юридичну, а й гуманітарну вагу, оскільки може мати вирішальний вплив на життя та безпеку постраждалих.

У зв'язку з цим виникає необхідність законодавчого розширення переліку категорій справ, які можуть розглядатися в порядку окремого провадження, з урахуванням викликів часу. Внесення відповідних змін до Цивільного процесуального кодексу України дозволить підвищити ефективність судочинства в період війни, забезпечити пріоритетність розгляду справ громадян, які зазнали втрат внаслідок воєнних дій, порівняно з іншими цивільними справами [2].

Органи правосуддя мають докладати зусиль для максимально оперативно-го, але водночас якісного розгляду таких справ. У цьому контексті актуалізація інституту окремого провадження в цивільному процесі постає як необхідний інструмент для реалізації права громадян на справедливий суд, що відповідає принципам правової держави навіть в умовах надзвичайної ситуації, спричиненої збройною агресією.

Список використаних джерел:

1. Постанова у справі № 201/10617/18 від 02 вересня 2020 р.: Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91554761>.
2. Голубева Н. Ю. Встановлення факту вимушеного переселення з окупованої території. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2022. С. 5-8.

Ключові слова: цивільний процес, окреме провадження, тимчасові обмеження, воєнний стан, захист прав громадян

Keywords: civil process, separate proceedings, temporary restrictions, martial law, protection of citizens' rights

Полук Юлія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІГНОРУВАННЯ ІМУНІТЕТУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ: СУДОВА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році перед українською правовою системою постало питання забезпечення права на ефективний засіб юридичного захисту для жертв збройного конфлікту. З огляду на відмову РФ брати участь у судових провадженнях та загальне ігнорування міжнародно-правової відповідальності, українські суди почали формувати практику, що ігнорує традиційний підхід до імунітету держави.

Юрисдикційний імунітет держави базується на принципі суверенної рівності, закріпленому у Статуті ООН. Згідно з Конвенцією ООН про юрисдикційні імунітети держав та їхнього майна (2004), держава користується імунітетом від розгляду справ у судах іншої держави, крім випадків, прямо передбачених у самому документі. Україна та РФ не ратифікували цю Конвенцію, однак імунітет визнається на рівні міжнародного звичаєвого права. Втім, масові порушення норм *jus cogens* – заборони агресії, заборони воєнних злочинів та злочинів проти людяності – ставлять під сумнів можливість безумовного застосування імунітету в умовах збройного конфлікту.

Низка судових рішень 2022-2024 років стали поворотним моментом у підході української судової системи до державного імунітету. Якщо до цього часу суди зосереджувалися на аналізі можливості притягнення Держави Україна до відповідальності у зв'язку зі знищенням майна чи смертю осіб на тимчасово окупованих територіях, у зоні АТО чи ООС, то нова практика свідчить про розроблення підходу, за якого до відповідальності може бути притягнуто і державу, яка здійснює ефективний контроль над відповідними територіями [1, с. 22].

Перші кроки до ігнорування імунітету РФ пов'язуються з постановою Касаційного цивільного суду у справі № 308/9708/19 від 14 квітня 2022 року щодо можливості ігнорувати імунітет РФ та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ [2], висновок якої фактично було підтримано в постанові Великою Палатою Верховного Суду від 12 травня 2022 р. у справі № 635/6172/17 [3]. КЦС ВС у справі № 428/11673/19 від 18 травня 2022 р. дійшов висновку, що підтримання юрисдикційного імунітету російської федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

В міжнародній практиці питання ігнорування імунітету іноземної держави неодноразово обговорювалось, здебільшого створюючи основу для переходу від

концепції абсолютного імунітету держави до обмеженого, з виробленням подальших перспектив його подолання в конкретних випадках і за певних умов. Зокрема, Німеччина не має імунітету справах: *Ferrini v. Federal Republic of Germany* (Італія, 2004) – щодо компенсації жертвам воєнних злочинів Третього Рейху; *Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany*, (Греція, 2000) – щодо компенсації за втрату життя та майна в результаті масових вбивств мирних жителів села Дістомо (1944 р.). Верховний суд Греції виснував, що порушення імперативних норм матиме юридичні наслідки неявної відмови від юрисдикційного імунітету. Він обґрунтував, що делікти, які порушують норми імперативного міжнародного права, не можна вважати діями *jure imperii*, дійшовши висновку, що Німеччина, порушивши *jus cogens*, неявно відмовилася від свого імунітету [5].

У справі *Ferrini* Верховний суд Італії постановив, що хоча звичаєве право передбачає імунітет від юрисдикції іноземної держави для дій, які є вираженням її суверенної влади, такий імунітет має бути знято, якщо такі дії становлять міжнародні злочини. Порушення основоположних прав людини посягають на універсальні цінності, захищені нормами *jus cogens*, які знаходяться на вершині ієрархії норм у міжнародному правовому порядку, і, таким чином, мають прецедент над колізійним правом, включаючи державний імунітет [6].

Проте Німеччина подала заяву про порушення справи проти Італії в Міжнародному суді ООН щодо неодноразового нехтування юрисдикційним імунітетом Німеччини як суверенної держави італійськими органами садової влади. 3 лютого 2012 року судом було визнано, порушення Італією свого зобов'язання поважати імунітет, яким Німеччина користується згідно з міжнародним правом, дозволивши подати проти неї цивільні позови на основі порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних Німецьким Рейхом між 1943 і 1945 роками [7].

У справі *Kazemi Estate v. Islamic Republic of Iran* перед судом було поставлене питання щодо можливості жертвам катувань та їхнім сім'ям подавати до суду на державних і урядових чиновників, які катують. Суд постановив, що національне законодавство про державний імунітет передбачає абсолютну заборону цивільних позовів проти іноземних держав та їхніх посадових осіб щодо тортур і право на створення винятку має парламент. Однак, в цій справі суддею було викладено окрему думку: «двозначне звичаєве право не повинно тлумачитися як таке, що блокує доступ до цивільного засобу правового захисту щодо того, що однозначне заборонено» [8].

Судовою практикою України наразі демонструється формування нової позиції щодо співвідношення державного імунітету та права на ефективний спосіб юридичного захисту, зумовлюючи одночасне виникнення труднощів в процесі виконання таких рішень. Основна проблема на національному рівні полягає у тому, що на території України майно РФ фактично або відсутнє, або перебуває у статусі дипломатичного (посольства, консульства), що унеможлиблює звернення стягнення через наявність імунітету від виконання. Рішення про стягнення залишається декларативним, без реального механізму реалізації.

Визнання судових рішень України на міжнародному рівні стикається, зокрема з проблематикою застосування багатьма країнами абсолютного або частково обмеженого імунітету іноземної держави у власних правових системах. Як наслідок рішень України проти РФ можуть бути сприйняті третіми країнами як такі, що прийняті з порушенням норм міжнародного публічного права, що призведе до відмови у їх визнанні. Окрім цього складності можуть виникнути й у встановленні юридичного зв'язку між РФ і активами, що підлягають стягненню.

Українська судова практика демонструє сміливу та інноваційну позицію: порушення РФ норм *jus cogens* позбавляє її права на імунітет у справах про відшкодування шкоди. Такий підхід є не лише правовим, а й моральним орієнтиром у системі міжнародного правосуддя.

Однак, без розробки та впровадження міжнародних інструментів виконання, національні рішення залишаються декларативними. Тому поєднання судової практики, інституційних змін та вироблення інструментів звернення стягнення на заморожені активи РФ є ключовою стратегією досягнення справедливості для жертв агресії.

Список використаних джерел:

1. Голубєва Н. Ю., Бут І. О., Полуніна О. О., Полюк Ю. І., Цал-Цалко Ю. Ю. Сучасні проблеми цивільного та цивільно-процесуального права (в частині цивільно-процесуального права) : навч.-метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2023. 190 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26554>
2. Постанова Касаційного цивільного суду у справі № 308/9708/19 від 14 квітня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064#>
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 635/6172/17 від 12 травня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593>
4. Постанова Касаційного цивільного суду справі № 428/11673/19 від 18 травня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635313>
5. Judgement in Case of Ferrini v. Federal Republic of Germany, 11 March 2004: The Supreme Court of Cassation (Italy). URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/case/1090/ferrini-v-germany/>
6. Judgement in Case of Prefecture of Voiotia v. Federal Republic of Germany, 04 May 2000: The Supreme Court of Greece. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/case/3247>
7. Judgement in Case Germany v. Italy: Greece intervening, 03 February 2012: Jurisdictional Immunities of the State. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1231>
8. Judgement in Case Kazemi Estate v. Islamic Republic of Iran, 10 October 2010: Supreme Court Judgments. URL: <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/14384/index.do>

Ключові слова: імунітет іноземної держави, юрисдикція, збройна агресія, виконання рішень, *jus cogens*, репарації

Keywords: immunity of a foreign state, jurisdiction, armed aggression, enforcement of decisions, *jus cogens*, reparations

Притуляк Валерій Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент, приватний виконавець*

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах реформування правової системи України, зокрема системи примусового виконання судових рішень, особливого значення набуває дослідження міжнародного досвіду організації виконавчого провадження. Необхідність підвищення ефективності примусового виконання рішень судів та інших органів зумовлює звернення до кращих світових практик. Низький рівень виконання судових рішень в Україні, який за різними оцінками коливається в межах 30–40%, є однією з ключових проблем у сфері правосуддя. Саме тому актуальним є вивчення досвіду країн, які досягли значних результатів у цьому напрямі, з метою адаптації та імплементації ефективних моделей в українське законодавство та правозастосовну практику [2].

Метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду організації виконавчого провадження, виокремлення ефективних моделей, інструментів та принципів діяльності виконавчої служби, а також формування пропозицій щодо їх впровадження в Україні.

1. Система виконавчого провадження у Франції У Франції діє модель судових виконавців (*huissiers de justice*), які є самозайнятими професіоналами, що діють на основі державної ліцензії. Вони мають право здійснювати примусове виконання рішень, вручення судових повісток, здійснювати опис майна, проводити публічні торги тощо. Французькі виконавці несуть професійну відповідальність та підлягають жорсткому контролю з боку держави і професійних об'єднань. Важливим елементом є фінансова мотивація: виконавці отримують винагороду залежно від обсягу виконаної роботи, що стимулює їх до ефективної діяльності.

2. Німецький підхід до виконавчого провадження У Німеччині виконавче провадження здійснюється через спеціальних державних виконавців (*Gerichtsvollzieher*), які працюють при судах. Їхня діяльність чітко регламентована і підконтрольна судовим органам. У Німеччині існує система електронного обміну даними між судовими виконавцями, банками, податковими службами, що дозволяє швидко отримувати інформацію про боржника. Важливим аспектом є високий рівень підготовки виконавців та постійне професійне навчання.

3. Польський досвід реформування виконавчого провадження У Польщі з 1997 року функціонує система приватних судових виконавців (*komornik*), які діють на основі державного дозволу, але фінансуються за рахунок винагороди від виконаних проваджень. Польща ввела електронну базу даних щодо майна боржників, що значно прискорило процес виконання. Крім того, польські виконавці

мають доступ до широкого кола реєстрів та обліків, що підвищує прозорість та ефективність їхньої роботи.

4. Естонія: цифровізація виконавчого провадження Естонія, як лідер у сфері цифрового врядування, має повністю електронну систему виконавчого провадження. Всі процеси – від подачі заяви до реалізації майна – можуть здійснюватися онлайн. Естонські виконавці мають доступ до національної бази даних і можуть оперативнo встановлювати місцезнаходження активів боржника. Це значно знижує адміністративне навантаження та підвищує ефективність виконання.

5. США: федеративний підхід до виконання судових рішень У США немає єдиної системи виконавчого провадження, оскільки вона варіюється залежно від штату. Примусове виконання здійснюється судовими шерифами або уповноваженими агентами. Особливістю американської моделі є наявність широкого спектру інструментів примусу, включаючи накладення арешту на банківські рахунки, майно, заробітну плату боржника. Крім того, важливу роль відіграє кредитна історія, яка змушує боржника добровільно виконувати рішення.

6. Велика Британія: реформування та створення служби судових приставів У Великій Британії реформування системи примусового виконання було спрямоване на підвищення професіоналізму виконавців, створення національної служби судових приставів (Her Majesty's Courts and Tribunals Service – Enforcement). Всі виконавці проходять обов'язкове навчання, акредитацію та контроль зі сторони держави. Особлива увага приділяється захисту прав боржників та етичним стандартам роботи виконавців [3,с.18].

На основі вивченого досвіду можна виокремити кілька ключових елементів ефективного виконавчого провадження:

1. Наявність чіткої нормативної бази та її реальне застосування;
2. Мотивація виконавців шляхом поєднання державного контролю і фінансової зацікавленості;
3. Електронні реєстри, доступ до інформації про боржника;
4. Прозорість процедур та відкритість для громадськості;
5. Регулярне підвищення кваліфікації виконавців;
6. Створення умов для добровільного виконання рішень [4, с. 23].

Уроки для України:

1. Запровадження цифрових технологій у виконавчому провадженні, включаючи автоматизований обмін інформацією між державними органами.
2. Підвищення мотивації державних і приватних виконавців, включаючи диференційовану оплату праці залежно від обсягу виконаної роботи.
3. Посилення контролю за діяльністю виконавців та впровадження етичного кодексу.
4. Розширення доступу виконавців до державних реєстрів і банківських даних.
5. Запровадження системи електронного арешту майна та банківських рахунків.

6. Проведення інформаційних кампаній щодо ролі та функцій виконавчої служби, з метою підвищення довіри громадян [1].

Міжнародний досвід свідчить про те, що ефективне виконавче провадження є невід'ємною складовою правової держави. Його успішне функціонування можливе лише за умов належного законодавчого регулювання, фінансової і технічної підтримки, наявності кваліфікованих кадрів та сучасних цифрових технологій. Україні необхідно комплексно підійти до реформування системи виконавчого провадження, впровадивши інституційні та технічні рішення, які вже довели свою ефективність у країнах Європи та Північної Америки. Вивчення та адаптація міжнародного досвіду можуть стати запорукою підвищення рівня виконання судових рішень, а отже – зміцнення довіри громадян до системи правосуддя загалом.

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

2. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1403-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

3. Сіверін Д. В. Зарубіжний досвід діяльності органів, що здійснюють повноваження, пов'язані із виконанням судових рішень, та його адаптації до вітчизняної правової системи. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 81–87.

4. Макушев П. В. Міжнародний досвід правового регулювання діяльності працівників державних органів у виконавчому провадженні. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6. С. 33–40.

Ключові слова: виконання судових рішень, виконавче провадження, боржник, стягувач, міжнародний досвід

Keywords: enforcement of court decisions, enforcement proceedings, debtor, collector, international experience

Стоянова Тетяна Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесів,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ В СПРАВАХ ПРО ВИДАЧУ ОБМЕЖУВАЛЬНОГО ПРИПИСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Перед тим, як розглядати актуальні питання предмету доказування видачі обмежувального припису під час воєнного стану, слід розглянути питання про те, чи можна їх вважати фактами, які входять в предмет доказування в справах окремого провадження? Чи є в справах окремого провадження предмет доказування?

З одного боку в такому виді провадження немає спору про право, та, як наслідок змагальність застосовується певним чином обмежено згідно ч.3,6 ст. 294 ЦПК України [1], а з іншого відповідно до ч. 1 ст. 293 ЦПК України в такому провадженні слід підтвердити наявність або відсутність юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створити умови здійснення особистих немайнових чи майнових прав або підтвердити наявність чи відсутність неоспорованих прав.

У свою чергу обмежувальний припис стосовно кривдника є заходом тимчасового обмеження прав чи покладання обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, що спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи (п. 7 ч. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [2]), його видача не може бути безпідставною, оскільки наслідками видачі створюються умови для здійснення безпеки постраждалої особи. Для видачі обмежувального припису суд повинен встановити фактичні дані, що підтверджують вчинення діяння (дії або бездіяльності), яке містить ознаки фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства. Відповідно, саме ці обставини становлять предмет судового доказування у справах про видачу обмежувального припису, та свідчать про наявність предмета судового доказування в справах окремого провадження. Такої ж думки підтримується Феннич В. П., який зазначав, що при розгляді справ окремого провадження, як і при вирішенні справ позовного, діє інститут предмету доказування [3, с. 269].

Особливістю справ про видачу обмежувального припису є те, що не можна встановити повний перелік фактичних даних – підстав видачі обмежувального припису. Це пов'язано в першу чергу з тим, що поняття економічного, психологічного та фізичного насильства трактується законодавцем крізь перелік його можливих видів, а не крізь якісні ознаки та наслідки вчинення для постраждалої особи [4, с. 72]. Тому й говорити про усталену конструкцію предмета доказування в зазначених справах доволі рано, особливо в умовах воєнного положення.

Які актуальні під час воєнного стану фактичні дані, що входять до предмету доказування у справах про видачу обмежувального припису? По-перше, слід зазначити, що в межах цієї наукової роботи до актуальних питань належать ті, які виникли саме у зв'язку з воєнною агресією РФ проти України та які, за відсутності такої події, не набули б практичного значення або виникли б у значно меншому обсязі. По-друге, події збройної агресії РФ проти України, як загальновідомий факт, спричинили масову міграцію громадян, при цьому переважну більшість осіб, які виїхали за кордон, становлять жінки з дітьми [5, с. 640]. У зв'язку з цим використанням обмежувального припису як засобу для незаконного вивезення дітей, або вчинення домашнього насильства стосовно дітей, а також можливого використання обмежувального припису як інструменту для незаконного переміщення дітей або позбавлення іншого з батьків прав на виховання дітей – є найактуальнішими питаннями в справах про видачу обмежувального припису. Багато спірних та гострих, актуальних питань, що входять у коло фактичних даних, які повинні бути встановлені в справах про видачу обмежувального припису, було обговорено у 2023 році під час круглого столу «Механізми судового захисту дітей від домашнього насильства». Спираючись на висловлену думку багатьох експертів даного заходу, а, також на законодавство з даної тематики в умовах воєнного стану, можна виокремити фактичні дані, що встановлюються судом у справах де є зацікавленою особою дитини, та фактичні дані у справах про видачу обмежувального припису взагалі.

Слід виокремити наступні фактичні дані, що повинні бути встановлені судом під час розгляду справ про видачу обмежувального припису в справах де є зацікавленою особою дитина, як : 1) місце звичайного проживання дитини» в Україні протягом часу до того, як її незаконно вивезено в іншу країну; 2) чи не відбулася втрата юрисдикції національного суду у зв'язку з обранням дитиною іншого звичайного місця проживання, зокрема внаслідок того, що дитина тривалий час проживає в іншому місці й той із батьків, що не проживає з дитиною, не вчиняє дій щодо її повернення. Також якщо дитина має статус біженця або переїжджає до різних країн, то зберігається юрисдикція суду України щодо вирішення питання про її повернення; 3) факт визнання постраждалою дитини – свідка насильства, що допоможе визнати в протоколах щодо насильства між батьками поліції зазначати постраждалою дитину, та її захистити; 4) факт, що розрізняє конфлікт, сварку й домашнє насильство. Конфлікт і сварка не завжди є проявом домашнього насильства тощо.

В справах про видачу обмежувального припису, де не має такого суб'єкта процесуальних правовідносин, як дитина, актуальними питаннями, серед інших, можна вважати – пільгову підсудність, звільнення від судового збору, розширене коло заявників, скорочений строк розгляду (72 год), який може відбуватися без участі заявника у випадку загрози насильства, негайне виконання судового рішення про видачу обмежувального припису тощо.

Як резюме слід зазначити, що насамперед актуальними питаннями предмета доказування у справах про видачу обмежувального припису під час воєнного стану є обставини, що стосуються запобігання насильству або створенню насильницького оточення для дитини, а також випадки використання обмежувального припису як інструменту зловживання під час вирішення спорів між батьками щодо виконання батьківських обов'язків чи незаконного вивезення дітей за межі України без згоди одного з батьків. Водночас, питання застосування обмежувального припису у випадках, коли справа не стосується безпосередньо захисту прав дитини, потребують подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел :

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV : станом на 31 грудня 2023 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Феннич В. П. Предмет доказування у справах окремого провадження. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2011. № 945. С. 266-269.
4. Стоянова Т. А., Іліопол І. М. Докази та доказування в справах про видачу обмежувального припису в першій та апеляційній інстанції. *Часопис цивілістики*. 2024. Вип. 53. URL: <https://doi.org/10.32782/chc.v053.2024.12>
5. Stoianova T. A. Social ties as a tool to reduce domestic violence among Ukrainian refugees. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 640-642. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26939>
6. Механізми судового захисту дітей від домашнього насильства : Круглий стіл 26.10.2023 за участю суддів Верховного Суду, апеляційних і місцевих судів, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини, представники Офісу Генерального прокурора, Управління ювенальної превенції Національної поліції України, соціальних служб та служб у справах дітей, громадськості. URL: https://court.gov.ua/press/news/1499314/?utm_source=chatgpt.com

Ключові слова: обмежувальний припис, окреме провадження, цивільний процес, предмет доказування, фактичні дані.

Keywords: restraining order, special proceedings, civil procedure, subject of proof, factual data.

Цал-Цалко Юлія Юліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО СКРІНШОТУ В ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ

Традиційно електронні докази в цивільному процесі асоціюють з електронними документами, які представлені у вигляді електронної копії паперового документа або документа, створеного в електронній формі, завіреного електронним підписом [1]. Скріншот законодавчо не прийнято вважати типовим видом електронного доказу, оскільки неможливо надати його копію чи засвідчити електронним підписом. На відміну від електронних документів, скріншоти не містять обов'язкових реквізитів і засобів автоматичного засвідчення, тому потребують зовнішнього підтвердження при їх поданні до суду як доказу. Навіть засвідчення скріншотів нотаріусом під час забезпечення доказів не гарантує їхньої достовірності, оскільки до моменту роздруківки чи огляду з екрану пристрою зміст повідомлень або їх кількість можуть змінитися. Точність такого доказу може бути спростована під час судового розгляду, якщо опонент подасть іншу версію листування. Наразі використання незасвідчених скріншотів як доказів умовно прийнятне та допускається суддями, якщо інша сторона не заперечує зміст або авторство повідомлень. Скріншоти вебсайтів часто не визнаються належними доказами у суді через відсутність таких даних, як адреса сайту, дата отримання скріншота або підпис уповноваженої особи, а також через можливість змінення контенту. Отже, подання до суду скріншотів листування, вебсторінок та інших матеріалів потребує фіксації додаткової технічної інформації, яка може мати доказове значення в цивільному процесі. До такої інформації належать метадані, лог-файли сервера провайдера, хостинг-провайдера, звіти пошукових систем, статистика інтернет-сервісів та дані, що характеризують роботу домену в Інтернеті.

На сьогоднішній день сфера юридичних послуг значно розширилася завдяки можливостям онлайн-засвідчення скріншотів за допомогою програмного забезпечення. Розробники активно працюють над створенням програм, що мають функції для засвідчення електронних документів, однією з них є WHOIS – це інструмент для запитів та відповідей, який дозволяє отримувати загальнодоступну інформацію про реєстрацію та делегування доменного імені з різних баз даних, даний сервіс допомагає коректно засвідчити вміст вебсайту для судових цілей [2]. Ще одна інноваційна програма – мобільний додаток ShotApp, що дозволяє робити скріншоти, відео та фотографії на смартфоні і формувати письмовий доказ у вигляді протоколу для його подання до суду або для судового врегулювання спору [3]. Однак, варто зазначити, що на даний момент документи, отримані за допомогою подібного програмного забезпечення, ще не визнані офіційним засобом засвідчення електронних доказів і не мають пріори-

тету перед іншими електронними доказами, хоча на меті мають – підтвердження самостійності доказу. Такі допоміжні способи фіксації електронних та похідних від них доказів не виключають можливості для судді під час підготовки справи або судового розгляду оглядати копії вебсторінок.

Скріншот не є «ідеальним доказом» з цивільно-процесуальної точки зору, оскільки він фіксує інформацію лише на конкретний момент часу. Водночас, скріншоти не виділяються як окремий вид електронних доказів через їхню складну матеріально-технічну природу. Вони поєднують у собі ознаки різних типів електронних доказів: текстових повідомлень, графічних зображень, фотографій тощо. Варто зауважити, що для прийняття скріншоту як доказу достатньо надати до суду для огляду першоджерело, тобто цифровий пристрій, з якого було зроблено знімок екрана, до прикладу, надавши до суду телефон або планшет, з якого було зроблено скріншот, і відкривши на ньому відповідний файл, суд може переконатися в достовірності скріншоту та долучити його до справи. У випадках, коли інформація може бути видалена іншою стороною, наприклад, якщо вона поширена в Інтернеті, необхідно вжити заходів для забезпечення доказів. Враховуючи те, що ЦПК України дозволяє подання скріншотів до суду у вигляді паперових копій, досліджувати такі докази потрібно в оригінальному вигляді, тобто відтворення цифрового зображення за допомогою певного технічного пристрою в залі судового засідання, та на цьому етапі виникає необхідність створення технічних умов, використання спеціальної апаратури, за допомогою якої можливо було б відтворити зміст скріншотів та дослідити певну доказову інформацію. На практиці виникає ситуація, коли електронні докази не досліджуються судом як прямі в силу технічної невідповідності суду або існуючого протягом тривалого часу паперового документообігу в судах.

Проблема допустимості електронних доказів полягає в тому, що процесуальний закон не містить систематизованих відокремлених правил. Ця проблема ускладнюється ще й відсутністю матеріальної форми виразу та значною вразливістю електронних доказів, що полягає в можливості зміни їх змісту без очевидних ознак [4, с. 85]. Питання допустимості скріншотів є важливим під час процесу дослідження доказів та встановлення дійсних обставин справи, всебічного її розгляду та подальшого вирішення. Однак, на сьогоднішній день законодавством не визначено законність збирання скріншотів та не встановлено перелік обставин, які можуть бути або не можуть бути підтверджені скріншотами. Як правило, скріншот виступає зовнішньою формою (зображенням) для подання інших електронних доказів: електронного листування, інформації з веб-сторінок тощо. Складність визнання такої форми допустимим доказом пов'язана із недодержанням встановленої законом форми для подання електронних доказів, зокрема, відсутністю електронного цифрового підпису. Скріншот електронного листа без обов'язкових реквізитів передбачених спеціальними нормативно – правовими актами, що встановлюють вимоги до електронних документів, зокрема Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг»

[5] та Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [6], не є належним доказом у справі.

Підсумовуючи, слід зазначити специфіку справ, в яких застосовуються скріншоти, як правило, це справи, в яких першоджерело інформації може бути вже видалено або змінено, враховуючи специфіку електронної інформації.

Дійсність фактичних обставин допомагає суду сформувати певне уявлення щодо способу, умов, мотивів, через які утворився спір про право. Достовірність того чи іншого факту можна дослідити при порівнянні кількох доказів по справі, отже, наскільки б не переконливим здавався скріншот, потрібно використовувати його у сукупності з іншими доказами.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1618-15>

2. Що таке WHOIS? URL: <https://hyperhost.ua/info/uk/shcho-take-whois-osnovni-mozhливosti-dlya-perevirki-domeniv>

3. ShotApp, скріншоти та фото. URL: <https://play.google.com/store/apps/datasafety?id=legal.screenshot.app&hl=uk>

4. Павлова Ю. С. Окремі аспекти допустимості електронних доказів у цивільному процесуальному законодавстві України. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/565bc74c-4796-4e23-ac3e-0e874e3bd618/download>

5. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-15>

6. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2155-19>

Ключові слова: цивільне судочинство, доказування, докази, електронні докази, електронні документи, скріншот.

Keywords: civil proceedings, proving, evidence, electronic evidence, electronic documents, screenshot.

Яніцька Інна Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат
юридичних наук, доцент*

МЕДІАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ УСПІШНОГО АДВОКАТА

Кожен громадянин має право звертатися до суду для захисту своїх майнових і немайнових прав та інтересів. Проте, поряд із традиційними юридичними методами, все більшої поширення набувають альтернативні способи врегулювання спорів, серед яких важливе місце посідає медіація [1].

З огляду на тісну інтеграцію позасудових процедур із судовою системою, виокремлюються дві основні моделі альтернативного вирішення спорів (АВС), які паралельно функціонують у багатьох країнах: зовнішню та присудову.

Зовнішня модель охоплює незалежні форми вирішення спорів, що існують окремо від судової системи. Натомість присудова модель передбачає використання альтернативних процедур безпосередньо в межах суду – їх можуть проводити судові працівники, спеціалізовані центри або навіть самі судді.

Як зазначає Л. Швецова [2]., залежно від ролі, яку виконує нейтральна третя сторона у процесі вирішення спору, АВС поділяються на кілька категорій: квазісудові або змагальні (третя сторона (арбітр, приватний суддя) виносить рішення, що базується на об'єктивному аналізі справи. До цієї групи належать арбітражі, третейські суди, приватні судді тощо); консенсуальні або примирні (медіатор чи інша нейтральна особа не приймає рішення, а лише сприяє комунікації між сторонами з метою досягнення згоди) ; дорадчо-консультативні (передбачають попередню нейтральну оцінку (early neutral evaluation), незалежне встановлення фактів (neutral fact-finding) або спрощене моделювання судового процесу (summary jury trial); комбіновані або гібридні моделі (поєднують елементи кількох вищезгаданих підходів)

Аналізуючи альтернативні способи вирішення спорів, бачимо, що одним з найпоширеніших способів є.

Медіація передбачає участь незалежного посередника, який не представляє жодну зі сторін, але має необхідні навички для допомоги у вирішенні конфлікту. Якщо таку процедуру ініціює адвокат, це може суттєво зміцнити довіру клієнта й стати основою для довготривалих професійних відносин. Такий адвокат сприймається не просто як правовий радник, а як фахівець, здатний запропонувати оптимальне рішення [3].

Ремескова Ю. наголошує [4]: адвокат, який виступає медіатором, має глибоке розуміння конфліктів та здатність сприяти сторонам у знаходженні взаємовигідних рішень. Це розширює його професійну роль за межі традиційної. Адвокат-медіатор сприймає конфлікт не лише як правову суперечку, а як ситуацію, в основі якої лежать інтереси, емоції, потреби та сприйняття сторін. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти мотивацію учасників та знайти рішення, яке буде прийнятним для сторін конфлікту . Медіатор розділяє те, що сторони хочуть

(позиції), і те, чому вони цього хочуть (інтереси). Це дозволяє вийти за межі «перемоги/поразки» і знайти гнучке рішення. Варто вказати на важливість фасилітації комунікації між сторонами конфлікту за сприяння медіатора, що допомагає сторонам чути одне одного за допомогою більш нейтрального трактування фактів, а також знімати емоційне напруження.

Адвокат-медіатор використовує свій юридичний досвід для пояснення правових наслідків, але при цьому зосереджується на відновленні діалогу та досягненні згоди. Його мета – не виграти справу, а допомогти сторонам вийти з конфлікту з мінімальними втратами. Разом зі сторонами адвокат-медіатор працює кілька можливих рішень і допомагає вибрати найкраще.

В Україні адвокат-медіатор може офіційно проводити медіацію, що дозволяє не лише знижувати навантаження на судову систему, але й покращувати якість послуг [5]. Такий підхід сприяє зростанню довіри клієнтів та підвищує конкурентоспроможність адвоката.

Романадзе Л. зазначає, що адвокати мають активно інформувати клієнтів про можливість медіації. Практика показує, що, попри початковий спротив, адвокати дедалі частіше використовують цей інструмент як ефективний і сучасний підхід до врегулювання спорів [6].

Судова реформа в Україні спрямована на оптимізацію роботи судів, і один із ключових її напрямів – розвиток альтернативних методів вирішення спорів, зокрема медіації. Адвокати повинні ставати в першу чергу медіаторами, оскільки це не тільки відповідає їхньому професійному обов'язку, а й сприяє ефективнішому вирішенню конфліктів без необхідності тривалих і затратних судових процесів. Якщо адвокати активно застосовуватимуть механізм медіації, це дозволить зменшити судові навантаження та підвищити ефективність правосуддя.

Судовий розгляд завжди пов'язаний із ризиками, фінансовими витратами і значними часовими затратами, тоді як медіація дає сторонам можливість самостійно знайти компромісне рішення, що максимально відповідає їхнім інтересам. Адвокат-медіатор у цивільному судочинстві – ключова фігура трансформації конфлікту. Його роль виходить за межі традиційного правового представництва і наближається до соціального фасилітатора, що будує мости між сторонами.

У багатьох країнах, наприклад, у США та Великій Британії, адвокати використовують медіацію як стандартний етап перед зверненням до суду, що дозволяє врегульовувати спори швидше та ефективніше. В Україні досі домінує судова культура конфронтації, коли кожна сторона прагне перемоги, а не компромісу, і саме адвокати-медіатори можуть змінити цей підхід, популяризуючи співпрацю та переговори як ефективніший спосіб вирішення конфліктів. Для цього необхідне обов'язкове навчання адвокатів навичкам медіації, законодавче стимулювання досудового врегулювання спорів та підвищення обізнаності громадян про переваги такого підходу. Розвиток адвокатської медіації не лише допоможе знизити навантаження на суди, а й сприятиме формуванню нової правової культури в Україні, де діалог і компроміс стануть основою вирішення спорів.

Адвокат-медіатор – це фахівець нового покоління, який поєднує юридичні знання з навичками комунікації, емоційного інтелекту та психології конфлікту. Його головна перевага – здатність бачити ширше, ніж формальна правова рамка, і допомагати людям не просто вигравати справи, а вирішувати проблеми.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук С. С. Медіація як один із видів альтернативного вирішення спорів: визначення, переваги та недоліки. *Право*. 2024. № 82. С. 270–274. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/43.pdf>.
2. Швецова Л. Альтернативні способи вирішення спорів. *Вісник НААУ*. 2024. № 1-2. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/vidannya/2024-03-01-vidannya-v-snik-1-2-2024_65e1a9d65d65e.pdf
3. Гаро Г., та ін. Адвокат та медіація. – Харків : Фактор-Медіа, 2022. 112 с. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Адвокат%20та%20медіація.pdf>.
4. Ремескова Ю. О. Медіація як особливий вид адвокатської діяльності в Україні. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10720/1/Remeskova_88-91.pdf.
5. Маркович Х. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів в адвокатській діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 61. С. 47–49. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc61/10.pdf>.
6. Примаков К., Калюжна А. Вирішення конфліктів через медіацію у діяльності адвокатів: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. – № 2. С. 477–483. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/9083/1/68.pdf>

Ключові слова: медіація, суд, адвокат, судовий розгляд, спір, конфлікт, адвокатська медіація.

Keywords: mediation, court, lawyer, trial, dispute, conflict, lawyer mediation.

Бітов Іван Андрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ ПРИ ВІДКРИТТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відкриття апеляційного провадження – це перший етап процедури перевірки судових рішень судом апеляційної інстанції. На думку Верховного Суду, «відкриття апеляційного провадження у справі слід розглядати як сукупність передбачених процесуальним законом послідовних дій суду апеляційної інстанції, які розпочинаються визначенням колегії суддів (судді-доповідача) для розгляду конкретної справи та завершуються постановленням ухвали про повернення апеляційної скарги, про відкриття або про відмову у відкритті апеляційного

провадження» [1]. На цьому етапі суд апеляційної інстанції діє в особі судді-доповідача або колеги у складі трьох професійних суддів. Завданнями, які реалізує суд апеляційної інстанції при відкритті апеляційного провадження, є перевірка наявності у скаржника права апеляційного оскарження даного судового рішення, а також дотримання скаржником вимог процесуального закону щодо форми та змісту апеляційної скарги, строків її подання та інших умов реалізації цього права. Як справедливо відзначається у наукових джерелах, на цьому етапі застосовуються первинні інструменти судового контролю, що гарантують, з одного боку, право на справедливий судовий захист, а з іншого боку, є превенцією зловживання правом на захист [2, с. 421]. Для належного виконання цих завдань суд апеляційної інстанції наділений такими повноваженнями:

- 1) залишити апеляційну скаргу без руху;
- 2) повернути апеляційну скаргу;
- 3) відмовити у відкритті апеляційного провадження;
- 4) відкрити апеляційне провадження.

Суд апеляційної інстанції залишає апеляційну скаргу без руху у випадках: недотримання скаржником вимог процесуального закону щодо форми та змісту апеляційної скарги, зокрема, неоплати судового збору; порушення строку подання апеляційної скарги; відсутності у скаржника (або його представника) зареєстрованого електронного кабінету в ЄСІТС, якщо він за законом зобов'язаний був його зареєструвати.

Про залишення апеляційної скарги без руху суд апеляційної інстанції в особі судді-доповідача постановляє ухвалу, в якій зазначає недоліки апеляційної скарги, спосіб їх виправлення та строк, протягом якого скаржник повинен усунути вказані судом недоліки. У разі пропуску строку апеляційного оскарження суд апеляційної інстанції в ухвалі роз'яснює скаржнику його право подати заяву про поновлення цього строку із зазначенням поважних причин його пропуску.

Важливо, що суд реалізує своє повноваження залишити апеляційну скаргу без руху не для перешкодження реалізації скаржником його права на апеляційне оскарження судового рішення, а навпаки, з метою сприяння у реалізації цього права. Тому суддя-доповідач не вправі просто обмежитись вказівкою про наявність недоліків апеляційної скарги, а має чітко вказати, які саме недоліки він виявив та, по-можливості роз'яснити скаржникові, у який спосіб їх можна усунути. Наприклад, якщо скаржник не сплатив судовий збір, в ухвалі про залишення апеляційної скарги без руху має бути, зокрема, зазначено суму судового збору, яку належить сплатити, та банківські реквізити для її оплати.

Якщо у встановлений в ухвалі строк скаржник виправить недоліки апеляційної скарги, вона приймається судом до розгляду та вважається поданою у первісний день її подання. У протилежному випадку суд апеляційної інстанції постановляє ухвалу про повернення апеляційної скарги особі, яка її подала. Така апеляційна скарга вважається неподаною.

Крім наведеного вище випадку суд апеляційної інстанції повертає апеляційну скаргу з підстав, передбачених ч. 5 ст. 357 ЦПК України [3]. Вказані підстави об'єднує той факт, що вони не свідчать про відсутність в особи, яка подала апеляційну скаргу, права на апеляційне оскарження даного судового рішення. Дана особа просто неналежним чином реалізувала своє право. Тому повернення апеляційної скарги не є незворотною процесуальною дією та не перешкоджає повторній подачі апеляційної скарги за умови усунення причин її повернення. Так, наприклад, у випадку подання апеляційної скарги особою, яка не має процесуальної дієздатності (п. 1 ч. 5 ст. 357 ЦПК України), дану апеляційну скаргу може бути подано її законним представником, і у разі відсутності інших недоліків апеляційна скарга буде прийнята судом до розгляду.

Повернення апеляційної скарги оформлюється ухвалою суду апеляційної інстанції у складі колегії з трьох професійних суддів.

На відміну від двох попередніх повноважень, відмова у відкритті апеляційного провадження застосовується судом апеляційної інстанції у випадку відсутності у скажника права на апеляційне оскарження даного судового рішення. У зв'язку з цим, відмова у відкритті апеляційного провадження перешкоджає повторному зверненню цієї особою з апеляційною скаргою на це саме судове рішення.

Відмова у відкритті апеляційного провадження оформлюється ухвалою, яка постановляється судом апеляційної інстанції у складі колегії з трьох професійних суддів.

За відсутності підстав для залишення апеляційної скарги, повернення її скажнику та відмови у відкритті апеляційного провадження суд апеляційної інстанції у складі колегії з трьох професійних суддів постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Таким чином, повноваження суду апеляційної інстанції, які він здійснює на етапі відкриття апеляційного провадження, з одного боку, покликані сприяти особі, яка подала апеляційну скаргу, в реалізації її права на оскарження судового рішення, а з іншого, - надають суду апеляційної інстанції можливість здійснювати належний контроль за дотриманням скажником встановленого законом порядку реалізації цього права.

Список використаних джерел:

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 лютого 2021 року у справі № 263/4637/18, провадження № 14-126цс20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96406952>.
2. Ватрас В. А., Гецко В. В. Відкриття провадження в цивільному та господарському процесі: порівняльний аспект. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 82: Ч. 1. С. 419-423.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

Ключові слова: цивільний процес, судовий захист, апеляція, оскарження судових рішень, повноваження суду.

Keywords: civil procedure, judicial protection, appeal, challenging court decisions, court powers.

Кисельов Вадим Костянтинович

*Національний Університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
суддя Суворовського районного суду м. Одеси*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ ЧАСТКОВОЇ ВЛАСНОСТІ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

У судовій практиці нерідко виникають спірні питання, які пов'язані з припиненням права спільної часткової власності.

ЦК України виділяє декілька способів припинення права спільної часткової власності, а саме: 1) виділ частки з майна, що є спільній власності (ст. 364 ЦК України); 2) припинення права на частку у спільному майні за вимогою інших співвласників (ст. 365 ЦК України); 3) звернення стягнення на частку у майні, що є у спільній частковій власності (ст. 366 ЦК України); 4) Поділ майна, що є у спільній сумісній власності (ст. 372 ЦК України)[1].

Всі вищевказані способи припинення права власності об'єднує той факт, що у одних співвласників змінюється розмір часток, а у інших право власності на частку припиняється.

Судами у більшості випадків розглядаються справи, які пов'язані саме з поділом об'єктів нерухомого майна, що перебувають у спільній частковій або спільній сумісній власності, або виділом відповідної частки в натурі. Практика показує, що, як правило, це спори між подружжям про поділ спільного майна або спори між співвласниками об'єктів нерухомого майна.

Однак спори між подружжям про поділ спільного сумісного майна характеризуються більшою складністю, оскільки у даних спорах необхідно встановити не тільки можливість поділу, а також і належність об'єктів до спільної сумісної власності. У спорах про поділ майна, що належить співвласникам на праві спільної часткової власності, як правило, розмір належних часток сторони не оспорують, а спірні питання виникають саме під час визначення конкретних приміщень, або меж земельної ділянки, що переходить до співвласників.

ЦК України передбачає можливість самостійного урегулювання співвласниками користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю, а у разі наявності спору, то такий спір підлягає розгляду судом.

Цікавим питанням є поділ або виділ частки в натурі з нерухомого майна, що перебуває у спільній частковій власності. У більшості випадків такі спори виникають після переходу права власності на частку, що належала первісному

власнику до нового. Так у нового співвласника виникає право на володіння та користування майном, що є спільною частковою власністю.

Так, наприклад, у порядку спадкування до особи переходить право на частку, що належала померлому у спільній частковій власності, і відповідно дана особа стає новим співвласником майна. Законодавство не пов'язує перехід права на спадщину тільки до родичів померлого, оскільки у порядку спадкування за законом, право власності може перейти до будь-якої особи.

Як приклад цивільно-правового спору можна привести наступні обставини. Так, спадкодавцю та членам його сім'ї належала квартира на праві спільної часткової або спільної сумісної власності. У даній квартири сім'я тривалий час проживала, а також їх пов'язували сімейні відносини. Однак помирає один із членів сім'ї, при цьому залишивши заповіт на особу, яка взагалі не має будь-якого небудь родинного зв'язку із сім'єю померлого. Вищевказана особа, отримавши свідоцтво право на спадщину за заповітом, набуває і право на частку у спільній власності, що належало спадкодавцю. Звісно, новий співвласник, матиме бажання володіти та користуватись об'єктом, що перебуває у спільній власності. Отже має пред'явити свої вимоги про вселення до квартири, із правом подальшого користування. В даному випадку, сім'я померлого, мабуть не буде у захваті від наміру такої особи, і може перешкодити у здійсненні даного права.

Новий співвласник має право подати відповідний позов про усунення перешкод у здійсненні права власності, але при цьому ефективним способом захисту є пред'явлення зустрічного позову про припинення права на частку у спільній частковій власності та з відшкодуванням грошової компенсації. В той же час, і новий співвласник має право на пред'явлення позову про припинення права власності на його частку та обов'язку сплатити грошову компенсацію.

Вирішення даних правовідносин багато залежить як і від розміру часток, а також і від фінансової можливості іншого(их) співвласника(ів) виплатити дану компенсацію.

Умови припинення права на частку у спільному майні за рішенням суду визначені ст. 365 ЦК України [1].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2018 року у справі № 908/1754/17 (провадження № 12-180гс18) зроблено висновок, що “відсутність конструкції (“за наявності одночасно”) в статті 365 ЦК України свідчить про можливість припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду на підставі позову інших співвласників за наявності хоча б однієї з перелічених законодавцем у частині першій цієї статті обставин (зокрема, в пунктах 1-3). Водночас необхідно зважати, що правова норма, закріплена пунктом 4 частини першої статті 365 ЦК України, не може вважатися самостійною обставиною для припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду, оскільки фактично встановлює неприпустимість такого припинення (таке припинення є неможливим у разі, якщо воно завдасть істотної шкоди інтересам співвласника та членам його сім'ї). Припинення права особи на частку у спільному майні за рі-

шенням суду на підставі положень цієї статті можливе за наявності хоча б однієї з обставин, передбачених пунктами 1-3 частини першої статті 365 ЦК України, за умови, що таке припинення не завдасть істотної шкоди інтересам співвласника, та попереднього внесення позивачем вартості цієї частки на депозитний рахунок суду, а не за наявності всіх обставин, передбачених цією статтею, в їх сукупності»[2].

В контексті даного рішення є дуже суб'єктивним встановлення критерію «істотності шкоди», яке широко розкрито Н. Ю. Голубевою у статті «Припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду» [3].

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 травня 2018 року у справі № 760/8958/15-ц (провадження № 61-4860св18) вказано, що: “висновок про істотність шкоди, яка може бути завдана співвласнику та членам його сім'ї, вирішується в кожному окремому випадку з урахуванням обставин справи та особливостей об'єкта, який є спільним майном» [4].

Особливу увагу поняттю «істотна шкода» під час поділу спільної часткової власності надано у статті

В судовій практиці наявні справи, коли співвласники не погоджуються ані на пропозицію отримання компенсації за належну йому частку, ані виплатити іншому співвласнику компенсацію за відповідну частку за фактом відсутності фінансової можливості.

Отже фактично спірна ситуація залишається не вирішеною, а тому потребує додаткового правового регулювання.

Так, в якості можливого вирішення вищевказаної спірної ситуації є передача у власність співвласнику рівноцінного майна.

Фактично схожа за змістом норма передбачена ст. 140 ЖК України, якою передбачено, що якщо належний житлово-будівельному кооперативу будинок підлягає знесенню у зв'язку з вилучанням земельної ділянки для державних або громадських потреб, кооперативу замість будинку, що зноситься, передається у власність рівноцінний жилий будинок [5].

Так, вартість частки у об'єкті нерухомості, яка належить співвласнику на праві спільної часткової власності, може бути достатньою для придбання окремого самостійного житла. В даному випадку, за рахунок одного співвласника, передається іншому співвласнику у власність рівноцінне житлове приміщення, та при цьому, кожний із співвласників набуває право власності на відповідні об'єкти нерухомості.

Отже важливим кроком у вирішенні спірних правовідносин є альтернативні варіанти припинення права спільної часткової власності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Верховний суд. Постанова від 18 грудня 2018 року у справі № 908/1754/17 (провадження № 12-180гс18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78977551>.

3. Голубева Н. Ю. Припинення права особи на частку у спільному майні за рішенням суду. *Вісник Верховного Суду України*. 2016. № 9. С. 40-48.

4. Постанова від 30 травня 2018 року у справі № 760/8958/15-ц (провадження № 61-4860св18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74439913>.

5. Житловий Кодекс України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>.

Ключові слова: правосуддя, суд, право власності, власність.

Keywords: justice, court, ownership.

Колечко Дмитро Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесів*

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ

Науковий аналіз порядку виконання судових рішень щодо стягнення аліментів на утримання дитини на третій рік воєнного стану є особливо актуальним, по-перше у зв'язку з масовим виїздом українців за кордон, насамперед жінок із неповнолітніми дітьми [1, с. 640], по-друге у зв'язку із неможливістю здійснити примусове виконання на окупованих територіях або у зонах активних бойових дій. Саме утримання дітей у ситуації, що склалася, опиняється під загрозою.

Питання наукового аналізу поняття “аліменти”, хоча є цінним і цікавим, але потребує більш ґрунтовного дослідження і буде проаналізоване в подальших наукових розвідках. Водночас, для повноти контексту доцільно навести законодавче визначення аліментних зобов'язань, виходячи з якого проводиться дане дослідження актуальних питань примусового виконання стягнення аліментів на утримання дитини під час воєнного стану. Так, обов'язок щодо утримання дитини до досягнення нею повноліття, закріплений в ст. 180 Сімейного кодексу [2] є рівним обов'язком обох батьків та може бути виконаний, як у добровільному, так й в примусовому порядку. Відповідно до ч. 3 ст. 181 Сімейного кодексу кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються за рішенням суду у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина. Отже, для застосування примусового порядку виконання обов'язку з утримання непо-

внolітньої дитини до того з батьків, хто добровільно не виконує цей обов'язок, необхідно скористатися механізмом судового захисту, завершальною стадією якого є виконавче провадження у формі примусового виконання судового рішення про стягнення аліментів на утримання дитини. Згідно аналізу норм Цивільного процесуального кодексу України, зокрема, ст. 19, п.4 ч.1 ст. 161, справи про стягнення аліментів можуть бути розглянуті в порядку позовного (у тому числі спрощеного) та наказного проваджень [3], а від обраного виду провадження безпосередньо залежить і подальша стадія – виконання судового рішення. У зв'язку з цим першим питанням, яке постає після ухвалення рішення судом, є визначення виконавчого документа, на підставі якого буде відкрито виконавче провадження. Згідно ст. 3 Закону України "Про виконавче провадження" (далі – Закон) примусовому виконанню підлягають рішення на підставі таких виконавчих документів, зокрема, виконавчих листів та наказів, судові накази [4]. Після того, як визначилися із підставою виконавчого провадження, виконавчим документом, слід визначитися з місцем відкриття та здійснення примусового виконання. Саме на даному етапі постає актуальне питання для таких правовідносин, як примусове стягнення аліментів на утримання дитини, зокрема у зв'язку з мораторієм на примусове виконання на окупованих територіях та у зонах активних бойових дій. Так, згідно Закону у період дії воєнного стану відкриття виконавчих проваджень та вжиття заходів примусового виконання рішень на території територіальних громад, що належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій відповідно до переліку, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованої Російською Федерацією території України (з дати віднесення територій до таких, на яких ведуться активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій до моменту виключення таких територій з переліку) – забороняється. Тому й постає питання, чи не обмежує дане положення прав дитини? У науковій літературі питання обмеження прав кредиторів таким положенням законодавства вже підіймалося. Наприклад, Клименко Н. зазначає: «Зміст зазначених норм свідчить про те, що держава запровадила нерівні умови для кредиторів у порівнянні з боржниками, оскільки фактично захистила доходи останніх шляхом обмеження прав кредиторів внаслідок невиконання зобов'язань боржниками» [5, с. 105]. І з такою точкою зору слід погодитися, оскільки, навіть враховуючи аргументи про те, що неможливість примусового стягнення аліментних зобов'язань не анулює сам борг, а лише призупиняє можливість його виконання на період дії воєнного стану, це жодним чином не скасовує потреби дитини в утриманні, яка зберігається і на третій рік війни. Тому, в подальших наукових дослідженнях буде більш детально розглянуто питання досвіду інших країн, що знаходяться та функціонують в режимі воєнного стану (наприклад, Ізраїль), та розроблені пропозиції щодо можливості запровадження змін на дію мораторію виконання на окупованих територіях чи в зонах активних бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Stoianova T. A. Social ties as a tool to reduce domestic violence among Ukrainian refugees. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 640-642. URL: <https://hdl.handle.net/11300/26939>
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 1618-IV : *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV : станом на 31 грудня 2023 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
4. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
5. Клименко Н. Ізраїльський досвід виконання судових рішень для реформування системи виконавчого провадження в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2024. № 12(4). С. 103-109. URL: <https://doi.org/10.15421/152455>

Ключові слова: виконання судових рішень, аліменти, утримання дитини, цивільний процес, виконавче провадження.

Keywords: enforcement of court decisions, alimony, child support, civil procedure, enforcement proceedings.

Лукасевич Геннадій Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ НЕМАЙНОВОГО ХАРАКТЕРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правова основа виконання судових рішень немайнового характеру в Україні базується на положеннях Конституції України, Закону України «Про виконавче провадження», Кодексу адміністративного судочинства України та інших нормативно-правових актах. Відповідно до ст. 129-1 Конституції України, судові рішення є обов'язковим до виконання [1]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює особливий порядок функціонування державних органів в умовах воєнного стану, проте не звільняє їх від обов'язку виконувати судові рішення, які набрали законної сили.

В умовах воєнного стану виконання судових рішень немайнового характеру ускладнюється низкою об'єктивних факторів: порушенням функціонування

державних органів через бойові дії, евакуацією персоналу, знищенням або пошкодженням матеріально-технічної бази, а також перерозподілом ресурсів на потреби оборони. Проте, навіть за таких обставин, законодавство України не передбачає автоматичного звільнення посадових осіб від відповідальності за невиконання судових рішень. Натомість, воно встановлює модифіковані процедури та строки виконання, а також враховує фактичну можливість виконання рішень при визначенні наявності чи відсутності складу правопорушення.

Відповідальність посадових осіб державних органів за невиконання судових рішень немайнового характеру в Україні має багаторівневий характер та представлена кількома видами юридичної відповідальності. Адміністративна відповідальність передбачена статтею Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка встановлює відповідальність за невиконання законних вимог державного виконавця. Санкції включають накладення штрафу на посадових осіб від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян [2].

Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення передбачена статтею 382 Кримінального кодексу України, яка встановлює покарання у вигляді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади, арешту або позбавлення волі на строк до трьох років [3]. Для службових осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище, покарання може бути суворішим. Дисциплінарна відповідальність посадових осіб реалізується відповідно до Закону України «Про державну службу» та може включати догану, попередження про неповну службову відповідність або звільнення з посади державної служби [4]. Важливо зазначити, що в умовах воєнного стану подібні види відповідальності зберігаються, проте можуть застосовуватися з урахуванням особливих обставин та об'єктивних перешкод для виконання судових рішень.

Проблеми притягнення до відповідальності посадових осіб державних органів під час воєнного стану мають комплексний характер та зумовлені об'єктивними обставинами. Серед основних юридичних перешкод варто виділити недосконалість правового регулювання взаємодії систем виконавчого провадження та правового режиму воєнного стану. Законодавство України не містить чітких механізмів та критеріїв оцінки об'єктивної неможливості виконання судових рішень немайнового характеру в умовах бойових дій, окупації територій чи інших надзвичайних ситуацій. Це призводить до правової невизначеності при встановленні наявності чи відсутності вини посадової особи у невиконанні судового рішення, коли таке невиконання спричинене обставинами воєнного стану.

Об'єктивні перешкоди виконання судових рішень немайнового характеру в умовах воєнного стану включають: фізичну неможливість доступу до місця виконання рішення через бойові дії; знищення або пошкодження об'єктів, щодо яких необхідно вчинити певні дії; евакуацію або переміщення посадових осіб, відповідальних за виконання рішень; перерозподіл людських та матеріальних ресурсів на забезпечення обороноздатності; відсутність належного документообігу та зв'язку між органами державної влади. Ці обставини ускладнюють

процес доказування наявності складу правопорушення у діях посадових осіб та створюють підстави для звільнення від відповідальності у зв'язку з крайньою необхідністю або через дію непереборної сили, передбаченої статтею 617 Цивільного кодексу України [5].

Аналіз судової практики щодо відповідальності за невиконання судових рішень немайнового характеру в період воєнного стану в Україні демонструє поступове формування підходів до вирішення таких справ. Суди вищих інстанцій, зокрема Верховний Суд, намагаються збалансувати принцип обов'язковості виконання судових рішень та об'єктивні обставини воєнного стану. В постановках колегій суддів простежується тенденція до диференційованого підходу: якщо невиконання судового рішення зумовлене безпосередньо військовими діями або окупацією території, суди зазвичай визнають це поважною причиною та звільняють від відповідальності. Натомість, якщо невиконання відбувається в регіонах, віддалених від зони бойових дій, і не існує об'єктивних перешкод для виконання рішення, відповідальність посадових осіб застосовується в повному обсязі.

Характерною особливістю судової практики є також принцип індивідуалізації відповідальності, що проявляється у детальному аналізі конкретних обставин кожної справи. Суди враховують не лише факт невиконання рішення, але й дії посадової особи, спрямовані на його виконання, вживання альтернативних заходів, своєчасне інформування про неможливість виконання тощо. Це дозволяє справедливо розмежувати випадки об'єктивної неможливості виконання рішення від свідомого ухилення від його виконання. Варто зазначити, що в судових рішеннях також простежується позиція щодо необхідності виконання судових рішень навіть в умовах воєнного стану, якщо це об'єктивно можливо, оскільки це є одним із фундаментальних елементів права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Пропозиції вдосконалення механізмів забезпечення виконання судових рішень немайнового характеру та відповідальності посадових осіб потребують внесення змін до законодавства. Необхідно законодавчо закріпити критерії об'єктивної неможливості виконання рішень в умовах воєнного стану, запровадити механізми альтернативного виконання та регламентувати процедури відстрочення виконання з чітким визначенням строків відновлення після усунення перешкод. Доцільно також створити електронну систему моніторингу виконання рішень, яка функціонуватиме навіть при обмеженому доступі до територій.

Для вдосконалення механізмів відповідальності варто розробити методик оцінки можливості виконання судових рішень у конкретних умовах воєнного стану та посилити судовий контроль за виконанням через запровадження спеціальних проваджень. Це дозволить об'єктивно встановлювати наявність вини посадової особи та сприятиме відновленню довіри громадян до судової системи в складних умовах функціонування держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 01.02.2025 № 4200-ІХ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Кримінальний кодекс України від 01.02.2025 № 2341-ІІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Про державну службу : Закон України від 01.01.2025 № 4059-ІХ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
5. Цивільний кодекс України від 10.01.2025 № 4174-ІХ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Ключові слова: судові рішення, виконання, воєнний стан, відповідальність, невиконання, державні органи, законодавство

Keywords: judicial decisions, execution, martial law, responsibility, non-execution, state authorities, legislation

Мельниченко Анна Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОГО ВИКОНАННЯ ЯК СКЛАДОВА РЕФОРМИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Впровадження інституту приватних виконавців в Україні було зумовлене низкою важливих передумов. Насамперед, низька ефективність державної виконавчої служби, що призводила до системних проблем із виконанням судових рішень, створила нагальну потребу в реформуванні цієї сфери [1]. Європейський досвід, особливо практика таких країн як Франція, Нідерланди та країни Балтії, демонстрував ефективність змішаної системи виконання судових рішень, що поєднує державних та приватних виконавців [2]. Окрім того, міжнародні зобов'язання України в рамках європейської інтеграції та рекомендації Ради Європи, ЄСПЛ і Венеціанської комісії також спонукали до запровадження цього інституту. Критичний стан виконання судових рішень в Україні, коли виконувалось менше 20% рішень, суттєве навантаження на державних виконавців та обмежені можливості бюджетного фінансування державної виконавчої служби стали вирішальними аргументами на користь запровадження інституту приватних виконавців як невід'ємної складової судової реформи.

Правовий статус приватних виконавців в Україні регламентується насамперед Законом України “Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів” та Законом України “Про виконавче провадження” [3]. Згідно з цими нормативно-правовими актами, приватний виконавець є суб’єктом незалежної професійної діяльності, уповноваженим державою здійснювати діяльність із примусового виконання рішень. Для набуття статусу приватного виконавця особа повинна відповідати ряду критеріїв: мати вищу юридичну освіту не нижче магістра, володіти державною мовою, мати стаж роботи у галузі права після отримання відповідного диплома не менше двох років, скласти кваліфікаційний іспит та пройти стажування. Важливою особливістю є наявність обмежень щодо категорій справ, які не можуть виконуватися приватними виконавцями, зокрема, рішення проти держави, державних органів, рішення про виселення та вселення фізичних осіб, рішення про відібрання дитини та інші.

Приватні виконавці здійснюють свою діяльність на принципах верховенства права, законності, незалежності, справедливості, неупередженості та об’єктивності. Вони несуть цивільно-правову відповідальність за завдану шкоду, мають обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності та діють на засадах самофінансування, отримуючи винагороду у відсотках від стягнутої суми. Важливим елементом професійного статусу є самоврядування через Асоціацію приватних виконавців України та контроль з боку Міністерства юстиції. Запровадження такого правового статусу має на меті забезпечити належний баланс між ефективністю виконання рішень та захистом прав усіх учасників виконавчого провадження, що є ключовим для реформування системи цивільного судочинства.

Порівняльний аналіз діяльності державних та приватних виконавців свідчить про наявність суттєвих відмінностей у результативності їхньої роботи. Приватні виконавці демонструють вищу ефективність у виконанні судових рішень, що підтверджується статистичними даними – рівень фактичного виконання рішень приватними виконавцями становить близько 40-45%, тоді як у державних виконавців цей показник зазвичай не перевищує 20-25% [4]. Така різниця пояснюється насамперед особливостями мотиваційних механізмів: приватні виконавці отримують винагороду у відсотках від стягнутої суми, що стимулює їх до більш активних та результативних дій. Також важливими факторами є менше навантаження на приватних виконавців порівняно з державними, більша гнучкість у організації робочого процесу та можливість індивідуального підходу до кожної справи.

Важливою відмінністю є також швидкість виконання рішень. Приватні виконавці зазвичай більш оперативно реагують на звернення стягувачів, швидше вживають заходів щодо розшуку та арешту майна боржників, ефективніше працюють з електронними реєстрами. Водночас, питання відповідальності за неправомірні дії також має свої особливості: приватні виконавці несуть повну

майнову відповідальність за свої дії та зобов'язані мати договір страхування цивільно-правової відповідальності, тоді як відповідальність державних виконавців покладається на державу. Це створює додаткові гарантії для учасників виконавчого провадження у випадку порушення їхніх прав. Разом з тим, доступність послуг державних виконавців залишається вищою через відсутність необхідності сплати авансового внеску за вчинення виконавчих дій у певних категоріях справ, що є важливим для соціально вразливих категорій стягувачів.

Функціонування інституту приватних виконавців в Україні супроводжується низкою проблем, які потребують вирішення. Серед ключових правових колізій слід відзначити неузгодженість окремих положень законодавства, зокрема, щодо повноважень приватних виконавців, що створює перешкоди в їхній діяльності. Також існують прогалини у правовому регулюванні процедур контролю за діяльністю приватних виконавців, що може призводити до зловживань і порушень прав сторін виконавчого провадження. Суттєвою проблемою є недосконалість механізму доступу приватних виконавців до інформаційних баз даних та реєстрів, що негативно впливає на оперативність та ефективність їхньої роботи. Крім того, перелік обмежень щодо категорій справ, які не можуть виконуватися приватними виконавцями, потребує перегляду та оптимізації відповідно до практичних потреб та міжнародного досвіду.

Шляхи вирішення зазначених проблем полягають насамперед у вдосконаленні нормативно-правової бази, зокрема, внесенні змін до законів “Про виконавче провадження” та “Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів” з метою усунення правових колізій та заповнення прогалин у регулюванні. Важливим напрямком є також розширення доступу приватних виконавців до державних реєстрів та баз даних, спрощення процедур отримання ними інформації про боржників та їхнє майно. Підвищення ефективності контролю за діяльністю приватних виконавців має відбуватися не лише з боку держави, але й через механізми професійного самоврядування. Необхідним є також посилення відповідальності приватних виконавців за порушення прав сторін виконавчого провадження при одночасному забезпеченні їх належного правового захисту. Поступове розширення повноважень приватних виконавців та зменшення кількості обмежень щодо категорій справ могло б сприяти збільшенню конкуренції на ринку виконавчих послуг та підвищенню їх якості.

Перспективи розвитку системи приватного виконання судових рішень у контексті реформування цивільного судочинства України є багатообіцяючими та орієнтованими на подальше вдосконалення цього інституту. Основними напрямками розвитку мають стати: поступова лібералізація сфери примусового виконання з розширенням категорій справ, доступних для приватних виконавців; запровадження єдиної електронної системи виконавчого провадження з повним доступом до неї приватних виконавців; вдосконалення механізмів моніторингу та оцінки ефективності діяльності виконавців обох категорій; по-

дальший розвиток системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації приватних виконавців; імплементація кращих міжнародних практик у сфері примусового виконання рішень. Такий комплексний підхід дозволить підвищити ефективність системи виконання судових рішень загалом, що є невід'ємною складовою забезпечення принципу верховенства права та підвищення довіри суспільства до судової системи України.

Список використаних джерел:

1. Проект ЄС “Право-Justice”. Аналітичний звіт щодо ефективності виконання судових рішень в Україні. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/649/411/698/6494116987067711322061.pdf> (дата звернення 10.04.2025).
2. CEPEJ. Compendium of best practices on time management of judicial proceedings. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16807473ab> (дата звернення 10.04.2025).
3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення 10.04.2025).
4. Про затвердження форми звітності № 1 Звіт про роботу органів державної виконавчої служби: Міністерство юстиції України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2082323-08#Text> (дата звернення 10.04.2025).

Ключові слова: інститут приватного виконання, реформа цивільного судочинства, правовий статус, виконавче провадження, ефективність, державна виконавча служба, судові рішення, відповідальність виконавців, професійне самоврядування, правове регулювання.

Keywords: institute of private enforcement, civil justice reform, legal status, enforcement proceedings, efficiency, state enforcement service, court decisions, enforcers' liability, professional self-government, legal regulation.

Парфьонов Георгій Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ДОКУМЕНТУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ВИКОНАВЦЯМИ В ПРОЦЕСІ НАКЛАДЕННЯ ТИМЧАСОВИХ ОБМЕЖЕНЬ НА БОРЖНИКА

В процесі примусового виконання рішення на боржника, який порушує свої обов'язки щодо виконання рішення, виконавцем або судом може бути накладено певні передбачені законом тимчасові обмеження його прав, покликані стимулювати боржника до своєчасного та повного виконання приписів рішення.

До них належать такі тимчасові обмеження:

- 1) на виїзд боржника за межі України;
- 2) у праві керування транспортними засобами;
- 3) у праві використання вогнепальної мисливської, пневматичної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, які споряджені гумовими або аналогічними за властивостями снарядами несмертельної дії (дія постанов державних виконавців про накладення цього виду тимчасових обмежень зупиняється на період до припинення або скасування воєнного стану на території України);
- 4) у праві полювання.

Тимчасове обмеження на виїзд боржника за межі України може накладатися лише за рішенням суду (крім випадків стягнення заборгованості по оплаті аліментів), інші обмеження накладаються самим виконавцем. Документування виконавцем накладення тимчасових обмежень на боржника здійснюється шляхом винесення мотивованої постанови. При цьому така постанова виноситься у випадках, якщо у боржника наявна заборгованість по оплаті аліментів, яка перевищує суму платежів за чотири місяці (у випадках, передбачених абз. 2 ч. 9 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» – за три місяці) та відсутні перешкоди, встановлені ч. 10 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» [1].

Суд вправі накладати на боржників обмеження у праві виїзду за межі країни при ухиленні боржника від виконання рішень у будь-яких справах, тоді як виконавці уповноважені накладати вищезазначені тимчасові обмеження лише при виконанні рішень про стягнення аліментів.

Тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України – це певного виду санкція, яка може застосовуватися у зв'язку з ухиленням особи від виконання зобов'язання, зокрема виконання судового рішення (постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24 квітня 2024 року у справі № 234/14340/16 (провадження № 61-16210св23) [2].

Підставою накладення на боржника у виконавчому провадженні тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України є ухилення такого боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього відповідним рішенням. Відповідно до роз'яснення Верховного Суду України у листі від 01.02.2013 «Судова практика щодо вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України» поняття ухилення від виконання зобов'язань, покладених на боржника рішенням суду, варто розуміти як «будь-які свідомі діяння (дії або бездіяльність) боржника, спрямовані на невиконання відповідного обов'язку у виконавчому провадженні, коли виконати цей обов'язок у нього є всі реальні можливості (наприклад, наявність майна, грошових коштів тощо) і цьому не заважають будь-які незалежні від нього об'єктивні обставини (непереборної сили, події тощо)» [3]. Обов'язок доказування ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням, покладається на державного або приватного виконавця, який звернувся до суду з відповідним поданням. Тому питання про

документування державними та приватними виконавцями таких фактів має як теоретичне, так і практичне значення.

Порядок документування факту ухилення боржника від виконання рішення законодавчо визначений щодо випадків виконання рішення про встановлення побачення з дитиною, рішення про усунення перешкод у побаченні з дитиною. Відповідно до ч. 4 ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» у разі повторного невиконання боржником приписів рішення без поважних причин державний виконавець складає акт [1]. Цей акт є важливим доказом для суду, хоча й не є безумовною підставою для накладення відповідного тимчасового обмеження. Норма ч. 4 ст. 64-1 Закону України «Про виконавче провадження» імперативно зобов'язує виконавця звертатись до суду з поданням про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України. В інших випадках звернення до суду з таким поданням є правом виконавця, яке він реалізує у випадках, коли в нього є докази ухилення боржника від виконання зобов'язань, покладених на нього рішенням. При цьому ні Закон України «Про виконавче провадження», ні розділ XIII Інструкції з організації примусового виконання рішень не містять положень, які б визначали конкретний документ, яким виконавець повинен підтвердити факт ухилення боржника від виконання рішення.

Як справедливо відзначається у наукових джерелах, юридичні санкції, які полягають у тимчасовому обмеженні у праві виїзду передбачено не за сам факт невиконання зобов'язань, а за ухилення від їх виконання [4, с. 10]. Тому для суду важливо встановити не лише факт невиконання боржником рішення, а й відсутність поважних причин такого невиконання. Тобто, що боржник мав реальну можливість виконати рішення, однак цього не зробив.

С. А. Чванкін та В. С. Петренко наголошують, що про ухилення боржника від виконання покладених на нього рішенням обов'язків у виконавчому провадженні може свідчити невиконання ним своїх обов'язків, передбачених нормами Закону України «Про виконавче провадження», зокрема, вчинення дій, які унеможливають чи ускладнюють виконання рішення; ненадання у строк, встановлений державним виконавцем, достовірних відомостей про свої доходи та майно, у тому числі про майно, яким він володіє спільно з іншими особами, про рахунки у банках чи інших фінансових установах; неявка за викликом державного виконавця; неповідомлення державному виконавцю про майно, що перебуває в заставі або в інших осіб, а також про кошти та майно, належні боржникові від інших осіб тощо [5, с. 110].

Таким чином, законодавче регулювання порядку документування державними та приватними виконавцями юридичних фактів виконавцями в процесі накладення тимчасових заборон на боржника, особливо при їх зверненні з поданням до суду про встановлення тимчасового обмеження на виїзд боржника за межі України, потребує вдосконалення. Зокрема, на законодавчому рівні варто окреслити порядок документального оформлення виконавцем фактів ухилення боржника від виконання своїх зобов'язань, встановлених рішенням.

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 24 квітня 2024 року у справі № 234/14340/16, провадження № 61-16210св23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119045108>.
3. Судова практика щодо вирішення питання про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України : лист Верховного Суду України від 01.02.2013. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003700-13#Text>.
4. Грень Н. М. Окремі аспекти відповідальності за невиконання батьками аліментних зобов'язань. *Приватне та публічне право*. 2017. № 1. С. 9-13.
5. Чванкін С. А., Петренко В. С. Щодо тимчасового обмеження у праві виїзду за межі України. *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 107-111.

Ключові слова: цивільний процес, виконавче провадження, виконавець, виконання рішення, документування фактів, тимчасові обмеження.

Keywords: civil process, enforcement proceedings, enforcement agent, execution of the decision, documentation of facts, interim measures.

Поліщук Павло Анатолійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ФАКТУ РОДИННИХ ВІДНОСИН МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ

Встановлення факту родинних відносин між фізичними особами є одним із важливих напрямів окремого провадження в цивільному процесі України, особливо в умовах сьогодення, коли внаслідок воєнного стану значна частина населення стикається з втратою особистих документів та необхідністю підтвердження юридичних фактів.

Родинні відносини в юридичному сенсі розглядаються як кровна спорідненість між фізичними особами, яка має істотне значення для виникнення, зміни або припинення суб'єктивних прав та обов'язків.

Варто наголосити, що відповідно до загальновизнаного підходу, родинні відносини відрізняються від шлюбних, оскільки відносини між подружжям базуються на укладенні шлюбу, а не на кровній спорідненості. Родинні зв'язки виникають виключно між особами, які мають спільних предків по прямій або бічній лінії споріднення.

У випадках, коли документальне підтвердження родинних зв'язків є неможливим або втраченим, фізичні особи вправі звернутися до суду для встановлен-

ня юридичного факту родинних відносин у порядку окремого провадження. Такий інститут забезпечує судовий захист прав громадян і сприяє відновленню їхнього правового статусу у відповідних правовідносинах.

Відповідно до частини першої статті 315 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються судами в порядку окремого провадження [1]. Згідно з положеннями глави 6 ЦПК України, процедура встановлення юридичних фактів охоплює визначення підсудності, подання заяви з дотриманням встановлених вимог, надання доказів, судовий розгляд, винесення рішення та його виконання.

Процесуальні особливості встановлення факту родинних відносин визначаються такими основними етапами:

По-перше, визначення підсудності. За загальним правилом, передбаченим статтею 316 ЦПК України, заява фізичної особи про встановлення юридичного факту подається до суду за місцем її проживання. У випадку, якщо заявник проживає за межами України, підсудність справи визначається за його клопотанням ухвалою судді Верховного Суду [1].

По-друге, вимоги до змісту заяви. Відповідно до статті 318 ЦПК України, заява має відповідати загальним вимогам щодо змісту процесуальних документів. Вона повинна містити обґрунтування підстав звернення до суду, зазначення конкретного юридичного факту, який потребує встановлення, опис доказів, які підтверджують наявність родинних зв'язків, та зазначення мети встановлення цього факту [1].

По-третє, докази. Цивільне процесуальне законодавство не містить вичерпного переліку доказів, що підтверджують родинні відносини. На практиці такими доказами можуть бути: свідоцтва про народження, документи органів РАЦС, записи в трудових книжках, довідки органів місцевого самоврядування, листи, фотографії, свідчення свідків.

Наприклад, у рішенні Богуславського районного суду Київської області від 10 січня 2023 року у справі № 368/2/23 суд визнав факт родинних відносин між заявником та спадкодавцем на підставі копій старих метричних записів, свідчень трьох свідків і листування між сторонами [2]. Інший приклад міститься у рішенні Личаківського районного суду міста Львова від 15 вересня 2022 року у справі № 464/8547/22, де суд встановив факт родинних відносин між братом і сестрою на підставі показань свідків та архівної довідки про спільне проживання без наявності офіційних актових записів [3].

По-четверте, строки розгляду справ. Строки розгляду справ даної категорії встановлені загальними правилами ЦПК України для окремого провадження. Відповідно до статей 293 та 247 ЦПК України, справа має бути розглянута не пізніше двох місяців із дня відкриття провадження у справі [1].

По-п'яте, вимоги до судового рішення. Як передбачено статтею 319 ЦПК України, рішення суду має містити обґрунтування встановленого факту, зазна-

чення мети його встановлення, аналіз поданих доказів, а також висновок суду щодо визнання чи невизнання юридичного факту [1]. Встановлений судом факт є підставою для отримання відповідних документів у компетентних органах, але не замінює сам документ.

Заявниками у справах про встановлення факту родинних відносин можуть бути різні категорії осіб:

По-перше, спадкоємці померлої особи, які мають право на спадкування як за законом, так і за заповітом. Належність особи до відповідної черги спадкоємців визначається ступенем спорідненості відповідно до положень книги шостої Цивільного кодексу України (статті 1258, 1261 ЦК України) [4].

По-друге, особи, які мають право на пенсію у зв'язку із втратою годувальника, відповідно до положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV [5]. У разі відмови органами Пенсійного фонду у призначенні пенсії через відсутність належних доказів родинних відносин такі особи змушені звертатися до суду.

По-третє, інші фізичні особи, у яких наявність родинних зв'язків тягне виникнення прав або обов'язків, наприклад, у сфері соціального забезпечення або сімейних правовідносин.

Відповідно до судової практики к прикладу в особи (спадкоємця) у паспорті помилка в прізвищі, у зв'язку з чим не може оформити спадщину. Заявник звертається з заявою до суду про встановлення родинних відносин для оформлення спадщини, пославшись на п. 7 Постанови Пленуму ВСУ № 5 «Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення», а саме: відповідно до п. 1 ст. 273 ЦПК суд вправі розглядати справи про встановлення родинних відносин, коли цей факт безпосередньо породжує юридичні наслідки, наприклад, якщо підтвердження такого факту необхідне заявникові для одержання в органах, що вчиняють нотаріальні дії, свідоцтва про право на спадщину, для оформлення права на пенсію в зв'язку із втратою годувальника [6].

Отже, суд немає права відмовити у відкритті провадження у справі, так як цивільно процесуальним законодавством України надано спосіб захисту порушеного права, а саме, встановлення юридичних фактів в порядку цивільного судочинства. Одна, виправлення помилки в документах є правом громадян, а не обов'язком. Так як, наявність самої помилки не може позбавляти особу права на спадщину однак затягує процес його оформлення.

Таким чином, встановлення факту родинних відносин є важливим елементом захисту суб'єктивних прав громадян, спрямованим на забезпечення безперервності правовідносин у сферах спадкування, пенсійного забезпечення, соціального захисту та інших життєво важливих питань. Процедура встановлення юридичного факту родинних зв'язків у судовому порядку гарантує можливість реалізації прав, які без належного підтвердження спорідненості були б недосяжними. В умовах зростаючих викликів, зокрема внаслідок воєнного стану, ця процедура набуває особливої ваги у забезпеченні соціальної справедливості та верховенства права в Україні.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 29. Ст. 1912.
2. Богуславський районний суд Київської області. Рішення від 10 січня 2023 р. у справі № 368/2/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/>.
3. Личаківський районний суд м. Львова. Рішення від 15 вересня 2022 р. у справі № 464/8547/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/>.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376.
6. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 5. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1995. № 2. С. 111–118.

Ключові слова: спадкування, родинні відносини, окреме провадження, цивільне судочинство

Keywords: inheritance, family relations, separate proceedings, civil proceedings

Русецька Оксана Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
приватний виконавець виконавчого округу Дніпропетровської області*

ДЕЯКІ ЗМІНИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ РІШЕНЬ

Важливою гарантією при виконанні судових рішень є право сторін виконавчого провадження на оскарження рішень, дій або бездіяльності державних, приватних виконавців та інших посадових осіб державної виконавчої служби при здійсненні виконання рішень.

Необхідно зазначити, що здійснення судового контролю за виконанням рішень у цивільному судочинстві зазнало певних змін відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» [1], а саме змін зазнали наступні статті ЦПК України : 148, 264, 265,

353, 432, 435, 447, 448, 449, 450, 451. Також окремо було доповнено ЦПК України ст. ст. 447-1, 453-1-453-4 [2].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» більш детально передбачає порядок подання скарг на дії або бездіяльність державних чи приватних виконавців, посадових осіб органу державної виконавчої служби у разі виконання рішень. Аналізуючи певні зміни до цивільного процесуального законодавства щодо здійснення судового контролю за виконанням рішень, не обійшло звернути увагу на деякі зміни, а саме:

По-перше законодавець у новій редакції ст. 447 ЦПК України передбачає, що «судовий контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах здійснює суд, який розглянув справу як суд першої інстанції. Суд може здійснювати судовий контроль за виконанням судового рішення у порядку, встановленому цим розділом». Та доповнює ЦПК України нормою ст. 447-1, яка передбачає право на звернення до суду з скаргою, що по суті відтворює зміст ст. 447 минулої редакції до внесення змін, а саме: «сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду із скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права». Отже, аналізуючи вище наведені норми, необхідно зазначити, що саме суд першої інстанції який розглядав справи здійснює контроль за виконанням судових рішень у цивільних справах та розгляд такої скарги здійснюється тільки у випадку звернення сторін виконавчого провадження до суду з метою захисту своїх прав, а саме за зверненням стягувача або боржника.

По-друге нова редакція ст. 448 ЦПК України на відміну від старої редакції встановлює чіткі вимоги до такої скарги. Необхідно зазначити, що такі зміни є позитивними, оскільки раніше у цивільному процесуальному законодавстві взагалі не передбачалось вимог до скарги щодо дій або бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця під час виконання судового рішення.

По-третє внесення змін до ч. 1 ст. 450 ЦПК України передбачає збільшення строку для розгляду такої скарги, а саме стара редакція ч.1 ст. 450 ЦПК України передбачала – десять днів, то чинна редакція цієї ж статті встановлює вже строк – двадцять днів з дня прийняття скарги до розгляду у судовому засіданні.

У четверте законодавець надає право суду з власною ініціативи зобов'язати відповідача подати у встановлений судом строк звіт про виконання такого рішення. Такий звіт розглядається за правилами статей 453-3 і 453-4 ЦПК України. А також новелою є те, що законодавець у ст. 453-2 ЦПК України встановлює порядок розгляду заяви про зобов'язання подати звіт про виконання судового рішення, а у ст. 453-3 ЦПК України передбачається порядок розгляд звіту про

виконання судового рішення. Стаття 453-4 ЦПК України передбачає рішення за наслідками розгляду звіту про виконання судового рішення.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» здійснення судового контролю у цивільному судочинстві зазнало суттєвих змін, що потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень : Закон України від 21.11.2024 року № 4094-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4094-20#Text>

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15>

Ключові слова: судовий контроль, цивільне судочинство, виконання рішення, державний виконавець, приватний виконавець..

Keywords: judicial control, civil proceedings, execution of a decision, state bailiff, private bailiff.

Сатановська Олена Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу,
методист навчально-методичного відділу ЦООПІАР*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЖИТЛОВИХ ПРАВ

Виконання рішення суду є невід’ємною частиною права на справедливий суд. Судові рішення є обов’язковими до виконання на всій території України. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» (далі – Закон) визначено, що виконавче провадження, як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які проводяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених Конституцією України, цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до Закону підлягають примусовому виконанню [1].

Виконання судового рішення здійснюється на підставі виконавчого документу, що видається судом, який розглядав справу, як суд першої інстанції.

Судовий захист житлових прав є важливим механізмом відновлення порушених прав громадян. Однак навіть після ухвалення рішення суду значну роль відіграє стадія його виконання, оскільки без реального виконання чинного рішення суду, правосуддя залишається формальним. Виконання судових рішень у сфері захисту житлових прав є важливим аспектом правозастосування зі звернення судового рішення до виконання, що гарантує реалізацію прав осіб на житло. Незважаючи на винесення судових рішень, їх фактичне виконання може стикатися з труднощами, внаслідок чого виникає потреба в застосуванні додаткових правових механізмів.

Відповідно до законодавства України, виконання судових рішень здійснюється органами державної виконавчої служби або приватними виконавцями (ст. 5). Основними нормативно-правовими актами, що регулюють цей процес – є Закон України “Про виконавче провадження” та Цивільний процесуальний кодекс України.

Виконавчі провадження, що стосуються житлових правовідносин, можуть включати виконання наступних судових рішень:

- Судові рішення про виселення боржників за договором оренди житлових приміщень або незаконних мешканців є найскладнішими у виконанні через можливий опір осіб, яких виселяють, якщо боржник чинить опір, виконавець зобов’язаний залучити працівників поліції. Виселення здійснюється лише на підставі рішення суду. Виконавець зобов’язаний повідомити боржника про дату та час виселення. Виселення здійснюється у присутності виконавця, боржника за наявності та свідків. Під час виселення складається акт, в якому описується майно.
- Вселення громадян у житло, право на яке встановлене судом, може супроводжуватися необхідністю застосування примусових заходів. Вселення здійснюється у присутності виконавця та свідків зі складанням акту про вселення, що встановлює основні засади судочинства в Україні – «обов’язковість рішень суду» згідно з п.9 ч.3 ст. 129 Конституції України.
- **Стягнення заборгованості за житлово-комунальні послуги.** Виконання таких рішень може здійснюватися шляхом накладення арешту на майно або кошти боржника. У разі несплати заборгованості можливий примусовий продаж майна боржника за рішенням суду.
- **Визнання права власності та усунення перешкод у користуванні житлом.** Виконавці можуть стикатися з труднощами у реалізації таких рішень через необхідність фізичного доступу до житлового приміщення. Оскарження судових рішень боржниками може затягувати процес виконання.

Але ми також повинні пам’ятати, що виконання судових рішень у житлових справах є складним і багатогранним процесом і має ряд особливостей, пов’язаних з тим, що вони стосуються базових потреб людини.

Якщо в житловому приміщенні проживають діти, виконавець зобов'язаний залучити до процесу органи опіки та піклування. Виселення дітей без надання їм іншого придатного для проживання житла є неприпустимим.

Виконання рішень має враховувати соціальний стан боржника, його вік, стан здоров'я, наявність інвалідності тощо. У деяких випадках, якщо боржник не має іншого житла, суд може надати відстрочку або розстрочку виконання рішення.

У умовах воєнного стану, виконання судових рішень має також свої особливості. Суттєво ускладнилось виконання судових рішень через активні бойові дії та окупацію частини території України. Також існує ряд законодавчих актів, які вносять зміни в роботу виконавчої служби в умовах воєнного стану [2].

Житлове законодавство є досить складним і мінливим, що може призводити до різних тлумачень норм права. Це може ускладнювати процес виконання судових рішень, особливо якщо виникають суперечки між сторонами. Часто виникають складнощі з визначенням права власності на житло, особливо якщо воно було набуто під час шлюбу або в результаті спадкування.

Виконання рішень у житлових справах здійснюється відповідно до Закону України "Про виконавче провадження". Виконавець зобов'язаний дотримуватися чіткої процедури, щоб забезпечити законність та ефективність виконання рішення. Недотримання цієї процедури може призвести до визнання виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню і наслідком, відповідно до пункту 5 частини першої статті 39 Закону України «Про виконавче провадження» буде закінчення виконавчого провадження.

Попри законодавче врегулювання, виконання судових рішень у сфері житлових прав стикається з низкою проблем: складність бюрократичних процедур може призводити до затримок у виконанні судових рішень або навмисне ухилення боржників від виконання рішення; органи державної виконавчої служби часто стикаються з протидією боржників під час примусового виселення; у разі стягнення боргу за житлово-комунальні послуги боржники часто не мають фінансових можливостей для його погашення; недостатнє фінансування органів державної виконавчої служби; органи виконавчої служби не завжди ефективно здійснюють контроль за виконанням судових рішень; відсутність належного контролю за виконанням судових рішень може спричиняти зловживання або бездіяльність виконавців; в умовах воєнного стану суттєво ускладнилось виконання судових рішень через активні бойові дії та окупацію частини території України.

Виконання судових рішень у житлових справах є важливим завданням, яке потребує комплексного підходу та співпраці різних органів і організацій і попри наявні труднощі існують вдосконалення механізму виконання судових рішень шляхом:

- Удосконалення житлового законодавства, правових норм, які регулюють порядок виконання судових рішень.
- Спрощення процедури виконання рішень, посилення відповідальності за їх невиконання.

- Зміцнення відповідальності боржників шляхом підвищення санкцій за невиконання судових рішень.
- Покращення роботи органів виконавчої служби (забезпечити їх кращу матеріально-технічну базу та кадровий потенціал шляхом підвищення кваліфікації працівників органів державної виконавчої служби).
- Розширення повноважень виконавців (надання державним та приватним виконавцям додаткових інструментів впливу на боржників).
- Посилення контролю за виконанням рішень (запровадження дієвих механізмів судового контролю за діяльністю виконавців, залучення до процесу виконання судових рішень органів місцевого самоврядування та громадських організацій).
- Запровадження електронного контролю за виконанням судових рішень (автоматизація виконавчих проваджень).
- Надання безкоштовної правової допомоги громадянам, які опинилися в складній житловій ситуації.
- Прийняття законодавчих актів, які б спростили процедуру виконання судових рішень в умовах воєнного стану.

Незважаючи на наявні проблеми, удосконалення законодавства, зміцнення виконавчої служби та розвиток альтернативних механізмів вирішення житлових спорів можуть суттєво підвищити ефективність виконання судових рішень у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n5>
2. Виконавче провадження під час воєнного стану. Інфографіка. URL: <https://arvu.com.ua/vpvs>

Ключові слова: судовий захист житлових прав, виконання судових рішень, виконавча служба.

Keywords: Judicial protection of housing rights, enforcement of court decisions, enforcement service.

Снітко Андрій Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЕСТОПЕЛЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Принцип естопелю, або заборони суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*), який базується на римській максимі «*non concedit venire contra*

factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці) виступає одним із ключових механізмів забезпечення добросовісності у цивільних правовідносинах і спрямований на недопущення ситуацій, коли сторона, яка раніше явно або мовчазно займала певну правову позицію, пізніше змінює її на шкоду іншій стороні. Незважаючи на широке практичне застосування цього принципу, його правове регулювання в Україні залишається фрагментарним, що обумовлює низку проблем практичного характеру. Відсутність спеціальної нормативно-правової форми естопелю змушує суддів при розгляді справ орієнтуватися на загальні засади добросовісності, закріплені, зокрема, у Цивільному процесуальному кодексі України, Цивільному кодексі України, а також на рішення Верховного Суду у подібних справах, що створює значний простір для суб'єктивної інтерпретації та нерівномірності судової практики.

Одним із прикладів такої суб'єктивної інтерпретації принципу естопелю може бути рішення Приморського районного суду м. Одеси від 23.08.2024 р. у справі 522/3443/24-Е [1]. У цій справі позивач обґрунтовував свій позов тим, що маючи намір сплатити кошти за спожиту електричну енергію і зазначивши про це в платіжному документі, помилково перерахував кошти на розрахунковий рахунок відповідача, який надає послуг із централізованого водопостачання. В своєму рішенні із посиланням на доктрину *venire contra factum proprium* суд зазначив, що позивач розумів помилковість своїх дій щодо перерахування коштів на рахунок іншого адресата, тобто розумів, що у нього відсутні зобов'язання перед відповідачем (відсутній обов'язок), а тому така поведінка позивача є суперечливою (тобто, потерпіла особа вільно і без помилки погодилася на настання не вигідних для себе наслідків). Водночас при застосуванні цієї доктрини суд не врахував, що між первісною поведінкою позивача та його наступними суперечливими діями має пройти певний проміжок часу. В наведеному ж випадку зазначення позивачем відомостей про отримувача платежу та відомостей про призначення платежу здійснено одночасно, при поданні ним документу на оплату.

Іншим прикладом суб'єктивного тлумачення принципу естопелю є рішення Верховного Суду від 12 листопада 2024 року у справі № 910/14863/22 [2], де одна із сторін заявила, що *«судами не застосовано принцип добросовісності та доктрину venire contra factum proprium, або ж заборону суперечливої поведінки при дослідженні обставин визнання ТОВ «ОРХЕЙ-БІТ» факту схожості позначень «Natura» та «Naturalis» при розгляді справи судом в Республіці Молдова, згоду із рішеннями судів Республіки Молдова щодо схожості позначень «Natura» та «Naturalis» до ступеню сплутування та неоскарження таких рішень в майбутньому, і одночасне заперечення цих обставин ТОВ «ОРХЕЙ-БІТ» у цій справі, що розглядається українськими судами.»* За результатами розгляду цієї справи Верховний Суд зазначив, що він виходить зі статті 6 Паризької конвенції про охорону промислової власності, відповідно до якої знак, який належним чином зареєстрований в будь-якій країні Союзу, розглядається як незалежний від знаків, зареєстрованих в інших країнах Союзу, включаючи країну походження. Отже,

питання наявності суперечливої поведінки в діях однієї зі сторін було залишено судом без оцінки.

За період із 01.01.2018 р. по 31.12.2024 р. в Єдиному реєстрі судових рішень можна знайти 315 рішень, де є згадка про естопель (в 2018 році – 0 рішень, в 2019 – 12 рішень, в 2020 – 29, в 2021 – 39, в 2022 – 37, в 2023 – 64, в 2024 – 134). Окрім того, у вказаний період Верховним Судом було опубліковано декілька оглядів щодо практики застосування доктрини *venire contra factum proprium* [3, 4]. Вказане свідчить про зростання уваги до принципу естопелю як з боку судів, так і з боку учасників процесу, які все активніше посиляються на цей принцип в процесі доказування.

Аналіз судових рішень засвідчує, що у деяких випадках суди враховують попередні позиції сторін як абсолютний аргумент для відхилення спроб їх перегляду, а в інших – розглядають можливість зміни поглядів з урахуванням нових обставин і доказів. Така варіативність підходів спричиняє юридичну невизначеність та ускладнює прогнозування результату справи, що, у свою чергу, негативно впливає на довіру до правової системи.

Відсутність єдиної методології в оцінці поведінки сторін на предмет її суперечливості вказує на потребу в удосконаленні нормативної бази та узгодження судової практики. Зміна підходів до аналізу поведінки сторін повинна ґрунтуватися на формуванні єдиних критеріїв, які дозволять суддям об'єктивно співвідносити попередньо заявлені позиції з фактичними обставинами справи. Забезпечення такої єдності дозволить не лише усунути суб'єктивізм при прийнятті рішень, а й створити основу для більш стабільного правового процесу, в якому кожна зі сторін матиме гарантію захисту своїх законних прав. Важливо врахувати також і міжнародний досвід в унормуванні цього питання.

Поряд із цим, велику увагу слід приділяти і підвищенню кваліфікації суддів, що дозволить об'єктивно аналізувати фактичні обставини справи у випадках, коли застосування естопелю стає предметом суперечок. Зменшення суб'єктивності у тлумаченні правових норм і спрямованість на об'єктивну оцінку доказів допоможуть уникнути непослідовності у судовій практиці та сприятимуть формуванню більшої передбачуваності рішень.

Список використаних джерел:

1. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 23.08.2024 р. у справі 522/3443/24-Е. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121167348>.
2. Постанова Верховного Суду від 12 листопада 2024 року у справі № 910/14863/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123226305>.
3. *Venire contra factum proprium*: практика Верховного Суду від 25 жовтня 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Krat_%20venire_contra_%20factum_proprium_25_10_2021.pdf.
4. Огляд судової практики Верховного Суду щодо застосування принципу доброї совісті та доктрини *venire contra factum proprium* у цивільних спорах Пі-

шення, внесені до ЄДРСР, за 2018–2023 роки. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_dobra_sovist.pdf.

Ключові слова: естопель, заборона суперечливої поведінки.

Keywords: estoppel, venire contra factum proprium.

Федорчук Юлія Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ВИКОНАВЧОГО НАПИСУ НОТАРІУСА ТАКИМ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЄ ВИКОНАННЮ

Виконавчий напис за своєю природою має досить складну процедуру реалізації, тобто його вчинення має велику ймовірність його оскарження. Не зважаючи на це, він є ефективним інструментом задоволення вимог кредиторів. Частиною 1 статті 88 Закону України «Про нотаріат» чітко визначені умови вчинення нотаріусом виконавчого напису. Одночасно з тим ми бачимо, що законодавством не визначено чіткого переліку документів при вчиненні виконавчого напису на договорі застави, на відміну від іпотечного договору. Отже, в такому випадку нотаріус самостійно визначає достатність документів наданих для вчинення виконавчого напису, саме такий підхід дає можливість звернення до суду, з метою визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

Типовим порушення з боку нотаріусів є недотримання строків вчинення виконавчого напису, визначених статтею 91 Закону України «Про нотаріат», що в майбутньому є підставою для звернення до суду. Важливим аспектом є те, що нотаріус має переконатись у безспірності та розмірі заборгованості, яка існувала на момент стягнення, що дійсно є великою відповідальністю для нотаріуса, тому що на нього покладається обов'язок надання правового аналізу пред'явленим документам. Нотаріус є публічною особою, якій державою надано функції посвідчувати певні факти, засвідчувати справжність підпису на документах, інше. У своїй діяльності нотаріус діє неупереджено, є об'єктивним, тобто не стає на сторону жодної зі сторін, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії. Метою вчинення виконавчого напису є надання можливості, не звертаючись до суду реалізувати право на примусове стягнення.

Підставами за якими суд скасовує виконавчі написи є: позовна давність, розмір боргу та порушення процедури нотаріусом при вчиненні виконавчого напису, саме на ній і зупинимось [1]. Під час вчинення нотаріальної дії, в першу чергу нотаріус керується нормами Закону України «Про нотаріат», Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, іншими нормативними акта-

ми, з метою захисту прав та законних інтересів громадян, чітке виконання яких унеможливує порушення прав громадян. Стягнення за виконавчим написом нотаріуса провадиться в порядку встановленому Законом України «Про виконавче провадження» [2].

Звертаючись до судової практики, можна виділити той факт, що судами все частіше задовольняються позови про скасування виконавчих написів, що були здійснені з порушенням вимог Закону. У справі № 757/60132/21-ц провадження № 61-18600св23 колегія суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду зазначила, що вирішуючи спір про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, суд не повинен обмежуватись лише перевіркою додержання нотаріусом формальних процедур і факту подання стягувачем документів на підтвердження безспірної заборгованості боржника згідно з Переліком. Водночас порушення нотаріусом порядку вчинення виконавчого напису є самостійною і достатньою підставою для визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню [3].

Отже, вирішуючи спір у суді про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, для правильного і справедливого вирішення спору, суд має брати уваги не тільки дотримання нотаріусом вимог до вчинення виконавчого напису, а й взагалі той факт чи існувала заборгованість. Вагомою перевагою стягнення за виконавчим написом є те, що це надшвидка процедура встановлення факту наявності та розміру боргу, порівнюючи із судовою процедурою, яка є досить тривалою внаслідок навантаження на суди. Воєнний стан вніс певні корективи, щодо процедури стягнення за виконавчим написом нотаріуса, адже було введено мораторій на такі дії, тим самим викликавши певне навантаження на судову систему. Судова практика показує, що в період воєнного стану у країні кількість таких справ значно зросла, що є логічним показником в такий період.

Список використаних джерел:

1. Про Нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
3. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2024 року у справі № 757/60132/21-ц (провадження № 61-18600 св23) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/109132244>

Ключові слова: виконавчий напис, примусове виконання, безспірний порядок стягнення.
Keywords: executive inscription, enforcement, undisputed collection procedure.

СЕКЦІЯ 14.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПАТЕНТНОЇ ЮСТИЦІЇ

Керівник секції: доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент Бааджи Наталія Пилипівна

Секретар секції: старший лаборант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Білак Анатолій Анатолійович

Харитоновна Олена Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції,
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВО НА ЦИФРОВУ ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОДНЕ З ОСНОВНИХ ЦИФРОВИХ ПРАВ

Цифрові права є новою категорією права, появи якої ми завдячуємо цифровізації більшості суспільних відносин. Відповідно, право на цифрову ідентичність є новим правом, породженим зануренням людини у цифрове середовище.

У Концепції оновлення цивільного законодавства передбачено суттєве реформування Книги другої Цивільного кодексу України, присвяченої особистим немайновим правам. Пропонується в оновленому Цивільному кодексі України розвинути правове регулювання «цифрових прав», що має на меті забезпечити належний захист і реалізацію інтересів фізичних осіб у сфері цифрових технологій. Водночас, незважаючи на декларацію необхідності такого нововведення, Концепція не визначає зміст поняття «цифрові права», а також не окреслює сферу правового регулювання зазначеної категорії прав [1].

Цифрові права, на моє переконання, мають бути елементом правосуб'єктності людини у цифровому світі, які дозволять їй здійснювати різноманітні дії у цьому середовищі. Очевидно, що для гармонійного розвитку цифрових прав у суспільстві замало лише закріплення самого права на доступ до Інтернету. Необхідно визначити права і обов'язки і закріпити їх на рівні законодавства стосовно фізичної і юридичної особи.

Під цифровими правами як правами суб'єктивними слід розуміти сукупність прав майнового і немайнового характеру, які забезпечують функціонування особи у цифровому (віртуальному) просторі.

До немайнових цифрових прав можна віднести право на цифрову ідентичність, право на цифрову смерть, право на доступ до Інтернету, право на інфор-

мацію, право бути обізнаним про інформацію стосовно себе (право знати), право на забуття, право на анонімність, право на творчість в Інтернеті, право на захист честі і гідності, право вчиняти юридично значущі дії тощо.

Право на цифрову ідентичність є одним з основних з перерахованих прав, оскільки дозволяє особі бути присутньою у цифровому просторі. У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій процес формування ідентичності зазнав кардинальних трансформацій. Цифрова доба відкрила нові горизонти для самовираження, зокрема через соціальні мережі, блоги, відеохостинги та інші інтернет-платформи, що надали можливість репрезентувати себе перед широким загалом, створювати альтернативні образи та вільно моделювати власну соціальну роль. Водночас зазначені технології ідентичність динамічною, дозволивши людині адаптуватися до різних цифрових середовищ, змінювати способи та стиль комунікації та змінювати свого «я» відповідно до контексту взаємодії [2].

Ідентичність це складне й багатовимірне явище, яке охоплює уявлення особи про саму себе, систему її цінностей, переконань, соціальних ролей, а також відчуття належності до певних соціальних спільнот. У межах психології це поняття тісно пов'язане з процесом усвідомлення індивідом власної унікальності, яка формується та розвивається у ході безперервної взаємодії з соціальним оточенням і навколишнім світом.

Гончарова А. В. визначає цифрову ідентичність як «версію соціальної ідентичності людини». На думку науковиці, це певна добірка інформації, що була отримана в результаті онлайн-діяльності особи, яка може проявлятися у вигляді імені, публікацій, коментарів тощо [3, с. 187].

На думку В. Н. Мортези, у процесі користування мережею Інтернет особа формує власну цифрову копію – віртуальну проекцію себе, яка виступає суб'єктом реалізації його і свобод у цифровому середовищі [4]. Аналогічно до вищезазначених позицій В. Н. Мортеза пропонує розглядати цифрову ідентичність в Інтернеті в якості створення та презентації особи у віртуальному середовищі, яке може співпадати із ідентичністю реальної фізичної особи або не співпадати з нею, у разі створення не справжньої, фейкової цифрової особи [4]

О. Максименюк розглядає поняття «цифрова ідентичність» як сукупність усієї інформації, що стосується особи та циркулює в інформаційному просторі. До такої інформації належать не лише відомості, які індивід свідомо розміщує у мережі, але й ті дані, що збираються про нього автоматично через сайти та додатки, а також інформація, яка хоч і не є об'єктом цілеспрямованого збору, однак фактично присутня в цифровому середовищі [5].

На переконання А. Кравченка, поняття «цифрова ідентичність» охоплює весь масив інформації про особу, що зберігається в інформаційному просторі, зокрема персональні дані, які можуть бути зібрані без її відома. Цей термін є надзвичайно широким за своїм змістом і включає як конфіденційні та приватні відомості, так і загальнодоступні персональні дані, а також інформацію про спо-

соби й характер взаємодії індивіда в інтернет-середовищі [5]. Таким чином, цифрова ідентичність включає всю інформацію про людину, яка зберігається про неї в інтернеті та яка містить якісь дані про конкретну людину.

Щодо змістовного наповнення поняття «цифрова ідентичність», то поряд із усталеним підходом, згідно з яким вона включає персональні дані фізичної особи, віртуальний або цифровий образ (зокрема, нікнейм, мережеве ім'я), а також IP-адресу користувача в Інтернеті, висловлюється також точка зору про те, що таке розуміння є надто звуженим. Зокрема, С. Кроуфорд акцентує на тому, що цифрова ідентичність – це не просто технічне співвіднесення особи з її цифровими атрибутами, а значно ширше явище, яке включає комунікативні та соціальні виміри. Ідентичність особи, як вона сприймається іншими учасниками цифрового простору (наприклад, у віртуальних світах чи онлайн-іграх), формується через взаємодію та дискурсивне спілкування. У зв'язку з цим цифрова ідентичність тісно пов'язана з репутацією, яка виникає та розвивається у конкретному соціальному контексті за участю певної спільноти [6]. Таким чином, цифрова ідентичність, не вичерпується лише низкою персональних даних. На думку С. Кроуфорда ідентичність є колективним (груповим) проектом, що створюється в умовах комунікації, в яких діє особа та яка підлягає ідентифікації. У аватара (науковець не проводить різниці між цифровою ідентичністю та аватаром) є визначені характерні риси, зв'язки (відносини) та інтереси, що виникли внаслідок його пригод у визначених світах, які взяті разом як «хмара» репутації, досвіду та об'єктивних чинників, складають його «ідентичність», яку неможливо передбачити в момент її народження або (створення) аватара.

Категорія цифрової ідентичності нерозривно пов'язана з поняттям «цифрового сліду» (digital footprint) – сукупністю даних, які особа залишає у мережевому середовищі в процесі взаємодії з цифровими технологіями. До таких даних належать геолокаційні мітки, фотографії, відеозаписи, текстові повідомлення, історія пошукових запитів, паролі, банківські реквізити, публікації у соціальних мережах тощо. Інформація, що формує цифровий слід, становить значну цінність для маркетологів, фахівців з політичних технологій та інших суб'єктів, зацікавлених у цифровому аналізі поведінки користувачів. При цьому витoki персональних даних є доволі частим явищем, що регулярно висвітлюється у медіапросторі [7, с. 36].

Незалежно від того, подобається нам це чи не подобається, слід визнати, що вже сьогодні чимало комерційних структур надають перевагу інформації, отриманій з мережевого середовища, перед тими відомостями, які особа надає про себе самостійно. Наприклад, у разі подання заявки на отримання кредиту, об'єктивні дані кредитної історії розглядаються як більш достовірна підстава для прийняття рішення, ніж інформація, що міститься в анкеті заявника [8, с. 163].

Цифровий слід, який ми залишаємо в цифровому середовищі, умовно можна поділити на три рівні.

Перший рівень охоплює ті відомості, які суб'єкт самостійно розміщує у цифровому середовищі та здатен контролювати або модифікувати. Йдеться про кон-

тент, що користувач свідомо поширює через соціальні мережі (таких як Telegram, YouTube, Facebook, Instagram, TikTok, Twitter, Viber) і мобільні застосунки. До цієї категорії належать дані профілю, публічні й приватні повідомлення, історія пошукових запитів, фотографії, відеозаписи, «сторіс», участь в опитуваннях і тестуваннях, відвідані веб-ресурси, а також інші результати свідомої активності в цифровому просторі.

Другий рівень охоплює інформацію, яка зазвичай не призначена для відкритого доступу, але фіксується і обробляється технологічними засобами без прямої участі користувача. До неї належать, зокрема, дані про геолокацію в реальному часі, що дозволяють реконструювати траєкторії переміщення особи та опосередковано ідентифікувати її коло спілкування. Також збираються параметри поведінкової взаємодії з цифровими інтерфейсами: переглянутий контент, тривалість його споживання, ритм та динаміка натискання клавіш, швидкість введення тексту, рухи пальців по екрану тощо. У сукупності ці дані формують аналітичну основу для вивчення емоційного стану, особистісних рис, темпераменту та когнітивних моделей користувача.

Третій рівень передбачає аналітичну інтерпретацію інформації, зібраної на попередніх рівнях, із застосуванням алгоритмічних та статистичних методів обробки даних. Відомості про індивіда співставляються з великими масивами даних інших користувачів з метою виявлення значущих закономірностей та побудови психометричних профілів. На цьому етапі формується глибинне уявлення не лише про поведінку особи, але й про її внутрішню сутність: інтелектуальний рівень, психометричний профіль, наміри, залежності, життєві обставини, а також навіть неусвідомлені потяги чи зобов'язання – від споживчих навичок до участі в інвестиційних чи бізнесових проектах [8, с. 163].

Ініціатива «Identification for Development», яка розглядає питання тлумачення поняття «Digital identity», розуміє застосування «цифрової ідентичності» для позначення низки записаних у електронному вигляді та збережених властивостей та даних, які можуть однозначно ідентифікувати особу [9].

Таким чином зміст цифрової ідентичності охоплює комплекс усієї наявної інформації про особу в цифровому середовищі, включаючи персональні дані, цифровий слід, репутаційні характеристики в онлайн-просторі, дані про взаємодію з іншими користувачами мережі, а також дані про всі здійснені дії, незалежно від того, були вони згодом видалені з публічного доступу чи ні. Право на всі ці елементи у сукупності і є правом на цифрову ідентичність.

Список використаних джерел:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України / А. С. Довгерт та ін. Київ : Вид. дім «АртЕК», 2020. С. 18. 128 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ExwdnngsmvpAZJtWi836Rr6-x1quaZJQ/view>
2. Сиротюк П. Сучасні теорії ідентичності: пошук себе у цифрову епоху. <https://psihologonline.pro/yakymy-ye-suchasni-teoriyi-identychnosti/>

3. Гончарова А. В. Елементи цифрової ідентичності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 187-191.
4. Morteza V. N. Person and Personality in Cyber Space: A legal analysis of virtual identity. *Masaryk University Journal of Law and Technology*. 2016. Vol 10 (1). P. 1-17.
5. Кравченко А. Цифрова ідентичність людини. Як її захистити? *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3316842-cifrova-identichnist-ludini-ak-ii-zahistiti.html>
6. Crawford S. P. Who's in Charge of Who I Am? Identity and Law Online. *Cardozo Legal Studies Research Paper*. 2004. № 130. Vol. 49. P. 211.
7. Токарева В. О. Щодо питання цифрової ідентичності у мережі інтернет. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 35-40/
8. Гавриленко Н. В. Правові засади цифрової ідентифікації і репрезентації особистості. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 162-167. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.23>
9. Digital identity. Identification for Development. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/199411519691370495/Technology-Landscape-forDigital-Identification.p>

Ключові слова: цифрова ідентичність, цифровізація.

Keywords: digital identity, digitalization.

Ульянова Галина Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
проректор з навчальної роботи, професор*

ПОРУШЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ПРОЄКТУ ЗАКОНУ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Дотримання академічної доброчесності є фундаментальною засадою сталого розвитку науки та забезпечення високих стандартів освіти. Разом з тим в умовах сьогодення постало чимало викликів, які обумовлюють необхідність пошуку нових законодавчих та методологічних підходів до забезпечення дотримання академічної доброчесності всіма учасниками освітньої діяльності.

З метою комплексного регулювання відносин у сфері дотримання академічної доброчесності розроблено проект Закону «Про академічну доброчесність». Порівнюючи положення ст. 42 Закону України «Про освіту» та проекту Закону про академічну доброчесність, слід відзначити, що відповідно до проекту змінено дещо підхід до визначення академічної доброчесності та суб'єктів, які мають дотримуватись принципів та правил у зазначеній сфері, а також суттєво розширено перелік порушень академічної доброчесності, що обумовлює актуальність дослідження зазначеного питання.

Відповідно до проекту Закону визначення академічної доброчесності є більш розгорнутим, оскільки: по-перше, охоплює ширше коло суб'єктів академічної діяльності, зокрема не лише учасників освітнього процесу (наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників та здобувачів освіти), а й заклади освіти, наукові установи, видавництва, вступників, експертів у сфері освіти тощо; по-друге, ґрунтується на цінностях, принципах та заснованих на них правилах, без поділу на етичні та законодавчі. Отже через оновлений підхід до визначення кола суб'єктів академічна доброчесність охоплює більш широке коло відносин у сфері освіти і наукової діяльності, починаючи від реалізації права на доступ до освіти (вступу до навчального закладу) до видавничої діяльності у сфері освіти.

Щодо переліку порушень академічної доброчесності за проектом Закону слід зазначити наступне.

В проекті Закону порівняно з Законом України «Про освіту» порушення академічної доброчесності розмежовано залежно від суб'єкта на дві категорії: порушення, які можуть допускатись учасниками освітнього процесу (науковими, науково-педагогічними працівниками, здобувачами) та порушення, які допускаються закладами освіти, науковими установами та науковими видавництвами (інституційні порушення). Слід відзначити, що правові наслідки у випадку виявлення академічного плагіату передбачені для закладів освіти та наукових установ в Законі України «Про вищу освіту» щодо обмеження права на створення спеціалізованих вчених рад (ст. 6). Однак проект визначає більш широко інституційні порушення та правові наслідки їх виявлення.

Відповідно до проекту Закону передбачені такі інституційні заходи реагування на інституційні порушення академічної доброчесності: позбавлення права утворювати спеціалізовані вчені ради та присуджувати наукові ступені; позбавлення права присвоювати вчене звання; відмова в акредитації освітньої програми; скасування рішення про акредитацію освітньої програми; відмова в інституційній акредитації; зниження оцінки за результатами державної атестації наукової установи, закладу вищої освіти в частині провадження ним наукової (науково-технічної) діяльності; виключення наукової установи, закладу вищої освіти з Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави; притягнення до дисциплінарної відповідальності керівника закладу освіти, наукової установи; виключення наукового видання з переліку наукових фахових видань України. Отже у випадку виявлення інституційних порушень негативні наслідки можуть наставати як для освітнього закладу чи наукової установи, так і для їх керівників.

Виходячи з наслідків та сутності інституційних порушень вбачається, що метою протидії їх вчинення є забезпечення якості, достовірності та легітимності освітнього і наукового процесів шляхом упровадження системи превентивних та санкційних механізмів, спрямованих на запобігання, виявлення та усунення порушень академічної доброчесності з боку освітніх і наукових інституцій, із формуванням їх відповідальності за дотримання етичних та правових норм у сфері освіти й науки.

Серед нових порушень, які можуть допускатись учасниками освітнього процесу, слід відзначити: відчуження авторства, приписування авторства, академічний саботаж, недозволена допомога, схиляння до порушення академічної доброчесності.

Також слід відзначити, що обман відповідно до проекту розглядається не як самостійне порушення академічної доброчесності, а як одна з ознак додаткових порушень, які можуть визначатись на законодавчому або локальному (в положеннях закладів освіти та наукових установ) рівнях.

Щодо можливості визначення закладами освіти та науковими установами порушень академічної доброчесності, не передбачених в законодавстві, слід вказати, що проект Закону встановлює ознаки, які обов'язково мають бути наявні в діях, для визнання їх порушеннями.

Крім вже зазначеного обману до таких ознак віднесено такі: несправедливість, що полягає в: порушенні принципу рівності всіх перед законом, зокрема шляхом дискримінаційного та/або упередженого ставлення до іншого учасника освітнього процесу, вченого; упередженому оцінюванні результатів діяльності; застосуванні виду академічної відповідальності, що не відповідає змісту та рівню (значущості) вчиненого порушення академічної доброчесності; отриманні незаслуженої переваги; бездіяльність, неприйняття рішень, прийняття рішень невчасно, невиконання (невчасне виконання), свідоме порушення своїх обов'язків, визначених законодавством та/або внутрішніми актами закладу освіти, наукової установи; привласнення результатів інтелектуальної діяльності іншої особи (інших осіб).

Такі ознаки можуть бути як окремо, так і у сукупності. Привертає увагу, виділення привласнення результатів інтелектуальної діяльності як ознаки порушення академічної доброчесності, не передбаченого законом. По суті привласнення авторства відбувається у випадку плагіату, а у сфері освіти та науки – при академічному плагіаті. При цьому особливість академічного плагіату полягає в оприлюдненні чужих результатів саме як результатів власної академічної діяльності (ст. 24 проекту Закону), чим підкреслюється сфера у якій такі неправомірні дії допущено. Привласнення результатів інтелектуальної власності, як додаткова ознака, не уточнює ні вид результатів інтелектуальної власності, ні сферу. Внаслідок чого можуть у подальшому поставати питання чи будь-яке привласнення результатів творчої діяльності буде порушенням академічної доброчесності, навіть якщо допущено не у сфері наукової, освітньої діяльності, чи все ж таки сфера, у якій такі дії будуть вчинені повинна мати визначальне значення.

Таким чином різниця між чинною статтею 42 Закону України «Про освіту» та статтею 18 проекту закону полягає в ступені деталізації, систематизації та широті охоплення порушень академічної доброчесності. Закон «Про освіту» визначає перелік основних видів порушень, які стосуються індивідуальної поведінки учасників освітнього процесу. Натомість проект Закону пропонує розширений і більш структурований підхід, включаючи нові форми порушень, як-от акаде-

мічний саботаж, інституційні порушення чи приписування авторства, а також визначає порушення академічної доброчесності закладами освіти та науковими установами. Крім того, проєкт передбачає можливість визначення додаткових порушень спеціальними законами або внутрішніми положеннями закладів освіти, що забезпечує більшу гнучкість і адаптивність системи академічної доброчесності.

Ключові слова: академічна доброчесність, освіта, порушення академічної доброчесності.
Keywords: academic integrity, education, violation of academic integrity.

Бааджи Наталія Пилипівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ СФЕРІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні дії в Україні загострили проблему захисту інтелектуальної власності у фармацевтичній сфері. Серед основних викликів – порушення патентних прав і недотримання ексклюзивності даних медичних досліджень. Реєстрація генериків до закінчення терміну дії патентів на оригінальні препарати підриває стимули до інновацій, а недостатній контроль за дотриманням патентного законодавства сприяє таким порушенням. Додатково ситуацію ускладнює зростання обсягів контрафактної продукції, особливо в інтернеті, що становить серйозну загрозу для здоров'я споживачів.

Тривала війна в Україні також призвела до активнішого використання механізму примусового ліцензування для забезпечення доступу населення до життєво необхідних лікарських засобів. Примусове ліцензування дозволяє державі санкціонувати виробництво та продаж запатентованих препаратів без згоди власника патенту. Хоча такі заходи можуть бути виправдані гуманітарними потребами, вони несуть ризики порушення міжнародних зобов'язань України, зокрема в межах Угоди TRIPS [1].

Крім того, збройна агресія Росії спричинила масштабні затримки у продовженні терміну дії патентів та реєстраційних посвідчень. Це пов'язано з руйнуванням інфраструктури, обмеженими ресурсами патентних відомств та труднощами міжнародної комунікації, що ще більше ускладнює ситуацію [2].

Закон № 2174-IX [3], що був прийнятий 01.04.2022 р. передбачає продовження строків подання заявок, сплати мит, надання відповідей Патентному відомству, а також можливість відновлення втрачених прав, що є критично важливим для фармацевтичних компаній. Разом з тим, однією з ключових

проблем цього закону є те, що через зміни в законодавстві термін дії патентів фактично подовжується понад передбачений законом період. Відповідно до українського законодавства, максимальний строк дії патенту становить 20 років, після чого винахід стає суспільним надбанням і може вільно використовуватися. Проте через законодавчі коригування патенти, які мали втратити чинність під час воєнного стану, залишаються чинними. Унаслідок цього деякі патенти діють уже понад 23 роки, що перевищує встановлений законом граничний термін.

Наразі в Касаційному господарському суді розглядається справа щодо лікарського засобу «Каспофунгін-Тева». Термін дії патенту на сполуку «каспофунгін», що належить позивачу, закінчився 16 квітня 2022 року. До змін у законодавстві, після цієї дати інші фармацевтичні компанії могли б використовувати цю сполуку у своїх лікарських засобах [4]. Відповідач, знаючи про закінчення терміну дії патенту, подав заявку на реєстрацію лікарського засобу з використанням сполуки «каспофунгін», плануючи розпочати його продаж після закінчення дії патенту позивача. Суди першої та апеляційної інстанцій вирішили, що зміни в законодавстві продовжують термін дії патенту, і заборонили відповідачу використовувати сполуку «каспофунгін» та продавати лікарський засіб «Каспофунгін-Тева» [5]. Верховний Суд підтвердив свою попередню позицію: подання заявки на реєстрацію лікарського засобу до закінчення терміну дії патенту визнано порушенням прав власника патенту. Він визнав, що застосування нових норм до цієї справи було помилковим, але не через їхню невідповідність законодавству, а через те, що вони не мають зворотної сили. Ця справа стала важливою, оскільки суди вперше застосували зміни до законодавства, які продовжують дію патентів на час воєнного стану.

У липні 2023 року, після того, як Верховний Суд повторно розглянув справу № 910/9215/21, ІР офіс опублікував роз'яснення щодо застосування законодавства про патенти в умовах воєнного стану. ІР офіс не погоджується з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій у цій справі. Він вважає, що зміни до законодавства стосуються лише тих патентів, термін дії яких можна продовжити шляхом сплати щорічного збору або додаткової охорони. Однак ІР офіс зазначає, що його роз'яснення не є юридично обов'язковим [2].

Таким чином, проблема полягає в тому, що зміни в законодавстві надають власникам патентів додатковий термін дії, що перевищує встановлений законом максимальний термін. Це обмежує конкуренцію на ринку, оскільки інші компанії не можуть виробляти аналогічні продукти, поки діє патент.

Також як приклад можна навести судову справу щодо лікарського засобу «Ексіб», де аналогічно під час війни закінчувалась дія патенту, та інша фармкомпанія розпочала використовувати хімічну формулу винаходу у своїх ліках. «Під час суду Укрпатент надав листа, де зазначив, що (1) Закон суперечить нормам міжнародних договорів України, де вказується максимальний строк дії патентів, та (2) продовження дії майнових прав розповсюджується виключно на

патенти, строк дії яких міг би бути продовженим. Суд в свою чергу не погодився з аргументами та зазначив, що Укрпатент не наділений повноваженнями тлумачити зміст міжнародних договорів, та заборонив використовувати формули патенту, який діє понад максимально можливий строк, у лікарському засобі «Ексіб». Таким чином, наразі суди дуже формально застосовують Закон без глибокого аналізу на відповідність міжнародному законодавству та аргументів Укрпатенту, що і додає власникам патентів додатковий строк захисту, перетворюючи такі патенти у вічнозелені» [4].

Закон № 2174-IX був ухвалений у непростий період і спрямований на всебічний захист та справедливе збереження прав інтелектуальної власності. Однак запровадження законодавчих механізмів для продовження строку правової охорони всупереч нормам міжнародних конвенцій створює негативні наслідки для багатьох учасників ринку.

Загалом, захист інтелектуальної власності у фармацевтичній галузі України стикається з низкою серйозних проблем, які поглиблюються через війну. Щоб їх вирішити, необхідно: удосконалити систему «патентного лінікейджу» для запобігання порушенням патентів; посилити боротьбу з підробками ліків; знайти баланс у примусовому ліцензуванні, враховуючи інтереси держави та власників патентів; узгодити державну політику щодо доступності ліків із захистом інтелектуальної власності та стимулюванням інновацій. Поточне тлумачення закону фактично закриває для вітчизняних фармвиробників вихід на зарубіжні ринки через особливості реєстраційних процедур, необхідних для продажу лікарських засобів», – наголосив юрист [6].

Список використаних джерел:

1. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності від 15.04.1994 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text
2. Іорданов К. Проблеми інтелектуальної власності у фармацевтичній сфері України в умовах воєнного стану. URL: <https://pravo.ua/problemey-intelektualnoyivlasnosti-ufarmatsevtichnii-sferi-ukrainy-v-umovakh-voiennoho-stanu>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-20>
4. Цуркан О. Спроба врегулювати питання права інтелектуальної власності на час війни призвела до проблем на фармринку. URL: <https://www.legalalliance.com.ua/publikacii/sproba-vreguluvati-pitanna-prava-intelektualnoi-vlasnosti-na-casvijni-prizvela-do-problem-na-farmrinku/>
5. Постанова Верховного Суду у справі № 910/9215/21. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_22_12_2022_roku_u_spravi_910_9215_21/#google_vignette

6. Спроба врегулювати питання права інтелектуальної власності на час війни призвела до проблем на фармринку. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/902496.html>

Ключові слова: інтелектуальна власність, фармацевтика, воєнний стан.

Key words: intellectual property, pharmaceuticals, martial law.

Галупова Лариса Ігорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ІМІДЖЕВИХ ПРАВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У цифрову епоху імідж особи стає ключовим елементом комунікації, самопрезентації та професійної реалізації. Він перетворюється на окремий об'єкт правовідносин, що набуває ознак нематеріального активу. Однак із розвитком соціальних мереж, генеративних технологій штучного інтелекту та візуального контенту імідж особи дедалі частіше зазнає посягань, зокрема через створення фейкових акаунтів, deepfake-матеріалів чи неправомірне використання зображення без згоди. Вищевказане актуалізує питання комплексного правового захисту іміджу в нових цифрових реаліях.

Наявна нормативна база в Україні лише частково охоплює специфіку цифрових ризиків для публічного образу особи. Відсутність системного законодавчого підходу, розмитість меж між приватною та публічною сферою, а також складність кваліфікації порушень, пов'язаних із цифровими технологіями, створюють виклики як для правозастосовної практики, так і для формування доктрини захисту іміджевих прав.

У сучасній науковій літературі імідж особи дедалі частіше розглядається не лише як соціокультурне явище, а як об'єкт правового захисту, що має ознаки нематеріального блага. Імідж (від англ. *image* – образ) охоплює сукупність візуальних, вербальних, поведінкових та комунікаційних характеристик, які формують сприйняття особи у соціумі. Почепцов Г. розглядає імідж як знаковий репрезентант, що відображає ключові характеристики особи. Він наголошує на інформативній природі іміджу, який передає певний набір ознак, пов'язаних з об'єктом. При цьому ці характеристики можуть бути як реально притаманні особі, так і штучно приписані їй творцями іміджу [1, с.278]. У правовій площині імідж співвідноситься з особистими немайновими правами, зокрема правом на ім'я, честь, гідність, ділову репутацію, право на зображення, а також правом на повагу до приватного життя. Ці права гарантовані, зокрема, статтями 3, 8, 28, 32 Консти-

туції України, статтями 268, 270 Цивільного кодексу України, а також статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Правова природа цього поняття ґрунтується на основоположному праві кожної особи самостійно розпоряджатися певними особистими немайновими правами. З часом це право набуває економічного змісту і перетворюється на об'єкт цивільно-правових відносин [2, с.234]. Імідж набуває особливого значення для публічних осіб, де його спотворення або неправомірне використання може призвести до завданої шкоди репутації, професійному статусу або довіри суспільства. Сьогодні вітчизняне законодавство прямо не містить дефініції «іміджу», що створює правовий вакуум і потребує доктринального тлумачення.

У цифрову епоху межі такого явища як імідж суттєво трансформуються під впливом технологій. Використання алгоритмів штучного інтелекту та систем обробки візуального контенту створює можливості для маніпуляцій із зображенням, голосом, стилем поведінки особи – тобто її іміджем. Таке втручання може відбуватися без згоди носія іміджу, що порушує його особисті немайнові права.

З урахуванням вищевказаного важливого значення набувають положення Регламенту ЄС 2016/679 (GDPR), які передбачають право особи на контроль над своїми персональними даними, в тому числі зображенням (п. 1, 4, 26, 51), а також поняття «ідентифікація фізичної особи» та «аутентифікація фізичної особи» [3].

Таким чином, в умовах цифрової трансформації правове розуміння іміджу потребує оновлення. Імідж це самостійне нематеріальне благо, яке особа може захищати у незабороненому законом порядку, використовувати ефективні інструменти попередження та реагування на посягання. Йдеться не лише про захист індивідуального образу, але і про утвердження цифрової гідності особи у світі нових технологічних викликів.

Відповідно до Цивільного кодексу України, імідж особи може бути захищений у межах таких прав як право на повагу до честі, гідності, ділової репутації (ст. 297), право на зображення особи (ст. 307), право на приватне життя (ст. 32 Конституції України). При цьому імідж не є об'єктом авторського права згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», оскільки не має ознак твору в розумінні статті 8 цього закону. Проте зображення, відео, фотографії, що формують або відображають імідж особи, можуть бути результатами творчої діяльності і, отже, бути захищеними як твори. Тут доречно зазначити, що формування іміджу може бути інтелектуальним, творчим процесом, проте охороняється будуть окремі його елементи а не він в цілому.

У порівнянні з об'єктами авторського права, імідж має низку відмінних рис:

Суб'єктивність походження – імідж виникає внаслідок суспільного сприйняття, тоді як об'єкт авторського права – це результат творчості, який може і не бути визнаний чи відомим суспільством.

Невідчужуваність – на відміну від авторського права (яке може бути передане), імідж особи є невідчужуваним від носія, але можуть бути відчужені окремі елементи, які формують імідж (наприклад, фото чи відео носія іміджу).

Строк правової охорони – авторське право має чітко визначений строк охорони (протягом життя автора та 70 років після його смерті), а імідж може охоронятись як моральна пам'ять про особу.

На нашу думку, імідж можна розглядати як комплексну категорію, що передбачає поєднання таких елементів, як цивільні особисті немайнові прав і права інтелектуальної власності. Саме такі окремі елементи, сьогодні, можуть бути захищені як складові концепції іміджу.

Натомість, у США, існує поняття «right of publicity», яке захищає комерційне використання іміджу, голосу, імені чи інших індивідуальних атрибутів. Його активно застосовують зірки для заборони несанкціонованого використання свого образу у рекламі або іграх [4].

Таким чином, правове регулювання іміджу особи в умовах цифровізації зазнає суттєвих викликів, пов'язаних із розмитістю кордонів приватного й публічного, масовим поширенням цифрового контенту, а також автоматизацією процесів його створення та обробки. Національна правова система не має комплексного підходу до правової охорони іміджу як окремого об'єкта. Його охорона здійснюється фрагментарно, переважно через норми цивільного законодавства та законодавства у сфері права інтелектуальної власності.

Особливої уваги сьогодні заслуговує питання щодо так званої синтетичної ідентичності (synthetic identity), коли штучно згенеровані обличчя або голоси імітують реальних людей, що створює підстави для порушення права на зображення, гідність, честь та приватне життя [5]. На нашу думку, подальші дослідження повинні зосередитися на аналізі правових наслідків застосування таких технологій, зокрема щодо порушення прав на використання образу та визначення автора штучно створеного зображення.

Як висновок, можемо зазначити, що сучасні технології та розвиток інформаційного суспільства впливають на розуміння іміджу як правової категорії, розширюючи його межі та надаючи йому нових змістовних характеристик. Імідж особи перестає бути лише сукупністю зовнішніх проявів чи соціального враження – він трансформується у цифровий актив, що може циркулювати в інформаційному просторі незалежно від волі самого індивіда. Тому, виникає потреба щодо впровадження ефективних механізмів виявлення, реагування та відшкодування шкоди внаслідок неправомірного використання образу особи в цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Почепцов Г. Імідж політичний. *Політична енциклопедія*. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 278–279.
2. Ясечко С. В. Щодо питання іміджевих прав. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали науково-практичної конференції, присвяченій світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна. Харків, 2018. С. 233–235.

3. Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

4. Post R. C., Rothman J. E. The First Amendment and the Right(s) of Publicity. URL: <https://www.yalelawjournal.org/article/the-first-amendment-and-the-rights-of-publicity>

5. What is Synthetic Identity Fraud? URL: [https://risk.lexisnexis.com/insights-resources/article/synthetic-identity-fraud#:~:text=A%20synthetic%20identity%20is%20a,personally%20identifiable%20information%20\(PII\)](https://risk.lexisnexis.com/insights-resources/article/synthetic-identity-fraud#:~:text=A%20synthetic%20identity%20is%20a,personally%20identifiable%20information%20(PII)).

Ключові слова: імідж, іміджеві права, персональні дані, охорона іміджу, право на зображення, особисті немайнові права, права інтелектуальної власності.

Key words: image, image rights, personal data, image protection, image rights, personal non-property rights, intellectual property rights.

Ennan Ruslan

*National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of Intellectual Property Law,
PhD in Law, Associate Professor*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE, INTELLECTUAL PROPERTY AND PATENT LAW: THE PROBLEMS OF THE LEGAL REGULATION

Until recently, artificial intelligence (AI) technologies could only be mentioned in science fiction novels. Currently, this technology is an integral part of the modern world, being one of the key catalysts and driving forces of the digital economy. Of course, the role of artificial intelligence in modern society cannot be underestimated. Most scientists who conduct their research in this area agree that AI can surpass humans in many areas of activity in the next decade. Few people can be surprised by driverless cars or translation programs based on artificial intelligence technologies. Most areas of human activity, such as healthcare, education, transport and some industries, are already inextricably linked with AI technologies, significantly simplifying and making their use more accessible and effective. There is still no single definition of artificial intelligence. Some experts define it broadly as a computerized system that exhibits behavior that is generally considered to require intelligence, while others define AI as a system capable of making rational decisions on complex problems or taking appropriate actions to achieve its goals in real-world conditions. Undoubtedly, artificial intelligence technologies are closely and directly related to intellectual property law, as this is a branch of law that is designed to regulate relations in the field of innovation and digital technologies. Today, with the help of deep learning (DL), computers can create colossal arrays of content,

helping to process huge amounts of digital information, for example, in the field of business relations and even the judicial system. The rapid development of artificial intelligence technologies causes a rapid increase in private and public investment in their development, as well as in the development of new technological solutions based on artificial intelligence. With the advent of computers, the era of intelligent machines has arrived, which not only made it possible to automate many processes, but also led to the emergence of complex interconnected systems. Such systems have captured our way of life and, helping to solve the daily tasks of a modern person, increasingly increase dependence on them. The key feature of artificial intelligence is its ability to self-learn. Analyzing data obtained from its own experience, AI is able to solve many analytical problems, such as: evaluation, classification, forecasting and clustering of data. Perhaps, today DL is the most progressive technology. The first level of AI application includes the most well-known ones at present: video labeling; machine translation.

The second level of artificial intelligence capabilities includes the ability to perceive the environment similar to human sensory functions such as vision, hearing, and speech. In turn, computer vision is a type of object perception provided by DL algorithms. This technology is successfully used in many areas, for example, face recognition when searching for criminals or missing persons. In the field of healthcare, computer vision has found its application in diagnosing diseases. For example, American scientists have developed an algorithm that evaluates chest X-rays for signs of disease. In a very short time, their development surpassed experienced radiologists in diagnosing pneumonia. In the field of speech recognition, DL algorithms have achieved an accuracy of over 95%. Most modern smartphones, smart watches, and game consoles have the ability to perceive and identify human speech. Today, this is the most advanced area of computer perception with a wide range of use cases, ranging from language modeling and text classification to machine translation into conversational systems, the so-called Chatbots. As we move from simple computer technologies to artificial intelligence, the question of the legal implications of such technology arises. There is currently a “global race” around the world to build such systems, which gives rise to many discussions regarding public policy, which should protect the broad interests of society. The most discussed issues in this regard are: public-private partnerships, increasing the availability of resources, data anonymity, artificial intelligence applications, etc. All these issues determine the need for legal regulation that will promote the active development of artificial intelligence and intellectual property, as well as protect the needs of society. In this regard, the question arises of the need to improve the legal framework for intellectual property, which should ensure effective regulation of relations arising from the active implementation of artificial intelligence technologies. Currently, the most pressing issue is the legal regulation of patent relations associated with the use of AI technologies.

AI as a “subject” of patent relations. Most patent laws were created at a time when computers did not yet exist. Today, computers and software have become an integral part of the digital society. Insufficient preparation of patent legislation for future

clashes with artificial intelligence can lead to negative social, economic and ethical consequences. Despite constant changes in patent legislation, technology is evolving at a faster pace. Analyzing modern trends in the implementation of artificial intelligence technology, we can highlight four main issues of patent law that are directly influenced by AI: compliance with the objects of patenting of artificial intelligence technologies; patentability of inventions created with the help of AI; liability for infringement of patent rights by AI; the role of artificial intelligence as a “subject” of patent relations. The question of who is the legal owner of intellectual property rights to inventions: the creator of algorithms or a computer with artificial intelligence, is the most pressing of all. Among scientists and programmers around the world, there are constant attempts to “legalize” and recognize the right of authorship for AI. Such recognition could have the most unpredictable and far-reaching consequences not only for the patent system, but for the entire intellectual property law. In this vein, some legal scholars claim that it is necessary to radically change the system, repealing old laws and adopting new ones, heralding a wave of innovation. Others agree that such measures could have extremely negative and unprecedented consequences.

Let’s look at an example of a case that happened in the United States with the DABUS system. The developer of this system is an expert in artificial intelligence Steven Thaler. In a general sense, this system is an artificial neural system that imitates the human creative process. When receiving certain information, DABUS generates it into ideas. The system created two inventions: the first is a beverage container based on fractal geometry, the second is a flickering light that imitates human brain activity. When trying to recognize these inventions as artificial intelligence, on April 22, 2020, the United States Patent and Trademark Office (USPTO) rejected this application, citing the fact that copyright for an invention in accordance with US patent law can only belong to individuals. This decision of the USPTO is based on the fact that in the application, as well as the accompanying documents, the name of the sole inventor is indicated as DABUS, and the last name as “an invention created by artificial intelligence.” Stephen Thaler, acting as the person who filed the patent application, explained that DABUS had conceived the inventions independently and autonomously using trained neural networks, and had no special training in the relevant field. However, these arguments were not accepted and the USPTO issued a document known as a “Notice to File Missing Parts”. It emphasized that based on the data provided in the application, it was not possible to identify the inventor by his legal name. Stephen Thaler’s subsequent attempts to appeal this decision, as well as attempts to register the DABUS system as an inventor in Europe and the UK, have so far been unsuccessful.

However, there are already machines that are making significant contributions to the development of new technologies. It may not make sense at this stage to grant intellectual property rights entirely to computers, since they are neither morally nor legally obligated to protect these rights. In this context, a more appropriate approach is to assign the rights to the invention to the individual or legal entity that initially contributed to the creation of the software for the computer with artificial intelligence.

Another important aspect of the application of artificial intelligence technology in the field of intellectual property is the issue of infringement of patent rights by AI. As in the situation with invention rights, the issue of liability for the actions of artificial intelligence is very acute. In most jurisdictions, patent rights are understood as granting the author of an invention, utility model or industrial design an exclusive right, as well as the right of authorship. In addition, the author of an invention, utility model or industrial design has the right to obtain a patent, the right to remuneration for a service invention, utility model or industrial design. Patent rights also include the right of inventors to exclude others from using patented inventions without appropriate permission for the entire term of the patent. Situations where patent rights are violated by individuals or legal entities occur quite often, and the measures of liability for such violations are determined by the current patent legislation. However, in the case of violation of these rights by artificial intelligence, there is a gap in the law. Answers to these questions should contribute to the development and improvement of the patent law system.

Currently, the legislation of most countries is based on the practice of holding humans, not AI, liable. However, this approach has caused a number of discussions among users and developers of artificial intelligence software. This is due to the fact that end users, as a rule, cannot foresee the occurrence of patent infringement. The issue of holding people liable for unforeseen actions of AI leads to a restraint in the development and use of artificial intelligence, and therefore hinders innovation processes. In order to minimize the risk of adverse consequences for the creators of artificial intelligence, an insurance system similar to the car insurance system was proposed, as well as the creation of special funds to cover losses associated with the actions of AI. Another option for solving the liability problem is to attract artificial intelligence itself. This approach requires significant changes to the current patent legislation, as well as the recognition of AI as a legal entity. However, despite the fairly broad definition of the concept of a legal entity, such an outcome is possible only in the long term. Undoubtedly, the future of intellectual property management largely depends on the use of innovative technologies such as artificial intelligence. For their effective development, intellectual property management systems must adapt to these changes as quickly as possible. The time gap between the development of intellectual property and the issues of improving patent legislation will lead to the creation of alternative strategies for working with intellectual property in the future. Undoubtedly, innovative technologies require new significant mechanisms for IP protection, such as: development of new doctrines for new technologies; modification of the existing patent system; change in the policy of protecting intellectual property rights.

Keywords: intellectual property law, artificial intelligence, patents, patent law.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, штучний інтелект, патенти, патентне право.

Кирилюк Алла Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИКОРИСТАННЯ ШІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Сучасний світ вступає в еру, коли управління великими даними стає невід'ємною частиною багатьох професійних сфер. У цьому контексті освіта не є винятком. Використання технологій штучного інтелекту (ШІ) та великих даних змінює саму парадигму навчання, надаючи нові можливості для аналізу та прогнозування, що дозволяє створювати більш ефективні моделі навчання.

У грудні 2021 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні до 2030 року, яка передбачає інтеграцію технологій ШІ в освітню сферу, а також в економіку, публічне управління, кібербезпеку, оборону та інші галузі з метою забезпечення довгострокової конкурентоспроможності України на міжнародному рівні [1].

Штучний інтелект (ШІ) – це галузь науки і технологій, яка займається розробкою комп'ютерних систем і програм, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають інтелектуальних здібностей людини. Це може включати розпізнавання образів, обробку мови, навчання на прикладах, планування, ухвалення рішень та багато інших складних завдань. Сучасний ШІ значно відрізняється від того, як його зображують у науково-фантастичних фільмах: замість самосвідомих роботів, які мають емоції і мислять як люди, ми маємо справу з високоспеціалізованими інструментами, які виконують певні завдання швидше та ефективніше, ніж люди.

Штучний інтелект реалізується через різні технології та системи. Це можуть бути комп'ютерні програми, такі як системи для аналізу даних, пошукові алгоритми або персональні помічники.

Однією з ключових особливостей ери великих даних є здатність збирати, обробляти та аналізувати величезні обсяги інформації. У сфері освіти це відкриває нові горизонти для виявлення тенденцій у навчальному процесі, прогнозування успішності здобувачів освіти, розробки індивідуальних програм навчання, а також для підвищення ефективності викладання.

Прогнозна аналітика допомагає виявляти фактори, що впливають на успішність здобувачів освіти, визначати, які здобувачі освіти потребують додаткової допомоги, і які методи навчання є найбільш ефективними для кожного окремого здобувача. В результаті цього, освітні установи можуть адаптувати свої стратегії викладання до реальних потреб та можливостей своїх здобувачів освіти.

Одним з найбільш резонансних прикладів застосування ШІ у сфері освіти є ChatGPT – мовна модель штучного інтелекту, яка здатна генерувати текстові відповіді на запити, писати есе, реферати, статті та навіть програми. Попри свої

безперечні переваги у вигляді полегшення навчального процесу, ця технологія викликала значну критику.

Критики вважають, що використання таких технологій, як ChatGPT, дозволяє здобувачам освіти легко обходити традиційні методи навчання, виконуючи завдання без реального розуміння матеріалу. Це, на їхню думку, може підірвати якість освіти і сприяти шахрайству. Однак важливо розуміти, що сам по собі ChatGPT не є причиною проблем, а лише інструментом, який може бути використаний як на користь, так і на шкоду.

Враховуючи швидкий розвиток технологій, вищі навчальні заклади повинні адаптуватися до нових реалій. Штучний інтелект змінює підхід до навчання та викладання і вимагає від вищої освіти нового підходу до організації процесу. Зупинимося на деяких перевагах використання технології ШІ в галузі освіти:

- ШІ дає можливість створювати персоналізовані навчальні програми для здобувачів освіти, що враховують їх індивідуальні особливості, рівень знань та інтереси. Це дозволяє здобувачам освіти отримувати більш глибоке та ефективне навчання, уникаючи стандартних підходів, які часто не враховують особливості кожного здобувача;
- дозволяє автоматизувати процес оцінювання студентських робіт, що зменшує навантаження на викладачів і дозволяє надавати здобувачам освіти зворотний зв'язок практично миттєво. Це також може покращити точність оцінювання та забезпечити об'єктивне оцінювання знань;
- використання чат-ботів на основі ШІ, таких як ChatGPT, може стати потужним інструментом для підтримки здобувачів освіти у навчальному процесі. Допомогати з пошуком інформації, поясненням складних тем, відповідями на питання, що часто виникають під час самостійної роботи. Вони можуть також сприяти інтерактивному навчанню;
- відкриває нові можливості для віддаленого навчання та доступу до освіти для здобувачів освіти з різних куточків світу. Завдяки онлайн-курсам, інтерактивним платформам та використанню ШІ для автоматизації процесів, здобувачів освіти можуть отримувати знання незалежно від місцезнаходження;
- за допомогою великих даних та штучного інтелекту можна здійснювати аналіз успішності здобувачів освіти на всіх етапах навчання, виявляти проблемні моменти і розробляти стратегії для покращення результатів. Наприклад, ШІ може виявляти, здобувачів освіти у яких проблеми з навчанням і своєчасно запропонувати додаткові заходи підтримки.

Однак впровадження ШІ в освіту не є безпроблемним. Одним із головних викликів є необхідність балансувати між інноваціями і традиційними методами навчання. Важливо, щоб ШІ використовувався для підтримки та покращення навчального процесу, а не для його заміни.

Розглянемо основні напрямки використання технології штучного інтелекту в практиці вищої освіти.

Навчальна аналітика або аналітика навчання – це процес вимірювання, збору, аналізу та представлення даних про здобувачів освіти та освітнє середовище з метою розуміння особливостей навчального процесу та його вдосконалення. Зокрема, навчальна аналітика допомагає виявляти, як різні фактори впливають на результати навчання, визначати ефективність навчальних методів і матеріалів, а також прогнозувати успішність учнів у майбутньому. Вчені виділяють чотири види аналітики: описувальна (описує, що вже сталося), діагностична (формулює висновки про причини того, що сталося), предиктивна (прогнозує, що відбудеться), прописувальна (підказує, як можна досягти очікуваних результатів). Технологія ШІ використовується у всіх перерахованих видах аналітики. Наприклад, дослідники Fazal A. та ін. [2] розробили прогностичну модель для визначення успішності здобувачів освіти.

Персоналізація навчання визначається як одна з важливих пріоритетних характеристик, що забезпечує індивідуальну траєкторію в освітньому та творчому середовищі здобувачів освіти, їхнє соціальне та професійне самовизначення, реалізацію особистих життєвих планів і прагнень.

Дослідження у сфері персоналізації навчання спрямовані на управління навчальним матеріалом і процесом, адаптованими під конкретного здобувача освіти [3, с. 105].

Алгоритми в персоналізованих системах можуть приймати рішення залежно від вхідних даних; такі системи створюються з метою оптимізації навчального процесу та формування рекомендацій для конкретного здобувача освіти шляхом збору й обробки освітніх даних про нього.

Технології штучного інтелекту дозволяють відстежувати прогрес кожного здобувача освіти й коригувати під нього навчальне середовище та курси з урахуванням його досвіду й уподобань [4, с. 155].

Штучний інтелект в оцінюванні компетентностей здобувачів освіти.

Застосування штучного інтелекту (ШІ) у сфері освіти набирає обертів, особливо в контексті автоматизованого оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти. Завдяки розвитку технологій обробки природної мови (NLP – Natural Language Processing), комп'ютерні системи можуть аналізувати письмові відповіді здобувачів освіти, розпізнавати логіку викладу, граматичні та стилістичні помилки, а також оцінювати відповідність відповіді навчальним критеріям.

В останній час при оцінюванні компетентностей здобувачів освіти в рамках онлайн-навчання стали популярними системи прокторингу на основі технологій штучного інтелекту. Подібні системи здатні аналізувати поведінку здобувача освіти, який здає іспит дистанційно, без участі проктора, за допомогою таких показників: частота відведення погляду від монітора, спроби змінити вкладку в браузері, наявність сторонніх осіб на зображенні камери, чутність сторонніх голосів тощо.

Штучний інтелект у проектуванні смарт-кампусів. Смарт-кампус (розумний кампус) – це інфраструктура університетського містечка, оснащена сучас-

ними технічними пристроями та технологічними системами, які забезпечують його функціонування.

Метою створення розумних кампусів є формування інноваційного простору з передовими технологіями, що використовуються в усіх процесах: у побудові освітньої діяльності, роботі університетських центрів і повсякденному житті здобувачів освіти та працівників.

Передбачається, що такий проект дозволить здобувачам освіти мати швидкий доступ до розкладу занять, знаходити навчальні аудиторії, отримувати зворотний зв'язок від викладачів і адміністрації закладу вищої освіти.

Отже, реалізація технологій штучного інтелекту в практиці сучасної вищої освіти повинна здійснюватися в двох напрямках: впровадження цифрових сервісів та інструментів на основі ШІ в діяльність вищого навчального закладу, розробка та включення дисциплін і освітніх курсів з ШІ в навчальні плани підготовки здобувачів освіти усіх напрямів та спеціальностей.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 16.04.2023).
2. Fazal A., et al. A predictive model for predicting students academic performance. *Proceedings of the 10th International Conference on Information, Intelligence, Systems and Applications (IISA)*. 2019.
3. Rana K., Abbas A. Artificial Neural Networks in e-learning personalization: a review. *International Journal of Intelligent Information Systems*. 2016. Vol. 5. No. 6. P. 104–108.
4. Гриценчук О. Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. *UNESCO Chair Journal «Lifelong Professional Education in the XXI Century»* / голов. ред. Г. Соцка. Київ : TALKOM, 2024. Вип. 10. С. 152–161.

Ключові слова: викладачі, здобувачі освіти, штучний інтелект, технології, освіта, аналітика, персоналізація, оцінювання, компетентності, навчання, проектування, смарт-кампус.

Keywords: teachers, learners, artificial intelligence, technologies, education, analytics, personalization, assessment, competencies, learning, design, smart campus.

Мазуренко Світлана Вікторівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЯ ПАТЕНТНИМИ ПРАВАМИ

У сучасних умовах швидкого технологічного розвитку та глобальної економічної конкуренції, патентне право є важливим елементом стимулювання інновацій та забезпечення прав на результат інтелектуальної діяльності. Проте поряд із добросовісним використанням патентів все частіше спостерігаються випадки їх зловживання, що може негативно впливати на конкуренцію, доступ до технологій і розвиток ринкових відносин. Таке явище створює загрозу не лише для окремих компаній, але й для всієї економіки, сповільнюючи технологічний прогрес і підвищуючи витрати на виробництво нових об'єктів патентних прав.

Особливого значення ця проблема набуває в контексті міжнародного права та антимонопольного регулювання, оскільки великі корпорації нерідко використовують патентні права для встановлення монополій, що ускладнює вихід на ринок малих інноваційних компаній. У США та Європейському Союзі вже існують механізми для протидії таким зловживанням, зокрема через судову практику та діяльність антимонопольних органів. Водночас в Україні питання протидії зловживанню патентними правами залишається актуальним і потребує вдосконалення правових механізмів та узгодження з міжнародними стандартами.

Проблема недобросовісного набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності знайшла своє відображення в Національній стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020 – 2025 роки [1]. Зокрема, йдеться про усуненні наслідків патентного тролінгу. Прийняття заходів щодо усунення наслідків патентного тролінгу, зокрема через вдосконалення законодавства та підвищення правової обізнаності, дозволяє значно зменшити ймовірність зловживань патентними правами.

Отже, однією із найбільш поширених форм такого зловживання є патентний тролінг, що передбачає отримання патентів особами чи компаніями, які не мають наміру використовувати запатентовані об'єкти у власній господарській діяльності, а натомість прагнуть отримати прибуток шляхом пред'явлення претензій або позовів до інших суб'єктів, які використовують подібні технології чи продукти. Такі дії створюють значні перешкоди для підприємств, особливо малих та середніх, у процесі експорту та імпорту товарів, а також ускладнюють інноваційну діяльність, оскільки компанії змушені витрачати ресурси на судові спори замість інвестування в розвиток [2].

Таким чином, однією з ключових практичних проблем у сфері патентного права є отримання виключних прав на винаходи суб'єктами, які не мають наміру чи об'єктивної можливості їх комерційного впровадження. Тому особливу

загрозу становлять так звані блокувальні патенти, що використовуються не з метою реального виробництва, а як інструмент отримання прибутку через ліцензійні платежі та ініціювання судових заборон щодо конкурентів. Така практика фактично спотворює першочергову місію патентної системи, перетворюючи її на механізм економічного стримування, де патент застосовується не як засіб стимулювання науково-технічного прогресу, а як інструмент витіснення добросовісних виробників з ринку шляхом стягнення рентних платежів.

Окрему проблему становить феномен «вічнозелених» патентів, що полягає у реєстрації мінімально модифікованих варіантів уже відомих технічних рішень без внесення суттєвих інноваційних змін. Особливо поширеною ця практика є у фармацевтичній сфері, де періодична заміна препаратів їхніми похідними варіаціями, які не мають значних терапевтичних переваг, використовується для продовження строку чинності патентного захисту. Такий підхід дозволяє патентовласникам необґрунтовано зберігати ексклюзивні права, що перешкоджає виходу на ринок генеричних лікарських засобів, обмежує конкуренцію та негативно впливає на доступність медичних препаратів для споживачів [3, с.30].

Також формою зловживання патентними правами є застосування антиконкурентних практик, зокрема патентних війн та блокування ринку. Великі корпорації нерідко використовують свої патенти як інструмент для обмеження доступу конкурентів до ринку, ініціюючи численні судові процеси з метою затягування часу або створення фінансового тиску на опонентів. Такі дії спрямовані на встановлення монопольного становища та усунення потенційних конкурентів, що негативно впливає на ринкову динаміку та обмежує вибір споживачів. Зокрема, в Україні спостерігається тенденція використання патентного права для блокування діяльності конкурентів, що стає серйозною перешкодою для розвитку малого та середнього бізнесу [4].

На нашу думку, зловживання патентними правами має кілька серйозних наслідків для інноваційного розвитку:

1. Якщо компанії зловживають своїми патентними правами, створюючи монополію на певну технологію або процес, це може призвести до *зменшення конкуренції*, що в свою чергу, знижує стимул для інших підприємств впроваджувати інновації.

2. Підприємства можуть бути змушені витратити значні кошти на конфлікти та спори з приводу патентів замість того, щоб інвестувати у розвиток нових технологій. Це може *відвернути ресурси від продуктивних інвестицій* і знизити ефективність економіки в цілому.

3. Патентні блокування та тролі можуть *уповільнити процес комерціалізації інновацій*, адже стартапи та малі компанії будуть змушені витратити час і гроші на вирішення патентних спорів, замість того щоб розвивати нові продукти.

4. Монополії, що виникають через зловживання патентними правами, можуть встановлювати завищені ціни на продукти, що *значно знижує доступність інновацій* для кінцевих споживачів.

Для ефективної протидії зловживанням патентними правами необхідно розробити комплекс механізмів, які б забезпечили справедливий баланс між правами винахідників та захистом інтересів інших учасників ринку. Зловживання патентними правами може значно гальмувати інноваційний розвиток, тому важливо впроваджувати заходи, що мінімізують ці негативні наслідки. Одним із основних механізмів є боротьба з патентними троями. Для цього варто вдосконалити систему патентної реєстрації, зокрема ввести вимогу для заявників розкривати свої комерційні плани щодо використання винаходу. Це дозволить виявити випадки, коли патент подається без наміру використати технологію. Також доречно збільшити штрафи для компаній, які намагаються отримати вигоду від патентів через непотрібні судові позови, а також ввести обов'язок покривати витрати на правову допомогу у разі визнання позову безпідставним. У випадках, коли патенти використовуються для монополізації ринку та створення штучних бар'єрів для конкурентів, антимонопольні органи мають можливість втручатися. Це можуть бути механізми, що передбачають введення обмежень на використання патентів для блокування технологій, а також розслідування монопольних практик, якщо патентні права призводять до зловживання монопольним становищем на ринку. Важливим є також вдосконалення процедури оцінки патентної новизни. Наприклад, посилення критеріїв новизни та винахідницького рівня дозволить знизити кількість патентів, які не мають реальної технічної вартості. Для цього необхідно вдосконалювати патентні експертизи, що дозволить відхилити заявки, які є занадто широкими або нечіткими. Ще одним механізмом є боротьба з практикою «evergreening», коли компанії продовжують патентувати незначні зміни для продовження монопольного права. Для цього можна посилити вимоги до патентування змін, вимагаючи надання значущих технологічних покращень, щоб уникнути патентування незначних змін. Важливим є також введення механізмів для примусового ліцензування ключових технологій у випадках, коли їх патенти заблокували доступ до ринку. Такі механізми допоможуть забезпечити рівний доступ до інновацій. Патентні пули, в яких компанії можуть об'єднувати свої патенти для спільного використання, також можуть допомогти знизити ризик блокування технологій. Таким чином, для ефективної протидії зловживанням патентними правами необхідно застосовувати комплексний підхід, що дозволить забезпечити справедливі умови для всіх учасників ринку та сприяти розвитку сфери технологій.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні на період 2020 – 2025 роки. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/IP-Strategy-2020-25.pdf>
2. Нагірна М. Я., Задоріжна І-М. В. Патентний тролінг в Україні: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 32. URL: https://www.researchgate.net/publication/356997223_PATENTNIJ_TROLING_V_UKRAINI_OSNOVNI_PROBLEMI_TA_SLAHI_IH_VIRISENNA/fulltext/636bd22

737878b3e879754ba/PATENTNIJ-TROLING-V-UKRAINI-OSNOVNI-PROBLEMITA-SLAHI-IH-VIRISENNA.pdf?_tp=eyJjb250ZXh0Ijp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIiwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19

3. Олефір А. Обмеження сфери патентної охорони як засіб відновлення конкурентоспроможності фармацевтичної промисловості. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. №. 1. С. 59–62.

4. Герман Д. С., Лерантович Е. Т. Патентні війни і патентний тролінг. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/a5006a8f-15e2-412f-988e-fe777292805d/content>

Ключові слова: патент, патентне право, зловживання правами, патентний тролінг.

Keywords: patent, patent law, abuse of rights, patent trolling.

Мартинюк Іван Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції,
кандидат юридичних наук*

ЗАХИСТ ПАТЕНТНИХ ПРАВ У МЕТАВСЕСВІТІ

З розвитком цифрових технологій та появою метавсесвіту виникають нові виклики у сфері патентного права. Метавсесвіт є віртуальним середовищем, де користувачі можуть взаємодіяти, створювати та використовувати цифрові об'єкти, багато з яких ґрунтуються та запатентованих технологіях. Це включає пристрої для віртуальної реальності криптовалютні механізми, NFT та інші сучасні технології. Однак традиційні правові норми, що регулюють патентні права, скоріше розроблені для фізичного світу та часто не враховують особливостей віртуального простору, що створює складнощі для правовласників.

Метавсесвіт є складним та багатовимірним концептом, що інтегрує фізичний та цифровий світи, створюючи спільний віртуальний простір для взаємодії користувачів. Згідно з визначенням, запропонованим у літературі, «метавсесвіт – це взаємопов'язана мережа всюдисущих віртуальних світів, частково накладається на фізичний світ та підсилює його. Ці віртуальні світи дозволяють користувачам, представленим аватарами, взаємодіяти один з одним, досліджувати та споживати контент, створений користувачами, у занурювальному, масштабованому, синхронному та постійному середовищі» [1].

Метавсесвіт базується на синергії кількох передових технологій, зокрема віртуальної реальності (VR), доповненої реальності (AR), блокчейну та штучного інтелекту (AI).

Віртуальна реальність (VR) забезпечує користувачам повне занурення у цифрові середовища, дозволяючи взаємодіяти з тривимірними об'єктами та іншими

учасниками в реальному часі. Це досягається через використання спеціалізованого обладнання, такого як гарнітури VR, які створюють ілюзію присутності у віртуальному просторі. Доповнена реальність (AR), навпаки, накладає цифровий контент на реальний світ, збагачуючи сприйняття користувача та створюючи інтерактивний досвід. Застосування AR у метавесвіті дозволяє інтегрувати віртуальні елементи в повсякденне життя, що сприяє більш глибокій взаємодії між фізичним та цифровим світами [2].

Блокчейн-технологія здійснює забезпечення децентралізації, безпеки та прозорості транзакцій у метавесвіті. Вона дозволяє створювати та керувати цифровими активами, такими як невзаємозамінні токени (NFT), які підтверджують унікальність та право власності на віртуальні об'єкти. У Метавесвіті сьогодні застосовуються блокчейни, що інтегровані з Ethereum та Bitcoin. Використання блокчейну для автентифікації в Метавесвіті дозволяє отримувати доступ до аукціонів віртуальних активів, управляти та розвивати e-Land, орендувати та продавати е-предмети, здійснювати операції з е-нерухомістю, інвестувати в криптовалюту та виконувати інші пов'язані дії [3, с.503].

Штучний інтелект (AI) є невід'ємною складовою метавесвіту, забезпечуючи адаптивність та автоматизованість віртуальних середовищ. AI використовується для створення реалістичних та інтерактивних неігрових персонажів (NPC), персоналізації контенту та аналізу поведінки користувачів з метою покращення їхнього досвіду. Крім того, AI сприяє автоматизації процесів та оптимізації ресурсів у метавесвіті, що є критично важливим для його масштабованості та ефективності [4].

Поєднання можливостей цих технологій формує фундамент для створення інтерактивного та динамічного метавесвіту, що відкриває нові горизонти для соціальної взаємодії, бізнесу та розваг. Однак, інтеграція VR, AR, блокчейну та AI також породжує низку викликів.

Формування нових об'єктів патентного права у віртуальному середовищі є специфічним процесом, який відбувається на стику технологічного прогресу та правового регулювання. Віртуальні простори, зокрема метавесвіт, є середовищем, де активно створюються унікальні технології, цифрові об'єкти та інші інновації, які потенційно можуть бути запатентовані. Виникнення нових об'єктів патентного права у цьому контексті є результатом трансформації традиційних уявлень про патентоздатність, що вимагає адаптації існуючих правових норм до цифрових реалій.

Віртуальна та доповнена реальність, штучний інтелект, технології блокчейну – усі ці інновації можуть містити технічні рішення, які відповідають критеріям патентоздатності. Наприклад, нові способи рендерингу 3D-графіки, методи передачі тактильних відчуттів у VR-середовищі чи інноваційні підходи до інтеграції користувачів у віртуальний простір можуть претендувати на захист патентним правом [5].

Окрему категорію нових об'єктів патентного права становлять цифрові товари та технології їхнього використання. У метавесвіті активно розробляються та використовуються NFT, віртуальна нерухомість, інтерактивні аватари та цифрові об'єкти, які мають комерційну цінність. Якщо традиційні патенти стосувалися здебільшого матеріальних винаходів, то у віртуальному середовищі вони можуть охоплювати нові методи створення, управління та передачі цифрових активів. Важливим питанням залишається патентування технологій взаємодії користувачів із цифровими об'єктами, що вимагає нових підходів до оцінки їхньої новизни та промислової придатності.

Окремої уваги заслуговує питання щодо патентування технологічних рішень для забезпечення сумісності різних віртуальних платформ. У зв'язку з тим, що метавесвіт є децентралізованим середовищем, компанії та розробники постійно шукають нові способи синхронізації віртуального контенту, покращення користувацького досвіду та оптимізації процесів обробки великих обсягів даних. Нові мережеві протоколи, стандарти безпеки, алгоритми розподілених обчислень – усе це може стати об'єктом патентного права. Через це виникає проблема узгодженості національного правового регулювання різних юрисдикцій, оскільки відсутність єдиного підходу до патентування цифрових рішень може викликати конфлікти між правовласниками в різних юрисдикціях.

Таким чином, нові об'єкти патентного права у віртуальному середовищі з'являються внаслідок розвитку технологій, змін у правовій доктрині та зростання економічної значущості цифрових активів. Вирішення проблеми правового регулювання цих об'єктів потребує не лише адаптації національного патентного законодавства, а й формування міжнародних стандартів, які враховуватимуть специфіку віртуального середовища та його швидку еволюцію.

Ще одним питанням, яке заслуговує на увагу з боку науковців є визначення патентоздатності цифрових об'єктів та технологій, які використовуються у метавесвіті. Традиційно патентуванню підлягають технічні рішення, що мають новизну, винахідницький рівень та промислову придатність, однак у випадку цифрових активів, таких як NFT, алгоритми штучного інтелекту чи блокчейн-протоколи, такий критерій як промислова придатність потребує перегляду. Наприклад, деякі програмні рішення можуть мати величезну комерційну цінність, але не відповідати класичному визначенню «винаходу». Це створює ризик патентного тролінгу, коли компанії реєструють широкі технологічні концепції без реального використання, що гальмує інновації та спричиняє численні судові спори [6].

Крім того, відсутність централізованого нагляду у метавесвіті створює труднощі для забезпечення дотримання патентного права. Використання блокчейну та смарт-контрактів може допомогти автоматизувати процеси перевірки прав інтелектуальної власності, але наразі такі механізми ще не отримали широкого правового визнання. Також важливим є питання доказів: у разі порушення патентних прав у віртуальному середовищі досить складно довести факт пра-

випорушення та визначити особу, що вчинила порушення прав. Врегулювання визначених питань, на нашу думку, потребує комплексного підходу, який включає як вдосконалення чинного законодавства, так і впровадження технологічних рішень для захисту патентних прав на цифрові об'єкти.

Список використаних джерел:

1. Weinberger M. What is metaverse? – a definition based on qualitative meta-synthesis. *Future Internet*. 2022. No. 14(11). URL: <https://www.mdpi.com/1999-5903/14/11/310>
2. Віртуальна та додана реальність. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/535-vrandar.pdf>
3. Костенко О. В., Радутний О. Е Блокчейн і метавесвіт: правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С.499-506. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/123.pdf
4. Metaverse create: designing interconnected virtual realities. URL: <https://mainleaf.com/metaverse-create-designing-interconnected-virtual-realities/>
5. Patenting innovations in the metaverse. URL: <https://minesoft.com/patenting-innovations-in-the-metaverse/>
6. Беляєва К. «Патентний тролінг». Як захистити інтелектуальну власність? URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/patentniy-troling-yak-zahistiti-intelektualnu-vlasnist.html>

Ключові слова: метавесвіт, патентне право, цифрові технології, штучний інтелект.

Keywords: metaverse, patent law, digital technologies, artificial intelligence.

Бакутін Артем Олегович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

ДО ПИТАННЯ ЗДАТНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТВОРЮВАТИ ХОРЕОГРАФІЧНІ ТВОРИ

Штучний інтелект (далі – ШІ) був задуманий як інструмент для автоматизації рутинних завдань, які раніше виконувала людина. ШІ постійно вдосконалюється та нині здатен виконувати завдання, які виходять з людського контексту. Так, позбавлений людських когнітивних навичок та свідомості, ШІ вже генерує так звані «твори мистецтва». У цьому контексті закономірно постає питання про наслідки створення [хореографічних] творів штучним інтелектом для існуючої системи захисту права інтелектуальної власності.

Традиційно, авторське право охороняє оригінальні твори, створені людиною в результаті її творчої (та за позицією автора – інтелектуальної) діяльності.

Ключовими елементами для виникнення авторського права є: (1) авторство; (2) новизна та оригінальність; (3) об'єктивна форма вираження.

То ж, хто є автором хореографічного твору, згенерованого ШІ? По-перше, більшість юрисдикцій не надали штучному інтелекту правового визначення, і відповідно, не дозволяють йому бути суб'єктом авторського права. По-друге, важливо пам'ятати, як функціонують нейромережі. Основою для їх навчання слугують величезні масиви даних, згенерованих людською діяльністю раніше. Усе, що генерує штучний інтелект: тексти, зображення, аудіо- та відеозаписи, програмні коди тощо – по суті є оцифрованою квінтесенцією людської діяльності з одного великого сховища.

В контексті хореографії, ШІ навчається за допомогою двох технологій: *motion capture* (захоплення руху) та *movement synthesis* (синтез руху). *Motion capture* використовується для запису та аналізу рухів реальних танцівників, що дозволяє отримувати дані для самонавчання, а *movement synthesis* своєю чергою включає використання автокодувальників та нейромереж для створення нових рухів на основі попередньо заданих програмі даних [1].

Тоді, чи можна вважати твір, згенерований ШІ, оригінальним? Оригінальність у контексті авторського права передбачає, що [хореографічний] твір є результатом самостійної творчої та інтелектуальної діяльності автора. Будь-який ШІ не будує твір з нуля, як це робить людина. ШІ не переживає естетичних почуттів та власного світогляду, не має унікального досвіду, які б могли б відобразитися у його творі.

Законодавець визначає твір як «оригінальне інтелектуальне творіння автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, виражене в об'єктивній формі» [2]. І якщо [хореографічний] твір є продуктом мистецтва, то на думку філософів, мистецтво – це вибіркове відтворення реальності відповідно до метафізичних ціннісних суджень митця [3]. ШІ використовує за основу задані йому параметри, дані та алгоритми. Наприклад, генеративна модель «Editable Dance GEneration» (далі – EDGE), розроблена дослідниками Стенфордського університету, здатна створювати анімацію танцю з можливістю редагування згенерованих рухів [4]. EDGE використовує трансформерну дифузійну модель у поєднанні з Jukebox (нейромережею, яка генерує музику), що дозволяє створювати рухи, подібні до створених людиною [5].

Не менш важливим є питання: яким чином варто виражати та фіксувати хореографічний твір. Існуючі форми фіксації хореографічних творів (текстовий опис, замальовки, відеозапис) використовувалися до епохи ШІ, що вже не відповідають вимогам сучасності. Хоча «твір», згенерований ШІ, є автоматично оцифрованим у 3D-модель, який дозволяє виконавцю зчитати та виконати його, важливо визначити, чи можна вважати цей результат твором. Адже сама по собі технічна можливість відтворення рухів нейромережею не є достатньою умовою для визнання їх як хореографічного твору і об'єкта інтелектуальної власності.

Хоча, ШІ може створювати візуально нові комбінації рухів, їх оригінальність у сенсі авторського права є під питанням. Існуючі правові норми, розроблені в епоху, коли творчість була виключно прерогативою людини, потребують переосмислення та можливої адаптації для врахування потенціалу ШІ. Основна власативність автора як творця – когнітивні навички, помножені на здатність осмислювати реальність та відображати її через призму власного бачення у творчості. Так, ШІ радше виступає комбінувальним елементом, ніж автором.

В цьому контексті для науковців варто замислитися над питанням: чи варто розробити окрему категорію прав для творів, згенерованих з ШІ. Ця категорія може охоплювати інший обсяг майнових та немайнових прав, ліцензування та спеціального строку дії авторського права порівняно з традиційним авторським правом. Це дозволить збалансувати інтереси творців ШІ-інструментів та авторів (хореографів) та не ввести в оману користувачів.

Для визнання результату, згенерованого ШІ твором, який претендуватиме на правову охорону, необхідно доводити наявність людського елементу та оригінального творчого внеску на ще етапі задуму. Без цього, результат, згенерований ШІ може розглядатися лише як набір рухів, а не як самостійний об'єкт авторського права.

Список використаних джерел:

1. Nogueira M. R., Menezes P., Maças de Carvalho J. Exploring the impact of machine learning on dance performance: a systematic review. *International Journal of Performance Arts and Digital Media*. 2024. Vol. 20(1). P. 60–109. URL: <https://doi.org/10.1080/14794713.2024.2338927>
2. Про авторське право і суміжні права : від 01.12.2022 № 2811-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 21.04.2025).
3. Rand A. *The Romantic Manifesto*. Mass Market Paperback, 1969. 160 p. URL: <http://aynrandlexicon.com/lexicon/dance.html>.
4. EDGE: Editable Dance Generation from Music. *EDGE: Editable Dance Generation from Music*. URL: <https://edge-dance.github.io/> (дата звернення: 21.04.2025).
5. AI-powered EDGE Dance Animator Applies Generative AI to Choreography. *Stanford HAI*. URL: <https://hai.stanford.edu/news/ai-powered-edge-dance-animator-applies-generative-ai-choreography> (дата звернення: 21.04.2025).

Ключові слова: хореографічні твори, авторське право, нейромережі, штучний інтелект (ШІ), правове регулювання.

Keywords: choreographic works, copyright, neural networks, artificial intelligence (AI), legal regulation.

РОЗВИТОК ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В НОВИХ РЕАЛІЯХ

Штучний інтелект має широкий вплив в усьому світі як на міжнародно-правовому, так і на внутрішньому рівні, однак він не знаходить свого закріплення в міжнародному праві. Міжнародні організації, такі як Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), не виробили єдиних положень щодо визначення місця штучного інтелекту в системі об'єктів права інтелектуальної власності. За таких обставин існує потреба в глибшому дослідженні будови захисту права інтелектуальної власності штучного інтелекту.

На сьогодні відсутнє будь-яке помітне міжнародно-правове регулювання чи узгоджена позиція держав щодо права інтелектуальної власності на об'єкти створені з використанням штучного інтелекту. Деякі норми м'якого права, наприклад, Рамкова конвенція Ради Європи щодо штучного інтелекту дають певну надію, але недостатні для встановлення міжнародно-правового режиму [1]. Наведене призводить до відсутності гармонізації в регулюванні штучного інтелекту та права інтелектуальної власності. Так, Європейський парламент та Рада вважають, що технологія штучного інтелекту може створити низку проблем для сучасного суспільства, пов'язаних з конфіденційністю, безпекою та конфліктом правових актів щодо захисту даних [2].

Зв'язок між штучним інтелектом та режимом права інтелектуальної власності стосується управління останньою та роллю, яку правовий режим інтелектуальної власності може відіграти в захисті творів, створених за допомогою штучного інтелекту, а також впливу штучного інтелекту на право інтелектуальної власності.

Вирішення цього питання повинне стати головною метою міжнародно-правового регулювання прав інтелектуальної власності для об'єктів, створених за допомогою штучного інтелекту. Тут можна побачити точку перетинання права інтелектуальної власності та штучного інтелекту. При цьому слід брати до уваги, що об'єкти права інтелектуальної власності, що створені за допомогою штучного інтелекту, можуть регулюватися більше ніж однією нормою права інтелектуальної власності. Однак в тому, що стосується застосовності права інтелектуальної власності до об'єктів, створених за допомогою штучного інтелекту, виникає питання щодо ефективності такого захисту.

Програми, що використовують штучний інтелект, здатні до незалежного продукування літературних та інших мистецьких творів. Однак, ця здатність може не достатньо відповідати існуючим режимам міжнародно-правового регулювання права інтелектуальної власності, які тісно пов'язані саме з людською креативністю. Основним питанням тут є чи слід присвоювати права інтелекту-

альної власності оригінальним літературним чи мистецьким творам, створеним за допомогою штучного інтелекту, чи роботі користувачів цього інтелекту [3].

Дійсно, певні складові творів, як і твори в цілому, створені за допомогою ШІ, можуть потрапляти під захист права інтелектуальної власності. Тут особливого значення набуває правовий контекст в якому описується штучний інтелект, що впливає на те, яким чином «штучний автор» може сприяти виникненню правовідносин інтелектуальної власності. Зокрема, виникають питання щодо можливості створити правовий режим для новітніх систем штучного інтелекту. Це питання об'єктивних передумов, наприклад, оригінальності та креативності робіт, створених із застосуванням ШІ, яке, в свою чергу, тягне за собою питання технічного характеру. Як підкреслюють А. Джордж та Т. Велш, з точки зору поточного міжнародно-правового регулювання, що полягає в практиці Всесвітньої організації інтелектуальної власності та Угоди TRIPS [4], виникає питання про самостійність творів, що створені за допомогою ШІ та про творчі стимули, що призвели до створення таких робіт [5, с. 616].

Технологічний розвиток штучного інтелекту може справити вплив на правові системи, поставивши під сумнів їхню здатність врегулювати права інтелектуальної власності на велику кількість творів [6]. Допомогти у вирішенні цих питань можуть міжнародні організації, що наразі займаються пошуком нових визначень та підходів в даній сфері. Ця спільна діяльність дозволить створити послідовне міжнародно-правове регулювання, що, в свою чергу, створить впевненість серед держав в розробці норм національного законодавства щодо права інтелектуальної власності на продукти, створені із використанням штучного інтелекту.

Список використаних джерел:

1. The Framework Convention on Artificial Intelligence, 05.09.2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/the-framework-convention-on-artificial-intelligence> (дата звернення: 15.04.2025).
2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (дата звернення: 15.04.2025).
3. Фоміна Н. Чи можуть твори, створені за допомогою ШІ, розраховувати на авторське право. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/chi-mozhut-tvori-stvoreni-za-dopomogoyu-shi-rozrahovuvati-na-avtorske-pravo.html> (дата звернення: 15.04.2025).
4. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення: 15.04.2025).
5. George A., Walsh T. Artificial intelligence is breaking patent law. *Nature*. 2022. Vol. 605. P. 616-618. P. 616.

6. WIPO Technology Trends 2019: Artificial Intelligence. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_1055.pdf (дата звернення: 15.04.2025).

Ключові слова: право інтелектуальної власності, штучний інтелект, міжнародно-правове регулювання права інтелектуальної власності, авторське право.

Keywords: intellectual property law, artificial intelligence, international legal regulation of intellectual property law, copyright.

Гриценюк Владислав Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції*

ЗАХИСТ ПРАВ НА МУЛЬТИМЕДІЙНІ ТВОРИ

У сучасному цифровому світі мультимедійні твори займають особливе місце. Вони охоплюють різноманітні форми творчості: відео, аудіо, фотографії, графічний дизайн, програмне забезпечення та інтерактивні проєкти. Захист прав на такі твори є важливим аспектом розвитку творчості та інновацій, а також підтримки прав авторів та власників інтелектуальної власності.

Мультимедійний твір – це продукт творчої діяльності, який поєднує кілька видів медіа (наприклад, текст, звук, зображення, відео). Такі твори створюються для розваг, освіти, реклами або інших цілей. Залежно від виду та складності твору, права на нього можуть охоплювати різні аспекти авторського права, патентного права та суміжних прав.

Однією з головних проблем, що виникла через стрімкий розвиток глобальної мережі, є питання дотримання прав інтелектуальної власності. За словами деяких дослідників, майже половина всіх авторських творів і мистецьких робіт, доступних в мережі Інтернет, завантажені незаконно, тобто з порушенням авторських прав.

Оскільки більшість електронних об'єктів доступні в цифровому вигляді, їх можуть використовувати необмежені кола осіб у будь-який зручний час. Твори, що перебувають у відкритому доступі та завантажені в мережу Інтернет, часто стають легкою здобиччю для недобросовісних користувачів. З цієї причини як правовласники, так і звичайні користувачі прагнуть знайти законні шляхи для вирішення цієї проблеми.

Серед поширених хибних уявлень щодо законності використання матеріалів у мережі є думка, що твори можна розмішувати на сайтах за усною згодою автора. Проте законодавство про авторське право чітко регламентує, що авторський договір, на підставі якого передаються майнові права, обов'язково має бути оформлений у письмовій формі. Недотримання цієї вимоги не робить договір недійсним, але позбавляє сторони можливості посылатися на свідчення у разі виникнення суперечок.

Через специфіку авторських договорів (зокрема, необхідність зазначити термін, територію дії, можливість передачі прав третім особам тощо) усні домовленості практично ніколи не призводять до передачі авторських прав. Як наслідок, використання таких творів стає незаконним, і автор чи його правонаступники мають право звертатися до суду [1].

Ще одне поширене твердження – що електронні бібліотеки не порушують авторських прав. Хоча чинне законодавство надає бібліотекам певні привілеї, такі як право на репрографічне відтворення (фотокопіювання чи використання інших технічних засобів), ці привілеї не поширюються на оцифрування творів чи їх розміщення в мережі Інтернеті без згоди автора.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінює повсякденне життя. Новітні технології створюють нові ринки товарів і послуг, змінюють трудові процеси та прискорюють рух капіталу. Проте разом із цими перевагами виникають і нові загрози, такі як незаконне використання творчих робіт, поява нових форм злочинної діяльності та експлуатації.

Право на захист є конституційним правом кожної особи. Згідно з ч. 1 ст. 20 Цивільного кодексу України [2], особа здійснює це право на власний розсуд. Це означає, що володілець права може самостійно обирати, чи використовувати своє право на захист, а також визначати форму та способи захисту порушеного права.

На наш погляд, питання реалізації права на захист авторських прав на твори, розміщені в мережі Інтернет, доцільно розглядати через такі аспекти: 1) забезпечення фіксації змісту веб-сторінки та 2) ідентифікація особи, яка порушила авторські права. Незалежно від обраної форми чи способу захисту, важливо забезпечити належну та допустиму доказову базу. Це стосується також фіксації факту порушення авторських прав щодо творів, розміщених у мережі Інтернет [3].

Однак головною підставою для захисту авторських прав на твори, розміщені в Інтернеті, є факт їх порушення. Це питання потребує детального аналізу. В українському законодавстві та актах вищих судових інстанцій відсутнє визначення поняття «порушення авторських прав», проте є перелік дій, які визнаються такими порушеннями. У юридичній доктрині також немає єдиної точки зору щодо визначення та класифікації порушень авторських прав.

Дії порушника можуть зачіпати як майнові авторські права, так і особисті немайнові права автора. Наприклад, привласнення авторства або видалення інформації про автора з творів може завдати шкоди честі й репутації автора.

Інтернет є однією з ключових проблем захисту авторських прав, оскільки у цифровому середовищі обмін інформацією та використання творів відбуваються значно швидше, ніж в аналоговому. Від моменту порушення до судового розгляду зміст певної веб-сторінки може неодноразово змінюватися або навіть зникнути разом із самою сторінкою.

Основна мета фіксації порушення авторських прав – отримання належних і допустимих доказів, які можуть бути використані в суді. Однак проблема фікса-

ції змісту веб-сторінок виходить за межі суто процесуальних питань. Авторські права порушуються не самим існуванням веб-сторінки як комплексного об'єкта, а фактом розміщення у мережі Інтернет конкретного твору (або кількох творів) у цифровій формі. Такі твори можуть бути не лише частиною змісту веб-сторінки, а й з'являтися, наприклад, у вигляді веб-банерів або таргетованої реклами.

Для кваліфікації дій особи як порушення авторського права, а також для визначення належного відповідача необхідно встановити, на якому сервері розміщено відповідний твір та звідки здійснюється його поширення чи публічне повідомлення. На жаль, це завдання досі не знайшло адекватного вирішення в Україні, як на рівні законодавчого регулювання, так і в правозастосовній практиці.

Список використаних джерел:

5. Іванов В. Правове регулювання Інтернет. *Деякі аспекти СВиП*. № 3. 2002. С.21-27.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Зеров К. О. Фіксація змісту веб-сторінки в мережі Інтернет як елемент здійснення права на захист авторських прав. *Адвокат*. 2015. № 2. С. 17-22.

Ключові слова: мультимедійні твори, Інтернет, авторське право.

Keywords: multimedia works, Internet, copyright.

Здирко Єлизавета Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РЕЗУЛЬТАТІВ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ

Сьогодні світ стоїть на порозі технологічної революції, котра називається “Штучний інтелект” (надалі за текстом – ШІ). Важко уявити, що ШІ оточує нас останні 30 років: зчитує поштові індекси, обробляє чеки в банку, рекомендує у соціальних мережах індивідуальний контент для користувача.

Науковців завжди цікавив процес упорядкування безлічі символів та математичного обґрунтування пізнання комп'ютером світу, що вивело людство на стежку небаченого технологічного прогресу. Саме створення нового, надрозумного ШІ, стало відправною точкою у зміні підходу до різних сфер життя: медицини, освіти, правосуддя та захисту інтелектуальної власності. У цьому році компанія OpenAI представила оновлену версію ШІ “Chat Gpt 4”, з англ.

“Generative Pre-trained Transformer”, що перекладається, як “Генеративний попередньо тренований трансформер”. Дана програма вміє не лише читати, писати, а й тренуватися на різноманітних тестах. За даними компанії OpenAI, їхній ШІ зміг після року тренувань з різними науковими джерелами скласти іспит підвищеної складності з біології, не просто обираючи відповіді, а й обґрунтовуючи свій вибір.

Європейським Парламентом 13 червня 2024 року підписано Регламент про регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі (надалі за текстом – “Регламент”). У статті 3(1) Регламенту досить детально висвітлено визначення поняттю «Система штучного інтелекту».

Зокрема, визначення дає зрозуміти, що це заснована на технічних засобах система (machine-based system), що функціонує з різними рівнями автономності та котра може демонструвати адаптивність після розгортання, а також така, що може робити висновки для явних або неявних цілей на основі вхідних даних, які вона отримує, генеруючи результати: прогнози, контент, рекомендації або рішення, що можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище. Таким чином, ШІ – це програмне забезпечення (програма), що здатне навчатися, створюючи нові зв’язки у своїй системі, а також пояснювати певні явища, які вдалося дослідити під час обробки інформації [3].

Варто зауважити, що розробникам ШІ не відомо, за якими алгоритмами навчається ШІ: вчені більше не кодують щоденно те, як має вчитися програма, вони дають інформацію, яку необхідно ШІ вивчити, щоб дійти до певної мети. Даний факт викликає не лише захоплення, але й сумніви з етичних та юридичних міркувань, адже згенеровані ШІ результати запитів все ще можуть бути оманливими: містити дискримінацію або порушувати авторські права на твори. Наразі, безліч інформації розміщується в мережі Інтернет, в якій безупинно навчається ШІ. Враховуючи епізодичне переважання даними, штучному інтелекту складно розпізнати, чи захищений твір авторським правом.

Не дивлячись на недосконалість ШІ, за його допомоги митці бачать нові способи бачення світу, використовуючи різні програми для створення нових творів мистецтва. В Україні набирає обертів використання суспільством ШІ у повсякденному житті. Попри це, правове регулювання використання ШІ в Україні недосконале, адже залишається дискусійною тема щодо суб’єкта, кому належать авторські права на твір, що згенеровані комп’ютерною програмою.

Статтею 1 Закону України “Про авторське право та суміжні права”, автором твору є виключно фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір [1]. Разом з цим, власником майнових прав на твір може бути як фізична, так і юридична особа. Разом з цим, варто звернути увагу на статтю 33 вищезазначеного Закону, яка регламентує право особливого роду (*suī generis*) на неоригінальні об’єкти, згенеровані комп’ютерною програмою. Закон визначає, що неоригінальний об’єкт, згенерований комп’ютерною програмою – це “об’єкт, що відрізняється від існуючих подібних об’єктів та утворений в результаті функціонування

комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта" [1]. Однак, дана норма не точно розкриває рівень творчого внеску людини та впливу комп'ютерної програми на результат їхньої "спільної роботи", тож можемо уявити, що з одним і тим самим запитом може звертатися необмежена кількість користувачів, отримуючи досить схожі результати. При цьому, розробник та власник III Chat Gpt, компанія OpenAI, підтверджує, що відповідальність за результати творчої діяльності комп'ютерної програми та людини безпосередньо належить користувачу-фізичній особі. До прикладу, у документі під назвою "Умови використання програми", в розділі "Контент" розробник покладає на користувача відповідальність за порушення авторського права на ті "вхідні дані", які користувач завантажує до програми. Також, згідно "Умов використання" розробник Chat Gpt передає користувачеві усі майнові та інші права, у тому числі право власності на результат, згенерований III [2].

Таким чином, в розумінні внутрішніх політик розробника III (а саме, компанії OpenAI), саме фізична особа, яка скористалася штучним інтелектом, буде кінцевим володільцем результату творчої діяльності, згенерованої комп'ютерною програмою. При цьому, документи містять застереження стосовно подібності результатів творчої діяльності III та фізичної особи: створені за допомогою III зображення чи інші результати, можуть бути не унікальними, адже інші фізичні особи можуть отримувати подібні результати в процесі використання такої комп'ютерної програми [2].

Серед вітчизняних вчених є різні точки зору щодо тимчасового вирішення проблематики врегулювання творчої діяльності людини за допомогою III. Зокрема, Токарева В. О., зазначає: "Визнаючи динамічний розвиток технологій та потребу задоволення економічних потреб зацікавлених осіб у комерціалізації результатів генерованих штучним інтелектом, у разі відсутності законодавчого регулювання, уявляється можливим договірне врегулювання відносин стосовно створюваних об'єктів штучним інтелектом, коли сторони визначають правовий статус таких об'єктів" [4].

Важко не погодитися з точкою зору Якубівського І. Є., який зазначає, що право особливо роду повинно виникати лише у разі правомірного використання комп'ютерної програми: "Для виникнення в певної особи статусу суб'єкта права особливо роду на конкретний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, має бути наявним зв'язок між даною особою та процесом генерування комп'ютерною програмою саме цього об'єкта. Такий зв'язок не може полягати в участі цієї особи безпосередньо в самому процесі генерування об'єкта. Але така особа, використовуючи комп'ютерну програму, може вчиняти свого роду підготовчі дії, які створюють передумови для самого процесу генерування комп'ютерною програмою" [5].

Отже, національне законодавство визнає автором твору виключно людину з її власним творчим потенціалом, залишаючи її також суб'єктом права особливо роду на неоригінальні об'єкти, за умови належного дотримання ліцензійних

умов та внутрішніх політик користування програмами ШІ. Варто зазначити, що дана норма хоч і робить прорив у сфері регулювання результатів творчої діяльності ШІ та людини, однак так і не розкриває точно рівень залученості та творчого внеску людини у такий неоригінальний об'єкт. Першочергово необхідно внести доповнення до ст. 33 Закону України “Про авторське право і суміжні права”, які міститимуть визначення рівня залученості фізичної особи до результатів творчої діяльності, створених за допомогою програмного забезпечення. Принагідно зазначимо, що Закон України “Про авторське право і суміжні права”, потребує доповнення у ст. 1, шляхом включення інформації про ШІ, надання йому офіційного визначення, адже Концепція Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року, затверджена Кабінетом Міністрів України від 13.04.2024, хоч і є документом, що визначає розвиток у сфері ШІ, однак, не може розглядатися, як нормативно-правовий акт, що регулює суспільні відносини у галузі захисту права інтелектуальної власності та ШІ, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : від 01.12.2022 № 2811-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
2. OpenAI. Terms of Use. *Terms of Use*. 24.12.2024. URL: <https://openai.com/policies/terms-of-use/> (дата звернення: 16.04.2025).
3. Artificial Intelligence Act : European Parliament and of the Council від 13.06.2024, № 2024/1689. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689> (дата звернення: 16.04.2025).
4. Токарева В. О. Щодо окремих питань творчості штучного інтелект. *Цивілістичні проблеми інформаційної безпеки в умовах COVID-19* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 21 черв. 2021 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонova, д.ю.н., проф. І. В. Давидової. Одеса : Фенікс, 2021. С. 24-27.
5. Якубівський І. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Т. 1, вип. 82 : Серія ПРАВО. Частина 1. С. 355–361. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.56>.

Ключові слова: штучний інтелект, генеративний попередньо тренований трансформер, авторське право.

Keywords: artificial intelligence, generative pre-trained transformer, copyright.

Ларіонов Владислав Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції*

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ УМОВНОГО ДОСТУПУ ДО МЕДІА-СЕРВІСІВ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Виконання Угоди про асоціацію зумовлює необхідність адаптації цивільного права України до права ЄС. У зв'язку з цим зазвичай йдеться про імплементацію законодавства ЄС у галузі договорів, права, інтелектуальної власності та ін., що у контексті положень згаданої Угоди виглядає цілком логічним [1, с. 40].

Пунктом 1906 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106, передбачено створення правових механізмів протидії застосуванню незаконних пристроїв несанкціонованого доступу до послуг, що засновані на умовному доступі або складаються з нього, шляхом імплементації до вітчизняного законодавства відповідних положень Директиви 98/84/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20.11.1998 «Про правовий захист послуг, що базуються чи включають умовний доступ».

15.04.2025 Верховною Радою України було прийнято та направлено на підпис Президента Закон України «Про захист медіа-сервісів, які надаються із застосуванням умовного доступу» («Закон»).

Відповідно до пояснювальної записки до Закону він був розроблений з метою створення ефективної системи протидії виробництву, продажу, рекламі, налаштуванню систем умовного доступу, які відкривають несанкціонований доступ до захищених медіа-сервісів, та іншій діяльності із застосуванням таких систем, а також з метою захисту економічних інтересів надавачів послуг з умовним доступом шляхом забезпечення державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства у зазначеній сфері та імплементації до чинного законодавства України відповідних положень Директиви 98/84/ЄС.

Проблема незаконного використання об'єктів авторського права у мережі Інтернет вже давно є об'єктом боротьби як з боку правовласників, так і з боку органів державної влади. Цифрове піратство завдає значних збитків медіа-компаніям, призводить до викривлення конкурентного середовища та руйнує стимули до створення якісного контенту.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 визначає піратство у сфері авторського права і суміжних прав як відтворення, ввезення

на митну територію України, вивезення з митної території України і розповсюдження піратських примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), фонограм, відеограм, незаконне використання програм організації мовлення, камкординг, а також Інтернет-піратство, тобто незаконне використання об'єктів авторського права та/або об'єктів суміжних прав із застосуванням мережі Інтернет.

Системи умовного доступу тривалий час використовуються правовласниками як важливий інструмент для протидії незаконному відтворенню і розповсюдженню контенту за допомогою мережі Інтернет. У загальному розумінні система умовного доступу являє собою технологію, що дозволяє зашифрувати медіа-сигнал таким чином, щоб доступ до нього був лише у законних користувачів (передплатників платного телебачення, підписників медіа-сервісів тощо).

Закон визначає умовний доступ (систему умовного доступу) як будь-який технічний засіб (система автентифікації, обладнання, програмне забезпечення тощо) та/або домовленість, за допомогою яких доступ до захищеного медіа-сервісу у зрозумілій формі обумовлюється попереднім індивідуальним дозволом.

Визначення системи умовного доступу також міститься у Законі України «Про електронні комунікації» від 16.12.2020, відповідно до якого система умовного доступу – це будь-який технічний засіб, система автентифікації та/або механізм, що застосовуються для забезпечення доступу до аудіовізуальних медіа-сервісів залежно від підписки або іншої форми попередньої індивідуальної авторизації.

Вищезазначені дефініції системи умовного доступу є схожими, однак варто відзначити, що Закон розширює визначення «технічного засобу», а також включає додатковий елемент у вигляді «домовленості», що окрім технічного аспекту охоплює і договірний (правовий).

Також Закон вводить поняття захищеного медіа-сервісу, під яким розуміється медіа-сервіс, що надається за відповідну плату із застосуванням умовного доступу за індивідуальним запитом користувача та/або за індивідуальною авторизацією користувача.

Враховуючи важливість системи умовного доступу для захисту контенту, сучасне цифрове піратство значною мірою спрямоване на обхід цього інструменту. Серед засобів обходу систем умовного доступу часто використовують спеціальне програмне забезпечення та незаконне обладнання, які допомагають отримати доступ до контенту без дозволу правовласників.

У цьому контексті важливим є закріплення поняття незаконного пристрою умовного доступу, який Закон визначає як будь-яке обладнання або програмне забезпечення, призначене або адаптоване (приспосоване) для надання доступу до захищеного медіа-сервісу у зрозумілій формі, що використовується без дозволу постачальника такого медіа-сервісу.

Не менш важливим для досягнень цілей законопроекту є встановлення спеціальної відповідальності. За порушення законодавства у сфері захисту ме-

діа-сервісів, які надаються із застосуванням умовного доступу, до порушників застосовуються санкції у виді штрафу у разі:

1) виготовлення, імпорту, експорту, розповсюдження, зберігання з метою збуту або збуту, оренди чи іншої оплатної передачі в користування незаконних пристроїв умовного доступу, а також володіння ними з комерційною метою – у розмірі дванадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконних пристроїв;

2) встановлення, налаштування, технічного чи іншого обслуговування або заміни в комерційних цілях незаконних пристроїв умовного доступу – у розмірі від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконних пристроїв;

3) рекламування (замовлення реклами), а також замовлення та/або здійснення будь-якої іншої діяльності з просування та популяризації незаконних пристроїв умовного доступу або послуг, пов'язаних з такими пристроями (включаючи прямий маркетинг, стимулювання збуту та зв'язки з громадськістю), – у розмірі від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Уповноваженими органами, що здійснюють нагляд та контроль за дотриманням вимог Закону, є Національна поліція України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, які можуть діяти як на підставі заяви постачальника захищеного медіа-сервісу чи іншої особи, так і за власною ініціативою у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Порівнюючи Закон із Директивою 98/84/ЄС, яку Закон імплементує в українське законодавство, варто відзначити їхню схожу структуру та понятійний апарат. У той же час український Закон містить більш сучасну та деталізовану термінологію, а також визначає конкретні механізми контролю і відповідальності та уповноважені органи.

Закон є важливим, хоч і трохи запізним, кроком на шляху гармонізації українського законодавства із правом ЄС. Ефективність його реалізації у разі підписання Президентом України буде залежати від активних дій правовласників та контролюючих органів.

Список використаних джерел:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. DCFR та деякі проблеми адаптації права України до права ЄС. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції* : збірник наукових праць. Хмельницький, 2015. С. 40-46.

2. Про авторське право і суміжні права : від 01.12.2022 № 2811-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

3. Про захист медіа-сервісів, які надаються із застосуванням умовного доступу : Проект Закону України від 28.06.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44501>.

4. Про електронні комунікації Закон України від 16.12.2020. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>

Ключові слова: Угода про асоціацію, медіа-сервіс, піратство, система умовного доступу, незаконний пристрій умовного доступу.

Keywords: Association Agreement, media service, piracy, conditional access system, illegal conditional access device.

СЕКЦІЯ 15.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Керівник секції: доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент Добровольська Володимир Володимирівна
Секретар секції: лаборант кафедри господарського права і процесу Говорун Софія Олегівна

Подцерковний Олег Петрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України*

ЩОДО ПРОБЛЕМ РІЗКОГО ПОГІРШЕННЯ СТАНУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм перехідний період та об'єднань юридичних осіб» від 9 січня 2025 року № 4196-ІХ, який вступить у дію 28 серпня 2025 року, скасовує Господарський кодекс України. Ця подія фактично відсилає нас до правових традицій далекого минулого, коли Україна перебувала в межах московської імперії та Радянського Союзу – держав, у яких кодифікація комерційного й господарського законодавства не вважалася за необхідну. Такий підхід різко контрастує з практикою більшості розвинених країн, зокрема Австрії, Бельгії, Іспанії, Німеччини, Південної Кореї, США, Франції, Японії та інших, де відповідна кодифікація є усталеною традицією.

Хоча ініціатори відповідного закону декларували його розширенням економічних свобод, як показує аналіз, прийнятий акт дестабілізує економічні відносини в Україні, змінюючи правовий режим майна державних та комунальних підприємств, установ та організацій, примушуючи приватний бізнес до болючих перетворень. Зокрема, ліквідації чи реорганізації потребуватимуть майже 300 тисяч приватних, дочірніх, колективних, комунальних та державних підприємств. Замість кодексу, підприємницька діяльність регулюватиметься законом, що має нижчий рівень правової дії, зникнуть численні обмеження для зловживань в економіці. А головне – підприємницька діяльність, залишиться фактично без будь-якого засадничого регулювання.

Тут варто нагадати, що ГК України, який в главі 4 регулював підприємництво, замінив у 2004 році Закон України «Про підприємництво». Скасування ГК України, яке дуже важко кваліфікувати як дерегуляцію, з урахуванням того, що

утворюються законодавчі прогалини, які ускладняють реалізацію чинних правових норм, а не усувають вплив на господарську діяльність з боку кількох сотень законів.

Зокрема, у ст. 42 ГК України було встановлено, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Закон № 4196-IX не містить поняття підприємництва, яке було визначено у ст. 42 ГК України як «самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку». Замість цього встановлено, що господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку, є підприємництвом. Але цього явно недостатньо для розуміння ані сутності підприємництва як правового явища, ані застосування цього поняття у правовідносинах на підставі численних законів щодо регулювання підприємництва, включаючи Кримінальний кодекс, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо.

У легальному понятті підприємництва, зникла ознака систематичності відповідної діяльності, можливості здійснення підприємництва для досягнення соціальних результатів та власного ризику підприємця. І це при тому, що у країнах ЄС отримало надзвичайне поширення так зване «соціальне» підприємництво [1].

Намагання ідеологів скасування Господарського кодексу заперечити існування підприємств та принизити значення підприємництва у цьому ключі явно суперечить європейському підходу. По суті, це крок – проти політики ЄС. Виникає завдяки Закону № 4196-IX ігнорування соціальної спрямованості економіки, визначену у ст. 13 Конституції України, йде таким чином у розріз із розвитком у науці європейських країн та США, де розвивається концепція «економічного права» «завдяки комплексності сучасних законів у сфері бізнесу та поєднанні в них соціальних та комерційних норм» [2].

Дерегульованими виявилися принципи підприємництва (ст. 43 ГК України). Хоча державницька позиція вимагає посилення відповідних принципів в умовах множинності актів законодавства. Адже принципи дозволяють долати прогалини та звужувати коло законодавчих актів.

А Цивільний кодекс за предметом правового регулювання не охоплює відносини між державою та підприємцем, отже не зможе бути закріпити відповідні принципи. Намагання встановити ці принципи у якомусь спеціальному законі також позбавлене сенсу, адже принципи мають фундаментальне значення для регулювання певних відносин, у цьому разі підприємницьких. Тому їх місце у кодексі, який – у силу пріоритету кодексу в Україні перед звичайним законом – відповідно до Закону «Про правотворчу діяльність» є найбільш прийнятним актом для відповідного регулювання.

В результаті Закону № 2465-ІХ численні норми Господарського кодексу щодо регулювання підприємництва будуть розпорошені по десятками інших законів, що достеменно не сприятиме правопорядку та однаковості правозастосування.

Не можна не звернути увагу й на наслідки втрати чинності інших норм ГК щодо підприємництва. Зокрема, ст. 43 ГК встановлено, що перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також перелік видів діяльності, підприємництво в яких забороняється, встановлюються виключно законом». Скасування цих положень поставить запитання про правомірність ліцензування як такого, адже ст. 42 Конституції України проголошую свободу будь-якої підприємницької діяльності, не забороненої законом.

З ГК України виключено норми про те, що володіння корпоративними правами не є підприємництвом. Ані ЦК України, ані Закон № 2465-ІХ не вирішують цього питання. Відповідно, виникає запитання про те, чи не порушують депутати, судді, чиновники обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності, якщо володіння цими правами призводить до отримання прибутку.

Не менш проблематичним є скасування норм ГК для захисту права підприємців у судовій практиці. Наприклад, на підставі положень ГК України Верховний Суд виснував, що договір оренди з метою використання транспортного засобу у підприємницькій діяльності не потребує нотаріального посвідчення, на відміну від вимог ч. 2 ст. 799 ЦК України [3].

Інший приклад. Відповідно до ст. 209 ГК суб'єктом банкрутства може бути лише суб'єкт підприємництва. Із втратою чинності ГК України актуалізується питання про те, чи можуть бути визнані банкрутом, наприклад, ОСББ, житлові кооперативи, релігійні організації, політичні партії тощо, адже Кодекс України з процедур банкрутства таких обмежень не передбачає і суди керуються ГК України у відповідному правозастосуванні.

Зі скасуванням Господарського кодексу України, на жаль, будуть ліквідовані численні публічно-правові обмеження свободи договору, які наразі стримують зловживання з боку суб'єктів із ринковою владою.

Необхідно наново розпочати роботу над обґрунтуванням переваг і доцільності компенсаційної, а не штрафної моделі відповідальності підприємців – підходу, який нині є характерною рисою Господарського кодексу. Така модель сприяє запобіганню неправомірним банкрутствам підприємств і захищає їх від тиску з боку банків, монополістів та інших впливових контрагентів. Йдеться, зокрема, про залікову неустойку, обмеження строків нарахування штрафних санкцій для підприємців, подовжену позовну давність у сфері будівництва тощо.

Не менш важливим є повернення в правове поле України багатьох приватно-правових конструкцій, що закріплені в ГК України, зокрема, агентських договорів, особливого порядку з'явлення претензій за договорами перевезення, умови поставки, будівельної діяльності тощо.

Прийняття Закону № 4196-ІХ активізувало дискусію про потребу в розробці нового комерційного або господарського кодексу. Однак реалізація такого

завдання суттєво ускладнена умовами воєнного часу, особливо з огляду на те, що чимало представників цивілістичної школи права уникають обговорення цієї перспективи, залишаючи поза увагою позитивні аспекти кодифікації господарського законодавства.

Принаймні хотілося б, аби супротивники цієї кодифікації враховували, що уся динаміка та мінливість економічної політики не повинна перетворювати Цивільний кодекс у «молоко, що постійно збігає». Адже ЦК призваний бути стабільним в інтересах пересічних громадян, а не віддзеркалювати часто-густо існуючий хаос економічних реформ.

Список використаних джерел:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions (2011), Social Business Initiative Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation Brussels, 25.10.2011 COM(2011) 682 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011DC0682>

2. Подцерковний О. П. Щодо посилення тенденції виділення господарського (економічного) права у законодавстві та правничій освіті європейських країн. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 98-108.

3. Постанова ВП ВС від 14 червня 2023 року у справі № 125/1216/20 (провадження № 14-25цс23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111614258>

Ключові слова: господарська діяльність, підприємництво, кодифікація, банкрутство, відповідальність підприємців, економічне право, господарське законодавство.

Keywords: economic activity, entrepreneurship, codification, bankruptcy, liability of entrepreneurs, economic law, economic legislation.

Будурова Ганна Миколаївна

*Національний університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗМІНА ПРАВОВИХ ТИТУЛІВ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ООНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

28 лютого 2025 року набув чинності Закон України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон № 4196-IX, Закон) [1]. За його змістом, без належного економічного та правового обґрунтування речовий титул рабовласницького Риму «узуфрукт» змінює «радянські» та

«неринкові» за своєю правовою природою речові титули «права господарського відання» та «оперативного управління». Парламентом пропонується одномоментно замінити напрацьовану практику, у тому числі судову, функціонування підприємств державного та комунального сектору економіки на незастосовуваний у сучасний період юридичний інструмент, запевняючи у відсутності ризиків руйнації діючих засад управління державною та комунальною власністю.

Підкреслимо, що на даний час у законодавстві України поняття «узуфрукт» та його зміст відсутні і Законом № 4196-IX не пропонується вводити його у якості речового титулу до переліку речових прав на чуже майно Кн. 3 «Право власності та інші речові права» ЦКУ. Ця «прогалина» позбавлятиме осіб, які мають речове право узufрукту, мати право на захист цього права від власника майна, як це передбачають положення Гл. 29 ЦКУ. Відзначимо, що ст. 137 Господарського кодексу України передбачає, що для права оперативного управління застосовними є ті ж способи захисту, які можна використовувати для захисту права власності [2].

У Законі України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» ст. 4 пропонується доповнити трьома новими речовими правами, які виходячи з назви ст. 4 підлягають державній реєстрації, а саме: «узуфрукт державного майна; узufрукт комунального майна; право відання». Визначення «узуфрукту державного майна» пропонується закріпити у Законі України «Про управління об'єктами державної власності» (ст. 9-1), а «узуфрукт комунального майна» – у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 60-1). Під правом особистого безоплатного володіння і користування комунальним / державним майном (узуфруктом) законодавець пропонує розуміти речове право, яке надаватиме узufруктарію правомочності володіння і користування таким майном, а також можливості отримувати плоди, продукцію і доходи від користування ним [1].

Подібний підхід до впровадження речового титулу на чуже майно – обмежувачись сферою державного та комунального майна – замість права оперативного відання не можна назвати обґрунтованим і з позицій скасування цього титулу для інших суб'єктів, які не займаються комерційним господарюванням. Так, відповідно до ч. 2 ст. 52 ГКУ некомерційна господарська діяльність, окрім державних і комунальних підприємств, також здійснюється іншими суб'єктами господарювання, яким заборонено займатися підприємницькою діяльністю (підприємствам громадських організацій, політичних партій тощо) [2].

Аналіз пропонованих обмежень для узufруктарія значно звужує його правомочності порівняно із тими, що надаються зараз суб'єктам господарювання, яким майно надано на праві оперативного управління. Наприклад, згідно введених змін, узufруктарій не зможе відчужувати майно, передане йому на праві узufрукта комунального майна, вносити його до статутного капіталу інших підприємств чи господарських товариств, вчиняти інші дії щодо такого майна, в результаті яких таке майно може бути відчужене або змінене його цільове призначення, крім випадків, що передбачають можливість оренди комунального майна

(зміни до ст. 60-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [1]. Під дію цих обмежень потрапляють можливості передачі такого майна у довірчу власність, довірче управління. Крім того, будь-яке обтяження майна (застава, іпотека), переданого на праві узуфрукта, можна здійснити лише за погодженням уповноваженого органу управління (абз. 5 ч. 8 ст. 14 Закону). І хоча законодавець в остаточній редакції допустив загалом таку можливість замість суворої заборони, що містилась раніше у законопроекті, цілком можна припустити і можливості неодержання такого погодження з боку органу управління. Стосовно окремих суб'єктів господарювання така заборона ставитиме під загрозу задоволення інтересів добросовісних кредиторів і належне виконання зобов'язань. У то же час, Закон закладає підвалини для неконтрольованого позаприватизаційного відчуження державного/комунального майна, яке закріплюватиметься на праві власності такими підприємствами.

Найбільші ризики для збереження і ефективного використання державного та комунального майна, як і передбачалось, Закон закладає у норми, що встановлюють обов'язок закріпити державне/комунальне майно на праві власності та узуфрукті за відповідними підприємствами. На праві узуфрукта державного або комунального майна юридичній особі – правонаступнику підприємства передаватиметься, зокрема, майно, що належить на праві господарського відання і не підлягає приватизації, та майно, щодо якого використано титул права оперативного управління. Аналіз положень ст. 14 Закону свідчить про відсутність у розробників чіткого розуміння, яке саме майно (за економічними та юридичними характеристиками і призначенням) має перейти у власність, а яке – на праві узуфрукту. На праві власності переходитиме майно (яке закріплювалось на праві господарського відання, крім такого, що не підлягає приватизації) до статутного капіталу. Хто визначатиме розмір статутних капіталів, види майна – невідомо, але передаватиметься воно без проведення оцінки за балансовою вартістю.

Безумно, будь-який нормативно-правовий акт, який має на меті врегулювати діяльність суб'єктів господарювання державного сектору економіки, має відтворювати закономірності економічного розвитку нашої країни і відповідати тому реальному стану, в якому знаходяться ринкові відносини. Щодо функціонування державного сектору економіки оголошені перспективи матимуть згубний характер, призведуть до руйнації існуючої системи управління, використання та контролю за об'єктами державної власності з боку уповноважених органів, втрати керованості більшістю галузей економіки, що у першу чергу відповідають за забезпечення населення суспільними благами (освіта, охорона здоров'я, культура, житлове господарство тощо). Крім того, нехтування найпростішими економічними правилами функціонування майнових комплексів підприємств з запровадженням обмежень у правомочностях щодо закріпленого за підприємствами майна відлякуватиме потенційних контрагентів та інвесторів через загрозу невиконання взятих на себе зобов'язань. Але при цьому аналізований Закон містить доволі зручну норму, що перекладає усю відповідальність за пра-

вильність проведення інвентаризації майна підприємства та за вірність її результатів при передаванні його правонаступнику на членів таголову інвентаризаційної комісії. І це в умовах, коли держава за три десятиліття не змогла отримати повну інформацію щодо майна, яке закріплене наразі на праві господарського відання/оперативного управління – але голови та члени інвентаризаційних комісій мають впоратись із цим питанням протягом короткого «перехідного періоду». Усе вище наведене свідчить, що Закон № 4196-IX закладає ризики руйнування установленої системи управління державним майном та державними і комунальними підприємствами, невиконання державних програм та забезпечення економічної безпеки країни.

Список використаних джерел:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. *Голос України*. 2025. № 40.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

Ключові слова: право господарського відання, право оперативного управління, узуфрукт, державний сектор економіки, державні підприємства, комунальні підприємства, правовий тип.

Keywords: right of economic management, right of operational management, usufruct, public sector of the economy, state enterprises, municipal enterprises, legal title.

Гофман Олександр Рудольфович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри господарського права і процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

Петров Володимир Володимирович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри господарського права і процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

ПІДТРИМКА ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Від початку повномасштабної війни рф проти України енергетична галузь країни стала одним з основних об'єктів, що зазнає постійних атак та руйнацій. Так, від 24 лютого 2022 року були уражені всі підконтрольні Україні теплові електростанції, гідроелектростанції, а також 20 теплоелектроцентралей. Ключові енергетичні об'єкти, зокрема, Каховська та Дніпровська гідроелектростан-

ції, були повністю знищені. Значні руйнування отримали об'єкти в Харківській області: майже повністю знищені Зміївська ТЕС («Центренерго») та Харківська ТЕЦ-5. Також фактично втрачено Трипільську ТЕС у Київській області. Ще одним суттєвим ударом для української енергетики стала втрата контролю над Запорізькою атомною електростанцією (ЗАЕС) та окупація Вуглегірської, Запорізької, Курахівської та Луганської ТЕС. Як наслідок, енергетичний сектор станом на листопад 2024 року отримав прямих збитків на \$14,6 млрд. Непрямі втрати через недоотриману вигоду, зростання цін на електроенергію та перебої в роботі через відключення світла сягнули \$43,1 млрд.

Наведене вище свідчить про існування реальної загрози енергетичній безпеці країни, яка виступає однією з ключових складових національної безпеки. Суттєвий дефіцит електроенергії може призвести до невідворотних соціально-економічних та політичних наслідків. Все це підтверджує актуальність обраної теми дослідження, адже саме стимулювання та підтримка відновлення енергетики на даний час є одним з найважливіших напрямків державної політики.

Так, саме державні та приватні ініціативи допомогли скоротити дефіцит в енергетичному секторі, але повністю відновити інфраструктуру швидко неможливо. Підтримка галузі має носити комплексний характер, а саме здійснюватися через впровадження державних програм та залучення приватних інвестицій. При цьому фінансова складова реалізації державних ініціатив має суттєву залежність від іноземної допомоги та міжнародного співробітництва.

За останні роки підтримка енергетичної інфраструктури та збільшення енергостійкості відбувається за такими основними напрямками:

1. Надання пільгових кредитів на відновлення енергетичної інфраструктури. Так, у червні 2024 року за сприяння НБУ 20 банків, активи яких формують понад 85% чистих активів банківського сектору, підписали Меморандум щодо фінансування відновлення енергетики. Варто зауважити, що банки враховують потреби різних категорій бізнесу та домогосподарств. Зокрема, фінансування може залучатися для проектів з будівництва об'єктів альтернативної енергетики, а саме: сонячних, вітрових чи біогазових станцій, побудови газотурбінних та газопоршневих електростанцій, придбання промислових акумуляторів, накопичувачів тощо. З червня 2024 року до березня 2025 року було подано 3 879 заявок від бізнесу на кредитування проектів із відновлення енергетичної інфраструктури на загальну суму 81,7 млрд грн та розпочато фінансування на суму 14,1 млрд грн.

2. Реалізація державних енергопрограм Фондом розвитку підприємництва, які передбачають стимулювання енергетичної незалежності шляхом часткової компенсації державою ставки за кредитами. Серед основних програм можна виокремити наступні: Програма «Доступні кредити 5-7-9%», Програма «Грін ДІМ», Програма «Енергонезалежність фізичних осіб – власників домогосподарств», Програма «Підтримка енергостійкості мікро та малих підприємств України». Позитивним фактором запровадження таких програм є не тільки їх спрямованість на відбудову та розвиток енергетичної інфраструктури, а й ре-

алізацію цього завдання шляхом «зеленої» трансформації, оскільки переважна більшість державних програм стосується використання альтернативних джерел енергії.

Ще одна Програма «Підтримка підприємств паливно-енергетичного комплексу» спрямована на підтримку суб'єктів господарювання в паливно-енергетичному комплексі шляхом здешевлення вартості кредитів, що пов'язані із відновленням, ремонтом або заміною пошкоджених внаслідок бойових дій об'єктів енергетичної інфраструктури теплових електростанцій та теплоелектроцентралей, що здійснюють виробництво електричної енергії.

3. Запровадження та реалізація програм, що сприяють збільшенню енергостійкості та одночасно заохочують до споживання товарів та послуг національного виробника. Так, наприклад, в рамках реалізації державної політики «Зроблено в Україні», можна отримати від держави компенсацію у 15% вартості (без ПДВ) за придбання енергетичного обладнання українського виробництва. Таким чином держава підтримує як виробників енергетичного обладнання, так і його покупців.

4. Стимулювання та підтримка розвитку «зеленої» енергетики, що в умовах сьогодення не лише дозволяє говорити про перехід до використання відновлюваних джерел енергії та ощадливого ставлення до навколишнього природного середовища, а й досягнення енергетичної незалежності та мінімізацію ризиків втрати викопних корисних копалин (що наразі спостерігається в окупованих регіонах). Стимулювання розвитку «зеленої» енергетики регулюється Законом України «Про альтернативні джерела енергії», яким серед основних інструментів передбачено встановлення «зеленого» тарифу на електричну енергію, вироблену з альтернативних джерел. Крім того, проводяться аукціони, в рамках яких розподіляються квоти з підтримки підприємств «зеленої» генерації. Така підтримка здійснюється шляхом гарантування викупу всього обсягу електричної енергії, за аукціонною ціною. Гарантованим викупом електроенергії опікується ДП «Гарантований Покупець».

5. Залучення іноземних інвестицій, в тому числі реалізація програм підтримки від міжнародних партнерів, фондів, організацій. Таке фінансування буде, перш за все, спрямоване на швидке відновлення постачання електроенергії та тепла, зокрема, за допомогою обладнання, яке можна оперативно встановити для задоволення нагальних енергетичних потреб. По-друге, такі програми мають сприяти декарбонізації виробництва та переходу України до кліматичної нейтральності завдяки енергетичній альтернативній трансформації. Модернізація енергетичного сектору передбачає відповідність європейським стандартам: збільшення частки відновлюваної енергетики, інтеграцію з енергосистемою ЄС та забезпечення енергоефективного споживання.

Підсумовуючи викладене вище зауважимо, що відновлення та розбудова енергетичної інфраструктури в Україні – одне з головних стратегічних завдань як під час війни, так і в повоєнний період. Успіх залежить від ефективної під-

тримки сектору через комбіноване використання банківського кредитування, державної допомоги та міжнародних інвестицій.

Ключові слова: енергетична інфраструктура, відновлювана енергетика, банківське кредитування, державна допомога, міжнародні інвестиції.

Keywords: energy infrastructure, renewable energy, bank lending, state aid, international investments.

*Добровольська Володимира Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ЛІЦЕНЗУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ліцензування є важливим засобом державного регулювання господарської діяльності, але на період воєнного стану Кабінет Міністрів України ввів деякі нормативні положення, які свідчать про дерегулювання зазначеної сфери. Так, за Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» введена процедура декларування, за якою «право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування декларації про провадження господарської діяльності» [1] та встановлений перелік відомостей, які мають бути у ній визначені. Взагалі «декларація про провадження господарської діяльності це документ, яким суб'єкт господарювання повідомляє дозвільний орган про свою відповідність вимогам законодавства до певного виду господарської діяльності (у тому числі матеріально-технічної бази, кваліфікації персоналу – якщо це зумовлено особливостями провадження відповідного виду господарської діяльності) та на підставі якого набуває право на провадження заявленого виду господарської діяльності і несе передбачену законом відповідальність» [2]. Тобто, нормативно, на період дії воєнного державна застосовує деякі спрощення щодо порядку та умов ліцензування господарської діяльності.

Також, Уряд України на протязі дії війни прийняв ще ряд нормативно-правових актів щодо ліцензування окремих сфер господарювання, так, за Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом» «ліцензії на право провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом, що були

видані на період воєнного стану в Україні, після закінчення строку, на який вони були видані, залишаються чинними у разі подання такими ліцензіатами до органу ліцензування документів та відомостей» [3]; Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Положення, яке визначає особливості процедури ліцензування, видачі дозволів на тимчасове мовлення з використанням радіочастотного спектра у період дії воєнного стану в Україні [4]. Слушною є думка про те, що саме «спрощений порядок отримання спеціального дозволу для провадження окремих видів господарської діяльності на підставі поданої декларації є надзвичайно важливим кроком підтримки суб'єктів господарювання під час воєнного стану та спрямований на забезпечення інтересів учасників господарських правовідносин» [5, с. 6]. Спрощення ліцензування сприяє зацікавленості суб'єктів господарювання у подальшому здійснювати свою діяльність та пристосовуватися до важких умов господарювання та доречним є розширення переліку деяких видів господарювання щодо пільгового ліцензування.

Перспективним нормативним кроком є уніфікація вищезазначених актів та прийняття єдиного законодавчого акту, який на сьогоднішній день існує у вигляді законопроекту передбачає: «Декларація, подана за цим законом прирівнюється по статусу до дозволу, ліцензії чи інших результатів надання публічних (електронних публічних) послуг. А декларації про провадження господарської діяльності, подані раніше, продовжують діяти відповідно до цього закону; декларація може бути подана в будь-якому місці країни – незалежно від того, де розташоване підприємство, чи мешкає підприємець; декларація буде дійсна на період дії воєнного стану та до кінця календарного року, в якому припинено або скасовано воєнний стан (але не менше трьох місяців з дня його припинення чи скасування). Після цього підприємець має звернутися за відповідними дозволами чи ліцензіями до дозвоільних органів. В разі такого звернення декларація буде чинною до отримання дозволу або ж відмови; отримані раніше дозволи, ліцензії, терміни яких закінчуються, автоматично продовжуються до кінця календарного року, в якому припинено або скасовано воєнний стан (але на термін не менший трьох місяців з дня його припинення чи скасування); у період дії воєнного стану переоформлювати раніше отримані дозвоільні документи, вносити зміни до інформації в декларації тощо не потрібно – навіть якщо настали визначені законодавством терміни для цього»[6]. Вважається за доцільне скоріше прийняти зазначений правовий документ задля забезпечення прозорості та оперативності ліцензування господарської діяльності.

Мінекономіки також додали, що «від початку повномасштабної війни перевели на декларативний принцип 58 дозволів, 13 ліцензій та до 500 інших публічних послуг для бізнесу. Крім того, у липні Міністерство цифрової трансформації анонсувало запуск на порталі «Дія» системи «єДозвіл», яка надаватиме повний цикл процедур видачі дозвоільних документів для бізнесу. Зокрема з «є-Дозволом» підприємці зможуть: подавати заяви про отримання, відновлення, зупинення чи анулювання ліцензій, розширення або звуження господарської діяль-

ності; інформувати про зміни в документах та відомостях, які долучалися до заяви; створювати та подавати декларації відповідності матеріально-технічної бази вимогам законодавства з питань охорони праці; отримувати інформацію про стан чи результати розгляду електронних документів; оплачувати надання адмінпослуг; скаржитися на дії органу ліцензування щодо порушення ним вимог законодавства у сфері ліцензування» [7].

Таким чином, можливо говорити про тенденцію дерегулювання господарської діяльності, адже в цілому «з метою відновлення національної економіки необхідно забезпечити подальше зменшення регуляторного та адміністративного навантаження на бізнес шляхом впровадження заходів дерегуляції на засадах ризик-орієнтованого підходу для розвитку саморегулювання бізнесу, що передбачає формування прозорої дозвільної системи та розвиток партнерських відносин суб'єктів господарювання із органами державного регулювання» [8, с. 130].

Список використаних джерел:

1. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 18.03.2022 № 314. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>

2. Декларація про провадження господарської діяльності. *Державна регуляторна служба України*. URL: <https://www.drs.gov.ua/>

3. Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 червня 2024 р. № 712. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-2024-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Положення про особливості процедури ліцензування у період дії воєнного стану в Україні : Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 29 вересня 2022 року № 624. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0624295-22#Text>

5. Баранік А. І. Окремі особливості ліцензування господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Участь молоді у розбудові агропромислового комплексу України* : матеріали студентської науково-теоретичної конференції (м. Миколаїв, 22-24 березня 2023 р.). Миколаїв : МНАУ, 2023. С. 6-8.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов провадження господарської діяльності в період дії воєнного стану в Україні : Закон України від 17.07.2024 № 3869-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3869-20#Text>

7. Рада скасувала дозволи й ліцензії для деяких видів бізнесу: як це працюватиме? *Заборона*. 17.07.2024. URL: <https://zaborona.com/rada-skasovala-dozvoly-j-licenziyi-dlya-deyakih-vydiv-biznesu-yak-cze-pracuyuvatyme/>

8. Онищенко С., Ківшик О., Єрмак Г. Деретуляція підприємницької діяльності як базис підтримки та відновлення національної економіки України. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 4. С. 124-132.

Ключові слова: ліцензування, декларація, декларування, засіб державного регулювання, воєнний стан, сфера господарювання.

Keywords: licensing, declaration, declaring, means of state regulation, martial law, economic sphere.

Згама Антоніна Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СУДОЧИНСТВІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний розвиток цифрових технологій спричиняє трансформацію усіх сфер суспільного життя, включаючи судову систему. Однією з найперспективніших інновацій є штучний інтелект (далі – ШІ), який дедалі частіше розглядається як інструмент оптимізації судового процесу. У господарському судочинстві, де вирішення справ вимагає ретельного аналізу великої кількості документів і обґрунтувань, ШІ може відігравати ключову роль у підвищенні ефективності правосуддя. Водночас впровадження ШІ у судовій системі супроводжується не лише технологічними, а й глибокими етичними та правовими викликами. У зв'язку з цим важливого значення набуває формування відповідної нормативної й ціннісної бази.

Зазначимо, що штучним інтелектом називають особливу технологічну систему, яка поєднує у собі найсильніші сторони людського інтелекту та штучно створеного, що дозволяє їй отримувати та накопичувати інформацію, здійснювати аналіз даних, робити певні висновки і навіть приймати рішення [1, с. 50].

У грудні 2018 року Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ) затвердила «Етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі», яка стала першим міжнародно-правовим документом, що визначає принципи застосування ШІ у сфері правосуддя. Хартія передбачає п'ять основоположних принципів: повагу до основоположних прав, недискримінацію, якість і безпеку, прозорість, нейтральність і контроль за рішеннями, а також доступність до правосуддя. У продовження цих європейських ініціатив, 2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив «Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні», яка визначає стратегічні напрями впровадження ШІ у державному секторі, зокрема і в судовій системі.

З метою недопущення порушень прав людини з боку ШІ (наприклад таких, як право на справедливий суд та право на індивідуальне визначення)¹³ без-

ня 2024 року Європейський парламент ухвалив Закон про штучний інтелект [2]. Прийняття цього нормативного акту заклало основу для формування правового механізму етичного та безпечного використання ШІ, з урахуванням можливих ризиків і викликів, що супроводжують його впровадження.

У своїй Стратегії розвитку на 2023 – 2027 рр. (проект станом на травень 2023) Верховний Суд передбачає, що ... ми сприяємо цифровій трансформації правосуддя, ми – суд високих технологій, (працюємо над розвитком онлайн та електронного суду, дистанційного розгляду справ, застосовуємо у роботі штучний інтелект, зокрема для забезпечення єдності практики, використовуємо сучасні інструменти для управління та комунікації у суді – сучасні програми, дашборди, наради у зумі)»[3]. Утім індикатором ставлення Верховного Суду до ШІ стала справа № 925/200/22, за результатами розгляду якої Суд негативно відреагував на використання результатів ChatGPT як джерела для обґрунтування юридичних позицій. Суд вказав, що апелювання до висновків ШІ без належного розуміння його можливостей є «виявом неповаги до суддів Верховного Суду»[4]. Утім, суддя Вронська Г. О. висловила окрему думку в цій частині: «пославшись на відповіді, згенеровані ШІ «ChatGPT», з метою обґрунтування своєї позиції, зважаючи на зміст заяви, наведені в ній доводи та аргументи, заявник не виявив неповаги до Суду та не поставив під сумнів його висновки, навпаки – прагнув з'ясувати та уточнити окремі висновки з питань, щодо яких висловився Верховний Суд»[5]. І такий підхід заслуговує на увагу, оскільки правильне використання ШІ може бути корисним для з'ясування складних юридичних питань. Це реалії сучасності, які неможливо ігнорувати, і не можна робити вигляд, що вони не існують.

Цілком слушно зазначає А. Гадкевич, що ... штучний інтелект впливає на сферу судочинства в двох основних напрямках: по-перше, як допоміжний інструмент для прийняття юридично обов'язкових рішень у різних формах судочинства, включаючи кримінальне право, по-друге, як засіб делегування виконання вторинних завдань суддями та працівниками суду[6, с. 31].

У результаті внесення змін до Кодексу суддівської етики маємо положення статті 16, які визначили, що використання суддею технологій ШІ є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства[7]. Важливість цієї норми підтверджується положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що визначають етику суддів, організаційні форми суддівського самоврядування та роль з'їзду суддів України.

Наразі можемо сміливо стверджувати про доцільність використання різних систем штучного інтелекту. Згідно з класифікацією австралійської професорки Т. Соурдін, існує три рівні впровадження ШІ в сферу правосуддя. Перший рівень передбачає допоміжну функцію штучного інтелекту – зокрема, інформування, консультування та підтримку суддів і працівників апарату суду. Другий рівень охоплює делегування ШІ певних функцій, раніше здійснюваних безпосередньо судами, що свідчить про замінювальну роль технологій. Найрадикальнішим є

третій рівень, на якому штучний інтелект фактично замінює людину-суддю, докорінно трансформуючи саму структуру судочинства. Останній етап характеризується як підживна інновація і наразі вважається найменш розвиненим як з точки зору нормативно-правової бази, так і з позиції масштабності реалізованих реформ [8, с. 1117].

І ось тут найбільш гострим постає питання про практичну можливість застосування третього рівня – заміну судді як людини на ШІ. Так, у Китаї ще з 2017 року застосовуються роботизовані судді з функціями ШІ для розгляду справ, пов'язаних з торговельними спорами, відповідальністю в електронній комерції та порушеннями авторських прав. Один із таких роботів-суддів уже розглянув мільйони справ[9]. У США компанія DoNotPay створила так званого «робо-адвоката», який вже допоміг виграти тисячі справ у сферах штрафів, повернення коштів тощо [10, с. 47]. У 2023 році планувався експеримент із «віртуальним адвокатом» у суді, проте з юридичних причин він не відбувся.

Великобританія досягає значних успіхів у цій галузі, оскільки був створений алгоритм для роботи робота-судді. Найцікавіша частина цього проекту полягала в тому, що дослідники продемонстрували алгоритму кілька справ, які підпадають під юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Рішення алгоритму збігалися з 79% рішень Суду. Алгоритм все ще вдосконалюється, щоб стати більш функціональним[9].

У грудні 2024 р. Національним агентством кваліфікації внесено Професійний стандарт «Суддя» до Реєстру кваліфікацій. «Назва документа, що підтверджує професійну кваліфікацію особи: рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про підтвердження здатності судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді (за результатами кваліфікаційного оцінювання); подання Вищої ради правосуддя Президентів України про призначення судді (за результатами розгляду рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України)»[11]. У цьому контексті впровадження технологій штучного інтелекту, зокрема концепції віртуального судді, не може розглядатися як повноцінна альтернатива судді-людині. Віртуальний суддя, навіть за умов високої технологічної точності, не здатен виконати ключову вимогу професійного стандарту – бути суб'єктом, що пройшов складну багаторівневу оцінку фахової підготовки, етичної доброчесності та здатності ухвалювати рішення, що ґрунтуються не лише на правових нормах, а й на принципах справедливості та гуманізму. Тому у майбутньому віртуальний суддя може бути ефективним інструментом підтримки судочинства, проте не здатен замінити кваліфікованого фахівця, професійна придатність якого підтверджена у встановленому порядку відповідно до національного стандарту.

Таким чином, ШІ має значний потенціал у судочинстві, в тому числі господарському, здатний забезпечити ефективність, доступність і передбачуваність судового процесу. Відкритим залишається питання про перспективи участі віртуального судді у відправленні правосуддя. Для подолання цієї проблеми необ-

хідно розробити чіткі стандарти використання ШІ в судочинстві, що забезпечать його ефективне і етичне застосування. А поки монополія на відправлення правосуддя зберігається.

Список використаних джерел:

1. Ершова О. Л., Бажан Л. І. Штучний інтелект – технологічна основа цифрової трансформації економіки. Статистика України. 2021. № 3. С. 47–55
2. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>
3. Стратегія розвитку Верховного Суду на 2023 – 2027 роки (проект станом на травень 2023). 41 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pFBjyBAfrCCoOpnHEOS5WFFq0ANSBk-t/view>.
4. Ухвала Верховного Суду від 08.02.2024 року у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639>
5. Окрема думка Судді Верховного Суду Вронської Г. О. від 08.02.2024 року у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074064>
6. Гачкевич А. Вплив штучного інтелекту на сферу судочинства та перспективи подальших досліджень. *Слово національної школи суддів України*. 2024. № 1 (46). С. 27-37.
7. Про затвердження Кодексу суддівської етики: рішення XI (чергового) З'їзду суддів України від 22.03.2013. *Офіційний сайт Верховної Ради*. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#n123>
8. Sourdin T. Judge v. Robot: Artificial Intelligence and judicial decision-making. *University of New South Wales Law Journal*. 2018. No. 41 (4). P. 1114–1133.
9. Chukwunoyenim O. Robotic judges: a future to desire or not? SSRN. URL: <https://ssrn.com/abstract=4387301>
10. Chesterman S. All rise for the honourable robot judge? Using Artificial Intelligence to Regulate AI, Technology and Regulation. *NUS Law Working Paper*. 2022. No. 2022/019. P. 45-57. SSRN. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4252778>
11. Професійний стандарт «Суддя» : Рішення Правління Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» № 363 від 16 грудня 2024 р. URL:https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/694-proekt_sudda_1.pdf

Ключові слова: штучний інтелект, судочинство, цифрові технології, віртуальний суддя, монополія правосуддя.

Keywords: artificial intelligence, judiciary, digital technologies, virtual judge, monopoly on justice.

Квасніцька Ольга Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук,
доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕННЯ ОПЕРАТОРІВ ДОСТУПНОГО ЖИТЛА У СВІТЛІ ЗАКОНОПРОЄКТУ «ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ» ТА ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НЕСПРОМОЖНІСТЬ

В Україні житлове законодавство є рудиментом “совєтської” системи, яке не базується на справедливому розподілі та забезпеченні житлом, не регламентує прозорий облік та формування житлового фонду громад, не містить дієву архітектуру соціального житла. Поряд з цим, враховуючи свою архаїчність, є неузгодженим з містобудівним, господарським та цивільним законодавством, які пройшли вже не один етап реформування. Тому впровадження житлової політики на засадах доступних механізмів, прозорих процедур та можливостей, за яких кожен скористається своїм конституційним правом на житло та достатній життєвий рівень є актуальним та потребує дослідження в рамках нового житлового законодавства взагалі та окремо його інститутів, одним з яких є інститут операторів доступного житла.

Відповідно до законопроекту “Про основні засади житлової політики” оператором доступного житла є підприємства, установи, організації, основною статутною діяльністю яких є будівництво доступного житла або здійснення управління таким житлом, або будівництво та здійснення управління доступним житлом [1], які набувають статус оператора після включення до Єдиної інформаційно-аналітичної житлової системи. Аналіз положень проекту дозволяє тлумачити правовий статус оператора доступного житла, як суб’єкта господарської діяльності на якого розповсюджуються загальні правила організації, ведення та припинення такої діяльності.

Між тим, правове положення операторів доступного житла має бути чітко прописним, а критерії щодо набуття статусу оператора доступного житла вичерпно регламентованими виключно Законом.

В проекті “Про основні засади житлової політики” не визначені критерії за допомогою яких юридична особа може претендувати на статус оператора доступного житла, через внесення інформації до відповідного Реєстру операторів доступного житла. На сьогодні ці питання не стали предметом дискусії, між тим потребують відповідного аналізу, оскільки саме суб’єкти господарювання, які будуть внесені до Реєстру операторів доступного житла, матимуть можливість приймати участь у конкурсах на будівництва соціального житла в громадах та отримувати певні преференції (земельні, податкові, містобудівні). Так ст. 24 законопроекту передбачено, що оператори доступного житла у порядку, визначеному законодавством, мають право на отримання пільгових довгострокових

кредитів, грантів та компенсацій за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, коштів міжнародної технічної допомоги, інших джерел, не заборонених законодавством, на отримання державних та місцевих гарантій для забезпечення виконання частини боргових зобов'язань за кредитами (позиками), що залучаються для фінансування будівництва доступного житла та управління ним [1].

Оскільки мова йде про юридичних осіб, то до таких критеріїв варто віднести:

- вимоги до організаційно-правової форми, виключно товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства, основною статутною діяльністю яких є будівництво доступного житла та здійснення управління таким житлом (*і тут звертаємо увагу на поєднання будівництва та управління, а не надання права альтернативи, як передбачено законопроектом*);
- наявність сформованої наглядової ради;
- наявність фінансової спроможності, яка підтверджується фінансовою звітністю;
- досвід роботи у сфері будівництва та управління житлом не менше 3 років;
- репутаційна складова та відсутність прийнятих рішень про застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) відповідно до Закону України «Про санкції»;
- спрямування понад 30 % отриманого прибутку на досягнення соціальної цілі визначеної статутом підприємства;
- виконання 20 % соціальних зобов'язань територіальної громади за місцезнаходженням/веденням діяльності такого товариства.

Особливістю діяльності таких операторів має стати вимога щодо надання житла в оренду за цінами, нижчими за ринкові, та щодо реінвестування чітко визначеної частки свого доходу в будівництво й утримання житлового фонду. Такий підхід викликаний потребою окреслити сферу відповідальності операторів доступного житла, що полягає:

- в розбудові соціального житла: оператори житла разом із місцевими органами влади приймають і виконують рішення щодо створення нового соціального житла;
- в орендній платі: розробка політики розподілу житла та політики орендної плати, комунікація з мешканками та мешканцями соціального житла;
- в управлінні будинком: девелопмент, юридичне, технічне та фінансове управління будинком;
- в утримання соціального житла та ремонті: планування технічного обслуговування, огляд і ремонт майна, послуги з прибирання, послуги з благоустрою [2, с.10].

Слід врахувати, що в Цивільному кодексі України, в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», в Кодексі України з процедур банкрутства

не визначені правові механізми захисту прав та інтересів кредиторів не з грошовими вимогами та особливості у разі ліквідації або банкрутства операторів доступного житла.

Кодекс України з процедур банкрутства, виходячи з природи грошового зобов'язання в провадженні у справах про банкрутство юридичних осіб, не передбачає особливості провадження такої категорії боржників-забудовників. Більше того, провадження справ про банкрутство-забудовників відбувається за загальними правилами, незважаючи на низку особливостей, а тому у разі неплатоспроможності оператора доступного житла спеціального регулювання потребуватиме продаж активів оператора та гарантії щодо забезпечення прав отримувачів соціального житла. Мова йде про об'єкти нерухомості, незвершене будівництво, що матиме ознаки соціального житла та за рахунок якого буде формуватися ліквідаційна маса боржника/банкрута та з урахуванням загального підходу може бути продана на аукціоні, і як наслідок вплине на зміну цільового призначення таких об'єктів. Крім цього, інтереси осіб, які отримали житло у соціальну оренду, мають бути захищені, а їх статус в провадженні справи про банкрутство визначений.

Таким чином, об'єкт нерухомості (соціальне житло), як продукт діяльності операторів доступного житла, має бути захищеним з боку держави, через заборону зміни цільового використання, регламентацією окремих гарантій та преференцій у разі будівництва доступного житла, а інтереси отримувачів соціального житла, в разі неплатоспроможності оператора доступного житла забезпеченими за рахунок включення їх до складу учасників провадження справи про банкрутство. Так у разі визнання забудовника – оператора доступного житла банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури слід передбачити імперативну норму стосовно продажу соціального житла – об'єкта ліквідаційної маси виключно оператору соціального житла, що дозволить зберегти цільове призначення даного активу, з обов'язковим погодженням такого продажу арбітражним керуючим з уповноваженим органом, якщо оператором є суб'єкт комунальної або державної форми власності.

Поряд з цим, невизначеним залишається питання за якою процедурою буде визначатися суб'єкт господарювання, який буде добудовувати об'єкт незавершеного будівництва (соціальне житло), та які інструменти судових процедур будуть ефективними у разі не покриття видатків за рахунок гарантійної частки будівництва об'єкта нерухомого майна.

Отже, з врахуванням даних проблем слід в Кодексі України з процедур банкрутства передбачити приписи щодо особливостей судових процедур операторів доступного житла, а в разі добровільної ліквідації оператора доступного житла передбачити вимогу, відповідно до якої ліквідаційна комісія забезпечить передачу соціального житла, у тому числі незавершеного будівництва, у комунальну власність зі збереженням цільового призначення такого об'єкта.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що правова категорія «оператор доступного жила» запропонована законопроектом “Про основні засади

житлової політики” є недосконалою редакція 24 статті потребує доопрацювання. Зі свого боку пропонуємо наступне визначення даної дефініції: «Операторами доступного житла – товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство, основною статутною діяльністю яких є будівництво доступного житла та управління таким житлом, які реінвестують 30 відсотків свого доходу в будівництво й утримання житлового фонду та набувають статус оператора після включення до Реєстру операторів доступного житла.»

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України “Про основні засади житлової політики”. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35482.html>
2. Основні засади державної житлової політики: рекомендації до розробки закону : Аналітична записка / І. Вербицький, Л. Федорова, А. Боброва. 28.06.2023 р. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osnovni-zasady-derzhavnoyi-zhytlovoi-polityky-rekomendacziyi-do-rozrobky-zakonu-2/>

Ключові слова: соціальне житло, оператор доступного житла, забудова, будівництво, неплатоспроможність, банкрутство, захист інтересів.

Keywords: social housing, affordable housing operator, development, construction, insolvency, bankruptcy, protection of interests.

Попелюк Вадим Павлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВОЮ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТЛО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соціальна значущість в Україні забезпечення громадян житлом не викликає сумнівів, але в умовах війни загострилася проблема створення державою дієвих механізмів для вирішення житлових проблем. Більш того, для функціонування правової демократичної держави важливим є забезпечення реалізації людиною права на житло, що складає основу приватної власності на об’єкти нерухомого майна, адже забезпечення з боку держави належної охорони даного інституту є одним із пріоритетних напрямів діяльності всієї правової системи та розвитку демократичного суспільства.

Конституція України, як однією із основних конституційних засад, встановлює в статтях 41, 47 Конституції України заборону на протиправне позбавлення права власності та непорушність цього права і те що, будь-які обмежувальні приписи стосовно порушення права приватної власності можуть передбачені тільки законом [1].

Житло для будь-якої людини є певною умовою її належного розвитку, а Україна, як держава гарантує всім своїм громадянам право на житло. При цьому, як зазначає Марценко Наталія, що в конституційному праві, термін «житло» означає адресно-географічні координати обраного місця, яке є приміщенням і призначене для проживання людини. На відміну від конституційно-правового розуміння зазначеного поняття, цивільно-правова категорія житла, підпадає під поняття нерухомої речі, яка перебуває в обороті, а саме: «...повинно допускати фізичну можливість вчинення дії, предмета угоди» [2, с. 122].

В той же час, не вдаючись в детальний аналіз чинного законодавства щодо поняття «житла» зазначено, що воно виступає об'єктом житлових правовідносин та узагальнює в собі поняття, що стосуються різних об'єктів нерухомості, які відносяться до житлових приміщень.

В будь-якому разі, під час дії воєнного стану на території країни відбувається значне звуження прав людини, що носить негативний характер передусім для приватної сфери життя. Так, пунктом 4 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено можливість застосування органами державної влади таких обмежень: примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка [3]. Для порівняння, нормами статті 150 Житлового кодексу України регламентовано реалізацію права приватної власності на нерухоме майно так: громадяни, які мають у приватній власності будинок (частину будинку), квартиру, користуються ним (нею) для особистого проживання і проживання членів їх сімей і мають право розпоряджатися цією власністю на свій розсуд: продавати, дарувати, заповідати, здавати в оренду, обмінювати, закладати, укладати інші не заборонені законом угоди [4].

Відповідно положеннями Житлового кодексу України встановлено виключне право власника житлового об'єкта вчиняти правомірні дії стосовно свого нерухомого майна. Проте, війна дала правові підстави для обмеження права приватної власності на житло без реальних та ефективних механізмів відновлення такого права.

Цілком погоджуючись з думками та дослідженнями Рогового А., що російська агресія стала викликом для нашого суспільства та держави, тому потребує створення від держави відповідних механізмів у сфері житлової політики. Більш того, російська агресія проти України спричинила велику напруженість в сфері геополітики та велику кількість біженців до Європи (особливо у країни Центральної та Східної Європи). Також російська агресія призвела до зруйнування частини економіки та цивільної інфраструктури, що вплинуло загалом на економічний та соціальний добробут України. Житлова криза, яка викликана соціальною турбулентністю, виникла не тільки в тих регіонах, де ведуться бо-

йові дії, але й у по всій Україні. Війна істотно вплинула на ринок житла по всій Україні, що призвело підвищення вартості житла, підвищення вартості оренди в регіонах віддалених від районів бойових і навпаки до зниження вартості житла в регіонах наближених до ведення бойових дій. Як будь-який воєнний конфлікт, російська агресія призвела до зниження доступності житла, появи неформальних поселень, змін в підходах до моделі житлового будівництва та відповідно вимагає змін в житловій політиці, оскільки [5, 123].

Окупація певних території України та ведення бойових дій, привела до того, що значна кількість громадян, на жаль, були вимушені покинути власні будинки через їх руйнування. Тобто, практично йдеться про втрату права приватної власності на житло. При цьому, житловий фонд держави зазнає колосальних втрат, що в подальшому спричинить різко негативний вплив на всю економічну систему. За попередніми підрахунками Київської школи економіки, руйнування житлового фонду оцінюються в 54 мільярди доларів [6]. Звичайно, дані втрати стануть справжнім викликом для фінансової сфери країни в умовах післявоєнної відбудови, однак даний напрямок діяльності держави є вкрай важливим.

Безумовно, що відбудова житлового фонду є тривалим у часі та потребує створення ефективних заходів житлової політики в напрямку відбудови та реконструкції житла. Оскільки, окрім фактичної неможливості реалізації права приватної власності на житло через фізичне знищення об'єктів, також настають негативні юридичні наслідки для власників такого майна – втрата права власності.

Вагомим кроком в цьому напрямку стало прийняття 23 лютого 2023 Закону України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження...», в якому встановлено, що: громадяни України, майно яких було знищене, зможуть отримати відшкодування від держави із одночасною втратою права власності на таке майно [7].

Отже, вищенаведене доводить, що введення воєнного стану в державі та вчинення акту збройної агресії стало надзвичайним викликом для правової системи України. Адже однією з цілей врегулювання суспільних відносин у сфері житлового права є забезпечення реалізації права власності на нерухоме майно громадянами.

На жаль, активні бойові дії на території держави спричиняють, як фізичне знищення об'єктів житлового фонду, так і настання негативних юридичних наслідків для власників – втрата права власності. На даний час врегульовано лише деякі елементи механізму захисту права власності через виплату державою компенсації за знищене або пошкоджене майно. Така державна політика повинна сприяти за можливості відновленню втраченого права або ж відшкодувати завдані збитки фізичним особам, майно яких не підлягає відбудуванню.

Безумовно, що завдання з відновлення житлового фонду є поетапним та надзвичайно масштабним та потребує створення державою простих та доступних механізмів з отримання житла. Крім того, основою якісно нових підходів воєнної та після воєнної житлової політики повинні стати принципи, які забезпечать доступність до якісного та сучасного житла.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Марценко Н. Порівняльно-правова характеристика поняття житла у національному та міжнародному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4 (16). С. 121–125. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/559.2>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Житловий кодекс України від 30.06.1983 № 5464-X. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>
5. Роговий А. Вплив воєнного стану на формування та реалізацію житлової політики України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 4 (32). С. 121-131. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277029/271833>
6. За останніми обрахунками загальна сума прямих збитків інфраструктури становить \$103.9 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-ostannimiobrahunkami-zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-103-9-mlrd/>
7. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України ід 23.02.2023 № 2923-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

Ключові слова: житло; житловий фонд, ринок житла, повномасштабна війна.

Keywords: housing; housing stock, housing market, full-scale war.

Войнарівський Микола Миколайович

суддя Миколаївського районного суду, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКИХ САНКЦІЙ У ПЕРЕВЕЗЕННЯХ

Зростання обсягів автомобільних перевезень, інтеграція транспортних систем та посилення вимог до безпеки роблять питання публічно-правової відповідальності перевізника особливо актуальним.

Попри наявність правового регулювання цих питань у Законі України «Про автомобільний транспорт» та інших законодавчих актах практика правозастосу-

вання виявляє низку проблем, зокрема, неоднозначність тлумачення норм, труднощі в доказуванні порушень і визначенні меж відповідальності.

Першою проблемою у цій сфері виявляється значна зарегульованість питань автомобільних перевезень та множинності підзаконних актів регулювання, серед яких виділяються не лише Правила перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, затвердженими наказом Міністерства транспорту та зв'язку України № 363 від 14.10.1997, Порядок проведення рейдових перевірок (перевірок на дорозі) в редакції Постанови Кабінету Міністрів України № 79 від 02.02.2022, але й Статут автомобільного транспорту УРСР від 27.06.1969 р.

Причому застарілий Статут 1969 року за своєю природою не може враховувати сучасний стан вільних ринкових відносин, але на нього продовжують посилалися суди при прийнятті рішень. Наприклад, у рішенні господарського суду Херсонської області 22 грудня 2021 року Справа № 923/1032/21 застосовуються застарілі категорії «матеріальної відповідальності автотранспортних підприємств», які не дозволяють чітко кваліфікувати сферу регулювання та відповісти на запитання про можливість віднесення цих положень, наприклад, до адміністративно-господарських санкцій.

Інші підзаконні акти у цій сфері хоча й мають істотне значення для правозастосування у цій сфері, адже визначають зміст правил здійснення автомобільних перевезень, порушення яких карається адміністративно-господарськими санкціями відповідно до закону, але не характеризуються стабільністю, послідовністю та зменшенням втручання у засади здійснення відповідної господарської діяльності. Зокрема, чинний Порядок проведення рейдових перевірок (перевірок на дорозі) в редакції Постанови КМУ № 79 від 02.02.2022, прийшов на заміну Порядку здійснення державного контролю на автомобільному транспорті, затверджений постановою КМУ від 08.11.06 р. № 1567, але за своїм змістом він лише посилив тиск на бізнес у цій сфері, адже по суті, замість планових та позапланових перевірок переважне застосування отримали рейдові перевірки на дорогах, що за визначенням не можуть бути глибокими та усебічними.

Дослідженнями, серед іншого, відзначаються наступні негативні наслідки подібного зміщення акцентів у проведенні перевірок автомобільного транспорту:

- використання можливості ініціювати перевірку за заявою з метою сприяння недобросовісній конкуренції на ринку пасажирських перевезень;
- використання рейдових перевірок як інструменту тиску на бізнес, коли частота та місця таких перевірок не регламентуються та навіть відсутня обов'язковість «фіксації факту проведення рейдової перевірки, коли за її результатами не було виявлено порушень»;
- невичерпний перелік обставин і вимог, які можуть перевірятись під час рейдової перевірки, та недоліки Закону України «Про автомобільний транспорт» щодо переліку необхідних документів тощо [1].

Це призводить до численних адміністративно-господарських штрафів, які накладаються на суб'єктів господарювання – автомобільних перевізників, в тому числі на підставі відсутності тих чи інших документів на вантаж.

Другою проблемою у цьому контексті є відсутність визначеності із приводу того, які документи повинні пред'являти перевізники. Це призводить до спотворення мети закону щодо забезпечення, насамперед безпеки перевезень (про це свідчить навіть назва відповідного контролюючого органу: Державна служба України з безпеки на транспорті). Зокрема, отримали поширення випадки, коли помилка у визначенні маршруту перевезення на трафареті напису на лобовому склі транспортного засобу призводило до відповідного адміністративно-господарського штрафу на суб'єктів господарювання у розмірі 17000 гривень (див., наприклад, рішення Одеського окружного адміністративного суду у справі № 420/39/23 від 06 березня 2023 року: [2]).

Третьою проблемою є вимога щодо супроводу перевезення певними документами, які не завжди узгоджуються із реальним змістом господарської операції, хоча це має бути предметом постійної уваги законодавця [3, с. 218]. Зокрема, йдеться про товаро-транспортну накладну на вантаж, передбачену Законом України «Про автомобільний транспорт», ненадання якої відповідно до статей 34, 48 та 60 цього Закону є підставою для накладання адміністративно-господарського штрафу на автомобільного перевізника.

Для порівняння, у США штрафи не перевізників накладаються не за відсутність товаротранспортного документа при перевезення будь-яких вантажів автомобільним вантажним транспортом, а лише за відсутність транспортних документів «cargopapers» стосовно небезпечних вантажів (Hazardous Materials Violations). Саме це передбачено положеннями § 177.817 (а) «Транспортні документи» Кодексу Федерального регулювання CFR.

Також потрібно звернути увагу на дискрецію у визначенні розмірів штрафу, яка повною мірою відсутня в Україні, коли навіть за відсутності суспільної небезпеки правопорушення штрафи накладаються за формальними ознаками правопорушення. Це можна пояснити запобіганням корупційних ризиків при застосуванні штрафів, але є достатньо примітивним способом відповідної боротьби, адже посадова особа вирішує питання самого факту наявності чи відсутності транспортного документа при перевезенні вантажу. Отже відсутність верхньої та нижньої межі штрафу лише зміщує акцент у корупційних проявах державного управління, а не запобігає йому.

Насправді, пропорційним заходом у цьому разі є регламентування критеріїв, за якими можливо зменшення чи збільшення розміру адміністративно-господарських санкцій.

Зокрема, як свідчить досвід США, встановлення верхньої та нижньої межі у відповідних відносинах цілком може бути піддане унормуванню задля правової визначеності та формування адекватного співвідношення розміру санкції випадку суспільної небезпеки й ризиків порушення публічного порядку у відповідній сфері.

Положення про покарання та інші процедурні положення визначають, що ненадання транспортного документу для перевезення небезпечних матеріалів встановлює штрафи у розмірі від 3000 до 6000 доларів США (розділу 49 CFR Part 386, Додаток В).

При вдосконалення положень про адміністративно-господарські санкції у цій сфері потрібно також враховувати, що контрольні заходи не можуть існувати у відриві від інших господарських операцій та мають бути узгодженими, а не суперечити їм.

Наприклад, вимога до володільця транспортного засобу щодо супроводу вантажу товаротранспортною накладною входить у суперечність із порядком обігу товарних запасів.

Відповідно, виникає розбіжність між господарськими та контрольними операціями, не кажучи вже про те, що у багатьох випадках, зокрема коли йдеться про перевезення звичайних вантажів, які не є небезпечними, важко зрозуміти суспільну небезпеку та відповідну мету встановлення жорстких адміністративно-господарських санкцій (1000 розмірів неоподаткованого мінімуму доходів громадян) незалежно від економіко-правових умов відповідного правопорушення та конкретних обставин. Адже відповідна документація може бути наявною на підприємстві, яке перевозить власний вантаж.

Отже, без вирішення нагальних проблем застосування адміністративно-господарських санкцій при перевезеннях, буде важко розраховувати на активізацію підприємницької активності та рух у напрямі цивілізованих країн світу.

Список використаних джерел:

1. Климосюк А., Рябченко Т., Панченко А. Проведення рейдових перевірок автомобільних перевезень пасажирів: інструмент виявлення порушників чи можливість для зловживань? Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». URL: https://izi.institute/media/analysts/pdf/2025/01/27Аналітичний_звіт.pdf
2. Рішення № 109372334, 06.03.2023, Одеський окружний адміністративний суд. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/109372334/>
3. Подцерковний О. П. Про розбіжність економічного змісту та юридичної форми суспільних відносин. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2010. Т. 9. С. 217-225.

Ключові слова: автомобільні перевезення, адміністративно-господарські санкції, штраф, транспортні документи, перевірка автомобільного транспорту, господарське законодавство.

Keywords: road transportation, administrative and economic sanctions, fine, transport documents, inspection of road transport, economic legislation.

ВІДОКРЕМЛЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КОНЦЕНТРАЦІЇ МАЙНОВИХ СПОРІВ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

У сучасних правових системах банкрутство дедалі більше розглядається не лише як спосіб припинення діяльності неплатоспроможного боржника, а як складна, комплексна процедура, що включає вирішення численних майнових спорів. В Україні цей виклик покликане розв'язати відокремлене провадження – інструмент, що функціонує всередині основної справи про банкрутство. Його належна імплементація може суттєво підвищити ефективність реалізації процедур неплатоспроможності.

1. Поняття та функціональне призначення відокремленого провадження

Відокремлене провадження – це сукупність процесуальних дій в межах справи про банкрутство, спрямованих на розгляд спорів щодо права власності, виступу майна, визнання правочинів недійсними, тощо, які прямо впливають на склад і обсяг ліквідаційної та конкурсної маси. Його правова природа полягає в поєднанні елементів класичного позовного провадження з особливостями інституту банкрутства.

Відокремлене провадження дозволяє забезпечити «однорідність юрисдикції», усуваючи конфлікти повноважень між господарськими, цивільними, адміністративними судами щодо майна боржника, що опинився у стані неплатоспроможності.

На жаль, поняття відокремленого провадження досі не визначається у процесуальному законодавстві України, що заважає системно підходити до його вдосконалення з урахуванням конкуруючого погляду на процесуальну природу відповідних процедур з боку суддів різної спеціалізації та наукових шкіл, зокрема щодо податкових та деяких інших спорів за участі боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство.

2. Принцип концентрації майнових спорів у справі про банкрутство

Кодекс України з процедур банкрутства (КУзПБ) закріплює принцип, за яким всі спори, що можуть вплинути на формування ліквідаційної та конкурсної маси, мають розглядатися виключно в межах справи про банкрутство. Зокрема, ч. 2 ст. 7 КУзПБ, якщо узагальнити відповідні положення, орієнтує на те, що господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, розглядає в межах цієї справи всі майнові спори, що стосуються боржника та його майна, включно з податковими зобов'язаннями, поверненням майна, визнанням недійсними правочинів і результатів аукціонів, стягненням зарплати та поновленням на роботі посадових осіб.

З набранням чинності Кодексом Велика Палата Верховного Суду у своїх постановках дійшла висновку, що всі майнові спори за участю боржника у спра-

ві про банкрутство мають розглядатися виключно господарським судом, який здійснює провадження у цій справі, і саме в межах цього провадження. (прикладом є постанови Велика Палата Верховного Суду у справі № 607/6254/15-цвд 15.01.2020, по справі № 50/311-бвід 28.01.2020) [1].

Отже, йдеться як про позови боржника до третіх осіб, так і про позови до боржника. Такий підхід відповідає загальній меті банкрутства – забезпечити задоволення вимог кредиторів у найвищому можливому обсязі.

Як зазначає Верховний суд, у відокремленому провадженні вирішуються майнові спори, стороною яких є боржник. Завдання такого провадження полягає у збереженні й поповненні активів або конкурсної маси боржника [2].

З практичної точки зору це дозволяє уникати:

- дублювання спорів в різних юрисдикціях;
- взаємовиключних рішень щодо одного й того самого майна;
- зловживань процесуальними правами боржника або кредиторів.

Поряд із цим не завжди можна однозначно відділити одні спори, що можуть вплинути на формування ліквідаційної чи конкурсної маси, від інших, позаяк природа спорів може бути комплексною. Неповнота законодавчого регулювання створює широкі можливості для різного тлумачення процесуальних норм та ускладнює оперативний та ефективний розгляд справ про банкрутство.

3. Для порівняння, у німецькому праві (Insolvenzordnung, InsO) [3] також чітко реалізовано принцип концентрації. Згідно з § 89 InsO, Згідно з § 89 InsO, після відкриття провадження з неплатоспроможності кредитори не мають права здійснювати або продовжувати ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ЗАХИСТ своїх вимог стосовно майна, що входить до складу Insolvenzmasse (майнової маси). Це правило гарантує:

- централізований контроль суду та Insolvenzverwalter над усім майном боржника;
- неможливість задоволення окремих кредиторів поза загальною процедурою;
- запобігання «гонці за активами» (race to the courthouse).

Таким чином, принцип, реалізований у § 89 InsO, співзвучний з українським підходом до зосередження майнових спорів у межах справи про банкрутство. Різниця полягає у формах реалізації – в Німеччині це запроваджується через обмеження повноважень кредиторів [4], а в Україні – через процесуальний інструмент відокремленого провадження.

Наявність у суду повноважень розглядати ці спори в межах справи про банкрутство дозволяє уникнути фрагментації судового контролю та забезпечити баланс інтересів боржника і всіх кредиторів.

4. Висновки і пропозиції

Враховуючи національну специфіку та позитивний зарубіжний досвід (зокрема Німеччини), відокремлене провадження має всі підстави стати дієвим інструментом правового регулювання майнових спорів у процедурі банкрутства. Задля підвищення його ефективності доцільно:

- вдосконалити на рівні КУЗПБ чіткий алгоритм застосування відокремленого провадження, в тому числі з погляду виконання відповідних рішень господарського суду у випадку закриття провадження;
- врегулювати випадки розгляду спрва за участі боржника в інших судових провадженнях;
- забезпечити підготовку арбітражних керуючих і суддів у частині реалізації принципу концентрації спорів,
- вивчати і адаптувати досвід ЄС щодо інституційного закріплення єдиного форуму для всіх спорів у межах неплатоспроможності.

Подальший розвиток і вдосконалення відокремленого провадження має стати одним із пріоритетів вдосконалення банкрутного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Банасько А. Актуальна судова практика Верховного Суду в справах про банкрутство. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_aktualna_sud_praktika_2024.pdf (дата звернення: 12.04.2025)
2. Постанова КГС ВС від 04.10.2023 по справі № 910/8316/20. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/113958171> (дата звернення: 12.04.2025).
2. Bundesministerium der Justiz. Insolvenzordnung (InsO) vom 5. Oktober 1994 (BGBl. I S. 2866), zuletzt geändert durch Artikel 8 des Gesetzes vom 22. Dezember 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 394). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/inso/___89.html (дата звернення: 12.04.2025).
4. Fuchs F., Leithaus R. Folgen und Wirkungen der Eröffnung eines Insolvenzverfahrens. URL: <https://www.cmshs-bloggt.de/insolvenzrecht/folgen-und-wirkungen-der-eroeffnung-eines-insolvenzverfahrens/> (дата звернення: 12.04.2025).

Ключові слова: банкрутство, стан неплатоспроможності, відокремлене провадження, майновий спір, господарське судочинство.

Keywords: bankruptcy, insolvency, separate proceedings, property dispute, commercial litigation.

Артьомов Дмитро Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ЩОДО ПОНЯТТЯ ГОСПОДАРЬСЬКОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Господарський процес представляє собою певну цілісну систему проваджень, які послідовно і логічно відбивають його процедуру, та, як правило, провадження асоціюють із його стадіями. Так, на думку фахівців «господарський процес складається з п'яти стадій: 1) провадження в господарському суді першої

інстанції; 2) провадження в апеляційній інстанції; 3) провадження в касаційній інстанції; 4) перегляд за нововиявленими обставинами судових актів господарського суду, що вступили в законну силу; 5) виконання судових актів. Кожна стадія господарського процесу має свій зміст, охоплює собою визначену сукупність процесуальних дій, спрямованих на досягнення самостійної мети: вирішити спір по суті, перевірити правильність прийнятого рішення, привести його у виконання і т. д.» [1]. Тобто, стадії послідовно можуть відбуватися одна за одною, але виключно за волевиявленням сторін справи та інших осіб, що свідчить про диспозитивність господарського судочинства.

На думку інших саме «єдність господарського судочинства (господарського процесу) забезпечується тим, що розгляд справи здійснюється в порядку, передбаченому ГПК України. Виходячи з інстанційності судової системи і процесуальних функцій судів різних інстанцій, крім проваджень у суді першої інстанції (наказного провадження; позовного провадження (загального або спрощеного), структурно господарське судочинство як система складається з апеляційного та касаційного проваджень. Також ГПК України передбачає такі специфічні провадження господарського судочинства, як перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами, провадження у зв'язку з розглядом питань, пов'язаних з виконанням судових рішень у господарських справах, відновлення господарським судом втраченого судового провадження та провадження у справах за участю іноземних осіб. Провадження у господарському судочинстві (форми господарського судочинства) – це врегульований законом порядок розгляду і вирішення справ, подібних за своєю правовою природою, що обумовило певні процесуальні особливості їх судового розгляду і вирішення»[2, с. 119]. Зазначене не враховує «вертикальний характер» деяких господарсько-процесуальних проваджень, а саме перша інстанція, апеляція та касація, які, насамперед, пов'язані із оскаржуванням.

Також, на думку інших дослідників «існує погляд на стадії господарського процесу, згідно з яким виділяються стадії та провадження. Провадження – поняття ширше порівняно зі стадіями: 1) провадження в господарському суді першої інстанції, у свою чергу, має у своєму складі такі стадії: – порушення провадження у справі; – підготовка матеріалів до розгляду; – судовий розгляд; – ухвалення та проголошення судового рішення (постановлення ухвали); 2) провадження у справі в апеляційній інстанції; 3) провадження у справі в касаційній інстанції; 4) перегляд судових рішень Верховним Судом України (перегляд судових рішень господарських судів); 5) перегляд за нововиявленими обставинами судових актів господарського суду, що набули чинності; 6) виконавче провадження; 7) провадження у справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів» [3, с. 30-31]. Представляється, що дійсно, поняття «процесуальне провадження» ширше за своєю змістовною характеристикою за поняття «стадія процесу», які співвідносяться як загальне та ціле, рід та вид, тобто, структурно, провадження складається із нормативно-чітких процесуальних стадій.

Саме «стадія господарського судочинства – це сукупність процесуальних дій, яка призначена для вирішення самостійного процесуального завдання на певному етапі розвитку судочинства в господарських судах. Стадії відображають логіко-часові характеристики судочинства в господарських судах. Серед стадій господарського судочинства виділяють наступні: 1) відкриття провадження у справі; 2) підготовче провадження; 3) розгляд справи по суті; 4) апеляційне провадження; 5) виконання судових рішень; 6) касаційне провадження; 7) перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами» [4, с. 6-7].

В. Резнікова, розкриваючи поняття стадій, зазначила, що це «сукупність процесуальних дій із конкретної справи, об'єднаних однією метою або спрямованих до однієї мети» [5, с. 15]. С. Васильєв пропонує схожу, проте більш розширену дефініцію стадій господарського процесу та визначає їх як «сукупність процесуальних дій із конкретної справи, спрямованих на певну процесуальну мету, яка характеризується своїм специфічним змістом, колом суб'єктів процесуальної діяльності, особливим процесуально-документальним оформленням» [6, с. 15]. На думку Н. Петренко «стадії господарського судочинства – це послідовність процесуальних дій, які здійснюються в певній черговості, яка визначається Господарським процесуальним кодексом України й оформлюється судовим актом (ухвала суду, рішення суду, постанова тощо)» [7, с. 144]. Розглядаючи кожну стадію окремо, можна виділити її суб'єктний склад, мету та завдання. Також, можна погодитися з Є. Ятченко, який узагальнює, що «стадії слідують одна за одною, чим характеризують єдність і неподільність процесу захисту прав особи, кожна стадія має свою процесуальну мету» [8, с. 209]. Наприклад, для розгляду справ у суді першої інстанції, апеляційному та касаційному провадженнях притаманним є спільні стадії, а саме: порядок та умови подання позову (заяви, скарги); її розгляд та винесення відповідного судового рішення. Розгляд справ у суді першої інстанції є підставою для виникнення наступних проваджень, які направлені на оскарження судових актів.

Таким чином, господарське-процесуальне провадження представляє собою окремі процедури розгляду (перегляду) справи, які послідовно визначені чинним господарсько-процесуальним законодавством, структурно складаються із стадій (подання позову (заяви скарги), її розгляд та винесення судового рішення). Деякі господарсько-процесуальні провадження є специфічними, наприклад, виконавче провадження, провадження за участю іноземних осіб.

Список використаних джерел:

1. Конспект лекцій з дисципліни «Господарський процес». 2016. URL: <https://dduvs.edu.ua/>
2. Господарський процес : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 328 с.
3. Господарський процес : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 320 с.

4. Рожнов О. В. Судочинство в господарських судах : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти. Харків : Право, 2020. 170 с.
5. Резнікова В. До питання про поняття господарського процесу. *Економіка та право*. 2015. № 2 (41). С. 38-44.
6. Васильєв С. Господарський процес України : підручник. Харків : Еспада, 2010. 380 с.
7. Петренко Н. О. Стадії позовного провадження господарського судочинства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70) Ч. 1. С. 141-146.
8. Ятченко Є. Виконання судових рішень як заключна стадія у процесі захисту цивільних прав особи. *Держава і право. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 75. С. 206–216.

Ключові слова: господарський процес, процесуальне провадження, стадія, господарське-процесуальне законодавство.

Keywords: economic process, procedural proceedings, stage, economic procedural legislation.

Бабалунга Олесь Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права та процесу*

НЕДІЙСНІСТЬ АРБІТРАЖНОГО ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В КОНТРАКТІ

В більшості випадків суб'єкти господарювання при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, на стадії підписання ЗЕД-контракту, передбачають або окремою главою, або пунктом договору арбітражне застереження. Дане застереження може складатися з декількох пунктів/умов, але зводяться вони до одного: сторони передбачають, що вразі виникнення між ними спорів, щодо договору, вони зобов'язуються передати їх на розгляд арбітражній установі. Але трапляються випадки коли арбітражна установа чи національний суд доходять висновку, що арбітражне застереження є не дійсним та спір не підлягає розгляду в арбітражі.

Отже, необхідно проаналізувати фактори, за яких арбітражна установа чи національний суд можуть дійти висновку про недійсність арбітражного застереження в контракті.

Питання щодо недійсності арбітражного застереження можуть бути вирішені двома органами. Це арбітраж, який розглядає спір та національний суд, на території якого вирішується питання щодо визнання та виконання арбітражного рішення. За класичним підходом, вони мають вирішувати відповідне питання в певній послідовності.

Так, відповідно до принципу “компетенція компетенції” арбітражний суд в першу чергу сам вирішує питання щодо своєї компетенції. Та вже під час роз-

гляду справи може дійти до висновків щодо недійсності арбітражного застереження. Для прикладу, можна зазначити положення ч. 3 ст. 5 Регламенту МКАС при ТПП України, де зазначається що “Розглядаючи заяву про відсутність компетенції, у тому числі таку, яка ґрунтується на недійсності арбітражної угоди або неможливості її виконання, або втрати нею чинності, склад Арбітражного суду аналізує і оцінює положення арбітражної угоди з урахуванням поданих сторонами доказів”[6]. Подібне положення міститься і в інших регламентах арбітражних установ. Водночас, відповідно до принципу “автономії арбітражного застереження”, недійсність основного договору не впливає на дійсність арбітражного застереження. Окрім зазначеного, МКАС при ТПП України перевіряє наступні питання щодо арбітрабельності спору: чи спір виник під час зовнішньоекономічної діяльності? Чи особи, які укладали договір, знаходяться/zareєстровані в різних державах? Чи дійсно спір, який виник був передбачений сторонами під час укладання арбітражного застереження.

Національні суди вирішують питання щодо дійсності арбітражного застереження, виключно на наступних стадіях:

1. Після відкриття провадження, на стадії підготовчого.
2. Коли одна з сторін має намір скасувати арбітражне рішення. Аналізуючи національне законодавство, а також Конвенцію про визнання і виконання іноземних арбітражних рішень можна прийти до висновку про обмеженість підстав, за яких національний суд може прийти до висновку про недійсності арбітражної угоди у формі застереження.
3. На стадії визнання та/або виконання арбітражного рішення: коли арбітражний розгляд відбувся і сторона має намір визнати рішення арбітражу на території

Однією із найбільш проблемних підстав визнання недійсності арбітражної угоди є порушення публічного порядку. Чинне законодавство не надає визначення “публічного порядку”, але в частині 1 статті 228 ЦК, розкривається сутність правочину, який порушує публічний порядок. Згідно з нею, правочин визнається таким, що порушує публічний порядок, якщо його зміст або мета спрямовані на посягання на конституційні права і свободи людини і громадянина, на знищення чи пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, або на його протиправне заволодіння. Отже, виходячи з даного визначення, ми можемо зазначити, що під публічним порядком розуміється система як правових, так і не правових, відносин, яка спрямована на забезпечення гарантованих законом прав та свобод особи і головне завдання держави полягає в їх захисті. Тому законодавець встановив підставу для відмови у визнанні або у виконанні арбітражного рішення та у скасуванні даного арбітражного рішення, якщо суд до висновків, що арбітражне рішення суперечить публічному порядку України. Якщо звернутися до судової практики, то для прикладу у постанові Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 761/46285/16-ц (провадження № 61-4138св18)[1], зазначено, що “по-

силання на порушення публічного порядку може мати місце тільки у випадках, коли виконання іноземного арбітражного рішення є несумісним з основами правопорядку держави”. На основі цього можна назвати практичні аспекти, коли сторони хибно посилаються на підставу порушення публічного порядку:

1. Рішення арбітражної установи про стягнення заборгованості має бути встановлено виключно в національній одиниці[5.с. – 19.];

2. Платоспроможність стратегічно важливого державного підприємства автоматично свідчить про віднесення останнього до публічного порядку[2];

3. Стягнення відповідно до рішення МКАС заборгованості з підприємства оборонно-промислового комплексу в період воєнного стану не є підставою для відмови у визнанні та наданні дозволу на виконання цього рішення на території України, оскільки введення воєнного стану не звільняє ... від обов’язку з виконання грошових зобов’язань перед контрагентами, проте таке рішення тимчасово не підлягає виконанню у зв’язку з зупиненням вчинення виконавчих дій до закінчення воєнного стану [4].

Також варто зазначити, позицію ВС, викладену в постанові від 02.02.2023 [3], де зазначається що закінчення строку дії контракту не впливає на юридичну силу, чинність та можливість виконання арбітражної угоди, включеної до нього у формі арбітражного застереження.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити що визнати арбітражне застереження недійсним може арбітраж або національний суд лише у виключних обставинах, а також на визначеному етапі/стадії. Однією з основних підстав для визнання не дійсності арбітражної угоди це через порушення публічного порядку. Вирішенням даної проблеми є, окрім встановленої судової практики, слугує визначення на національному рівні визначення “публічного порядку” та зазначення основних складових.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 05.09.2018 року по справі № 761/46285/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76502952>

2. Постанова Верховного Суду від 10.12.2020 року по справі № 824/67/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93630830>

3. Постанова Верховного Суду від 02.02.2023 року по справі № 824/145/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108766264>

4. Постанова Верховного Суду від 09.02.2023 року по справі № 824/87/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108959745>

5. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо надання дозволу на виконання рішень міжнародних комерційних

арбітражних судів та їх оспорування URL: https://icac.org.ua/wpcontent/uploads/Oglyad_ICAC.pdf

6. Регламент Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України. ICAC. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament_ICAC_UA_2022.pdf

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж, арбітражне застереження, публічний порядок, дійсність арбітражного застереження.

Keywords: international commercial arbitration, arbitration clause, public policy, validity of arbitration clause.

Будзар Павло Степанович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ЩОДО ПРИБУТКУ ЯК ЧИННИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Будь-який суб'єкт комерційної господарської діяльності мріє про отримання прибутку та саме прибуток є ключовим її нормативним чинником за ст. 42 Господарського кодексу України. У фаховій літературі категорія «прибуток» досліджується різноманітними фахівцями, як юристами, так й економістами, так й соціологами. Майже всі наукові думки пов'язують прибуток із підприємництвом та його суб'єктами, адже, саме «прибуток відіграє вирішальну роль в підприємницькій діяльності і є одним з головних показників діяльності підприємства. Він характеризує можливість інноваційного розвитку, реконструкції та модернізації його виробництва» [1]. Цікавою є позиція С. В. Мочерного та Я. С. Мочерної, які дають визначення сутності прибутку як «головної мети діяльності підприємства, що реалізується в процесі виробництва та реалізації товарів з використанням найманої праці, діяльності самих підприємців, отримуваного синергійного ефекту від взаємодії найманих працівників із засобами виробництва, а також виражає певну сукупність відносин економічної власності при здійсненні названих видів діяльності та праці» [2, с. 331]. Тобто, саме прибуток ще й виступає показником виробництва як нормативної складової господарської діяльності за ст. 3 ГК України. За тлумаченням існують різні аспекти визначення прибутку, так, тлумачний словник сучасної української мови трактує прибуток наступним чином: «Сума, яка складає різницю між доходом і витратами; дохід, одержаний від якої-небудь діяльності; приріст, збільшення чого-небудь» [3].

Взагалі С. Юшко визначає: «прибуток як кінцевий результат діяльності суб'єкта господарювання, який характеризує абсолютну ефективність його роботи. В умовах ринкової економіки прибуток є важливим фактором стимулювання виробничої і підприємницької діяльності підприємства й утворює фінан-

сову основу для її розширення, задоволення матеріальних і соціальних потреб трудового колективу»[4, с. 67]. Але не тільки погашаються зазначені зобов'язання, а й будь-які зобов'язання та саме за рахунок прибутку можливо збільшити кількісні та якісні показники господарської діяльності. Також прибуток виконує мотиваційно-стимулюючу функцію, тобто суттєво впливає на поведінку підприємця, мотивуючи його продовжувати здійснювати господарську діяльність та знаходити й використовувати шляхи та потенціал щодо збільшення її ефективності, конкурентоспроможності, доцільності, запровадження сучасно-інноваційних технологій тощо.

В економічному сенсі на думку В. Вороніної прибуток представляє собою «чистий дохід підприємця на вкладений капітал, виражений у грошовій формі, що характеризує винагороду за ризик підприємницької діяльності та визначається як різниця між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності та спрямований на досягнення конкретного рівня конкурентоспроможності й іміджу підприємства»[5, с. 11]. Тобто, вбачається взаємозв'язок та взаємовплив прибутку із конкурентоспроможністю через здійснення підприємництва з метою стабільності й ефективності його позиції на певному сегменті ринку.

Деякі вчені поняття «конкурентоспроможність» визначають через категорію «прибуток, так, наприклад, зазначається: «Конкурентоспроможність це здатність підприємства здійснювати свою діяльність в умовах ринкових відносин і одержувати при цьому прибуток, достатній для науково-технічного удосконалення виробництва, стимулювання працівників і підтримки продукції на високому якісному рівні» [6, с. 109]. Також навпаки, деякі вчені категорію «прибуток» визначають через «конкурентоспроможність», так, фахівці через ціноутворення зазначають: «Важливим чинником, що впливає на величину прибутку є ціна продукції, адже вільні ціни встановлюються самими підприємствами залежно від конкурентоспроможності цієї продукції, попиту й пропозиції на аналогічну продукцію інших виробників. Тому рівень вільних цін на продукцію у певній мірі є чинником, який залежить від підприємства. Не залежать від підприємства державні регульовані ціни, наприклад, на продукцію підприємств-монополістів»[7, с. 188]. Слушною є думка, за якою саме прибуток представляє собою «одну з основних цілей підприємницької діяльності, а зростання динаміки економічних відносин і глибинна трансформація їх внутрішньої природи, підвищення ролі інноваційного чинника у забезпеченні конкурентоспроможності та довгострокової результативності діяльності підприємства визначають необхідність переосмислення аналітичного інструментарію управління результативністю діяльності сучасного підприємства» [8, с. 101].

Також слушною є думка І. Бланк, за якою «при посиленні конкурентної боротьби підприємство неспроможне далі підтримувати рівень продажів за допомогою зниження ціни, оскільки робота стає неефективною, збитковою. Задля підтримки ефективності підприємству потрібно знижувати витрати пропорцій-

но зниженню ціни або ж збільшувати обсяг виробництва іншої продукції, попит на яку ще не вичерпаний. Така стратегія дозволить постійно зберігати досягнутий рівень рентабельності і навіть, при не сприятливій кон'юктурі, підвищити його. Прибуток підприємства виступає основним джерелом фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-технічної бази, забезпечення усіх форм інвестування. Вся діяльність підприємства спрямована на забезпечення зростання прибутку або його стабілізації на певному рівні» [9, с. 229].

Досліджуючи чинники впливу на прибуток, його формування та збільшення вчені висловлюють думку про те, що «на формування прибутку суб'єктів господарювання впливають різні фактори, які можна класифікувати на наступні: матеріально-технічні – використання більш прогресивних, економія основних і оборотних засобів; організаційно-управлінські – створення новітніх організаційних утворень з метою ведення господарської діяльності та інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень; економічні – пошук внутрішніх резервів і підвищення ефективності господарської діяльності шляхом аналітичних досліджень; соціальні – забезпечення належних умов праці та підвищення кваліфікації персоналу; екологічні – виробництво екологічно чистої продукції та застосування безвідходних технологій; ринково-маркетингові – формування попиту покупців; господарсько-правові – формування державою довгострокової (стратегічної) та поточної (тактичної) економічної та соціальної політики, спрямованої на реалізацію й оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, різних суспільних верств населення в цілому; адміністративні – організація державного управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання через державне замовлення, ліцензування, патентування і квотування, сертифікацію і стандартизацію, застосування нормативів і лімітів, регулювання цін і тарифів, надання дотацій, компенсацій і субсидій» [10, с. 437]. У сукупності всі зазначені фактори впливають на наявність, формування, збільшення та збереження прибутку, який, також, може бути використаний на удосконалення та модернізацію господарської діяльності.

Таким чином, прибуток є важливою господарсько-правовою категорією комплексного характеру, що виступає загально-ефективним показником (результатом) виробництва іншої діяльності як нормативної складової господарської діяльності та визначає рівень конкурентоспроможності (рентабельності, можливості розширення, застосування сучасних інноваційно-цифрових технологій тощо) суб'єкта господарювання в умовах ринкових відносин.

Список використаних джерел:

1. Чорна Л. О. Прибуток як інтегральний показник господарської діяльності підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
2. Мочерний С. В. Політична економія : навч. посіб. / С. В. Мочерний, Я. С. Мочерна. 2-ге вид; випр. і доп. Київ : Знання, 2007. 684 с.

3. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика: Близько 60000 слів / за заг. ред. проф. В. С. Калашника. Харків : ФОП Співак Т. К., 2009. 960 с.

4. Юшко С. В. Оцінка чинного механізму визначення прибутку як об'єкта оподаткування. *Фінанси України*. 2010. № 5. С. 66–75.

5. Вороніна В. Л. Управління прибутком торговельних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2014. 23 с.

6. Стратегічне управління : навч. посібник / В. Л. Дикань та ін. Київ : Центр уч. літератури, 2013. 272 с.

7. Іванюта П. В., Лугівська О. П. Управління ресурсами і витратами : навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. Іванюти С. М. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 320 с.

8. Олексюк О. І., Дзюбенко Л. М. Прибутковість в управлінні результативністю діяльності сучасних компаній. *Фінанси України*. 2006 № 12. С. 101–111.

9. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент. Київ : Ніка центр, 2009. 528 с.

10. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ : «ЦУЛ», 2008. 566 с.

Ключові слова: прибуток, господарська діяльність, конкурентоспроможність, виробництво, ризик, суб'єкти господарювання.

Keywords: profit, economic activity, competitiveness, production, risk, business entities.

Зарічанський Григорій Віталійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

аспірант кафедри господарського права і процесу

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОБ'ЄКТ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Віртуальні активи стають все більш поширеним явищем у сучасному цифровому суспільстві, активно проникаючи у сферу господарської діяльності. Їх застосування як об'єкта договірних зобов'язань викликає значний інтерес серед правників, економістів і підприємців. Йдеться про нематеріальні блага у формі електронних даних, які мають цінність та можуть бути предметом обігу нарівні з традиційними видами майна. Українське законодавство, відповідаючи на виклики цифрової економіки, вже закріпило поняття віртуального активу, зокрема у Законі України «Про віртуальні активи», проте механізми їх договірного використання в господарській діяльності все ще перебувають на стадії становлення [1].

З правової точки зору віртуальний актив є нематеріальним майном, яке, хоча і не має фізичної форми, може бути об'єктом права власності та інших речових і зобов'язальних прав. Відповідно до цивільного законодавства України, предметом зобов'язання може виступати будь-яке майно, у тому числі те, яке ще не

отримало повного правового визначення в класичному розумінні. Таким чином, криптовалюти, токени, цифрові активи, що використовуються в блокчейн-середовищі, можуть стати частиною договірних відносин у сфері господарювання. Суб'єкти господарювання можуть передавати віртуальні активи в обмін на товари чи послуги, включати їх як внески до статутного капіталу, використовувати у сфері фінансових інвестицій або укладати з ними договори зберігання, майнової відповідальності або спільної діяльності.

Однак правозастосування стикається з низкою проблем. По-перше, в українському праві відсутнє чітке визначення правового статусу кожного з видів віртуальних активів, зокрема криптовалюти, що створює труднощі при їх юридичній кваліфікації як об'єкта зобов'язання. По-друге, нестабільність вартості таких активів ускладнює виконання грошових зобов'язань, оскільки сторони можуть нести додаткові ризики, пов'язані з їхньою волатильністю. По-третє, відсутність уніфікованої системи обліку та реєстрації прав на віртуальні активи створює труднощі для контролю за їх використанням у господарському середовищі [3].

Крім того, проблемним залишається питання оподаткування операцій з віртуальними активами, адже українська податкова система ще не містить достатньо інструментів для обліку такого роду майна. У той же час, враховуючи активний розвиток технологій, підприємства зацікавлені у впровадженні смарт-контрактів і токенизації господарських процесів, що вимагає оновлення юридичного інструментарію. На цьому тлі набуває значення міжнародний досвід, зокрема регулювання в рамках Європейського Союзу, де ухвалено регламент MiCA, що створює правову основу для ринку криптоактивів та їх емітентів. Україна, прагнучи до гармонізації із європейським правом, також має розглядати можливість імплементації аналогічних положень у національну нормативну базу.

Слід також звернути увагу на складність судового захисту прав сторін у спорах, що виникають з приводу віртуальних активів. Оскільки цей об'єкт не має фізичного носія, а його передача відбувається шляхом цифрових транзакцій, необхідним є створення системи електронного доказування таких операцій. Блокчейн, як технічна основа більшості віртуальних активів, може забезпечити надійність фіксації операцій, але правові інструменти мають відповідати цим технічним особливостям. На практиці ж, через прогалини у законодавстві, суди нерідко відмовляються визнавати правочини з віртуальними активами належними доказами виконання договірних зобов'язань [2].

Незважаючи на існуючі бар'єри, віртуальні активи мають значний потенціал для розвитку господарських відносин. Їх використання у якості альтернативного платіжного засобу, інструменту залучення інвестицій або гарантії виконання зобов'язань дозволяє підприємствам бути більш гнучкими у веденні діяльності, особливо в умовах міжнародної співпраці. Для ефективного реалізації цього потенціалу необхідно законодавче закріплення основних понять, встановлення чітких процедур укладання і виконання договорів з використанням цифрових активів, створення умов для інтеграції віртуальних активів у фінансову систему

держави та підвищення цифрової грамотності учасників господарських правовідносин.

Отже, віртуальні активи вже сьогодні активно впливають на договірну практику в господарському праві, незважаючи на відсутність усталеного правового регулювання. Їх впровадження вимагає оновлення правових підходів, гнучкого реагування на технологічні зміни та формування відповідної судової практики. У разі належного нормативного оформлення віртуальні активи можуть стати повноцінним та безпечним інструментом господарського обігу.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи : Закон України «» № 2074-IX від 17.02.2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 11.04.2025)

2. Бабецька І. Я. Цифрові речі як об'єкти цивільних прав. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2024. Вип. 17(29). URL: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2024.17.29.142-149>

3. Булеца С. Б. Право власності на об'єкти віртуальної власності. URL: <https://surl.li/hteqgi> (дата звернення: 11.04.2025).

Ключові слова: віртуальний актив, криптоактив, криптовалюта, цифрова річ, надання послуг, постачальник послуг, суб'єкт господарювання, господарська діяльність.

Keywords: virtual asset, crypto-asset, cryptocurrency, digital thing, service provision, service provider, business entity, business activities.

Ляховецький Олександр Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ЩОДО СМАРТ-КОНТРАКТІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В епоху цифровізації важливим є електронні договірні форми, які саме й опосередковують різноманітні майново-господарські правовідносини, адже, «ідея смарт-контракту була реалізована у 2013 році при заснуванні криптовалюти Ethereum шляхом перетворення умов простого договору в комп'ютеризований транзакційний протокол, що виконує умови договору, компілювання його в програмний код за допомогою певної мови програмування і розміщення (публікації) його у спеціально створений для цього блокчейн-мережі Ethereum. Після цього смарт-контракт отримує власну інтернет-адресу, яка може використовуватись іншими користувачами для взаємодії з ним шляхом його «виклику» певною транзакцією. Всі зміни, виконані в ході транзакції, стають видимими іншим користувачам тільки, якщо транзакція завершилась успішно» [1, с. 43].

На думку А. Навгородського, саме «термін «смарт-контракт» може ввести в оману будь-якого юриста. Оскільки, найчастіше те, що багато розробників і програмістів називають смарт-контрактом, не має жодного відношення до звичайного правового договору і часто є позначенням комп'ютерної програми. У зв'язку з цим, справедливо розрізняти два основні підходи до розуміння смарт-контракту: смарт-контракт як правовий договір, коли цей термін використовується для позначення договору (або його елементів), укладеного в електронній формі, а виконання зобов'язання автоматизовано і забезпечується комп'ютерною програмою. В такому контексті – це угода між двома і більше особами, про встановлення, зміну або припинення юридичних прав і обов'язків, де частина або всі умови записані і виконуються (або забезпечуються) автоматично за допомогою спеціальної програми для ЕОМ та смарт-контракт як комп'ютерна програма (розумна програма), фрагмент коду, запрограмований для здійснення певних завдань в разі виконання якоїсь заздалегідь визначеної умови.

Смарт-контракт також можна розглядати як автономну комп'ютерну програму, розміщену за певною адресою в блокчейні, яка може бути перезапущено нескінченну кількість разів і може бути запрограмована під найрізноманітніші потреби бізнес-спільноти» [2].

Цифровізація господарських правовідносин є невідворотнім процесом та «поступовий перехід суспільства до ери цифрової економіки відбувається в умовах загострення боротьби між світовими резервними валютами (долар, євро, фунт стерлінгів) та новим фінансовим явищем – криптовалютою. Властивості криптовалют і можливості, які вони відкривають для розвитку бізнесу, є сферою інтересів не тільки практиків – підприємців, банкірів, юристів, економістів, програмістів, але й науковців. Для правової науки стрижневим питанням постає проблематика правового регулювання операцій з ними. Важливого значення в межах таких відносин набувають порядок та правила здійснення правочинів, в яких предметом або ж засобом розрахунків виступає криптовалюта. Таким чином, фактично використання криптовалюти в договірних відносинах відбувається у сфері торгівлі та обміну, де основним товаром виступає сама криптовалюта, яку придбають з метою інвестування, убезпечення від інфляційних процесів, в спекулятивних цілях, рідше – реальні товари та послуги. В останньому випадку операції договірних сторін з криптовалютою і невід'ємно пов'язаними з ними блокчейн-технологіями стосуються по суті дій по оплаті договорів купівлі-продажу, міни (бартеру) відповідного майна чи послуг (товару), а не їх укладення, де криптовалюта може використовуватися і як товар на обмін, і як засіб розрахунку (у т.ч. шляхом обміну на фіатні гроші, які фактично приймає продавець/постачальник і сплачує ними податки)» [3, с. 120]. Також, «чи не найголовнішим елементом формалізації господарських правовідносин між суб'єктами господарювання нового економічного укладу є категорія «договір у цифровій економіці», адже при зміні формату здійснення господарської та виробничої діяльності та

принципів функціонування господарських правовідносин, для господарського договору також потребуються аналогічні еволюційні трансформації форми та порядку їх укладення, виконання, внесення змін, припинення. Логічно припустити, що такі договори мають бути концептуально іншими – «цифровими договорами», заснованими на програмному коді, що покликані зв'язати між собою більшість ключових компонентів цифрової економіки та створити нові можливості за допомогою свого нового функціоналу, непридатного традиційним господарським договорам. Зокрема, одним з перших таких проявів «цифрового договору» на сьогодні виступає «смартконтракт»[4]. Взагалі «smart-контракти успішно використовуються у різних сферах, таких як: міжнародні розрахунки, операції з цінними паперами, банківська справа, нерухомість, міжнародна електронна комерція, рекрутинг, страхування, маркетинг та логістика, сектор державних та адміністративних послуг, аграрний сектор, енергетика, медицина тощо» [5].

В окремих країнах вже почався процес легалізації використання смарт-контракту як повноцінного договору. Так, зокрема, ЄС у проєкті свого Регуляторного акту № 2023/2854 [6] визначає поняття «смарт-контракту», а також описує його основні 4 вимоги (існує спеціальна стаття, яка містить деякі положення, спрямовані на визначення вимог до зміни смарт-контрактів (включаючи так звані «перемикачі відбійності») і встановлює деякі правила для сторін, які надають дані для обміну, включаючи «безпечне припинення та переривання» смарт-контрактів, а також інтеграцію гарантій для збереження комерційної таємниці та запобігання незаконній передачі даних.

Вчені продовжують аналізувати порядок та умови застосування смарт-контрактів та надавати власні пропозиції щодо усунення проблемних аспектів, так, наприклад, «необхідно передбачити обов'язкову ідентифікацію сторін договору, підтвердження їх згоди з умовами договору та згоди встановити цивільні права і обов'язки за договором шляхом накладення цифрового електронного підпису. Для мінімізації ризиків помилки програмного коду та хакерської атаки, доцільно запровадити обов'язковий аудит програмного коду та доповнити смарт-контракти обов'язковим текстовим додатком, в якому мають бути викладені суттєві умови договору. Такий додаток буде існувати лише в електронній формі і зберігатиметься у розподіленій мережі. У разі програмної помилки, хакерської атаки, виникнення спорів чи отримання результатів, що не передбачалися під час укладення договору, сторони зможуть посилатися на додаток до смарт-контракту і в судовому порядку змінити наслідки автоматичного виконання смарт-контракту»[7, с. 149].

Таким чином, смарт-контракт представляє собою різновид господарського договору, який представляє собою угоду в цифровій формі, що укладається за допомогою технології блокчейн, змістом якої є програмний код, який містить всі його істотні умови та який потребує відповідного посвідчення згідно із Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

Список використаних джерел:

1. Чорний О. М. Криптографічні протоколи електронної готівки на основі технології блокчейн : дис... магістра. Київ. 2018. 74 с.
2. Навгородський А. Смарт-контракт: як врегулювати технологію блокчейн в Україні? URL: <https://www.pravoconsult.com.ua/smartkontrakt/> (дата звернення: 28.02.2025 р.)
3. Могил Л. С. Правове забезпечення використання криптовалюти в господарському обігу : дис. ... доктора філос. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 223 с.
4. Тищенко А. В. Господарський договір у цифровій економіці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. URL: <http://www.lsej.org.ua/>
5. Клименко І. В. Застосування блокчейн-технологій в публічному управлінні. *Демократичне врядування*. 2017. Вип. 20. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=DeVr_2017_20_9
6. Regulation (EU) 2023/2854 concerning harmonized rules on fair access to and use of data and amending Regulation (EU) 2017/2394 and Directive (EU) 2020/1828 – issued on December 13, 2023, which will be fully applicable in September 2025 (art. 2, № 39). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854> (дата звернення: 27.02.2025).
7. Варавка В. Проблеми правового регулювання смарт-контрактів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 143-151.

Ключові слова: смарт-контракт, господарські правовідносини, цифрова економіка, криптовалюта, технологія блокчейн.

Keywords: smart contract, economic relations, digital economy, cryptocurrency, blockchain technology.

Неділько Сергій Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРИСТВ ВЗАЄМНОГО СТРАХУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ НОРВЕГІЇ

Законом України «Про страхування» № 1909-IX від 18.11.2021 року, який було введено в дію 01.01.2024 року, було заборонено діяльність товариств взаємного страхування до прийняття спеціального закону з регулювання діяльності таких товариств [1], який станом на теперішній час не прийнято. Відтак, за відсутності

в Україні правових підстав створення та діяльності товариств (клубів) взаємного страхування, доцільним вбачається дослідження досвіду нормативно-правового регулювання їх діяльності та створення в зарубіжних країнах, перш за все європейських, враховуючи закріплену в Конституції України незворотність європейського курсу України, з метою аналізу можливості його імплементації в національну правову систему.

Два з дванадцяти клубів взаємного страхування (англ. – protection and indemnity club або P&I club), що входять Міжнародної групи P&I клубів (англ. – International Group of P&I Clubs), яка об'єднує найбільші та найнадійніші клуби світу, керуються законодавством Норвегії. Так, як вбачається з Правил Gard P&I. (Bermuda) Ltd для суден 2025 року (далі – Правила), правовідносини між Асоціацією (тобто клубом взаємного страхування) та Членами (тобто страхувальниками) регулюються цими правилами та норвезьким правом, крім Закону про договори страхування 1989 року, який не підлягає застосуванню, за винятком його обов'язкових положень [2]. Аналогічні умови закріплено також в Правилах Assuranceforeningen Skuld (Gjensidig) [3]. У цьому світлі врахування досвіду правового регулювання взаємного страхування на морському транспорті Норвегії, як розвинутої європейської держави, вбачається доцільним та виправданим.

Зі змісту Правил вбачається, що правовідносини між клубом та його членами регулюються, в першу чергу, самими Правилами, які включаються до договору страхування і є його невід'ємною частиною, крім випадків, коли інші умови окремо погоджуються між клубом та його членом при вступі. Щодо регулювання правовідносин норвезьким правом, варто відзначити, що, по-перше, мова йде про тлумачення Правил відповідно до норм норвезького законодавства. По-друге, всі положення норвезького права, зокрема ті, якими врегульовано договірні правовідносини в цілому, підлягають застосуванню до правовідносин між клубом та його членами.

Стосовно Закону про договори страхування 1989 року, Gard P&I. (Bermuda) Ltd максимально обмежили його застосування, щоб мати можливість привести свої правила у відповідність до положень Угоди про створення пулу Міжнародної групи P&I клубів (англ. – Pooling Agreement of the International Group of P&I Clubs), яка є правовою основою перестрахування, необхідного клубу для захисту інтересів його членів. Угодою про об'єднання врегульовано, зокрема, принципи, на яких вимоги можуть бути об'єднані, та види вимог, які можуть та не можуть бути об'єднані, механізми колективного перестрахування та розподілу вартості перестрахування тощо [4]. Оскільки клуби Міжнародної групи P&I клубів розподіляють ризики через систему пулінгу, вони мають спільну зацікавленість у запобіганні збиткам та контролі над ними, а також у підтримці стандартів якості в рамках всієї групи.

Норми, закріплені в Законі про договори страхування 1989 року, не є обов'язковими, здебільшого, при укладанні договорів страхування «великих ризиків»,

які визначені в Положенні до Закону про договори страхування 1989 року [5]. Переважна кількість договорів страхування, що укладаються Р&І клубами, підпадають під це визначення. Однак деякі положення Закону про договори страхування 1989 року застосовуються в обов'язковому порядку до страхування «великих ризиків», наприклад, розділи 7-8, в яких встановлено право третьої сторони подати прямий позов проти страховика, якщо страхувальник є неплатоспроможним. Разом з тим, якщо учасник не є неплатоспроможним та не перебуває під процедурою банкрутства згідно з норвезьким законодавством, застосовується принцип «сплати, щоботримати виплату» (англ. – «paytobepaid»).

Згідно з Керівництвом до Правил Gard P&I (Bermuda) Ltd для суден 2025 року [6], розглядаючи спори, що виникли з договорів страхування, норвезькі суди враховують як чинне законодавство, так і звичаєве право, підготовчі роботи до відповідних законодавчих актів, судову практику, особливо Верховного Суду Норвегії, а також наукову юридичну літературу. Крім того, при тлумаченні договорів морського страхування норвезькі суди керуються Скандинавським планом морського страхування (англ.–NordicMarineInsurancePlan) (далі – План) та Коментарем до нього.

План є результатом співпраці між Скандинавською асоціацією морських страховиків (Cefor), Данським судноплавством, Фінською асоціацією судновласників, Норвезькою асоціацією судновласників та Шведською асоціацією судновласників [7]. План є справедливим та збалансованим, оскільки враховує інтереси всіх зацікавлених сторін. Крім того, він переглядається кожні чотири роки, що робить його динамічним та актуальним, а також дозволяє узгоджувати його з сучасними викликами в галузі морського страхування. За відсутності міжнародної конвенції з питань морського страхування, План набуває особливого регуляторного значення також для цілей уніфікації підходу різних держав до правового регулювання відповідних правовідносин.

План складається з передмови, чотирьох частин та додатків. Частина перша містить правила, спільні для всіх видів страхування, та встановлює обов'язки страховика і страхувальника, відповідальність страховика, порядок сплати страхових премій, задоволення вимог, правила співстрахування тощо. Друга частина регулює страхування каско, його обсяг, випадки повної загибелі та пошкодження, відповідальність страхувальника, що настає у разі зіткнення. Третя частина стосується інших видів страхування морських суден, включаючи окремі види страхування від повної загибелі, страхування воєнних ризиків та втрати фрахту. Положеннями четвертої частини врегульовано інші види страхування, а саме страхування риболовних суден, мобільних морських установок, суден з торговими сертифікатами, ризиків будівельників, а також страхування відповідальності.

Коментар до Плану є його невід'ємною частиною. Він готується сторонами, відповідальними за розробку Плану, містить значний обсяг довідкової інформації про різні положення Плану та їх тлумачення, а також має вищу юридичну силу, ніж підготовчі роботи до норвезьких законодавчих актів.

Проаналізовані вище джерела правового регулювання взаємного страхування в Норвегії стосуються укладання, виконання, розірвання договорів страхування, їх умов та особливостей. Водночас, основним нормативно-правовим актом, яким встановлено порядок створення товариств взаємного страхування та вимоги до них, є Закон про фінансові установи та фінансові групи (далі – Закон про фінансові установи 2015 року)[8].

Відповідно до вказаного Закону, страхові компанії можуть створюватися у формі публічних акціонерних товариств або товариств взаємного страхування, якщо інше не передбачено законом. В цілому, на товариства взаємного страхування поширюються ті ж вимоги, які встановлено для всіх фінансових установ. Особливості стосуються інформації, яка має бути зазначена в установчому документі, зокрема, відомості про кількість договорів страхування, які повинні бути укладено для того, щоб товариство могло розпочати свою діяльність, а також загальну страхову суму таких договорів. Якщо страховий портфель товариства взаємного страхування стане меншим, ніж вказано в установчому документі, має бути ініційовано ліквідацію такого товариства. Крім того, в установчому документі повинні бути закріплені правила членства та взаємної відповідальності членів за зобов'язаннями товариства, а також зобов'язання членів сплачувати членські внески та здійснювати майбутні платежі до основного капіталу. Додатково, Законом про фінансові установи 2015 року встановлено особливості відповідальності членів товариств взаємного страхування за зобов'язаннями товариства, а саме що підставою такої відповідальності може бути лише вимога фінансової компанії.

Зі змісту вищевказаних положень Закону про фінансові установи 2015 року вбачається відсутність надмірного втручання з боку держави в правовідносини взаємного страхування на морському транспорті.

Таким чином, нормативно-правове регулювання взаємного страхування на морському транспорті в Норвегії характеризується високим рівнем диспозитивності та широким застосуванням принципу свободи договору. Такий підхід є ефективним, оскільки сприяє розвитку сфери страхування на морському транспорті, у тому числі взаємного страхування, а також дозволяє досягти балансу інтересів всіх зацікавлених осіб, а тому вбачається за доцільне застосувати його при регулюванні відповідних правовідносин в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX : станом на 1 січ. 2025 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
2. GardRulesforShips 2025. *Gard*. URL: <https://gard.no/rules-statutes-and-guidances/guidance/gard-rules-for-ships/> (дата звернення: 11.04.2025).
3. Skuld 2025 P&I Rules. *Skuld*. URL: https://www.skuld.com/contentassets/5cd37a56fa33442baec07c16ee4ac936/2025_skuld_rules.pdf (дата звернення: 11.04.2025).

4. Group Agreements. *The International Group of P&I Clubs*. URL: <https://www.igpandi.org/article/group-agreements/> (дата звернення: 14.04.2025).

5. Forskrift om forsikringsavtaler (forsikringsavtalesforskriften) – Lovdata. *Forsiden – Lovdata*. URL: <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2022-03-04-323> (дата звернення: 14.04.2025).

6. Guidance to The GardRules for Ships 2025. *Gard*. URL: <https://gard.no/rules-statutes-and-guidances/guidance/guidance-to-the-rules/> (дата звернення: 15.04.2025).

7. The Nordic Marine Insurance Plan. *NordicPlan*. URL: <https://www.nordicplan.org/the-plan/> (дата звернення: 15.04.2025).

8. Lov om finansforetakogfinanskonsern (finansforetaksloven) – Lovdata. *Forsiden – Lovdata*. URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2015-04-10-17/*&#x2a (дата звернення: 15.04.2025).

Ключові слова: страхування, взаємне страхування, морське страхування, Міжнародної групи P&I клубів, Скандинавський план морського страхування, P&I клуб.

Keywords: insurance, mutual insurance, marine insurance, International Group of P&I Clubs, Nordic Marine Insurance Plan, P&I Club.

Попович Павло Олександрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри господарського права і процесу*

ІНТЕГРАЦІЙНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ЗЕД, ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах боротьби за територіальну цілісність, наразі виникло багато євро-інтеграційних процесів, які потребують додаткового нормативного регулювання виконання договірних зобов'язань по зовнішньоекономічним правовідносинам. Вказані обставини зумовлюють необхідність у вивченні даного питання та визначенні окремих інститутів права, які потребують додаткового законодавчого регулювання та імплементації норм, в тому числі і щодо не поіменованих законодавством України способів забезпечення договірних зобов'язань.

Висвітлюючи дану проблематику, необхідно враховувати складність впливу умов воєнного стану на процес регулювання правовідносин із забезпечення виконання договірних зобов'язань в сфері зовнішньоекономічної діяльності (далі ЗЕД), в тому числі і в частині дотримання визначеної законодавством письмової форми правочинів, їх реєстрації та забезпечення ефективних /не ілюзорних/ гарантій їх виконання, з урахуванням взаємодії регуляторних норм національного права та законів зарубіжних країн.

З причин правозастосування норм забезпечення виконання договірних зобов'язань через письмові форми правочинів, які підлягають реєстрації, важливим в умовах воєнного стану, є розвиток законодавства щодо адміністрування та державного контролю автоматизованих систем «Дія бізнес», «ДАР» та інших цифрових платформ діджиталізації.

Введенням цифрових платформ можливо досягнути позитивного результату регулювання правовідносин в сфері ЗЕД, не лише в частині дотримання визначеної законом письмової форми забезпечення договірних зобов'язань, але й запровадженням дистанційних механізмів такого забезпечення, шляхом регулювання правового статусу сторін, предмета чи об'єкта правочину, за рахунок якого забезпечуються такі зобов'язання.

Національне законодавство досить ефективно регулює та забезпечує інтерес кредитора – «Security Interest», як основоположного критерію забезпечувального права у договірних правовідносинах у сфері ЗЕД. Однак, з метою усунення правових колізій, в умовах євроінтеграції вказані норми потребують узгодженості з нормами країн Європейського Союзу (далі – ЄС), ще й за умов тенденцій діджиталізації, як окремого напрямку розвитку права.

Так, одним із дієвих нормативних засобів забезпечення виконання правочинів, є право «притримання» (абз. 2 ч.1 ст. 199 ГК України та ст.ст. 594-597, 856, ч.2 ст. 874 та 1019 ЦК України). Однак, законодавство України регулює даний спосіб в межах деліктних правовідносин в окремих нормах різних інститутів, що відрізняє дану норму від аналогічних регуляційних механізмів інших країн, що регулюються спеціальними нормами [1, ст.ст. 220, 307, 312, 362].

Законодавче регулювання «притримання» не тільки як виду одностороннього правочину за наслідками виникнення деліктних правовідносин, а й нормативне регулювання можливості сторонам передбачати даний вид забезпечення зобов'язань двосторонніми правочинами, надасть можливість контрагентам нерезидентам більш ефективно використовувати засоби забезпечення договірних зобов'язань, що, у свою чергу, стимулюватиме зовнішньоекономічну діяльність та співпрацю з суб'єктами господарювання інших країн [5, ст. 136].

Також, значною проблематикою в національному законодавстві є прогалини, які породжують правові аномалії виникнення «абстрактної іпотеки», як перешкоди в забезпеченні правовідносин в сфері ЗЕД.

Такі прогалини виникають під час правозастосування частини 4 статті 37 ЗУ «Про іпотеку», якою не визначається будь-яких інших додаткових юридичних фактів для припинення прав та вимог щодо предмета іпотеки, які мають нижчий пріоритет, оскільки перевага надається первісному іпотекодержателю.

Наразі гарантії захисту наступного іпотекодержателя, як «добросовісного іпотекодержателя», прямо не передбачені у національному приватному праві. Однак, з даного приводу в судовій практиці сьогодні вже визначена позитивна правова позиція, яка викладена Верховним Судом в постанові від 9 вересня 2024

року у справі № 466/3398/21, яку для відкритості і узгодженості регулювання правовідносин в сфері ЗЕД, необхідно відобразити у нормах Законів.

Тому, для покращення становища суб'єктів господарювання України (резидентів), які здійснюють ЗЕД в умовах євроінтеграції та воєнного стану, має важливе значення імплементація норм інших правових сімей, якими регулюються забезпечувальні правовідносини, в тому числі і права «притримання», «застави» чи «іпотеки».

Цими діями буде надано нерезидентам зрозумілий механізм реалізації їх гарантій при виконанні правочинів в сфері ЗЕД, не тільки за рахунок норм стимулювання, але й за рахунок майна та майнових прав контрагентів, що зменшуватиме ризиковість таких правовідносин, та стане рушійним критерієм залучення інвестицій.

Позитивними тенденціями розвитку правозастосування в умовах воєнного стану, є розширення видів норм забезпечення договірних зобов'язань в законодавстві України, їх узгодженість з нормами країн ЄС, як невідомого результату євроінтеграції та діджиталізації.

Тому, імплементація, узгодження норм та інститутів різних правових сімей у сфері цивільного та господарського права, є об'ємним та відповідальним процесом нормотворення, який є безумовно необхідним в контексті забезпечення привабливого інвестиційного клімату в Україні для стимулювання правовідносин у сфері ЗЕД.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
2. Кодекс міжнародного приватного права (Кодекс Бустаманте). URL: <http://www.oas.org/juridico/mla/sp/gtm/mla-leg-cdip.pdf>.
3. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів COT : монографія / кер. авт. кол. Т. М. Циганкова. Київ : КНЕУ, 2003. URL: https://fingal.com.ua/content/view/1045/39/#google_vignette
4. Карнаух Т. Застосування притримання для забезпечення виконання окремих видів зобов'язань. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/589444c0-8230-425e-b9df-1345213ce41e/content>
5. Norton Rose on Cross-Border Security / ed. By Norton Rose. URL: <https://www.wildy.com/isbn/9780406054630/norton-rose-on-cross-border-security-hardback-bloomsbury-professional>

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, Зовнішньоекономічний договір, способи забезпечення договірних зобов'язань, право притримання, воєнний стан.

Keywords: foreign economic activity, foreign economic agreement, methods of securing contractual obligations, right of retention, martial law.

СЕКЦІЯ 16.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Керівник секції: завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор Харитонова Тетяна Євгенівна
Секретар секції: доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент Платонова Євгенія Олегівна

Харитонова Тетяна Євгенівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СЕРВІТУТНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Одним із обмежень та обтяжень права власності на земельну ділянку є сервітут, значення та важливість якого не втрачається в умовах сьогодення, а навпаки лише збільшується. Зокрема, в сфері енергетики щодо встановлення сервітутів протягом останніх п'яти років було прийнято значну кількість законодавчих актів, які суттєво змінили регулювання даних правовідносин.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій, присвячених різним аспектам земельно-сервітутних правовідносин, зберігається потреба в ретельному аналізі оновленого законодавства, практики правозастосування та відповідності існуючих доктринальних концепцій сучасним вимогам розвитку енергетики в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Специфіка енергетичної галузі полягає в необхідності прокладання великої кількості лінійних об'єктів, встановлення опор, трансформаторів тощо. Енергетична інфраструктура пролягає по землях різного цільового призначення, характеризується єдністю і централізованістю, тому для її нормального функціонування важливо забезпечити налагоджену роботу усіх складових. Спеціальним Законом України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» від 09.07.2010 року було деталізовано перелік таких земельних сервітутів, що можуть встановлюватися для: а) будівництва, реконструкції, капітального ремонту, розміщення експлуатації лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури; б) проходу, проїзду, а також перевезення будівельних та інших матеріалів через земельну ділянку для будівництва і експлуатації лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури; в) розміщення на земельній ділянці інформаційних щитів, попереджувальних знаків, які стосуються будівництва та

експлуатації лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури; г) проведення вишукувальних, дослідних та інших робіт для будівництва лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури [1].

Земельні сервітути для потреб енергетики є досить специфічними. Вони відносяться до групи тих сервітутів, які встановлюються для публічних потреб та забезпечують певні суспільні блага (наприклад, енергозабезпечення споживачів). Сервітути такого роду відрізняються від класичного розуміння сервітуту «пануюча земельна ділянка – обслуговуюча земельна ділянка», адже тут відсутній елемент суміжних землеволодінь, немає необхідності компенсації недоліків пануючої земельної ділянки за рахунок використання обслуговуючої тощо. Тобто в даному випадку сервітут встановлюється не на користь землевласника чи землекористувача сусідньої ділянки, а встановлюється на користь іншої заінтересованої особи, якою виступають суб'єкти енергетичного сектору, яким належать відповідні енергетичні об'єкти.

Розуміючи усю складність оформлення сервітутів було прийнято низку законодавчих змін, які мали вирішити наявні проблеми. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 року [2] було реалізовано ідею, що сервітути у сфері енергетики відтепер прив'язувалися до самих лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури, для прокладання яких вони надавалися, що забезпечило сервітутні відносини від будь-яких зайвих змін при переході прав на земельну ділянку або переході прав на енергооб'єкт.

Цього ж року був прийнятий другий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури приєднання до електричних мереж» від 15.07.2021 року [3], яким зазначена вище ідея була розвинута далі і доопрацьована у адміністративно-процедурному напрямі. Зокрема, було додатково внесено зміни до Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів», який відтепер також повторював, що у разі переходу права власності на лінійний об'єкт енергетичної інфраструктури або інший об'єкт, для розміщення якого встановлений земельний сервітут, право земельного сервітуту переходить до нового власника такого об'єкта на тих самих умовах.

Вищезазначені нормативні акти, хоча й в певній мірі продублювали норми Земельного та Цивільного кодексів, але позбавили різного трактування, закріпивши єдиний підхід до окресленої ситуації.

Також Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури приєднання до електричних мереж» від 15.07.2021 року було передбачено особливий порядок адміністративно-процедурного оформлення земельно-сервітутних відносин на земельних ділянках державної та комунальної власності. Унаслідок таких змін Земельний кодекс України було доповнено новою статтею 124-1 «Порядок встановлення земельних сервітутів на землях державної, комунальної власності», яка покликана унорму-

вати та спростити порядок проходження адміністративних етапів на шляху до встановлення таких земельних сервітутів. Характерно, що такий важливий порядок з'явився саме з метою удосконалення відносин в енергетичній сфері, але може застосовуватися до будь-яких земельних сервітутів, які встановлюються на землях державної та комунальної власності.

Таким чином, можна говорити про формування нового законодавства щодо сервітутних відносин, яке відходить від традиційних засад та формує новий вид відносин, так званих, гібридних сервітутів, що поєднують ознаки і предіальних (речових), і особистих сервітутів. Причому нормами закону такі гібридні сервітути прив'язані до майна – до тих лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури, які послужили причиною встановлення сервітутів. Це спрощує процедуру переоформлення земельних сервітутів у випадку переходу прав власності на такі енергетичні об'єкти. Удосконалення земельно-сервітутних відносин для енергетичних підприємств переслідують й інші численні зміни земельного законодавства, які були внесені протягом останніх років.

Список використаних джерел:

1. Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів : Закон України від 09.07.2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 1. Ст. 1.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28.04.2021 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 9-10. Ст. 25.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури приєднання до електричних мереж : Закон України від 15.07.2021 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 44. Ст. 354.
4. Харитонova Т. Є. До питання встановлення земельного сервітуту за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Т. 1. Вип. 6. С. 107–110.

Ключові слова: землі енергетики, земельна ділянка, земельні правовідносини, земельний сервітут, права на землю.

Keywords: energy lands, land plot, land legal relations, land easement.

Григор'єва Христина Антонівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, професор

СУБ'ЄКТИ ПРАВ НА ГЕОГРАФІЧНІ ЗАЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Прийняття законів України «Про особливості правової охорони географічних зазначень для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, захист прав та застосування схем якості, включаючи традиційні гарантовані особливості для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів» від 06.09.2022 року та «Про географічні зазначення спиртних напоїв» від 01.12.2022 року відкрило нові перспективи для просування локальної аграрної продукції, правової охорони регіональних географічних зазначень, історичних рецептур та традиційних сільськогосподарських технологій. Водночас існує потреба у більш ретельному дослідженні того, наскільки відповідне законодавче реформування вплинуло на реальні суспільні відносини, зокрема в частині трансформації правового статусу сільськогосподарських товаровиробників.

Географічне зазначення є особливим позначенням товару, яким споживачеві повідомляється про походження даного продукту з певної місцевості або про його виготовлення за певними ustalеними історико-географічними особливостями. Існують дуже популярні та поширені у світі географічні зазначення, правові межі яких дуже важко втримати через таку відомість (пармезан та чедер, шампанське та коньяк тощо). Щороку в світі реєструється усе більше географічних зазначень на різні продукти, переважна більшість яких складає сільськогосподарську, харчову продукцію та напої.

Тенденція до посилення правової охорони географічних зазначень є адекватною відповіддю на глобалізаційні процеси, корпоратизацію сільськогосподарського виробництва, стандартизацію і типізацію аграрної діяльності, збідніння сільського населення. Потреба у виробленні унікального продукту, який був би прив'язаний до певної місцевості, а значить приносив би саме її підприємцям дохід, поступово кристалізувалася в правовому механізмі географічного зазначення. Для України ця ідея не нова, однак формальне існування у вітчизняній правовій системі протягом майже двох десятиліть недосконалих законодавчих засад не втілювалося у реальні суспільні відносини. Розробка та прийняття цілої низки аграрно-специфічного законодавства у цій сфері протягом останніх кількох років були продиктовані зобов'язаннями щодо адаптації до правових засад ЄС, а також потребами у формуванні нових інструментів нефінансової державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

У силу своєї специфіки права на географічні зазначення не можуть належати виключно одному суб'єкту. Дана юридична конструкція передбачає, що права-

ми, які вона породжує, може за певних умов правомірно користуватися необмежена кількість осіб. За цим критерієм географічне зазначення суттєво відрізняється, наприклад, від торгової марки, яка має на меті ідентифікувати продукти саме конкретного виробника серед інших аналогічних товарів. Торгова марка захищає інтереси одного виробника, тоді як реєстрація географічного зазначення здатна сформувати позитивний економічний та репутаційний потенціал для багатьох виробників.

Колективність проявляється на усіх стадіях формалізації географічного зазначення. Так, заявником для реєстрації географічного зазначення можуть бути: а) «об'єднання осіб, більшість з яких є виробниками або переробниками товару, зокрема, якщо половина або більше осіб з такого об'єднання в зазначеному географічному місці виробляють товар та/або видобувають та/або переробляють сировину для товару, особлива якість, репутація чи інші характеристики якого обумовлені зазначеним географічним місцем» [1]; б) одна фізична або юридична особа, якщо одночасно: вона є єдиним виробником такої продукції; а географічна територія, на якій здійснюється виробництво та/або переробка та/або приготування товару, має характеристики, які істотно відрізняються від прилеглих територій, або характеристики товару відрізняються від товарів, вироблених на прилеглих територіях, та/або від характеристик подібних товарів на ринку. При цьому одиничний заявник визначається законом «як виняток».

При цьому заявники не обов'язково повною мірою співпадають із користувачами географічного зазначення. Використовувати зареєстроване географічне зазначення мають особи, які пройшли необхідну процедуру сертифікації, тобто підтвердили, що вони дотримуються умов виробництва продукту, які зафіксовані в специфікації географічного зазначення. Інші виробники, які використовують дане географічне зазначення, не мають права заважати чи перешкоджати новим суб'єктам використовувати зареєстроване географічне зазначення, якщо вони виконують усі необхідні вимоги щодо якості продукту та особливостей технології.

Така «колективність» у побудові юридичної конструкції стимулює осіб, які зацікавлені у використанні географічного зазначення, об'єднуватися та інституціоналізуватися для більш ефективного спільного захисту власних інтересів, і це є позитивним вектором, який має всіляко стимулюватися. В ЄС, наприклад, останніми законодавчими змінами було розширено права користувачів географічних зазначень шляхом надання їм права включати своїх представників до структур, які займаються захистом прав інтелектуальної власності.

Для України найбільш оптимальною організаційно-правовою формою інституціоналізації виробників з метою реєстрації географічного зазначення є громадська організація. Це підтверджується, зокрема, усталеним вітчизняним досвідом, а саме: у 2018 році заяву на реєстрацію географічного зазначення «Гуцульська овеча бриндзя» до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та

сільського господарства України було подано Громадською спілкою «Асоціація виробників традиційних карпатських високогірних сирів». Схожий підхід обрали і заявники щодо реєстрації у 2020 році назви місця походження товару «Мелітопольська черешня», створивши Громадську спілку «Асоціація виробників мелітопольської черешні». Аналогічним шляхом рушили й виробники меду, заснувавши Громадську спілку «Закарпатська спілка пасічників «Срібний край» та зареєструвавши у 2024 році географічне зазначення «Закарпатський мед». Подібний алгоритм було відтворено і під час реєстрації географічного зазначення «Херсонський кавун», яка була ініційована Громадською спілкою «Асоціація виробників херсонського кавуна».

Законодавець усвідомлює потреби малих виробників у об'єднанні та посиленні за рахунок цього їхніх ринкових позицій. Однак слід наголосити на тому, що доступ до використання географічних зазначень на рівні із усіма іншими відкритий і великим суб'єктам господарювання. Тобто не варто вважати географічні зазначення протекційним інструментом, спрямованим суто на мале фермерство. Цей висновок, отриманий з аналізу оновленого вітчизняного законодавства, підтверджується також вивченням набагато більш розгорнутого досвіду використання географічних зазначень в європейських країнах [2, с. 165 – 168].

Однак слід погодитися із тим, що прийняття відповідного законодавства та посилення правової охорони географічних зазначень сприймається окремими виробниками та споживачами такої продукції неоднозначно та викликає деякі конфліктні ситуації. Наприклад, у 2024 році було подано клопотання про перейменування села Надєждівка на Одещині у село Шампань. Проте Посольство Франції в Україні подало офіційний протест до Верховної Ради України, зазначаючи про свої підозри щодо мотивації такого перейменування, а саме: основним підприємством даного села є господарське товариство «Шампань України», яке володіє відомими вітчизняними торговими марками ігристих вин (наприклад, «Французький бульвар» тощо). Юридична проблема тут полягає у тому, що перейменування села потенційно могло би дати формальну підставу називати продукт даного виноробного підприємства за географічним зазначенням походження «шампанським», а це заборонено відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Згідно з положеннями даної міжнародно-правової угоди географічне зазначення «шампанське» з 1 січня 2026 року підлягатиме захисту і не може застосовуватися щодо продуктів, які не були виготовлені у французькій Шампані.

Як помітно, поява оновленого законодавства у сфері правової охорони географічних зазначень, з одного боку, стає новим інструментом розвитку місцевих сільськогосподарських товаровиробників, а з іншого – це стає фактором стресу та серйозним викликом для інших існуючих суб'єктів господарювання, права та інтереси яких мають бути враховані і захищені під час побудови системи державної аграрної політики.

Список використаних джерел:

1. Про особливості правової охорони географічних зазначень для сільсько-господарської продукції та харчових продуктів, захист прав та застосування схем якості, включаючи традиційні гарантовані особливості для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів : Закон України від 06.09.2022 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 25. Ст. 9.

2. Григор'єва Х. А. Законодавче забезпечення державної підтримки сільськогосподарства України в умовах війни та післявоєнного відновлення: продовольчий вимір : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 304 с.

Ключові слова: географічні зазначення, сільськогосподарські продукція, державна підтримка, харчова продукція.

Keywords: geographical indications, agricultural products, state support, food products.

Заверюха Марина Михайлівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В ЛІСОВИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Ліс є цінним ресурсом країни та основою її екологічної рівноваги, що сприяє збереженню водних і ґрунтових ресурсів, а також відіграє важливу роль у боротьбі зі змінами клімату. Через його значення для глобальної економіки, питання сталого лісокористування набуває особливої актуальності. Сьогодні світ переживає глибокі зміни, пов'язані з розвитком інформаційних технологій. Цифровізація має безпрецедентний вплив на економіку, суспільство та, без сумніву, на стан навколишнього природного середовища. У сучасному глобалізованому інформаційному просторі активно розвивається новий цифровий економіко-правовий устрій. Процеси цифрових трансформацій та автоматизації охопили всі сфери життя, зокрема й лісове господарство, і Україна є частиною цих змін.

Використання цифрових інструментів відкриває нові можливості для підвищення ефективності діяльності лісогосподарських підприємств. Питання збереження лісових екосистем набуло особливої важливості на тлі глобальної кліматичної кризи, зменшення біорізноманіття та військових дій. Нові цифрові технології дедалі більше стають складовою повсякденного життя. В попередніх працях автора вже згадувалось відносно діджиталізації лісових відносин в умовах воєнного стану [1, с. 147], зокрема вебпортал ЕкоСистема [2], який поклика- ний стати національною платформою, де зібрані всі адміністративні екопослуги

для бізнесу та вся екологічна інформація для громадян стосовно різних природних ресурсів: лісу, атмосферного повітря, вод, надр та інші послуги, або ж сайт ДроваЄ (<https://drovae.gov.ua/>) де є можливість в декілька кліків замовити дрова (з можливістю обрати постачальника, тип дров та інші параметри) [3].

В зарубіжній юридичній літературі зустрічається таке поняття як «цифровізація лісу». «Цифровізація лісу» передбачає стійке впровадження передових технологій у лісах для покращення поточних тенденцій, які використовуються для моніторингу лісового середовища, збору даних та аналізу в галузі досліджень і розробок [4]. Україна також не стоїть осторонь «цифровізації лісу», так за останніми даними, розміщеними на офіційному сайті Державного агентства лісових ресурсів України у рамках інвестиційного плану «Ліси України» оголошується закупівля системи для повітряного лазерного сканування лісів [5]. Упродовж минулого та позаминулого року Департамент ІТ технологій здійснив польові дослідження щодо застосування лазерного сканування, використовуючи обладнання, надане спеціалізованою компанією.

Роботи проводились у різних регіонах – як у хвойних, так і в листяних лісових насадженнях. Отримані за допомогою лазерного сканування результати були зіставлені з даними традиційних вимірювань, виявилось, що технологія дійсно дозволяє точно змодельовати структуру лісових ділянок. Дана технологія має назву «LIDAR сканування» та вже продемонструвала вагомі переваги:

- високоточні дані щодо висоти та діаметрів окремих дерев, а також середньої висоти деревостану;
- визначення порід дерев за особливостями структури крон;
- можливість розрахунку об'ємів деревини та загальної біомаси;
- виявлення й створення карт лісових доріг, просік тощо;
- моніторинг змін лісового покриву, зокрема суцільних та вибіркового рубок, лісових пожеж, вітровалів та інших природних чи антропогенних впливів.

Цифрові технології створюють нові можливості для ефективного управління лісовими ресурсами та їх відновлення. Євроінтеграційний курс України, прагнення до збереження суверенітету, територіальної цілісності, а також забезпечення економічного зростання та підвищення рівня життя громадян вимагають глибоких і динамічних змін у країні. Особливо це стосується цифрової трансформації суспільних процесів, зокрема й у сфері лісового господарства.

Список використаних джерел:

1. Заверюха М. М. Діджиталізація лісових відносин в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 1. С. 145-149.
2. ЕкоСистема: національна онлайн-платформа, яка містить актуальну інформацію про стан довкілля. URL: <https://eco.gov.ua/> (дата звернення 10.04.2025)
3. ДроваЄ для всіх українців. URL: <https://drovae.gov.ua/> (дата звернення 11.04.2025)

4. Rajesh Singh, Anita Gehlot, Shaik Vaseem Akram, Amit Kumar Thakur and etc. Forest 4.0: Digitalization of forest using the Internet of Things (IoT). *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences*. 2022. Vol. 34. Iss. 8. Part B. P. 5587-5601.

5. ДП «Ліси України» оцінюватиме запас деревини за допомогою лазерного сканування. URL: <https://forest.gov.ua/news/dp-lisy-ukrainy-otsiniuvatyme-zapas-derevyny-za-dopomohoiu-lazernoho-skanuvannia> (дата звернення 11.04.2025).

Ключові слова: діджиталізація, лісові відносини, ліс, воєнний стан, лісове законодавство, охорона лісів, захист лісів.

Keywords: digitalization, forest relations, forest, martial law, forest legislation, forest conservation, forests protection.

Канівець Людмила Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Характерною рисою сучасного суспільства, в умовах глобалізаційних змін, є його інформатизація, швидкий розвиток цифрових технологій, істотне розширення джерел доступу до інформації. У даному контексті особливо значимою стає екологічна інформація, потреба в отриманні якої, в умовах воєнного часу, набуває нового змісту. Зазначені обставини вимагають, передусім, налагодження діалогу між державою в особі уповноважених органів і громадськістю, гарантування ефективної інформаційної взаємодії між ними. І нарешті – створення належних умов для задоволення потреб населення в об'єктивній і достовірній інформації шляхом забезпечення вільного доступу до неї. У свою чергу, від рівня еколого-інформаційного забезпечення, його ефективності залежатиме і рівень вирішення нагальних економічних, актуальних еколого-правових проблем, ефективність ухвалених управлінських рішень тощо.

У числі основних джерел екологічної інформації визначено дані природноресурсових кадастрів. З-поміж інших видів кадастрів пріоритетну роль відведено Державному земельному кадастру, відомості якого є інформаційним підґрунтям регулювання земельних відносин, роль якого в умовах глобалізаційних загроз і викликів, євроінтеграційних прагнень держави, обумовлених ними процесів реформування і трансформації сфери земельних відносин, невідпинно зростає.

Відкритість та доступність відомостей Державного земельного кадастру, законність їх одержання, поширення і зберігання, згідно зі ст. 3 Закону України «Про Державний земельний кадастр», визначені серед основоположних засад

його ведення [1], а запровадження єдиної системи земельно-кадастрової інформації та її достовірності – у числі основних завдань ведення Державного земельного кадастру [2].

Відомості Державного земельного кадастру, Публічна кадастрова карта України та інші дані, розпорядником яких є Державна служба України з питань геодезії, картографії і кадастру, віднесено до набору даних, що підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних [3].

Картографічна основа, індексні кадастрові карти (плани) та усі відомості Державного земельного кадастру, визначені законом, підлягають оприлюдненню на офіційному веб-сайті Держгеокадастру у вигляді відкритих даних, у тому числі через Публічну кадастрову карту. Попри беззаперечні переваги функціонування кадастрової карти як зручного та швидкого способу отримання необхідної інформації, має місце недостатня повнота відомостей про усі земельні ділянки, нерідко – їх недостовірність, неактуальність тощо.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України у межах території держави запроваджено правовий режим воєнного стану і обумовлені ним тимчасові обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Задля забезпечення безпеки населення і інтересів держави, через наявні загрози національній безпеці призупинено (обмежено) діяльність з боку відповідних державних сервісів.

В умовах воєнного стану користування відомостями Державного земельного кадастру, зокрема, шляхом забезпечення доступу до нього, оприлюднення його відомостей, в тому числі через Публічну кадастрову карту, здійснюється з урахуванням особливостей, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 564 [4]. Так, оприлюднення на офіційному веб-сайті Держгеокадастру, зокрема через Публічну кадастрову карту, відомостей Державного земельного кадастру не здійснюється, фактично Публічна кадастрова карта не функціонує.

За умов воєнного часу інтереси держави, забезпечення територіальної цілісності і національної безпеки домінують над правом вільно збирати, зберігати та поширювати інформацію, а відтак, супроводжуються низкою обмежень, що суттєво ускладнюють реалізацію громадянами права доступу до публічної інформації. Однак, як вбачається, будь-які обмеження не повинні перешкоджати належному доступу до інформації про землі, створюючи при цьому, у тому числі, і ризики порушення земельних прав.

Серед проблем, виникнення яких обумовлено відсутністю доступу до Публічної кадастрової карти, можна виділити, зокрема, ускладнення доступу до інформації про володіння землею, порушення прав на землю, труднощі з їх захисту у судовому порядку, складнощі зі здійсненням контролю за використанням земель [5].

Загалом, в умовах обмежень, обумовлених правовим режимом воєнного стану, доступ до публічної інформації фактично реалізується шляхом ознайомлення з інформацією з відкритих джерел у мережі Інтернет, використання офі-

ційних ресурсів державних органів. Виходячи з чого, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини рекомендовано розпорядникам інформації зосередити увагу над наповненням і оновленням інформації на офіційних веб-сайтах, сторінках у соцмережах [6].

Отже, важливість забезпечення доступу до відомостей Державного земельного кадастру, зокрема, через Публічну кадастрову карту, наявність загрози виникнення можливих негативних наслідків для конкретної особи через його відсутність актуалізує питання: доцільності функціонування у воєнний час кадастрової карти з певними обмеженнями щодо її наповнення (складу відомостей), з урахуванням особливостей воєнного стану, дотриманням заходів інформаційної безпеки; ефективного впровадження, на противагу Публічній кадастровій карті, альтернативних джерел отримання інформації, що містять відомості та дані про земельні ділянки; неухильного дотримання законодавчих приписів і забезпечення вільного доступу до відомостей Державного земельного кадастру шляхом надання за запитом (заявою) уповноваженої особи документів Державного земельного кадастру (витягу, довідки тощо), тим самим гарантувавши громадянам належну реалізацію їх прав на землю.

Список використаних джерел:

1. Про Державний земельний кадастр : Закон України від 07.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 8. Ст. 61.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
3. Перелік наборів даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: додаток до Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835 в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 407. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#n83>.
4. Деякі питання ведення та функціонування Державного земельного кадастру в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 р. № 564. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2022-%D0%BF#Text>.
5. Чому потрібно скасувати обмеження на доступ до держреєстрів. URL: <https://epl.org.ua/announces/chomu-potribno-skasuvaty-obmezhennya-na-dostup-do-derzhreystriv/>.
6. Особливості реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (роз'яснення підготовлені за сприяння експерта з доступу до інформації О. Кабанова (ГО «Центр доступу до інформації»)). URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022.docx>.

Ключові слова: Державний земельний кадастр, Публічна кадастрова карта, земельно-кадастрова інформація, воєнний стан, доступ до земельно-кадастрової інформації.

Keywords: State Land Cadastre, Public cadastral map, land cadastral information, martial law, access to land cadastral information.

Караханян Карина Мартинівна

Національний університет «Одеська юридична академія»

доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВОДНЕВОЇ ЕНЕРГЕТИКИ У ВОЄННИЙ ЧАС ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Декарбонізація виробництва, транспорту, комунального сектору, будівництва та інших галузей, що забезпечують сталий розвиток суспільства, – все це є надактуальними питаннями, що кожного дня не лише не втрачають своєї затребуваності, а й стають дедалі наріжними. Серед основних чинників, якими обумовлена така ситуація, безперечно, виділяють необхідність ощадливого ставлення до навколишнього природного середовища та природних ресурсів, що забезпечують енергетичну складову розвитку держави. Проте сьогодні, в умовах повномасштабної війни РФ проти України, до згаданих вище факторів, що спонукають до «зеленого» курсу, додався новий більш прагматичний – необхідність забезпечення енергетичної безпеки як складової національної безпеки держави. Окупація регіонів, що забезпечували сталість паливно-енергетичного комплексу, постійні обстріли та руйнування об'єктів енергетики, знищення джерел альтернативного живлення – це пряма загроза галузі, що змушує шукати додаткові можливості для існування.

Розвиток водневої енергетики може стати ефективним рішенням для вирішення існуючих проблем, оскільки вона сьогодні є одним з основних світових трендів. У доповіді експертів Ради з водневих технологій (Hydrogen Council) зазначається, що до 2050 року водень забезпечить 18% глобальних енергетичних потреб. Інші прогнози свідчать, що до цього часу світове споживання водню досягне 370 мільйонів тонн на рік, а до 2100 року – 800 мільйонів тонн. Незважаючи на те, що воднева енергетика є відносно новим явищем на світовому енергетичному ринку, її потенціал є значним. На кінець 2019 року світове споживання водню становило 75 мільйонів тонн, переважно у нафтопереробній промисловості та виробництві аміаку. Більше 75% цього обсягу отримувалося з природного газу, що вимагало понад 205 мільярдів кубометрів блакитного палива. Інша частина водню вироблялася з вугілля. Лише 0,1% (100 тисяч тонн) водню отримували шляхом електролізу, тобто без залучення викопних вуглеводнів. Проте, у 2022 році загальна потужність нововведених електролізерів для виробництва

водню на планеті зростає у кілька разів, хоча наразі складає лише 120 мегават, що залишається відносно невеликим показником на глобальному рівні. Тим не менш, останні кілька років відзначаються справжнім проривом у цій сфері.

Щодо нашої країни, важливо усвідомлювати, що розвиток водневих технологій є невід'ємною частиною енергетичної незалежності, яка забезпечує національну безпеку держави. З початком повномасштабної війни реалізація національних проєктів у сфері водневої енергетики на деякий час була призупинена. Однак, останнім часом спостерігається відновлення розробки та впровадження водневих технологій, що вказує на те, що енергетична безпека повинна стати ключовим аспектом післявоєнної відбудови країни, де «зелена» трансформація займе пріоритетне місце.

Насамперед слід підкреслити, що фінальне доопрацювання та затвердження Водневої стратегії України до 2050 року визначить напрями розвитку водневих технологій та необхідної інфраструктури у всіх галузях економіки, а також окреслить плани та джерела фінансування за наступними векторами:

1. обсяги виробництва водню для потреб внутрішнього ринку та експорту;
2. напрями розвитку інфраструктури водневої енергетики (виробництво власних електролізерів та іншого обладнання);
3. розвиток системи акумулювання, зберігання та транспортування водню (використання ГТС, будівництво газгольдерів тощо);
4. переобладнання громадського транспорту на водень;
5. застосування водневих технологій в промисловій, машинобудівній та паливно-енергетичних галузях.

Надзвичайно важливим у розбудові національного водневого ринку є включення цієї сфери до переліку Національних програм проєкту Плану відновлення України, що слугуватиме основою післявоєнної відбудови. Обсяг майбутніх інвестицій в національну програму «Енергетична незалежність та зелений курс» наразі оцінюється у 130 мільярдів доларів. Зокрема, програма передбачає збільшення потужності «зеленої» енергетики втричі. До того ж, буде збудовано 15 ГВт електролітичних потужностей для виробництва «зеленого» водню, а також тестуватиметься та розширюватиметься воднева транспортна інфраструктура.

Отже, у проєкті Плану відновлення вказано, що конкурентоспроможність української відновлюваної енергетики обумовлена відносно низькою ціною виготовлення електроенергії ($LCOE_{BEC}$ складає орієнтовно 40 дол/МВт*год), що є суттєвою частиною кінцевої вартості виробленого водню. Для експорту водню до Європи, ймовірно, може бути модернізована наявна газова інфраструктура. Але, безпосередній експорт – не єдиний перспективний напрямок використання водневого потенціалу України. Також перспективними варіантами з точки зору доданої вартості є розвиток «зеленої» металургії з використанням водню та, потенційно, виготовлення аміаку та добрив із «зеленого» водню. У Запорізькій і Дніпропетровській областях передбачається створення «водневого кластеру». Цей регіон має оптимальне розташування з точки зору доступу до природних

ресурсів (води, родовищ залізної руди, привабливого потенціалу відновлюваної енергетики) для розбудови виробництва водню та його використання для виведення «зелених» DRI та сталі.

Участь України в переході до водневих технологій надає нашій державі можливість відбудувати зруйновану агресором енергосистему, ключовими елементами якої є відновлювана генерація та залучення нових інвестицій. Так, 2023-2024 роки стали періодом енергетичної стійкості України. В цей час було задекларовано, що післявоєнна відбудова має базуватися на принципах Європейського зеленого курсу, адже вона має високі показники альтернативної енергетики, котрі можна використати для зменшення європейської залежності від російського викопного палива. У 2023 році Україна та Євросоюз уклали Меморандум про стратегічне партнерство у сфері відновлюваних газів. Йдеться про водень і біометан. Відповідно до Меморандуму, наша країна здатна стати основним постачальником водню для Європи, що може поліпшити економіку та забезпечити енергетичну незалежність.

Як відмічають експерти й головні прихильники водневого шляху в відновлюваній енергетиці, велика війна та брак законодавчої бази мали б повністю припинити впровадження водневих технологій в Україні. Але український бізнес далі завзято наносить водневі об'єкти на енергетичну карту держави. Після ж війни досліджувана галузь має стати передовим сектором альтернативної енергетики, гарантувати енергетичну самостійність країни та наблизити нашу країну до європейських екологічних цінностей.

Ключові слова: енергетика, енергетична безпека, водень, сталий розвиток, екологія, “зелена” енергетика.

Keywords: energy, energy security, hydrogen, sustainable development, ecology, “green” energy.

Платонова Євгенія Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат
юридичних наук, доцент*

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збройна агресія РФ проти України суттєво трансформувала підходи до правового регулювання використання та охорони земель рекреаційного призначення. Унаслідок активних бойових дій, тимчасової окупації, масштабного знищення інфраструктури, техногенного навантаження та замінування територій виникли суттєві ризики для збереження та відновлення рекреаційного потенціалу країни. В умовах повоєнної відбудови питання правового використання і захисту таких земель набуло особливої актуальності, зумовлюючи потребу у системному перегляді законодавчого підходу.

Сучасне використання рекреаційних земель ускладнено низкою факторів. По-перше, фізичне знищення або пошкодження значної кількості об'єктів природно-рекреаційного фонду: парків, зелених зон, берегових ліній, екостежок, лісопаркових масивів. По-друге, високий рівень замінування, що фактично унеможливорює безпечне перебування населення на цих територіях. По-третє, спостерігається загроза незаконної забудови та самозахоплення – через прогалини в системі контролю та недосконале врегулювання питань цільового призначення земель. Також варто врахувати втрати економічної привабливості: туристичні маршрути зруйновані, заклади відпочинку та оздоровлення не функціонують, спостерігається відтік інвестицій та зміна пріоритетів фінансування. Нарешті, відсутність єдиної стратегії відновлення й управління цими землями ставить під загрозу комплексність і сталий характер майбутнього відновлення [1].

Правове регулювання використання та охорони рекреаційних земель ґрунтується на положеннях Земельного, Водного, Лісового кодексів України, а також низки спеціальних законів: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про туризм», «Про курорти» тощо. Проте, основним актом залишається Земельний кодекс України, який у статтях 50 та 51 визначає, що землі рекреаційного призначення мають виключне цільове використання – організація відпочинку населення, туризм, заняття спортом [2]. До їх складу відносяться території зелених насаджень, санаторіїв, дитячих оздоровчих таборів, пляжів, екологічних стежок, майданчиків для активного відпочинку.

Утім, практичне застосування цих норм викликає чимало проблем. Насамперед через те, що в Україні відсутній єдиний спеціальний закон, який би комплексно регулював правовий статус рекреаційних земель. У зв'язку з цим спостерігається правова фрагментарність, нечіткість критеріїв віднесення земель до рекреаційних, суперечності між нормами земельного, містобудівного та екологічного законодавства. Це ускладнює процес планування, формалізації статусу земельних ділянок та забезпечення належного правового використання та захисту.

Законодавство передбачає переважно публічну форму власності на такі землі, встановлюючи обмеження на зміну цільового призначення, зокрема у межах населених пунктів, а також заборону їх приватизації. Однак існують винятки, наприклад – приватна власність на земельні ділянки: загального користування дачного кооперативу та призначені для індивідуального дачного будівництва. Проблемною залишається процедура ідентифікації та офіційного визнання земель рекреаційного призначення, що потребує затвердження відповідних проєктів землеустрою та їх відповідність містобудівній документації [3].

На практиці маємо численні приклади правових колізій. Так, Верховний Суд у справі № 640/25350/21 підкреслив обов'язковість дотримання визначеної процедури при зміні цільового призначення земель, зокрема розробки та затвердження проєкту землеустрою [4]. Проте в умовах воєнного стану і повоєнної відбудови подібна процедура часто ігнорується або спрощується, що створює ризики для довкілля і прав громад.

На сьогодні вкрай важливо ухвалити окремий закон про рекреаційні землі, який дозволить уніфікувати підходи, створити чіткі механізми ідентифікації та відновлення таких територій, а також забезпечити їхній захист від зловживань і деградації. Не менш важливим є оновлення містобудівної документації, вдосконалення процедур землеустрою та формування єдиної державної стратегії з правового використання, охорони та відновлення таких земель.

Вбачається, вагомою проблемою є не лише фрагментарність нормативної бази, а й відсутність системного бачення рекреаційного потенціалу територій як елементу національної безпеки. Відновлення таких земель повинно стати пріоритетом державної політики у сфері сталого розвитку, урбаністики та охорони довкілля. Адже їхнє значення полягає не тільки у сфері дозвілля, а й у забезпеченні здоров'я населення, екологічної стабільності, збереженні біорізноманіття та формуванні безпечного і комфортного середовища. У післявоєнний період ці землі можуть і повинні стати частиною великої національної програми відновлення – як з точки зору фізичної реабілітації, так і через правовий механізм. Саме тому, відновлення рекреаційного потенціалу України можливе лише за умови комплексного підходу: поєднання правового регулювання, планувально-го менеджменту, екологічного моніторингу та активної участі громад.

Список використаних джерел:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940). *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2155.
2. Земельний кодекс України: прийнятий 25 жовтня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
3. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 18. Ст. 735.
4. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 24 травня 2023 року (справа № 640/25350/21). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=111078200&red=1000031e4f518eebac9014bc5d8a9b730d680e&d=5> (дата звернення: 07 квітня 2025 року)

Ключові слова: землі рекреаційного призначення, туризм, цільове призначення, земельна діяльність, земельні правовідносини, право власності, землеустрій, містобудівна документація.

Keywords: recreational lands, tourism, intended purpose, land plot, land legal relations, ownership, land management, urban planning documentation.

Чумаченко Інна Євгенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ПОРУШЕННЯМ ВОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення екологічного законодавства є конституційним обов'язком кожного (ст. 66 Конституції України). Відшкодування збитків, завданих внаслідок порушень водного законодавства передбачено ст. 111 Водного кодексу України (далі – ВК). Так, відповідно до ч. 1 ст. 111 ВК визначено обов'язок підприємств, установ, організацій і громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб відшкодувати збитки, завдані ними внаслідок порушень водного законодавства, в розмірах і порядку, встановлених законодавством України.

В юридичному розумінні збитки є цивільно-правовою категорією, визначення якої надано у ч. 2 ст. 22 Цивільного кодексу України. Проте, у водному законодавстві таке визначення відсутнє, тому застосовується цивільно-правове поняття збитків. Так, поняття збитків охоплює вартісне (грошове) вираження майнової шкоди, яка завдана суб'єкту права внаслідок протиправних дій іншої особи. У правовій доктрині збитки класифікуються на дві основні категорії – реальні збитки та упущену вигоду. Реальні збитки – це фактичні втрати, понесені особою внаслідок знищення або пошкодження майна, а також витрати, які вже здійснені або підлягають здійсненню для відновлення порушеного права. Упущена вигода – це доходи, які особа могла б отримати за нормального перебігу подій, якби її право не було порушено, але які вона не одержала через неправомірні дії іншого суб'єкта.

Відповідно до п. 1.2 роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» «шкода, заподіяна внаслідок порушення цього законодавства, повинна відшкодовуватись у розмірах, які визначаються на підставі затверджених у встановленому порядку такс і методик обрахування розмірів шкоди, що діють на час здійснення порушення або, у разі неможливості встановлення часу здійснення порушення, – на час його виявлення. Відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому випадку шкода компенсується за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища з урахуванням завданих збитків, у тому числі неoderжаних доходів, тобто загальними правилами природоохоронного законодавства і статтями 440, 453 Цивільного кодексу».

Отже, на відповідні водно-правові відносини поширюються загальні правила про відшкодування збитків, встановлені цивільним законодавством. Проте,

слід враховувати, що норми цивільного законодавства застосовуються лише у випадках неврегульованості таких відносин водним або екологічним законодавством.

Особливості відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення водного законодавства, встановлено, зокрема: постановою КМ України від 3 липня 1995 р. № 484 «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України»; наказом Міндовкілля від 16 січня 2021 р. № 16, яким затверджено «Порядок обчислення розміру відшкодування та сплати збитків, заподіяних внаслідок забруднення із суден, кораблів та інших плавучих засобів територіальних і внутрішніх морських вод України», наказом Міндовкілля від 21 липня 2022 р. № 252 «Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами».

Проте, основним актом, що визначає особливості відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення водного законодавства, є наказ Мінприроди від 20 липня 2009 р. № 389 «Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів», яка розроблена з метою впровадження положень Директиви 2006/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо запобігання забрудненню водного середовища Співтовариства, спричиненого скиданням окремих небезпечних речовин.

Методика поширюється на правовідносини, що виникають у процесі визначення та відшкодування збитків, завданих внаслідок: а) забруднення водних об'єктів, зокрема у разі перевищення допустимих концентрацій забруднюючих речовин та фізико-хімічних показників у зворотних водах, скидання у водні об'єкти забруднюючих речовин у чистому вигляді, у складі продукції або сировини, а також засмічення водних об'єктів сторонніми предметами, матеріалами, відходами або іншими речовинами, за винятком випадків забруднення чи засмічення територіальних, внутрішніх морських вод та виключної (морської) економічної зони України з борту суден, кораблів та інших плавучих засобів; б) забруднення поверхневих або підземних вод, спричиненого впливом полігонів твердих побутових та промислових відходів (сміттєзвалищ); в) самовільного водокористування, що здійснюється без наявності дозволу на спеціальне водокористування або з перевищенням установлених у такому дозволі лімітів; г) забору, використання води та скидання забруднюючих речовин разом із зворотними водами з перевищенням встановлених дозволом лімітів забору та використання води, скидання забруднюючих речовин, а також перевищення нормативів гранично допустимого скидання.

Проте, Методика не застосовується у випадках, коли йдеться про оцінювання шкоди, завданої: здоров'ю фізичних осіб, майну громадян і юридичних осіб, а також водним біологічним ресурсам унаслідок погіршення екологічного стану

водних об'єктів; водним об'єктам, які постраждали внаслідок стихійних природних явищ (стихійного лиха); підтоплення або затоплення сільськогосподарських угідь, житлових будинків, об'єктів інфраструктури та комунікацій, що виникли внаслідок руйнування гідротехнічних споруд, розміщених на водних об'єктах.

Також дія Методики не поширюється на розрахунок збитків, завданих державі в результаті: порушення встановленого режиму господарської діяльності у межах водоохоронних зон та на землях водного фонду; недотримання правил експлуатації та режимів функціонування водогосподарських споруд і пристроїв, а також пошкодження зазначених об'єктів; самовільного виконання гідротехнічних робіт, зокрема будівництва ставків, дамб, каналів, буріння свердловин тощо; порушення природного стану русел річок, струмків та інших водотоків.

Слід звернути увагу, що в сучасних умовах, в яких перебуває наша держава та стан довкілля, законодавством передбачаються особливості визначення збитків, завданих водним ресурсам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Так, урядовою постановою від 20 березня 2022 р. № 326, затверджено «Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». Відповідний порядок визначення збитків щодо водних ресурсів було встановлено наказом Міндовкілля від 21 липня 2022 р. № 252 «Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами».

Так, відповідно до вказаного нормативно-правового акту, збитки, завдані забрудненням та/або засміченням вод, самовільним користуванням водними ресурсами внаслідок збройної агресії Російської Федерації, визначаються на підставі сукупності доказових матеріалів, отриманих з різноманітних джерел, а саме: актів огляду місця події; результатів інструментально-лабораторних досліджень; даних візуального моніторингу, аерофотозйомки, дистанційного зондування Землі; інформації державної системи моніторингу вод та первинного обліку водокористування; розрахунків, проведених із застосуванням відповідних методик; експертних висновків та результатів спеціалізованих еколого-гідрологічних вишукувань; суднових документів та дозвільної документації; технічної документації, у тому числі проектів, паспортів артезіанських свердловин, засобів для забору та використання води; технологічних регламентів, індивідуальних норм водоспоживання та водовідведення; звітних документів за встановленими формами, включаючи звіт про використання води, податкову декларацію з екологічного податку, декларацію з рентної плати за спеціальне використання води; матеріалів, зібраних правоохоронними органами в межах проведення слідчих (розшукових) дій; пояснень, довідок, інших офіційних документів та джерел інформації, зокрема від фізичних і юридичних осіб, а також оперативних повідомлень і повідомлень з відкритих та спеціалізованих джерел.

Однак, у випадках обчислення збитків, завданих, по-перше, державі – унаслідок самовільного використання підземних вод без наявності спеціального дозволу на користування надрами, по-друге, довкіллю – в межах територіального

моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в акваторіях Азовського і Чорного морів через збройну агресією РФ, зокрема при забрудненні / засміченні морських вод суднами, кораблями чи іншими плаваючими засобами, включно з військовими, зазначена Методика не застосовується.

Ключові слова: водне законодавство, водні ресурси, користування водними об'єктами, відшкодування збитків.

Keywords: water legislation, water resources, use of water bodies, compensation for damages.

Берзінь Сергій Людвигович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ПРАВОВІ СПОСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ МЕЛІОРАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

В умовах ведення інтенсивного сільського господарства меліорація є абсолютно необхідним заходом, за допомогою якого регулюється водний, тепловий, повітряний і поживний режим ґрунтів, зберігається і підвищується їх родючість та формується екологічно збалансована раціональна структура угідь. Передусім, звичайно, в проведенні меліоративних заходів зацікавлений власник земельної ділянки, однак, як впевнено доводить практика, це не гарантує раціональних масштабних дій по удосконаленню стану ґрунтів з боку їх законного власника. Крім того, здійснення нормотворцем на початку 2000-х юридичної сепарації меліоративних мереж та земельних ділянок як об'єктів права призвело до ще більшої демотивації землевласників у проведенні значних інвестиційних проєктів у сфері меліорації.

Спершу юридично відділивши права на землю від прав на меліоративні об'єкти, законодавець потім тривалий час намагався віднайти альтернативні способи створити економічну зацікавленість у власників та користувачів земельних ділянок. Такі правові способи були різноманітними, але представляли собою, здебільшого, земельно-правові підходи до вирішення окресленої проблеми. У рамках нашої доповіді ми спробуємо схематично розкрити ті з них, які, на наш погляд, були найбільш цікавими.

Концесійний механізм як особливий спосіб стимулювання меліорації земель був запроваджений Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення ефективності використання меліорованих земель» від 04.06.2009 року та ґрунтувався на тому, що об'єкти права державної чи комунальної власності, які використовувалися для будівництва, реконструкції чи експлуатації внутрішньогосподарських меліоративних систем та окремих об'єктів в їхній інфраструктурі, могли надаватися в концесію. Тобто для задоволення

громадських потреб обслуговування меліоративних мереж могло бути передане приватній особі на підприємницьких засадах, що мало підвищити ефективність такої діяльності. Чинним Законом України «Про концесію» змінено підхід до регулювання цих відносин, зокрема не передбачається певного переліку сфер, в яких може застосовуватися концесія. Потенційно це має бути позитивним фактором для розвитку цих відносин, оскільки знято її штучні обмеження. Узагалі, ідея використовувати концесійний механізм для підвищення зацікавленості бізнесу в інвестуванні в меліорацію була досить цікавою, однак не виправдалася на практиці через внутрішні вади у тому числі концесійного законодавства.

Другий спосіб стимулювання меліорації земель можна ідентифікувати як класичний вид компенсаційної державної підтримки, що полягала у частковому відшкодуванні витрат, понесених на організацію поливу сільськогосподарських посівів. Такий вид підтримки надавався несистемно та обмежено, що вплинуло на його загальну ефективність.

Третій спосіб стимулювання меліорації земель полягав у збільшенні мінімального строку оренди земельних ділянок під гідротехнічною меліорацією. Законом України від 20.09.2016 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення мінімального строку оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, на яких проводиться гідротехнічна меліорація» було передбачено спеціальний подовжений строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація, – відтоді він не може бути меншим за 10 років. У такий спосіб законодавець намагався створити для користувачів (орендарів) економічний інтерес в підтриманні належного стану меліоративних мереж, в їх модернізації тощо. Виключення з цього правила з'явилися під час дії воєнного стану, коли земельне законодавство зазнало змін під впливом цілої низки тимчасових положень.

Четвертий спосіб стимулювання меліорації земель полягає у наданні додаткових прав землевласникам та землекористувачам. Розвиток земельного законодавства все більш активно впливав на формування сучасного стану меліоративного законодавства. Зокрема, це стало очевидним під час прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10.07.2018 року. У даного нормативно-правового акту була сукупна інструментальна функція з надання зручних механізмів для реалізації своїх прав землевласникам та землекористувачам, при чому в першу чергу тим, що обробляють масиви земель сільськогосподарського призначення. Цим Законом було окремо прописано: а) право на компенсацію понесених витрат з гідротехнічної меліорації земельних ділянок, розташованих у масиві, або суміжних земельних ділянок, які не перебувають в користуванні особи, якій належить право користування істотною частиною ма-

сиву земель сільськогосподарського призначення, на якому здійснюється гідротехнічна меліорація; б) обов'язок власників і користувачів земельних ділянок, на яких розташовані меліоративні системи, об'єкти їх інженерної інфраструктури та окремо розташовані гідротехнічні споруди, не чинити перешкод в експлуатації меліоративних систем та об'єктів інженерної інфраструктури та забезпечувати доступ працівників обслуговуючої (експлуатуючої) установи, організації до таких систем та їх експлуатацію; в) право власників, землекористувачів меліорованих земель або інших осіб вимагати встановлення земельних сервітутів для забезпечення будівництва, обслуговування та експлуатації об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем.

Отже, вітчизняне законодавство, заклавши фундамент для проблеми більше ніж двадцять років тому, потім увесь цей час активно шукало способи подолання її закономірних наслідків. Землевласники, які були юридично позбавлені прав на меліоративні мережі, втратили економічні мотиви для інвестування власних коштів у ці об'єкти. При цьому законні власники таких меліоративних мереж також не мали економічних стимулів до належного капіталовкладення, оскільки вони здебільшого не отримували безпосередньо економічних вигод від їхнього використання. Це створювало тривалі несприятливі умови для самих меліоративних систем, а також для стану сільськогосподарських земель в Україні, які не отримували належного обсягу та якості меліоративних заходів. Апробовані законодавцем правові способи стимулювання землевласників та землекористувачів здійснювати посилене інвестування в меліорацію належних їм земель довели лише той факт, що указані правові інструменти можуть бути додатковими, а не самостійними у відповідній системі юридичних заходів. Усвідомлення цього стало однією із причин започаткування в Україні гідромеліоративної реформи.

Ключові слова: меліорація, земельні ділянки, земельні правовідносини, права на землю.

Keywords: land reclamation, land plots, land legal relations, land rights.

Поліщук Єгор Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Прийняття Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» від 12.03.2025 року стало не лише помітною нормотворчою подією, але й продовженням загальної тенденції останніх років, коли законодавчі акти тяжіють до популістських назв, не надто зважаючи на змістовне наповнення. Наприклад, минулого року

не менш гучним було підписання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин» від 08.10.2024 року. Однак вітчизняний досвід містить багато прикладів того, як назва та безпосередній зміст нормативно-правових актів не співпадали повною мірою. У зв'язку з цим наразі надзвичайно актуалізується питання щодо того, наскільки цьогорічними новелами дійсно захищаються права та інтереси землевласників.

Передусім, слід зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» від 12.03.2025 року вноситься низка змін до матеріального та процесуального законодавства, зокрема до Цивільного кодексу України, Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України. Особлива увага приділена питанням щодо перебігу строків позовної давності, реалізації права власника на витребування майна від добросовісного набувача, захисту права власності власника майна.

Слід підкреслити, що до земельного законодавства зміни і доповнення не вносилися, однак проведені нормотворчі кроки безпосередньо зачіпають відносини щодо земельних ділянок, оскільки йдеться, передусім, про нерухоме майно, класичним представником якого є земля. Обраний методологічний підхід вказує на те, що нормотворець не виділяє певної необхідної специфіки, яка мала би регламентуватися на рівні Земельного кодексу України, – натомість він переконаний, що загальним цивільно-правовим регулюванням цілком можливо охопити усі потрібні практичні питання окресленої ним проблематики.

Якщо проаналізувати основний зміст даного Закону та його головну ідею, навколо якої власне він будується, то слід зазначити наступне. У пояснювальній записці до проекту указанного Закону зазначається, що він покликаний усунути накопичені проблеми у правозастосуванні, а саме: формування за останні роки неоднозначної судової практики на рівні Верховного суду, якою фактично відбувається підміна віндикаційного позову негативним, що не узгоджується з його ж судовою практикою стосовно правової природи державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, суперечить практиці ЄСПЛ та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. З метою подолання цих проблем пропонується захистити добросовісного набувача шляхом фактичної легалізації за певних умов деяких правопорушень щодо права власності на землю. Наприклад, встановлено, що держава і територіальна громада, крім деяких випадків, передбачених ч. 2 ст. 388 ЦК України, не можуть витребувати майно від добросовісного набувача на свою користь, якщо: 1) з моменту реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно права власності першого набувача на нерухоме майно, передане такому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність, незалежно від виду такого майна, минуло більше десяти років; 2) з дати передачі

першому набувачеві з державної або комунальної власності у приватну власність нерухомого майна, щодо якого на момент такої передачі законодавством не була встановлена необхідність державної реєстрації правочину або реєстрації права власності, минуло більше десяти років. Іншими словами, публічний землевласник після спливу встановленого десятирічного строку втрачає право на витребування свого майна у добросовісного набувача. При цьому такі положення не діють у низці виключень, наприклад, якщо майно на момент вибуття з володіння держави або територіальної громади належало до об'єктів та земель оборони або до об'єктів чи територій природно-заповідного фонду. Тобто особливий правовий режим цих земельних ділянок може «нейтралізувати» посилений правовий захист прав добросовісного набувача, оскільки суспільні інтереси у поверненні даних земель у публічну власність є переважними.

Так, нормотворець пропонує благородну мету про захист права власності добросовісного набувача, однак це відбувається ціною права власності держави, територіальної громади, попереднього власника. У контексті сучасних реалій України, яка перебуває протягом останніх трьох років у стані ведення повномасштабних воєнних дій, такі законодавчі новели є досить серйозними та потребують ретельного аналізу. Підвищена увага до них має бути привернута хоча би тому, що право власності на землю в сучасних обставинах уже є досить вразливим.

Практичні питання також викликає запроваджений правовий механізм компенсації добросовісному набувачеві при витребуванні майна на користь держави чи територіальної громади та подальшого відшкодування шкоди за рахунок винних осіб на користь держави чи територіальної громади. Подібні механізми часто блокуються відсутністю бюджетних коштів на такі цілі, тому його практична реалізація наразі виглядає сумнівною.

Не менш складним є питання щодо змістового рішення нормотворця про зворотну дію в часі окремих положень прийнятого Закону, зокрема, в частині умов та порядку компенсації органом державної влади або органом місцевого самоврядування добросовісному набувачеві вартості нерухомого майна, оцінка (експертно-грошова оцінка земельної ділянки) якого здійснена в порядку, визначеному законом, чинна на дату подання позовної заяви, у справах, в яких судом першої інстанції не ухвалено рішення про витребування майна у добросовісного набувача на день набрання чинності цим Законом, а також у частині порядку обчислення та перебігу граничного строку для витребування чи визнання права щодо: нерухомого майна, право власності на яке зареєстровано в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно до дня набрання чинності цим Законом; нерухомого майна, щодо якого на момент його передачі першому набувачеві законом не була встановлена необхідність державної реєстрації правочину або реєстрації права власності і дата його передачі першому набувачеві передувє дню набрання чинності цим Законом.

Отже, оновлене законодавство про захист прав добросовісного набувача має безпосередній вплив на земельні відносини, зокрема на реалізацію прав влас-

ників земельних ділянок у воєнний та післявоєнний період. Слід усвідомлювати, що здійснені зміни мають не лише позитивний ефект на бізнес, укріплення інвестиційного клімату тощо, як представляють даний нормотворчий крок розробники проєкту та законодавці. Насправді, діалектична взаємодія усіх елементів у правовідносинах вказує на те, що будь-які подібні законодавчі зміни спричиняють зміни балансу між суб'єктами прав. Дійсно, посилення юридичного захисту добросовісного набувача паралельно означає ослаблення правових гарантій права власності інших категорій землевласників. Це вказує на важливі вектори подальших наукових досліджень.

Ключові слова: право власності, земельні правовідносини, добросовісний набувач, право на землю.

Keywords: property rights, land legal relations, bona fide acquirer, right to land.

Щербаков Юрій Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ЗЕМЕЛЬНІ СЕРВІТУТИ ДЛЯ ПОТРЕБ ЕНЕРГЕТИКИ: ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ

У сфері енергетики земельні сервітути встановлюються здебільшого не в інтересах власника сусідньої земельної ділянки, а на користь заінтересованої особи, потреби якої не можуть бути задоволені іншим способом. Такою заінтересованою особою виступає переважно енергетичне підприємство, яке забезпечує прокладання та функціонування лінійних об'єктів енергетичної інфраструктури. Через специфічну особливість енергетичних мереж, які охоплюють усю територію країни та проходять через тисячі земельних ділянок незалежно від їх цільового призначення та права власності, земельний сервітут став тією ключовою юридичною конструкцією, яка забезпечує інтеграцію цих відносин у правове поле.

Конкретні потреби таких енергетичних підприємств, які вони можуть задовольнити лише обтяживши права інших землевласників, полягають у різноманітних технічних та організаційних заходах постійного та тимчасового характеру. Оскільки суспільна важливість та поширеність таких відносин в Україні є досить високими, вони були врегульовані на рівні спеціального Закону України «Про землі енергетики та правовий режим спеціальних зон енергетичних об'єктів» від 09.07.2010 року.

При цьому земельний сервітут у його класичному розумінні є обтяженням права власності, тобто є вкрай небажаним явищем – вимушеним виключенням, яке має місце у крайніх випадках, володіє процедурними особливостями виникнення, реалізації, припинення тощо. Проте нормотворець починає змінювати

своє ставлення до сервітуту, а разом – змінювати і його самого, намагаючись вирішити окремі практичні завдання, що постають перед ним. Найбільш яскраво такий утилітарний підхід щодо регулювання земельно-сервітутних відносин у сфері енергетики проявився у 2021 році, коли було прийнято одразу два закони, спрямовані на спрощення відносин за рахунок зміни класичних положень щодо ознак та класифікації сервітутів: йдеться про закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28.04.2021 року та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури приєднання до електричних мереж» від 15.07.2021 року. Першим із цих нормативно-правових актів було трансформовано розуміння земельних сервітутів, що встановлюються для потреб енергетики. Так, у ч. 1 ст. 101 ЗК України з'явилося правило, відповідно до якого у разі переходу права власності на об'єкт енергетики, передачі електричної енергії, для розміщення якого встановлений земельний сервітут, право земельного сервітуту (права та обов'язки особи, на користь якої встановлений земельний сервітут) переходить до нового власника такого об'єкта на тих самих умовах. У такому разі волевиявлення землевласника (землекористувача) та внесення змін до договору про встановлення земельного сервітуту не вимагаються. Документи, що підтверджують набуття права власності на об'єкт, для розміщення якого встановлений земельний сервітут, є підставою для державної реєстрації переходу права земельного сервітуту.

Указані зміни стали надзвичайно важливими для рутинного забезпечення функціонування енергетичної галузі в Україні, оскільки вони були спрямовані на спрощення оформлення земельно-сервітутних відносин. Це досягалося за рахунок того, що сервітут відтепер юридично прив'язувався до самого майна – лінійного об'єкту енергетичної інфраструктури, а не до сусідньої земельної ділянки або безпосередньо до юридичної особи – енергетичного підприємства. Хоча це прямо не зазначалося, основним юридичним фактом, який мав значення для існування такого сервітуту, стала фактична (а не юридична) доля енергооб'єкта. Тобто перехід прав на такий енергетичний об'єкт до іншої особи не впливає на існування самого сервітуту, і лише фізичне перенесення, знищення, руйнування такого енергооб'єкту може поставити питання про припинення сервітуту через відсутність підстави для його встановлення чи продовження існування.

Таке рішення законодавця не просто спростило оформлення і документообіг у земельних правовідносинах – відбулося дещо більш значне та вагоме. Насправді за допомогою утилітарного підходу до формування законодавства було створено новий різновид земельних сервітутів, їх особливий гібридний вид, який не можна ідентифікувати ні як суто предіальний, ні як виключно особистий. Такі сервітуту не можуть бути віднесені до звичайних предіальних (речових), оскільки у даних відносинах відсутній обов'язковий елемент «пануюча земельна ділянка та обслуговуюча земельна ділянка». Разом із тим, даний вид нових сервітутів не може бути і класичним особистим, оскільки перехід прав на енергетичний

об'єкт, щодо якого встановлено сервітут, не викликає припинення права, не розриває сервітутне правовідношення.

Таким чином, нормотворець змінює саму конструкцію земельного сервітуту, модифікуючи її для потреб енергетичної галузі, яка формує суспільне благо у вигляді стабільного енергозабезпечення населення та економіки. Законодавець жертвує класичними теоретичними постулатами сервітутного права задля практичної зручності, в чому і полягає основна сутність утилітарного підходу в нормотворчості.

Разом із тим, внесені зміни не стосувалися посилення правового статусу власника земельної ділянки у сервітутних відносинах. Фактично утилітарний підхід спрямований переважно на задоволення інтересів лише сервітуарія (енергетичного підприємства) за рахунок обтяження права власності. Таке зміщення балансу сил між сторонами земельно-сервітутних відносин актуалізує питання щодо наявності надійних юридичних запобіжників для порушень прав та законних інтересів таких суб'єктів.

Отже, законодавець поступово активізує використання утилітарного методологічного підходу під час нормотворення. Такий підхід полягає у цілеспрямованому спрощенні відносин або формального регулювання, що переслідує мету вирішення практичних завдань. Утилітарний підхід ставить у пріоритет вузький практицизм, створює гібридний різновид земельних сервітутів для потреб енергетичних та подібних підприємств з метою спрощення здійснення документальних процедур. Утилітарний підхід, з одного боку, деформує класичну юридичну конструкцію земельного сервітуту, а з іншого боку – робить її гнучкішою, адаптує її до сучасних потреб і умов функціонування енергетичної галузі. Водночас зміна пануючої методології неухильно змінює законодавство і трансформує сам правовий інститут, зокрема зміщується баланс прав та інтересів землевласників та сервітуаріїв.

Ключові слова: землі енергетики, сервітут, земельні правовідносини, земельна ділянка, земельне законодавство.

Keywords: energy lands, easement, land legal relations, land plot, land legislation.

Юров Максим Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права*

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІТРОЕНЕРГЕТИКИ

В умовах глобальних змін клімату та потреби у зменшенні залежності від викопних джерел енергії вітрова енергетика є одним із найперспективніших напрямів розвитку відновлюваних джерел енергії. Однак, незважаючи на очевидні переваги вітрових електростанцій, їхнє впровадження та функціонування су-

проводжується низкою екологічних і правових проблем, які потребують комплексного вирішення. Зокрема, частина з них лежить у площині реального або потенційного негативного впливу на навколишнє природне середовище та людей.

Використання енергії вітру, хоча і є альтернативою традиційним джерелам енергії, має ряд негативних наслідків для довкілля. Однією з найбільших екологічних проблем є високий ризик для птахів і летючих ссавців, таких як кажани, через зіткнення з лопатями вітротурбін. Значному ризику потрапити у таке зіткнення піддаються деякі види птахів, особливо рідкісні, і це може призвести до їхньої загибелі.

Окрема екологічна проблема, посилена вітроенергетикою, полягає у стрімкій та кардинальній зміні типових ландшафтів. Будівництво великих вітрових станцій вимагає значних територій, що може призвести до порушення природних ландшафтів, змін у середовищі існування тварин та рослин. Люди, які проживають у регіонах, що знаходяться у зоні розвитку вітрової енергетики, відмічають незручності, викликані зміною ландшафтів. Передусім, це має вплив на туристичні та рекреаційні ресурси території, її природоохоронний потенціал, можливості збереження історико-культурного надбання тощо. Водночас, зведення вітроелектростанцій може бути тригером для естетичних вподобань населення, і цим самим може ставати фактором негативного впливу на фізичне та психічне здоров'я людей.

Окрім окресленого вектору впливу слід наголосити на тому, що вітроенергетика здійснює підтверджене шумове забруднення довкілля, яке за певних умов може шкодити людям. Вітротурбіни можуть створювати постійний шум, який негативно впливає на навколишнє середовище, особливо в районах з низьким рівнем шумового забруднення.

Разом із тим, впровадження вітрової енергетики стикається з рядом правових складнощів. Зокрема, в Україні немає комплексного законодавства, яке б регулювало всі аспекти розвитку вітрової енергетики, від планування до введення в експлуатацію. Чинні нормативно-правові акти є розрізненими та суперечливими. Особливо багато науково-практичних питань викликає правовий інститут оцінки впливу на довкілля (ОВД). Відповідним законодавством встановлено необхідність проведення процедур ОВД щодо окремих вітроенергетичних проєктів, однак практика доводить недостатність такого механізму для забезпечення повноцінної правової охорони довкілля.

У зв'язку з цим будівництво вітроелектростанцій часто викликає суперечки з місцевими жителями через побоювання щодо негативних впливів на їхнє здоров'я, ландшафт чи земельні ділянки. Відсутність ефективних механізмів співпраці та консультування з місцевими громадами може сприяти виникненню численних соціальних конфліктів та судових спорів, що продемонстровано вітчизняним досвідом. Окремим результатом проведених судових розглядів стало усвідомлення того факту, що на сьогодні не існує єдиного механізму компенсації екологічних збитків, які можуть бути спричинені будівництвом вітрових електростанцій.

Для забезпечення сталого розвитку вітрової енергетики необхідно вирішити ряд правових та екологічних проблем. Однією з ключових, наприклад, слід вказати розробку виважених нормативно-правових вимог до будівництва та експлуатації вітроелектростанцій, що враховуватимуть екологічні фактори та забезпечуватимуть контроль за їх впливом на довкілля. Такі заходи якісно доповнять посилення екологічного контролю та моніторингу у цій сфері. Особливо важливим є впровадження ефективних механізмів моніторингу впливу вітроелектростанцій на навколишнє середовище, зокрема через систему екологічного аудиту та післябудівельного контролю. Вкрай важливими векторами удосконалення законодавства про вітроенергетику слід визнати його соціалізацію та екологізацію. У рамках цих процесів необхідно забезпечити механізми для залучення місцевих громад до процесу прийняття рішень, а також створення ефективних процедур для консультування та обговорення планів будівництва вітроелектростанцій.

Отже, слід підсумувати, що використання енергії вітру є одним із найбільш перспективних видів «зеленої» генерації та є важливою складовою енергетичного переходу країни. Водночас вітроенергетика має власні екологічні ризики та може бути небезпечною у разі безвідповідального ставлення до її поширення. Необхідно створити баланс між розвитком відновлюваної енергетики і захистом навколишнього середовища, а також удосконалювати правову базу для забезпечення сталого розвитку цієї сфери. Ключовим завданням є інтеграція екологічних вимог і забезпечення участі громад у процесі прийняття рішень, що дозволить зменшити екологічні ризики і забезпечити ефективне використання ресурсів.

Ключові слова: енергетика, вітроенергетика, екологія, відновлювані джерела енергії.

Keywords: energy, wind energy, ecology, renewable energy sources.

СЕКЦІЯ 17. ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент Шамша Ігор Володимирович
Секретар секції: асистент Токар Людмила Вікторівна

Шамша Ігор Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії,
кандидат філософських наук, доцент

СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ НАРЦИСИЗМУ В МЕДІЙНИХ ПРАКТИКАХ

Світ суперечливий, він постійно змінюється, висуваючи перед людиною все нові, і нові проблеми та суперечності. Має рацію О. А. Івакін, який зазначає, що за умов, які постійно змінюються, система (людина, або будь-яка істота, або предмет – взагалі) або розвивається, або гине [1, с. 56]. В нових умовах людина повинна відшукати нові способи вирішення суперечності між одиничним та всезагальним, практичні способи опанування світу – це те, що можна назвати й медійними практиками (тим, що перебуває між світом та людиною), інакше вона припинить існувати в структурі буття в попередній якості. Загибель може бути як фізичною, так і символічною – система просто припинить існувати в структурі сущого в тій, або іншій якості.

Для нас це означає, що в контексті гіпотези про засилля практик насильницької комунікації в сучасному світі, яку ми висловлювали раніше [2, с. 127], сучасна людина стоїть перед *фактом* такої комунікації. Вона змушена знайти нові способи опанування світу, які дозволять вирішити суперечність між одиничним та всезагальним, залишивши власну якість в структурі буття. Що означає ця якість? – Цілісність особистості, почуття власної гідності тощо. Тому людина просто змушена враховувати зміни навколишнього середовища, якщо бажає залишити власну цілісність.

В контексті цього завдання (відшукати конкретні способи вирішення суперечності між одиничним та всезагальним), дуже важливо розуміти ті особливості, нові якості, яких набуває світ та людське суспільство на тому, або іншому етапі свого розвитку. Гіпотеза про те, що інформаційне суспільство перетворилося на суспільство маніпуляцій, конкретизувавши тупикову гілку свого розвитку, передбачає висновок, що комунікація між людьми у більшості перетворилася на насильницьку комунікацію [2, с. 127]. Від цієї гіпотези ми не відмовилися – навпроти, ідея продовжує розвиватися, переконуючи с своїм життєздатності. В змінах комунікації між людьми переконана й велика кількість психологів, які

останнім часом зазначають, що світ охопила епідемія нарцисизму. Під «нарцисизмом» мається на увазі не тільки нарцисичний розлад особистості, а й окремі нарцисичні риси, схильність до насильницької комунікації та маніпулюванню. І це має вплив на весь універсум комунікацій, на світогляд людей, і на медійні практики.

Отже, сучасний світ має цю особливість. Комунікації між людьми багато в чому визначаються силовими прийомами, коли спостерігається переривання діалогу і перехід спілкування у площину монологічного диктату: одна сторона нав'язує іншій стороні певні умови. Ці умови вигідні першій стороні, і не вигідні другій. Життя представляє собою ще й силове змагання, але силова комунікація перетворює життя на *суцільне змагання*.

Не може не бентежити те, що останнім часом в комунікації «людина-людина», «людина-суспільство», «людина-держава», «держава-держава» все частіше проглядається шахрайська схема (логіка) спілкування, яка лежить в основі телефонного шахрайства. Деяка «служба безпеки» банку (насправді – шахрай) просить набрати певну послідовність цифр на смартфоні задля заволодіння коштами громадянина. Проаналізуємо цю схему. Шахрай не каже, що набираючи ці цифри, його комунікант «добровільно» передає свої кошти йому, хоча передбачається саме це. Подібна схема використовується не тільки у суто шахрайській комунікації, коли йдеться про заволодіння матеріальними коштами. Вона проглядається навіть у комунікаціях держави з громадянами, в комунікаціях в системі управління. Ми назвали би комунікацію, в основі якої лежить така логіка, «шахрайською»: навіть, якщо комунікація не може бути юридично кваліфікованою як злочин «шахрайство», все одно, вона має шахрайську сутність. Масштаб використання такої комунікації останнім часом, не може не жахати.

Як зазначалося вище, в сучасному світі людина стоїть перед фактом наявності насильницької комунікації – бажає вона, чи не бажає, а доведеться виробити конкретні способи вирішення суперечності між одиничним та всезагальним, навчитися нейтралізувати активну сторону взаємодії. Як це зробити? Відповідь дасть комунікативна дія, коли шахрай («служба безпеки банку») намагається заволодіти коштами людини. Як не дати йому здійснити шахрайську схему? – Не набирати тих цифр, які він пропонує набрати на смартфоні, не робити те, що він пропонує. Але знесилення насильницької комунікації уможливлюється ще й усвідомленням світоглядних засад насильницької комунікації.

Головною світоглядною засадою нарцисичної (насильницької) комунікації постає ставлення до інших людей як до речей. У французького філософа-постмодерніста Ж. Бодрійяра є твір, який називається «Система об'єктів» [3], в якому він намагається описати, як змінився світ речей, які оточують людину і відносять людини з цими речами. Так ось – нарцисичний погляд на світ полягає в тому, що *система речей*, серед яких живе людина, може бути розширеною до *всіх людей*. Для нарциса люди – це речі, функції яких зводяться до того, щоб надавати задоволення нарцису, досягати певних задач. І таким же чином, як звичайній

людині не сподобалося б, якщо б мобільний телефон вирішив би телефонувати тому, кому він сам забажає, нарцису не сподобається, якщо у когось з оточуючих раптом з'явиться свободна воля.

Ті стосунки людини з речами, якими опікується Жан Бодрійяр у «Системі об'єктів», розповсюджуються й на людину, яка залучена до нарцисичної комунікації. Наприклад, думки, які висловлює французький філософ стосовно жестуальності [3, с. 73–89] – зміни моторики жестів (під час користування речами) у бік більш зручних, та таких, що потребують все менше зусиль, – застосовні і в розумінні логіки поведінки нарцису – саме тому нарцис економить зусилля (жести) в комунікації, бо намагається забезпечити найбільш ефективну взаємодію зі своєю власною річчю. Таку взаємодію, яка потребує від нього якомога менше енергії.

Також до нарцисичної комунікації повністю застосовні міркування Жана Бодрійяра, які він висловлює щодо колекції, або колекціонування (які мають місце у стосунках людини з речами) [3, с. 120–151]. Нарцисична колекція людей (яку іноді називають «гаремами») представляє колекцію функцій, бо від кожної людини потрібна якась одна функція (або обмежений спектр функцій). Таким же чином, як на кухні один ніж – для нарізання зелені, а інший – м'яса: не можна обійтися однією людиною, бо це (банально) не зручно. Окрім того, думається, нарцис цілком розділяє головну думку Ж. Бодрійяра щодо маргінальності колекціонування в стосунках людини з речами. Річ не повинна домінувати, зосереджувати на собі, бо *речі ж для людини, а не людина для речей* – в цьому можна знайти навіть позитивне обґрунтування ставлення нарциса до людей. Взагалі, слід зазначити, що твір Ж. Бодрійяра «Система об'єктів» володіє величезним потенціалом, якщо на стосунки людини з універсумом речей подивитися у вимірі нарцисичної, силовій комунікації – ті висновки, яких дійшов французький філософ, вже і є відповідями на запитання, які виникають у нарцисичній комунікації. Цей потенціал заслуговує на розгортання в окремому дослідженні.

Словом, світ забарвлюється зовсім іншими фарбами, якщо на людей дивитися як на речі. Проте, й розуміння того, що інші люди вбачають лише певні функції в мені, які потрібно «впольовати», значно полегшує комунікацію: в такій комунікації щезає вся «драма», яка супроводжує стосунки та комунікацію людини з людиною.

Якою є методологія захисту у силовій комунікації? – Не допомагати «шахраю»: не вчиняти – скажімо, «процесуальних», – дій, які передадуть ресурси під повний контроль іншої людини (1). Та – розуміти, що дії нарциса стосуються не людини, а певних її функцій, які розуміються як властивості певної речі (2).

Список використаних джерел:

1. Івакін О. А. Філософія : навчальний посібник. Одеса : Юридична література, 2004. 280 с.
2. Шамша І. В. Маніпуляції масовою свідомістю як дефективний модус інформаційного суспільства. *Журналістика та соціальні комунікації в контексті*

становлення громадянського суспільства в Україні і в світі: виклики, тенденції, перспективи. : матер. Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 4 листопада 2022 р.) / наук. ред. В. Колкутіна, упоряд. Ю. Грушевська Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2022. С. 126–130.

3. Baudrillard J. Le système des objets. Paris : Gallimard, 1968. 288 p.

Ключові слова: комунікація, медійні практики, насильницька комунікація, нарцисизм, людина як річ, система речей, Ж. Бодрійяр.

Keywords: communication, media practice, violent communication, narcissism, human as a objects, system of objects, J. Baudrillard.

Єременко Олександр Михайлович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор*

ГІПОТЕТИЧНА МОЖЛИВІСТЬ МІСТИЧНОГО КОМУНІЗМУ

У кожному світогляді можна виявити необхідні константи і варіативні позиції, які для даного світогляду не є необхідними, але можливими. При цьому одні позиції добре сумісні всередині даного світогляду, так би мовити, «збалансовані», інші – погано сумісні, треті – несумісні. Цікаво, що погано сумісні позиції зовсім не є неприпустимими, навпаки, вони можуть бути оригінальними, яскравими та евристичними. Розглянемо з цієї точки зору деякі нереалізовані позиції марксистського різновиду революціоністського світогляду.

На перший погляд, вчення про сакральний світ та безсмертя душі дуже погано сумісні з революціонізмом, а вчення про смертність Людини дуже добре сумісне. Насправді тут, як-то кажуть, все не так однозначно. Смертність добре сумісна в тому сенсі, що смертна Людина повністю належить цьому Світу, а тому її бажання виправити недосконалий Світ буде більш пристрасним, ніж у того, хто вірить у безсмертя. Смертність сумісна краще безсмертя, оскільки вона пов'язана з запереченням посмертя в сакральному Світі, а сакральний Світ погано сумісний. З революціонізмом добре сумісне все, що концентрується на цінності цього світу і заперечує не тільки цінність, а й саме існування трансцендентного.

У цьому плані цікаві глибинні світоглядні підстави матеріалізму і войовничого атеїзму Маркса, Енгельса і Леніна. Особливо цікавий у цьому плані «вождь світового пролетаріату». Ми виявляємо у Леніна запеклі, шалені нападки на «боженьку», на об'єктивний і суб'єктивний ідеалізм. Що ж обурює Ілліча у цих вченнях? Бог дуже поганий тим, що обіцяє посмертне буття, зокрема посмертну відплату. Тим самим він не тільки ставить під сумнів цінність революційного перетворення цього Світу, а й навіть обезмислює її. Свідомий революціонер прагне порятунку у цьому Світі, а не в потойбічному. Зрештою, заперечення Бога є запе-

реченням сакрального світу. Геть посмертя, нехай живе земне буття! А оскільки земний Світ недосконалий, ми виправимо його найрадикальнішим чином.

Приблизно та сама модель обумовлює заперечення об'єктивного ідеалізму. Для об'єктивного ідеалізму істина не в матеріальному Світі, а в ідеальному, який схожий на сакральний. Царство ідей у Платона – варіант сакрального світу. Абсолютна ідея у Гегеля є сакральною сутністю, яка замінює Бога. Будь-який об'єктивний ідеалізм повинен у тій чи іншій формі визнавати сакральний світ. Понад те: послідовний об'єктивний ідеалізм має бути теїстичним. У цьому плані Ілліч має рацію: ідеалізм є шлях до «боженьки».

Добре, а чим не потрапив вождєві суб'єктивний ідеалізм? Також знецінюванням матеріального Світу, але в іншій формі. У суб'єктивізмі реальний Світ або розчиняється у свідомості, або ставиться під сумнів, або взагалі заперечується. У кожному випадку реальний Світ знецінюється відносно суб'єктивного світу людської свідомості, його онтологічний статус набагато нижчий, ніж суб'єктивного. Але тоді знецінюється революційна боротьба. Слід змінювати свідомість, а не об'єктивний Світ. Для революціонера це боягузлива позиція жалюгідного обивателя. Об'єктивна реальність – це справжній Абсолют Леніна, і Світова Революція здійснюється у сфері цього Абсолюту.

Щодо смертності виявляється дуже цікавий розумовий хід, пов'язаний також із сакральним Світом. Ми зазначили, що сакральний Світ і безсмертя в ньому погано сумісні з революціоністським світоглядом, але це не означає, що вони несумісні. Висловимо гіпотезу, що затяте заперечення посмертного буття виявилось величезною помилкою марксизму, можливо, фатальною. В епоху «зрілого соціалізму» комуністичний ідеал померк у свідомості радянської людини. У повсякденному світогляді комунізм набув рис тривіального суспільства споживання, в якому кожному будуть безкоштовно надані всі матеріальні блага, які можна уявити. Комунізм представлявся величезним супермаркетом, у якому ні за що не треба платити. У повсякденних розмовах можна було почути: «Шкода, що ми не доживемо до комунізму, але наші онуки та правнуки доживуть». Якби в марксизмі було вчення про воскресіння в майбутньому комунізмі героїв революційної боротьби, навіть не обов'язково загиблих на полях битв за комунізм, але, наприклад, сумлінних трудівників, передовиків виробництва, героїв соціалістичної праці, то комуністична ідеологія набагато глибше проникла б у душі. Причому можна було б вигадати, що герої революційної боротьби і праці воскреснуть для нового життя в якомусь вищому, містичному вимірі комунізму. Такий світогляд не впав би відразу під натиском Перебудови.

Щодо реінкарнації, то тут не зовсім ясно. Реінкарнація погано сумісна як різновид безсмертя. Але якщо в наступних втіленнях революціонер може брати участь у перманентній революції, це добре сумісне. Це може бути варіантом містичного комунізму, описаного вище.

Ключові слова: світогляд, марксизм, комунізм, безсмертя душі, сакральне.

Keywords: worldview, Marxism, communism, immortality of the soul, sacred.

Смазнова Ірина Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
асоційований співробітник кафедри політики та міжнародних відносин
Йоркського університету (Великобританія)*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМУ ФІЛОСОФІЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА МЕДІАПРАКТИК

Комунікація передбачає наявність спільної мови для всіх її учасників. Ступінь взаєморозуміння у комунікації тісно пов'язана із загальною семантикою, синтаксисом, символікою та іншими елементами мови, яку використовують учасники. Окрім природних мов, людські культури застосовують складні системи невербальної символічної комунікації, такі як жести, мова тіла та мовчання.

Час від часу, люди використовують ті чи інші прийоми у комунікації з метою досягнення сприятливого для себе результату. Це називається маніпуляцією у комунікації і може набувати різних форм, таких як: зміщення акценту у повідомленому змісті, підміна понять, фальшиві повідомлення, суперечливі сигнали та відволікаючі подразники. Відомий факт, що маніпуляція призводить до спотвореного сприйняття, передачі та збереження інформації, а також до побудови у подальшому необ'єктивної реальності.

Єдиним ефективним способом протидії маніпуляції є критичне мислення. Оскільки на даний момент будь-які дослідження цієї сфери практично відсутні, доцільно, на нашу думку, сфокусуватися на комунікації та на ролі невербальної комунікації, розглядаючи її у ширшому контексті філософії комунікації та медіапрактик. Крім того, безперечно слід приділити увагу з'ясуванню сучасної ролі використання мови у посередництві, представленні та коментуванні в межах медіапрактик, а також виявленню проблем маніпуляції та перешкод критичному мисленню у цьому контексті.

З розвитком сучасних технологій, які дедалі більше проникають у повсякденне життя, комунікаційна сфера діяльності сучасної людини також не стоїть на місці. Цифровізація «трансформує культурний ландшафт світу» [1, с. 59]. Сучасні медіапрактики (цифрове мистецтво, блогінг, інтернет-відеоплатформи, пристрої віртуальної реальності тощо) виникають і стрімко розвиваються на основі єднання цифрових технологій, науки, мистецтва та людини. «Нові типи медіа-практик інтерактивності та участі ілюструють ключові елементи людського бажання: висловити свою ідентичність, створити спільноту однодумців та/або приєднатися до такої спільноти, бажання структурувати своє минуле та поділитися своїм досвідом. Традиційні медіа відображають сферу публічного, у той час як соціальні медіа, такі як блоги, мікроблоги та соціальні мережі, швидше структурують публічну сферу, створюючи навколо онлайн-контенту певні віртуальні спільноти, які можна назвати однією з форм самоорганізації громадянського суспільства. У цьому контексті люди насамперед спілкуються з тими, хто поділяє

їхні цінності, і очікують, що розмова зміцнить їх у поглядах, які вони вже поділяють. У цих бесідах люди можуть перевіряти свої думки, щоб бути впевненими, і ризикувати ідеями, які можуть не бути тепло прийняті, але вони роблять це з повним розумінням того, що вони згодні з основами і що припущення, якими вони діляться, зроблять таке експериментування безпечним» [2, с. 306].

Можна констатувати, що всі ці зміни впливають і на сучасну роль використання мови, традиційне значення якої дедалі більше витісняється з комунікації. Відбувається заміщення, а часто і витіснення мовлення, слів символами, картинками тощо. Символи завжди були достатньо ємкими, щоб підтримати еволюцію думки, яка дала початок новим значенням. Вони і раніше використовувалися, і тепер застосовуються в медіапросторі. Водночас, якщо звернутися до повідомлень та їхніх смислів у медіапросторі, легко виявити зростаюче значення використання семіотики.

Особливо це легко простежується у посередництві, представленні та коментуванні в межах медіапрактик. Наприклад, у британському суспільстві (не лише серед молоді) дуже розвинена система символів, знаків, емодзі, іконок, смайликів, скорочень тощо у користуванні месенджерами, переписці. Для того, щоб прочитати повідомлення, яке надійшло на телефон, необхідно бути зануреним у культурне середовище британського суспільства. Наприклад, Хх або хх наприкінці повідомлення трактується як демонстрація прив'язаності, любові, дружби (залежно від контексту). Окреме місце займають скорочення, наприклад, ТНХ, NP і YW, BRB тощо. Можна констатувати, що соціосеміотика продовжує свій розвиток у ногу з часом, що часто викликає здивування та занепокоєння в освітньому та виховному середовищі. Чи можна це назвати кризою сучасного Логосу, спрошенням Людини? Однозначно ні. Це поворот до нового світогляду, нового типу мислення, рух до ноосфери Т. де Шардена. Менше тексту, але більше інформації та змісту в ньому. Усе залежить від швидкості прийняття, відтворення, передавання інформації. Можна лише констатувати, що людство готується до переходу (стрибка) у якісно інший стан. Відкриття штучного інтелекту ще більше прискорює розвиток людського суспільства та задає вектор розвитку медіапрактик.

Соціальні мережі продовжують залишатися найпоширенішими медіапрактиками у сфері комунікації. Вони дають комунікантам свободу, можливість взаємодіяти, комунікувати (здійснювати обмін інформацією). Водночас бути прихованими, не розкривати свою ідентичність, перебуваючи під прикриттям нікнеймів і віртуальної реальності. Тобто тут чітко позначаються проблеми влади людини над людиною та відповідальності в медіапрактиках, де критичними пунктами, що якісно впливають на реальне життя, є маніпуляція та критичне мислення.

Комуніканти в медіапрактиках почуваються більш вільно, не обмежуючись ні в змісті, ні у формі своїх думок, почуттів, відчуттів. Не завжди це відповідає дійсності, але ця анонімність дає певну привілейованість, можливість маніпулювання іншими комунікантами.

Ймовірно, слідуючи І. Канту, Д. Ауєрбах називає цю можливість втечею від тиску публічності, суспільної моралі, ваги відмінностей, заснованих на походженні, від «загону в демографічні групи» та поміщення в «ієрархію престижу» [3].

У світі не знайдеться людини, яка хоча б одного разу не стала жертвою маніпулювання. Одним із методів протидії такому маніпулюванню дослідники вбачають у формуванні у суб'єктів комунікації критичного мислення. Критичне мислення дозволяє нам оцінювати інформацію з позиції істини чи брехні, достовірності чи маніпуляції. Відповідно, розвивати навичку критичного мислення необхідно всім. Передбачається, оскільки комунікація – це результат мислення людей, які здатні вступати з один одним у дискусію, а отже, мають навички критичного мислення. Але все ж цього недостатньо. На тлі величезного масиву швидко змінюваних новин, знань, технологій методи маніпуляції стають дедалі витонченішими. Набуті навички необхідно постійно розвивати, доповнювати, вдосконалювати. При цьому не слід забувати і про іншу крайність, коли критичне мислення одночасно може стати на заваді отримання істини. Оскільки часто вербальні або невербальні засоби донесення інформації сприймаються невірно, неоднозначно, або хибно. С. Лангер зауважила, що ми постійно занурюємося в символи ще до того, як набуваємо здатності критично їх оцінювати, і тому неминуче приходимо надто пізно, коли намагаємося зрозуміти, чому ми думаємо так, а не інакше [4, с. 283-4].

Один із шляхів вирішення проблеми маніпуляції та критичного мислення лежить у запропонованому А. Муром розділенні інформації на анонімну та приватну [5]. Приховуючи свою особистість і, більше того, змушуючи свою аудиторію вірити, що ви хтось інший, ви можете маніпулювати ними та обманювати їх. Анонімна мова не дозволяє слухачеві судити про інтереси, плани та упередження мовця, а отже, створює можливості для стратегічної та оманливої комунікації. Це логіка використання автоматизованих або платних анонімних коментаторів для втручання в публічні дискусії – практика, яка надзвичайно поширена в інтернет-просторі.

Закон і держава повинні дозволяти інформації та комунікантам бути під захистом «приватної інформації», але водночас не бути повністю анонімними без жодної відповідальності. Крім того, Мур пише, що для комунікативної відповідальності необхідна неперервність. Комунікативна відповідальність, іншими словами, передбачає вимогу послідовності. Вимога обґрунтування потребує неперервності ідентичності, щоб можна було отримати відповідь або розпізнати її відсутність. У тому, що ми могли б назвати локальним контекстом, це інтуїтивна (і необхідна, хоча й недостатня) вимога якісного обговорення.

Можна констатувати, що трансформація комунікації відбувається як змістовно, так і формально, що знаходить відображення у самій філософії комунікації, яка включає сучасні медіапрактики. Тільки спираючись на філософські концепції об'єктивності та універсальності істини, можна аналізувати функціонування критичного мислення в контексті сучасних медіапрактик. Незважаючи

на те, що критичне мислення саме по собі є позитивним явищем, воно іноді може заважати прийняттю правильної інформації та накопиченню знань, таким чином знижуючи загальну ефективність спілкування (комунікації).

Список використаних джерел:

1. Борисенко О., Бойко В., Литовченко В. Філософія мистецтва в цифрову епоху як фактор формування нових медіапрактик. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 83, том 1. С. 54-60. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/83_2025/part_1/10.pdf
2. Schudson M. Why conversation is not the soul of democracy. *Critical Studies in Mass Communication*. 1997. № 14. Pp. 297–309.
3. Auerbach D. Anonymity as culture: a treatise. 2015. *Triple Canopy*. URL: https://www.canopycanopycanopy.com/contents/anonymity_as_culture__treatise
4. Langer Suzanne K. *Philosophy in a New Key: A Study in the Symbolism of Reason, Rite, and Art*, 3rd ed. 1957. Cambridge: Harvard University Press. 313 p.
5. Moore A. Anonymity, Pseudonymity, and Deliberation: Why Not Everything Should Be Connected†. *Journal of Political Philosophy*. 2018. Pp. 169-192. URL: <https://doi.org/10.1111/jopp.12149>

Ключові слова: комунікація, медіапрактика, семіотика, маніпуляція, критичне мислення.

Keywords: communication, media practice, semiotics, manipulation, critical thinking.

Капустіна Надія Борисівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

РЕКЛАМА У МАС-МЕДІА: ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Значення реклами невпинно зростає, та стає однією з важливих сфер суспільного життя. Подібно до того, як засоби соціальної комунікації набули величезного значення всюди, реклама, що використовує засоби масової інформації як свого носія, стала потужною силою переконання, що формує відносини та поведінку в сучасному світі. Реклама впливає на розуміння людьми життя, світу та власного існування, особливо з погляду їхньої мотивації, критеріїв вибору та поведінки. Рекламу не слід плутати з маркетингом (вид діяльності (процес), спрямований на задоволення потреб споживачів за допомогою обміну) [1]. Рекламу також не слід ототожнювати зі зв'язками з громадськістю (зв'язки з громадськістю – це обдумана, спланована і послідовна діяльність зі встановлення і підтримки взаєморозуміння між певною організацією і її суспільним оточенням) [2, с.222]. Однак у багатьох випадках ці практики використовують рекламний інструмент чи метод. Багато сучасних рекламних методів з'явилися в результаті

створення інтернету: відеореклама, персоналізована реклама, мобільна реклама, медійна реклама, друкована реклама тощо. Виділяють також різні види реклами: комерційна реклама товарів та послуг, соціальна реклама, від імені різних державних установ та недержавних організацій, соціальних програм, а також політична реклама, яка обслуговує інтереси партій та їх кандидатів.

Будучи соціальним інститутом реклама впливає на розвиток та формування ціннісних орієнтацій особистості, мотивує, бере участь у створенні нових потреб, народжує нові смакові уподобання, розвиває інтереси, впроваджує зразки поведінки людини у суспільний устрій. Реклама надає непрямий, але сильний вплив на суспільство через ЗМІ. На рекламу виділяються величезні людські та матеріальні ресурси. Ніхто не може уникнути впливу реклами, навіть люди, які не стикаються безпосередньо з рекламою в її різних формах, проте стикаються з суспільством, з іншими людьми на яких впливають рекламні повідомлення. Що ж стосується ЗМІ, то ключовим питанням їхнього впливу на утвердження суспільної моралі є зміст і спрямованість інформації, ті принципи й норми редакційної політики, якими керуються засоби масової інформації, рівень і якість моральних норм, які панують у журналістській спільноті, внутрішні переконання учасників забезпечення інформаційного процесу [3, с.131]. Мас-медіа належить особлива роль у процесі формування світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних якостей особистості, вони ж формують сукупність уявлень про належне, норми, оцінки, установки. Рекламний продукт здатний здійснювати не тільки позитивний вплив, але й не уникає негативного впливу на особисту і суспільну свідомість. У сучасному світі з його можливостями у сфері створення рекламного контенту, як-от стереотипізація, ідентифікація, маніпуляція, навіювання, соціальний тиск – реклама здатна створювати еталонні погляди, ритуали, сформовувати референтні групи, впливати на світогляд певних соціальних груп, виділяти об'єкти довіри і недовіри тощо. У зв'язку з цим пропонуємо розглянути позитивні та негативні аспекти реклами. Реклама може відігравати важливу роль у процесі, що дозволяє економічній системі, що надихається моральними нормами і піклується про загальне благо, робити внесок у розвиток людства. Завдяки цьому реклама сприяє підвищенню продуктивності та зниженню цін стимулюючи економічний прогрес за рахунок розвитку бізнесу та торгівлі, сприяючи створенню робочих місць, зростанню доходів та більш відповідному та гуманному рівню життя у суспільстві. Через рекламу рекламодавці можуть позитивно впливати на рішення, що стосуються медіа-контенту, вони можуть зробити це, підтримуючи високоякісні інтелектуальні, естетичні та моральні твори, що враховують суспільні інтереси. Більше того, реклама може сприяти покращенню суспільства, наставляючи та надихаючи на дії, а також спонукаючи людей до дій, які приносять користь їм самим та іншим. Якісна реклама здатна робити життя яскравіше просто завдяки своєму гумору, гарному смаку та розважальним якостям. Часто рекламу використовують у соціальних цілях для поширення толерантності, співчуття, допомоги іншим, благодійності по відно-

шенню до нужденних, повідомлень, що стосуються здоров'я та освіти, конструктивних та корисних повідомлень, які спонукають людей у багатьох відношеннях до добра та блага. Так, наприклад, політична реклама може надавати підтримку демократії та її цінностям, а вільні та відповідальні ЗМІ у демократичних країнах можуть протистояти спокусам олігархій чи груп із особливими інтересами монополізувати владу.

У рекламі від самого початку немає хорошого чи поганого, реклама – це інструмент, знаряддя яке можна використовувати як на благо, так і на шкоду, вона іноді здатна надавати негативний і шкідливий вплив на окремих людей і суспільство. Реклама може не впоратися зі своєю роллю інформаційного агента, спотворюючи реальність і приховуючи деякі важливі елементи. Іноді інформаційна роль ЗМІ може навіть перекручуватися під тиском рекламодавців. Найчастіше реклама використовується для переконання і мотивації людей: купувати певні продукти чи користуватися певними послугами, відвідувати певні установи, здійснювати певні дії тощо. Саме тут можна спостерігати конкретні зловживання. Наприклад, створення неправдивої реклами, через яку можуть виникнути загроза життю, здоров'ю або безпеці; пропозиція уявних послуг з надання життєво важливої допомоги, внаслідок якої може бути відстрочено отримання реальної необхідної допомоги. Також, відома шкідлива практика шокуючої реклами у онлайн-просторі: оголошення з клікбейтними повідомленнями, такими як «Натисніть, щоб дізнатися» або «Ви ні за що не повірите», а також схожі фрази, що спонукають користувача натиснути на оголошення, щоб дізнатися, про що йдеться; оголошення, у яких рекламою використовуються зображення крупним планом понівечених частин тіла, розшукуваних злочинців, місце злочину; оголошення, в яких рекламуються помітні зміни тіла та додаються фото «до і після». Використовують рекламні оголошення зі згадуванням негативних подій, наприклад смерть, нещасні випадки, хвороби, злочин, які мають викликати страх, почуття провини чи інші сильні негативні емоції, щоб спонукати глядача до негайних дій. Реклама також може здійснювати деградуючий вплив на культуру та її цінності, у боротьбі за залучення постійно зростаючої аудиторії. Рекламодавці іноді піддаються спокусі і під явним чи неявним тиском нехтують високою художньою та моральною якістю продукції, вдаються до поверховості, несмаку та морального падіння. Вони іноді здатні ігнорувати освітні та соціальні потреби певної аудиторії – молоді, старшого покоління, бідних, якщо вони не відповідають необхідним нормам (вік, освіта, дохід, звички покупок та споживання, тощо) груп, на які орієнтуються рекламодавці. Занадто часто реклама має тенденцію створювати згубні стереотипи щодо певних груп людей та ставити їх у невідгідне становище порівняно з іншими. Це наприклад, може стосуватися ставлення до жінок, часто з ними поводяться не як з особами, наділеними недоторканною гідністю, а як з об'єктами, метою яких є задоволення апетитів інших до панування або задоволення. Нерідко реклама навмисно апелює до таких мотивів, як заздрість, амбіції, хіть тощо.

Існує непорушна вимога, щоб реклама поважала людську особистість, її право на відповідальний вибір, її внутрішню свободу. У ст. 7. ЗУ «Про рекламу» вказано, що реклама не повинна містити інформації або зображень, які порушують етичні, гуманістичні, моральні норми, нехтують правилами пристойності. Реклама повинна враховувати особливу чутливість дітей і не завдавати їм шкоди [4]. Проблема шкідливої реклами загострюється коли вона стосується особливо вразливих категорій людей або соціальних верств. Так, реклама яка орієнтована на дітей, здатна експлуатувати їхню довірливість і вразливість, щоб змусити батьків купувати товари, які не приносять їм жодної реальної користі. Така реклама ображає гідність як дітей, так і батьків, втручається у відносини між батьками та дітьми та намагається маніпулювати ними для досягнення своїх основних цілей. Аналогічним чином, порівняно невелика частина реклами, націлена на людей похилого віку або людей з низьким культурним статусом, яка ввикористовує їх тривоги та надії, щоб переконати їх витратити більшу частину своїх невеличких ресурсів на придбання товарів чи послуг сумнівної якості та цінності.

В проведеному дослідженні в межах нашої проблематики ми розглянули позитивні та негативні аспекти реклами, і дійшли такого висновку, що реклама може бути хорошого смаку і відповідати правилам високої моралі, а іноді може бути навіть морально повчальною або, навпаки, вульгарною та аморальною, принижувати та шкодити. А головними гарантами етичної поведінки в рекламній індустрії мають стати, перш за все, добре сформована професійна совість та відповідальність рекламодавців та мас-медіа.

Список використаних джерел:

1. Словник понять і термінів з маркетингу. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 112 с.
2. Плотніченко С. Р. Зв'язки з громадськістю як позитивний імідж підприємства. *Соціально-економічні проблеми розвитку бізнесу та місцевого самоврядування* : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвячена 25-річчю факультету економіки та бізнесу ТДАТУ (14-15 червня 2018). Мелітополь : Кирилівка, 2018. С. 222-224.
3. Шаргородський Ю. Ж. Українські ЗМІ в утвердженні суспільної моралі. *Відповідальна політика в сучасній Україні: ілюзії та реалії* / за ред. О. М. Майборода. Київ : Інститут політичних і етносоціальних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2021. С. 131-165.
4. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 271/96. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2025 р.).

Ключові слова: реклама, мас-медіа, суспільна мораль, благо, добро, шкода.

Keywords: advertising, mass media, social morality, boon, good, detriment.

Сумарокова Людмила Миколаївна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат філософських наук, доцент*

«ЦІННОСТІ» ТА «ІНТЕРЕСИ» В СУЧАСНИХ АРГУМЕНТАТИВНИХ ПРАКТИКАХ

Загальні контури комунікативної концепції аргументації і відповідної їй моделі комунікативних практик були намічені нами раніше [див, наприклад, 1] і використовуються в якості робочого інструменту.

Предметом аналізу буде переважно один компонент процесу аргументації – мотивація. Така увага обґрунтовується як важливістю цього компонента для всієї аргументативної комунікації в цілому, так і її недостатньою прозорістю для дослідження. Мотивація, у відомому сенсі, керує всім перебігом процесу, знаходячись за його видимими рамками. Значна її частина відноситься до глибинного базису аргументації, що включає в себе не тільки свідомо відібрані категорії, принципи, норми, але й неявно присутні, часто на рівні підсвідомості, базові смисли, установки, ціннісні орієнтації, шкали цінностей, віддавання переваги, табу, стійкі спрямованості думок, емоцій, волі комунікантів і т.і.

Саме у сфері мотивації, пов'язаної завжди з вибором (точки зору, способу поведінки), на мій погляд, помітна робота практичної логіки комунікантів, яка спонтанно складається у процесі всього їхнього життєвого досвіду в цілому, включаючи всі форми життєвої активності людини, всі форми її входження у світ. Наша інтуїція складається саме в практичній логіці, що інтегрує в собі всі результати спілкування людини зі світом. Особливий інтерес з цього погляду представляє співставлення так званих спеціалізованих аргументативних практик з неспеціалізованими. До перших відноситься, наприклад, аргументація у наукових дискусіях, в судових процесах, в медичній діагностиці і т.і., де свідомо приймаються та використовуються норми, правила та принципи теоретичної логіки, визначені професійні правила та принципи. Крім того тут приймаються відповідні професійні мови, які використовують різноманітні семіотичні засоби, зокрема невербальні. До других належать менш формалізовані практики аргументації у відкритих публічних комунікаціях з великою кількістю учасників, що представляють різні сфери життя суспільства, але вирішують якісь загальні проблеми, роблять який-небудь вибір. Природня мова, яка використовується в таких практиках, характеризується тим, що, поруч з понятійними, раціональними помітне місце в ній займають експресивні, емоційні, вольові сенсові складові. Образно кажучи, свідомість людини тут присутня повністю. І саме тут людина керується більше своєю практичною (життєвою) логікою. Тут з'являються нові види символів, знакових структур, які передають концентровані смисли, народжені самою комунікацією (меми в інтернет-комунікаціях, крилаті фрази тощо).

Безпосереднім приводом для запропонованого нижче роздуму про інтереси і цінності став для мене несподіваний результат тієї боротьби мотивацій, що від-

бувалася в аргументативних публічних практиках нещодавньої передвиборчої кампанії у США. Мова йде про протиставлення і свого роду боротьбу інтересів і цінностей. Одні учасники комунікації акцентували увагу на конкретних інтересах власне Америки, власне американців, а інші – на загальнолюдських цінностях, які Америка відстоює і в себе, і в цілому світі, і завдяки яким Америка стала величною, світовим лідером. Підсумки виборів одні інтерпретували як перемогу локальних інтересів над загальними цінностями і вважали це помилкою, а інші – як перемогу реальних інтересів над абстрактними цінностями і вважали це досягненням. Нашою задачею не є якась оцінка перебігу та результатів виборів у США. Цей приклад – лише ілюстрація реальної проблеми, що прямо стосується якості і ефективності мотивації в публічних комунікаціях.

Нашою задачею в даному випадку є з'ясування суті та причин подібних протиставлень інтересів та цінностей. Зокрема з'ясувати, яким чином на це протиставлення вплинуло розуміння комунікантами ступеню узагальненості, абстрактності термінів «цінність» та «інтерес».

Для цього необхідно звернутися до деяких деталей розуміння самого процесу мотивації. Мотивацію будемо розуміти як усвідомлення головної, основної цілі (або цілей), заради досягнення якої люди вступають у комунікацію. Чим більш точно людина може сформулювати свою ціль і зрозуміти ціль свого опонента, тим вище шанси на успіх аргументативної комунікації.

За кожною такою ціллю стоїть визначена зв'язка потреб, інтересів і цінностей. Усвідомлення потреб мотивує формування інтересу і лежить в його основі. Усвідомлення інтересів мотивує формування цінності, яка в свою чергу, може в подальшому впливати на зміну і на появу нових інтересів і потреб. Виникає питання: як можна протиставляти один одному ланки одного ланцюга – цінності та інтереси – тим самим протиставляти одна одній цілі, що їх виражають та несуть в собі? Спробуємо припустити, як це стає можливим, з допомогою поняття ієрархії цінностей (шкали цінностей), на яку ми неявно спираємось в процесах мотивації. Проблема побудови такої шкали пов'язана як раз із співставленням інтересів (і потреб, у них відображених) з точки зору їхньої значимості. У філософії здавна існують різні класифікації цілей і інтересів, і робляться спроби класифікувати цінності. Учасники аргументативної комунікації не завжди знайомі з цими класифікаціями, але на рівні своєї практичної логіки вони засвоїли певні уявлення про ієрархії цілей, інтересів і цінностей. Вибір головної, основної цілі обов'язковий. Саме вона займає найвищу позицію у шкалі цілей і є цінністю (ціль-цінність). Іншим може відводитися роль засобів у досягненні головної цілі. Останнє місце у ланцюзі займає найменш значима ціль-засіб, проте найбільш здійсненна. Якщо якась ціль обирається в якості головної одночасно у різних ієрархіях цілей, в різних сферах життя, в різних спільнотах, то вона починає виконувати функції загальної цінності. Побудова таких ієрархій відбувається і свідомо, і несвідомо, спонтанно, впродовж відносно довгих історичних періодів, і в цьому сенсі є інтегративним продуктом культури. Цінності не можуть існува-

ти без входження в легітимні для даного суспільства ієрархії цілей. А ієрархії, в свою чергу, втрачають смисл без цілей-цінностей.

Суттєво при цьому відмітити, що інтерес може бути особистим, індивідуальним, а цінність – ні. Вона завжди потребує погодження і прийняття, хоча б на рівні неусвідомлених переваг членів соціуму, сукупності соціумів або навіть людства в цілому (тоді це буде загальнолюдська цінність).

При цьому саме розуміння загального варіюється в залежності від аспекту його розгляду (від поля зору, від оптики спостерігача зокрема). Наприклад, загальність може трактуватися в залежності від кількості сфер життя, де функціонує дана цінність (або даний інтерес), а може встановлюватися за кількістю суб'єктів діяльності, тобто за величиною групи, за кількістю груп, соціумів різної природи. При такому підході для більшості людей, що живуть лише в одній зі сфер і безпосередньо взаємодіють з обмеженою кількістю людей, простежувати формування та функціонування всіх ланок ієрархії цілей практично досить важко. Це задача соціальних інститутів, соціальних наук, гуманітарних центрів. До того ж, чисто кількісного підходу тут недостатньо. А. Гжегорчик справедливо вважає, що без теоретичної роботи філософів неможливо чітко відрізнити загальнолюдські смисли цілей-цінностей від локальних, вузько-прагматичних, зокрема від «стадних» смислів, побудованих на дискримінації чужого, які при цьому видаються за загальнолюдські [див. 2, с. 149]. Практична логіка, що склалася спонтанно, повинна коректуватися на світоглядному рівні, на рівні загальнолюдського досвіду – практичного, пізнавального і духовного.

Якщо вирвати з цього ланцюга, що склався і працює, який-небудь елемент на тій підставі, що він більш відомий, зрозумілий, і близький суб'єкту, корисний для певного соціуму, і при цьому ігнорувати інші цілі, не визнаючи їхньої значимості або зменшуючи її, то це, рано чи пізно, призведе до руйнівних наслідків для суспільства в цілому. Якщо вибирати ціль, орієнтовану на визнання, скажімо, економічних інтересів верхівкою ієрархії цілей, то це автоматично призведе до того, що в даній ієрархії на останньому місці можуть опинитися політичні чи духовні інтереси, що набувають інструментального характеру. При довгому існуванні такої ієрархії останні її ланки будуть знецінюватися і деградувати. Відповідно, якщо ціллю-цінністю стають політичні інтереси, це веде до деградації духовних та/або економічних сфер життя.

Все це змушує нас замислитися над тим, що замість кількісних ознак спільності інтересів і цінностей (кількість сфер життя, кількість людей в групах, соціумах), слід шукати якісні ознаки, орієнтовані на якість самої людини як людини, важливі для всіх видів і сфер діяльності і, одночасно, на якість того цілого, що є спільним буттям людини як такої, її соціальним буттям, що не протистоїть природньому, біологічному або індивідуальному, а захищає, підтримує їх. В цьому плані здається досить доречним поклик О. Шармера до трансформації нашої свідомості і самосвідомості в напрямку від «єго» до «єко»-систем, де органічно

поєднуються і увага до внутрішнього світу кожного суб'єкта діяльності, і сумісне творче творення єдиного цілого [3, с. 23-27, 200-201].

Із цього випливає, що якісне розуміння загальності цінностей може полягати в дослідженні тих ознак суб'єкта діяльності (властивостей, відношень), без яких неможливе саме існування і, тим більш, розвиток людини як людини. До таких невід'ємних цінностей належать, до прикладу, захищеність прав людини і соціуму на гідне життя, на свободу мислення і творчості, на почуття власної гідності, – без яких неможливі ні хороша економіка, ні хороша політика, ні хороше духовне життя. Загальність цінностей в такому розумінні не може протистояти жодному дійсному інтересу, а може лише підтримувати його реалізацію. Цінності абстрактними бути не можуть, абстрактними можуть бути тільки поняття і смисли слів. «Цінність» і «інтерес» протиставляють тоді, коли забувають (чи не знають, чи не хочуть знати) про закони мови, про семіотику, про логіку, навіть практичну, оскільки будь-яка логіка спрямована на дійсний мир, а не уводить від нього. Абстрактне слово не завжди означає непотрібну річ.

Список використаних джерел:

1. Сучасні аргументативні практики: логіко-комунікативні критерії ефективності. *Філософські аспекти дослідження казуальності в соціально-гуманітарній сфері* : монографія / О. М. Єременко, О. В. Соловйов та ін.; за ред. О. М. Єременка. Одеса : Гельветика, 2021. С. 242-314.
2. Гжегорчик А. Спроба змістовного опису світу цінностей та її етичні наслідки. *Філософія освіти*. 2017. № 2 (21). С. 49.
3. Scharmer Otto C. The essentials of theory U. Core Principles and Applications. Berrett-Koehler Publishers. Inc. a BK Business Book.

Ключові слова: мотивація в аргументації, аргументативні практики, цілі, інтереси, цінності, аспекти загальності цінностей.

Keywords: motivation in argumentation, argumentative practices, goals, interests, values, aspects of the sacredness of values.

Крижановська Тетяна Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук*

КОНЦЕПТ САМОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛІЗМІ

Вивчення витоків американської філософії має значну важливість, особливо в контексті сучасних глобальних процесів, що висуюють на перший план питання особистої автономії, моральної відповідальності та цінності людського досвіду. У часи культурної гомогенізації, цифровізації та зростання індивіду-

ального скепсису щодо зовнішніх авторитетів, американська філософія, зокрема її трансценденталістська традиція, пропонує унікальний шлях мислення, який поєднує свободу з етикою, а внутрішнє переживання – з універсальними ідеалами. Вона формувалася як реакція на новий світовий порядок і потребу в новій ідентичності. Саме тому її концептуальні засади зберігають актуальність для філософського осмислення й сьогодні.

Предметом осмислення в цих тезах є філософський зміст і значення концепту самості в американському трансценденталізмі, зокрема в працях Ральфа Волдо Емерсона та Генрі Девіда Торо. Аналіз здійснюється в контексті їхнього прагнення до самодостатності, духовної незалежності та злиття з вищим порядком буття, що дозволяє побачити, як трансценденталісти вибудовували особливу антропологічну модель – людину як центр самотворення і морального вибору.

У філософії Ральфа Волдо Емерсона концепт самості постає не як емпіричне «я» чи соціальна роль, а як внутрішній духовний центр особистості, що безпосередньо пов'язаний із вищим порядком буття. В есе «Self-Reliance» (1841) він стверджує, що істина міститься всередині кожної людини, і тільки звернення до власної природи дозволяє досягти автентичного буття.

Центральною тезою есе є заклик до радикальної довіри до себе (trust thyself), що відкриває нову модель пізнання, в якій інтуїція – а не досвід чи раціональне міркування – виступає головним джерелом істини. Інтуїція у Р. Емерсона є прямим переживанням внутрішньої істини, якої неможливо досягти через наслідування, авторитет чи традицію. Людина, яка довіряє собі, долає зовнішню залежність і входить у зв'язок з універсальним Розумом. Така інтелектуальна довіра до себе не є актом нарцисизму чи егоцентризму, а радше формою онтологічної відкритості до власної природи як частини вищого буття. Це переосмислення картезіанського сумніву: не «я мислю», а «я вірю власному внутрішньому голосу».

Р. Емерсон рішуче критикує соціальний конформізм як головну загрозу самості. У його уявленні масова культура, традиції, звичаї та суспільні інституції розмивають індивідуальність, змушуючи людину жити чужими думками, прагненнями й страхами. Він пише: «Хто хоче бути людиною, повинен бути нонконформістом» [3, с. 37], підкреслюючи, що справжнє людське буття можливе лише через спротив зовнішньому тиску. Самість тут розгортається як форма духовного опору, подібна до стоїчного ідеалу внутрішньої свободи, але з елементами протестантського індивідуалізму: кожен сам несе відповідальність за істину свого існування. Відмова від конформізму – це не просто жест бунту, а онтологічний акт самотворення.

Р. Емерсон пропонує динамічну концепцію самості, в якій вона не є сталою субстанцією, а постійним актом оновлення та самоперевершення. Він наголошує: «Дурна послідовність – це привид обмеженого розуму» [3, с. 46], – тим самим відкидаючи уявлення про стабільну, незмінну ідентичність. Справжнє життя полягає у відкритості до змін, визнанні своєї суперечливості й здатності рости. У цьому світлі самість є не лише внутрішнім центром, а живим проце-

сом самотворення в нескінченному діалозі з власною совістю. Незважаючи на радикальну зосередженість на індивідуумі, концепт самості у Р. Емерсона не є соціально ізолюваним. Навпаки, він має виразний етичний вимір: людина, яка знайшла себе, стає джерелом моральної дії, прикладом для інших. Така особистість не наслідує мораль, а творить її у власному житті – через чесність, принциповість і цілісність. Самість не заперечує суспільство, а трансформує його зсередини, показуючи, що справжнє благо починається з внутрішньої цілісності.

Необхідно осмислити таке поняття філософії Р. Емерсона як Over-Soul (Наддуша), що позначає універсальний духовний принцип, який пронизує всесвіт і поєднує всіх індивідів у єдиному буттєвому полі. Це не просто релігійна або метафізична конструкція, а спроба дати філософське підґрунтя досвіду внутрішньої єдності людини зі світом і з іншими людьми. Over-Soul – це джерело істини, морального закону й інтуїтивного знання, до якого кожна індивідуальна свідомість має безпосередній доступ. Таким чином, самість у Емерсона не є замкненою в собі субстанцією, а є порогом до вищого, надіндивідуального виміру – до живої присутності Абсолюту, яка говорить з нами через совість, інтуїцію та миті натхнення. «Ми живемо у змінності, у поділі, у частинах, у крупинках. Тим часом у людині перебуває душа цілого; мудра тиша; всезагальна краса, з якою кожна частинка й кожна крупинка однаково пов'язані...» [2, с. 60]. Наддуша (Over-Soul) тут постає як трансцендентна єдність, що надає людині змогу досягнути вищій сенс буття не через розум, а через внутрішню тишу, інтуїцію, миттєве прозріння. У цьому світлі самість не є самодостатнім его, а є тією внутрішньою глибиною, яка вміє слухати тишу. Таким чином, Over-Soul не знищує індивідуальність, а виявляє її джерело у вищій, універсальній свідомості. У цьому філософському баченні самість і Наддуша – не дві різні реальності, а два рівні одного досвіду: людське «я» – це точка перетину індивідуального з універсальним.

Якщо говорити про погляд Генрі Девіда Торо, то самість постає не як абстрактна онтологічна чи метафізична категорія, а як жива, досвідчена через тілесність і природу реальність. Його добровільне усамітнення в лісі поблизу Уолденського ставу – це не втеча від суспільства, а радикальний експеримент із втілення ідеї духовної й матеріальної самодостатності. «Я пішов у ліси, бо хотів жити свідомо, звернутися лише до найсуттєвіших фактів життя...» [4], – пише Г. Торо, і цим він проголошує програму філософського аскетизму, що має на меті очищення буття від нав'язаних бажань, соціальних обов'язків і безглузвих звичок. У цьому проєкті самість розкривається через прямий досвід – як органічна єдність мислення, праці, споглядання й природи.

На відміну від більш споглядального і містичного Р. Емерсона, Г. Торо випробовує ідеї трансценденталізму на собі: його самість – це не лише інтелектуальне начало, а й аграрний робітник, ремісник, спостерігач за птахами та мислитель. Через щоденні практики Г. Торо демонструє, що істина не відкривається поза життям, а саме в ньому – коли індивід перебуває в глибокому контакті з природним світом. «Центральним у розумінні природи для мислителя є практика

усамітнення з нею... Ця практика є не тільки психологічним розвантаженням людини, але й способом інтелектуальної діяльності, адже мета прогулянок – насамперед відмежуватись від суспільно прийнятних цінностей, здорового глузду та побачити світ неупереджено» [Руденко, с. 154]. Самопізнання тут розкривається не як акт внутрішнього занурення в себе, а як постійний обмін із середовищем, у якому самість «віддзеркалюється» у простих речах. Відчуження від соціальних ролей відкриває простір для вільної самотності – не як ізоляції, а як граничної широти з собою і світом. Філософія самоті Г. Торо не є індивідуалізмом у вузькому сенсі, адже вона невід’ємна від етичного та екологічного виміру буття. Самість, за Г. Торо, – це не стіна між індивідом і світом, а можливість для життя у правді, у ритмі природи, у стані постійної духовної пильності. У цьому сенсі «Walden» – не лише автобіографічний звіт, а філософський маніфест дії: самість стає реальною лише тоді, коли вона реалізується – через свідомий вибір, відповідальність і вкорінення в буття.

Отже, концепт самоті в американському трансценденталізмі розкривається як інтеграція духовної автономії, моральної відповідальності та онтологічної відкритості до вищого порядку буття. У філософії Р. В. Емерсона самість – це внутрішнє джерело істини, що пов’язане з універсальною Наддушею (Over-Soul), яка дарує людині можливість інтуїтивного прозріння та моральної дії. Така самість не є закритим індивідуальним его, а є точкою перетину індивідуального з трансцендентним. У цьому полягає глибока духовна революція трансценденталізму: свобода особистості мислиться не як відокремлення від світу, а як занурення в глибинний сенс буття, доступний через довіру до власної природи. Самість постає не як готова субстанція, а як процес самотворення – внутрішньо динамічний, морально вкорінений, спрямований до єдності з універсальним Розумом.

У творчості Г. Д. Торо ця ідея набуває практичного втілення: самість реалізується в повсякденному досвіді, у дії, в контакті з природою, у відмові від суспільних шаблонів. Самотність, праця, споглядання – це засоби не втечі від світу, а способи повернення до істини життя, де самість може діяти автентично. Філософія самоті в американському трансценденталізмі долає розрив між теоретичним і практичним, між онтологією і етикою. Вона стверджує, що справжня свобода – це не зовнішня незалежність, а внутрішня цілісність, завдяки якій індивід перетворюється на моральний центр перетворення світу.

Список використаних джерел:

1. Руденко С., Труш Т. Американський трансценденталізм та ідея природи: філософські виміри в українському контексті. *Українознавство*. 2025. № 1 (94). С. 147–158. DOI: 10.17721/2413-7065.1(94).2025.323972
2. Emerson R. W. *The Over-Soul / Essays: First Series*. Boston: James Munroe and Company, 1841. URL: <https://emersoncentral.com/ebook/The-Over-Soul.pdf> (дата звернення: 12.04.2025).

3. Emerson R. W. *Self-Reliance. Essays: First Series*. Boston : James Munroe and Company, 1841. P. 35–70. URL: https://archive.vcu.edu/english/engweb/transcendentalism/authors/emerson/essays/selfreliance.html?utm_source (дата звернення: 12.04.2025).

4. Thoreau H. D. *Walden; or, Life in the Woods*. Бостон: Ticknor and Fields, 1854. URL: https://www.gutenberg.org/files/205/205-h/205-h.htm?utm_source (дата звернення: 12.04.2025).

Ключові слова: самість, трансценденталізм, автономія, інтуїція, моральна відповідальність, самопізнання, онтологічна єдність.

Keywords: selfhood, transcendentalism, autonomy, intuition, moral responsibility, self-knowledge, ontological unity.

Токар Людмила Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри філософії*

ПРОБЛЕМА ОЦІНКИ РІВНЯ АБДУКТИВНОГО МИСЛЕННЯ КАНДИДАТІВ ПІД ЧАС ТЕСТУ НА КОГНІТИВНІ ЗДІБНОСТІ

Абдукція є одним із найменш досліджених, у порівнянні з дедукцією та індукцією, найбільш суперечливим але разом з тим, не менш значимим і дуже перспективним для подальших досліджень видом міркування. Разом з тим, дане міркування активно застосовується і в повсякденному мисленні в професійній діяльності і в науковому пізнанні, хоча, при цьому, як метод залишається невідомим для багатьох фахівців-практиків. Особливу роль відіграє абдукція в юридичній діяльності, тому, не дивно, що одним із параметрів, які намагаються виміряти під час добору на посади суддів є здатність кандидатів до абдуктивного мислення. Згідно довідкової інформація про зміст анонімного тестування когнітивних здібностей кандидатів на посаду судді місцевого суду та суддів, які мають намір бути переведеними до іншого місцевого суду, одним із аспектів тесту на когнітивні здібності є тестування логічного мислення. Ця складова тестування, нарівні з дедуктивним та індуктивним мисленням включає в себе абдуктивне мислення: «вміння робити припущення, розрізняти факти та оціночні судження»[1]. Тестолог ставить за мету «оцінити навички кандидатів у формуванні найімовірніших пояснень для спостереження або фактів; уміння приймати рішення в умовах невизначеності або браку інформації; здійснювати оцінку правильності різних гіпотез»[1]. Та чи можлива об'єктивна оцінка здатності кандидата до абдуктивного мислення шляхом проходження даного тесту?

Ч. Пірс вперше виокремив на рівні дедукції та індукції абдуктивне міркування в якості засобу пошуку пояснювальних гіпотез. Він підкреслював, що «дедукція доводить, що щось має існувати, індукція показує, що щось дійсно існує, а

абдукція просто припускає, що дещо існує»[2. Р.189]. Але, абдукція призводить не просто до імовірних гіпотез, вона, на відміну від індукції розкриває внутрішній механізм фактів, явищ які спостерігаються і пропонує найкращу, найбільш правдоподібну гіпотезу. Логічна форма абдуктивного міркування можна представити наступним чином:

Факт: Спостерігається деякий дивний (surprising) факт (явище) Р;

Гіпотеза: Р можна пояснити імовірними причинами Н1, Н2....Нn

З усіх наведених можливих причин, найбільш правдоподібною є Н1

Якщо припустити, що справедливо Н1, то Р стає зрозумілим;

Висновок: Отже, є підстава припускати, що Н1 є причиною явища Р.

Таким чином, абдукція є складним процесом, в якому можна виділити окремі етапи. Починається абдукція з аналізу і точної оцінки встановлених фактів та явищ, які не мають пояснення за допомогою наявних наукових теорій. Завершується етап генерації формуванням прийнятих пояснювальних гіпотез, вибір яких детермінований попередньою оцінкою фактів. Етап оцінки припущень, передбачає оцінку гіпотез і вибір найбільш перспективної що до подальших перевірок релевантними емпіричними даними. Це міркування не гарантує істинності висновку, але воно генерує нову ідею, нове знання, яке має силу пояснювальної причини факту. Успішність абдукції вимірюється певними критеріями: гіпотеза, яка висувається здатна пояснити явище, що спостерігається, є найпростішою і не існує підстав для прийняття альтернативних припущень та здатною до експериментальної верифікації задля повного усунення сумнівів. Сам момент висунення гіпотези є евристичним і, на думку Пірса має безпосередній зв'язок з інсайтом але його не можна назвати здогадкою наважання в умовах невизначеності, обмеженості даних та фактів. Фонові знання, професійна інтуїція доповнюють процес оцінки фактів.

Тест на когнітивні здібності передбачає закриту форму тестових запитань. Це унеможливує постановку питання відкритого типу, якою можна було б передбачити можливість висунення кандидатами власних гіпотез. Із можливих запитань, кандидату буде запропонована, в якості відповідей, певна кількість, сформованих укладачем тестів, припущень. Від якості наданих альтернативних гіпотез залежить а чи кандидат буде їх звиряти із наданими в фабулі задачі фактами на найкраще їх пояснення чи піде методом відкидання явно неправильних варіантів які суперечать чи мають слабе відношення до фактів, прописаних у фабулі. Дана процедура вже не має стосунку до абдуктивного мислення і не дає можливості виміряти параметри, встановленого програмою тесту. Кандидат обмежений тепер не тільки наданими в фабулі фактами, але й варіантами пояснювальних гіпотез, запропонованих укладачем тесту. Якщо укладач тесту запропонує декілька досить правдоподібних пояснювальних гіпотез до фактів, то незрозумілим є ступінь оцінки правильної відповіді, адже єдиним критерієм правильності буде суб'єктивне бачення укладача тесту. У кандидата відсутня можливість надання пояснення оцінки гіпотези, тому неможливо оцінити його

стратегію подальшої перевірки гіпотези, а цей параметр важливий для визначення найкращої і запропонованих гіпотез. Виникають обґрунтовані сумніви в валідності тесту, який не в змозі оцінити в повноті заявлені до вимірювання параметри. Беззаперечно, що об'єктивне оцінювання когнітивних здібностей кандидатів є необхідною умовою забезпечення якості конкурсного відбору, але має бути розроблена методика, встановлені об'єктивні критерії яку відповідь вважати правильною. У деяких розробників тестів спостерігається спрощений погляд на абдукцію як міркування від наслідку до умови і зведення її в тестовому завданні до протилежного *modus ponens* висновку із імплікації. Даний підхід не враховує специфіки особливостей абдукції як методу висунення гіпотез. До прикладу, задача № 5 в додатку «Когнітивні здібності» (доволі популярному серед кандидатів) в блоці «Логічне мислення»: у класі навчаються троє друзів: Віолета, Олексій і Степан. Відомо, що 1) Якщо Віолета готується до іспиту, то Олексій теж готується. 2) Якщо Олексій не готується до іспиту, то Степан теж не готується. 3) Степан готується до іспиту. Оберіть правильний висновок, який можна зробити на основі цих тверджень. Варіанти відповіді: А. Олексій не готується до іспиту; Б. Степан не готується до іспиту; С. Віолета не готується до іспиту. Виникає запитання який параметр вимірюється даним тестовим завданням? Якщо дедуктивне мислення, то серед запропонованих відповідей немає жодної правильної. Нам відомо, що Степан готується до іспиту. Використовуючи в якості засновку другу та третю умови за *modus tollens* ми з необхідністю приходимо до висновку, що Олексій також готується до іспиту. Такого варіанту відповіді немає. Але, далі рух від наслідку до умови дає нам лише логічно імовірний висновок, хоча від наскладач тесту вимагає правильне твердження. Яким критерієм правильності має керуватися особа, що проходить тест? Очевидно, що розробник тесту пропонує використовувати абдуктивне міркування, яке припускає можливість переходу від наслідку, як факту, який спостерігаємо до умови, як найкращого пояснення даного факту, але таке спрощене розуміння абдукції зводить нанівець можливість реальної і об'єктивної оцінки абдуктивного мислення. Якщо ми візьмемо за основу запропоновані варіанти вибори і припустимо, що це стадія оцінки гіпотез, то побачимо, що всі, окрім останньої суперечать умовам задачі. Але, в абдуктивному міркуванні під час генерації гіпотез пропонуються висуваяться ті, які пояснюють явище, яке спостерігаємо, а не суперечать йому. Кандидату пропонується обрати не найбільш правдоподібну гіпотезу серед запропонованих, а єдину можливу серед невідповідних. Даний механізм виведення не є абдуктивним міркуванням. На жаль, серед типових запитань тестування щодо когнітивних здібностей для кваліфікаційного іспиту, які були розміщені на сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/dodatok_2_0_0.pdf) спірні види питань не представлені, і це викликає більше запитань ніж відповідей. Від якості тесту: його валідності і надійності, як одного з етапу конкурсного відбору суддів залежить прозорість, якості та результативності конкурсу в цілому.

Список використаних джерел:

1. Довідкова інформація про зміст анонімного тестування когнітивних здібностей кандидатів на посаду судді місцевого суду та суддів, які мають намір бути переведеними до іншого місцевого суду. – Додаток 3 до рішення Комісії від 29.01.2025 № 29/зп-25. URL: https://www.vksu.gov.ua/sites/default/files/dodatok_4_6.pdf
2. Peirce C. S. Three Types of Reasoning. Collected Papers of Charles Sanders Peirce / ed. by C. Hartshorne, P. Weiss, A. W. Burks. Cambridge : Harvard University Press, 1931. Vol. 5. P. 189.

Ключові слова: абдукція, дедукція, індукція, редукція, виведення найкращого пояснення, тест на когнітивні здібності.

Keywords: abduction, deduction, induction, reduction, derivation of the best explanation, cognitive ability test.

Польовий Святослав Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії*

НАРАТИВ ЯК ФОРМА ВЛАДИ

Дані тези присвячені тому, як наративи – тобто системи оповідей – впливають на владу та (в окремих випадках) самі визначають її форми та механізми. Особливу увагу буде приділено тому, як наративи не лише описують реальність, а й конструюють суб'єктні позиції, нормалізують поведінку та забезпечують відтворення ідеологічного порядку. З цією метою ми розглянемо підходи трьох ключових мислителів – Мішеля Фуко, Луї Альтюссера та Вальтера Беньяміна – оскільки їхні концепції дозволяють виявити глибинні зв'язки між мовою, владою, ідентичністю та історією.

Наративи визначають, про що можна говорити і як, формуючи наш образ світу і самих себе. За Мішелем Фуко, дискурси не просто описують реальність, але й створюють суб'єкта. Вони задають, ким може бути індивід і як він має себе поводити. Іншими словами, влада проявляється не лише у примусі, а й у тому, які історії суспільство розповідає про себе – ці історії дисциплінують і нормалізують індивідів. Луї Альтюссер доповнює цю ідею поняттям ідеологічної інтерпеляції: ідеологія «звертається» до особистості, закликаючи її, і таким чином перетворює її на суб'єкта. Вальтер Беньямін, зі свого боку, вказує на роль культури й історії: панівні групи нав'язують свою версію минулого і теперішнього, перетворюючи наратив на інструмент культурної гегемонії – адже «немає жодного документа культури, який водночас не був би документом варварства».

Мішель Фуко стверджував, що влада в сучасному суспільстві діє не лише через закони та насильство, а й тонко вплетена у самі дискурси знання і наративи,

якими ми пояснюємо світ. Кожна епоха встановлює «режим істини» – систему прийнятних висловлювань, що визначають, що вважається нормальним і що вважається достовірним знанням [4, с. 25-26]. Ці дискурси мають дисциплінарний ефект, який формує суб'єктні позиції (ким індивід може бути) і тим самим спрямовують поведінку людей. Дискурс медицини описує не тільки фізичне здоров'я і хворобу, а й задає, якою має бути душевно здоровою людиною, нормуючи тіла й вчинки.

Дисциплінарна влада у М. Фуко проявляється в інституціях – в'язницях, школах, лікарнях – де людей навчають певним ролям і правилам. Найважливішим механізмом дисципліни є наратив про себе, який індивід змушений конструювати під наглядом влади. Класичний приклад є християнська сповідь. М. Фуко показує, що з Середньовіччя церква вимагала від вірян регулярно розповідати священнику історію своїх гріхів і думок. Ця практика саморозкриття стала моделлю і для подальших світських інституцій. У Новий час людей заохочували сповідатися вчителям, лікарям, психологам, розкриваючи свою «історію» відхилень і бажань. Записи сповідей і зізнань перетворювались на безліч даних, за допомогою яких експертне знання (педагогіка, психіатрія) конструювало нормативного суб'єкта і методи його корекції. Наратив про себе – створений під контролем – стає дисциплінарним механізмом, підпорядковувачий людину владному знанню. Індивід інтеріоризує нав'язаний суспільством образ нормального Я і дисциплінує себе сам, відповідаючи цьому образу [3, с. 213-214].

Луї Альтюссер, попередник та вчитель М. Фуко, запропонував схему, що описує, як суспільні ідеології «створюють» нас як суб'єктів. Ключове поняття Альтюссера – інтерпеляція (що можна перекласти як «покликання»).

Ідеологічні апарати – школа, церква, родина, медіа – постійно транслюють наративи про те, ким ми є і ким маємо бути. Наприклад, релігійна ідеологія через проповіді каже: «Ти – грішник, якому потрібне спасіння», державна – «Ти – громадянин, зобов'язаний любити батьківщину і дотримуватись закону». Ці послання структурують наше уявне ставлення до реальності, змушуючи бачити себе крізь призму ідеології. У відомому есе «Ідеологія та ідеологічні апарати держави» філософ стверджує, що людина ніколи не передує соціальним ролям – навпаки, вона народжується вже «завжди-вже» вписаною в ідеологічний наратив (через сім'ю, мову, культуру) і поступово засвоює його як власну ідентичність [1, с. 22].

Важливо, що для Альтюссера суб'єктність має уявний характер. Ідеологія нібито розповідає людині історію про саму себе – історію, яка здається природною, але насправді приховує реальні відносини влади й виробництва. Наприклад, капіталістична ідеологія навіює працівнику наратив: «Якщо будеш наполегливо працювати – станеш успішним, кожен є господарем своєї долі». Приймаючи цю історію, працівник отожднюється з фігурою «вільного трудівника», хоча об'єктивно залишається експлуатованим. Наратив слугує тут маскуванням соціальних умов: справжніх причин свого становища (класова структура) індивід не усвідомлює, тому що ідеологія пропонує йому спрощене пояснення і роль.

Тим не менш, суб'єктивно людина відчуває себе агентом, що приймає рішення – саме цього і прагне ідеологія, вона хоче добровільної згоди на існуючий порядок.

Таким чином, за Л. Альтюссером, влада проявляє себе через ідеологічні наративи, які ми інтерналізуємо. Ми розповідаємо своє життя (біографію, планування майбутнього) у термінах доступних нам ідеологій. Ці історії дають відчуття сенсу і належності, але водночас нав'язують певну структуру суб'єктності (громадянин, віруючий, споживач тощо). Інтерпелюваний суб'єкт є це той, хто прийняв розповідь, адресовану йому суспільством, і сказавши «це про мене», вписав себе в соціальну роль. Л. Альтюссер показує, що жодна ідеологія не звертається в порожнечу. Ідеологія завжди малює образ отримувача (наприклад, «грішна душа», «справжній патріот») і чекає, що реальні люди погодяться під нього підлаштуватись [1, с. 20]. У цьому сенсі наративи, що транслюються ідеологіями, є основним засобом конструювання суб'єкта.

Вальтер Беньямін, мислитель критичної теорії, розглядав наративи історії й культури крізь призму влади і пам'яті. У його знаменитих «Тезах про філософію історії» проведено ідею, що офіційна історія – це наратив переможців. Кожне покоління переможців переписує минуле на свою користь, прославляючи власні тріумфи і витісняючи голоси переможених. Беньямін формулює це гранично чітко: «Немає жодного документа цивілізації, який не був би водночас документом варварства» [2, с. 6]. Культурні цінності й перекази, якими пишається цивілізація, завжди побудовані на фундаменті забуття страждань, експлуатації й насильства. Інакше кажучи, гегемонний наратив культури – це лише зворотний бік придушення альтернативних історій.

В. Беньямін вводить поняття культурної гегемонії наративу, співзвучне з ідеями Антоніо Грамші, хоча сам Беньямін не вживав слово «гегемонія». Йдеться про те, що панівний клас нав'язує всім іншим своє бачення світу як природне і єдино можливе. Наприклад, колоніальні держави створювали наратив про «цивілізаторську місію», зображаючи підкорення народів як благо. Така розповідь виправдовувала їхню владу і вкорінювалася в масовій свідомості. Інструментом тут слугували як офіційна історіографія, так і масова культура. За фашистського режиму, відзначав В. Беньямін, відбувається естетизація політики: міфологізовані історії про націю, героїв, ворогів впроваджуються через кінопропаганду й архітектуру масових свят. Наратив перетворюється на знаряддя тотального навіювання, формуючи колективне сприйняття в душі поклоніння лідеру (наприклад, нацистський міф про арійську велич).

Однак критичний аналіз не зупиняється на констатації факту конструювання суб'єкта. Звернення до фундаментальної онтології Гайдеггера дало змогу побачити, що буттєвий вимір людини перевищує будь-які наративи – у глибини Dasein криється можливість інакшості, непідкорення das Man [5, с. 127]. Людина не зводиться до суми ролей, вона здатна до автентичності, тобто до прийняття свого буття поза межами стереотипів, а саме до поставлення під сумнів нав'язаних історій про себе.

Суб'єкт – це не тільки сутність, про яку розповідається, але й оповідач свого буття. Соціальні дискурси значною мірою пишуть сценарій життя людини, однак у неї залишається можливість критичної рефлексії й переписування цих сценаріїв. У цьому й полягає діалектика влади й свободи, де влада прагне назавжди закріпити нас у тексті своєї ідеології, а свобода вимагає вміння читати цей текст між рядками. Філософія дає необхідні інструменти для розвіяння чар нав'язаних наративів і, як мінімум, собі авторство власної історії, навіть усвідомлюючи умовність будь-якого авторства. Більш того, якщо піти далі, людина може і взагалі вийти за межі будь-яких наративів, відкривши можливість аутентичного існування. Таким чином, дослідження наративу як форми влади не лише викриває механізми підпорядкування, але й вказує шляхи до емансипації суб'єкта завдяки осмисленню та зверненню до буття як такого.

Список використаних джерел:

1. Althusser L. *Idéologie et appareils idéologiques d'État* (Notes pour une recherche). *La Pensée*. 1970. No. 151. P. 3–38.
2. Benjamin W. *Theses on the Philosophy of History* / transl. by H. Zohn. *Illuminations* / ed. by H. Arendt. New York : Schocken Books, 1968. 288 p.
3. Foucault M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris : Gallimard, 2013. 354 p.
4. Foucault M., Prado P. W., Routhier F. *La vérité et les formes juridiques*. Chimères. *Revue des schizoanalyses*. 1990. No. 10. P. 8–28. URL: <https://doi.org/10.3406/chime.1990.1729>
5. Heidegger M. *Sein und Zeit*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1967. 437 p.

Ключові слова: наратив, влада, ідеологія, суб'єктність, інтерпеляція, культурна гегемонія, аутентичність.

Keywords: narrative, power, ideology, subjectivity, interpellation, cultural hegemony, authenticity.

Максимчук Діна Дмитрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри філософії*

ЗАЛЕЖНІСТЬ ТА САМОДОСТАТНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ КАТЕГОРІЇ

Категорії залежності та самодостатності відіграють ключову роль у філософсько-антропологічному осмисленні природи людини. Вони не лише дозволяють розкрити фундаментальні аспекти людського існування, а й відображають суперечливу діалектику буття особистості у світі. Людина завжди перебуває у складному взаємозв'язку із соціальним, природним і трансцендентним контекстом, у якому поєднуються прагнення до автономії з фактичною включеністю в

численні системи залежностей. Цей текст має на меті дослідити концептуальне значення залежності й самодостатності в антропологічному вимірі, спираючись на філософські розвідки – від античності до сучасності.

Першим необхідно розглянути залежність як онтологічну та соціальну категорії. Починаючи з представників античної філософської думки: Платон який у діалозі «Держава» стверджує, що «...кожен з нас не є сам собі достатній, але потребує багатьох» [7, с. 60]; Аристотель у свою чергу, наголошує, що «... людина за природою є істота політична» [1, с. 13], отже її буття передбачає співжиття й взаємозалежність.

Таким чином Аристотель підкреслює що лише в суспільстві людина може повністю розкрити свою природу. Це свідчить про глибоку соціальну природу людини, яка реалізується лише у цій самій спільноті.

У християнській традиції Августин Блаженний підкреслює, що серце людини «... неспокійне, доки не спочине в Тобі» [2, с.7], вказуючи на глибоку духовну залежність від Творця, таким чином вказуючи на метафізичну залежність особистості.

Новочасна філософія, зокрема у Гоббса тлумачить залежність як передумову безпеки: «... без держави життя людини є самотнє, бідне, огидне, жорстоке і коротке» [4, с. 152]. Руссо натомість, вбачає в соціальній залежності джерело морального занепаду, стверджуючи, що «... людина народжується вільною, а всюди у кайданах» [8, с. 7]. У даному контексті ми вбачаємо, що Руссо критикує соціальні зв'язки які спотворюють первинну свободу особистості тоді як Гоббс бачить у залежності між людьми необхідність для виживання і порядку.

Таким чином залежність як онтологічна і соціальна категорія розкриває фундаментальну взаємозумовленість людського існування з іншими людьми, спільнотою та вищими силами. Вона не зводиться лише до зовнішніх обставин, а є сутнісною характеристикою людської природи. Людина не може існувати ізольовано – її ідентичність, безпека, моральність та духовне самовизначення формуються у просторі взаємозв'язків. Отже, залежність є не виявом слабкості, а передумовою для становлення особистості та її соціальної реалізації.

Наступним варто виокремити самодостатність як ідеал автономії. Розглянемо деякі позиції щодо цього представлені у цитатах видатних філософів різного часу. Зокрема стойкі вважали, що мудрець є самодостатнім: «... людина повинна жити відповідно до природи – і цього достатньо» [9, с. 45]. Епіктет наголошував: «Не те турбує нас що відбувається, а наше ставлення до цього» [10, с. 95]. Тоді як І. Кант визначає моральну автономію як здатність діяти за законом який сам в собі: «Автономія волі – це властивість волі бути сама собі законом» [5, с. 50].

Тобто, самодостатність як ідеал автономії виявляє глибоке прагнення людини до внутрішньої цілісності, незалежності й моральної зрілості. У філософській традиції цей ідеал набуває різноманітних форм – від стоїчного спокою, що досягається через узгодженість із природою, до кантівської моральної автономії, яка вимагає від індивіда бути джерелом власних етичних принципів. У кожному

з підходів самодостатність постає не як ізоляція від світу, а як вияв сили духу, відповідальності та здатності не залежати від зовнішніх умов у визначенні сенсу буття. В екзистенціалізмі ця категорія отримує особливої радикальності – людина сама творить себе і відповідає за власну свободу. Тоді можна зробити висновок, що самодостатність – це не замкненість, а свобода, що ґрунтується на глибокому пізнанні себе, прийнятті відповідальності та здатності бути собою в межах зовнішнього тиску. Це ідеал, який надихає людину на самоперевершення та духовну автономію, не відкидаючи при цьому цінності спілкування з іншим.

На цьому етапі дослідження заявленої теми необхідно звернутись до діалектики залежності та самодостатності, оскільки ці категорії не лише співіснують у людському бутті, а й формують внутрішню напругу, яка є рушієм розвитку особистості. У філософсько-антропологічному вимірі вони постають не як полярні й взаємовиключні поняття, а як взаємодоповнювані елементи цілісної екзистенції людини. Залежність, як прояв нашої соціальної, тілесної та духовної обумовленості, є первинною умовою буття у світі. Водночас прагнення до самодостатності – це вияв волі до автономії, до внутрішнього визрівання та свободи. Людина в процесі життя постійно балансує між цими двома вимірами: з одного боку, вона потребує Іншого для самопізнання, любові, визнання, з іншого – вона прагне зберегти цілісність «Я» і бути суб'єктом власного вибору.

Розгляд цієї діалектики дає змогу глибше зрозуміти, як формується людська ідентичність, як співвідносяться свобода та відповідальність, відкритість до Іншого та збереження власної автономії. Саме в цій динаміці напруження і гармонії між залежністю та самодостатністю народжується етичне й духовне обличчя людини.

Важливо підкреслити, що залежність і самодостатність не є взаємовиключними поняттями, а тому виступають у діалектичному відношенні. У філософії Мартіна Бубера ця діалектика набуває виразної форми: стосунки «Я-Ти» не знищують особистість, а навпаки розкривають її через діалог: «Людина стає Я лише через Ти» [3, с. 18]. Емманюель Левінас іде ще далі: «Відповідальність за Іншого – це те що передує усякій свободі» [6, с. 14], таким чином залежність набуває етичного виміру: бути – означає бути відповідальним за іншого. Самодостатність постає як межова ілюзія, бо особистість формується лише у стосунках, через відкритість до Іншого.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що людське буття неможливо звести ані лише до залежності, ані до самодостатності. Ці дві категорії взаємопроникають і творять цілісну структуру особистості. Залежність – це не тільки обмеження, але й умова зростання: через взаємодію з Іншим, через спільноту, через відповідальність ми відкриваємо себе, розвиваємо моральне чуття та здобуваємо життєвий досвід. Водночас самодостатність не ізоляція, а внутрішня зрілість, яка дозволяє не розчинятися в залежностях, а свідомо обирати своє місце в світі, свої зв'язки та спосіб буття. Залежність не означає слабкість, як і самодостатність не означає ізоляцію. Людина народжується в залежності, але прагне внутрішньої автономії саме в цьому і полягає шлях розвитку особистості.

На мою думку, справжня повнота людського існування досягається не в абсолютній свободі або повному підпорядкуванні, а в здатності гармонізувати ці два начала. Людина є тим, хто вміє бути з іншими, не втрачаючи себе, і бути собою не зрікаючись інших. Саме ця здатність до поєднання зовнішньої залученості та внутрішньої автономії визначає духовну зрілість та етичну глибину особистості. У цьому не лише філософська істина, а й практичний дороговказ для життя.

Саме у взаємодії, у діалозі, у відповідальності народжується автентична людська свобода. Людина є одночасно вкоріненою у світ і вільною у ньому, і саме ця подвійність є джерелом її гідності та етичного покликання.

Список використаних джерел:

1. Аристотель Політика / пер. з давньогрец. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 384 с.
2. Августин Блаженний Сповідь / пер. з лат. Ю. Попсуй. Львів: Свічадо, 2007. 288 с.
3. Бубер М. Я і Ти / пер. з нім. В. Вовк. Київ: Дух і Літера, 2001. 136 с.
4. Гоббс Т. Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та громадянської / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Юніверс, 2000. 432 с.
5. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. П. Таранець. Київ: Юніверс, 2004. 208 с.
6. Левінас Е. Інший і Я / пер. з фр. Ю. Пліша. Київ: Дух і Літера, 2000. 176 с.
7. Платон Держава / пер. з давньогрец. Ф. Кравченко. Київ: Основи, 1998. 472 с.
8. Руссо Ж.-Ж. Про суспільний договір, або Принципи політичного права / пер. з фр. А. Погорілого. Київ: Наукова думка, 1995. 184 с.
9. Сенека Л. А. Листи до Луцілія / пер. з лат. О. Смирнової. Харків: Акта, 2001. 320 с.
10. Епіктет Бесіди. Енхейрідіон / пер. з давньогрец. С. Юрченка. Львів: Літопис, 2004. 232 с.

Ключові слова: залежність, самодостатність, автономія, особистість, свобода, відповідальність, діалектика.

Keywords: dependence, self-sufficiency, autonomy, personality, freedom, responsibility, dialectics.

Скриннік Руслан Алізамінович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії*

ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС У КОНТЕКСТІ СВІТ-СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

На даний час не існує єдиного загального підходу до визначення історії та історичного процесу, з точки зору розвитку суспільства. Серед іншого існують

два основні підходи з точки зору вертикального розуміння історичного процесу, як багатовимірною явища, що певним чином постійно розвивається та вдосконалюється, а саме формаційний підхід та цивілізаційний. Цим двом підходам і уділяється найбільша увага серед наукового співтовариства, якщо тема заходить відносно розуміння історичного процесу. Проте, на даний час виникають і нові, сучасні підходи до розуміння історії та історичного процесу, як явища, якому притаманний постійний розвиток вертикального напрямлення, а й як до певного явища, що здатне розвиватися не тільки вертикально у довжину, а й горизонтально, так би мовити у ширину, розглядаючи його через призму розвитку суспільства на певному його етапі через взаємні суспільні відносини, економічні відносини. Більш детальний підхід та розгляд даних концепцій дає більш об'ємне та всебічне розуміння поняття історичного процесу.

Поряд із основними концепціями розуміння історичного процесу існують і такі, які розглядають історичний процес з точки зору його «горизонтального» розвитку. Однією із таких концепцій виступає світ-системний аналіз.

Основоположником цього підходу вважається Е. Валлерстайн. Світ-системний аналіз, є підходом, орієнтованим на історичну перспективу дослідження циклів, тенденцій і довгострокових структурних характеристик глобальної економіки [1]. Його виникнення у 1970-х роках було спричинене подіями другої половини XX століття, такими як війни, серії економічних криз та вихід на міжнародну арену так званих країн «третього світу» як окремих структурних одиниць. Аналіз покликаний переосмислити й пояснити ці процеси, а також по-новому подивитися на взаємодію між різними групами країн у світовій системі [2,121]. Іммануїл Валлерстайн зробив визначальний внесок у концепцію світ-системного підходу через свою працю «Сучасна світова система». Він вважав, що цей аналіз не лише є методом дослідження, а й критикою «бездумної соціальної науки», яка, за його словами, надто часто ігнорувала системність суспільних процесів [3]. Валлерстайн особливо наголошував, що світ-системний аналіз виник як відповідь на недоліки теорії модернізації. Теорія модернізації трактує суспільства країн ядра як «модернізовані», а країни периферії – як ті, які мають пройти через процес модернізації, щоб досягти рівня розвитку найбільш прогресивних держав. Однак ця теорія, попри всі спроби порівнювати суспільства на глобальному рівні, фактично не враховувала систему їхньої взаємозалежності, нехтуючи тим фактом, що всі суспільства функціонують у межах єдиної світової системи. Здатність бачити трансформацію суспільств і критично ставитися до модернізаційних ідей стала важливим стимулом для розвитку методологічної бази світ-системного аналізу. На відміну від традиційних підходів, Валлерстайн змістив фокус досліджень із національних держав та ринків на системний аналіз усієї світової спільноти як структурного цілого. Цей підхід виявився особливо доречним у епоху глобалізації, коли держави почали втрачати роль основного структурного елемента світової економіки [4,3]. Центальною категорією в підході Валлерстайна є не окрема держава чи

її розвиток, а історична система, або спосіб виробництва. У цьому контексті термін «суспільство» замінюється на «історичну систему», що дозволяє краще описати взаємозв'язки між регіонами світу. Валлерстайн також пояснює, чому поняття «національна держава» не може бути прийняте за базову одиницю при дослідженні історичного процесу. Адже сучасний світ являє собою глобальну капіталістичну світ-економіку. Головним об'єктом аналізу є взаємозв'язок між країнами ядра (центру) та периферії. Країни ядра спеціалізуються на капіталомісткому виробництві, концентрують капітал, передові технології й військову міць. Натомість периферія здебільшого залежить від працемісткого виробництва й виконує роль постачальника сировини для ядра. Цікаво, що ядро і периферія перебувають у складній залежності одне від одного: вони формують дві невіддільні частини структури світової економіки.

Визначальним чинником у класифікації держав як частини ядра або периферії світової системи виступає не сам продукт, який вони виробляють, а, насамперед, співвідношення між капіталомісткістю відповідних процесів та рівнем кваліфікації місцевої робочої сили. Границя між цими компонентами світової системи є відносною і умовною. Ядро світової системи формується обмеженою кількістю держав, які можна розглядати як соціоісторичні організми. Однак ці держави не є рівноправними. Серед них виділяється гегемон, який відіграє домінуючу роль. Історія розвитку ядра нерозривно пов'язана з боротьбою за гегемонію між декількома ключовими претендентами, перемогою одного з них, встановленням його провідної ролі в світовій економіці та подальшою втратою цього статусу. Водночас фундаментальне значення має характер взаємовідносин між ядром (центром) і периферією. Ці взаємини виражаються в асиметричних формах економічного обміну, за яких держави ядра безоплатно привласнюють надлишковий продукт, створений країнами периферії. Таким чином, ядро забезпечує своє економічне домінування через експлуатацію ресурсів і праці країн периферії, поглиблюючи глобальну нерівність.

Отже, своєрідним нововведенням, яке було привнесено у розуміння історичного процесу світ-системним аналізом, є те, що він фактично зображав історичний процес не як вертикальне явище, що постійно розвивається, а й те, що він також розвивається і горизонтально, тобто у ширину, як наприклад капіталізм, який поступово охоплює у себе все більше територій та держав і з часом охоплює уже весь світ, але при цьому, всередині нього розвиток проходить не стільки вертикально (лінійно), а й горизонтально. У самому капіталізмі соціоісторичні організми розподіляються на ядро та периферію, через нерівномірний розвиток, при цьому представники периферії далеко не завжди та необов'язково, а зазвичай й навпаки не увійдуть до ядра, а будуть залишатися на периферії.

Список використаних джерел:

1. Chase-Dunn C. Globalization: A World-Systems Perspective. *Journal of World-Systems Research*. 1999. Vol. 5. № 2. URL: <http://csf.colorado.edu/jwsr/>

2. Ніколаєв Є. Світ-системний аналіз І. Уоллерстайна як сучасний методологічний підхід до аналізу розвитку світового господарства. *Людина і політика*. 2002. № 6.

3. Wallerstein I. The Rise and Future Demise of World-System Analysis, (Paper delivered at 91st Annual Meeting of American Sociological Association, Aug. 16, 1996). URL: <http://fbc.binghamton.edu/>

4. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. Київ, 2001. 538 с.

Ключові слова: Світ-система, центр, периферія, ядро, гегемон.

Keywords: World-system, center, periphery, core, hegemon.

СЕКЦІЯ 18.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Керівник секції: завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор Кормич Людмила Іванівна
Секретар секції: доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент Краснопольська Тетяна Миколаївна

Кормич Людмила Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор
Кормич Анатолій Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права і держави, кандидат історичних наук,
доцент

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК ДЕМОКРАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ РОЗШИРЕННЯ УЧАСТІ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: МОЖЛИВОСТІ І ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Цифрова ера включила до порядку денного трансформації та вдосконалення публічного управління в демократичних суспільствах питання краудсорсингу в контексті використання та впровадження інноваційних технологій для розширення участі. В цьому аспекті важливу роль відіграє формат дистанційної участі, дієвою формою якої виступають, зокрема, електронні петиції. Такий інструмент набуває особливого значення в умовах пандемій чи воєнного стану, коли традиційні форми безпосередньої участі вкрай ускладнені або і неможливі для значного числа громадян. А кіберпростір за таких умов може стати сучасною платформою соціальних комунікацій.

Саме тому електронні петиції стали одним з трендів онлайн-комунікації громадян і влади у всьому світі. Наприклад, на сайті Білого дому у розділі «We the People» можна залишити будь-яку пропозицію, яка, зібравши більше 100000 підписів, в обов'язковому порядку розглядається Урядом [1]. На сайті німецького Бундестагу також є розділ для онлайн-петицій і спеціальна комісія після збору 50000 підписів обговорює таке звернення на відкритому засіданні [2]. У Великій Британії інститут електронних петицій запроваджено в 2006 році, коли на сайті офіційної резиденції прем'єр-міністра розмістили електронну форму, необхідну щоб ініціювати петицію або підписатися під іншими ініціативами [3].

Україна також долучилась до процесу використання такого інструменту прямої демократії, запровадивши відповідні зміни до Закону України «Про звернення громадян» [4]. Початок таких змін було покладено 2 липня 2015 року, коли Верховна Рада України ухвалила Закон № 577, в ст. 5 розділу I якого, впроваджувалась особлива форма колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та органів місцевого самоврядування – електронна петиція. Були внесені необхідні доповнення до Закону України «Про звернення громадян», до Регламенту Верховної Ради України.

Оцінюючи значення ухвалення таких норм закону, ефективність його використання на практиці та проблеми, які можуть виникнути при поданні електронних петицій, слід наголосити, що чіткий алгоритм використання електронних петицій встановлюється окремим Положенням «Про електронні петиції». Але особливо важливо зауважити, що відповідно до ст. 23-1 розділу II Закону України «Про звернення громадян» розглядати електронні петиції має той орган, до якого вони були направлені, тобто конкретний інститут або структурний підрозділ інституту управління певного рівня, а не робоча група, як це реалізується на практиці. Бо фактично існування свого роду «посередника» у вигляді робочої групи призводить до того, що далеко не всі пропозиції громадян, викладені в е-петиціях, розглядаються та задовольняються, стаючи базою прийняття управлінських рішень. На цьому ґрунті можуть з'явитись певні перешкоди щодо ефективності звернень та реального розширення участі в управлінні.

Громадяни звертаються з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вони адресовані, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Але, по-перше, цим правом користуються лише громадяни, тоді як інші категорії населення, що проживають в країні – іноземці, особи без громадянства чи особи, яким Україна надала притулок, не можуть користуватись інструментом електронних петицій, що є певним обмеженням прав людини і не прийнятне для сучасної правової демократичної держави. Адже законні інтереси таких груп населення теж мають бути представлені і захищені, за допомогою сучасного інструментарію участі в публічному управлінні.

По-друге, проблеми можуть виникнути і в зв'язку з використанням виключно офіційних веб-сайтів органів управління, зокрема, в разі масованих хакерських атак на них в умовах сучасної гібридної війни, що здатне спричинити порушення термінів тощо. Тож можливо перелік має включати і офіційні сторінки Президента чи керівників органів управління відповідного рівня в соціальних мережах, принаймні в конкретних ситуаціях чи стосовно певної проблематики. Для цього законодавчо треба визначити офіційні інтернет-портали органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на яких також можна розміщувати електронні петиції.

Серйозні проблеми можуть також виникнути щодо контролюючої функції громадських об'єднань відносно збору підписів під петиціями, адже передба-

чені повноваження повинні супроводжуватись і визначеною відповідальністю для уникнення зловживань. Тут важливий баланс моральних і правових норм, що і забезпечує функціонування ефективного механізму стримувань і противаг в розширенні участі і вдосконаленні публічного управління. Тож громадський контроль не повинен асоціюватись з лобіюванням інтересів окремих груп населення. І в даному випадку можна запозичити досвід ЄС по створенню спеціального органу, уповноваженого здійснювати роботу з електронними петиціями, коли всі петиції направляються до Комітету із петицій Європейського парламенту.

Проблеми можуть виникнути і при оформленні петицій в плані ідентифікації інтернет-користувача як автора петиції чи її підписанта, виключаючи ШІ, фейкових осіб тощо. Бо в подальшому це може продукувати складності правозастосування. Тож переваги від розширення участі супроводжуються і існуванням ряду застережень і негативних наслідків даного процесу для управлінської діяльності. Це потребує постійної уваги до теорії і практики і з позицій влади, і з позицій громадськості. Спрощення процедури звернень у вигляді електронних петицій має корелюватись з суспільною важливістю змісту та належним рівнем відповідальності за наслідки їх реалізації. Це може передбачати, зокрема, збільшення кількісного показника необхідних підписів для розгляду звернень та конкретизацію вимог ідентифікації підписантів. Також це має включати обмежуючі норми необґрунтованих повторних звернень з аналогічних питань та тих самих суб'єктів звернень в разі їх неактуальності або врахування по суті вже прийнятими управлінськими рішеннями. В свою чергу, це забезпечить більшу актуальність та гарантуватиме ширшу підтримку впровадження рішень стосовно реалізації справді суспільно важливих петицій. Саме такий підхід орієнтований на ідеї запровадження інституту електронної петиції як демократичного інструменту доведення до відома органів публічної влади актуальних проблем життєдіяльності суспільства та оперативного реагування на них.

Адже електронні петиції – важливий демократичний інструмент політичного впливу, що підвищує соціальну активність населення, створює можливість безпосередньо контролювати діяльність влади різних рівнів. Однак, щоб цей інструмент був більш досконалим, треба систематично напрацьовувати законодавчу базу, формуючи сучасне правове забезпечення; підвищувати рівень свідомої участі громадян в управлінні, впроваджуючи при цьому інноваційні технології соціальної комунікації. Адже завдяки електронним петиціям можна оперативно реагувати на назрілі проблеми суспільного розвитку і привертати до них увагу компетентних управлінських структур, одночасно збільшуючи ресурсну базу підтримки реалізації рішень, спрямованих на досягнення важливих цілей. Все це забезпечує реальний вплив громадськості на процеси формування та реалізації державної політики, робить дані процеси відкритими і прозорими, пришвидшує демократичні трансформації.

Список використаних джерел:

1. We the People. Petition the White House on the Issues that Matter to You. *White House*. <https://petitions.trumpwhitehouse.archives.gov>
2. Herzlich willkommen im Portal des Petitionsausschusses. *Deutscher Bundestag*. <https://epetitionen.bundestag.de>
3. Petition Parliament and the government. *GOV. UK*. <https://www.gov.uk/petition-government>
4. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>

Ключові слова: електронні петиції, політична участь, публічне управління, політичний процес, державна політика, демократичні трансформації, правове забезпечення.

Keywords: electronic petitions, political participation, public administration, political process, public policy, democratic transformations, legal support.

Вітман Костянтин Миколайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор*

Капсамун Олег Георгійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

СТРАТЕГІЯ «ЗВОРОТНОГО КІССІНДЖЕРА» В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ: ГЕОПОЛІТИЧНА ДИЛЕМА США

Актуальність дослідження стратегії «зворотного Кіссінджера» у контексті гібридних війн зумовлена трансформацією сучасного світового порядку, в якому конфронтація між глобальними акторами дедалі частіше набуває асиметричних, багатокомпонентних форм [1]. Зростання стратегічної взаємодії між Китаєм, росією та Північною Кореєю, посилене реакцією на західну політику санкцій, створює нову конфігурацію загроз, що поєднують економічний, інформаційний, дипломатичний і військово-політичний виміри. У цій системі гібридних викликів традиційні моделі геополітичного стримування втрачають ефективність, вимагаючи переосмислення інструментів впливу.

Запропонована стратегія «зворотного Кіссінджера» передбачає переформування підходів до стримування ворожих коаліцій не через конфронтацію, а через часткову нормалізацію відносин з окремими учасниками ворожого альянсу, з метою їх розмежування. Її актуальність проявляється у пошуку альтернатив військово-силовим сценаріям у протидії формуванню стійкої коаліції. Це особливо важливо в умовах, коли гібридна війна ведеться не лише проти військових

інституцій, а й проти основ демократичного світового порядку, що робить критично важливим формування нових механізмів стратегічного маневру.

Взаємовідносини між США, Китаєм і росією на початку 2025 року характеризуються високим рівнем складності та непередбачуваності, що виправдовує застосування аналогії з «геополітичною проблемою трьох тіл». Нелінійні ефекти – такі як консолідація неформального альянсу Пекін–Москва, залучення Пхеньяна до великої гри, чи поява нових блоків на кшталт розширеного BRICS – суттєво впливають на глобальний баланс сил. Стратегічний трикутник КНР, рф, КНДР породжує емерджентні явища: «вісь нестабільності» [2].

Протягом перших місяців свого президентства Д. Трамп демонструє активну зовнішньополітичну позицію щодо росії, Європи та ситуації в Україні. Однак, поки що не зрозуміло, чи вписуються ці окремі кроки в цілісну геополітичну стратегію [3]. Особливої уваги набуває прагнення Трампа до покращення відносин із рф. Деякі його прихильники розглядають це як частину більш масштабного стратегічного задуму. За їхнім припущенням, йдеться про реалізацію так званої «зворотної стратегії Кіссінджера» – дипломатичної концепції, за аналогією з діями держсекретаря Генрі Кіссінджера у 1970-х роках. Тоді налагодження відносин США з Китаєм мало на меті послабити вплив Радянського Союзу. У сучасних умовах, коли головною геополітичною загрозою для США дедалі більше вважається Китай, ідея полягає у спробі залучити росію на сторону Заходу, тим самим послабивши її стратегічне партнерство з Пекіном [4].

Втім, результати дослідження свідчать, що реалізація «зворотного Кіссінджера» наштовхується на серйозні перепони: по-перше, міцність російсько-китайських зв'язків недооцінювати не варто, адже Москва і Пекін відкрито декларують спільний фронт проти «гегемонізму США»; по-друге, поступки, необхідні для зближення з Кремлем, можуть підірвати довіру союзників до США. Фактично, альянс зі злочинним режимом Путіна заради геополітичної вигоди означатиме зраду принципів демократії – це розколе Захід, посіє сумніви серед партнерів у Східній Європі, ослабить НАТО; по-третє, немає гарантій, що навіть після отримання вигод росія виконуватиме свою частину «угоди» і стримуватиме Китай [5]. Навпаки, Кремль може використати послаблення тиску, щоб одночасно зміцнити економіку і продовжувати грати на обидва боки, шантажуючи і Захід, і Схід. Подібно, діалог із КНДР – справа вкрай складна: режим Кіма неодноразово порушував обіцянки, а його ядерний арсенал розглядається ним як гарантія виживання. Пропонуючи Пхеньяну пом'якшення санкцій, США ризикують легітимізувати ядерний шантаж і послабити режим нерозповсюдження. У цілому, експерти сходяться на думці, що «reverse Kissing» у чистому вигляді малоймовірний та контрпродуктивний [5].

Зміна політики США після виборів 2024 р. відкрила нове вікно можливостей для перекомбінації союзів, але водночас створила і нові ризики. Спроби реалізувати стратегію «зворотного Кіссінджера» – тобто розколоти китайсько-російське партнерство через зближення з Кремлем – мають обмежені шанси на успіх і

можуть дорого обійтися міжнародній стабільності. Радше за все, США вимушені будуть поєднувати елементи стримування і діалогу: стримувати основного суперника (Китай) на ключових напрямках, не допускаючи одноосібного домінування Пекіна, але водночас залишати канали комунікації з росією та навіть Північною Кореєю, щоб запобігти формуванню монолітного антиамериканського фронту.

Для України та інших держав розуміння «геополітичної проблеми трьох тіл» має практичне значення, адже система міжнародних відносин перебуває у фазі переналаштування, де старі моделі (біполярність чи однополярність) більше не працюють, а нова рівновага ще не набула сталих обрисів. Пропонована стратегія «зворотного Кіссінджера» – смілива й нестандартна ідея, що підкреслює креативний пошук відповідей на сучасні виклики, але її реалізація потребує надзвичайно тонкого балансування та готовності іти на компроміси з обох боків [1]. Наразі ж більш практичним виглядає курс на кероване суперництво – стримування агресивних дій опонентів поєднане з вибірковою взаємодією там, де це сприяє зниженню глобальної напруженості. Такий підхід може не вирішити «проблему трьох тіл» повністю, але дасть змогу уникнути хаотичного зіткнення планетарного масштабу.

Список використаних джерел:

1. Min Kyung-tae The Geopolitical Three-Body Problem: US-China-Russia Dynamics and the New Reverse Kissinger Strategy Involving Russia and North Korea. *Asian Perspective*. 2025. Vol. 49. No. 1. P. 183-207. URL: <https://dx.doi.org/10.1353/anp.2025.a953090>
2. Ramani S. The Russia-China-DPRK Strategic Triangle: Phantom Threat or Geopolitical Reality? *38North*. 13.06.2024. URL: <https://www.38north.org/2024/06/the-russia-china-dprk-strategic-triangle-phantom-threat-or-geopolitical-reality/>
3. What's the strategy behind Trump's pivot to Russia? *The Washington Post*. 11.03.2025. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2025/03/11/trump-russia-ukraine-reverse-kissinger/>
4. «Зворотний Кіссінджер»: аналіз російської стратегії Трампа – WP. *Хвиля*. 13.03.2025. URL: <https://war.hvilya.net/uk/308403-obratnyy-kissindzher-analiz-rossiyskoy-strategii-trampa-wp>
5. Yang J. The Myth of a 'Reverse Kissinger': Why Aligning With Russia to Counter China Is a Strategic Illusion. *The Diplomat*. 21.02.2025. URL: <https://thediplomat.com/2025/02/the-myth-of-a-reverse-kissinger-why-aligning-with-russia-to-counter-china-is-a-strategic-illusion/#:~:text=1970s%20that%20Nixon%20exploited%2C%20contemporary,driving%20a%20wedge%20between%20them>

Ключові слова: геополітика; гібридна війна; «зворотний Кіссінджер»; геополітична проблема трьох тіл; світовий порядок.

Keywords: geopolitics; hybrid war; «reverse Kissinger»; Geopolitical Three-Body Problem; world order.

Мамонтова Елла Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор*

СЕМІОТИКА ЯК АКТУАЛЬНИЙ МЕТОД ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ У ДОБУ ГІБРИДНИХ ВІЙН

Сьогодні в умовах російської агресії проти України, що поставила під загрозу не тільки суверенітет та територіальну цілісність нашої країни, але й всю світову систему міжнародного права, як ніколи актуалізується роль політичної аналітики. Перед працівниками експертно-аналітичного цеху постало завдання цілісного опанування ситуацією на всіх рівнях експертно-аналітичної діяльності: емпіричному, прикладному та теоретичному. Суспільство очікує від них фахової аналітики як об'єктивного відображення специфіки процесів, що відбуваються; професійного консультування щодо прийняття та впровадження оптимальних політико-управлінських рішень; якісного прогнозування та моделювання розвитку подій. Реалізація цих суспільно значущих завдань неможлива без ґрунтовної методологічної бази.

В умовах гібридизації політичних конфліктів, наслідки яких, на жаль, повною мірою відчуває на собі Україна, в середовищі експертно-аналітичного загалу актуалізується запит на методи, які дозволяють розкрити сутність процесів, що відбуваються, через дослідження практик т. зв. «смислотворення» і виявлення технік конструювання «картин світу», та допомагають сформулювати дієвий інструментарій протидії когнітивному впливу на масову свідомість. Одним з потужних джерел формування такого інструментарію є методологія семіотичних досліджень.

Семіотика (грец. *σημειον* – знак, ознака) – «це галузь міждисциплінарних досліджень, яка вивчає знаки та знакові системи як засоби зберігання, передавання та переробки інформації у світі в цілому, людському мисленні та суспільстві. Також цей термін використовується для позначення певних знакових систем (семіотика політики, семіотика культури, семіотика мистецтва і подібних). В основі семіотики як методологічного підходу до аналізу політичного та теоретичних засад його використання при вивченні політичних явищ лежить розуміння соціальної реальності як знакової системи» [1, с.5].

Основним концептами у семіотичі є «знак» і «текст». Будь-яке міркування можна представити як ланцюжок знаків (текст), де кожний окремий знак представляє не тільки об'єкт (предмет, явище, процес, дію, подію) але й окремі властивості об'єктів і відношення між ними. Знаковий арсенал семіотики складають мовні та немовні, прості та складні, природні та штучні знаки-ікони, знаки індекси та знаки –символи [2].

У політичній аналітиці можуть використовуватися всі ці види знаків для розуміння політичних повідомлень, символів, ритуалів та дискурсу. Аналіз того, які типи знаків використовуються та як вони взаємодіють, може дати цінну інформацію про політичні стратегії та їхній вплив на аудиторію.

Говорити про семіотику політики – значить розглядати знакові засоби політики і трактувати політичні феномени як складені за допомогою цих знакових засобів «тексти», які несуть в собі певну інформацію. Виходячи з цього, семіотичний підхід при аналізі політичних процесів дозволяє розкрити глибинні значення, приховані в політичних символах, знаках, мові та ритуалах. Застосовуючи семіотичний підхід, аналітики можуть краще розуміти, як формуються політичні ідентичності, як конструюються політичні повідомлення та як вони впливають на громадську думку.

Серед основних векторів застосування семіотичного підходу у політичній аналітиці відзначимо аналіз політичного дискурсу, політичну символістику, дослідження політичних ритуалів та перформансів, вивчення візуальної політики, аналіз політичної міфології тощо.

За допомогою дискурс-аналітичного інструментарію семіотика досліджує політичну мову (метафори, концепти, гасла, топіки тощо), політичні перформативи, виступи та заяви окремих політиків. Це дає змогу через вивчення та контекстуалізацію використаних слів, метафор, образів та синтаксичних структур, виявляти приховані ідеологеми, стратегії переконання та способи конструювання політичної реальності, що є потужним знаряддям гібридного впливу.

Окремою сферою застосування семіотичного підходу у політичній аналітиці є політична символістика, яка займається інтерпретацією політичних символів. Адже державні прапори, герби, гімни, політичні логотипи, пам'ятники та інші символи несуть у собі важливі політичні значення. Розшифрувати їх зміст, зрозуміти їхню історичну еволюцію та їхню роль у формуванні колективної ідентичності і політичної лояльності дозволяє саме семіотичний аналіз. У символічних війнах сучасності семіотична оптика подій і явищ надає дієву аналітичну підтримку у протидії на шляху гібридної агресії.

До традиційного предметного кола інтересів політичної семіотики входять дослідження політичних ритуалів та перформансів. Адже, політичні мітинги, вибори, інавгурації, парламентські дебати є не лише формальними процедурами, але й складними знаковими системами, що робить їх потужними знаряддями гібридного впливу. Семіотика дає змогу аналізувати ці події як перформанси, виявляючи їхні символічні коди, ролі учасників та їхній вплив на аудиторію.

Окремим напрямком досліджень, де незамінним є семіотичний підхід, є аналіз політичної міфології. Як усталені наративи, які пояснюють походження влади, визначають героїв та ворогів, легітимізують певний політичний порядок, політичні міфи мають, безумовно, знакову природу. Семіотика допомагає розкрити їх структуру, ключові символічні конструкти та роль у підтримці існуючих ідеологій або у формуванні нових картин світу.

Величезну роль семіотична методологія відіграє у дослідженні візуальних політик держав, партій, громадських рухів, лідерів. Фотографії, плакати, карикатури, відеоролики є важливими інструментами політичної комунікації. Семіотичний аналіз візуальних образів допомагає зрозуміти, які повідомлення вони

передають, які емоції викликають та як впливають на сприйняття політичних подій та акторів.

Таким чином, застосування семіотики в політичній аналітиці дозволяє отримати глибше та більш нюансоване розуміння політичних процесів, виявити приховані механізми впливу та краще прогнозувати політичну поведінку. Це цінний інструмент для дослідників, політичних консультантів та діючих політиків, всіх, хто прагне критично осмислювати політичну реальність та протистояти гібридним впливам тих політичних сил, які намагаються переформатувати світ відповідно до власних уявлень про ідеальний світовий порядок.

Список використаних джерел:

1. Мамонтова Е. В. Символи і коди політики та культури: курс лекцій. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2021. 260 с.
2. Ділі Дж. Основи семіотики / пер. з англ. та наук. ред. А. Карась. Львів : Арсенал. 2000, 232 с.

Ключові слова: політичний аналіз, методологія політичних досліджень, семіотика, гібридна війна, символ.

Keywords: political analysis, political research methodology, semiotics, hybrid war, symbol.

Завгородня Юлія Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент*

ПОЛІТИКА ЗАХИСТУ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ

Сучасні виклики вимагають системного переосмислення категоріального апарату, пов'язаного з політикою захисту, її завданнями, функціями та принципами. Це, у свою чергу, сприяє формуванню ефективних механізмів реагування на загрози, прогнозування ризиків та зміцнення оборонного потенціалу держави. У контексті збройної агресії, гібридних загроз, кібернетичних атак та інформаційних війн, питання забезпечення національної безпеки набуває особливої ваги.

Вивчення понять «захист» та «національна безпека» у політичному дискурсі дозволяє виявити взаємозв'язки між державною політикою, правовими інститутами, безпековими стратегіями та громадянським суспільством. Адже саме чітке розуміння та інтерпретація цих понять є передумовою розробки збалансованої та ефективної державної політики. Крім того, теоретична основа формує міждисциплінарний характер, оскільки охоплює політичні, правові, соціальні й гуманітарні виміри безпеки, що підкреслює його значущість у сучасних умовах глобальної нестабільності та трансформації системи міжнародних відносин.

В умовах військової агресії РФ проти України варто оцінити комплекс заходів, які формують уявлення про політику захисту. Основним базовим напрямком захисту в країні, можна відзначити – збереження життя та здоров'я громадян, яке проявляється через розвиток збройних сил, модернізацію військової техніки, удосконалення оборонної доктрини.

Базовим елементом у системі захисту є реалізація політики через систему законів та підзаконних актів, які забезпечують захист державного суверенітету та територіальної цілісності. Також, на наддержавному рівні важливу роль відіграють безпекові союзи, які демонструють вектор розвитку та міжнародну підтримку у формі оборонних договорів.

Важливу складову політики захисту відіграє гуманітарний напрямок, який проявляється у захисті цивільного населення в умовах воєнного стану або збройного конфлікту. В умовах російсько-української війни гуманітарний напрямок реалізується державою, міжнародними організаціями та країнами-партнерами, які приймають українських громадян на прихисток та надають мінімальні можливості для існування.

Як показує досвід війни, важливим елементом захисту в країні є фінансова стійкість, яка формується з різних економіко-утворюючих чинників. Так, політика протекціонізму в умовах війни – це система економічних і політичних заходів, які держава впроваджує з метою захисту власного внутрішнього ринку, критично важливих галузей, національного виробника і ресурсів у період воєнного конфлікту або загрози національній безпеці. У випадку України, з 2022 року активно впроваджуються елементи протекціонізму: пріоритет у держзамовленнях для вітчизняного ОПК, обмеження на вивіз аграрної продукції, підтримка внутрішніх IT-ініціатив тощо [1].

Окрім цього, в сучасних умовах політика захисту тісно поєднується з політикою національної безпеки та охоплює військову, інформаційну, енергетичну, екологічну та кібербезпеку [2].

Національна безпека України в умовах війни набула критичного значення, оскільки збройна агресія Російської Федерації з 24 лютого 2022 року спричинила масштабні виклики для державного суверенітету, територіальної цілісності та стабільності суспільства. У відповідь на ці загрози Україна запровадила правовий режим воєнного стану, що охопив усю територію країни та передбачає тимчасові обмеження прав і свобод громадян задля забезпечення національної безпеки.

У цих умовах національна безпека розглядається як комплекс заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Зокрема, особливу увагу приділяють інформаційній безпеці, оскільки інформаційна війна стала додатковим викликом, включаючи кібератаки, маніпуляції в соціальних мережах та використання психологічних технологій для дестабілізації [3].

Крім того, війна спричинила міграційну кризу та втрату людського капіталу, що також розглядається як загроза національній безпеці. Ці фактори вимагають

розробки нових підходів до забезпечення безпеки, включаючи адаптацію державного управління та соціальної політики до умов воєнного часу.

Політика захисту та національної безпеки виступає ключовим елементом збереження суверенітету, територіальної цілісності та стабільності держави в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз. У сучасному глобалізованому світі, зокрема в умовах збройної агресії проти України, формування ефективної політики національної безпеки передбачає не лише зміцнення оборонного сектору, а й розвиток інформаційної, кібернетичної, економічної та гуманітарної безпеки.

Характеристика понять у цій сфері має значення не тільки для наукового аналізу, а й для практичного формування державних стратегій та інструментів реагування. Комплексний і системний підхід до розуміння категорій «захист», «національна безпека», «загроза» дозволяє вдосконалити законодавче регулювання, забезпечити координацію дій органів державної влади та ефективну мобілізацію ресурсів суспільства.

Отже, чітке розуміння та наукове осмислення ключових понять політики захисту та безпеки є підґрунтям для розробки стратегічних рішень, що відповідають викликам часу та сприяють формуванню стійкої та безпечної держави.

Список використаних джерел:

1. Король М. М., Токар К. В. Основні напрямки формування зовнішньоторговельної політики держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/66767/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%A2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%80.pdf>
2. Kormych L., Zavorodnia Y. The concept of modern political confrontation in cyber space. *Journal of Cybersecurity*. 2023. Vol. 9. Iss. 1. URL: <https://academic.oup.com/cybersecurity/article/9/1/tyad017/7240366>
3. Ізбаш К. С., Дерев'янкін С. Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2024/1/36.pdf>

Ключові слова: політика захисту, національна безпека, політичний процес, воєнний стан, політичні інститути.

Keywords: defense policy, national security, political process, martial law, political institutions.

Козьмініх Альона Віталіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій,
кандидат політичних наук, доцент

ВИМУШЕНИЙ ЦИФРОВИЙ АВТОРИТАРИЗМ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ ВИКЛИК В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У сучасному світі цифрові технології стають не лише інструментом розвитку, але й засобом контролю. В умовах агресії РФ Україна стикається з викликами, які можуть призвести до тимчасового обмеження демократичних свобод заради національної безпеки. Цифровий авторитаризм – це використання цифрових інформаційних технологій владними структурами авторитарного типу з метою здійснення контролю над суспільством. До таких практик належать спостереження за громадянами, репресивні заходи, маніпулювання суспільною свідомістю, а також поширення дезінформації. Цей феномен охоплює як обмеження цифрових прав і свобод людини, так і спроби контролю над Інтернетом та цифровим простором у цілому [1, с. 161]. В умовах воєнного стану наша держава змушена впроваджувати обмеження в цифровому середовищі з метою захисту громадян, протидії дезінформації та запобігання витоку даних. Однак такі заходи можуть супроводжуватися ризиками поступової інституціоналізації цифрового нагляду, що несе загрозу звуження демократичних прав і свобод. Тому аналіз феномену вимушеного цифрового авторитаризму як складової гібридної війни є вкрай важливим для розуміння меж допустимого державного контролю в умовах безпекових викликів.

Відзначимо, що демократичні країни демонструють дедалі більшу схильність вводити обмеження на платформи соціальних мереж з міркувань безпеки, що відображає зростаючу стурбованість захистом конфіденційності громадян і суверенітетом даних. Певні рівні цифрової конфіденційності та захисту є найважливішими для належного функціонування та розвитку демократій. Оскільки цифрове стеження поширюється від онлайн до оффлайн тому, захист цифрової конфіденційності стає важливим для збереження фундаментальних демократичних цінностей, таких як свобода права людини [2]. Однак, незважаючи на це, справжня мотивація цензури безпеки залишається не завжди незрозумілою, оскільки уряди вважають головним обґрунтуванням такої цензури проблеми безпеки своїх громадян, а не будь-які відверто політичні наміри [3, с. 542].

Цифровий авторитаризм кидає серйозний виклик демократичним цінностям і правам людини, і це викликає зростаюче занепокоєння. Найбільшу загрозу становить не зовнішній вплив, а внутрішнє прийняття авторитарних цифрових практик самими демократичними країнами. Протягом останніх років політичні сили у демократичному світі дедалі частіше переймають технології контролю, спочатку створені в авторитарних режимах. У контексті війни, надзвичайного стану або масштабних криз такі практики можуть стати вимушеним цифровим

авторитаризмом – тимчасовим і виправданим заходом, що, однак, несе ризик перерости у постійну норму. Відзначимо, що на відміну вимушеного цифрового авторитаризму, ненавмисний цифровий авторитаризм – характеризується застосуванням цифрових технологій без усвідомленого наміру до авторитарних дій [4]. На практиці подібні випадки можемо розглядати лише як «зовні неусвідомлені», розуміючи, що згодом може виявитися їхній навмисний авторитарний характер. Прикладом «ненавмисного» цифрового авторитаризму можна вважати обмеження під час COVID-19 в Південній Кореї – уряд впровадив цифрові інструменти для відстеження контактів та місцезнаходження з метою стримування поширення вірусу. Це викликало серйозні занепокоєння щодо потенційного масового стеження за громадянами, збереження персональних даних без гарантій їх захисту, а також відсутності належного громадського контролю за цифровими практиками держави.

Часто явище цифрового авторитаризму помилково ототожнюють із вимушеною та законодавчо обґрунтованою цензурою. Із початком повномасштабної агресії РФ проти України, уряд вжив низку заходів для обмеження інформаційного впливу держави-агресора через кіберпростір. Зокрема, було заблоковано доступ до таких російських ресурсів. Ці дії були спрямовані на нейтралізацію інформаційного впливу РФ, припинення витоку персональних даних українських громадян. Враховуючи обставини воєнного часу, ці дії розглядаються як цілком виправдані та такі, що не підпадають під визначення цифрового авторитаризму в класичному його розумінні, однак можна говорити про поняття вимушений цифровий авторитаризм адже вибір, продиктований необхідністю. Особливо уваги потребує ризик розмивання межі між надзвичайними заходами, запровадженими в умовах війни, та їх поступовим перетворенням на нову норму у мирний час. Технології, які сьогодні обґрунтовано використовуються для забезпечення національної безпеки, можуть залишитися в арсеналі держави й після завершення воєнного стану. В такому разі зростає загроза того, що інструменти цифрового контролю, що виникли як реакція на екстремальні обставини, будуть поступово інституціоналізовані. Це може призвести до закріплення постійних механізмів стеження за громадянами, зниження прозорості державного управління, а також звуження простору для реалізації фундаментальних прав і свобод. У цьому контексті особливо важливо впроваджувати чіткі правові рамки, що визначатимуть тимчасовість подібних заходів, а також забезпечувати ефективні механізми парламентського й громадського контролю. Без таких запобіжників є ризик, що практики, започатковані в кризових умовах, трансформуються у форму прихованого, але стабільного цифрового авторитаризму – навіть у межах демократичної системи.

Отже, вимушений цифровий авторитаризм, хоч і зумовлений потребами безпеки, несе потенційну загрозу для демократичного розвитку, якщо позбавлений чітких меж і контролю. Саме баланс між захистом держави та збереженням цифрових прав є ключовим викликом для України в умовах війни.

Список використаних джерел:

6. Хома Н., Ніколаєва М. Цифровий авторитаризм: поняття, особливості, загрози. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. № 46. С. 159–166. URL: <https://doi.org/10.31861/mhpi2022.46.159-166>
7. Big Question: How Does Digital Privacy Matter for Democracy and its Advocates? / eds. M. Recanati, B. Kerley. *National Endowment for Democracy*. 22.01.2024. URL: <https://www.ned.org/big-question-how-does-digital-privacy-matter-for-democracy-and-its-advocates/>
8. Al-Zaman Md. S., Shiblee Noman M. Md. Rise of Digital Authoritarianism? Exploring Global Motivations Behind Governmental Social Media Censorship. *Javnost – The Public*. 2024. Vol. 31(4). P. 529–544. URL: <https://doi.org/10.1080/13183222.2024.2396211>
9. Pearson J. S. Defining Digital Authoritarianism. *Philosophy & Technology*. 2024. Vol. 37(73). URL: <https://doi.org/10.1007/s13347-024-00754-8>

Ключові слова: цифровий авторитаризм; ненавмисний цифровий авторитаризм; вимушений цифровий авторитаризм; національна безпека; гібридна війна.

Keywords: digital authoritarianism; unintentional digital authoritarianism; necessary digital authoritarianism; national security; hybrid war.

Краснопольська Тетяна Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Каприця Роман Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

На сучасному етапі політичної еволюції пострадянський простір продовжує зазнавати глибоких політичних, економічних та соціальних трансформацій. Ключовим фактором цих змін є політичні еліти, які визначають стратегію розвитку держав регіону. Сучасні виклики, включаючи війну, санкційний тиск та внутрішні опозиційні рухи, суттєво впливають на перерозподіл влади та зміну структури еліт.

Політичні еліти пострадянських країн, зокрема України, опинилися в унікальній ситуації. З одного боку, вони мали відмовитися від делегітимізованої комуністичної ідеології та авторитарних практик, з іншого – ще довгий час залишалися носіями радянської політичної культури. У цих умовах єдиною можливістю набуття міжнародної легітимності стало орієнтування на західні моделі

управління, що, водночас, не завжди супроводжувалося реальним інституційним реформуванням.

Україна виступає показовим прикладом трансформації політичних еліт. Після здобуття незалежності відбулася поступова зміна поколінь в елітному середовищі: від радянської номенклатури – до нових гравців, що вийшли з бізнес-середовища, громадянського суспільства та міжнародних структур. Однак цей процес не був лінійним. У перші роки незалежності українські політичні еліти переважно складалися з колишньої радянської номенклатури, яка адаптувалася до нових умов, зберігаючи вплив через неформальні практики та зв'язки. Це призвело до формування олігархічної системи, де економічна та політична влада були тісно пов'язані [4]. Перехід від радянської системи до демократично-плюралістичної держави супроводжувався конкуренцією між колишньою радянською номенклатурою, новими політичними групами та олігархічними кланами. Глобалізація та європейська інтеграція також відіграли важливу роль у зміні структури еліт.

Українські політичні еліти з часом почали компенсувати дефіцит інституційної спадщини шляхом адаптації західних моделей, інтеграції з ЄС, реформування секторів безпеки, правосуддя, освіти та економіки. Проте навіть у цих умовах старі еліти зберігають значний вплив, зокрема через медіа, бізнес і парламентські інструменти. Водночас нове покоління політиків, представників ІТ-сектору, волонтерів і активістів створює конкуренцію та потенційно може сформувати нову політичну якість [2].

Революція Гідності 2013–2014 років стала поворотним моментом, відкривши шлях для нових обличч у політиці. Однак, незважаючи на оновлення парламенту, де 64% депутатів були новачками, старі неформальні практики, такі як клієнтелізм та корупція, залишилися домінуючими [5; 1].

З початку збройного конфлікту на сході України та повномасштабної війни Росії проти України у 2022 році відбулася значна перестановка всередині самої української еліти. Війна призвела до зростання впливу військових та лідерів волонтерського руху, а також послаблення деяких олігархічних кланів. Внутрішньополітична динаміка змінюється залежно від успіхів на фронті та міжнародної підтримки. В умовах воєнного стану відбулося посилення ролі виконавчої влади та зростання впливу військових і волонтерських лідерів. Це призвело до централізації влади та відтермінування виборів, що викликало занепокоєння щодо стану демократії в країні [3].

Водночас, прагнення до європейської інтеграції та отримання статусу кандидата в члени ЄС у 2022 році стимулювали проведення реформ, зокрема в судовій системі. Однак, процес реформування стикається з опором з боку старих еліт та корупційних мереж [6].

Економіко-політичні санкції Заходу вплинули не лише на російську еліту, а й на українську. Закриття ринків, конфіскація активів та обмеження фінансових потоків змінили баланс сил серед бізнес-еліт України. Нові економічні реалії

змушують українську еліту шукати нові стратегії адаптації, включаючи співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями.

Таким чином, роль політичних еліт у трансформації пострадянського простору, зокрема в Україні, є визначальною. Від їх здатності до саморефлексії, оновлення та орієнтації на цінності демократії та правової держави залежить не лише внутрішній політичний розвиток країни, а й її суб'єктність у міжнародному вимірі. Трансформація політичних еліт в Україні є складним і тривалим процесом, що відбувається під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. За останні роки в Україні відбулася зміна поколінь у політичній еліті. Нові лідери приходять із громадянського суспільства, волонтерських рухів, IT-сектора та міжнародних структур. Ці зміни можуть сприяти демократизації політичної системи, проте старі еліти продовжують здійснювати значний вплив на політичні процеси. Хоча спроби оновлення еліт та проведення реформ мають місце, проте старі практики та структури залишаються доволі впливовими. Для досягнення стійкої демократії необхідне подальше зміцнення інституцій, боротьба з корупцією та активна участь громадянського суспільства у політичному житті країни. Українські політичні еліти продовжують трансформуватися під впливом війни, санкцій та внутрішніх криз. Питання про майбутнє цих еліт залишається відкритим: чи зможуть нові лідери запропонувати стійку модель розвитку, чи Україна залишиться у стані політичної турбулентності?

Список використаних джерел:

1. Aleksandrova O., Dodonov R., Vinnikova, N. Postmaidan Ukraine: Middle Class in the Shadow of Reforms. *Studia Warمیńskie*. 2019. № 56. P. 439–455. URL: <https://doi.org/10.31648/sw.4315>
2. Ukraine: Nations in Transit. Country Report. *Freedom House*. 2024. URL: <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2024>
3. Gessen M. Ukraine's Democracy in Darkness. *The New Yorker*. 29.01.2024. URL: https://www.newyorker.com/magazine/2024/02/05/ukraines-democracy-in-darkness?utm_source=chatgpt.com
4. Huss O., Petrenko O. Friends or Foes of Transformation? Economic Elites in Post-Soviet Ukraine – an Introduction. *De Gruyter Brill*. 07.11.2019. URL: <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.1515/jbwg-2019-0011/html>
5. Kulas P., Wielecki K. M. Elites of Post-Transformation: From Post-Communist Elites to Populist Elites. *Elites of Post-Transformation. The Cases of Central and Eastern European Countries* / ed. by P. Kulas, K. M. Wielecki. Warsaw, 2024. P. 7-34. URL: https://www.pl/data/include/cms/Elites_of_Post_Transformation_Kulas_Piotr_2024.pdf#page=8
6. Wilson A. Reformation nation: Wartime politics in Ukraine. Policy Brief. *ECFR*. 04.12.2023. URL: <https://ecfr.eu/publication/reformation-nation-wartime-politics-in-ukraine/>

Ключові слова: політична еліта, пострадянський простір, політична трансформація, євроінтеграція.

Keywords: political elite, post-Soviet space, political transformation, European integration.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Розгляд проблем політичної культури дозволяє більш ґрунтовно досліджувати різні аспекти політичного життя нашого соціуму. Її трактовка в широкому контексті дає змогу більш якісно розкрити роль всіх соціальних суб'єктів, їх взаємодію з демократичними інститутами в межах громадянського суспільства. Це особливо важливо в умовах агресії, коли необхідно всім акторам політичного процесу стійкість та чітке розуміння реалій сьогодення. В рамках політологічного аналізу автор вважає найбільш чітко показати складність нинішньої ситуації і робити більш науково обґрунтовані узагальнення щодо трансформацій в нашому соціумі. Політична думка дозволяє в цілому узагальнювати практику змін нашого суспільства на шляху до нової системи політичного життя, що знаходить відображення і в Конституції України [1].

Події 2014-2025 рр. в Україні показали, що політична культура деяких лідерів світу наповнена бажанням будь-якою ціною отримати можливість панування над іншими народами, отримати монополію на владу. В цьому контексті проблеми осмислення політико-ідеологічних засад російського режиму активізувалися з початком повномасштабної війни. Так, у виданні «Діалоги з істориками» розглянуто концепт «рашизму» у світлі сучасного історичного та соціо-гуманітарного знання [2]. Розмови Путіна з лідерами країн світу, його стаття чітко продемонстрували рівень поняття історичного процесу в Європі, в тому числі і в Україні. Справедливо відмічається, що загалом відсутність у росії систематичного, масштабного, наукового вивчення сучасної України (втім як і інших пострадянських країн), мабуть, відіграла роль в нездатності адекватно оцінити трансформацію українського суспільства та держави [3].

Розпочатий у минулому столітті процес формування нової політичної реальності нашого суспільства масштабно і ґрунтовно змінює всі сфери буття в Україні і, звичайно, вимагає від політичної культури більш послідовної адаптації до вимог сучасності. Сигменти традицій минулого в цій ситуації можуть спрацювати і як фактор певної стабільності в політичному просторі, так і силою, що стримує процеси модернізації. Нерозуміння деякими політиками цих складнощів, як правило, призводить до дезінтеграції соціуму. Тому здатність знайти баланс між традиційністю і модернізацією дозволяє більш ефективно вирішувати складні аспекти суспільного життя, спираючись і на процес оновлення всіх елементів політичної культури. Так, її нові норми дозволяють більш адекватно відображати сучасні потреби всіх соціальних груп нашого соціума в складних умовах воєнного часу. Війна стала логічним кроком у системі різних «спецоперацій» базуючись на елементах імперської ідентичності чітко проявляючись в російській політичній культурі. Тому важливо розглядати це явище як сукупність ціннос-

тей створених ціленаправленою діяльністю всіх поколінь нашого суспільства і з урахуванням світового досвіду країн, які пережили подібний складний період агресії проти себе. Це дає можливість більш чітко зрозуміти витоки агресії, проаналізувати весь комплекс факторів, що спричиняють цей акт, який має в своїй основі принцип насильства, репресій, знищення інших народів та цивілізацій.

Складність осмислення нинішнього стану можливо на основі визначення С. Гантінгтоном України як так званої розколотої цивілізації локального рівня, а також перебування на кордонах декількох світових цивілізацій. Дані фактори спричиняли в українському суспільстві протистояння, щодо культурно-цивілізаційних орієнтацій. В цьому контексті дослідники показують можливості подолання внутрішнього розколу нашої країни, марність намагання сподівання на безперспективність існування України як європейської держави. В основі цивілізаційного пізнання політичної культури значну роль відіграє «картина світу» як система уявлень, сукупність знань і поглядів на оточуючий світ та його будову. Криза культурно-цивілізаційної ідентичності була і є притаманна багатьом країнам світу в умовах глобалізації. Їх досвід свідчить – складність існування на грані різних цивілізацій – це ризик втратити себе, розчинитися в інших політичних структурах, або перебувати там в якості залежної провінції. В таких складних умовах Україна реалізує свій національний проєкт соціальної демократичної держави сучасного типу. Цей процес суттєво впливає на свідомість всіх громадян України різних соціальних страт та регіонів, перш за все на їх колективні уявлення і поведінку участі в політичному житті, а це ключові ознаки політичної культури. Події війни показали як процеси зростання політичної свідомості та активності більшості громадян України, так і стан впливу проросійських ідеологем, що сконцентровано в концепції «руського міра». Цими ідеями намагаються зупинити процес становлення України як демократичної європейської держави, повноправного суб'єкта міжнародної політики та формування сучасного громадянського суспільства.

В цілому, політична культура є важливою частиною програми розвитку нашого суспільства, її цінність у можливості переконання щодо дієвості проєкту соціально політичного розвитку нашого суспільства. Події війни в більшій мірі вимагають від політичної культури продуктивність, нові цінності і норми, а головне, допомагати їх втілення в політичному просторі нашого соціуму.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах мислення. Діалоги з істориками. Кн. 3 / відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь, С. Блащук ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Інститут історії України, 2023. 844 с.

3. Удавана Росія: імітація величі і могутності / наук. ред Г. Зеленько Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2024. 288 с.

Ключові слова: політична культура, трансформація суспільство, громадянське суспільство, війна та агресія, імперська ідентичність, цивілізаційний вибір.

Keywords: political culture, societal transformation, civil society, war and aggression, imperial identity, civilizational choice.

Лисянський Павло Леонідович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри політичних теорій, доктор філософії з політичних наук*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК ВИКЛИК НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ БЕЗПЕЦІ ДЕМОКРАТІЇ

Психологічні операції (PSYOP) – це комплекс заходів, спрямованих на ціле-спрямований інформаційний та психологічний вплив на масову свідомість, з метою трансформації уявлень, установок, переконань і, як наслідок, поведінки окремих осіб, соціальних груп і навіть цілих народів. У ХХІ столітті, коли інформація стала стратегічним ресурсом, а інформаційні технології проникли в усі сфери життя, PSYOP набули нових форм і масштабів.

На тлі зростання глобальних конфліктів, загострення геополітичної боротьби та поширення гібридних загроз, психологічні операції стали важливим інструментом реалізації зовнішньополітичних інтересів окремих держав. Вони активно використовуються для маніпуляції громадською думкою, дискредитації демократичних інститутів, підризу довіри до виборчих процесів, делегітимації органів державної влади та дестабілізації політичної ситуації.

Серед вітчизняних дослідників проблематики психологічних операцій варто відзначити Сергія Федонюка (2024, с. 106–113), Михайла Коваля (2025, с. 388–410), Сергія Чернобровченка (2024, с. 97–114) та Павла Лисянського (2024, с. 140–144). Із зарубіжних авторів значний внесок зробили американські військові теоретики Джеймс Меттіс і Франк Гофман (Mattis & Hoffman, 2005, с. 18–19), Томас Хеммс (Hammes, 2006) і Данієл Ласика (Lasica, 2012).

Сучасні PSYOP базуються на синергії традиційних методів інформаційного впливу (пропаганда, контрпропаганда, цензура) та новітніх цифрових інструментів – таких як соціальні мережі, алгоритми персоналізованої реклами, кіберпсихологія, deepfake-технології, боти, тролі, фальшиві новинні портали. Особливу небезпеку становить масове поширення дезінформації та конспірологічних наративів, що руйнують критичне мислення та провокують політичну поляризацію. В умовах інформаційного суспільства межі між військовими, політичними та цивільними сферами стираються. Демократичні держави, які будують свою політику на відкритості, свободі слова й плюралізмі думок, стають

особливо вразливими до психологічних атак. Саме тому вивчення PSYOP як загрози національній та міжнародній безпеці набуває стратегічного значення для захисту демократичних цінностей у сучасному світі.

У контексті українсько-російського конфлікту Російська Федерація активно використовує психологічні операції як складову частину багаторівневого тиску на Україну. Починаючи з 2014 року, з моменту анексії Криму та початку збройної агресії на Донбасі, РФ системно застосовує PSYOP для підризу української державності, деморалізації населення, дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та провокування розколу в суспільстві.

До ключових напрямів цих операцій належать: дискредитація Збройних Сил України; формування наративів про «громадянську війну», «утиски російськомовного населення», «неонацизм»; масове поширення фейкових новин і маніпулятивних меседжів через підконтрольні медіа, соціальні мережі, блогерів і месенджери.

Особливої уваги заслуговує стратегічне використання Росією розважального контенту як інструменту психологічного впливу: фільмів, серіалів, музики, літератури та відеоігор. Через них нав'язуються вигідні Кремлю образи «ворога», героїзуються учасники агресії, виправдовується насильство, формуються ілюзії визвольної або миротворчої місії.

Суттєвим компонентом цих операцій є інформаційний терор – систематичне викидання панічних повідомлень, «зрадницьких» теорій, фейків про «поразки» української армії або «зраду» на вищих щаблях влади. Метою є дезорієнтація, емоційне виснаження та зниження психологічної стійкості українського населення. Таким чином, психологічні операції перетворюються на засіб ведення повномасштабної війни нового покоління – війни за свідомість, ідентичність та майбутнє України. Протидія цим загрозам вимагає не лише технологічної модернізації систем інформаційної безпеки, а й розвитку критичного мислення, медіаграмотності, а також формування цілісної державної стратегії в сфері інформаційної та когнітивної оборони.

У сучасному інформаційному суспільстві, де дані та знання стали стратегічним ресурсом, процеси поширення й споживання інформації мають вирішальний вплив на формування світогляду, емоційного фону та поведінкових моделей громадян. Інформаційне середовище формує не лише уявлення людини про світ, а й її політичні орієнтири, рівень довіри до інституцій, а також здатність до критичного мислення. Різноманіття джерел інформації – від традиційних медіа до цифрових платформ, соціальних мереж, блогів, месенджерів і відеохостингів – створює як безпрецедентні можливості для доступу до знань, так і вразливості до маніпуляцій. В умовах інформаційного перевантаження, коли людині важко відрізнити правду від фейку, зростає роль психологічного впливу як технології керування масовою свідомістю. У цьому контексті психологічні операції (PSYOP) перетворюються на один із ключових інструментів формування потрібної громадської думки, контролю над інформаційними потоками та нав'язування політичних чи ідеологічних наративів. Завдяки цілеспрямованій роботі з емоціями, упередженнями, страхами

та ідентичністю громадян, такі операції здатні не лише змінювати ставлення до подій, але й провокувати масові соціальні реакції – від протестів до радикалізації.

Сучасне інформаційне середовище, насичене безперервними комунікаційними потоками, дедалі сильніше впливає на формування світогляду, цінностей, поведінкових моделей та рішень індивідуумів і соціуму загалом. В умовах тотального інформаційного тиску громадяни часто не усвідомлюють, що їхні переконання, смаки та навіть побутові вибори не є повністю автономними, а формуються під впливом заздалегідь спланованих інформаційних стратегій. Ще на початку XX століття цю проблему блискуче сформулював один із засновників теорії масових комунікацій Едвард Бернейс: «Нами керують, нашу свідомість програмують, наші смаки нав'язують, наші ідеї нам пропонують – і все це здійснюють люди, про яких ми ніколи не чули. Такий є логічний результат організації нашого демократичного суспільства» (Bernays, 1928, р. 4). У цьому контексті інформаційно-психологічний вплив, який реалізується через механізми психологічних операцій (PSYOP), виступає ефективним інструментом масової комунікації. Ці впливи, часто ототожнювані з пропагандою, ідеологічною маніпуляцією чи інформаційною кампанією, здійснюються за допомогою мовних і візуальних кодів, ретельно підбраного контенту, символів, наративів і образів. Метою такого впливу є не лише інформування чи переконання, а глибинне програмування мислення, формування у населення стійких соціальних та політичних уявлень, установок і світоглядних рамок. Цей процес супроводжується викликом емоційних реакцій – як позитивних (почуття гордості, єдності, солідарності), так і негативних (страх, агресія, зневіра, ненависть), які підсилюють ефективність впливу та знижують рівень раціонального мислення.

Психологічні операції (PSYOP) у сучасному світі стали дієвим інструментом маніпулювання масовою свідомістю через інформаційні впливи. Такий вплив здатен змінювати громадську думку, спричиняти суспільний резонанс або мобілізувати населення для підтримки чи протидії політичним процесам (Kisil & Shvets, 2023, р. 139). Сучасні PSYOP виходять за межі класичної пропаганди, набуваючи форм когнітивної та ментальної війни. Когнітивна війна спотворює логічне мислення та нав'язує фейкову реальність через переписування історії, дезінформацію та маніпуляцію фактами. Ментальна війна впливає на глибинні психологічні стани – викликає страх, тривогу, зневіру або надмірну лояльність, маніпулюючи емоціями й соціальними настановами. Завдяки медіа, соцмережам і цифровим технологіям, такі впливи стали прихованими, але масовими. У глобальному контексті вони є важливою складовою інформаційної боротьби та гібридних конфліктів.

Алгоритм впливу психологічних операцій на політичні процеси в країні. Першим етапом реалізації психологічної операції через розважальний контент є визначення стратегічної мети впливу. Це може бути зміна суспільного ставлення до певного політичного явища, легітимізація дій політичного режиму, дискредитація опонентів або дестабілізація політичної ситуації в державі. Другим етапом є підбір відповідного контенту – фільмів, серіалів, відеоігор, музики, книг

чи мультимедійних продуктів, здатних охопити широку аудиторію. Цей контент модифікується або створюється з нуля таким чином, щоб у ньому були закладені потрібні ідеологічні смисли, вигідні наративи або символічні конструкції. На третьому етапі створюється емоційний зв'язок між аудиторією та контентом. Персонажі, сюжети та події викликають співпереживання, ідентифікацію чи обурення, що сприяє глибшому засвоєнню запропонованого повідомлення. Четвертий етап передбачає просування контенту через популярні платформи – стрімінгові сервіси, соціальні мережі, відеохостинги, а також із залученням інфлюенсерів і рекламних кампаній. Забезпечується масове поширення та створюється враження природної популярності й авторитетності. П'ятий етап полягає у поступовому закріпленні змін у свідомості аудиторії. Через багаторазове повторення заданих меседжів, використання механізмів когнітивного упередження та ефекту “вікна Овертона” відбувається нормалізація нових політичних ідей або переоцінка вже наявних. Формуються нові соціальні установки, політичні симпатії чи антипатії. Завершальним етапом є використання зміненого громадського сприйняття в реальних політичних процесах: від впливу на результати виборів до зміни зовнішньополітичного курсу, зменшення протестного потенціалу або виправдання агресивних дій держави на міжнародній арені. Таким чином, розважальний контент стає не лише засобом комунікації, а й технологічним інструментом психологічного впливу з чітко структурованою послідовністю дій.

У сучасному світі психологічні операції (PSYOP) стали важливим інструментом інформаційної боротьби та політичного впливу. Вони використовуються для маніпуляції свідомістю, формування вигідних наративів і підризу стабільності держав. Особливо активно ці механізми застосовує Російська Федерація, використовуючи широкий спектр методів – від інформаційно-психологічного впливу до нейролінгвістичного програмування та впливу через розважальний контент. Гібридний характер сучасних конфліктів підтверджує, що PSYOP є невід'ємною частиною глобального протистояння, де інформаційна перевага часто визначає політичні рішення. В умовах інформаційної агресії проти України надзвичайно важливим є посилення інформаційної безпеки, розвиток критичного мислення та протидія дезінформації. Захист від психологічного впливу потребує комплексного підходу: законодавчих ініціатив, політичної освіти, медіаграмотності, міжнародної співпраці та підтримки незалежних медіа. Лише поєднання цих заходів дозволить ефективно протистояти інформаційним загрозам і забезпечити стійкість демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Федонюк С. В. Інформаційно-психологічні операції на геополітичній арені : навч. посіб. / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 60 с.
2. Коваль М. Організація ведення операцій в інформаційному середовищі: осмислення досвіду США. *Суспільно-політичні процеси*. 2025. № 24. С. 388–410.

3. Чернобровченко С. Лінгвістичні технології інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість (на матеріалі промов політичних лідерів). *Філологічний часопис*. 2024. Вип. 2 (24). С. 97–114.

4. Лисянський П. Вплив процесів мілітаризації на розвиток сучасних політичних відносин. *Літопис Волині*. 2024. № 31. С. 140–144.

5. Mattis J. N., Hoffman F. G. Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *Proceedings*. 2005. Vol. 132(131). P. 18–19.

6. Hammes T. X. *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century*. Zenith Press, 2006. 336 p.

7. Lasica D. T. Strategic Implications of Hybrid War: a theory of victory. *BiblioScholar*, 2012. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA513663.pdf>

8. Bernays E. *Propaganda*. New York, 1928. 128 p.

9. Кісіль З. Р., Швець Д. В. Психологія суспільної свідомості : навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса : Вид-во ОДУВС, 2023. 139 с.

Ключові слова: цивільний мілітаризм, мілітаризація, військова агресія, російська федерація, тимчасово окуповані території, освіта, пропаганда, безпека.

Keywords: civilian militarism, militarization, military aggression, Russian Federation, temporarily occupied territories, education, propaganda, security.

Железков Андрій Іванович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій*

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЗА РІЗНИХ ВИДІВ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Принципи управління економічною системою в різних політичних режимах розрізняються рівнем залученості держави та її методами вирішення проблем і суперечок. Економічна система в політичному аспекті є вагомим складовою, яка регулює зв'язки між урядом та приватним сектором в державі. Нормативно-правові норми, податкова політика, система імпорту та експорту є фундаментом функціонування національної економіки, від дотримання їх правил та стандартів всіма сторонами і прозорості виконання в практичному полі залежить дієвість політичної системи в цілому.

Між державою та економічними суб'єктами історично склалися відносини домовленостей, держава захищає право на власність, регулювання суперечок, але захист їх прав як суб'єктів господарювання та здійснення комерційної справи було відхилено. Тому процес розвитку економічного поля був можливий лише за неформальною згодою влади, яка мала монополію на використання насильства. Зміни відбулися після промислової та буржуазних революцій, які стали відповіддю на доктрину «освіченого деспотизму» абсолютних монархій. В таких обставинах

стали пріоритетом функціонування економіки в автоматичному режимі в атмосфері високої конкуренції, в такому випадку держава займала роль лише арбітра та посередника, а іноді й провідника інтересів буржуазії та фінансово-промислових кіл закордоном (наприклад, британська та індійська ост індійські кампанії).

В таких обставинах розвинені країни XVII-XX ст. пройшли етапи меркантилізму з монополіями колоніальних імперій та економічного націоналізму, який передбачав сприятливі умови з боку держави до вітчизняних суб'єктів господарювання та промисловості, посилення економічної спроможності держави та розповсюдження зони ринків збуту своєї продукції, що веде до торгівельної гегемонії та популяризації іміджу держави. Наприклад, Британська колоніальна імперія протягом століть була відома як надійний торгівельний партнер та посередник від волі якого залежали потоки імпортного товару в багатьох державах, Іспанська колоніальна імперія здобула славу стабільного постачальника сировинної продукції до Європи, хоча торгівля велася через посередників.

В XXI ст. принципи протекціонізму в економіці не позбавлені уваги і трансформувалися в більших масштабах: послаблення контролю держави за економічною системою, створення вільних зон торгівлі, розвиток економічних зв'язків між компаніями та конгломератами.

В ході революцій були вирішені одні проблеми, проте постали інші, зокрема, монополії (контроль однією або невеликою групою компаній у сфері промисловості та продажу продукції одного або декількох сегментів ринку товарів та недопущення за допомогою маніпуляцій до цієї області інших компаній). В таких випадках держава бере на себе нову роль захисника конкуренції та недопущення монополії. Дослідники в галузі економічної та політичної наук доводять, що тяжіння ринку до монополізму приводить до значних втрат суспільства і держави, монополісти частіше стають невідконтрольними ні закону, ні моральним принципам; регулювання цінової політики та використання потужностей свого виробництва стають ключовими методами боротьби з конкурентами. Наприклад, в результаті злиття та об'єднання компаній в 1901 році в США була утворена «United States Steel Corporation», що являє собою конгломерат, який контролює 60 % потужностей видобутку сталі в державі [1].

В повноцінних демократичних режимах, де в законодавчій площині захищені права споживачів, виробників, посередників та інших учасників економічних відносин, вдалися до впровадження антимонопольного законодавства, змін в господарські кодекси, а також створення спеціальних органів влади: антимонопольних комітетів та палат, щоб обмежувати утворення монополій (в США закон Шермана 1890 року та закон Клейтона 1914 року обмежували діяльність монополістів та створювали Федеральну торговельну комісію для контролю. У Франції відповідно до закону «Про свободу цін та конкуренції» передбачається заборона дій, які посилюють монополізацію сегментів ринку, створюють домінуюче положення на ринку та недопускають ситуації, де у партнерів відсутні альтернативи інших компаній для укладання угод. Загалом у Франції монополією вважається

ситуація коли конгломерат контролює чверть ринку відповідного товару). В цілому за основу взята модель контрактної держави, де її функції втручання залишаються в правовому полі та діють в межах визначених повноважень, а держава є гарантом захисту прав власності [2].

В протилежному таборі знаходяться економічні системи в державах з гібридним режимом, де атмосфера формалізму на законодавчому рівні не виконується в практичній площині. В таких режимах посилена роль монополізації і згодом економічної олігархії, які контролюють весь або більшу частину сегментів ринку. Політична та економічна еліта в більшості випадків збігається, тобто представляє одні і ті самі кола. В таких умовах йде централізація влади та ринку, влада справляє вплив на економічні відносини, використовуючи різні методи в обох площинах (і в політичній, і в економічній), особливо це можна помітити в країнах, де є значною є частка експорту ресурсів (нафти, газу тощо). Прикладом є гібридні режими Азербайджану, Казахстану, Бразилії, а також авторитарні – Туркменістан, ОАЕ, Саудівська Аравія, Оман. Притаманними для обох випадків є висока соціальна розгалуженість, низький рівень матеріального існування суспільства, коли наявний великий розрив між бідними та багатими та відсутній середній клас. Також характерним є використання експлуататорської моделі регулювання економічної системи з урахуванням політичних цілей державної влади, яка включає використання методів насильства для максимізації прибутків до бюджету звідси і нехтуванням правами громадян, правом на приватну власність та немає сенсу очікувати на справедливий вирок судів [3; 4].

Розробляючи економічну політику кожна держава в залежності від особливостей економічно-промислового потенціалу має враховувати інтереси громадських організацій, політичних партій, підприємств і суб'єктів господарювання та суспільства в цілому. Питання лише в тому якими методами на практиці будуть захищатися інтереси та яких саме кіл, якщо «шальки терезів» будуть зрушені це приведе до дестабілізації економічної системи в рамках помітних деструктивних тенденцій політичного режиму.

Список використаних джерел:

1. Конюхова З. П. Моделі державного регулювання економіки: навч. посібник. Харків : НТУ ХПІ 2018. 133 с.
2. Пилипенко А. Я., Щербина В. С. Господарське право: Курс лекцій : навчальний посібник для юридичних факультетів вузів. Київ : Вентурі, 1996. 228 с.
3. Швабій К. І. Дослідження структури тіньового сектора економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 3. С. 115–122.
4. Шульман К. Стійкість гібридних режимів – де Кошча голка. URL: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/09/15/ustojchivost-gibridnyh-rezhimov>

Ключові слова: економічна система, політична влада, держава, політичний, гібридний режим.

Keywords: economic system, political power, state, political, hybrid regime.

СЕКЦІЯ 19.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

***Керівник секції:** завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор
Ярова Ліліана Вікторівна*

***Секретар секції:** доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент
Каретна Ольга Олександрівна*

Яковлев Денис Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету психології, політології та соціології,
доктор політичних наук, професор*

ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЧАС: МІФОЛОГІЯ МАЙБУТНЬОГО

Процес європейської інтеграції актуалізує дослідження соціальної та політичної динаміки. Йдеться не про «перехідний стан» українського суспільства чи транзит від радянського режиму до невизначеної у астрономічному часі та політичному просторі точки «прибуття», а про якісні соціальні, політичні та економічні зміни, які забезпечать вступ до Європейського Союзу.

Однією із ключових проблем у дослідженнях європейської інтеграції є пошук відповідної викликам часу «оптики» соціальних та політичних наук, яка б дозволила відзначити часові та просторові рамки інтеграційного процесу, точніше – комплексу процесів різного масштабу та складності, передбачити кризи та параметри змін. Такою «оптикою» можуть стати моделі «соціального часу», «політичного часу», які у подальшому розгортаються у моделі хронополітики, сфокусованої на часово-просторових вимірах європейської інтеграції.

Обґрунтовуючи необхідність посиленої уваги до часу і простору («хронотопу»), Н. Скок зазначає: «Сучасна соціологічна думка постала перед необхідністю введення у соціологічний контекст поняття хронотопу. Кожна епоха, суспільство, етап життя суспільства, людського життя потребує своєї концептуалізації, котра неможлива без трактування соціальних процесів, явищ у їх хронотопічному перебігу... Основними категоріями хронотопу виступають соціальний час і соціальний простір. Теоретико-методологічною основою дослідження хронотопу виступатимуть положення... які дозволяють розглядати час і простір як фундаментальні взаємозалежні форми, що надають людському досвіду сенсу та послідовного характеру» [4].

Очевидно, що процес європейської інтеграції України відбувається в умовах кризи, спричиненої війною.

«Воєнний час» як окремий вид соціального часу має власні параметри, охоплює усі соціальні відносини та визначальним чином впливає на процес європейської інтеграції, утворюючи потужні виклики та, водночас, відкриваючи нові можливості. Наголосимо: «Соціальний час відрізняється від інших форм прояву часу, оскільки він пов'язаний не просто з фізичним існуванням людини, а насамперед, як зазначає більшість дослідників, із людською діяльністю, що складає зміст соціального часу. На відміну від часу астрономічного, соціальний час має якості, а не тільки кількості, які допомагають виявляти ритми існування, пульсацій суспільств, у яких вони існують» [4].

У соціальних науках модель хрополітичних змін представлено у теорії «політичної кризи». Її автори пропонують поєднати чотири підходи (раціонального вибору, лідерства, соціальної мобілізації та структурний функціоналізм) задля дослідження каузальності розвитку.

Визначаючи сутність цієї моделі, М. Андрущенко зазначає: «Базовим став структурний функціоналізм, що фіксує перед- та післякризовий стани політичної системи та визначає її загальні функціональні параметри. Три інших методологічних підходи – теорія раціонального вибору, теорія лідерства та теорія мобілізації – використовувались для опису та аналізу процесів, що виникають в ході кризи. Внаслідок такого підходу вчених було створено динамічну модель, що поєднувала попередню політичну систему (*antecedent political system*) через серію перехідних станів до наступної (*consequent political system*)... структурний функціоналізм уможливило вивчення стабільного функціонування політиці, однак його доволі складно використовувати для дослідження криз, оскільки характеризується детермінізмом... Теорія раціонального вибору також сприяє оцінці каузальності розвитку, в тому числі історичної та еволюційної каузальності. Врешті, четверта теорія, – теорія лідерства – передбачає, що лідери пропонують порядок денний / альтернативи розвитку, які конкурують між собою. Таким чином, відбувається селекція цих альтернатив, а на ключові позиції висувуються саме ті лідери, які запропонували адекватні та дієві альтернативи розвитку політиці» [1].

Соціальна динаміка українського суспільства у процесі європейської інтеграції потребує, передусім, визначення «агентів змін», тобто інститутів чи акторів, які, власне, і стануть дійовими особами перетворень, «антикризовими менеджерами». У сучасних умовах також йдеться про визначення певного політичного простору, у якому лідери будуть визначати проблеми, обговорювати їх та шукати оптимальні раціональні рішення. На наш погляд, це – комунікативний простір.

Сучасність – це час розвитку мережових комунікацій, які здатні кратно, порівняно із традиційними медіа, посилити пропагандистський ефект інформаційних повідомлень. Відзначимо тренд віртуалізації політичного простору та соціального часу. Віртуальний соціальний час має власні характеристики та впливає на європейську інтеграцію України.

Протиставляючи інтерпретації часу у класичній та інформаційній парадигмах, О. Зубчик відзначає: «У класичній політичній картині світу політичний час

має якісні характеристики – вектор часу, швидкість (плинність), шкала і соціокультурний контекст... інформаційна революція зробила вирішальний вплив на якісні характеристики політичного часу. Так, що хід політичних годин історії під впливом різноспрямованих мережевих інформаційних потоків втратив лінійне спрямування. Політичний час отримав кризовий характер. Вийшло, що час, деформується і викривляється. Кінцевий результат залежить від того, як ми його вимірюємо... Час максимально прискорюється, інформація може миттєво передаватися одночасно в різні точки простору. Це дозволяє говорити про «зникнення» часу. У сфері політики це набуває особливого значення. Так розпадається зв'язок часів. «Минуле» втрачає своє значення. «Теперішнє» стає гіпертрофованим. «Майбутнє» стає залежним від «теперішнього»... Сьогодні ми вступаємо в нову еру, коли віртуальний політичний час підкорив собі час реальний. Виникла нова – інформаційна структура політичних взаємодій та взаємовідносин. Інформація стає основним компонентом нашої політичної організації. Потoki віртуальних образів утворюють основу політичної структури суспільства» [2].

Політична пропаганда у соціальних мережах стала дієвою технологією політичних змін, ознакою нашого соціального часу. Г. Почепцов виокремлює періоди розвитку політичної пропаганди у вимірах соціального часу: «релігійна – вона, зокрема, була спрямована на виправлення поведінки, дозволеної в минулі століття, інструментарій ішов як від людини – молитва, так і до людини – проповідь; тоталітарна, яка виникає з появою технічної підтримки, що охоплює все населення одночасно, це час Гітлера і Сталіна, інструментарій – мас-медіа, пропаганда мала монологічний характер, позитивно описуючи себе і негативно ворогів; комерційна: інструментарій – реклама і паблік рілейшнз, які диктують нам наш світ споживання; комунікативна: інструментарій – інтернет, соцмережі, де створюються індивідуально орієнтовані повідомлення, від яких важко ухилитися; майбутня...» [3].

Модель політичної пропаганди майбутнього, відповідно до такого підходу, усе ще залишається не визначеною, але деякі тренди вже можна відслідкувати. Зокрема, йдеться про емоційність повідомлень, ігнорування, або спотворення фактів (спін-докторінг), анонімність джерел інформації («шкарпетові ляльки»), поділ суспільства на «ми» та «вони», спрощення інформаційних повідомлень, акцент на залякуванні аудиторії тощо. Вони не додають оптимізму. Адже динаміка розвитку суспільства, яка визначається у соціальному часі (віртуальному) саме за допомогою політичної пропаганди не може бути фундаментом для європейської інтеграції. Навпаки, незалежно від кольору пропаганди (а її умовно позначають як «білу», «сіру» та «чорну»), вона здатна лише відтворити пострадянський «перехід», зосередитись на минулому та майбутньому, а не на раціональних візіях сучасності.

Політична пропаганда у соціальних мережах спричиняє не лише фейкові новини чи хвилі дезінформації, а й утворює умови для соціального часу посправди.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко М. О. «Криза кризи»: дві хронополітичні моделі одного рiшення. *S. P. A. C. E.* 2016. № 1. С. 9–11. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b1ef901e-7126-46ef-861d-b276f163fa95/content>
2. Зубчик О. А. Віртуальний політичний час і державна політика національної пам'яті. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2013. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=653>
3. Почепцов Г. «Пропанды разные нужны, пропанды разные важны» *Детектор медиа.* 13.04.2025. URL: <https://detector.media/infospace/article/239940/2025-04-13-propagandy-raznye-nuzhny-propagandy-raznye-vazhny/>
4. Скок Н. С. Хронотоп у соціологічному вимірі: попередній аналіз. *Грані.* 2016. № 139(11). С. 53–57.

Ключові слова: політична пропаганда, політичні комунікації, соціальний час, європейська інтеграція, віртуальний соціальний час, соціологія часу, масмедіа, політика.

Keywords: political propaganda, political communications, social time, European integration, virtual social time, sociology of time, mass media, politics.

Ярова Ліліана Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціології,
доктор політичних наук, професор*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної війни, яку розв'язала російська федерація проти України 24 лютого 2022 року, державна соціальна політика зазнала суттєвих трансформацій. Нові обставини визначили потребу у перегляді ключових пріоритетів державної соціальної політики, а сфера соціальних послуг стала однією з найбільш навантажених і водночас критично важливих. З огляду на зростання вразливих категорій населення, руйнування інфраструктури, масове переміщення осіб, зростання рівня безробіття наших громадян та загальне погіршення економічної ситуації, держава була змушена швидко адаптувати наявні механізми соціального захисту до умов воєнного стану.

Під час війни, яка спричинила безпрецедентну хвилю внутрішньої та зовнішньої міграції (за офіційними оцінками, мільйони громадян України стали внутрішньо переміщеними особами, ще мільйони виїхали за кордон у пошуках тимчасового або постійного прихистку). У зв'язку з цим було запроваджено спрощені процедури реєстрації статусу ВПО, реалізовано нові види грошової допомоги, зокрема щомісячні виплати на кожного члена родини, а також розширено спектр соціальних послуг, доступних через цифрові платформи.

Воєнний стан продовжує породжувати гострі гуманітарні проблеми, але попри значні економічні втрати та зростання дефіциту бюджету, Україна зберегла більшість соціальних виплат. Так, виплати пенсій не припинилась навіть у прифронтових регіонах, хоча її механізми були адаптовані: пенсіонери отримували кошти через цифрові сервіси або у готівковій формі мобільними бригадами Укрпошти. Також було проведено індексацію пенсій для певних категорій осіб, а соціальні гарантії для малозабезпечених сімей, осіб з інвалідністю, багатодітних родин та інших категорій залишилися чинними. З іншого боку, прожитковий мінімум і мінімальна заробітна плата не завжди встигали за темпами інфляції, що спричиняло об'єктивне зниження купівельної спроможності населення нашої країни.

Важливо зазначити, що державна система не впоралася б із цим завданням без тісної співпраці з міжнародними гуманітарними організаціями. Величезну роль у забезпеченні базових потреб мільйонів українців відіграли структури ООН, Міжнародна організація з міграції, Червоний Хрест, ACTED, NRC та інші партнери, які не лише надавали гуманітарну допомогу, а й реалізовували грошові програми паралельно з державною підтримкою громадян.

Війна не лише ускладнила ситуацію, а й оголила хронічні проблеми соціальної політики в Україні: низький рівень адресності допомоги, надмірна бюрократизація процесів, регіональна нерівність у доступі до послуг. Наявні виклики стимулюють пошук нових підходів до соціального захисту, який має ґрунтуватися на принципах гнучкості, цифрової інтегрованості, партнерства з недержавними організаціями та пріоритетності найбільш вразливих категорій населення.

Окрему увагу заслуговує питання цифровізації соціальної сфери, яке стало одним із ключових напрямів змін. До 2022 року в Україні вже відбувалися поступові процеси електронного врядування, однак саме війна сприяла масштабному переходу до цифрових сервісів. Платформа «Дія» набула нових функцій, які дозволили мільйонам українців отримувати державні послуги дистанційно. Через «Дію» стало можливим зареєструватися як ВПО, подати заяву на соціальні виплати, змінити місце проживання, подати запит на відновлення документів або отримати довідку про соціальний статус. У поєднанні з «єДопомогою», «єВідновленням» та іншими цифровими проектами, Україна продемонструвала здатність забезпечити безперервність соціальної підтримки навіть в умовах постійних обстрілів, знищення офлайн-інфраструктури й відсутності фізичного доступу до ЦНАПів у певних регіонах.

Цифровізація дозволила мінімізувати корупційні ризики, пришвидшити процес розгляду заяв, знизити витрати на адміністрування системи соціального захисту, а також підвищити прозорість розподілу коштів. У довгостроковій перспективі це сприятиме трансформації української соціальної системи в бік більшої ефективності, адресності та справедливості.

Не менш важливим викликом для соціальної сфери стала поява нових груп, які потребують особливої уваги з боку держави. Йдеться про військовослуж-

бовців, ветеранів, добровольців, а також сім'ї загиблих. Потреба у формуванні повноцінної державної ветеранської політики стала нагальною. В 2023 році було створено Міністерство у справах ветеранів, розроблено державну стратегію ветеранської політики, запущено перші програми психологічної реабілітації та соціальної адаптації колишніх бійців. Разом з цим, держава визнала необхідність реформування медичної системи для надання якісної допомоги ветеранам, зокрема у сфері психічного здоров'я та протезування.

Таким чином, у період з 2022–2025 роки державна соціальна політика України пройшла етап глибокої трансформації. Війна стала не лише викликом, а й імпульсом до змін, що тривалий час відкладалися. Україна змогла зберегти основні елементи системи соціального захисту, розширити цифрові послуги, посилити співпрацю з міжнародними партнерами та закласти основи для побудови сучасної, ефективної, прозорої моделі соціальної політики, здатної відповідати на потреби громадян як у кризові, так і в мирні часи.

Ключові слова: соціальна політика, війна, внутрішньо-переміщені особи, соціальні виплати, гуманітарна допомога, соціальна сфера, цифровізація, держава.

Keywords: social policy, war, internally displaced persons, social payments, humanitarian aid, social sphere, digitalization, state.

Калашнікова Людмила Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціології, доктор соціологічних наук, професор*

СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЩОДО УБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Стратегія поведінки, яку обирає людина для забезпечення власної життєдіяльності, визначається взаємодією між конкретними обставинами соціального буття та її внутрішніми особливостями. До останніх належать мотиваційно-ціннісна сфера, набутий досвід, характер та інтенсивність її міжособистісних відносин. Оскільки суб'єктивність особистості постійно формується когнітивними та оціночними процесами, зміни в її розумінні безпеки та небезпеки тісно пов'язані з динамікою життєвих умов і появою нових цілей після досягнення попередніх. Загальний матеріальний процес відображення реальності є результатом сприйняття об'єктивного світу з боку особистості як суб'єкту пізнання, адже з розвитком її свідомості постає питання про якість цього відображення та достовірність отриманих знань [1].

Г. Сельє стверджує, що всі можливі реакції особистості на кризову ситуацію можна умовно поділили на три групи: перша з них передбачає активне та усвідомлене управління ситуацією, що призводить до особистісного зростання та розширення поведінкових можливостей; друга – характеризується імпульсив-

ністю та неадекватністю оцінки, нерідко супроводжується зниженням самооцінки та спрощенням поведінки; третя є пасивною втечею від стресу та спроба захиститися від негативних емоцій [2]. Звужуючи соціологічне дослідження до нанотенденцій безпеки життєдіяльності, звернемося до диспозиційної теорії особистості, ключова ідея якої полягає в тому, що розуміння або передбачення поведінки людини можливе на основі вивчення її схильності до сприйняття та оцінки конкретної ситуації. Якщо розглядати поведінку з точки зору її спрямованості на досягнення цілей різної віддаленості, що є її визначальною рисою, можна виокремити кілька рівнів. На першому рівні відбувається реакція на безпосередню ситуацію та швидкі зміни зовнішнього середовища. У звичайних умовах поведінка залишається цілеспрямованою, формуючись через взаємодію всіх складових диспозиційної структури. Проте кризові обставини можуть спровокувати емоційні зриви, такі як паніка, агресія чи депресія, призводячи до часткової або повної втрати самоконтролю. На наступному рівні, на основі засвоєних соціальних настанов та ціннісних орієнтацій, розробляються поведінкові плани та програми. У цьому процесі беруть участь складніші поведінкові програми, когнітивно-емоційні елементи соціальних настанов, які відповідають ситуації та забезпечують готовність до типової поведінки. Успішне досягнення життєвих цілей та вибір адекватних засобів передбачає узгодження та послідовне планування дій, що становить формування стратегії поведінки.

Прагнення особистості щодо підтримки безпеки її життєдіяльності може здійснюватися як зовнішніми силами (активація захисних систем, частиною яких є індивід), так і внутрішніми зусиллями (самозахист). Самозахист, особливо в кризових ситуаціях, є складним процесом, спрямованим на збереження динамічної рівноваги між потребами самовираження та саморозвитку на різних рівнях функціонування особистості, а в довгостроковій перспективі – на підвищення шансів на виживання та збереження здоров'я.

С. Лисенко в межах теорії управління досліджував стратегії забезпечення життєдіяльності особистості, враховуючи її попередній досвід та психологічні особливості [3, с. 178]. Він підкреслював наявність певного рівня захисних властивостей у кожній людині, проте їх може бути недостатньо для виживання в складних умовах або при свідомому порушенні балансу системи безпеки. Тому важливо розглядати узагальнені захисні властивості особистості, які проявляються у стратегіях безпечного функціонування, розвитку та виживання в кризових умовах. Перша стратегія передбачає здатність протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім ненавмисним загрозам, мінімізуючи наслідки ризиків у звичайних умовах за допомогою власних захисних механізмів. Друга – це здатність протистояти навмисним впливам, таким як конфлікти, бойові дії, теракти, системні кризи та соціальні трансформації, які часто супроводжуються одночасним впливом як навмисних, так і ненавмисних небезпек, де уникнення одних може посилити дію інших. Здатність особистості безпечно функціонувати та виживати в екстремальних умовах однаково важлива для збереження життя [3, с. 172–177].

За наявності навмисних загроз властивості безпечного функціонування та виживання проявляються одночасно, а їх сукупність визначає рівень загальних втрат системи. В кризових ситуаціях втрати від навмисних дій збільшують природні втрати, причому зі зростанням інтенсивності навмисних впливів зростає і частка втрат. Такий поділ є умовним, оскільки в реальному житті людина може стикатися з кількома небезпеками одночасно, де уникнення одних може призвести до посилення інших. В умовах конфліктів, особливо військових, безпечне функціонування та виживання особистості взаємопов'язані.

Згідно з теорією аномії, безпечна поведінка не є типовою для всіх, тому масове ігнорування норм безпеки, зростання ризиків соціальної дезорганізації, депривації та відчуження при усвідомленні їх існування провокує аномічний стан суспільства. В сучасній Україні лише незначна частина населення декларує безпечні цілі й дотримується їх у житті. Натомість поширені інноваційні, інституційно заборонені способи досягнення цілей, готовність ризикувати заради багатства та влади. Ритуалізм пов'язаний з неприйняттям ризиків соціально-економічної, політичної нестабільності. Економічна деривація, незатребуваність знань, неможливість самореалізації та незадоволення базових потреб призводять до соціальної відчуженості та ескапізму. Події 2014 р. свідчать про присутність бунту як реакції на зростання деструктивних ризиків за умови дисфункціональності провідних соціальних інституцій.

Аномія на особистісному рівні суперечлива, адже вона ускладнює адаптацію, призводячи до накопичення негативних явищ, але й сприяє інтеграції асоціальних норм. Дезорганізація особистості супроводжується втратою ідентичності та внутрішньою дезорганізацією, тому індивідуальна аномія є продовженням суспільної, що дестабілізує соціум та створює загрози безпеці.

Аналізуючи сучасне українське суспільство, О. Злобіна відзначає, що в кризових умовах поведінка набула форм виживання (індиферентність, пасивна адаптація або зосередження на власних інтересах) [4]. М. Шульга вказує на парадокс стратегій поведінки більшості населення без соціальних перспектив та довіри до влади, але з орієнтацією на цінності споживання. В умовах соціального виживання страх є сильним деструктивним фактором, що спрощує життя до задоволення елементарних потреб та знижує життєву активність [5, с. 9–15].

Дослідники повинні вивчати стратегії самозахисту в умовах військового конфлікту. І. Руценко вважає, що під час ескалації соціальних суперечностей емоційна оцінка невизначеності, залежна від інформаційного впливу, є першочерговою [6]. Воєнний стан провокує зростання загальнокримінальної та військової злочинності, створюючи нові та посилюючи існуючі загрози безпеці українців.

Узагальнюючи, зауважимо, що сьогодні доцільно розрізняти пасивні (адаптація) та активні (протидія або ухилення) стратегії поведінки особистості щодо убезпечення її життєдіяльності, де останні можуть варіюватися залежно від складності захисних реакцій: параметрична (використання усталених способів уникнення), подієва (вибір найефективнішого способу), ситуативна (вибір

найменш витратного способу залежно від рівня небезпеки), проблемно-цільова (вибір заданого кінцевого стану системи) та проблемно-завданнева (вибір оптимального механізму захисту для досягнення кінцевої мети) [7].

Список використаних джерел:

1. Kalashnikova L., Yarova L. Social and Personal Fears of the Population of Ukraine: Character and Structure in the Sociological Dimension (1992–2021). *Communist and Post-Communist Studies Journal*. 2023. 56 (3). P. 150-175. URL: <https://online.ucpress.edu/cpcs/article/56/3/150/196338/Social-and-Personal-Fears-of-the-Population-of>.
2. Сельє Г. Стресс без дистресу. *Журнал неврології ім. Б. М. Маньковського*. 2016. № 1. С. 78–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jorn_2016_1_13.
3. Лисенко С. Теорія управління безпекою соціальних систем (організацій) : курс лекцій. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2014. 460 с.
4. Соціальна регуляція поведінки в умовах суспільної нестабільності / за ред. О. Злобіної. Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. 319 с.
5. Геополітичні орієнтації населення і безпека України. За даними соціологів / упоряд. М. О. Шульга. Київ : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2009. 88 с.
6. Рущенко І. П. Війна і девіація. *Девіантна поведінка: соціологічний, психологічний та юридичний аспекти* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 10 квіт. 2015 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т права та масових комунікацій, Кафедра соціології та психології; Соціологічна асоціація України. Харків : ХНУВС, 2015. С. 6–9.
7. Калашнікова Л. В. Безпека життєдіяльності особистості: соціологічні візії : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2020. 352 с.

Ключові слова: особистість, кризові умови, стратегії поведінки, безпека життєдіяльності, убезпечення функціонування і розвитку, самозахист.

Keywords: personality, crisis conditions, strategies of behavior, safety of vital activity, security of functioning and development, self-defense.

Яковлева Лілія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

професор кафедри соціології,

доктор політичних наук, професор

ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ІСТИНА, ІДЕНТИЧНІСТЬ, ІНТЕЛЕКТУАЛИ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває дослідження філософського дискурсу європейської інтеграції. Адже, реалізація визначеного у Конституції інтеграційного курсу України неможлива без визначення фундамен-

тальних основ європейської інтеграції за допомогою раціональної аргументації, обговорення цінностей, ідентичностей, інститутів.

Актуальність теми дослідження обумовлена, передусім необхідністю визначення сутності та складових інтеграційних процесів, як визначального тренду глобалізації.

Слід безумовно погодитись із тим, що «Головне місце у міжнародному просторі нині відводиться інтеграційним процесам. Поняття інтеграції пов'язане із зміцненням взаємозалежності і злагодженості елементів соціальної системи... Зазвичай інтеграцію відносять до сфери створення новітніх структур, що спрямовані на забезпечення регулювання взаємовідносин між державами на основі інституціоналізації самих міждержавних відносин (інтегрально-державницький підхід)... Основу інтеграції становить міжсистемна взаємодія суспільно-політичної, соціально-економічної, науково-технологічної, соціокультурної сфер суспільного життя, які, з одного боку, прагнуть до національного самозбереження, а з іншого, відчуючи зовнішню залежність, мають схильність до саморуйнування» [4, с. 114].

Важливо відзначити у цьому контексті взаємодію універсального дискурсу європейської інтеграції та практики реалізації унікальних інтеграційних процесів у сфері публічної політики в Україні, а також, вже в університетському просторі – взаємну залежність наукового пошуку у напрямку дослідження філософського дискурсу щодо європейської інтеграції та викладання навчальної дисципліни «Філософські засади європейської та євроатлантичної інтеграції» [5].

Наголосимо на тому, що «Філософський аналіз проблеми інтеграції України до ЄС та НАТО актуалізує розгляд аксіологічної та морально-етичної проблематики, що є складовою більш широкого світоглядного контексту, в межах якого мова йде про співвіднесення суб'єктом себе з зовнішнім світом, зокрема соціальним та ототожнення з іншими представниками соціуму, тобто усвідомлення власної ідентичності... слід наголосити на важливості громадянської ідентичності та її зв'язку із європейськими цінностями. Саме громадянська ідентичність є фундаментом забезпечення легітимності публічної влади у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції» [3, с. 107].

При цьому, предметом обговорення у філософському дискурсі має стати також сама аргументація: у цьому і полягає колективний «пошук істини». Як відзначає Є. Бистрицький: «...колективний «пошук істини» у спільноті є взаємодією всіх можливих способів здійснення філософії – через оприлюднення досліджень, у розмовах висловлюваннях, дискусіях і дебатах. Через усі ці форми комунікації філософська спільнота синхронно і діахронно (через історичну дистанцію) взаємодіє між собою в професійному та публічному просторі. За необхідності колективного спілкування та взаєморозуміння всі вони насамперед спираються на звичне нормативне підґрунтя так само, як і будь-яка комунікативна дія, спрямована на консенсус. У підґрунті її як передумова лежить досить широкий спектр лінгвістичної компетенції – мовної нормативності для нормальної зрілої

людини, починаючи від знання власної, природної, мови та опанованих на цьому ґрунті інших мов філософських джерел і завершуючи набутою професійною компетенцією щодо розуміння змісту останніх» [1]

Не можливо обійти увагою суттєві зміни у дискурсивному просторі сучасності. По-перше, розвиток нових медіа та соціальних мереж (які стають платформою для публічного обговорення усіх важливих тем). По-друге, формування «нового» європейського середнього класу – креативного класу публічних інтелектуалів. У процесі формування філософського дискурсу щодо європейської інтеграції важлива роль належить найбільш активному та креативному класу публічних інтелектуалів. Зазначимо: «Без раціональної аргументації, раціональних дебатів щодо змісту публічної політики та напрямків її впровадження неможливо забезпечити легітимність публічної влади. Подолати дефіцит раціональності у публічній політиці мають звернення інтелектуалів. Завдяки використанню раціональної аргументації публічні інтелектуали відіграють важливу роль у процесі легітимації публічної влади, обґрунтовуючи «право на владу» як окремих осіб так і політичних інститутів... Доповнюючи формулу легітимності влади таким важливим чинником, як звернення публічних інтелектуалів, наголосимо на необхідності підвищення ефективності взаємодії інститутів публічної влади із публічними інтелектуалами» [6, с. 167].

Акцентуючи увагу на трансформаціях дискурсивного простору, пов'язаних із переходом від традиційних медіа (преса, радіомовлення, телебачення) до «нових медіа» (конвергентних та інтерактивних) й соціальних мереж відзначимо сучасний тренд «медіатизації» та медіа-скандалів. Він проявляється не лише у публічній політиці, а й у творчості публічних інтелектуалів щодо дискурсу європейської інтеграції.

Зокрема, йдеться про те, що «В умовах медіатизації, яка перетворює політику (у двох сенсах: як публічну політику так і боротьбу за голоси виборців під час електоральних змагань) на частину медіа-процесу, посилюються виклики для раціональної політичної комунікації. Легітимність влади скоріше потребує від політиків участі у ток-шоу, аніж спирається на раціональну аргументацію. Доля окремих політиків, політичних інституцій та необхідних суспільству реформ вирішується не під час раціональних політичних дебатів, а на політичних ток-шоу» [6, с. 163].

Важливою складовою філософського дискурсу щодо європейської інтеграції є визначення співвідношення між національною та європейською ідентичністю. Наголос робиться на необхідності збереження національної культури, ідентичності та реалізації національного проекту модернізації.

Відзначимо: «Українська держава повинна бути не лише об'єктом євроінтеграційних процесів і глобалізації в цілому, а й суб'єктом, інституцією, здатною чинити супротив економічній чи культурній експансії. Без розробки і послідовної реалізації національної стратегії, орієнтованої на глобальні виклики, переваги й небезпеки, Україна не зможе відстояти своє геостратегічне місце і роль в розвитку сучасної європейської і світової цивілізації» [2, с. 7].

Отже, філософський дискурс щодо європейської інтеграції визначає фундаментальні проблеми інтеграційного процесу, пов'язані із цінностями, ідентичностями та інституціями. Передусім – це співвідношення між національною та європейською ідентичностями. Одними із основних дійових осіб дискурсу стають публічні інтелектуали, а до чинників дискурсивного виміру європейської інтеграції слід віднести трансформації дискурсивного простору під впливом медіатизації, медіа-скандалів та розвитку соціальних мереж.

Список використаних джерел:

1. Бистрицький Є. Філософський дискурс: комунікація і норма. *Філософська думка*. 2019. № 5. С. 29–39. URL: <http://bystrytsky.org/phildis19.htm>.
2. Козловець М. А. Європейська інтеграція і національна ідентичність: український контекст. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 35. С. 148–160. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_35_14.pdf
3. Скалацька О. В. Яковлева Л. І. Юшкевич Ю. С. Європейська та євроатлантична інтеграція України: філософський аналіз. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 50. С. 106–111. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/20.pdf
4. Філософія інтеграції : монографія / за заг. ред. В. Д. Бондаренка, Ф. Г. Ващука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 543 с.
5. Яковлева Л. І. Філософські засади європейської та євроатлантичної інтеграції України : силабус навчальної дисципліни. Одеса : НУ «ОЮА», 2024. 13 с.
6. Яковлева Л. І., Яковлев Д. В. Політика без токсую. Потенціал звернень публічних інтелектуалів щодо легітимації влади. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 39. С. 163–169.

Ключові слова: дискурсивний простір, соціологічний вимір, європейська інтеграція, європейська ідентичність, національна ідентичність.

Keywords: discursive space, sociological dimension, European integration, European identity, national identity.

Яценко Микола Анатолійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА ВІРТУАЛЬНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ МОЛОДІ

Діджиталізація соціуму сприяла поширенню мережевої інтернет-комунікації, що повністю нівелює з огляду на специфіку інформаційно-комунікаційних технологій будь-які географічні перешкоди для будівництва та підтримання со-

ціальних зв'язків. Відповідно, соціальні зв'язки, що утворюються у віртуальному просторі Інтернету, стають інтенсивнішими і глобальнішими, що тягне за собою і підвищення значущості віртуального соціального капіталу, що формується ними.

Соціальний капітал відкриває індивідові можливість використання ресурсів, зокрема й економічних, тієї асоціації або мережі, до якої він належить або з якою пов'язаний довірчими відносинами. Якщо в традиційному розумінні це можуть бути сім'я, клан, рід, етнічна діаспора, то в сучасному інформаційному суспільстві дедалі більшого значення набуває мережева інтернет-комунікація, соціальні зв'язки та відносини, що зав'язуються у віртуальному просторі. Віртуалізація соціальних зв'язків характерна для тієї частини населення, яка найбільше часу проводить в Інтернеті й вирізняється високою віртуальною активністю. Більшою мірою це є представники молоді.

Аудиторія соціальних мереж в Україні зростає з кожним роком. За даними звіту Digital 2025: Ukraine від DataReportal Україна демонструє значний рівень цифровізації. Інтернетом користуються 31,5 мільйона українців. Кількість користувачів соціальних мереж досягла 21,6 мільйона [1].

За даними дослідницької компанії Gradus Research, що спеціалізується на соціологічних опитуваннях, Facebook, Instagram та TikTok є найбільш популярними соцмережами в Україні. Так, дослідження медіаспоживання серед українців, проведене компанією у жовтні 2024 року, показало, що 72% опитаних протягом тижня використовували Facebook, а 61% – Instagram: ці соцмережі є важливою платформою не тільки для новин, а й для соціальної взаємодії та самовираження [2].

Успіх мережевої молоді пов'язаний з тим, що її соціальний капітал значною мірою накопичується саме завдяки віртуальній комунікації в соціальних мережах. Соціальні мережі для такої молоді стають не лише простором дозвілля та розваг, отримання інформації, а й полем для реалізації творчих планів та амбіцій, бізнес-проектів, інструментом дистанційного навчання та професійної самореалізації. З іншого боку, віртуальна комунікація та набуття віртуального соціального капіталу можуть заповнювати ті білі плями, що утворюються в процесі соціалізації підлітків та молоді в разі відсутності довірчих стосунків із батьками, низького соціального та культурного капіталу сім'ї. Адже саме сім'я є першим рівнем передачі людського капіталу від старших поколінь до молодших.

Водночас молоді люди з більшим соціальним капіталом зазвичай більш активні і в соціальних мережах, і в реальному світі, маючи розвинене дозвілля за межами дому й одночасно презентуючи себе в соціальних мережах, підтверджуючи свої особисті соціальні зв'язки вже у віртуальному світі, а в деяких випадках і зав'язуючи в соціальних мережах реальні знайомства.

В останнє десятиліття з'явилася велика кількість нових професій, пов'язаних виключно з діяльністю у віртуальних соціальних мережах. Формуються соціальні зв'язки професійного характеру, які підтримуються виключно за допомогою

інтерактивної комунікації. Паралельно відбувається заміщення реальних соціальних контактів віртуальними, основна частина соціальних зв'язків і стосунків індивіда перетікає у віртуальний простір. Відповідно, соціальний капітал у цієї частини молоді дедалі більшою мірою набуває віртуального характеру, стає залежним від інтенсивності та обсягу віртуальної комунікації, її розгалуженості, наявності великої кількості контактів у соціальних мережах.

Як і в реальному соціальному просторі, у світі віртуальної комунікації соціальний капітал індивіда багато в чому є показником успіху його життєвої стратегії, самореалізації. Це створює передумови для формування економічного капіталу на основі соціального, оскільки постійно зростає кількість різноманітних видів комерційної діяльності (криптовалюта, майнінг тощо), пов'язаних суто з інтернет-комунікацією. Сьогодні професійна соціалізація мережевої молоді також значною мірою пов'язана з її активністю в соціальних мережах і, відповідно, із засвоєнням тих необхідних ролей, навичок, знань, настанов, що дають змогу впевнено комунікувати у віртуальному просторі, формувати зв'язки та стосунки з іншими користувачами.

Оперативність, миттєва доступність, наявність профілів, що дають змогу ідентифікувати особистість та отримати уявлення про неї, у сукупності з дотриманням комунікативної етики Інтернету сприяють більшому зростанню довіри саме до мережевих, а не до реальних контактів, що сприяє підвищенню значення віртуального соціального капіталу.

Крім довіри, суттєву роль у формуванні віртуального соціального капіталу відіграє відкритість соціальних агентів, що також притаманна віртуальній комунікації. В інтернет-просторі комунікативне середовище вирізняється більшим ступенем відкритості, ніж у реальному соціальному просторі, оскільки зникають або принаймні значно стираються ті традиційні соціальні бар'єри, що можуть перешкоджати комунікації в реальному світі. Насамперед це стосується просторових, вікових, соціально-статусних, етнічних, статевих обмежень.

Варто також зазначити, що, замикаючись на віртуальній комунікації, індивід може не стільки нарощувати свій соціальний капітал, скільки скорочувати його, ізолюючись від реального світу, але й не використовуючи переваги світу віртуального. У цьому полягає один із головних ризиків трансформації соціальних зв'язків у процесі інформатизації сучасного суспільства. Саме представники молодого покоління, включно з підлітками, найбільш схильні до крайніх форм інтернет-залежності. Інший ризик інтернетизації молоді – засвоєння антисоціальних установок, девіантної та делінквентної поведінки. Специфіка мережевої комунікації є такою, що навіть за наявності активних профілактичних заходів з боку сім'ї, освітніх закладів, органів правопорядку тощо, вони у будь-якому разі виявляються не в змозі запобігати деструктивному впливу таких мережевих спільнот на підлітків і молодих людей.

Як і у випадку з реальним соціальним капіталом, віртуальний соціальний капітал може суттєво різнитися у різних користувачів соціальних мереж залежно

від їхнього індивідуального рівня компетентності, етики спілкування, ціннісних і поведінкових установок. Змістовна та інтенсивна комунікація в мережах, що надає можливості для професійного зростання, дистанційної освіти, ділової взаємодії, встановлення особистих стосунків, сприяє формуванню соціального капіталу та, відповідно, більш успішній соціалізації.

За умов, коли віртуальний простір дедалі більшою мірою перетворюється на поле для особистісної, ділової, творчої самореалізації, роль віртуального соціального капіталу стає неабиякою в процесі соціалізації молоді. Різноманіття зв'язків, розгалуженість спілкування в соціальних мережах дають змогу активній частині користувачів більш-менш успішно конвертувати віртуальний соціальний капітал у свій професійний ріст, творчі досягнення, фінансове благополуччя. Таким чином, можна говорити про зростання впливу мережевих інтернет-спільнот у соціальній комунікації сучасної української молоді. Особливий характер комунікативних взаємодій у соціальних мережах Інтернету визначається якістю і кількістю нагромадженого віртуального соціального капіталу, що виражається головним чином у довірі між комунікантами. Швидкість та інтенсивність синхронної комунікації великих груп індивідів сприяють зростанню ролі мережевої комунікації в сучасному суспільстві, формуванню її в ролі важливого компонента соціальних зв'язків та поведінки індивідів, що, безумовно, справляє суттєвий вплив на соціалізацію молоді. Це сприяє підвищенню в очах молоді цінності як неформального, так і віртуального соціального капіталу і, відповідно, орієнтує її на більш активну комунікацію в соціальних мережах.

Список використаних джерел:

1. Digital 2025: Ukraine. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2025-ukraine>
2. Розважальний контент перемагає новини, стабільна першість месенджерів та контент зі стрімінгових платформ: як змінилося медіаспоживання в Україні у 2024? URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/changes-media-consumption-ukraine-2024/>

Ключові слова: соціальний капітал, соціальні мережі, віртуальний простір, відтворення соціального капіталу, молодь, соціальні відносини.

Keywords: social capital, social networks, virtual space, reproduction of social capital, youth, social relations.

Каретна Ольга Олександрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Проблема середнього класу в останні роки набула особливої гостроти, привертаючи пильну увагу не тільки вчених, а й політиків. Цей інтерес зумовлений як теоретичною значущістю, так і гострою практичною необхідністю. У теоретичному плані вивчення середнього класу потребує глибокого аналізу і чіткого визначення критеріїв його виокремлення в загальній соціальній структурі суспільства. Необхідно розробити визначення, що дають змогу однозначно ідентифікувати представників середнього класу, встановити чинники, що впливають на його формування, динаміку розвитку та специфічні особливості, притаманні саме українському середньому класу. Це складне завдання, що потребує врахування безлічі соціально-економічних, культурних та історичних чинників. Наприклад, критерії, ефективні для визначення середнього класу в США, можуть виявитися незастосовними в українському контексті з огляду на відмінності в рівні розвитку економіки, системах соціального забезпечення та історичному досвіді. Тому потрібен комплексний підхід, що включає соціологічні дослідження, економічний аналіз та історичний контекст. Практичний аспект проблеми середнього класу не менш важливий і безпосередньо пов'язаний з рівнем розвитку держави. Існує тісний взаємозв'язок між кількістю і станом середнього класу та загальним ступенем розвитку країни, її економічної стабільності та політичної стійкості. Зростання середнього класу часто асоціюється зі зменшенням рівня бідності та підвищенням загального добробуту населення.

Найбільш розвинені країни, як правило, характеризуються більш значною часткою населення, що відноситься до середнього класу, що, у свою чергу, позитивно впливає на економіку, сприяючи зростанню споживчого попиту, інновацій та інвестицій, тобто, то суспільство де навпаки існує слабкість середнього класу може привести до соціальної напруженості, економічної нестабільності. Однак слід враховувати і складності визначення «середнього класу» з урахуванням нерівномірного розподілу доходів та наявності значних соціальних відмінностей навіть усередині цієї групи. Політичні аспекти проблеми середнього класу також заслуговують на окрему увагу. Середній клас, як правило, є численною та відносно політично активною групою населення. У розвинутих країнах він відіграє вирішальну роль у формуванні політичної влади, діючи як основний електорат.

Вперше про важливість та необхідність значної кількості представників середнього класу у суспільстві заявив ще Аристотель. Його ідеальна держава – політія – складалась зі значної кількості «середніх» людей з середніми доходами та середньою приватною власністю. Саме цей клас, за словами Евріпіда, «рятує держави». Він не настільки бідний, щоб деградувати, і не настільки багатий, щоб

стати клікою – спільнотою людей, що прагнуть будь-якими засобами досягти власних корисливих цілей. Античні філософи вважали, що ідеальна держава – це та, де такі «середні» громадяни становлять значну частку населення, щоб зробити державу справді народною, стежити за відповідальністю керівних органів держави і вибирати гідних з метою запобігання злу [1, с. 165].

Крім того, середній клас часто виступає носієм ліберальних цінностей, демократичних інституцій та громадянської активності. Його представники більш схильні до участі у політичному житті, контролю за владою та захисту своїх прав.

«Слід мати на увазі, що в розвинених країнах саме «середній клас» у процесі виборів визначає, а точніше призначає (можна і так сказати) владу, оскільки саме він – найчисельніша і політично найактивніша соціальна група» [2, с. 4].

Тому боротьба за підтримку середнього класу стає важливою складовою політичної стратегії. Однак ефективна взаємодія з цією групою потребує ретельного аналізу її потреб, очікувань та політичних уподобань, а також розробки науково обґрунтованих технологій політичного маркетингу та комунікації. Необхідно розуміти, що середній клас не є гомогенною групою, і його інтереси та потреби можуть значно змінюватись в залежності від регіону, професії, рівня доходу та інших факторів. Тому політика, спрямована на підтримку середнього класу, має бути диференційованою та враховувати всі ці нюанси. В цілому, вивчення проблеми середнього класу є комплексним завданням, що потребує міждисциплінарного підходу та врахування множини взаємопов'язаних факторів. У сучасному світі розмивання кордонів між класами та зростаюча економічна нестабільність призводять до скорочення середнього класу у багатьох країнах. Це, у свою чергу, негативно позначається на соціальній стабільності, економічному розвитку та демократичних процесах.

А. Дуда зазначає, що з економічного боку сильний середній клас – «це стабільна та прогнозована база оподаткування, стабільний споживач із високою купівельною спроможністю», із соціального – «це розвантаження держави в частині виконання соціальних функцій, адже він зазвичай здатний самостійно оплачувати надані йому медичні, освітні та інші послуги, не потребує соціальних субсидій, пільг тощо» [3, с. 30].

З 1991 року українське суспільство знаходиться в умовах перехідного стану. Специфіка еволюції його соціальної структури на сучасному етапі полягає в тому, що чисельність тих індивідів і соціальних груп, які знаходяться на стику різних соціальних класів, не зменшується, а сам процес не стабілізується. Соціальна ієрархія сучасного українського суспільства ще не до кінця сформована та вдосконалена. Сьогодні ми спостерігаємо перехід від соціальної структури, в якій статус групи визначається її становищем в ієрархії влади, до нового типу соціальної структури, в якій соціальна ієрархія, а також ієрархія груп та індивідів визначається безліччю факторів і критеріїв [4, с. 805].

Сьогодні у соціології та економіці визначення середнього класу використовують різні підходи. Деякі дослідники спираються з доходу, встанов-

люючи кордону, наприклад, як відсоток медіанного доходу країни. Інші враховують майно, наявність нерухомості чи заощаджень. Третій підхід фокусується на освіті та професійній кваліфікації, вважаючи середнім класом людей, зайнятих у нефізичній праці, яка потребує спеціальних знань. Вплив середнього класу суспільство багатогранно. Він є стабілізуючим фактором, оскільки його представники зацікавлені у збереженні існуючого порядку та поступових змінах. Середній клас двигун економічного зростання, оскільки має високу купівельну спроможність та інвестує в освіту та розвиток своїх дітей.

Процес трансформації потребує своїх рушійних сил, якими виступають не лише вищі та елітні соціальні групи, а й соціальноактивні, освічені, дієздатні представники масових соціальних груп, першочергово, представники потенційної соціальної бази реформування. Результативність трансформаційних процесів залежить від «трансформаційної активності» різноманітних суб'єктів соціального простору, зокрема середніх класів [5, с. 365].

Помаранчева революція стала своєрідним каталізатором для подальшого вивчення ролі середнього класу в політичних процесах, адже саме його активна участь стала одним із ключових чинників успіху революції. Акцентується увага на регіональних особливостях формування та розвитку середнього класу в Україні, адже в різних областях країни цей процес відбувався по-різному, що зумовлено історичними, економічними та культурними чинниками. Дослідники намагалися визначити, які чинники сприяють формуванню сильного й активного середнього класу, здатного відігравати роль стабілізуючого чинника в суспільстві. Таким чином, перша половина 2000-х років стала періодом активного наукового пошуку й осмислення ролі середнього класу в українському суспільстві, його потенціалу як рушійної сили соціально-політичних змін і чинника стабільності.

Інтерес у самореалізації та саморозвитку притаманний представникам середнього класу більшою мірою, ніж представникам нижчого та вищого класу, оскільки представники нижчого класу більшою мірою стурбовані пошуком засобів для існування, а представники вищого класу – пошуком шляхів максимізації прибутку. Найбільш ризикований інноваційний характер економічної активності пов'язаний зі створенням або освоєнням нових видів діяльності, що раніше не практикувались [6, с. 65].

Як ми бачимо особливу увагу приділяють ціннісним орієнтаціям та політичним перевагам цього суспільного прошарку, адже саме від його позиції багато в чому залежав напрямок розвитку країни. Дослідники намагалися визначити, наскільки середній клас готовий до активної участі у політичному житті, до відстоювання власних прав та інтересів, а також до контролю за діями влади. У цей період формується розуміння середнього класу не тільки як економічного, а й як політичного актора, здатного впливати на процеси ухвалення рішень і формування державної політики.

Список використаних джерел:

1. Уголькова О. З, Реверенда Н. Ю. Існування середнього класу як одна з передумов функціонування краудфандингу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми економіки та управління : збірник наукових праць. 2016. № 847. С. 164–169.
2. Рябіка В. Формування «середнього класу» в умовах сучасного суспільного розвитку. *Політичний менеджмент*. 2004. № 3. С. 3–9.
3. Дуда А. Потреба самовираження: Український середній клас чекає на силу, якій міг би довіряти. *Український тиждень*. 2011. № 20. С. 30–31.
4. Каретна О. О. Трансформаційні процеси соціальної стратифікації сучасного суспільства. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 26 квітня 2024. С. 804–805.
5. Кузьменко Т. Український середній клас та його перспективи в контексті соціальних трансформацій. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2006. Вип. 32. С. 364–378.
6. Сало Я. В. Середній клас як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія 8 «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 7. Ч. 3. С. 63–66.

Ключові слова: середній клас, економічний аналіз, розвиток країни, бідність населення, політична влада, інноваційний характер, соціальний розвиток.

Keywords: middle class, economic analysis, country development, poverty of the population, political power, innovative character, social development.

Прохоренко Євгенія Яківна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ДЕВІАЦІЙ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Трансформації соціальних девіацій є важливою темою для розуміння того, як змінюється суспільство в умовах швидких соціальних, культурних і технологічних змін. Соціальні девіації традиційно визначаються як відхилення від установлених соціальних норм і правил, що може викликати негативні санкції з боку суспільства. Однак із розвитком суспільства ці норми і механізми контролю також змінюються. У цьому контексті соціологи стикаються з необхідністю перегляду існуючих підходів до розуміння девіантної поведінки.

Особливо важливими є зміни, пов'язані з глобалізацією та цифровими технологіями, які радикально трансформують уявлення про девіації. Як зазначає

Гідденс, «глобалізація створює нові можливості для зміни соціальних норм, зокрема через поширення нових культурних практик та ідеологій, що можуть бути сприйняті як девіантні в традиційних суспільствах» [2]. Ці зміни вимагають нових підходів до дослідження соціальних норм і девіацій, які змінюються в результаті взаємодії різних культур і суспільств. У цьому контексті важливо також зазначити, що нові форми девіантної поведінки часто не мають чітких правових або моральних меж, що ускладнює їх класифікацію та осуд.

Згідно з Беккером, «девіація є не стільки результатом порушення норм, скільки результатом соціальної реакції на це порушення», що підтверджує важливість соціального контексту у визначенні девіантної поведінки [1]. Нові технології та медіа сприяють тому, що одна й та сама поведінка може бути інтерпретована як девіантна в одному контексті, але абсолютно нормальною – в іншому.

Класичні соціологічні теорії, такі як функціоналізм, зокрема теорія Р. Мертона, розглядали девіантну поведінку як порушення соціальних норм, що порушує стабільність суспільства. Мертон стверджує, що «коли в суспільстві існує величезний розрив між прийнятими цілями і доступними засобами для їх досягнення, виникає аномія – стан, в якому індивіди можуть вибирати девіантні шляхи досягнення цих цілей» [5]. Цей підхід акцентує увагу на структурних нерівностях, які можуть спричинити девіантну поведінку, що стає способом адаптації до соціальних умов.

Натомість сучасні конструктивістські підходи, зокрема теорія соціального маркування, розглядають девіантність не як об'єктивну порушення норм, а як результат соціального визначення поведінки. Як зауважує Беккер, «девіантом може стати будь-яка людина, яку суспільство позначає як таку, навіть якщо її поведінка не має об'єктивного порушення норм» [1]. Ця теорія акцентує увагу на значенні соціального контексту та інтерпретацій у визначенні девіацій, що дозволяє розглядати нові форми девіантної поведінки, які можуть не бути порушенням законів, але тим не менш сприймаються як відхилення від соціальних норм.

Сучасне суспільство стикається з численними новими формами девіантної поведінки, які з'являються на тлі глобальних і технологічних змін. Вони відрізняються від традиційних девіацій, оскільки часто не мають чітких правових або моральних меж, що створює проблеми для їх класифікації та осуду.

З розвитком цифрових технологій виникають нові форми девіантної поведінки, які не завжди отримують належну оцінку на рівні законодавства чи соціальних норм. Кастельс зазначає: «Інтернет дозволяє нам не тільки створювати нові форми взаємодії, але й відкриває нові можливості для девіантної поведінки, оскільки тут відсутні багато соціальних обмежень, які є у фізичному світі» [4].

Це стосується таких явищ, як кібербулінг, хакерські атаки та інші форми онлайн-злочинності, що часто залишаються безкарними через анонімність мережі.

Соціальні мережі стали важливим елементом сучасної культури, але вони також стали середовищем для розвитку нових форм девіантної поведінки. Як

зазначає Гоффман, «соціальні медіа стали інструментом як для самовираження, так і для поширення девіантної поведінки, особливо коли йдеться про зловживання анонімністю або конфіденційністю» [2]. Це дозволяє масово поширювати тролінг, фейкові новини, мови ненависті та інші форми онлайн-агресії, які можуть бути складними для контролю через великий обсяг контенту.

У сучасному суспільстві важливим аспектом трансформації девіантних норм є ставлення до тілесних модифікацій. Згідно з Гоффманом, «якщо в минулому тіло було сприйняте як певний індикатор соціального статусу або ідентичності, то сьогодні воно стало формою особистого самовираження» [2]. Татуювання, пірсинг, пластичні операції стали частиною масової культури, що змінює соціальне сприйняття традиційних норм.

Трансформація соціальних девіацій є складним і багатограним процесом, який відображає зміни в суспільстві, що відбуваються під впливом різних соціальних, культурних, політичних і технологічних факторів. Як зазначає Шмідт (2005), «нормативна структура суспільства постійно змінюється, і те, що колись вважалося девіантним, сьогодні може бути прийнято як частина нормальної соціальної практики». Це свідчить про те, що соціальні норми та концепція девіацій не є сталими і потребують постійного перегляду в умовах сучасних соціальних перетворень.

Зміни, зумовлені розвитком технологій та глобалізацією, створюють нові форми девіантної поведінки, які вимагають нових підходів до розуміння соціальних норм та соціального контролю. Важливо пам'ятати, що девіантність у сучасному світі все більше визначається через соціальну реакцію на поведінку, а не лише через порушення стандартів чи законів, як це було в минулому.

Список використаних джерел:

1. Беккер Г. Аутсайтери: Соціологічне дослідження девіантної поведінки. Київ: Либідь, 2003.
2. Giddens A. Sociology. 6th ed. Cambridge : Polity Press, 2009. 1194 p.
3. Goffman E. The presentation of self in everyday life. New York : Doubleday, 2009. URL: https://monoskop.org/images/1/19/Goffman_Erving_The_Presentation_of_Self_in_Everyday_Life.pdf
4. Castels M. The rise of the network society. 2nd edition. Cambridge : MA: Blackwell, 2010. 625 p.
5. Merton R. Sociology of deviant behavior. Boston: Free Press, 2006.
6. Schmidt M. Social Theories and Changes in Social Norms. London: Routledge, 2005.

Ключові слова: девіантна поведінка, соціальні норми, трансформація, цифрове суспільство, соціальний контроль.

Keywords: deviant behavior, social norms, transformation, digital society, social control.

ВПЛИВ «МЕДІАТИЗОВАНОЇ РЕАЛЬНОСТІ» НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ

Загальноновизнаним у політичному та науковому дискурсах стало твердження щодо значного зростання ролі масмедіа у суспільному житті у цілому та у політиці, зокрема. Йдеться про «медіатизацію політики», створення «віртуальної реальності» та «реальної віртуальності», медіакратію, блогінг як новітню технологію формування громадської думки тощо.

Погодимося із тим, що «Сучасна світова та національна практика переконливо доводять, що інформаційно-комунікаційний чинник відіграє важливу роль у всіх без винятку суспільних трансформаціях. Тому розробка політичних стратегій та вибір форм політичної тактики напряду залежать від ефективності політичної комунікації. Своєю чергою результативність комунікації зумовлена спроможністю суб'єктів політики застосовувати технологічні новації, які надають їм переваги в інтеграції людського потенціалу навколо вибраної мети, забезпечують визначення пріоритетних цілей тощо... Ця тенденція поширюється на всі сфери життєдіяльності, охоплюючи і політичні комунікації. Тому впровадження інноваційних засобів стає вимогою часу. Такий характер має, зокрема, блогінг [1, с. 52].

Щодо впливу медіа на соціальну та політичну ідентичності, то слід відзначити зовнішній та внутрішній виміри. Адже соціальні мережі утворюють окреме інформаційне середовище (так звана «інформаційна бульбашка»), знаходячись в якому, індивід може не знати про альтернативні інтерпретації певних політичних подій чи явищ.

Я. Кальба зазначає: «Сучасні мас-медіа – це не просто мільйонні тиражі чи «сугестори» з екранів телевізорів, моніторів (репродукторів). Це нові «контр-сугестивні» форми й засоби, які викликають довіру, роблять спілкування відкритим, демократичним, але, як наслідок, масифікують психіку. Масмедіа виходять за межі виконання традиційних функцій – інформування, розважання, соціальної інтеграції – та виступають уже не зовнішнім, а внутрішнім чинником психіки людини» [3, с. 293].

Щодо медіатизації політики, яка стала трендом ще наприкінці ХХ століття то вона інтерпретувалась як підлаштування політичних подій під критерії формату і рейтингу масмедіа. Принагідно наведемо цитату: «...у сучасному світі ризики для демократії пов'язуються із розвитком простору політичних комунікацій: залучення широких суспільних верств до процесу вироблення політики ускладнює прийняття раціонального політичного рішення. Одна із актуальних загроз демократії – медіатизація політики – змінює систему представництва громадських інтересів, трансформує соціальну, політичну та економічну реальність» [6, с. 33].

Медіатизація політики набуває всеохопного характеру в епоху інтернет-комунікацій та соціальних мереж.

Варто відзначити позитивний ефект медіатизації: «...комунікативний простір створює нові форми взаємодії у сфері публічної влади, призводить до зростання відкритості і транспарентності політичних інститутів, надає громадянам технологічну можливість брати участь в обговоренні суспільно-політичних проблем. У розвитку комунікацій можна побачити ефективний засіб забезпечення зворотного зв'язку, участі громадян у формуванні політичного порядку денного» [6, с. 33].

Натомість, вже відзначався і негативний ефект медіатизації у процесі формування політичних ідентичностей.

Наголосимо: «Медіатизація електоральних кампаній та активне застосування комунікативних технологій створює умови для появи відносно нового феномену – медіатизованої політичної ідентичності. Навпаки, національно-культурна ідентичність – це більш сталий феномен через вплив традицій, родини та культури. У процесі модернізації та демократизації західноєвропейських та північно-американських суспільств політична ідентичність громадян формувалась навколо партій та ідеологій. Одним із основних чинників, який сприяє динамічним змінам політичної ідентичності у сучасному світі є зменшення ролі партійної та ідеологічної ідентифікації громадян. Відзначено, що водночас зростає вплив масмедіа, особливо – мережевих на формування політичної ідентичності» [2, с. 44].

Водночас, є сфери політичного процесу, які характеризуються найбільшим впливом масмедіа та соціальних мереж. До таких сфер відноситься формування політичної ідентичності. Йдеться про «медіатизовану ідентичність», яка утворюється не на основі політичних ідеологій, а під час електоральних кампаній.

Відзначимо, що на думку В. Недбая, «Українські ЗМІ активно діють під час виборчих кампаній. Тут є два варіанти: або надавати час для політичної реклами, або пропагувати діяльність якоїсь політичної сили в тих або інших програмах чи шоу. Наприклад, передвиборчий політичний дискурс українських ЗМІ розгортався не стільки навколо програмних положень, скільки довкола використання комунікативних технологій. Преса, радіо і телебачення дискутували проблему використання PR (public relations – «зв'язки з громадськістю») і передвиборчих технологій. Аналіз входження українських ЗМІ у передвиборчий процес дає можливість стверджувати, що Україні загрожує небезпека перетворитися не в інформаційне, а в інформаційно-маніпуляторське суспільство, де пріоритетними є принципи макіавеллізму, які реалізують за допомогою високих інформаційних технологій» [5, с. 314].

Отже, процес медіатизації політики характеризує взаємодію між медіа, владою та суспільством у перші десятиліття XXI століття. Особливо слід відзначити роль медіатизації у процесі формування політичних ідентичностей в Україні. Ця роль стає визначальною під час електоральних кампаній, коли за допомогою комунікативних технологій у масмедіа конструюються політичні ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Вітман К. М., Кормич А. І. Відеоблоги як інноваційний засіб політичної комунікації. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. С. 52-57. URL: <https://doi.org/10.32837/app.v0i68.1287>
2. Дмитрієв В. Політична ідентичність: від партійних ідеологій до медіатизованих електоральних кампаній. *Науковий журнал «Політикус»*. 2022. № 1. С. 44-48. URL: http://politicus.od.ua/1_2022/7.pdf
3. Кальба Я. Є. Мас-медіа й ідентичність: проблеми та виклики сьогодення (суб'єктно-вчинковий вимір). *Vector of modern pedagogical and psychological science IN Ukraine and EU countries*. 2020. С. 287-304. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.1.17>
4. Недбай В. Нові можливості та виклики впливу ЗМІ на політичне життя в інформаційну епоху. *Українська наука: минуле сучасне, майбутнє*. 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 313-318. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/5573/1/%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D0%B1%D0%B0%D0%B9%20%D0%92..pdf>
5. Яковлев Д. В. Раціональний вибір політичних акторів як фундаментальна умова переходу до демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 28-36. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/47_2012/47-2012.pdf#page=28.

Ключові слова: політика, масмедіа, політична влада, політичні інститути, ідентичність, політична ідентичність.

Keywords: politics, mass media, political power, political institutions, identity, political identity.

СЕКЦІЯ 20.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ ТА СОЦІУМУ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

***Керівник секції:** завідувачка кафедри психології, доктор юридичних наук,
професор Цільмак Олена Миколаївна*

***Секретар секції:** доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук,
доцент Татяничков Андрій Олександрович*

Цільмак Олена Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор*

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПСИХОЛОГІВ

Для забезпечення якості освітнього процесу велике значення має Освітньо-професійна програма. В Національному університеті «Одеська юридична академія» Освітньо-професійна програма «Психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти [1] (надалі – ОПП), розроблена відповідно до Стандарту вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки для другого (магістерського) рівня вищої освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 № 564. З часу її запровадження в освітній процес, вона зазнала досить багато якісних та кількісних змін. Так, наприклад, тільки у 2024 році робочою групою ОПП «Психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти, було:

1. Перероблено її структуру відповідно до нової форми, яка вказана у «Положенні про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія».

2. Збільшено кількість освітніх компонентів (далі – ОК) циклу професійної підготовки, зокрема, додано: ОК 13 (Сімейне психологічне консультування), ОК 14 («Практикум з психотерапії та психокорекції»), ОК 15 («Етнопсихологія»). Тобто дисципліни вільного вибору здобувачів: «Сімейне консультування» та «Практикум з психотерапії та психокорекції» перенесено до обов'язкових компонентів. Для запровадження цього перерозподілено кредити: 1) зменшено кількість кредитів обов'язкових освітніх компонентів: з 4х кредитів на 3 кредити: ОК 1-3, 5-7 10-12; з 8-ми кредитів на 5-ть – ОК 17; 2) зменшено кількість кредитів для вибіркових освітніх компонентів (далі – ВК) – з 4-х на 3-и, при цьому до вибіркових компонентів додано – ВК7, ВК8, ВК9. Зазначені зміни сприяють розвитку професійної компетентності у майбутніх психологів та їхній академічній свободі.

3. Також, для модернізації та удосконалення ОПП кафедра постійно здійснює моніторинг ОПП інших ЗВО (зокрема, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Острозька академія», Харківського національного університету внутрішніх справ, Карлового університету, Лондонського університету Метрополітен, Великобританія та тощо), в результаті чого було ураховано їхній передовий досвід.

Відповідно до внесених змін в ОПП (2024 року), перероблено «Матрицю відповідності програмних результатів навчання освітнім компонентам освітньої програми підготовки здобувачів», «Матрицю відповідності програмних компетентностей програмним результатам навчання освітньої програми підготовки здобувачів» та «Структурно-логічну схему».

Всі зміни, які відбувалися у процесі модернізації змісту підготовки майбутніх психологів, сприяли тому, що навчальний процес став більш якісним та практикоорієнтованим. Зокрема, в рамках вивчення навчальних дисциплін: «Сімейне психологічне консультування», «Технології психологічного консультування», «Практикум з арт-терапії», «Проективна психодіагностика», «Психологія емоцій та почуттів» та ін., – здобувачам пропонується підібрати та систематизувати певні психотехнології психологічного консультування та методи психодіагностики, зразки необхідних матеріалів до них, психоедукційні пам'ятки та тощо. Для цього в освітній процес був запроваджений дидактико-методичний комплекс: «Психологічна скриня». А на практичних заняттях, зазначених дисциплін, здобувачі вчаться проводити психологічне консультування застосовуючи різноманітні психотехнології (методи, вправи, техніки) та обробляти результати психодіагностики.

Інноваційним є підхід кафедри психології й до процесу проходження здобувачами практики. Майбутні психологи проходять практику у психологічних службах: закладів освіти, закладів охорони здоров'я, Національної поліції України, Національної гвардії України, Збройних сил України, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Центру соціальних служб Одеської міської ради, комунальної установи «Центр матері та дитини», комунального некомерційного підприємства «Одеський обласний центр екстреної медичної допомоги і медицини катастроф» Одеської обласної ради, Філії Державної установи «Центр пробації» в Одеській області», Комунальної установи «Одеський інклюзивно-ресурсний центр № 5», ГО «Міжнародний Центр «Психосоціальних Рішень», Психологічній студії Ольги Самари «Совунья», Лабораторії практичної та прикладної психології та тощо.

Пошук здобувачами себе у певних різновидах психологічної діяльності є однією із важливих умов практикоорієнтованого навчання. Тому, під час практики здобувачі, дотримуючись принципів: «не нашкодь», біоетики, екологічності, науковості, системності, стереоскопічності, зворотного зв'язку та ін., – включаються у процеси: надання психологічної допомоги, психодіагностики, психокорекції та психологічної просвіти.

Таким чином, в Національному університету «Одеська юридична академія», в результаті пильного спостереження за потребами ринку праці, а також потребами здобувачів, – підготовка майбутніх психологів здійснюється на високому якісному практико-орієнтованому рівні, що сприятиме розвитку у них професійної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Освітньо-професійна програма «Психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти. URL: <https://onua.edu.ua/ua/studentu-ua/osvitni-programy/perelik-osvitnikh-prohram?view=article&id=5340:psihologiya-oppi-magistry-053-psihologiya&catid=615>

Ключові слова: освітній процес, освітньо-професійна програма, психологія, професійна компетентність психолога, практикоорієнтованість навчання.

Keywords: educational process, educational and professional program, psychology, professional competence of a psychologist, practice-oriented training.

Ульянов Вадим Олексійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри психології, доктор медичних наук, професор*

ХРОНІЧНИЙ СТРЕС В ФЕНОТИПІЧНІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНЕТИЧНИХ НАСЛІДКІВ ТРИВАЛОГО ВПЛИВУ ІОНІЗУЮЧОЇ РАДІАЦІЇ

У сучасній біології та медицині розрізняють психологічний (психоемоційний) і біологічний (зокрема екологічний) стрес. Іонізуюча радіація є прикладом екологічного стрес-агента, проте за певних умов вона може супроводжуватися психоемоційними компонентами [1]. Наслідки аварії на ЧАЕС являють собою складну комбінацію дії іонізуючого випромінювання, інших нерадіаційних чинників забруднення, а також інтенсивного психологічного й соціального стресу [2; 3].

Відомо, що психоемоційний стрес виступає індуктором і модифікатором генетичних ушкоджень у ссавців. Крім того, на тлі такого стресу підвищується чутливість організму до несприятливих чинників довкілля, включно з тими, що здатні викликати пошкодження геному [4].

У частини населення, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС і зазнало впливу малих доз опромінення, формується хронічний емоційний стрес, що супроводжується соматичними порушеннями. Стан здоров'я цих осіб значною мірою обумовлений стресогенними ушкодженнями, що заслуговують на особливу увагу.

Біологічні ефекти малих доз іонізуючого випромінювання можуть проявлятися виразніше за умов емоційного перенапруження. При цьому характер поєднаної дії залежить від індивідуальної чутливості організму. Отже, існують пере-

думови для потенційної сумації ушкоджуючого впливу радіації та емоційного стресу. Ця проблема потребує глибокого вивчення, оскільки є підстави вважати, що при дії малих доз радіації провідним механізмом може виступати саме стресіндукована патологія.

Доцільно порівняти ефекти іонізуючої радіації з впливом стресогенних чинників нерадіаційного походження, зокрема емоційного стресу. Після завершення дії стрес-агента клітина може повністю відновити свою структуру і функції, загинути, зазнати мутацій зі збереженням життєздатності, або ж стати джерелом злоякісної трансформації та сприяти накопиченню соматичних мутантних клітин, що пришвидшує старіння [1; 5]. Таким чином, ефекти емоційного стресу подібні до радіаційних, що свідчить про спільність основних механізмів дії.

Як при дії радіації, так і при стресі може зростати кількість життєздатних клітин із мутаціями. Однак, залишаються відкритими питання взаємодії ушкоджених і неушкоджених клітин на тканинному рівні, а також межа переходу кількісних змін у мутантних клітинах у якісні зміни властивостей тканини. Не визначено також межу компенсації функцій тканини здоровими клітинами.

Тривалий стрес, також, сприяє накопиченню ушкоджень у статевих клітинах, подібних до вікових [6; 7]. Це, у свою чергу, викликає порушення ранніх етапів розвитку ембріона та сприяє формуванню вроджених аномалій [8; 9].

Важливо враховувати як популяційні, так і індивідуальні особливості чутливості до дії шкідливих факторів довкілля. Сучасна епоха техногенних змін супроводжується загостренням соціальних і психологічних процесів, що перевищують адаптаційні можливості організму. Це потребує мобілізації додаткових адаптивних механізмів. Необхідно також враховувати гетерогенність популяції за реактивністю до малих доз радіації та існування екосенситивних періодів онтогенезу – фаз підвищеної чутливості до зовнішніх впливів.

Адаптаційні можливості дітей і підлітків формуються під впливом як біологічних (генетика, вік, стан здоров'я), так і середовищних (екологічних і соціальних) факторів [10]. Проте систематизовані дані про морфофункціональні особливості органів і тканин в екосенситивні періоди поки відсутні.

Зміни неспецифічної резистентності організму в умовах стресу можуть відігравати суттєву роль у реалізації наслідків впливу іонізуючої радіації. Відомо, що на стадіях тривоги, резистентності та виснаження відбуваються значні зміни імунної відповіді [1]. Якщо розглядати дію малих доз радіації як окислювальний стрес, стадії відповіді організму будуть аналогічними. Таким чином, рівень неспецифічної резистентності може впливати на ефективність репарації ушкоджень ДНК. Хронічні психоемоційні та психосоціальні стреси, що виникають на тлі впливу радіації, здатні поглиблювати перебіг хронічного радіаційного стресу, сприяючи переходу еустресу в дистрес [1].

Нестохастичні радіаційні ефекти у ссавців можуть бути зумовлені нестабільністю генетичних структур гамет батьків і соматичних клітин їх нащадків, що, у свою чергу, знижує адаптаційні можливості популяції. Дослідження показали,

що в потомства опромінених тварин у період статевої зрілості й старіння виникають приховані аномалії стресової реактивності, а також феномен «гормонального старіння» з ознаками гіпокортицизму, гіпотиреозу та гіпогонадізму. Гіпореактивність на дію стресу в таких нащадків обумовлена генетичними змінами, що включають рецесивні мутації полігенів життєздатності та порушення регуляторних ділянок ДНК.

Серед функціональних систем особливу увагу заслуговують порушення гомеодинаміки, імунної системи та сполучної тканини. Відомо, що і радіація, і стрес викликають розлади мікроциркуляції, зокрема деформацію, звивистість і зменшення кількості функціонуючих капілярів [11; 12]. І опромінення, і хронічний стрес пригнічують імунну відповідь. На стадії дистресу порушується саморегуляція систем, змінюється гормональний фон, проникність бар'єрів, структура сполучної тканини. Саме остання може відігравати ключову роль у реалізації генетичних ефектів іонізуючої радіації. Слід зазначити, що стрес координується вищими нейровегетативними центрами – гіпоталамусом і гіпофізом [13; 14], які також можуть зазнавати ушкоджень під дією радіації. Це питання потребує окремого дослідження.

Таким чином, немає сумніву в значущій ролі хронічного психоемоційного стресу у формуванні наслідків дії малих доз іонізуючої радіації. Існують обґрунтовані гіпотези щодо потенціювання радіаційного впливу під дією стресу на клітинному, органному та системному рівнях [15; 16]. Проте механізми змін на тканинному рівні залишаються малодослідженими.

Наведені дані є оцінкою основних можливих механізмів поєднаної дії психологічного стресу та іонізуючої радіації отриманою нами в попередніх дослідженнях [17]. Але, незважаючи на істотний період часу який пройшов від завершення попередніх досліджень, проблема впливу на людину хронічного психологічного стресу (зокрема спричиненого радіофобією), іонізуючого випромінювання (зокрема на когнітивні властивості) залишається актуальною [18; 19].

Отже, існує необхідність систематизації знань щодо поєданого впливу стресу й радіації, зокрема за умов їх одночасної дії, а також за наявності психоемоційного або психосоціального навантаження на фоні малих доз опромінення.

Список використаних джерел:

1. Барабой В. А. Біоантиоксиданти. Київ : Книга плюс, 2006. 462 с.
2. Возіанов О. Ф. Чорнобиль та медична наука. *Журнал АМН України*. 2006. Т. 12. № 1. С. 5–15.
3. Бебешко В. В. та ін. Медичні наслідки Чорнобильської катастрофи в Україні. *Журнал АМН України*. 2006. Т. 12. № 1. С. 21–31.
4. Інгель Ф. І. та ін. Значення оцінки стресу при генетико-токсикологічних дослідженнях на людях. *Український медичний альманах*. 2002. Т. 2. № 4. С. 67–71.
5. Gilca M. et al. The oxidative hypothesis of senescence. *Journal of Postgraduate Medicine*. 2007. Vol. 53. № 3. P. 207–213.

6. Bukovsky A. et al. Study origin of germ cells and formation of new primary follicles in adult human and rat ovaries. *Methods in Molecular Biology*. 2008. Vol. 450. P. 233–265.
7. Jones K. T. Meiosis in oocytes: predisposition to aneuploidy and its increased incidence with age. *Human Reproduction Update*. 2008. Vol. 14. № 2. P. 143–158.
8. Krisher R. L. The effect of oocyte quality on development. *The Journal of Animal Science*. 2004. Vol. 1. № 1. P. 37–43.
9. Wang Q., Sun Q. Y. Evaluation of oocyte quality: morphological, cellular and molecular predictors. *Reproduction, Fertility and Development*. 2007. Vol. 19. № 1. P. 1–12.
10. Тяжка О. В., Мелліна Т. В. Дослідження ролі психологічних факторів у виникненні та перебігу соматичної патології у дітей. *Педіатрія, акушерство та гінекологія*. 2008. № 4. С. 128–129.
11. Фролов В. М. Стан мікрогемодинаміки у хворих з синдромом психоемоційного вигорання. *Український морфологічний альманах*. 2007. Т. 5. № 4. С. 73–77.
12. Кутько І. І. та ін. Морфологічні і функціональні характеристики мікрогемоциркуляції у хворих депресивними розладами. *Український морфологічний альманах*. 2007. Т. 5. № 4. С. 30–33.
13. Jankord R., Herman J. P. Limbic regulation of hypothalamo-pituitary-adrenocortical function during acute and chronic stress. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2008. Vol. 1148. P. 64–73.
14. Lightman S. L. The neuroendocrinology of stress: a never ending story. *Journal of Neuroendocrinology*. 2008. Vol. 20/ № 6. P. 880–884.
15. Zhao W., Diz D. I., Robbins M. E. Oxidative damage pathways in relation to normal tissue injury. *British Journal of Radiology*. 2007. № 1. P. 23–31.
16. Wells P. G. et al. Molecular and biochemical mechanisms in teratogenesis involving reactive oxygen species. *Toxicology and Applied Pharmacology*. 2005. Vol. 207. № 2. P. 354–366.
17. Ульянов В. О. Патогенез пострадіаційних розладів скоротливої діяльності матки : дис. ... д-ра мед. наук. Одеса, 2009. 349 с.
18. Kumar R., De Jesus O. Radiation Effects On The Fetus. StatPearls Treasure Island (FL): StatPearls Publishing, 2025. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK564358/>. PMID: 33232028.
19. Scott B. R. Radiophobia Harm, Its Main Cause, and a Proposed Solution. *Dose Response*. 2025. Vol. 23(1):15593258251318305. DOI: 10.1177/15593258251318305.

Ключові слова: хронічний стрес, психологічний стрес, іонізуюче випромінювання.

Keywords: chronic stress, psychological stress, ionizing radiation.

НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ОСІБ З ЛЕГКОЮ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ ТА ВИБУХОВИМИ УШКОДЖЕННЯМИ ОКА У ВІДДАЛЕНОМУ ПЕРІОДІ

З початком повномасштабної війни в Україні різко зросла кількість поєднаних поранень, зокрема уражень органів зору та черепно-мозкової травми внаслідок дії вибухової хвилі. Такі комбіновані ураження спричиняють не лише соматичні, а й когнітивні, психоемоційні та поведінкові порушення. Особливої уваги потребують військові та цивільні особи у віддаленому періоді після травми, коли зникають гострі прояви, але зберігається дисфункція повсякденного функціонування. Дослідження нейропсихологічного статусу та психологічного добробуту таких пацієнтів є надзвичайно актуальним для формування ефективної системи реабілітації.

Мета дослідження – вивчити особливості психологічного та нейропсихологічного стану у ветеранів з вибуховими ураженнями органу зору, поєднаними з легкою черепно-мозковою травмою (ЛЧМТ) у віддалений період після поранення.

У дослідженні взяли участь 30 осіб, які проходили обстеження у відділенні психосоматичної реабілітації ДУ «Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова». Всі респонденти мали діагностовану ЛЧМТ та вибухову травму одного або обох очей. Середній вік – $32,5 \pm 5,7$ років. Термін після травми – від 8 до 30 місяців.

Для дослідження використовувалися такі методики:

- нейропсихологічний скринінг RBANS (Repeatable Battery for the Assessment of Neuropsychological Status);
- госпітальна шкала тривоги і депресії HADS;
- клінічне інтерв'ю MINI для виявлення ПТСП;
- субтест «Лабіринти» (NAB: Mazes);
- шкала соціального функціонування PSP.

З метою відбору пацієнтів для нейропсихологічного обстеження використовували клінічну шкалу MINI, яка дозволила виключити випадки з високим ризиком суїциду, залежностями та тяжкими психопатологічними станами.

Серед 30 учасників (усі чоловіки віком 20–45 років), 80% мали бойовий досвід, 33% – три і більше епізодів ЛЧМТ від вибуху. Понад половина учасників відчували недостатню або відсутню соціальну підтримку.

Психоемоційний стан оцінювали за шкалами HADS і MINI. У 13% виявлено клінічну депресію, у 13% – субклінічну тривогу. Оцінка функціонального стану (PSP) показала, що 93,4% мали виражені порушення в самообслуговуванні та соціальній адаптації.

Нейропсихологічне тестування (RBANS) засвідчило, що лише 10% учасників зберегли когнітивні функції в межах норми. Найбільше зниження виявлено у сфері пам'яті та уваги. Виконавчі функції, за субтестом «Лабіринти», були зниженими у 70% пацієнтів.

Кореляційний аналіз виявив значущий зв'язок між когнітивними показниками (RBANS), рівнем стресу, підтримкою з боку близьких та функціональним статусом. Важливо, що кількість епізодів ЛЧМТ не визначала ступінь когнітивного або емоційного порушення.

Погіршення зору й втрата ока мали не лише сенсорний вплив, а й глибокі наслідки для самоідентичності, самооцінки, відчуття безпеки та майбутнього. Спостерігається високий рівень соматичних скарг, астеничного синдрому.

Поєднання сенсорної втрати (зору) та ЛЧМТ створює унікальний патофизиологічний профіль, який вимагає мультидисциплінарного підходу. Виявлено зв'язок між тяжкістю когнітивних порушень та вираженістю ПТСР, особливо за рахунок фрагментації спогадів та дисоціації. Психологічний статус таких пацієнтів часто недооцінюється у клінічній практиці, що затримує реабілітацію.

Наявність збереженого інтелектуального рівня у більшості пацієнтів дозволяє ефективно застосовувати методи когнітивно-поведінкової терапії (КПТ) та нейропсихологічної корекції.

Висновки:

1. У пацієнтів з ЛЧМТ та вибуховою травмою органу зору домінують когнітивні та емоційні порушення, що утримуються у віддалений період після травми.
2. Необхідна системна діагностика та нейропсихологічна підтримка таких осіб у рамках довготривалої медико-психологічної реабілітації.
3. Розробка індивідуальних програм психологічного супроводу з урахуванням сенсорних та когнітивних обмежень є ключовою умовою повернення до функціонального життя.

Список використаних джерел:

1. Belding J., Khokhar B., Englert R., Fitzmaurice S., Thomsen C. The Persistence of Blast-Versus Impact-Induced Concussion Symptomology Following Deployment. *The Journal of Head Trauma Rehabilitation*. 2021. No. 36. URL: https://journals.lww.com/headtraumarehab/abstract/2021/11000/the_persistence_of_blast__versus_impact_induced.13.aspx
2. Phipps H. et al. Characteristics and Impact of U. S. Military Blast-Related Mild Traumatic Brain Injury: A Systematic Review. *Front Neurol*. 2020. Vol. 11. URL: <https://doi.org/10.3389/fneur.2020.559318>
3. MacDonald C. et al. Functional status after blast-plus-impact complex concussive traumatic brain injury in evacuated United States military personnel. *Journal of Neurotrauma*. 2014. Vol. 31(10). P. 889-98.
4. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5th ed. (DSM-5). Washington, 2013. 992 p.

5. Lezak M. D., Howieson D. B., Bigler E. D., Tranel D. *Neuropsychological Assessment*. 5th ed. Oxford : Oxford University Press, 2012. 1675 p.

6. Bryant R. A. Post-traumatic stress disorder: a state-of-the-art review of evidence and challenges. *World Psychiatry*. 2019. Vol. 18(3). P. 259–269.

7. Rigon A., Voss M. W., Turkstra L. S. Executive functioning following traumatic brain injury: current perspectives. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*. 2016. Vol. 12. P. 2549–2560.

8. Бакурідзе Н. Г., Луньов В. Є., Ульянов В. О., Ульянова Н. А. Особливості психологічного та нейропсихологічного стану пацієнтів з вибуховою травмою ока та легкою черепно-мозковою травмою у віддаленому періоді. *Journal of Ophthalmology*. 2024. No. 5. P. 21-6. URL: <https://doi.org/10.31288/oftalmolzh202452126>

Ключові слова: вибухова травма ока, легка черепно-мозкова травма, когнітивні розлади, виконавчі функції, ПТСР, нейропсихологія.

Keywords: blast eye trauma, mild traumatic brain injury, cognitive impairment, executive functioning, PTSD, neuropsychology.

Геращенко Олександр Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент*

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У ХХІ столітті цифрова трансформація торкнулася всіх сфер суспільного життя, зокрема освіти й психології. Для студентів-психологів цифровий простір став не просто доповненням до традиційного навчання, а повноцінною платформою для розвитку, самоосвіти та професійного зростання. Розуміння та ефективне використання цифрових можливостей є важливим кроком до становлення компетентного спеціаліста.

Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації освітнього процесу до нових умов, у яких формуються майбутні психологи також розглянуто процес кіберсоціалізації як важливий аспект їхнього професійного становлення в умовах цифрового суспільства.

Попри значну кількість психолого-педагогічних досліджень, присвячених використанню інформаційно-комунікаційних технологій у вищій освіті (Р. Гуревич, Н. Морзе, І. Підласий та ін.), соціалізації та міжособистісної взаємодії в онлайн-середовищі (Є. Белінська, В. Гудімов, Т. Келер та ін.), впливу комп'ютерних ігор на розвиток особистості (Ю. Бородянський, О. Войскунський, А. Демільханова та ін.), а також явищу кіберсоціалізації (А. Бежевець, Н. Гнедко, Л. Матвійчук, В. Медведєва та ін.), психологічні особливості кіберсоціалізації студен-

тів, які здобувають фах психолога, досі залишаються недостатньо вивченими. Це свідчить про актуальність подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Сучасні студенти-психологи зіштовхуються з новими викликами професійного становлення, які нерозривно пов'язані з цифровою реальністю. Кіберсоціалізація – процес засвоєння соціальних ролей, норм, цінностей і професійних моделей поведінки через цифрове середовище – значно впливає на формування особистості майбутнього фахівця. Особливого значення цей процес набуває в умовах дистанційного навчання, домінування соціальних мереж і онлайн-платформ для фахової комунікації.

Вивчення психологічних аспектів кіберсоціалізації студентів психологічних спеціальностей дозволяє глибше зрозуміти, яким чином цифрове середовище впливає на розвиток емпатії, етичної свідомості, комунікативної компетентності та готовності до професійної діяльності.

Можливості цифрового простору для студентів-психологів:

- у сучасному світі цифрові технології стрімко проникають у всі сфери життя, і психологія не є винятком. Для студентів-психологів цифровий простір став невід'ємною частиною навчання, наукових досліджень та професійного зростання. Цей процес відкриває нові горизонти, дозволяючи отримати доступ до знань, досвіду та практики, які раніше були обмежені географічними чи фінансовими рамками;
- онлайн-курси на таких платформах, як Coursera, Udemy, edX та український Prometheus, надають можливість вивчати психологію з провідними викладачами світу. Студенти можуть гнучко обирати теми – від загальної психології до спеціалізованих напрямів, таких як КПТ, дитяча психологія чи нейропсихологія;
- доступ до баз даних, таких як Google Scholar, PsycINFO, JSTOR, дозволяє студентам працювати з актуальними дослідженнями, читати рецензовані статті та формувати критичне мислення. Це надзвичайно важливо для написання курсових, дипломних чи магістерських робіт;
- багато тестів, шкал і опитувальників адаптовані до цифрового формату. Онлайн-тестування дозволяє швидко зібрати дані, а спеціальні програми допомагають їх проаналізувати. Це економить час і формує сучасні навички в обробці інформації;
- завдяки інтернету студенти мають змогу брати участь у міжнародних конференціях, семінарах, вебінарах. Це не лише розширює професійні горизонти, а й сприяє міжкультурному обміну в психологічній практиці;
- сьогодні дедалі більше психологів надають допомогу онлайн. Студенти можуть навчитися етичним стандартам дистанційної роботи, розвинути комунікативні навички та вивчити особливості цифрового супроводу клієнтів.

Разом із перевагами цифрового середовища виникають нові психологічні виклики. Студентам важливо розуміти ці явища як у власному досвіді, так і в майбутній професійній практиці а саме:

Деформація комунікативних навичок у спілкуванні через месенджери та соціальні мережі знижує рівень емпатії, ускладнює розпізнавання емоцій та створення глибоких міжособистісних зв'язків.

Цифрова залежність через надмірне перебування в мережі може спричинити тривожність, синдром FOMO, депресивні стани, порушення сну.

Подвійна ідентичність при формуванні «віртуального Я» іноді викликає внутрішній конфлікт і погіршення самооцінки, особливо у молоді.

Кібербулінг як агресія в мережі – серйозна проблема для підлітків і студентів. Майбутні психологи мають знати методи протидії кібернасильству та способи психологічної підтримки постраждалих.

Освітня адаптація при переході до онлайн-освіти, студенти повинні розвивати самомотивацію, тайм-менеджмент, критичне мислення.

Отже, кіберсоціалізація – це складний багатовимірний процес, який вимагає уважного ставлення як з боку студентів, так і з боку викладачів-психологів. Її успішне розуміння й адаптація – запорука психологічного благополуччя в цифрову епоху. Для студентів-психологів це створює умови для всебічного розвитку: від академічних знань до практичних навичок. Однак варто пам'ятати і про виклики, які ставить перед нами кіберсоціалізація, й бути готовими до їхнього подолання.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д., Воловик О. Є. *Психологія особистості в інформаційному суспільстві*. Київ : Либідь, 2020. 216 с.
2. Бежевець А. М. Деякі аспекти кіберсоціалізації особистості. *Інформація і право*. № 1(13). 2015. С. 140–144.
3. Кравченко О. І., Яковенко О. Ю. Використання цифрових технологій у підготовці фахівців-психологів. *Освітній дискурс*. 2022. № 1(37). С. 88–94.
4. Митюк О. М. Цифрова культура майбутнього психолога: виклики та перспективи. *Вісник психології та педагогіки*. 2020. № 27. С. 60–66.
5. Савченко О. Я. Психологічні засади розвитку цифрової компетентності студентів. *Науковий вісник МОН України*. 2021. № 3. С. 45–52.
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
7. Медведева В. Особливості процесу соціалізації особистості в умовах інформаційного суспільства. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2016. Вип. 43. С. 584–595.

Ключові слова: кіберсоціалізація, майбутні психологи, цифрова ідентичність, емоційна компетентність, цифрова етика, професійне становлення.

Keywords: cybersocialization, future psychologists, digital identity, emotional competence, digital ethics, professional development.

Гурін Руслан Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у XXI столітті особлива увага приділяється психологічним особливостям якісної організації освітнього середовища в сучасному університеті. Трансформаційні зміни в університетському освітньому середовищі зорієнтовані на сучасні тенденції професійного та особистісного розвитку здобувачів вищої освіти, а також передбачають системне використання партнерської взаємодії на засадах студентоцентричного підходу. Тому особлива увага науковців приділяється цьому підходу, тобто створенню сприятливих психолого-педагогічних умов для всебічного розвитку майбутніх фахівців і організації якісної освіти.

Слід наголосити, що професійному становленню, особистісному та професійному розвитку майбутніх фахівців присвятили свої дослідження з позиції психології, педагогіки та філософії такі вчені, як: І. Бех, Н. Волкова, Р. Гуревич, Е. Карпова, С. Ківалов, Н. Кічук, В. Кремень, С. Максименко, Н. Мойсеюк, Н. Морзе, О. Пехота, О. Пометун, О. Саннікова, Р. Хмелюк, О. Цільмак, Н. Чепелева та інші, проте питання психологічних особливостей підвищення якості сучасної освіти залишається відкритим.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу встановити, що вчені трактують феномен «якість освіти» по-різному, як: складну систему, що об'єднує організацію навчання, методики, ресурси та процеси функціонування системи освіти, які відповідають соціальним та державним нормам (за Н. Батечко [1]); віддзеркалення освітніх стандартів, професіоналізму освітян, інноваційних технологій та засобів навчання, освітній менеджмент та фінансування (за А. Стеблецьким [2]) та ін.

В аспекті дослідження слушним є висновки М. Великжаніної та Н. Хворостяної, в яких автори визначили такі чинники забезпечення якості освіти, як: рівень професійної компетентності суб'єктів викладання; наявність навчально-методичного забезпечення; рівень знань суб'єктів навчання, що відповідає сьогоденню; використання викладачами вищої школи сучасних технологій; навчання на пошуково-дослідницькій основі; відповідність освітньо-професійних програм сучасним вимогам; наявність співпраці зі стейкхолдерами; наявність матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу; забезпечення наукового фонду відповідними джерелами; спрямованість викладання на формування професійних якостей сучасного фахівця; стимулювання самостійної роботи суб'єктів навчання та інше [3]. Тому вирішення означених чинників вимагає, окрім підвищення психологічної культури викладачів і здобувачів вищої освіти, як створення умов для особистісного і професійного зростання, так і упровадження програм психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу.

Відтак, спираючись на вищезазначене, нами було проведено довільне опитування 120 осіб у першому семестрі 2024-2025 навчального року на 1 і 2 курсах факультетів «Журналістики», «Кібербезпеки та інформаційних технологій» і «Психології, політології та соціології» національного університету «Одеська Юридична Академія».

Під час опитування було встановлено, що не всі здобувачі вищої освіти, які прийняли участь в обговоренні психологічних особливостей підвищення якості сучасної освіти, однаково висловлюють свої думки. Так, спираючись на думки майбутніх фахівців встановлено, що 61 % осіб від загальної кількості респондентів акцентують увагу на внутрішній мотивації (інтерес, прагнення до саморозвитку), яка стимулює глибше засвоєння знань. 39 % осіб від загальної кількості респондентів, наголошують на зовнішній мотивації (оцінки, нагороди, конкурси, стипендії, гранти), яка діє коротко в часі і може бути менш ефективною для сталого розвитку. На їхню думку, якість освіти прямо залежить від того, наскільки навчання підтримує цікавість, самостійність і активність майбутніх фахівців.

Емоційний стан визначили 95 % осіб від загальної кількості респондентів. Здобувачі вищої освіти усвідомлюють вплив як позитивних емоцій (радість від успіху, підтримка вчителя), що підвищують рівень засвоєння матеріалу, так і негативних емоцій (страх, тривога, стрес), які знижують когнітивні можливості, погіршують пам'ять і увагу. Тому, на їхню думку, безпечне й підтримувальне середовище сприяє кращим результатам під час навчання.

На рівень розвитку когнітивних процесів звернуло увагу 79 % від загальної кількості респондентів. Успішне навчання, як вони вважають, залежить від розвитку пам'яті, мислення, уваги, уяви. Вони вважають, що освіта має враховувати індивідуальні особливості розвитку когнітивних функцій у здобувачів вищої освіти.

На особистісні якості звернуло увагу 98 % осіб. Вони вважають, що для досягнення високих освітніх результатів важливі такі якості, окрім академічних знань, як: відповідальність, самоорганізація, самостійність, стресостійкість.

Психологічний клімат у колективі виокремили 78 % осіб. Вони вважають, що довіра, повага, співпраця між здобувачами вищої освіти й викладачами створює умови для активної взаємодії та обміну знаннями, а токсичне середовище, навпаки, сприяє ізоляції, тривожності та зниженню якості навчання.

34 % осіб визначили професійне вигорання педагогів, як психологічну особливість, що впливає на забезпечення якісної освіти. Зазначені здобувачі вищої освіти вважають, що через високе навантаження, низьку соціальну підтримку та недостатню можливість для психологічного розвантаження багато викладачів страждають від емоційного виснаження, що негативно впливає на якість навчального процесу. Опір новим підходам і змінам з боку викладачів – це також, на думку 18 % осіб, що брали участь в опитуванні, психологічна особливість, що впливає на якість освіти. Як наголошують майбутні фахівці, впровадження нових психологічно орієнтованих методик натрапляє на недовіру, страх перед змінами і небажання залишати «зону комфорту» у викладачів.

На психологічну підтримку та супровід звернуло увагу 82 % осіб, що брали участь в опитуванні. Вони вважають, що наявність в університеті психолога, програм профілактики стресу, тренінгів із розвитку емоційної компетентності сприяє покращенню освітніх результатів.

Відтак, результати опитування свідчать про те, що за допомогою створення емоційно комфортного середовища, підтримку мотивації, розвиток когнітивних ресурсів можна забезпечити ефективне навчання та виховання всебічно розвинутої особистості майбутнього фахівця. З іншого боку, тільки інтеграція психологічних знань в освітній процес університету дозволить формувати всебічно розвинених і компетентних фахівців. Перспективами подальших розвідок вважаємо розгляд впливу емоційної та інтелектуальної сфер на академічну успішність майбутніх фахівців.

Список використаних джерел:

1. Батечко Н. Г. Феномен якості вищої освіти в сучасному науковому дискурсі. *Освітнологічний дискурс*. № 3-4. 2017. С. 1-16.
2. Стеблецький А. Л. Чинники забезпечення якості вищої освіти. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33 (1). С. 31-40.
3. Хворостяна Н. В., Велікжаніна М. В. Аналіз основних чинників, які забезпечують якість освіти. *Економіка і регіон*. № 3 (34). 2012. С. 25-29.

Ключові слова: майбутні фахівці, психологічні особливості, якість освіти.

Keywords: future specialists, psychological characteristics, quality of education.

Джежик Ольга Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ЯК ОСНОВНА ОРГАНІЗАЦІЙНА ФОРМА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В ПРАВОЗАСТОСОВЧІЙ ГАЛУЗІ

У сучасних умовах розвитку суспільства практична психологія відіграє важливу роль у забезпеченні психологічного добробуту особистості, групи та суспільства в цілому. Зростання соціальних, економічних, інформаційних та безпекових викликів зумовлює необхідність у створенні та функціонуванні ефективної психологічної підтримки на всіх рівнях життєдіяльності людини. В Україні головною організаційною формою, що забезпечує реалізацію практичної психології, є психологічна служба. Її структура, напрями діяльності та особливості функціонування охоплюють широкий спектр сфер – від освіти до правоохоронних органів. Її діяльність спрямована на психологічну підтримку населення, профілактику соціально-психологічних проблем, а також підвищен-

ня ефективності функціонування організацій через врахування психологічних чинників. Залежно від пріоритетів та напрямів роботи, використовуються різні назви: «психологічна», «соціальна» або «соціально-психологічна» служба. Також в залежності від організаційної структури та підпорядкування служба може носити назву «центр», «лабораторія», «клініка», «бюро» тощо.

Психологічна служба може функціонувати як самостійний підрозділ або як частина організації (наприклад, освітнього, медичного чи правоохоронного закладу). У межах певної галузі вона поділяється на первинні, регіональні та центральні структурні одиниці. Крім практичних підрозділів, до складу служби можуть входити також науково-практичні та методичні підрозділи – інститути, навчальні центри, лабораторії, що забезпечують наукове підґрунтя діяльності служби та підготовку кадрів.

Функціонування психологічної служби може здійснюватися за різними принципами: галузевим, міжгалузевим або проблемно-феноменологічним. В окремих випадках вона може існувати і у формі приватного підприємства, надаючи послуги у сфері практичної психології на договірній основі [1, с. 20].

Особливу роль у системі психологічної підтримки відіграє психологічна служба правоохоронних органів, яка становить специфічний напрям практичної психології. Вона функціонує у Національній поліції, кримінально-виконавчій службі, Національній гвардії, Державній службі України з надзвичайних ситуацій та прикордонній службі. У цих структурах психологи забезпечують психологічне супроводження службової діяльності, професійний відбір кадрів, роботу з особовим складом у кризових умовах.

Крім того, посади практичних психологів запроваджено в окремих підрозділах Служби безпеки України, органах суду, прокуратури, пробації тощо. Деякі правоохоронні структури залучають психологів на договірній основі для вирішення специфічних завдань, зокрема оцінки психоемоційного стану, кризового втручання та профілактики професійного вигорання серед працівників.

Сучасна практична діяльність, особливо у сфері публічного управління та правоохоронних органів, вимагає від психолога не лише високого рівня професійної підготовки, а й наявності особистісних якостей, які дозволяють ефективно працювати в умовах психологічного навантаження, відповідальності та взаємодії з людьми в кризових ситуаціях. У зв'язку з цим особливого значення набуває цілісна система професійного становлення фахівця ще на етапі здобуття вищої освіти. Цей процес має поєднувати засвоєння спеціальних знань та розвиток соціальних компетентностей, що відповідають сучасним викликам і вимогам до професії.

При оголошенні конкурсів на заміщення посад практичних психологів, зокрема у сферах, пов'язаних із забезпеченням державної безпеки, правопорядку чи соціальної підтримки, стейкхолдери встановлюють комплексні вимоги. Окрім освітнього рівня та досвіду, акцент робиться на особистісних характеристиках кандидата. Зокрема, це мотивація до змін, моральна стійкість, високий рівень інтелектуального розвитку, гнучкість мислення, здатність до аналітичної

діяльності та ефективної комунікації. Не менш важливими є самостійність, відповідальність, організованість, стресостійкість, швидкість прийняття рішень у складних умовах, а також прагнення до постійного розвитку.

Ці характеристики мають враховуватись у процесі навчання психологів у закладах вищої освіти. Професійна підготовка має бути орієнтована не тільки на засвоєння фахових знань, а й на розвиток так званих «м'яких навичок» (soft skills), необхідних для ефективного виконання професійної діяльності. До «м'яких навичок», в першу чергу, належать: креативне й критичне мислення, вміння працювати в команді, лідерські якості, організаторські здібності, здатність до переконання, публічного виступу, ведення переговорів, а також ініціативність і вміння адаптуватися до нових умов.

Невід'ємною складовою професійного зростання майбутнього психолога є також формування правової свідомості, яка має закладатися ще під час навчання у виші. Саме правосвідомість забезпечує відповідальне ставлення психолога до виконання службових обов'язків, дотримання етичних принципів та здатність до саморефлексії в процесі роботи.

Таким чином, психологічна служба є невід'ємною частиною системи соціальної, освітньої та безпекової підтримки в Україні. Її багаторівнева структура, гнучка організаційна форма та здатність адаптуватися до потреб конкретних галузей забезпечують ефективну реалізацію практичної психології. Особливої уваги заслуговує діяльність психологів у правоохоронних органах, де від їхньої професійності залежить не лише емоційне благополуччя особового складу, а й ефективність виконання завдань, пов'язаних із безпекою держави та громадян. Подальший розвиток психологічної служби потребує інституційної підтримки, удосконалення підготовки фахівців і впровадження інноваційних підходів до організації психологічної допомоги в різних сферах суспільного життя.

Отже, ефективна діяльність практичного психолога, особливо в правозастосовчій галузі, вимагає не лише фахової підготовки, а й комплексу особистісних якостей та соціальних навичок. Відповідно, заклади вищої освіти мають спрямовувати освітній процес на всебічний розвиток здобувачів, інтегруючи у програми навчальних дисциплін як спеціалізовані знання, так і засоби формування soft skills. Такий підхід дозволить сформувати конкурентоспроможного, адаптивного та відповідального фахівця, здатного ефективно реалізовувати свою діяльність в умовах сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Психологічна служба правоохоронних органів України: навч. посіб. / В. С. Медведєв, О. І. Кудерміна, Д. А. Горбенко. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. 188 с.

Ключові слова: психологічна служба; правова свідомість психолога; професійна підготовка; правозастосовча сфера; правоохоронна діяльність.

Keywords: psychological service; legal consciousness of a psychologist; professional training; law enforcement; law enforcement activities.

ПСИХОЛОГІЯ КОМАНДНОЇ РОБОТИ В ПЕРІОД КРИЗИ

В сучасному світі, що характеризується нестабільністю, кризами різного характеру – економічними, політичними, соціальними чи екологічними – важливість командної роботи в умовах стресу та невизначеності значно зросла. Психологія командної роботи в період кризи стає предметом підвищеної уваги через такі причини: криза як виклик командній ефективності; підтримка ментального здоров'я членів команди; роль лідерства; практичне значення для освіти, економіки та бізнесу. Крім того, сучасний світ характеризується частими кризовими ситуаціями, які впливають на всі сфери життя, включаючи організаційну діяльність. У таких умовах ефективність командної роботи стає критично важливою для досягнення спільних цілей та забезпечення стійкості організацій. Психологічні аспекти командної взаємодії в період кризи потребують глибокого аналізу для розробки ефективних стратегій управління та підтримки команд [2, с. 252].

Командна робота в умовах кризи характеризується підвищеним рівнем стресу, невизначеності та необхідністю швидкого прийняття рішень. Згідно з дослідженнями, котрі у свій час були проведені Інститутом соціальної та політичної психології [3], стресові фактори можуть як негативно впливати на командну динаміку, так і стимулювати розвиток адаптивних механізмів. Психологічна безпека в команді, визначена як відчуття довіри та підтримки серед учасників, є ключовим фактором збереження ефективності в умовах кризи.

У кризових умовах суттєво змінюються як внутрішні, так і зовнішні психологічні процеси, що впливають на функціонування команди. Психологія командної роботи у таких ситуаціях набуває особливого характеру через різке зростання емоційного напруження, дефіцит часу для прийняття рішень та необхідність швидкої адаптації до змін. На цьому фоні активізуються не лише індивідуальні психологічні механізми, але й колективні патерни взаємодії.

Однією з ключових психологічних особливостей є загострення впливу емоційного стану учасників команди на ефективність спільної діяльності. Зростає ймовірність виникнення тривоги, страху, невпевненості у власних діях, що може транслюватися на рівень міжособистісної комунікації. У таких умовах порушення зворотного зв'язку, зниження відкритості в спілкуванні та емоційне закриття окремих членів команди знижують згуртованість колективу. Криза активізує потребу у відчутті безпеки й підтримки [1, с. 79]. Це актуалізує значення довіри між учасниками команди як психологічного ресурсу. Довіра дає змогу знижувати напругу, приймати колективні рішення навіть в умовах обмеженого часу, ефективно делегувати відповідальність та підтримувати позитивну динаміку команди. Порушення ж довіри веде до конфліктів, ізоляції окремих учасників та дезорганізації процесів.

Висока емоційна залученість і швидкоплинність подій у кризовий період стимулюють мобілізацію когнітивних ресурсів: зростає значення інтуїтивного мислення, здатності до гнучкості, переключення уваги та швидкого аналізу ситуації. При цьому загроза виснаження психофізіологічних ресурсів команди є високою, особливо в умовах затяжної або повторної кризи. Поведінка учасників команди нерідко відзначається поляризацією: хтось бере на себе надмірну відповідальність, інші – пасивізуються або демонструють відмову від участі в процесах. У таких випадках особливої ваги набуває неформальна підтримка, а також вміння лідера регулювати емоційний клімат.

Окремої уваги заслуговує явище психологічної адаптації до кризового середовища, яке проявляється як на рівні індивідуального coping-поведінки, так і в формуванні нових моделей взаємодії всередині команди [4]. Ефективні команди розвивають здатність швидко реорганізовувати свою структуру, оптимізувати внутрішні процеси та зберігати функціональність навіть за умов високої невизначеності.

Отже, підсумовуючи варто зазначити, що психологія командної роботи в кризі характеризується зростанням значущості емоційних та комунікативних процесів, підвищенням попиту на підтримку, довіру та гнучкість. Водночас відбувається глибоке переосмислення ролей, норм і стратегій взаємодії, що дозволяє командам або досягти нового рівня розвитку, або, у разі неефективного управління, зазнати дезорганізації. Також, у ситуації високої невизначеності й тиску проявляється потреба в гнучких моделях мислення, швидкому прийнятті рішень та адаптивних стратегіях. Роль лідера значно посилюється – він виступає як джерело стабільності, модератор емоційного клімату і рушійна сила реорганізації. Нарешті, у кризі команда або адаптується й розвивається, формуючи нові ефективні форми співпраці, або ж втрачає функціональність через конфлікти, емоційне вигорання та дезорієнтацію. Тому вивчення й практичне застосування знань про психологічні особливості команд у кризі має не лише теоретичну, а й велике прикладне значення.

Список використаних джерел:

1. Корнута Л. М. Створення психологічної безпеки в команді : роль лідера. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», Т. 1, 2023. С. 252–254.
2. Лозинська Н. Психоемоційні та психосоматичні стани в умовах переживання стресових подій. *Діяльність психолога в умовах війни* : зб. тез Міжнар. студ. конф., 23–24 березня 2023 р. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2023. С. 78–80. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/21484/zbirnik-tez-konferencii_0.pdf
3. Офіційний сайт Національної академії педагогічних наук України. URL: https://naps.gov.ua/ua/structure/institutions/polit_psychology/

4. Collis A. The Power Of A Teamwork Culture: Maximizing Your Strengths. *Forbes*. 2023. URL: <https://surl.li/tdrhshj>

Ключові слова: командна робота, психологія управління, кризова робота, психологічна підтримка, стрес, емоційний інтелект.

Keywords: teamwork, management psychology, crisis work, psychological support, stress, emotional intelligence.

Лісовенко Анна Федорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА НА КРИЗУ ІДЕНТИЧНОСТІ

Сучасне цифрове середовище, зокрема соціальні мережі, онлайн-спільноти та віртуальні простори, стає ключовим чинником у формуванні ідентичності особистості. Однак надмірна цифрова присутність може спричиняти кризу ідентичності [6] – стан, коли людина відчуває розмитість самоусвідомлення, втрату ціннісних орієнтирів і труднощі у самоідентифікації.

У цифрову епоху цей феномен набуває нових форм через: 1) фрагментацію онлайн-ідентичностей (багатопротильність у соцмережах); 2) алгоритмічну маніпуляцію (персоналізований контент формує спотворене самосприйняття); 3) віртуальне віддзеркалення (залежність самооцінки від кількості лайків, коментарів).

Дослідження показують, що 62% користувачів соцмереж відчують труднощі у визначенні «реального Я» через постійну необхідність адаптуватися до різних цифрових масок. Постійне перебування у віртуальному просторі сприяє фрагментації особистості, породжуючи внутрішні конфлікти та дезорієнтацію [12, с. 45].

Криза ідентичності вперше була розглянута в теорії Еріка Еріксона (1968). Вчений визначав ідентичність як результат інтеграції досвіду, цінностей і соціальних ролей. Згідно Еріксону, криза виникає, коли людина не може досягти стабільного самовизначення [6]. У цифровому середовищі цей процес ускладнюється через: гіперстимуляцію різними версіями себе (професійний LinkedIn, розважальний TikTok); швидкі зміни соціальних норм (тренди і нові стандарти поведінки).

Крім того, важливою є концепція «розподіленої ідентичності» [12]. Шеррі Теркл доводить, що цифрове середовище сприяє створенню множинних «Я», які часто суперечать одне одному. Наприклад: конфлікт між реальною і віртуальною ідентичністю (людина веде агресивні дискусії онлайн, але сором'язлива в житті); ефект «порожнього профілю» (онлайн-образ не відповідає внутрішнім переконанням).

Однією з ключових проблем є формування «диджитального альтер его» – онлайн-образу, який часто суперечить реальній ідентичності. Соціальні мережі,

пропонуючи можливість конструювання ідеалізованих версій себе, призводять до порівняльних практик, зниження самооцінки та відчуття неадекватності [14, с. 72]. Крім того, алгоритмічна персоналізація контенту обмежує досвід користувачів, створюючи “фільтровану реальність”, що ускладнює розвиток цілісного світогляду [8, с. 89].

Важливим аспектом є також вплив цифрового середовища на когнітивні функції. Надмірне використання технологій пов’язане зі зменшенням концентрації уваги, поверхневим мисленням і труднощами в рефлексії, що заважає глибокому самопізнанню [5, с. 112]. У підлітковому віці ці фактори можуть призвести до затримки психосоціального розвитку та збільшення тривожності [13, с. 134].

Дослідження показують, що зменшення реальних контактів на користь віртуальних призводить до зниження емоційного інтелекту та ускладнює процес самоідентифікації [9, с. 67]. Людина, яка формує свою ідентичність через фільтри соціальних мереж, часто стикається з когнітивним дисонансом між онлайн-образом і реальною поведінкою. Особливо це помітно в підлітковому віці, коли ідентичність є гнучкою та піддається впливу зовнішніх чинників. Постійне порівняння себе з іншими в інтернеті сприяє виникненню “синдрому упущеної вигоди” (FOMO – fear of missing out), що посилює тривогу та відчуття власної неповноцінності [1; 2; 3, с. 91].

Інтенсивне використання цифрових технологій може призвести до формування поведінкових залежностей, які впливають на структуру ідентичності. Наприклад, постійна потреба у перевірці повідомлень або очікуванні лайків активізує дофамінову систему мозку, створюючи умови для розвитку компульсивної поведінки [4, с. 104]. У таких випадках самооцінка людини починає залежати від зовнішнього схвалення, що робить ідентичність нестійкою та залежною від цифрового середовища.

Крім того, анонімність у мережі може сприяти розмиванню моральних меж. Деіндивідуалізація (втрата відчуття індивідуальності в умовах анонімності) іноді призводить до агресивної поведінки або створення альтернативних ідентичностей, що ускладнює інтеграцію “Я” [11, с. 78].

Незважаючи на ризики, цифровий простір може стати ресурсом для самопізнання та соціальної підтримки. Психологи відзначають, що онлайн-спільноти, присвячені психологічному здоров’ю, дозволяють людям ділитися досвідом і знаходити нові стратегії самореалізації [7, с. 123]. Також технології віртуальної реальності починають використовуватися в терапії для роботи з кризами ідентичності, пропонуючи безпечний простір для експериментів із різними соціальними ролями [10, с. 145], дозволяючи знаходити спільноти за інтересами та отримувати підтримку. Вирішальним завданням стає розвиток цифрової грамотності та критичного мислення для мінімізації ризиків і використання потенціалу технологій.

Серед механізмів впливу цифрового середовища на ідентичність можна виділити:

1. Фрагментація «Я» через мультипрофільність. Так, соціальні мережі вимагають різних масок для різних аудиторій: Instagram – ідеалізоване «Я»; Reddit – анонімне самовираження; LinkedIn – професійна іміджева стратегія. Наслідок, відбувається зниження когнітивної узгодженості та формується відчуття «втраати себе» при переході між ролями.

2. Алгоритмічна ідентичність: формування світогляду через контент. Персоналізовані рекомендації (YouTube, TikTok) обмежують досвід і створюють «фільмовану реальність», що призводить до: а) спрощення ідентичності (людина починає ототожнювати себе з вузькою субкультурою); б) поляризації поглядів (алгоритми підсилюють радикальні думки). Так, дослідження Beem, 2023 показало, що 45% підлітків змінюють політичні погляди під впливом рекомендацій соцмереж.

3. Ефект «цифрового віддзеркалення» (соціальне порівняння). Лайки, репости та коментарі стають джерелом самооцінки, що провокує: по-перше, зовнішнє самовизначення, коли цінність людини залежить від схвалення інших; по-друге, синдром імітатора – страх бути «недостатньо автентичним».

Серед наслідків можна назвати такі форми кризи ідентичності в цифрову еру:

- деперсоналізація – відчуття відчуження від власного образу;
- конформність до трендів – неможливість сформулювати власну думку;
- аномічна ідентичність – відмова від пошуку себе через страх «бути не таким, як усі» (Marcia, J., 1980).

Для профілактики та корекції можна застосовувати такі стратегії:

1. Цифрова гігієна через обмеження мультипрофільності (2-3 соцмережі замість 5-7); регулярний «детокс» від алгоритмічного контенту.

2. Розвиток рефлексивного мислення шляхом ведення щоденника справжніх (не цифрових) емоцій; практики медитації для відновлення зв'язку з реальним «Я».

3. Психологічні інтервенції, а саме когнітивно-поведінкова терапія для подолання залежності від схвалення; тренінги автентичності (вміння відрізнити власні цінності від нав'язаних).

Отже, цифрове середовище трансформує традиційні механізми формування ідентичності, створюючи нові виклики для психічного здоров'я. Криза ідентичності в інтернет-епоху характеризується фрагментацією самосприйняття, алгоритмічною маніпуляцією та залежністю від віртуального схвалення. Подолання цієї кризи вимагає як індивідуальних стратегій самопізнання, так і розробки нових підходів у цифровій психології, розвитку медіаграмотності, критичного мислення і свідомого ставлення до використання технологій.

Список використаних джерел:

1. Лісовенко А. Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності./ *Європейський вибір України, розвиток*

науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів : матер. Міжн.н.-пр. конф. Одеса : «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 303-306.

2. Лісовенко А. Ф., Карасені О. В. Ідентичність особистості у кіберпросторі. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір* : матер. IV між-нар. наук.-практ. конф. Одеса, 2024. С. 104-108.

3. Alt D. College students' academic motivation, media engagement and fear of missing out. *Computers in Human Behavior*. 2015. No. 49. P. 111-119.

4. Andreassen C. S. et al. The relationship between addictive social media use and narcissism. *Psychology of Popular Media Culture*. 2016. Vol. 5(2). P. 166-178.

5. Carr N. *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W. W. Norton & Company, 2010. 276 p.

6. Erikson E. *Identity: Youth and Crisis*. New York : W. W. Norton Company, 1968. 336 p.

7. Naslund J. A. et al. The future of mental health care: Peer-to-peer support and social media. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2016. Vol. 25(2). P. 113-122.

8. Pariser E. *The filter bubble: what the internet is hiding from you* by Eli Pariser. New York: Penguin Press, 2011. 294 p.

9. Przybylski A. K., Weinstein N. Can you connect with me now? How the presence of mobile communication technology influences face-to-face conversation quality. *Journal of Social and Personal Relationships*. 2012. Vol. 30(3). P. 237-246.

10. Riva G. et al. Virtual reality in the treatment of eating and weight disorders. *Psychological Medicine*. 2016. Vol. 46(1). P. 121-133.

11. Suler J. The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*. 2004. Vol. 7(3). P. 321-326.

12. Turkle S. *Alone together: why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books, 2011. 384 p.

13. Twenge J. *iGen: why today's super-connected kids are growing up less rebellious, more tolerant, less happy and completely unprepared for adulthood*. Atria Books, 2017. 352 p.

14. Vogel E. et al. Social Comparison, Social Media, and Self-Esteem. *Psychology of Popular Media Culture*. 2014. Vol. 3(4). P. 206-222.

Ключові слова: криза ідентичності, цифрове середовище, соціальні мережі, самоусвідомлення, алгоритмічна ідентичність.

Keywords: identity crisis, digital environment, social networks, self-awareness, algorithmic identity.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТІЙКОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО ЛІДЕРСТВА У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сучасному світі, що характеризується безпрецедентним рівнем турбулентності та невизначеності, особливого значення набуває проблематика ефективного лідерства в умовах кризових ситуацій. Коли традиційні управлінські підходи демонструють свою обмеженість, саме трансформаційне лідерство постає як потужний інструмент суспільних перетворень та забезпечення національної стійкості. Військові конфлікти, економічні дисбаланси, пандемічні загрози та соціальні трансформації створюють унікальне середовище для дослідження психологічних механізмів лідерства та їхнього впливу на формування колективного імунітету суспільства перед викликами сьогодення.

Трансформаційне лідерство виходить за межі суто управлінської моделі, постаючи як багатовимірний психологічний феномен із потужним соціальним резонансом. Воно забезпечує активізацію колективного потенціалу, кристалізацію спільної ідентичності та системне подолання наслідків кризових ситуацій. Психологічна архітектура такого лідерства визначає здатність очільника ефективно взаємодіяти з послідовниками, впливати на їхні мотиваційні структури, формувати атмосферу взаємної довіри та конструювати консолідоване бачення майбутнього [1, с. 167].

Комплексний аналіз теоретичних концепцій та емпіричних досліджень дозволяє виокремити чотири фундаментальні психологічні компоненти трансформаційного лідерства, що безпосередньо впливають на формування національної згуртованості та стійкості в умовах кризових випробувань.

Когнітивний компонент трансформаційного лідерства представляє собою інтегровану систему знань, ментальних моделей та переконань щодо історичного шляху нації, її культурно-цивілізаційної спадщини, традиційних практик, аксіологічних констант та символічного капіталу. Когнітивна матриця формує цілісний інтерпретаційний фрейм, через який лідер сприймає, аналізує та реконструює соціальну реальність. Сформований когнітивний комплекс функціонує як селективний механізм для оцінювання інформаційних потоків, особливо в контексті дезінформаційних кампаній та психологічних операцій супротивника.

Емоційний компонент охоплює розгалужену систему афективних станів та процесів, пов'язаних із психологічним переживанням приналежності до національної спільноти, що включає спектр патріотичних почуттів: від гордості за історичні та сучасні досягнення нації до емоційної ідентифікації з її символічними репрезентаціями, від емпатійного резонансу з співгромадянами до колективного емоційного реагування на події загальнонаціонального значення.

У кризовому контексті емоційний компонент трансформаційного лідерства стає стрижневим ресурсом для психологічної мобілізації суспільства, забезпечуючи емоційну енергетику, необхідну для консолідованої протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам. Сучасний лідер функціонує як каталізатор суспільних трансформацій та стратегічний коуч, стимулюючи проактивні зміни, забезпечуючи розвиток командного потенціалу та підтримуючи колективну ефективність через психологічне наставництво і мотиваційну фасилітацію [1, с. 168].

Ціннісний компонент трансформаційного лідерства представляє собою інтерналізовану систему національних ідеалів, цінностей та нормативних конструктів, які інтегруються до особистісної аксіологічної матриці лідера. Ціннісний компонент виконує фундаментальну інтегративну функцію, забезпечуючи формування та підтримання соціальної міцності нації через створення спільної нормативно-ціннісної платформи для суспільної взаємодії та колективних ініціатив. Коли лідери не просто декларують, а й живуть згідно з ключовими національними цінностями – такими як свобода, справедливість, суверенність, культурна самобутність – вони демонструють підвищену здатність координувати суспільні зусилля для досягнення стратегічних цілей та системної протидії екзистенційним загрозам.

Ефективна управлінська стратегія цілеспрямовано орієнтується на забезпечення глибинних ціннісних потреб колективу, що органічно стимулює підвищення внутрішньої мотивації, посилює організаційну ідентифікацію та суттєво оптимізує продуктивність діяльності [2, с. 5].

Поведінковий компонент трансформаційного лідерства відображає готовність та спроможність лідера діяти у відповідності до своєї національної ідентичності та в руслі стратегічних національних інтересів. Поведінковий компонент трансформує когнітивні конструкти, емоційні стани та ціннісні орієнтації у конкретні поведінкові патерни, що охоплюють широкий спектр громадянської активності: від електоральної участі до систематичних громадянських ініціатив, від культурних практик, укорінених у національній традиції, до волонтерської діяльності, спрямованої на зміцнення соціального капіталу нації, а в критичних ситуаціях – включно з безпосередньою участю у захисті державного суверенітету від зовнішньої агресії та внутрішньої дестабілізації.

Принципово важливо підкреслити, що всі чотири виокремлені компоненти трансформаційного лідерства – когнітивний, емоційний, ціннісний та поведінковий – функціонують не ізольовано, а в режимі перманентної взаємодії та взаємопідсилення, утворюючи складну самоорганізовану систему. Когнітивний компонент забезпечує раціональне обґрунтування та легітимацію емоційної ідентифікації з нацією; емоційний компонент генерує психологічну енергію, необхідну для інтерналізації та актуалізації національних цінностей; ціннісний компонент створює нормативний фундамент для поведінкових маніфестацій лідерства; а поведінковий компонент, через безпосередню практичну участь у національному житті, рекурсивно підсилює когнітивні, емоційні та ціннісні аспекти лідерської позиції.

Така інтегративна взаємодія компонентів забезпечує формування стійкої психологічної метаструктури, що виконує фундаментальну роль у забезпеченні національної резильєнтності, створюючи психологічну основу для соціальної консолідації, колективної психологічної стійкості, інформаційно-когнітивної безпеки та легітимності державних інституцій в умовах екзистенційних викликів.

Список використаних джерел:

1. Чемерис М. Б. Роль лідерства в трансформації управлінських парадигм в умовах європейської інтеграції. *Трансформація менеджменту в умовах глобальної макроекономічної нестабільності* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених, м. Миколаїв; 19-21 березня 2025 р. Миколаїв : МНАУ, 2025. С. 167-170.

2. Horchakov K. Management Psychology as the Basis for Forming a Successful Management Strategy. *International Conference on Next-Generation Innovations and Sustainability 2025. Futurity Research Publishing*. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14851843>

Ключові слова: трансформаційне лідерство, психологія кризи, колективна стійкість, національна ідентичність, соціальна згуртованість, когнітивні фрейми, емоційна мобілізація, ціннісні орієнтації.

Keywords: transformational leadership, crisis psychology, collective resilience, national identity, social cohesion, cognitive frames, emotional mobilization, value orientations.

Репнова Тетяна Петрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У ПОДОЛАННІ РИГІДНОСТІ МИСЛЕННЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У суспільстві постійно відбуваються процеси економічних, політичних та соціальних перетворень, що вимагають від людини високого рівня адаптивності. Здатність швидко адаптуватися до нових реалій, орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях, співвідносити свою діяльність із культурно-моральними нормами, приймати нові виклики і на цій основі діяти вимагає від учасників освітнього процесу умінь осмисленого пізнання інформації, зокрема, в умовах реформування освіти. Разом з тим, ригідність мислення має деякі особливості та може впливати на розвиток особистості, її адаптацію та потребує відповідних заходів з психологічної корекції та психологічної допомоги педагогічним працівникам.

У науковій психологічній літературі ригідність мислення розглядається такими вченими як: Є. Балабушка, Л. Балецька, Д. Джексон, Р. Кеттелл, С. Кіре-

ева, Л. Котляр, О. Мельничук, І. Ніколаєва, О. Пісоцький, К. Роджерс, С. Стесі, А. Уеллс, Д. Шаріпова, В. Юрченко та інші.

Психічну ригідність найчастіше розглядають як: індивідуальну властивість; характеристику поведінки; елемент підструктури особистості; фактор розвитку травматичного стресового розладу; явище, що посилює негативний вплив психотравмуючої ситуації на психіку людини; рису патопсихологічної особистості. Так, вчені визначають ригідність як рису особистості, що впливає на мислення та мову, інші пізнавальні процеси та визначає спосіб вирішення поставлених завдань. Така сутнісна ознака особистості виявляється у її негнучкості, тобто нездатності вчасно та відповідно до ситуації змінювати власну поведінку, виражати ставлення до речей у перехідному просторі невизначеності, надавати їй моральну оцінку, продукує стан невдоволення і, як наслідок, соціальну дезадаптацію [3, с. 375].

Ригідність мислення є негативною рисою особистості, яка проявляється у невмінні адаптуватися до нових умов, встановлювати соціальні зв'язки з оточуючими, конструктивно комунікувати, самореалізуватися та впливає на почуття справедливості у учасників освітнього процесу. Можна відзначити, що ригідність процесів продукування думок та розуміння пов'язана з особливостями виховання та культурними нормами, а також з емоційно-вольовою, когнітивною та мотиваційною сферами особистості [2, с. 80].

Для подолання ригідності мислення учасників освітнього процесу психологічна допомога має бути спрямована на емоційний, когнітивний, мотиваційний компоненти соціально-психологічної адаптації. Так, розвиток емпатії передбачає покращення розуміння емоцій та почуттів іншої людини. Робота з переконаннями та новим досвідом гнучкого реагування на проблемні ситуації взаємодії допоможуть покращити комунікацію. Робота з новим досвідом, новими задачами сприяє активізації дивергентного мислення, творчого потенціалу. Опора на досвід успішних людей з оточення, авторитетне спілкування, підвищення корпоративної культури. Такі заняття з психологом допоможуть збагаченню самоактуалізації особистості, мають на меті поліпшення адаптації учасників освітнього процесу за рахунок подолання їх ригідності мислення [1, с. 828].

Когнітивна гнучкість допомагає знизити рівень стресу і тривоги, оскільки завдяки гнучкості виробляється стійкість до стресових ситуацій, покращує адаптивність до обставин, що змінюються. Позитивні зміни відбуваються також із почуттям впевненості та самооцінки. Здатність творчо вирішувати різні ситуації зміцнює віру у себе, покращує самооцінку. Завдяки гнучкості покращуються також соціальні зв'язки. Гнучкість дозволяє зрозуміти почуття та емоції інших, сприяє кращому розумінню та співпереживанню. Когнітивна гнучкість сприяє ефективному навчанню та розвитку особистості, покращує її ментальне здоров'я та самопочуття.

Таким чином, психологічна допомога має бути спрямована на продукування змін особистісної ригідності у всіх трьох аспектах, емоційно-вольовому, когні-

тивному та мотиваційному, на розвиток гнучкості мислення, здатність змінювати намічений план дій, керувати власною поведінкою, розширювати адекватні емоційні реакції, підвищувати підвищувати культуру емоцій та почуттів, розвивати здатність мотивовано діяти відповідно до своєї системи цінностей.

Отже, прояви ригідності мислення у учасників освітнього процесу впливають на соціальний статус особистості, її професійне становлення, здатність до домінування чи підпорядкування у соціальному середовищі, на соціальну адаптацію. Психологічна корекція ригідності мислення особистості пов'язана з подоланням стереотипів, які заважають їй сприймати нові знання, виробляти етику та конструктивно комунікувати. Ця особистісна характеристика потребує психологічних впливів для покращення соціально-психологічної адаптації, продуктивної колективної праці учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Репнова Т. П., Кнутова М. В. Емпатія як важливий компонент соціального розвитку особистості та її емоційної культури. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, 26 квіт. 2024 р. / НУ" ОЮА"; за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024. С. 827-829.

2. Репнова Т. П., Удоденко Я. В. Психологічні чинники адаптації до навчання здобувачів освіти в умовах війни. *Пріоритетні напрямки розвитку наукової думки в ХХІ столітті* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки України / ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»» Одеський інститут, Інститут проблем розвитку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 17 травня, 2024 р. Одеса : Лерадрук. С. 80-81.

3. Шаріпова Д. Проблема психічної ригідності у наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 6(43). С. 374–378.

Ключові слова: психологічна ригідність, ригідність мислення, освітній процес, психологічна допомога, когнітивна гнучкість.

Keywords: psychological rigidity, rigidity of thinking, educational process, psychological assistance, cognitive flexibility.

Самара Ольга Євгенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

ВПЛИВ ПОРУШЕНЬ СЕКСУАЛЬНОЇ СФЕРИ НА ЗРОСТАННЯ СУЇЦИДАЛЬНИХ НАСТРОЇВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Сучасні дослідження у галузі клінічної психології та психіатрії дедалі частіше звертаються до проблеми взаємозв'язку сексуального здоров'я та психоемоцій-

ного благополуччя людини, особливо в умовах соціальних, економічних та політичних криз. Проблема суїцидальних настроїв, що загострюється під час кризових ситуацій, потребує комплексного розгляду з урахуванням усіх потенційних факторів впливу, включаючи порушення у сексуальній сфері як важливого компонента особистісного функціонування людини.

Аналіз наукової літератури демонструє виразний зв'язок між станом сексуального здоров'я та ризиком розвитку суїцидальних тенденцій. Порушення сексуальної сфери може виступати не лише як наслідок психологічних розладів, але й як їх предиктор, формуючи замкнене коло патологічних процесів. Наприклад, сексуальні порушення у чоловіків з афективними розладами можуть впливати на сексуальне функціонування їхніх партнерок. Зокрема, спостерігається зниження частоти сексуальних контактів, що призводить до сексуальної фрустрації у жінок [2]. Тривога, щодо сексуальної продуктивності, яка часто спостерігається у чоловіків з сексуальними порушеннями на тлі афективних розладів, створює напружену психологічну атмосферу під час інтимної близькості, що негативно впливає на сексуальне збудження та задоволення у партнерки. Більшість жінок, які перебувають у стосунках з чоловіками з афективними розладами та сексуальними дисфункціями, також повідомляють про погіршення загальної якості комунікації та зниження емоційної близькості, що опосередковано впливає на їхнє сексуальне функціонування [1; 2].

У своїх працях Bancroft і Janssen [6] підкреслюють, що сексуальна дисфункція часто супроводжується зниженням самооцінки, відчуттям безпорадності та соціальної ізоляції, що корелює з підвищеним ризиком суїцидальної поведінки, особливо в періоди життєвих криз.

Клінічна практика свідчить, що порушення сексуальної сфери включають широкий спектр проблем: від органічних дисфункцій до психогенних розладів сексуального бажання, збудження та задоволення. Будь-які з цих порушень можуть суттєво впливати на психоемоційний стан людини, особливо коли накладаються на загальний стресовий фон кризової ситуації. За статистичними даними до 35% пацієнтів з діагнованими сексуальними розладами повідомляють про наявність суїцидальних думок [1; 3]. Біологічні механізми, що лежать в основі цього взаємозв'язку підтверджують, що сексуальна дисфункція часто супроводжується змінами гормонального фону та порушеннями нейротрансмітерної активності, зокрема, серотонінової, окситоцинової та дофамінової систем, які безпосередньо залучені у регуляцію настрою. Саме ці системи виявляються найбільш вразливими в умовах тривалого стресу, характерного для кризових періодів.

Особливої уваги заслуговує аналіз гендерної специфіки взаємозв'язку сексуальних порушень та суїцидальних настроїв. Чоловіки демонструють вищий рівень суїцидальних думок при наявності сексуальних дисфункцій порівняно з жінками, що пояснюється посиленням соціокультурним тиском щодо сексуальної продуктивності. Жінки же частіше переживають психологічний дистрес,

пов'язаний із сексуальними проблемами, у контексті інтимних стосунків, що може суттєво впливати на розвиток депресивної симптоматики та опосередковано підвищувати ризик суїцидальної поведінки.

Кризові ситуації, такі як військові конфлікти, пандемії, економічні кризи, створюють особливі умови, що загострюють вже існуючі сексуальні дисфункції та провокують появу нових. Виділяють декілька ключових механізмів цього впливу: підвищення загального рівня стресу, погіршення фізичного здоров'я, зниження якості інтимних стосунків через тривогу та невизначеність, а також обмеження доступу до медичної та психологічної допомоги. Ці фактори у поєднанні з порушеннями сексуальної сфери створюють підвищений ризик суїцидальних настроїв.

Особливо значущим є взаємозв'язок між травматичним досвідом, сексуальними дисфункціями та суїцидальними тенденціями. Жертви сексуального насильства демонструють у 4-5 разів вищий ризик суїцидальної поведінки порівняно із загальною популяцією, причому цей ризик суттєво зростає в умовах соціальної кризи. Сексуальне насильство охоплює такі дії, як зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, насильницька вагітність, примусова стерилізація, а також інші форми сексуального примусу. Подібні злочини нерідко використовуються як інструмент залякування, репресій або катувань. У контексті воєн, сексуальне насильство може слугувати навмисною тактикою ведення бойових дій, спрямованою на руйнування соціальних зв'язків, дезорганізацію громад та підлив цілісності суспільної структури [4]. Дослідження показують, що досвід сексуального насильства під час військового конфлікту формує особливо складний симптомокомплекс, що включає посттравматичний стресовий розлад, сексуальні дисфункції та хронічну суїцидальну налаштованість, який потребує комплексного терапевтичного підходу.

Сексуальна ідентичність та орієнтація також виступають факторами, що модифікують зв'язок між сексуальними порушеннями та суїцидальними настроями, особливо в умовах кризи [7]. Представники ЛГБТ+ спільноти демонструють підвищену вразливість до розвитку суїцидальних тенденцій при наявності сексуальних проблем, що пояснюється взаємодією стигматизації, дискримінації та обмеженого доступу до спеціалізованої допомоги [1; 8].

Економічні аспекти кризових ситуацій також суттєво впливають на взаємозв'язок сексуальних порушень та суїцидальних настроїв. Безробіття, погіршення матеріального становища, втрата соціального статусу негативно впливають на сексуальну самооцінку та функціонування. Економічна нестабільність корелює як із зростанням кількості сексуальних дисфункцій, так і з підвищенням рівня суїцидальних думок серед населення.

Діагностичні аспекти виявлення взаємозв'язку сексуальних порушень та суїцидальних настроїв потребують особливої уваги в умовах кризи. Традиційні протоколи оцінки суїцидального ризику нерідко оминають питання сексуального здоров'я через їх сенситивність та соціокультурні табу. Ми підкреслюємо

необхідність включення скринінгу сексуальних дисфункцій у комплексну оцінку психоемоційного стану пацієнтів з потенційним суїцидальним ризиком, особливо в періоди соціальних криз.

Терапевтичні стратегії роботи з пацієнтами, що демонструють поєднання сексуальних порушень та суїцидальних тенденцій, також потребують адаптації до умов кризи. Інтегративний підхід передбачає поєднання фармакотерапії, екзистенційної та когнітивно-поведінкової терапії, сексуальної терапії з обов'язковим включенням кризового консультування та роботи з травмою.

У контексті профілактики важливим напрямком стає підвищення обізнаності населення щодо взаємозв'язку сексуального здоров'я та психологічного благополуччя. Просвітницькі програми, спрямовані на дестигматизацію питань сексуального здоров'я, сприяють ранньому зверненню за допомогою та запобіганню розвитку суїцидальних тенденцій.

Особливої уваги заслуговує роль партнерських стосунків у взаємозв'язку сексуальних порушень та суїцидальних настроїв. Якісна комунікація та емоційна підтримка в парі можуть виступати значущим протективним фактором, знижуючи ризик розвитку суїцидальних тенденцій при наявності сексуальних дисфункцій.

Професійна підготовка спеціалістів для роботи з взаємозв'язком сексуальних порушень та суїцидальних настроїв в умовах кризи також потребує особливої уваги. Дослідження Чабана підтверджують, що інтеграція знань з суїцидології та сексології у підготовку психіатрів, психологів та соціальних працівників суттєво підвищує ефективність виявлення та надання допомоги особам з поєднаною проблематикою [5].

Перспективи подальших досліджень взаємозв'язку порушень сексуальної сфери та суїцидальних настроїв у кризових умовах включають: розробку культурно-адаптованих скринінгових інструментів; проведення лонгітюдних досліджень для встановлення причинно-наслідкових зв'язків; вивчення нейробіологічних механізмів взаємозв'язку; оцінку ефективності різних терапевтичних підходів в умовах обмежених ресурсів; інтеграцію технологічних рішень (мобільні додатки, телемедицина) у програми підтримки.

Таким чином, дослідження взаємозв'язку порушень сексуальної сфери та зростання суїцидальних настроїв у кризових умовах демонструє його складний, багатофакторний характер, що потребує міждисциплінарного підходу до діагностики, терапії та профілактики. Розуміння біологічних, психологічних, соціальних та культурних аспектів цього взаємозв'язку дозволяє розробляти ефективні стратегії зниження суїцидального ризику у осіб з сексуальними дисфункціями в умовах соціальних, економічних та політичних криз.

Список використаних джерел:

1. Ворнік Б. М., Криштал В. Є. Сексологія і сексопатологія : підручник. 2-е вид. Київ : ВСВ «Медицина», 2023. 631 с.

2. Сексуальне здоров'я жінки: функція і дисфункція : посібник / Б. М. Ворнік, Т. Ф. Татарчук, О. В. Грищенко та ін. ; за ред. Б. М. Ворніка. Київ : ВСВ «Медицина», 2023. 231 с.

3. Мак-Кеон Р. Суїцидальна поведінка / пер. з англ. І. Куришко ; Ін-т психічного здоров'я УКУ. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 144 с.

4. Царьова І., Голуб, О. «Сексуальне насильство – зброя в умовах воєнного конфлікту». *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 9–14. URL: <https://doi.org/10.31733/2078-3566/2023-6-9-14>

5. Чабан О. С, Хаустова О. О., Омелянович В. Ю. Психічні розлади воєнного часу : монографія. Київ : Видавничий дім Медкнига, 2023. 232 с.

6. Janssen E., Bancroft J. The dual control model of sexual response: a scoping review, 2009–2022. *The Journal of sex research*. 2023. No. 60(7). P. 948–968. URL: <https://doi.org/10.1080/00224499.2023.2219247>

7. Moskowitz D. A., Rendina H. J., Alvarado A., Mustanski B. Demographic and social factors impacting coming out as a sexual minority among Generation-Z teenage boys. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*. 2022. Vol. 9(2). P. 179–189. URL: <https://doi.org/10.1037/sgd0000484>

8. Savin-Williams R. C. Developmental trajectories and milestones of sexual-minority youth. *The Cambridge handbook of sexual development: Childhood and adolescence* / eds. Lamb & J. Gilbert. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. P. 156–179. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2018-33243-008>.

Ключові слова: порушення сексуальної сфери, кризові умови, суїцидальні настрої, сексуальне насильство, сексуальна ідентичність.

Keywords: sexual dysfunction, crisis conditions, suicidal thoughts, sexual violence, sexual identity.

Татьянчиков Андрей Александрович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Психосоматичні розлади є однією з форм прояву психологічного неблагополуччя, коли емоційні та когнітивні процеси впливають на соматичне здоров'я людини. В умовах воєнного конфлікту в Україні спостерігається різке зростання частоти звернень за медичною допомогою із симптомами, які не мають чітко виявленої органічної причини, але пов'язані з психоемоційним навантаженням. Зокрема, йдеться про хронічний біль (головний, абдомінальний, м'язовий), порушення сну, порушення з боку шлунково-кишкового тракту, серцево-судинні прояви (функціональна тахікардія, коливання артеріального тиску) та респіраторні симптоми, що імітують бронхіальну астму чи задишку.

Основою сучасного наукового підходу до розуміння психосоматичних явищ є концепція біопсихосоціальної моделі, яка розглядає здоров'я як результат взаємодії біологічних, психологічних і соціальних чинників. У воєнний період на перший план виходять саме психологічні та соціальні чинники: тривога, втрата близьких, відчуття небезпеки, внутрішнє переміщення, втрата стабільності, порушення базових життєвих структур. Психіка не завжди здатна безпосередньо опрацьовувати та усвідомлювати інтенсивні емоційні переживання – і як наслідок, вони можуть трансформуватися у фізичні симптоми.

На нейропсихологічному рівні цей процес пов'язаний із гіперактивацією системи «загроза – захист» (нейроендокринна вісь НРА – гіпоталамус–гіпофіз–наднирники) та порушенням регуляції вегетативної нервової системи. Тривала або хронічна активація цієї осі спричиняє розбалансування нейрогуморальних процесів, що веде до соматичних порушень. Згідно з дослідженнями, у пацієнтів із психосоматичними проявами часто спостерігається знижений рівень усвідомлення власних емоцій (алекситимія), що значно ускладнює опрацювання травматичного досвіду й сприяє соматизації [2; 4].

У контексті повномасштабної війни в Україні, що супроводжується масовими втратами, загрозою життя, переміщенням мільйонів людей і тривалим перебуванням у невизначеності, стрес набуває як екстремального, так і хронічного характеру. Ці чинники створюють сприятливе підґрунтя для виникнення психосоматичних розладів. Згідно з класичними уявленнями про стрес, сформульованими У. Кенноном і Г. Сельє, тривале психоемоційне навантаження виснажує ресурси організму, що врешті призводить до порушень у роботі внутрішніх органів і систем. Загальний адаптаційний синдром, описаний Г. Сельє, проходить через три послідовні фази – тривоги, стійкості (резистентності) та виснаження. Саме на останній стадії, коли ресурси адаптації вичерпуються, вегетативна нервова система та ендокринна регуляція починають спричиняти комплекс фізичних змін, які й становлять суть психосоматичних проявів.

Під час війни багато громадян України постійно перебувають саме на межі або в стані хронічного виснаження, що є критично небезпечним не лише для психічного, а й для соматичного здоров'я. Особливо це проявляється у людей, які втратили житло, були свідками насильства або втратили близьких. У них значно частіше фіксуються такі симптоми, як головний біль напруження, тахікардія, функціональні порушення травлення, проблеми зі сном або з диханням, які не мають чітко виявленої органічної причини, але є результатом перевантаженої психіки й вегетативної дисрегуляції.

Уточнюючи стресову концепцію, теорія психосоціального стресу, сформульована Ф. Бассінім, акцентує на важливості соціально та особистісно значущих переживань. У цьому підході йдеться не про будь-який стрес, а саме про такий, який викликається суб'єктивно значущими подіями – наприклад, раптовою втратою дому, від'їздом закордон, руйнуванням цінностей чи незворотністю життєвих змін. Саме такі переживання здатні глибоко «вбудовуватися» у

психіку людини, активуючи фізіологічні механізми і призводячи до стійких психосоматичних проявів. Нemoжливість адекватно прожити або «перетравити» ці події створює ризик соматизації – тобто перенесення емоційного болю на тілесний рівень [3].

У контексті війни психосоматичні симптоми часто стають неусвідомленим способом психологічного захисту – зокрема, витіснення й соматизації. Вони дають змогу людині уникати свідомого переживання болючих емоцій або трагічних спогадів, що загрожують стабільності її психіки. Водночас, соматичний симптом часто легітимізується культурно й соціально, тоді як прояви психічного розладу можуть бути стигматизовані, що робить соматичну мову більш прийнятною формою вираження внутрішнього конфлікту.

Особливо уразливими до таких реакцій є діти, підлітки та жінки – групи, які демонструють вищий рівень афективного реагування та чутливість до міжособистісного контексту. У дослідженнях зафіксовано, що під час воєнного конфлікту в дітей спостерігається зростання симптомів енурезу, болю в животі, функціональних порушень сну, що корелює з рівнем тривоги та досвідом втрати [5]. У дорослого населення найбільш типові психосоматичні прояви – гіпертонічні кризи, порушення серцевого ритму, фіброміалгія, хронічна втома.

У клінічній практиці це створює додаткові труднощі в диференціальній діагностиці та потребує міждисциплінарного підходу. Психологи й психотерапевти, які працюють з такими пацієнтами, мають враховувати контекст війни як ключовий стресогенний чинник. Ефективним інструментом стає психоедукація, спрямована на підвищення емоційної обізнаності, а також тілесно-орієнтовані підходи, когнітивно-поведінкова терапія та інтервенції, засновані на майндфулнес.

Важливим є також впровадження системного психосоціального супроводу населення, яке зазнало травматичного досвіду, а також розвиток профілактичних програм на рівні громад. Проблема психосоматичних розладів у період війни виходить за межі суто медичної або психологічної площини – вона є викликом для всієї системи охорони здоров'я та соціальної політики.

Таким чином, війна, як хронічна психотравматична ситуація, запускає механізми психосоматичної реакції, які ґрунтуються на пригніченій тривозі, неможливості вербалізації емоцій і соціокультурній детермінованості вираження страждання. Для ефективної допомоги постраждалому населенню необхідно поєднувати наукове розуміння психосоматики, емпатію та міждисциплінарну співпрацю.

Список використаних джерел:

1. Грузинська І. М. Проблема емоційного реагування на стресові ситуації в умовах воєнного стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2022. Вип. 2(21). С. 97-107.

2. Завязкіна Н., Ведмеденко, А. Алекситимія як чинник соматизації психологічних проблем. *Проблеми сучасної психології*. 2020. Вип. 50. С. 11–30.

3. Лукомська С. О. Розлади, зумовлені стресом і травмою: інтегративний підхід. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т.14. Вип. С. 187–198.
4. Хаустова О. О. Нейроімуноендокринологія: сучасний погляд на психосоматичний діалог людини зі стресом. *Ліки України*. 2017. № 1(207). С. 10–16.
5. Ibrahim K. The development-based taxonomy of stressors and traumas: an initial empirical validation. *Psychology*. Vol. 12. P. 1575-1614.

Ключові слова: психосоматичні розлади, травматичний стрес, воєнний конфлікт, соматизація, біопсихосоціальна модель, алекситимія.

Keywords: psychosomatic disorders, traumatic stress, military conflict, somatization, biopsychosocial model, alexithymia.

Ташматов Вячеслав Абдуллайович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент*

РОДИНА ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Сім'ї й шлюбу присвячено безліч досліджень зі стародавності до наших днів. Ще античні мислителі обґрунтовували свої погляди на шлюб і сім'ю, критикували типи родини свого часу й висували проекти їх перетворення. Наука має у своєму розпорядженні велику й достовірну інформацію про характер сімейних взаємовідносин в історії розвитку суспільства. Сім'я переходила від нижчої форми до вищої, відповідно тому як суспільство піднімалося по щаблях свого розвитку [1, с. 10-14.].

На теперішній час в різних соціокультурних групах розуміння родини та її членів, як соціальної цінності різняться. Наприклад в країнах ісламського світу та країнах, де головною релігією є християнство, існує векторальне ставлення до питання рівності в шлюбних відносинах. В деяких племенах Африки та в Непалі взагалі існують полігамні матріархальні родини. «Батьком» усієї нації та особисто кожного в Північній Кореї взагалі вважається керівник місцевої комуністичної партії. Але при цьому необхідно зазначити, що саме родина є глибинною основою будь-якого сучасного суспільства, незважаючи на економічний устрій або ідеологічну складову.

Родина – це не лише спільнота людей, пов'язаних кров'ю. Це основа нашого існування, що надихає, підтримує і формує нас. У складний час, коли світ змінюється, як ніколи важливо цінувати той зв'язок, який у нас є з близькими. Вести діалоги, підтримувати один одного, ділитися радіщами та проблемами – це все те, що робить родину важливою частиною нашого життя. Справжнє розуміння важливості родини допоможе нам зберегти ці цінності на протязі поколінь.

Цікаві думки про родину висловлював і засновник Логотерапії Віктор Франкл. У своїй книзі “Людина в пошуках сенсу” він писав, що любов дозволяє побачити

унікальність і потенціал іншої особи, навіть тоді, коли ця людина сама їх не бачить. У контексті родини, це означає взаємопідтримку, турботу та розуміння, справжня любов є найглибшим способом усвідомлення іншої людини. Франкл підкреслював важливість відповідальності за близьких людей. У родинних стосунках він бачив можливість реалізувати свою свободу вибору через турботу про інших, навіть у складних обставинах. Його думки про коханих людей і зв'язок з ними допомагали пережити неймовірні особистісні труднощі під час перебування в концтаборах. Він писав: “Людина, яка знає, заради чого вона живе, може витримати майже будь-яке «як».” Для нього родина і любов до неї були таким “заради чого”.

Родинні стосунки є платформою для передачі цінностей і сенсу між поколіннями. Він показував важливість виховання дітей у душі любові, поваги та усвідомлення сенсу життя.

Потрібно визнавати, що конфлікти в родині неминучі, але вони можуть стати можливістю для зростання та глибшого розуміння одне одного. Він вважав, що важливо не уникати труднощів, а вчитися з ними справлятися з любов'ю та відповідальністю. Таким чином, ми бачимо у родинних стосунках не лише джерело радості й підтримки, а й ключову сферу, в якій людина може знайти і реалізувати ціннісний сенс свого життя. Цінність для людини, позначає належне та бажане. Цінність належить до психічних об'єктів, а її джерелом є наші бажання, інтереси, почуття, ставлення [2, с.707].

Цінність родини також наводить видатна екзистенціальна психологиня та психотерапевтка Едіт Іва Егер, яка акцентувала на таких аспектах сімейних цінностей:

1. Любов і підтримка як основа сім'ї. Сім'я – це місце, де людина має відчувати безумовну любов і прийняття. Вона вважала, що любов у родині повинна бути основою для розвитку кожного її члена, надаючи сили долати життєві труднощі.

2. Сім'я як простір для зростання. Здорові сімейні стосунки дають людині можливість розвиватися, відчувати себе цінною і впевненою. Сім'я повинна створювати умови для самопізнання та реалізації потенціалу.

3. Сила прощення. Один із ключових принципів у її вченні – важливість прощення, зокрема у сімейних стосунках. Тримати образи чи жити минулим – це шлях до саморуйнування. Натомість прощення звільняє людину і дає можливість будувати кращі стосунки.

4. Виховання через приклад. Найкращий спосіб навчити дітей сімейних цінностей – це демонструвати їх у своїй поведінці, важливості поваги, відкритості та чесності між членами сім'ї.

5. Повага до індивідуальності. Важливо визнавати унікальність кожного члена сім'ї. У здорових стосунках має бути баланс між підтримкою спільних цінностей і визнанням особистих потреб та бажань.

6. Сім'я як джерело сили в складні часи. Подібно до Віктора Франкла, Едіт згадувала, що думки про рідних і їхня підтримка допомагали їй пережити найскладніші моменти у концтаборах. Вона вірила, що зв'язок із сім'єю дає сили навіть у найтемніші часи.

7. Сімейні стосунки як практика співчуття. У сім'ї важливо не лише висловлювати любов, а й активно практикувати співчуття – вміти слухати, розуміти та приймати один одного.

Едіт Егер бачила сімейні цінності як основу для побудови щасливого життя, наголошуючи на важливості любові, прощення, підтримки та взаємоповаги. Вона вчила, що навіть через біль і втрати можна знайти спосіб зцілитися і побудувати міцніші родинні стосунки.

Відома американська психотерапевтка психоаналітичної школи Лінда Берг-Кросс, у своїй праці «Терапія подружніх пар», зазначила важливість існування інституту родини та шлюбу в розвитку людства. На відміну від логотерапії, Берг-Кросс не говорить про сенс страждання, як екзистенційний елемент існування родини, а тільки про особистісне зростання в шлюбі.

За її словами, з розвитком шлюбу та стосунків виникає особисте зростання партнерів. Цей процес частково відбувається паралельно зростанню духовності кожного з партнерів. І саме шлюб може стимулювати цю остаточну мету розвитку людини.

Духовність можна охарактеризувати як трансцендентне розуміння сенсу та мети в житті. Це бажання посилити свій об'єктивний досвід з вірою. Філософські системи можуть направляти та підтримувати у складних кризах життя.

Духовність тут розглядається як завдання когнітивного розвитку, що стоїть перед дорослою людиною. Якщо людина вирішує проблеми нижчого рівня, тобто завдання формування особистої ідентичності та близькості, то пріоритет надається спектру духовного розвитку як найважливішого особистісного завдання. Коли все відбувається належним чином, у людини з'являється бажання зрозуміти більш глибокі цілі свого життя, ніж матеріальні придбання та тілесні задоволення.

Незважаючи на те, що духовне зростання – це особиста справа людини, духовно розвинені люди відрізняються чимось спільним. Вони готові йти на компроміс, мати широкі погляди і не підкоряються догмам. Тут ми можемо поговорити про відданість ідеалам. Духовно розвиненна людина враховує життя в ширшій палітрі тонких відтінків. Безумовні судження – чорно-білі, правильні та неправильні – здаються штучними. Різні суперечки, компроміси та кризи у подружньому житті допомагають людям досягти більш глибокого розуміння, ледве помітних рівнів цього розуміння.

Шлюб, який триває більше одного року, являє собою ряд унікальних способів для духовних відкриттів та розвитку. Звичайно, лише сама цінність життя може виявити сенс життя. Але подружжя здатний допомогти людині рухатися по шляху само знання або захистити людину від тих способів, які дуже спокусливі, але можуть забрати в неправильному напрямку [3, р. 475-476].

Список використаних джерел:

1. Бунас А. А. Особливості зв'язку ціннісних орієнтацій та часової перспективи молоді західної України. *Журнал психологічних досліджень*. 2018. № 24(7).

2. Франкл В. Лікар і душа. Основи логотерапії. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 199 с.

3. Linda Berg-Cross couples therapy the havorth clinical practice. New York – London : Oxford. 2004. 528 p.

Ключові слова: сім'я, духовне зростання, особистісні стосунки, сенс життя, страждання.

Keywords: family, spiritual growth, personal relationships, the meaning of life, suffering.

Третякова Тетяна Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри психології, кандидат політичних, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРУ В БІЗНЕС-УПРАВЛІННІ

Актуальність даної теми важко перебільшити, оскільки в сучасному світі бізнесу, де цифрові технології стрімко змінюють правила гри, залишається незмінним один фундаментальний чинник – людина.

Сфера бізнесу – це не лише про ефективність, але й про людяність. У центрі будь-якого успішного бізнес-процесу – людина з її цінностями, емоціями, мотивацією. Усвідомлення психологічних механізмів допомагає створювати стійкі, адаптивні та здорові соціальні спільноти і організації. Тож варто пам'ятати: інвестиції в психологічний добробут працівників – це інвестиції у стійкий успіх бізнесу.

Науково-практичне осмислення галузі психології управління бізнесом акцентує увагу на наступній проблематиці: дослідження поведінки людей у контексті економічної діяльності, прийняття рішень, мотивації, стресу, взаємодії та організаційної культури.

Мотивація є центральним поняттям у психології праці. Вона може бути зовнішньою – фінансові стимули, кар'єрний ріст, соціальне визнання; або внутрішньою – задоволення від самого процесу, відчуття значущості, самореалізація. Теорії Маслоу, Герцберга, МакКлелланда дають змогу глибше зрозуміти різні типи потреб і спонук. Успішні компанії розробляють мотиваційні програми, що поєднують обидва типи стимулів [1].

Емоційний інтелект (EI) – це здатність розпізнавати, розуміти і керувати емоціями – як власними, так і чужими. Керівники з високим EI краще справляються з конфліктами, будують здорову корпоративну культуру і знижують рівень стресу в команді. У контексті бізнесу, де комунікація є ключовою, емоційна компетентність має стратегічне значення.

Позитивний психологічний клімат у колективі підвищує задоволення працею, знижує плинність кадрів і сприяє інноваційності. Корпоративна культура,

яка підтримує відкритість, повагу та розвиток, створює умови для формування довіри та командної згуртованості. Організаційна психологія досліджує, як змінювати ці умови на користь працівників та бізнесу.

Розуміння поведінки споживача як об'єкту психології та суб'єкту сфери бізнесу, оскільки успішний бізнес завжди розуміє свого клієнта. Поведінкова економіка й маркетингова психологія досліджують, як споживачі приймають рішення, що впливає на їх вибір, як формується лояльність. Це дозволяє бізнесу адаптувати продукти, сервіси та комунікацію до реальних потреб ринку.

Також варто виокремити саме психологічні аспекти управлінських функцій бізнес-сфери, які базуються на природі людини.

Управління в бізнесі включає низку функцій: планування, організація, мотивація, контроль і прийняття рішень. Кожна з них має психологічний вимір. Наприклад, ефективне планування потребує розуміння когнітивних процесів, таких як увага, пам'ять і прогнозування. Організація праці залежить від соціальної динаміки в колективі, довіри та розподілу ролей. Мотивація персоналу, як уже зазначалося, базується на глибокому розумінні потреб і індивідуальних особливостей. Контроль ефективності вимагає делікатного балансу між авторитарністю і підтримкою. Прийняття рішень значною мірою ґрунтується на психологічних установках, інтуїції та досвіді. Таким чином, управлінські функції невідривні від психологічного підґрунтя, і їх ефективність значною мірою залежить від рівня психологічної обізнаності керівника.

Вищеозначене підкреслює, що людський фактор ніколи не втратить своєї актуальності, бо скільки б не було автоматизації, алгоритмів і штучного інтелекту – людина залишається джерелом сенсів, рішень і цінностей, що детерміновано наступними психологічними аспектами природи людини.

Емоції, інтуїція та мораль – це те, чого машини не відчувають. Люди здатні співпереживати, обирати не найефективніше, але найлюдяніше рішення, шукати сенс, а не лише вигоду.

Креативність – жоден алгоритм не може повністю замінити унікальне бачення світу, яке є у кожної особистості. Нові ідеї, прориви, натхнення – все це від людини.

Соціальні взаємодії – довіра, лояльність, натхнення – це не про роботів. Бізнес, як і життя, тримається на людських відносинах.

Адаптивність – люди здатні діяти в умовах невизначеності, змінювати правила, перевинаходити себе. Людський розум – це найкращий механізм виживання в складному світі.

Відповідальність – лише людина може брати відповідальність за рішення, які змінюють життя інших. І це – основа етики, права, лідерства.

Тому, хоч би як технології вдосконалювалися, людський фактор завжди буде в центрі – як серце всіх процесів. Бізнес без людини – це просто система, яка не здатна жити самостійно.

Список використаних джерел:

1. Shan M. J. Role of Psychology in Business Management. *LinkedIn Articles*. 2023. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/role-psychology-business-management-muhammed-shan-mj>

Ключові слова: людський фактор, бізнес-управління, мотивація, психологія праці, емоційний інтелект, корпоративна культура, поведінка споживача.

Keywords: human factor, business management, motivation, work psychology, emotional intelligence, corporate culture, consumer behavior.

Шмаленко Юлія Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент*

ПСИХОТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тривалий воєнний стан в Україні створює значне психологічне навантаження на всі верстви населення, особливо на молодь, яка переживає додатковий стрес через необхідність адаптації до навчання в нестабільних умовах, невизначеність щодо майбутнього, втрату звичного способу життя та безпосередню загрозу безпеці [1]. В цих умовах актуалізується потреба у впровадженні ефективних технологій соціально-психологічної підтримки, здатних забезпечити збереження психічного здоров'я та формування психологічної стійкості особистості.

Одним із дієвих інструментів такої підтримки виступають психотренінгові технології, що поєднують теоретичні знання з практичною орієнтованістю та інтерактивними методами роботи. Психологічний тренінг є системою активних методів навчання та психологічного впливу, спрямованих на розвиток особистісних якостей, поведінкових характеристик, адаптаційних можливостей людини, а також стратегій її поведінки [2, с. 55].

На базі Національного університету «Одеська юридична академія» з березня 2024 року активно функціонує психотренінговий напрям Лабораторії практичної та прикладної психології, основними завданнями якого є: розвиток у здобувачів вищої освіти умінь розробляти та реалізовувати тренінгові програми; формування у учасників освітнього процесу стресостійкості та навичок подолання стресу; розвиток позитивного мислення та орієнтації на здоровий спосіб життя.

Особливу увагу в рамках психотренінгового напрямку приділено впровадженню методики «Рівний-Рівному», яка передбачає передачу знань та формування навичок від однолітків до однолітків. Така форма роботи має низку переваг, зокрема: зниження психологічних бар'єрів між учасниками та тренерами; вико-

ристання спільної системи комунікації, зрозумілої для учасників; формування довірливої атмосфери, що сприяє більш відкритому обговоренню складних питань; набуття практичного досвіду тренерської роботи здобувачами-психологами [3].

Протягом всього періоду існування лабораторії було реалізовано понад 70 різноформатних заходів, серед яких значну частину становили тренінги з подолання тривожності в умовах війни, саморегуляції агресивних станів, розвитку комунікативних навичок, стресостійкості та командоутворення.

Особливої значущості набула реалізація програми «Психічне здоров'я та соціо-емоційна підтримка», впроваджена за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Міністерства закордонних справ Німеччини. У рамках цієї програми проведено низку тренінгів «Ментальний GPS» для здобувачів різних факультетів, що допомогли учасникам опанувати навички управління стресом, розвинути психологічну резильєнтність та засвоїти ефективні стратегії соціо-емоційної підтримки.

Емпіричні спостереження та зворотний зв'язок від учасників тренінгів свідчать про позитивні зміни в їхньому психоемоційному стані. Зокрема, у здобувачів відзначається: підвищення рівня суб'єктивного благополуччя; розвиток навичок емоційної саморегуляції; формування більш ефективних копінг-стратегій; покращення комунікативних навичок; підвищення рівня психологічної резильєнтності.

Цінним досвідом став міждисциплінарний підхід до реалізації тренінгових програм. Так, здобувачі різних спеціальностей (психологи, правники, політологи) мали можливість взаємодіяти в єдиному психологічному просторі, що сприяло розширенню професійного світогляду та формуванню більш цілісного бачення проблем.

Важливо зазначити, що в умовах надзвичайних ситуацій психотренінгові технології виконують не лише підтримувальну, а й превентивну функцію, допомагаючи учасникам розвивати ресурси та компетенції, необхідні для подолання майбутніх життєвих труднощів. Подолання наслідків травматизації передбачає не лише реабілітаційні зусилля, спрямовані на відновлення попереднього психологічного стану людини, а й реадaptaційні, що сприяють трансформації особистості, її зростанню [4].

Психотренінгові технології є ефективним інструментом соціально-психологічної підтримки молоді в умовах воєнного стану, оскільки забезпечують комплексний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості. Програми психічного здоров'я та соціо-емоційної підтримки сприяють розвитку особистісних ресурсів та резильєнтності як важливих факторів подолання кризових станів [5]. Тренінгова робота в умовах закладу вищої освіти виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує психологічну підтримку учасників, з іншого – сприяє професійному становленню майбутніх психологів через набуття практичного досвіду тренерської діяльності. Методика «Рівний-Рівному»

створює особливо сприятливі умови для розвитку психологічних компетенцій молоді, оскільки базується на принципах доступності, зрозумілості та релевантності інформації. Подальші перспективи досліджень пов'язані з розробкою спеціалізованих тренінгових програм для різних категорій населення, що зазнали травматичного впливу воєнних дій, та оцінкою їх довгострокової ефективності.

Список використаних джерел:

1. Єфтені Н. М., Шмаленко Ю. І. Вплив політичних конфліктів на цінності та ідентичність громадян України. *Габітус*. 2024. № 62. С. 224-229. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.62.40>
2. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : монографія : У 2-х т. Т. I : *Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності*. Донецьк : ДЮІ, 2008. 240 с.
3. Solomon P. Peer Support/Peer Provided Services Underlying Processes, Benefits, and Critical Ingredients. *Psychiatric Rehabilitation Journal*. 2004. Vol. 27(4). P. 392–401. URL: <https://doi.org/10.2975/27.2004.392.401>
4. Calhoun C. D. et al. The Role of Social Support in Coping with Psychological Trauma: An Integrated Biopsychosocial Model for Posttraumatic Stress Recovery. *The Psychiatric quarterly*. 2022. Vol. 93(4). P. 949–970. URL: <https://doi.org/10.1007/s11126-022-10003-w>
5. Джежик О. В., Цільмак О. М. Основні напрями психологічної підтримки учасників освітнього процесу. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 823-825. URL: <https://hdl.handle.net/11300/28284>

Ключові слова: психотренінгові технології, соціально-психологічна підтримка, воєнний стан, методика «Рівний-Рівному», резильєнтність, молодь.

Keywords: psychotraining technologies, socio-psychological support, martial law, “Peer-to-Peer” methodology, resilience, youth.

Папінян Вікторія Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри психології*

ВПЛИВ ДИСТРЕСУ НА КОГНІТИВНІ ФУНКЦІЇ ЛЮДИНИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕННЯ

Дослідження впливу стресу на когнітивні функції є актуальною темою сучасної науки. У цій статті розглядаються наукові дослідження впливу дистресу на пізнавальні функції людини. Дослідження показує, як стресфактори впливають

на такі когнітивні функції, як увага, пам'ять та безпосередньо прийняття рішень. Встановлено, що стрес має як позитивний, так і негативний вплив на настрій залежно від його часу, інтенсивності та індивідуальних особливостей. Крім того, у цій статті обговорюються способи пом'якшення впливу стресу на когнітивні функції та пропонуються шляхи подальших досліджень у цій галузі.

Тривога впливає на багато аспектів роботи центральної нервової системи мозку та психології. Однією з таких сфер є увага. Тривога впливає на здатність людей концентруватися, ускладнюючи зосередження на завданнях або ситуаціях. Це може призвести до зниження продуктивності та збільшення навантаження на доручені завдання. Емоції також впливають на пам'ять.

Під впливом стресу можуть виникнути значні порушення психічних функцій, які впливають на різні сторони мислення та роботу мозку. Однією з таких сфер є увага. Тривога впливає на здатність людини концентруватися, ускладнюючи її зосередження на певних завданнях або інформації. Це може призвести до зниження продуктивності та збільшення кількості помилок у виконанні завдань. На пам'ять також впливає стрес. Дослідження показують, що під час стресових ситуацій процеси сприйняття інформації та запам'ятовування можуть бути порушені. Навіть природні механізми пам'яті можуть бути складними, що призводить до забудькуватості або нездатності точно обробляти інформацію.

Не життєва подія викликає у нас стрес (зміна роботи, місця проживання, розрив стосунків тощо), а втрата будь-якої сфери життя, пов'язаної з нею – втрата статусу, гроші, влада, зміна звичайних обставин, втрата робочого приладдя, втрата самоповаги тощо, зміна його звичного способу життя та випадки застоювання надмірної сили викликають занепокоєння. Причиною стресу часто є неприємні події, особливо якщо вони несподівані та поза нашим контролем. Ми відчуваємо стрес, коли перебуваємо в ситуаціях невизначеності або двозначності, коли стикаємося з міжособистісними конфліктами. Але навіть у повсякденному житті ми піддаємося більшому стресу, ніж ми думаємо. [2, с. 12].

Усі ці звичайні дрібні повсякденні події можуть викликати фізіологічну реакцію: переляк, сухість у роті, прискорене серцебиття, серцебиття, пітливість. Нам стає важко зосередитися на чомусь, що не має відношення до пережитої події, і постійно повертаємося до того, про що думаємо. Стрес руйнує нашу імунну систему, роблячи нас сприйнятливими до інфекцій.

Депресія, занепокоєння, тривога, гостинність, деградація імунної системи, що призводить до низки інфекцій, від застуди та герпесу до різних видів раку, не повністю поглинаються патологіями, які пов'язані з аутоімунними захворюваннями, такими як ревматоїдний артрит або мультиплікативний склероз.

Стресори інтенсивні та неминучі, поступово наростаючі. Наприклад, навіть один епізод надзвичайного стресу, викликаного трагедією, може призвести до серйозної хвороби і навіть смерті. Найпоширенішою є ситуація, коли людина захворіла через наслідки звичайних стресових подій. Наприклад: має бути захист магістерської, потім зривається заплановане весілля... Як результат – дуже сер-

йозний грип. Саме вплив хронічного стресу, зокрема, пояснює добре відому залежність між соціальним класом і очікуваною тривалістю життя: багаті та освічені в середньому живуть довше та здоровіше, ніж бідні та неосвічені. Спочатку поняття стресу виникло у фізіології для опису специфічної реакції організму («загальний адаптаційний синдром») у відповідь на будь-який несприятливий вплив [3, с. 45].

Кожна нова життєва ситуація стимулює розумову активність людини, щоб зрозуміти, наскільки це довго і небезпечно. Кожен думає: «Чи комфортно мені?» «Якщо так, то якою мірою?» Наступним кроком є порівняння власної здатності людини справлятися зі стресом і вимогами екстремальної ситуації. Стрес починається, коли людина усвідомлює, що ситуація (реальна чи уявна) становить фізичну чи психічну загрозу (первинна оцінка) і усвідомлює, як ефективно реагувати на ці події (вторинна оцінка не в змозі [4, с. 67].

Стрес можна контролювати, якщо людина змінить значення події до рівня, коли воно більше не загрожує їй, і використовує творчі методи для усунення або нейтралізації відчуття загрози. Здатність і здатність особистості справлятися з екстремальною ситуацією залежить від ресурсу, який залежить від особливостей центральної нервової системи, темпераменту, адаптації, навченого програмування та різних способів організації. форми діяльності, риси характеру. Оцінка ефективності власної поведінки та власних реакцій на настання певних подій називається самоефективністю, яка визначається як прояв компетентності та вміння справлятися зі стресом.

Р. Лазарус розрізняв три типи оцінки стресу: 1) травматична втрата когось або чогось особисто важливого (смерть, тривале розлука, втрата роботи, здоров'я тощо); 2) оцінка ризику, коли ситуація вимагає, щоб індивід мав більше ресурсів для подолання, ніж він має; 3) оцінити складність завдання (проблеми), його відповідальність і ризику.

Стрес можна переоцінити в процесі зв'язування пристосувальних реакцій організму як індикатора ефективності подолання ситуації і коригування відповідного психофізіологічного настрою до повного усунення стресу. На оцінку події як стресової впливають емоції, викликані стресовою ситуацією, невизначеність, пов'язана з відсутністю інформації для оцінки події, важливість події для людини (або інших), її важливість для продуктивності та кінцевий результат [3, с. 39].

Емоційність є важливим механізмом адаптаційних процесів, який або сприяє, або перешкоджає процесу навчання. Емоційна обробка відбувається наступними способами: 1) емоції діють як ранній сигнал попередження про небезпеку. Вони є основою емоційної пам'яті про страждання жертви. Незабутнє враження від таких подій складається з емоцій; 2) емоції регулюють поведінку, а увага впливає на функції. Емоційна оцінка ситуації переорієнтовує увагу на те, що є найбільш загрозливим; 3) емоції впливають на процес аналізу завдання, який можна перервати і перевести на практичні дії відповідно до нових вимог ситуа-

ції. Надмірно сильні емоції заважають гнучкій тактиці та уважності під час прийняття рішень; 4) мотивуючим фактором можуть бути емоції [2, с. 12].

Приємні чи неприємні емоції заохочують копіювати або придушувати їх і стимулюють поведінку для управління, запобігання, пом'якшення або зменшення внутрішнього стресу. Невизначеність – це стан, який породжує психофізіологічну напругу і бажання відійти від неї. Це може бути ймовірність події або непередбачуваність часу. Невизначеність також може бути пов'язана з потребою в більших знаннях і здатності запобігти або усунути загрозу.

Отже, подолання тривоги залежить від здатності людини передбачати розвиток загрозової події, контролювати свої реакції на ситуації, осмислювати ситуації та заповнювати відсутню інформацію своєю уявою.

Список використаних джерел:

1. Крайнюк В. М. Механізми формування стресостійкості особистості. *Вісник Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2004. № 7. С. 155-162.
2. Мигаль Г. В., Протасенко О. Ф. Стресостійкість людини-оператора. Методи підвищення стресостійкості. *Відкриті інформаційні та комп'ютерні інтегровані технології*. 2008. № 39. С. 248-252.
3. Харченко Д. М. Психосоматичні розлади. Теорії, методи діагностики, результати досліджень: навч. посіб. Київ : Видавництво «Слово». 2017. 278 с.

Ключові слова: стрес, дістрес, тривога, когнітивна сфера, емоційність, психосоматичні розлади.

Keywords: stress, distress, anxiety, cognitive sphere, emotionality, psychosomatic disorders.

СЕКЦІЯ 21.

ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ, ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА УКРАЇНИ

***Керівник секції:** доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент Примаченко Іван Федорович*

***Секретар секції:** асистент кафедри економіки та менеджменту
Калмикова Наталя Юріївна*

Кібік Ольга Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ В ПРОЦЕСІ БЕЗПЕЧНОГО СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Динамічні зміни охоплюють економічну, політичну, технологічну, соціальну та інші сфери життєдіяльності сучасних суспільств. Трансформації супроводжуються новими можливостями і значними ризиками, включаючи економічну нестабільність, кіберзагрози та соціальні потрясіння. Організаційно-економічне забезпечення управління змінами є системним інструментом досягнення бажаного рівня сталості й безпеки.

В Україні, де війна з 2022 р. спричинила безпрецедентні виклики, управління змінами набуває особливого значення для забезпечення безпечного суспільного розвитку внаслідок кількох передумов, зокрема таких:

В Україні, де війна з 2022 р. спричинила безпрецедентні виклики, управління змінами набуває особливого значення для забезпечення безпечного суспільного розвитку внаслідок кількох передумов, зокрема таких:

1. Порушення стабільності та безпеки. Війна призвела до значних порушень у стабільності суспільства, економіки та інфраструктури. За даними Світового банку, ВВП України у 2022 р. скоротився на 28,8% через повномасштабне вторгнення росії, що стало найбільшим спадом в історії країни. У 2023 р. економіка зросла на 5,3%, але у 2024 р. зростання сповільнилося до 3,2%, а прогноз на 2025 р/ становить лише 2% через пошкодження інфраструктури та енергетичні кризи [1]. Це вимагає негайного реагування та адаптації всіх рівнів управлінських структур для забезпечення безпеки громадян та збереження життєво важливих функцій держави.

2. Зміни в економічних умовах, що потребує перебудови економічних стратегій і механізмів. Для забезпечення стабільного економічного розвитку необхідно

впроваджувати нові методи управління змінами, зокрема в енергетичній, промисловій та аграрній сферах.

3. Масова мобілізація ресурсів і сил для підтримки обороноздатності та відновлення країни вимагає швидких і ефективних змін в управлінських процесах, координації дій між державними органами, громадськими організаціями та приватним сектором.

4. Соціальні зміни та гуманітарні потреби. Управління змінами повинно враховувати потреби в соціальній допомозі, відновленні житла, освіти та медичному обслуговуванні, щоб мінімізувати негативні наслідки для громадян.

5. Руїнування інфраструктури під час бойових дій вимагає оперативного впровадження програм відновлення та адаптації до нових умов. Крім того, необхідно враховувати екологічні наслідки війни, що потребують створення механізмів для відновлення природних ресурсів та збереження екосистем.

6. Міжнародна підтримка та інтеграція в європейську та глобальну економіку. Війна змінила зовнішньоекономічну ситуацію, що вимагає налагодження нових відносин із міжнародними партнерами, залучення інвестицій і інтеграції в європейські та глобальні економічні процеси. Цілі сталого розвитку ООН та інтеграція у сегменти світової економіко-політичної системи змушують Україну узгоджувати розвиток з безпековими стандартами. Управління змінами має забезпечити ефективне використання міжнародної допомоги та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності.

7. Цифровізація та автоматизація створюють нові можливості та одночасно загрози. Питання інформаційної безпеки набувають критичного значення. Важливо вчасно адаптувати стратегії інформаційного забезпечення та протидії кіберзагрозам, щоб зберегти національну безпеку та стабільність.

Ці передумови підкреслюють необхідність впровадження ефективного управління змінами, яке зможе забезпечити стійкість та адаптивність суспільства до нових реалій, створюючи умови для стабільного, безпечного розвитку в умовах війни.

Організаційне забезпечення управління змінами передбачає створення структур для управління змінами, організацію команд, відділів чи спеціальних агентств, які мають відповідати за планування, впровадження та моніторинг змін в організаційних і економічних процесах. Необхідно застосовувати процесний підхід до управління, що включає визначення чітких етапів впровадження змін, від планування до оцінки результатів, для забезпечення ефективного та прозорого управління. Зміни в системах повинні враховувати інтеграцію з іншими аспектами суспільного життя, такими як освіта, охорона здоров'я, енергетика, екологія тощо.

Для успішного впровадження змін необхідно передбачити достатні фінансові ресурси, що включає розробку бюджетів для проектів змін та пошук інвестицій [2]. Має бути сформовано економічний механізм стимулювання, що може включати субсидії, податкові пільги чи інші економічні інструменти для моти-

вації організацій та індивідів до активної участі в змінах. Оцінка економічного впливу змін є важливою частиною процесу, оскільки дозволяє прогнозувати, які економічні вигоди чи витрати можна очікувати на різних етапах змін.

Зміни можуть нести певні ризики для соціальної чи економічної стабільності, тому потрібно здійснювати аналіз і оцінку ризиків та розробляти стратегії для їх мінімізації. Процес зміни повинен враховувати гнучкість і здатність суспільства до адаптації, щоб мінімізувати соціальні та економічні потрясіння.

Соціальні аспекти управління змінами передбачають залучення громадськості та стейкхолдерів у процес прийняття рішень через соціальні консультації, форуми та участь у моніторингу процесів. Під час впровадження змін можуть виникати соціальні наслідки, тому важливо передбачити програми соціальної підтримки для вразливих груп населення, що забезпечить їх захист і адаптацію до нових умов.

Інновації та технологічний розвиток можуть стати рушійною силою змін у суспільстві. Використання новітніх технологій у управлінських процесах, освіті, охороні здоров'я, енергетиці сприяє підвищенню ефективності систем і адаптації до змінюваних умов. Окрім того, цифровізація управлінських процесів може значно полегшити управління змінами та забезпечити їх прозорість.

Для ефективного управління змінами необхідно регулярно оцінювати їх результати на всіх етапах шляхом виконання аналізу економічних, соціальних та екологічних наслідків, що дає змогу коригувати стратегії для забезпечення сталого розвитку. Моніторинг та оцінка результатів змін дозволяє не лише відстежувати успіхи, а й вчасно вносити корективи, аби процес змін відповідав цілям безпечного суспільного розвитку [3].

Таким чином, управління змінами в процесі безпечного суспільного розвитку потребує комплексного підходу, що об'єднує організаційні, економічні, соціальні та інноваційні інструменти. Важливо, щоб зміни сприяли розвитку, забезпечували безпеку та стабільність суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Ukraine Overview: Development News, Research, Data. *World Bank*. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/overview>
2. Ukraine's Economy in 2025: Forecasts from Economists and Officials. *Centre for Economic Strategy (CES)*. URL: <https://ces.org.ua/en/ukraines-economy-in-2025-forecasts/>
3. Colin A. Carnall. *Managing change in organizations*. Edinburg Gate. 2004. 642 p.

Ключові слова: зміни, управління змінами, безпечний розвиток, організаційно-економічне забезпечення.

Keywords: changes, change management, safe development, social development, organizational and economic.

Слободянюк Ольга Василівна
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри економіки та менеджменту,
доктор економічних наук, професор*

ІНВЕСТИЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Військова агресія проти України спричинила безпрецедентні руйнування інфраструктури, виробничих потужностей та економічного потенціалу країни. Внаслідок повномасштабної інвазії росії, пряма шкода інфраструктурі України досягла приблизно \$170 млрд. Від початку 2024 року цей показник збільшився на \$12,6 млрд через продовження руйнувань від ракетних ударів та бойових дій. Найсуттєвіших пошкоджень зазнали житловий сектор, транспортна мережа та енергетичний комплекс. [1] Відбудова зруйнованих економічних суб'єктів господарювання потребує не лише значних фінансових ресурсів, але й формування ефективних інвестиційних механізмів, які забезпечать цільове використання коштів, сприятимуть модернізації та підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств.

Війна суттєво трансформувала інвестиційне середовище України. З одного боку, спостерігається підвищений рівень ризиків, негативна динаміка прямих іноземних інвестицій, обмеженість внутрішніх ресурсів для інвестування. З іншого – відкриваються нові можливості в контексті європейської інтеграції, розширення доступу до міжнародних програм фінансування, формування нових механізмів гарантування інвестицій. Пріоритети інвесторів змістилися від класичних напрямів (металургія, агросектор) до сфер, що забезпечують критичну інфраструктуру, енергетичну незалежність, технологічний розвиток та оборонні можливості держави.

Аналіз статистичних даних щодо прямих іноземних інвестицій в Україні демонструє їх позитивну динаміку навіть в умовах війни: сальдо ПІІ (прямі іноземні інвестиції) за 2024 рік склало +3491 млн. дол. США при загальному обсязі залучених інвестицій 3329 млн. дол. США. Проте квартальна волатильність показників (від +59,5% у I кварталі до -85,0% у III кварталі) свідчить про нестабільність інвестиційного середовища, що потребує розробки адаптивних механізмів залучення капіталу. [2]

Аналіз показує, що післявоєнна відбудова вимагає використання комплексу інвестиційних механізмів, серед яких: 1) традиційні інструменти прямого інвестування, адаптовані до умов підвищеного ризику; 2) інноваційні фінансові інструменти, орієнтовані на довгострокові проекти відбудови; 3) змішані механізми за участю міжнародних фінансових інституцій, приватного капіталу та державної підтримки.

У контексті післявоєнного відновлення особливого значення набувають такі інноваційні інвестиційні механізми: військові облігації розвитку, програми га-

рантування інвестицій, інвестиційні консорціуми відбудови, цільові фонди галузевого розвитку.

Дослідження галузевих особливостей інвестування у відбудову дозволило виявити диференціацію пріоритетів та механізмів залежно від специфіки сектору економіки. Енергетичний сектор потребує комбінування довгострокових інвестицій у відновлення традиційних генеруючих потужностей з точковими інвестиціями в екологічно чисту енергетику та розвиток локальної генерації енергії. Промисловий сектор вимагає не просто відбудови зруйнованих потужностей, а їх технологічної модернізації з орієнтацією на ESG-критерії та європейські стандарти виробництва. Аграрний сектор потребує інвестицій у підвищення продуктивності, розмінування сільськогосподарських угідь та розвиток інфраструктури зберігання й переробки продукції. IT-сектор та R&D сфера залишаються найбільш привабливими для приватних інвесторів, проте потребують державної підтримки в контексті кадрового забезпечення та захисту інтелектуальної власності.

Методологічний аналіз ефективності запропонованих інвестиційних механізмів ґрунтується на теорії інституціоналізму та компаративістиці успішного досвіду постконфліктного відновлення (Західні Балкани, Ірак). Ключовим критерієм оцінки виступає мультиплікативний ефект інвестицій, що відображає їх здатність генерувати додаткові економічні вигоди через міжгалузеві зв'язки.

Таким чином проведене дослідження обґрунтовує необхідність впровадження комплексної системи інвестиційних механізмів, яка передбачає формування двовекторної стратегії залучення інвестицій (поєднуючи швидку відбудову критичної інфраструктури з довгостроковою структурною модернізацією), що забезпечує не лише відновлення, але й якісне вдосконалення економічних об'єктів з підвищеною стійкістю до майбутніх шоків, при цьому пріоритетними напрямками реалізації стратегії виступають розвиток інституційної спроможності суб'єктів господарювання через систему навчальних програм та консультативної підтримки, а також створення єдиної цифрової платформи управління інвестиційними проектами з чіткими критеріями пріоритизації та моніторингу ефективності.

Імплементація запропонованих інвестиційних механізмів сприятиме не лише відбудові, але й якісній трансформації українських економічних суб'єктів господарювання, підвищенню їх конкурентоспроможності на європейському ринку та прискоренню євроінтеграційних процесів.

Список використаних джерел:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/02/KSE_Damages_Report-November-2024-UA.pdf
2. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/>

Ключові слова: інвестиційні механізми, післявоєнне відновлення, економічні суб'єкти господарювання, відбудова інфраструктури, прямі іноземні інвестиції, інноваційні інвестиційні

інструменти, інвестиційні консорціуми, гарантування інвестицій, цифрова платформа управління інвестиціями.

Keywords: investment mechanisms, post-war recovery, economic entities, infrastructure reconstruction, foreign direct investment, innovative investment instruments, investment consortia, investment guarantees, digital investment management platform.

Котлубай Вячеслав Олексійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук,
доцент*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТАМИ ВІДНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Криза, з якою стикається економіка України, потребує комплексного переосмислення існуючих підходів до управління проєктами, зокрема у сферах відновлення, реабілітації та трансформації економічної системи. Така ситуація створює новий простір для впровадження інноваційних механізмів, які здатні забезпечити оперативність, ефективність та стійкість проєктного менеджменту.

Одним із ключових викликів є адаптація економіки до сучасних глобальних тенденцій, зокрема цифровізації, інтеграції до міжнародного економічного простору та впровадження нових технологій. У цьому контексті акцент робиться на можливостях використання інноваційних управлінських практик, що включають аналіз ризиків, застосування гнучких методологій і цифрових інструментів. Такі механізми забезпечують підвищення ефективності управління проєктами, сприяють вирішенню актуальних проблем і створюють умови для довгострокового економічного росту.

Стратегічне значення трансформації економічної системи обумовлюється необхідністю забезпечення відповідного рівня її конкурентоспроможності, адаптивності до зовнішніх і внутрішніх змін, а також формування умов для інтеграції в європейський і світовий економічний простір. Відновлення і трансформація економіки України є не лише національним завданням, а й вагомим елементом глобального економічного порядку. Цей процес вимагає комплексного підходу, що поєднує передові практики проєктного менеджменту, інноваційні технології та ефективну міжсекторальну співпрацю.

Сучасні методології управління проєктами базуються на принципах системного підходу, стратегічного планування, ризик-менеджменту, інноваційності та інтеграції цифрових технологій. У цьому контексті широко використовуються такі популярні підходи, як Agile, Scrum, Kanban, що забезпечують гнучкість, адаптивність та результативність в управлінні проєктами. Ці методології спрямовані на оптимізацію ресурсів, мінімізацію ризиків та досягнення поставлених цілей у коротші терміни, що є особливо важливим для умов відновлення і тран-

сформації економіки України. Їх ключова перевага полягає у здатності швидко реагувати на зміни та враховувати специфіку середовища, у якому реалізуються проекти.

Особливості проектного менеджменту в кризових умовах визначаються необхідністю управління проектами за умов високої невизначеності, обмежених ресурсів та тиску часу. Військові дії та економічна криза в Україні створили нові виклики для реалізації проектів, зокрема у сферах інфраструктури, енергетики, сільського господарства та соціального захисту. Для таких обставин характерною є необхідність пошуку нестандартних рішень, що враховують контекст кризи, забезпечення стійкості проектів до зовнішніх загроз і врахування швидких змін у макроекономічному середовищі.

Європейський досвід антикризового проектування слугує важливим джерелом знань і практичних інструментів, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Серед ключових уроків європейських країн можна виокремити створення спеціалізованих структур для управління кризовими проектами, застосування фінансових інструментів підтримки, інвестиції в інновації та розвиток людського капіталу. Наприклад, досвід післявоєнного відновлення Німеччини чи впровадження плану Маршалла демонструє важливість стратегічного планування, міжсекторальної співпраці та довгострокової інвестиційної політики.

Структурні зміни в економіці України, спричинені військовими діями, мають масштабний характер. Війна призвела до значних втрат у промисловості, руйнування інфраструктури, зменшення обсягів виробництва у ключових галузях економіки. Згідно з оцінками Світового банку, у 2023 р. скорочення ВВП України досягло близько 29,2 %, а загальні втрати економіки перевищили 411 млрд. дол. США [1]. Водночас змінилися й регіональні економічні пріоритети: південь і схід країни зазнали значного економічного спаду, у той час як західні регіони демонструють відносно вищі темпи економічного зростання, що частково пояснюється релокацією підприємств та інвестиціями у безпечніші регіони.

Ключовими проблемами економічного розвитку залишаються макроекономічна нестабільність, високий рівень інфляції (який у 2022 р. перевищив 24,9 % за даними Національного банку України), обмежений доступ до фінансових ресурсів і значний обсяг державного боргу, який на кінець 2023 р. склав 78 % ВВП [2]. Також актуальними є проблеми відтоку трудових ресурсів, зниження споживчого попиту та руйнування бізнес-клімату. Всі ці чинники ускладнюють процеси відновлення та трансформації, створюючи виклики для залучення інвестицій і впровадження інноваційних підходів до управління проектами.

Оцінка інвестиційного потенціалу є важливим етапом аналізу. Незважаючи на виклики, Україна зберігає значний потенціал для інвестицій у відновлення інфраструктури, енергетику, сільське господарство та цифрову трансформацію. За даними Європейського банку реконструкції та розвитку, у 2023 р. інвестиції у приватний сектор України перевищили 1,7 млрд. євро, що свідчить про поступове відновлення довіри міжнародних партнерів [3]. Водночас важливо забезпе-

чити створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, зокрема через реформу судової системи, зниження корупційних ризиків і підтримку малого та середнього бізнесу.

Забезпечення залучення інвестицій тісно пов'язане з необхідністю формування нової економічної моделі, яка б відповідала сучасним викликам і сприяла стійкому розвитку. Створення сприятливого інвестиційного клімату має супроводжуватися впровадженням інноваційних підходів до управління, які дозволяють не лише раціонально використовувати наявні ресурси, а й ефективно реалізовувати масштабні проекти, спрямовані на відновлення та трансформацію економіки. У цьому контексті проектно-орієнтована модельована економіка стає основою для забезпечення стабільності та конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі.

Формування проектно-орієнтованої модельованої економіки передбачає активне застосування принципів проектного менеджменту на всіх рівнях управління. Це означає створення умов для розробки та реалізації проектів, спрямованих на відновлення критичної інфраструктури, модернізацію промисловості, впровадження новітніх технологій та розвиток людського капіталу. Модельована економіка базується на інтеграції таких елементів, як управління ризиками, застосування цифрових технологій і гнучких методологій, що забезпечує адаптивність і швидкість реагування на виклики.

Стратегічними напрямками трансформації економіки виступають енергетична незалежність, цифровізація, розвиток зеленої економіки та посилення інноваційного потенціалу. Наприклад, використання відновлюваних джерел енергії та впровадження енергозберігаючих технологій сприятиме зниженню енергетичної залежності та зменшенню вуглецевих викидів. Цифровізація включає розробку сучасних платформ для управління проектами, зокрема з використанням штучного інтелекту і блокчейн-технологій. Інноваційний розвиток вимагає стимулювання науково-дослідних робіт та залучення висококваліфікованих спеціалістів до реалізації проектів.

Інструменти державної підтримки проектів мають ключове значення для забезпечення фінансової, організаційної та правової бази для інноваційних підходів. Одним із головних інструментів є створення спеціальних фондів фінансування проектів, які працюють за принципами публічно-приватного партнерства. Важливим також є впровадження стимулів для іноземних інвесторів через податкові пільги, гарантії безпеки інвестицій та реформування судової системи.

Потенційний економічний ефект від впровадження інноваційних механізмів управління проектами очікується у таких аспектах, як зростання продуктивності праці, відновлення критичної інфраструктури, створення нових робочих місць та збільшення обсягу інвестицій в ключові галузі економіки. Очікується, що використання сучасних методологій проектного управління може підвищити ефективність реалізації проектів у середньому на 25 %. Це дозволить змен-

шити час і витрати на виконання стратегічно важливих завдань, забезпечуючи економічну стабільність та підвищення рівня добробуту населення.

Крім того, розвиток проектно-орієнтованої економіки сприятиме формуванню екосистеми для підтримки малого та середнього бізнесу, що є критично важливим для стабілізації внутрішнього ринку та створення нових економічних можливостей.

Інноваційні підходи до управління проектами та європейський досвід антикризового проектування, є ключовими інструментами для відновлення та трансформації економіки України в умовах війни та макроекономічної нестабільності. Водночас впровадження таких підходів потребує подолання викликів, пов'язаних із високою вартістю технологій, корупційними ризиками та обмеженими ресурсами.

Список використаних джерел:

1. Україна швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення лютий 2022 – грудень 2023. Звіт Світового банку. 2024. 209 с. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052424093538084/pdf/P18017413ae33d0631a12716104d67eee4a.pdf>.

2. Національний банк України. Інфляційний звіт січень 2023 року. Київ : НБУ, 2023. 48 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q1.pdf.

3. Свириденко Ю. ЄБРР зацікавлений у тому, щоб саме приватний сектор став основою відновлення України. 2024. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=5689e5f7-dae5-493b-9b30-7564f9a2c7cb&title=BrrZatsikavleniiUTomu-SchobSamePrivatniiSektorStavOsnovoiuVidnovlenniaUkraini-YuliiaSviridenko>.

Ключові слова: інновації, управління проектами, економічний розвиток, гнучкі методології, антикризове проектування, модельована економіка.

Keywords: innovation, project management, economic development, agile methodologies, crisis management, modelled economy.

Редіна Євгенія Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук*

КРЕАТИВНА ЕКОНОМІКА ЯК ДРАЙВЕР ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

У контексті післявоєнного відродження України креативна економіка постає не лише як галузь культурного чи інтелектуального виробництва, а як стратегічний напрям економічного зростання, що поєднає інновації, підприємництво та європейські цінності. В умовах європейської інтеграції та переходу до економіки

знань, креативні індустрії відіграють ключову роль у трансформації національного бізнес-середовища, сприяючи формуванню нових ринків, підвищенню конкурентоспроможності підприємств та соціальній згуртованості.

Креативна економіка – це сегмент економіки, заснований на інтелектуальній діяльності, культурних цінностях та інноваціях, що створює економічну цінність шляхом комерціалізації творчих ідей. Вперше поняття з'явилося в дослідженнях кінця 1990-х років (зокрема, у праці Джона Гокінса *The Creative Economy*), і відтоді воно стало ключовим для розуміння сучасних трансформацій у глобальній економіці [2].

Відповідно до класифікації ЮНЕСКО, до креативної економіки належать: медіа та видавнича справа, музика, кінематограф, дизайн, архітектура, мода, візуальні мистецтва, реклама, ремесла, цифровий контент, комп'ютерні ігри, програмне забезпечення тощо [3].

Креативна економіка – це сектор, в основі якого лежить інтелектуальна діяльність, здатна генерувати додану вартість і сприяти економічному розвитку через створення та комерціалізацію творчого продукту [1]. Її головною рисою є пріоритет нематеріальних активів, таких як ідеї, культурний контент, дизайн, бренди, авторські права й інші форми інтелектуальної власності. Саме ці активи, а не матеріальні ресурси чи промислові потужності, створюють основну економічну цінність у креативному секторі.

Центральною фігурою в такій економіці є творча особистість – носій ідеї, таланту та інноваційного бачення. Креативна економіка базується на людському капіталі, де головним «виробничим інструментом» виступають інтелект, креативність і здатність до нестандартного мислення. У цьому контексті вона тісно пов'язана з міждисциплінарністю, оскільки інтегрує мистецтво, технології, бізнес, урбаністику, екологію та соціальні інновації. Саме синергія різних сфер дозволяє створювати унікальні продукти і формувати нові ринки.

Однією з важливих характеристик креативної економіки є висока додана вартість, адже витрати на створення продукту можуть бути мінімальними, проте його кінцева вартість, зумовлена унікальністю та естетикою, значно перевищує традиційні виробничі витрати. Це робить креативний бізнес високорентабельним та стійким до економічних коливань. Крім того, продукти креативної економіки зазвичай легко масштабуються й мають потенціал виходу на глобальні ринки, незалежно від географічного положення підприємства. Така мобільність дозволяє успішно працювати навіть у складних умовах, зокрема в післявоєнних регіонах.

Гнучкість та здатність швидко адаптуватися до нових соціальних, технологічних та економічних викликів – ще одна сильна сторона креативної економіки. Підприємства цього сектору оперативно реагують на зміну запитів споживачів, використовуючи цифрові інструменти, сучасні платформи та інноваційні бізнес-моделі. Креативна економіка також часто орієнтована на екологічність, оскільки її діяльність не пов'язана з інтенсивним споживанням природних ресурсів, що дозволяє поєднувати зі сталим розвитком.

Окрім економічної функції, креативна економіка виконує важливу соціальну місію – формує культурну ідентичність, впливає на суспільні цінності, сприяє соціальній згуртованості та може стати ефективним інструментом відновлення соціального капіталу у постконфліктних суспільствах. Через культуру, дизайн, медіа та інші творчі практики вона здатна трансформувати простори, громади й уявлення про майбутнє, сприяючи не лише економічному, а й гуманітарному відновленню країни [4].

У контексті підприємництва креативна економіка пропонує нову модель ведення бізнесу – гнучку, інноваційну, зорієнтовану на користувача. Такий підхід дає змогу малим та середнім підприємствам швидко адаптуватися до нових умов, використовувати нетипові стратегії та створювати унікальні продукти, які мають високу додану вартість.

Креативна економіка дозволяє не лише створювати нові робочі місця в регіонах, постраждалих від війни, але й залучати інвестиції, розвивати культурну дипломатію, підвищувати імідж країни у світі. Особливе значення має інтеграція креативного підприємництва в європейські ринки через адаптацію до стандартів ЄС, участь у спільних проєктах і програмах фінансування, таких як, наприклад, Creative Europe.

У сучасних умовах війни та післявоєнної відбудови підприємницька активність у сфері креативної економіки України стикається з рядом серйозних викликів, серед яких – руйнування інфраструктури, вимушене переміщення населення, зниження купівельної спроможності, нестача фінансування та невизначеність економічного середовища. Особливо вразливими є малі підприємства та незалежні ініціативи, що працюють у сфері культури, дизайну, медіа, ремесел, урбаністики тощо. Попри це, креативне підприємництво демонструє високу адаптивність, соціальну залученість та інноваційний потенціал. Саме ці якості дозволяють розглядати креативну економіку не лише як інструмент економічного зростання, а й як механізм соціальної стабілізації, культурного відновлення та інтеграції постраждалих громад. Одним із прикладів нових можливостей є розвиток креативних хабів, арт-резиденцій, дизайнерських майстерень, освітніх платформ і цифрових сервісів, орієнтованих на локальний розвиток, реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб і залучення молоді.

У цьому контексті особливо важливою є розробка системи оцінки ефективності такої діяльності, що дозволяє обґрунтувати доцільність державної підтримки, донорського фінансування та публічно-приватного партнерства. Тому доцільно виокремити індикатори ефективності креативної відбудови, які умовно в свою чергу можна поділити на наступні блоки:

1. Соціальні індикатори фокусують увагу на соціальному впливі креативних ініціатив у процесі відбудови. Зокрема, оцінюється здатність креативної економіки створювати робочі місця, інтегрувати внутрішньо переміщених осіб у суспільно-культурне життя, сприяти формуванню нових зв'язків між людьми, зміц-

нювати довіру, згуртованість та взаємодію в громадах. Така соціальна інтеграція через культуру є критично важливою для повоєнної стабілізації суспільства.

2. Просторові індикатори оцінюють трансформацію фізичного середовища – відновлення або створення нових креативних просторів (хабів, культурних центрів, арт-майстерень), які сприяють залученню громадян до спільної діяльності, культурного розвитку та підприємництва. Просторові індикатори також показують, наскільки відбудова сприяє рівному доступу до культурної інфраструктури в різних регіонах, зокрема у громадах, що постраждали від війни.

3. Економічні індикатори відображають внесок креативної економіки у відновлення економічної активності на місцевому та національному рівнях. Аналізуються обсяги інвестицій у креативний сектор, фінансова результативність підприємств, зростання частки креативного сектору у валовому регіональному продукті, а також показники експорту культурних і креативних товарів та послуг, що в свою чергу дозволяє оцінити економічну доцільність і сталість креативної відбудови.

4. Культурні індикатори фіксують динаміку культурного розвитку у повоєнний період. Сюди можна віднести кількість реалізованих культурних проєктів, міжсекторальна співпраця між митцями, підприємцями, громадами, а також вплив культурної діяльності на формування локальної ідентичності, зміцнення регіонального бренду, переосмислення спадщини. Культура тут розглядається як інструмент відновлення довіри, діалогу та символічного «зцілення» суспільства.

5. Євроінтеграційні індикатори відображають, наскільки креативна відбудова інтегрується у загальноєвропейський контекст. Враховуються участь у програмах Європейського Союзу (культурних, освітніх, інноваційних), встановлення партнерств із європейськими інституціями, запровадження передових практик та стандартів. Така євроінтеграція не лише зміцнює інституційну спроможність, а й формує нову якість підприємництва, орієнтовану на сталий розвиток і спільні цінності.

Підприємницька активність у креативному секторі в наш час стає не лише формою самореалізації та доходу, а й засобом стратегічного розвитку територій, трансформації післявоєнної економіки України в бік інноваційності та стійкості. Післявоєнна відбудова України потребує не лише фізичного відновлення інфраструктури, але й соціально-культурної реабілітації територій, що зазнали руйнувань. У цьому контексті креативне підприємництво може виступити потужним інструментом економічної мобілізації, соціальної інтеграції та формування нових ціннісних підходів до розвитку територій.

Запропонована система індикаторів дозволяє не лише вимірювати поточний стан креативної відбудови, а й визначати вектори її стратегічного розвитку у зв'язку з підприємницькою активністю. Таким чином, вона забезпечує основу для формування прогностно-аналітичної рамки у формуванні політики сталого післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Креативні індустрії в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. URL: <https://ucf.in.ua/storage/docs/26052023/%20%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0%20%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%202022a2af8de16597308c7d45433506e7fe554c61f89.pdf>
2. Howkins J. Key Concepts in Creative Industries. URL: https://www.academia.edu/68892992/Creative_Economy
3. UN Trade and Development «Creative Economy Outlook 2024». URL: <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024>
4. International year of creative economy for sustainable development. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditctsce2024d2_en.pdf

Ключові слова: креативна економіка, європейська інтеграція, підприємництво, післявоєнне відродження, інновації, економічне зростання, сталий розвиток.

Keywords: creative economy, European integration, entrepreneurship, post-war recovery, innovations, economic growth, sustainable development.

Примаченко Іван Федорович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри економіки та менеджменту,

кандидат економічних наук, доцент

СИНЕРГІЯ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ЙМОВІРНІ СЦЕНАРІЇ ПІСЛЯ ПРИПИНЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В НАЙБЛИЖЧОМУ МАЙБУТНЬОМУ

Відбудова економіки України після завершення військової агресії російської федерації буде комплексним процесом – це не лише відновлення та реконструкція зруйнованої інфраструктури, але й комплексна трансформація державного управління, інституційного середовища та соціальної системи. Синергія відбудови вітчизняної економіки передбачатиме наявність трьох складових:

По-перше, координацію дій державних органів, міжнародних фінансових установ та приватного сектору.

По-друге, створення умов для інвестицій та модернізації галузей, що зазнали найбільших руйнувань.

По-третє, співпрацю з зовнішніми партнерами для перенавчання робочої сили та інтеграції в глобальні ланцюги вартості.

Таке узгодження зусиль дозволить забезпечити не тільки повернення до попереднього рівня, але й створення основ для стійкого, інноваційного зростання.

Післявоєнне відродження України – це складний і багатогранний процес, який торкається економічної, соціальної, політичної, культурної та безпекової сфер. Передбачувані етапи відбудови охоплюватимуть комплекс заходів, спря-

мованих як на негайну реабілітацію інфраструктури та людського капіталу, так і на довгострокові реформи, які забезпечать сталий розвиток країни.

Варто зазначити, що ще у квітні – червні 2022 року Національна рада з відновлення України розробила проєкт Плану відновлення України, а у липні оприлюднила його [1], який складався з 23 частин та оцінювався у 750 мільярдів доларів і був розрахований на десять років – до 2032 року. План розроблявся на четвертому місяці війни, а нині на четвертому році війни про нього майже ніде не згадують і не оперують ніякими цифрами.

Наразі в науковому середовищі виокремлені три основні сценарії відбудови економіки України. І в них прагнуть уникнути якихось конкретних цифр.

Перший сценарій носить назву «Швидке відновлення» (Rebound Scenario). Він передбачає:

- масштабне фінансування від міжнародних донорів і кредитних організацій[2]. Реалізація великих фінансових пакетів дозволить одразу започаткувати низку великих інфраструктурних проєктів, відновити енергетику, транспортну мережу та житловий сектор.
- активізацію публічно-приватного партнерства. Співпраця держави та бізнесу допоможе швидко мобілізувати ресурси та залучити інновації.
- концентрацію на «швидких перемогах». Відбудова основних транспортних артерій, житлових масивів і промислових парків може стати каталізатором подальшого економічного зростання.

При такому сценарії швидкість відновлення значною мірою залежатиме від оперативності впровадження реформ, прозорості управління проєктами та здатності залучити великі обсяги інвестицій.

Другий сценарій має назву «Поетапної реформи» (Gradual Transformation Scenario). Цей варіант відзначається більш поміркованим темпом відновлення:

- покрокова реконструкція. Перша хвиля охоплює критичну інфраструктуру та комунальні послуги, з подальшою етапністю розширення проєктів.
- системні та систематичні внутрішні реформи. Доцільно послідовно впроваджувати зміни в законодавстві, боротися з корупцією та вдосконалювати регуляторну базу, що створить стабільні умови для бізнесу.
- фокус на регіональну рівновагу. Розвиток менш зруйнованих регіонів через децентралізацію та локальні ініціативи сприятиме зменшенню соціально-економічних розривів.

Такий сценарій буде більш контрольованим, дозволяючи державі поступово адаптуватися до нових умов і мінімізувати ризики фінансової нестабільності.

Накінець, третій сценарій «Трансформаційної економіки» (Transformational Economy Scenario). Цей сценарій передбачає, що після припинення бойових дій відбудова буде супроводжуватися структурною економічною трансформацією [3]:

- інноваційні технології та цифровізація. Пріоритетом стає впровадження сучасних технологій для модернізації промисловості, сільського господарства та державного управління.

- зелена економіка та енергетичний перехід. Україна може стати лідером у використанні альтернативних джерел енергії, що дозволить знизити залежність від традиційних енергоносіїв і забезпечити стійкий розвиток.
- інтеграція в європейські та світові ринки. Активна участь у глобальних виробничих ланцюгах сприятиме перенаванчання робочої сили, залученню нових інвестицій і розвитку високотехнологічного виробництва.

Трансформаційний сценарій має потенціал для фундаментальних змін у структурі економіки, що в довгостроковій перспективі може забезпечити стабільний економічний розвиток та інноваційну конкурентоспроможність.

Незалежно від обраного сценарію, ключовим чинником успішної відбудови буде ефективна координація між різними суб'єктами:

А) Державний сектор. Впровадження ефективних антикорупційних механізмів, реформування публічного управління та створення прозорої інституційної бази.

Б) Міжнародні організації. Групи країн, фінансові установи та експерти можуть допомогти в мобілізації інвестицій, передаванні досвіду та встановленні нових стандартів управління.

В) Приватний сектор і громадянське суспільство. Активний бізнес-сектор, інноваційні стартапи та участь громадян у процесах відновлення сприяють створенню сприятливого інвестиційного клімату та розвитку підприємництва.

Наведені основні ймовірні сценарії відбудови економіки України супроводжуватимуться низкою викликів та ризиків як-от:

- фінансова нестабільність. Попри міжнародну підтримку, необхідно забезпечити стійкість фінансових ринків і попередити зовнішні шоки.
- інституційні бар'єри. Неефективне управління, корупція та бюрократія можуть сповільнити процес реконструкції.
- соціально-політична нестабільність. Відновлення довіри суспільства до державних інститутів та гарантування соціальної справедливості будуть ключовими для довгострокової стійкості.

Однак фахове стратегічне планування, прозорість та залучення всіх зацікавлених сторін, включаючи опозиційно налаштованих до владних структур, можуть суттєво знизити ці ризики.

Розгляд синергії відбудови економіки України показує, що майбутня реконструкція є багатовимірним процесом, де поєднання швидкої матеріальної реконструкції, поступових структурних реформ та трансформаційних інновацій може забезпечити стійке економічне зростання. Успіх відновлення значною мірою буде залежати від здатності держави інтегрувати внутрішні ресурси з міжнародною підтримкою, впроваджувати необхідні реформи та забезпечити координацію між усіма учасниками цього процесу.

Цей аналіз є узагальненням можливих сценаріїв, і остаточний вектор розвитку буде залежати від конкретних умов, характеру, термінів та темпу припинення агресії, а також від політичної волі усіх зацікавлених сторін. Якщо ці умови бу-

дуть задоволені, Україна матиме всі шанси не лише відновити зруйноване, але й започаткувати новий етап розвитку як сучасна, демократична та конкурентоспроможна держава.

Список використаних джерел:

1. План Відновлення України. URL: <https://ua.urc-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>
2. Донори та фінансові організації. URL: <https://welfare.green/docs/tips-guides/donori-ta-finansovi-organizacii/>
3. Повоєнна реконструкція економіки України: потенціал структурної переорієнтації : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Ю. М. Уманців та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2024. 428 с.

Ключові слова: синергія відбудови економіки, післявоєнне відродження України, сценарії відбудови економіки України, інфраструктурні проекти, виклики та ризики відбудови.

Keywords: synergy of economic reconstruction, post-war revival of Ukraine, scenarios of economic reconstruction of Ukraine, infrastructure projects, challenges and risks of reconstruction

Корнілова Олеся Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри економіки та менеджменту, PhD, доцент*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток людського капіталу в сучасному світі набуває особливого значення в умовах глобальної цифровізації, зростаючої конкуренції на ринках праці та швидкоплинних змін у вимогах до професійних компетенцій. Трансформаційні процеси в економіці, викликані четвертою промисловою революцією, змінюють характер праці та актуалізують потребу в нових підходах до формування, розвитку та використання людського капіталу. Інвестиції в цю сферу сьогодні вважаються найбільш прибутковими на макро- та мікрорівні, що підтверджується численними дослідженнями міжнародних організацій та провідних економістів.

Цифрова трансформація стає невід’ємною частиною розвитку суспільства та економіки, змінюючи всі аспекти життя, включаючи управління та розвиток людського капіталу. Вона зумовлює необхідність перегляду традиційних методів управління персоналом та впровадження сучасних технологій у HR-процеси. Організації змушені адаптуватися до нових реалій, що вимагає змін у підходах до навчання, підготовки кадрів та формування корпоративної культури.

Традиційні підходи до розвитку людського капіталу зосереджувались переважно на формальній освіті та навчанні, стандартизованих програмах підвищення кваліфікації та ієрархічній структурі розвитку кар’єри. Вони характери-

зуються централізованим управлінням, обмеженою персоналізацією та фокусом на технічних компетенціях. Такі підходи були ефективними в стабільному середовищі, але в умовах швидких змін демонструють суттєві обмеження.

На протидію цьому, інноваційні підходи ґрунтуються на принципах гнучкості, персоналізації та безперервного навчання. Вони інтегрують цифрові технології, використовують дані для прийняття рішень та фокусуються на розвитку як технічних, так і соціально-емоційних компетенцій. Організації, що впроваджують інноваційні підходи, демонструють на 17% вищу продуктивність і на 21% нижчу плинність кадрів порівняно з тими, що дотримуються традиційних методів [2].

Сучасні вимоги до компетенцій працівників наголошують на необхідності розвитку цифрових навичок. Компанії, які не адаптуються до цих змін, ризикують знизити рівень конкурентоспроможності. Впровадження інноваційних підходів до управління людським капіталом є ключовим фактором успішного розвитку організацій у цифрову епоху.

Варто зазначити, що в умовах сьогодення багато організацій стикаються з труднощами інтеграції новітніх технологій у процеси управління персоналом. Відсутність чіткої стратегії цифрової трансформації може призвести до неефективного використання ресурсів та зниження продуктивності. Для успішної адаптації необхідно використовувати цифрові технології в навчанні, персоналізовані системи розвитку та створення сприятливого середовища для безперервного професійного зростання [3]. Це вимагає співпраці держави, бізнесу, освітніх установ та самих працівників для забезпечення сталого економічного розвитку та соціального прогресу.

Згідно з дослідженнями Світового економічного форуму у 2023 році, автоматизація та впровадження штучного інтелекту значно змінюють ринок праці. До 2027 року близько 50% працівників потребуватимуть перекваліфікації або підвищення кваліфікації [5]. Аналіз Міжнародної організації праці підтверджує зростаючий розрив між наявними компетенціями робочої сили та потребами роботодавців, що загрожує економічному зростанню та соціальній стабільності [4].

Особливого значення проблема розвитку людського капіталу набуває в умовах війни в Україні, яка розпочалася з повномасштабного вторгнення російської федерації у лютому 2022 року. Воєнні дії спричинили масову міграцію кваліфікованих кадрів, руйнування інфраструктури, зокрема освітніх закладів, та значне погіршення економічних умов, що ускладнює інвестування в навчання та професійний розвиток. За даними Міжнародної організації праці, станом на 2024 рік понад 5 мільйонів українців покинули країну, серед яких значна частка висококваліфікованих спеціалістів, що призвело до дефіциту талантів на внутрішньому ринку праці [4]. Водночас війна актуалізувала потребу в нових компетенціях, таких як кібербезпека, дистанційне управління проектами та адаптація до роботи в екстремальних умовах. Компанії змушені переглядати стратегії управління персоналом, впроваджуючи гнучкі моделі роботи, онлайн-навчання

та програми психологічної підтримки, щоб утримати працівників і забезпечити їхню продуктивність в умовах нестабільності. Цей контекст підкреслює необхідність інноваційних підходів до розвитку людського капіталу, які враховують не лише технологічні, а й соціально-економічні виклики воєнного часу.

Використання дата-аналітики у HR-процесах дозволяє точніше визначати потреби в навчанні, прогнозувати плинність кадрів та підвищувати ефективність найму. Автоматизація рутинних завдань дає змогу зосередитися на стратегічних ініціативах щодо розвитку людського капіталу. Впровадження програм добробуту та підтримки балансу між роботою та особистим життям сприяє підвищенню лояльності працівників та зниженню рівня стресу [1].

Для подолання викликів необхідне впровадження національних стратегій розвитку навичок, що координуватимуть зусилля всіх стейкхолдерів. Важливою є модернізація системи освіти із впровадженням проектного навчання, міждисциплінарного підходу та інтеграції цифрових технологій. Це дозволить подолати розрив між теоретичною підготовкою та практичними вимогами бізнесу. Розвиток цифрової інфраструктури та забезпечення доступу до освітніх ресурсів для всіх верств населення є важливими кроками для інклюзивного розвитку людського капіталу. Створення національних та регіональних хабів розвитку талантів дозволить ефективно координувати зусилля освітніх установ, бізнесу та держави для відповідності стратегічним пріоритетам економічного розвитку.

Трансформація моделей розвитку людського капіталу в сучасних умовах вимагає технологічних інновацій, зміни мислення, що є безперервним навчанням, особливо в контексті глобальних і локальних викликів, таких як війна в Україні. Організації, які впроваджують інноваційні підходи до управління персоналом, адаптуючись до цифровізації та соціально-економічних потрясінь, демонструють вищі показники продуктивності та конкурентоспроможності. Війна актуалізує потребу в гнучких стратегіях розвитку кадрів, спрямованих на збереження талантів і формування нових компетенцій в умовах нестабільності. Саме тому інновації в управлінні людським капіталом стають конкурентною перевагою, а також критично важливою умовою для забезпечення стійкого розвитку організацій і суспільства. Комплексний підхід, що поєднує технології, освіту та підтримку працівників, є запорукою подолання сучасних криз і створення основи для майбутнього прогресу.

Список використаних джерел:

1. Гойчук В., Любомудрова Н. Вплив цифрової трансформації на стратегічне управління людським капіталом. *Via Economica*. 2024. № 5. С. 28-35. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2024-5-4>
2. Дрейчук М., Ситник Й. Інноваційні підходи до залучення та утримання висококваліфікованого персоналу в умовах конкурентної боротьби за таланти. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 2(49). С. 264-269. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-42>

3. Титаренко Л. М. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: світовий та національний виміри. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 6 (74). URL: <http://psae-jrnl.nau.in.ua/archive>

4. International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/>

5. World Economic Forum Annual Meeting. URL: <https://www.weforum.org/meetings/world-economic-forum-annual-meeting-2023/>

Ключові слова: капітал, людський капітал, інновації, цифрова ера, цифровізація.

Keywords: capital, human capital, innovations, digital era, digitalization.

Калмикова Наталя Юріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри економіки та менеджменту*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Малий та середній бізнес (МСБ) в Україні відіграє ключову роль у формуванні економічної стійкості країни, забезпечуючи значну частину робочих місць, податкових надходжень та внутрішнього валового продукту. До початку повномасштабного вторгнення у 2022 році цей сектор генерував близько 60% ВВП і забезпечував працевлаштування для приблизно 7 мільйонів осіб, що підкреслювало його значення як основи економічного життя країни [1]. Однак війна, що триває з лютого 2022 року, кардинально змінила умови функціонування МСБ, поставивши перед ним безпрецедентні виклики. Актуальність цього питання для України полягає не лише у необхідності збереження економічної бази в умовах воєнного часу, але й у підготовці до повоєнного відновлення, де МСБ має стати рушієм реінтеграції економіки у глобальний контекст. Війна виявила як вразливість цього сектору, так і його здатність до адаптації, що робить аналіз його розвитку критично важливим для розробки ефективних стратегій підтримки. У контексті масового переміщення населення, руйнування інфраструктури та економічної нестабільності, МСБ залишається одним із небагатьох джерел самозайнятості та локального економічного зростання, що посилює потребу у ґрунтовному дослідженні його стану.

Статистичні дані яскраво ілюструють масштаби впливу війни на малий та середній бізнес. За результатами дослідження Advanter Group, проведеного у 2023 році, український бізнес втратив 32% свого обороту у 2022 році порівняно з довоєнним 2021 роком [2]. При цьому 31,7% підприємств МСБ повністю або майже повністю припинили свою діяльність через прямі воєнні дії, релокацію чи економічні потрясіння [2]. Дослідження Програми розвитку ООН (UNDP), проведене у період з грудня 2023 по січень 2024 року, показало, що 78,1% представників

МСБ оцінюють свій фінансово-економічний стан як незадовільний або поганий, тоді як до війни цей показник становив лише 22,3% [3]. Лише 36,5% підприємств продовжували працювати у повному обсязі, а 6% припинили діяльність більш ніж на рік, що свідчить про тривалу стагнацію частини сектору [3]. Додатковим підтвердженням кризи є дані про те, що підприємства на сході та півдні України зазнали в 1,5 раза більших збитків, ніж на заході, через інтенсивність бойових дій та руйнування інфраструктури. Загальні прямі втрати МСБ з початку війни оцінюються у 85 мільярдів доларів США, що охоплює знищені активи, недоотриманий прибуток та зупинку операційної діяльності. Ці цифри підкреслюють глибину економічного удару, який зазнав сектор, і вказують на необхідність термінових заходів для його порятунку.

Проблеми, з якими стикається малий та середній бізнес в умовах війни, є багатогранними та взаємопов'язаними, що ускладнює їх подолання. Фінансова нестабільність, спричинена обмеженням доступом до обігових коштів та інвестицій, стала однією з найгостріших. Банківське кредитування суттєво скоротилося через високі ризики, а половина опитаних підприємців зазначають, що без зовнішнього фінансування їхній бізнес не зможе відновитися чи розвинутися. Логістичні труднощі також суттєво впливають на діяльність МСБ. Руйнування доріг, мостів та залізничних шляхів, ускладнення митних процедур через перевантаження західних кордонів та зростання вартості транспортування перешкоджають як експорту, так і постачанню сировини. Кадрова криза стала ще одним серйозним викликом: масова еміграція (понад 10 мільйонів осіб покинули країну) та мобілізація працівників призвели до дефіциту кваліфікованої робочої сили, що особливо відчутно у виробничих секторах. Регуляторний тиск з боку держави не зменшився, а в деяких випадках навіть посилюється – блокування податкових накладних торкнулося 31,3% підприємств у 2023 році, а 34% респондентів скаржаться на непрогнозованість дій державних органів, що ускладнює планування діяльності [2]. Нарешті, зниження внутрішнього попиту через падіння платоспроможності населення та економічну нестабільність призвело до скорочення обсягів продажів, що особливо болісно для малого бізнесу, орієнтованого на локальний ринок [3]. Ці проблеми створюють замкнене коло, де кожна з них посилює інші, загрожуючи повним занепадом сектору без належного втручання.

Для подолання зазначених проблем необхідний комплексний підхід, який враховує як поточні реалії, так і перспективи повоєнного відновлення. Фінансова підтримка має стати першим кроком: розширення державних грантових програм та субсидованих кредитів із низькими відсотковими ставками дозволить підприємствам поповнити обігові кошти та інвестувати у відновлення. Важливим є залучення міжнародних донорів для створення спеціалізованих фондів, орієнтованих на МСБ, що сприятиме притоку капіталу в економіку. У сфері логістики доцільно прискорити відновлення інфраструктури за принципом «build back better», що передбачає не лише ремонт, а й модернізацію транспортних

шляхів, а також спрощення митних процедур для полегшення експорту. Щодо кадрової кризи, впровадження системи електронного бронювання ключових працівників може допомогти зберегти кваліфіковані кадри, а програми перекваліфікації для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів сприятимуть поверненню робочої сили на ринок. Регуляторні реформи мають включати посилення мораторію на перевірки бізнесу, спрощення податкового адміністрування та розблокування податкових накладних, що знизить адміністративний тиск і підвищить довіру до держави. Для стимулювання попиту варто активізувати державні закупівлі у МСБ, а також надавати підтримку експортним ініціативам через консультації та субсидії, що допоможе підприємствам вийти на міжнародні ринки. Такий багатосторонній підхід дозволить не лише стабілізувати сектор, а й закласти основу для його майбутнього зростання.

Узагальнюючи, малий та середній бізнес в Україні в умовах війни демонструє як значну вразливість, так і вражаючу стійкість, що робить його ключовим елементом економічного виживання та відновлення країни. Статистичні дані підтверджують глибину кризи, але водночас вказують на потенціал сектору до регенерації за умови своєчасної та цілеспрямованої підтримки. Проблеми, з якими стикається МСБ, є складними й системними, однак запропоновані рекомендації, базовані на реальних потребах підприємців, здатні не лише запобігти подальшому занепаду, але й трансформувати цей сектор у драйвер повоєнного економічного розвитку. Подальші зусилля мають бути спрямовані на моніторинг ефективності впроваджених заходів та адаптацію стратегій до мінливих умов, що забезпечить стале зростання МСБ у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Соколенко А. Для відновлення українського малого та середнього бізнесу потрібно €6 млрд. *Асоціація експертів зі сталого розвитку*. URL: <https://asde.org.ua/news/dlya-vidnovlennya-ukrayinskogo-malogo-ta-serednogo-biznesu-potribno-6-mlrd/>
2. Advanter Group. Зміни в бізнес-середовищі за рік повномасштабної війни: результати дослідження. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3701238-zmini-v-biznesseredovisi-za-rik-povnomasstabnoi-vijni-rezultati-doslidzenna.html>
3. UNDP. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства (ММСП) України. 2024. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>

Ключові слова: бізнес, малий бізнес, середній бізнес, розвиток, діяльність, криза.

Keywords: business, small business, medium-sized business, development, activity, crisis.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВОМУ СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Тіньова економіка є системною проблемою України, що суттєво ускладнює її економічний розвиток та інтеграцію до європейського економічного простору, особливо в умовах воєнного стану. Науковий інтерес до цієї теми обумовлений не лише значними масштабами неформального сектору, що за оцінками сягає 25–32 % валового внутрішнього продукту (ВВП), а й його негативним впливом на фінансову стабільність і соціальну захищеність населення. Воєнні дії посилюють ці виклики, спричинивши зростання готівкових операцій, неформальної зайнятості та спрощення регуляторних механізмів, що призвело до часткового переходу економічної діяльності в тінь [1-2]. У цьому контексті діджиталізація економічних процесів набуває особливого значення як інструмент підвищення прозорості та зменшення обсягів неформального сектору.

Розвиток цифрових технологій, зокрема платформи «Дія», яка охопила понад 20 мільйонів користувачів, демонструє потенціал для трансформації економічних відносин навіть у кризовий період [3]. Водночас європейські стандарти, де рівень тіньової економіки зазвичай не перевищує 15–20% ВВП, вимагають від України впровадження ефективних механізмів детінізації.

Тіньова економіка в Україні становить значний сегмент національної економічної системи, що має глибокі структурні корені та зазнає трансформацій під впливом воєнних умов. За даними Міністерства економіки України, у 2021 році її обсяг оцінювався на рівні 32% ВВП, що відповідає приблизно 1 трлн грн у грошовому еквіваленті за поточними економічними показниками [1].

Міжнародні оцінки, зокрема звіт Ernst & Young за 2020 рік, фіксують обсяг тіньових операцій на рівні 846 млрд грн, із значною часткою неформальної зайнятості (приблизно 20 % робочої сили, або 3 млн осіб) та ухилення від оподаткування [4].

Воєнні дії, що розпочалися у 2022 р., спричинили суттєві зміни в динаміці цього явища. Зокрема, руйнування банківської інфраструктури в зонах бойових дій та перебої з електропостачанням призвели до зростання частки готівкових операцій до 38 % у 2023 році, як зазначає Національний банк України. У сільськогосподарському секторі, наприклад, до 10 % експорту зернових культур здійснюється за готівку, минаючи офіційні канали оподаткування, що свідчить про адаптацію бізнесу до кризових умов [2].

Спрощення регуляторних норм у воєнний період, включаючи тимчасове скасування перевірок, додало, за оцінками експертів, близько 5 % до обсягу тіньового сектору у 2022–2023 роках. Порівняльний аналіз із країнами Європейського Союзу підкреслює відставання України: у Польщі тіньова економіка становить

15–20 % ВВП завдяки розвиненій системі безготівкових розрахунків, тоді як в Естонії цей показник знижено до 10 % через повну цифровізацію державних послуг [5]. Такі відмінності вказують на необхідність адаптації європейських практик до українських реалій, однак воєнний контекст ускладнює цей процес через обмеженість ресурсів і нестабільність інституційного середовища. Незважаючи на це, перші кроки у напрямку діджиталізації, зокрема через платформу «Дія», створюють передумови для поступового скорочення тіньового сектору.

Воєнний стан в Україні, запроваджений у 2022 році, значною мірою загострив системні проблеми, пов'язані з функціонуванням тіньового сектору економіки, що має як економічні, так і соціальні наслідки. Одним із ключових викликів є значні фінансові втрати: за оцінками Міністерства фінансів України, щорічні недоотримання бюджету через ухилення від оподаткування становлять 200–300 млрд грн. Ці кошти могли б бути спрямовані на оборонні потреби та гуманітарну підтримку, однак значна частина малого бізнесу, зокрема 50 % суб'єктів господарювання, уникає використання касових апаратів, приховуючи реальні обсяги доходів, як зазначає Державна податкова служба [2].

Другою суттєвою проблемою є неформальна зайнятість, яка охоплює приблизно 20% робочої сили (3 млн осіб), за даними Державної служби статистики. Такі працівники не лише залишаються поза системою соціального захисту, а й не сплачують внески до пенсійного фонду, що створює довгострокові ризики для демографічної та соціальної стабільності. Воєнні умови посилили цей тренд: масова міграція та закриття підприємств змусили багатьох громадян обирати неформальну роботу як засіб виживання [6].

Третя проблема стосується негативного впливу тіньового сектору на інвестиційний клімат: практика використання контрабанди чи готівкових розрахунків (до 10% агроекспорту) підриває довіру іноземних інвесторів, що відображається у скороченні прямих іноземних інвестицій із 2,7 млрд дол. США у 2020 р. до 0,5 млрд дол. США у 2022 р. [5]

Нарешті, специфіка воєнного часу породила додаткові ускладнення, такі як зростання бартерних операцій та чорного ринку (майже 5% економіки), спричинені дефіцитом товарів і відсутністю ефективного контролю в умовах руйнування інфраструктури. Ці фактори створюють бар'єри для реалізації європейського курсу України, який передбачає високий рівень прозорості та відповідність стандартам ЄС. Таким чином, тіньовий сектор у воєнний період є не лише економічною, а й стратегічною проблемою, що вимагає комплексного вирішення через цифрові інструменти.

У контексті воєнного стану в Україні саме діджиталізація економічних процесів може стати ключовим механізмом протидії тіньовому сектору, забезпечуючи підвищення прозорості та ефективності управління.

Першим напрямом є розширення безготівкових платежів, що має на меті скорочення обігу готівки. Готівкові операції є основою для ухилення від оподаткування, оскільки їх складно відстежити. Для вирішення цієї проблеми пропо-

нується впровадження державної програми субсидування POS-терміналів для 50000 торгових точок із вартістю 5000 грн на одиницю, що потребуватиме інвестицій у розмірі 250 млн грн. Додатково Національний банк України може знизити ставки еквайрингу з поточних 2–3 % до 1 %, компенсуючи банкам втрати через субвенції. Досвід Польщі, де частка безготівкових платежів досягла 75 %, демонструє, що такі заходи здатні скоротити тіньову економіку на 5 % ВВП [7-8]. В українських умовах це може призвести до зростання безготівкових операцій на 10 % протягом року, що є реальним кроком навіть у воєнний час, враховуючи наявність мобільного зв'язку та банківських сервісів у більшості регіонів.

Другим важливим напрямом є подальше впровадження програмних реєстраторів розрахункових операцій (ПРРО), які дозволяють фіксувати продажі в режимі реального часу. Безкоштовне програмне забезпечення ПРРО, доступне через платформу «Дія», у поєднанні із запровадженням штрафів у розмірі 5000 грн за порушення може суттєво змінити ситуацію. Уже зараз часткове використання ПРРО скоротило тіньові продажі в роздрібній торгівлі на 5 %, а повне охоплення цього інструменту (наприклад, для 80% малого бізнесу) може додати ще 10 % до детінізації цього сектору.

Третім напрямом є створення цифрових реєстрів для контролю економічних операцій, що має на меті зменшення ухилення від сплати податку на додану вартість. Єдиний реєстр накладних, інтегрований у «Дію», дозволяє відстежувати рух товарів і послуг, ускладнюючи фіктивні операції. Додатковим інструментом може стати технологія blockchain для відстеження ланцюгів постачання, зокрема в аграрному секторі, де планується пілотний проект у 2025 р. Естонський досвід показує, що цифровий контроль здатен скоротити тіньову економіку на 3–5%, що в українських умовах може означати економію 3% ВВП щороку [7].

Четвертий напрям стосується легалізації неформальної зайнятості. Онлайн-реєстрація фізичних осіб-підприємців (ФОП) через «Дію», у поєднанні з електронними трудовими договорами може вивести з тіні значну частину працівників. Такий процес не лише підвищить надходження до соціальних фондів, а й забезпечить довгострокову стабільність робочої сили.

У воєнний час проблема тіньової економіки в Україні стала ще більш актуальною, що загрожує фінансовій стабільності, соціальному захисту населення та інвестиційному клімату. Діджиталізація може стати ключовим інструментом її детінізації, забезпечуючи прозорість фінансових потоків, контроль економічних операцій та спрощення адміністрування. Комплексна реалізація запропонованих рішень може привести до скорочення тіньової економіки на 5–10 % ВВП протягом кількох років, що сприятиме економічному відновленню країни та її інтеграції в європейський простір.

Список використаних джерел:

1. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. Загальні тенденції тіньової економіки у 2021 році. URL: <https://me.gov.ua/view/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>.

2. Національний банк України. Фінансова фортеця України річний звіт за 2023 рік. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf.
3. Мінцифра. (2024). Звіт про впровадження «Дія» за 2023–2024 роки. URL: <https://diia.gov.ua/news/zvit-za-2023-rik>.
4. Ernst & Young вважає чверть української економіки в тіні. URL: https://en.lb.ua/news/2020/02/17/8448_ernst_young_says_quarter.html.
5. Ukraine War Economy Tracker. URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/>.
6. Ринок праці Екранії 2022–2023: стан, тенденції та перспективи. URL: https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf.
7. Digital Progress and Trends Report 2023. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099031924192524293/pdf/P180107173682d0431bf651fded74199f10.pdf>.
8. Report on Cash Circulation in Poland in 2023. URL: https://nbp.pl/wp-content/uploads/2025/01/Raport-o-obrocie-gotowkowym_EN_2023_v2_INT.pdf.

Ключові слова: діджиталізація економіки, тіньова економіка, воєнний стан, прозорість економіки, неформальна зайнятість, цифрові інструменти, європейська інтеграція.

Keywords: digitalisation of the economy, shadow economy, martial law, economic transparency, informal employment, digital tools, European integration.

Сіяно Павло Віталійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри економіки та менеджменту*

ПЕРЕДУМОВИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У сучасному світі зростає увага до сталого розвитку як ключового напрямку для подолання кліматичних, соціальних та економічних криз. Цілі сталого розвитку (ЦСР), ухвалені ООН у 2015 році, стали орієнтиром для країн і компаній, які прагнуть збалансувати економічне зростання з турботою про довкілля та суспільство [1]. Для України, яка прагне інтеграції у світову спільноту, зокрема через співпрацю з ЄС, відповідність цим принципам є важливим кроком. Крім того, внутрішня ситуація в Україні обумовлює необхідність переосмислення ролі бізнесу. В умовах економічної нестабільності, руйнування інфраструктури та гуманітарних викликів бізнес-структури стають активними учасниками відновлення країни. Український бізнес активно шукає шляхи для підвищення рівня конкурентоспроможності. Посилення відповідальності бізнесу перед суспільством і довкіллям впливає на репутацію компаній і вибір споживачів. Інтеграція принципів сталого розвитку відкриває доступ до партнерств, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів.

Посилення ролі українського бізнесу в реалізації цілей сталого розвитку обумовлено низкою внутрішніх і зовнішніх факторів, які формують сприятливе середовище для активнішого залучення приватного сектору до глобальних і національних ініціатив. Україна, адаптувавши 17 ЦСР, взяла на себе зобов'язання активізувати участь економічних агентів у процесах забезпечення сталого розвитку. Серед економічних агентів бізнес відіграє дедалі важливішу роль як рушій інновацій, економічного зростання та соціальних змін.

Однією з ключових передумов для сучасного бізнесу є глобальний тренд на інтеграцію принципів сталого розвитку в діяльність компаній. Цей процес охоплює три основні аспекти: екологічну відповідальність, соціальну справедливість і прозоре управління. Світові ринки дедалі активніше орієнтуються на ці принципи, що відображається у поведінці інвесторів, споживачів і регуляторів. Інвестори, наприклад, надають перевагу проектам із низьким вуглецевим слідом і чіткою соціальною користю, тоді як споживачі все частіше обирають бренди, які демонструють етичність і турботу про довкілля. Створюється новий стандарт, за яким компанії оцінюються не лише за фінансовими показниками, а й за їхнім внеском у вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату чи нерівність.

Для українського бізнесу, який прагне інтегруватися в міжнародні ринки або залучити іноземні інвестиції, відповідність цим очікуванням перетворюється з опціональної стратегії на критично важливу умову конкурентоспроможності [2]. Наприклад, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відкриває доступ до європейського ринку, але водночас зобов'язує українські компанії відповідати стандартам ЄС. Європейські партнери дедалі більше акцентують увагу на «зеленому» фінансуванні – інвестиціях у проекти, що сприяють декарбонізації економіки, енергоефективності та відновлюваним джерелам енергії. Крім того, стандарти сталості стають обов'язковими для компаній, які хочуть співпрацювати з європейськими контрагентами чи отримувати гранти й кредити від міжнародних фінансових інституцій, наприклад, ЄБРР чи МВФ. Компанії, які ігнорують ці тренди, ризикують втратити конкурентні позиції, тоді як ті, що адаптуються – отримують доступ до нових ринків, лояльність клієнтів і кращі фінансові можливості.

Внутрішня ситуація в Україні також сприяє цьому процесу. Повномасштабна війна загострила економічні та соціальні виклики, водночас підкресливши важливість стійкості бізнесу. Компанії, які адаптувалися до умов воєнного часу, підтримуючи економіку та громади, почали усвідомлювати свій потенціал як агенти змін. Це стало поштовхом до переосмислення ролі бізнесу – від суто комерційної до соціально значущої, що відповідає цілям сталого розвитку, таким як гідна праця, економічне зростання та підтримка інфраструктури.

Державна політика створює передумови для посилення ролі бізнесу. Хоча законодавча база ще потребує вдосконалення, уряд поступово закріплює ЦСР як орієнтири для стратегічного планування. Ініціативи, як-от Національна до-

повідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [3], мотивують бізнес інтегрувати ці принципи у свої стратегії. Водночас децентралізація відкриває можливості для співпраці компаній із місцевими громадами, що відповідає цілям розвитку міст і громад.

Економічні стимули відіграють важливу роль. Зростання інтересу до «зелених» технологій, енергоефективності та соціального підприємництва в Україні відкриває нові ринки та джерела фінансування. Бізнес, який інвестує у проекти сталого розвитку, отримує доступ до міжнародних грантів, пільгових кредитів і партнерств, що підвищує його привабливість для інвесторів. Прикладом є прагнення окремих компаній досягти вуглецевої нейтральності, що відповідає глобальним екологічним цілям.

Соціальний тиск також посилює роль бізнесу. Українське суспільство дедалі більше цінує етичність і відповідальність компаній. Це спонукає бізнес переглядати підходи до управління персоналом, екологічної політики та підтримки громад, що узгоджується з ЦСР, такими як гендерна рівність і якісна освіта.

Кадровий потенціал і технологічний розвиток створюють основу для реалізації ЦСР. Незважаючи на дефіцит кадрів через міграцію та війну, український бізнес активно впроваджує автоматизацію, цифровізацію та інновації, що сприяє підвищенню продуктивності та зменшенню впливу на довкілля. Розвиток партнерств із міжнародними організаціями, як-от ООН чи ЄБРР, додатково підтримує ці зусилля.

Отже, передумови посилення ролі українського бізнесу в реалізації ЦСР включають глобальні вимоги, внутрішні виклики, державну підтримку, економічні стимули, соціальні очікування та технологічний прогрес. Досліджені фактори разом створюють унікальну можливість для бізнесу стати лідером у трансформації України в напрямі сталого майбутнього. Інтеграція принципів сталого розвитку для українського бізнесу є не лише етичним вибором, а й стратегічним кроком для забезпечення довгострокового успіху в глобальному економічному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Цілі сталого розвитку. ООН 2015. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>
2. Стратегія сталого розвитку: Європейські горизонти : підручник / І. Л. Якименко та ін. Київ : НУХТ, 2022. 337 с.
3. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <https://me.gov.ua/view/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb>

Ключові слова: цілі сталого розвитку, бізнес, стимули, зміни, забезпечення сталого розвитку, відповідальність.

Keywords: sustainable development goals, business, incentives, changes, ensuring sustainable development, responsibility.

ПЕРЕДУМОВИ ТА БАР'ЕРИ ІНТЕГРАЦІЇ ІННОВАЦІЙ У ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ

Умови глобалізації та цифровізації змушують фінансові установи адаптуватися до швидких змін на ринку. Впровадження інновацій підвищує ефективність операцій, покращує клієнтський досвід і знижує витрати. Українська асоціація фінтех та інноваційних компаній опублікувала перелік трендів розвитку фінансово-технологічного сектору протягом наступних двох років, до якого входять штучний інтелект, відкритий банкінг, кібербезпека, діджитал банкінг тощо [1].

Інтеграція інноваційних рішень у управлінські процеси фінансових установ стала не лише можливістю, а й необхідністю для забезпечення достатнього рівня їхньої конкурентоспроможності та сталого розвитку. Проте цей процес супроводжується як сприятливими передумовами, так і значними бар'єрами, які потребують аналізу та стратегічного підходу до їх подолання [2].

Передумовами інтеграції інновацій у діяльність фінансових установ є такі:

1. Розвиток таких технологій, як штучний інтелект, blockchain, аналіз великих даних і роботизована автоматизація процесів, створив потужну основу для трансформації фінансових установ. Наприклад, штучний інтелект дозволяє автоматизувати обробку клієнтських запитів, а blockchain забезпечує безпечні та прозорі транзакції. Ці рішення відкривають нові можливості для оптимізації операцій і підвищення ефективності.

2. Сучасні клієнти фінансових установ очікують швидкості, зручності та персоналізації послуг. Мобільні додатки, цілодобовий доступ до рахунків і індивідуальні фінансові рекомендації стали стандартом, що змушує установи впроваджувати інновації для відповідності запитам ринку.

3. У багатьох країнах уряди та регуляторні органи сприяють цифровій трансформації. Наприклад, директива PSD2 у Європейському Союзі відкрила доступ до банківських даних для сторонніх розробників, стимулюючи створення нових fintech-продуктів. У 2023 році Європейська комісія представила третю директиву щодо платіжних послуг [3]. Стратегія розвитку фінансових технологій до 2025 року передбачає підтримку цифрових платежів, спрощення регуляторних процедур і стимулювання розвитку fintech-сектору. [4]. Після реформи у 2020 р. Національний банк України взяв на себе нагляд за небанківськими фінансовими установами, що сприяло підвищенню прозорості та стандартизації. Такі ініціативи створюють сприятливе середовище для інновацій.

4. Поява гнучких і технологічно орієнтованих fintech-компаній, таких як Revolut чи Monobank, змушує традиційні банки та страхові компанії прискорювати впровадження інновацій, щоб зберегти свою частку ринку. Цей тиск є потужним стимулом для змін.

5. Великі фінансові установи, які мають доступ до значного капіталу, технологічної інфраструктури та кваліфікованих кадрів, перебувають у вигіднішій позиції для інтеграції інновацій. Наприклад, банки з розвиненими ІТ-відділами можуть швидше адаптувати нові рішення.

6. Участь України в міжнародних економічних процесах, зокрема через співпрацю з ЄБРР, IFC та іншими інституціями, сприяє інноваційному розвитку. Ці організації надають гранти та кредити на проекти, пов'язані з цифровізацією. Наприклад, ЄБРР фінансує українські стартапи в цифрових фінансах, що опосередковано стимулює фінансові установи до співпраці з такими проектами та впровадження інноваційних рішень.

Однак на шляху реалізації трендів інтеграції інновацій виникають численні бар'єри.

1. Малі фінансові установи часто не мають достатнього капіталу для інвестування в технології. Розробка мобільних додатків, впровадження штучного інтелекту чи перехід на хмарні сервіси потребують значних початкових витрат, які недоступні для організацій із невеликим оборотом.

2. Персонал і керівництво багатьох фінансових установ, особливо невеликих, не завжди володіють необхідними базовими та спеціальними знаннями для роботи з сучасними технологіями. Відповідно впровадження інновацій гальмується через брак кваліфікованих кадрів.

3. Регуляторні обмеження можуть сповільнювати процес інтеграції інновацій. НБУ підтримує інновації, однак вимоги до розміру капіталу, звітності та кібербезпеки можуть бути бар'єром для деяких фінансових установ. Зокрема необхідність підтримки певного розміру капіталу може відволікати ресурси від інноваційних проектів. Крім того, складність отримання ліцензій на нові послуги

4. Опір змінам співробітників та керівництва через страх втрати контролю, звичку до старих методів роботи чи недовіру до технологій.

5. Цифровізація підвищує вразливість фінансових установ до кібератак. Зростання кількості хакерських інцидентів, таких як фішинг чи витік даних, змушує фінансові установи витрачати додаткові кошти на кібербезпеку, це стає значним бар'єром.

6. Державна підтримка інновацій у фінансовому секторі України залишається обмеженою. На відміну від країн ЄС, де уряди активно субсидують fintech-проекти, в Україні таких програм недостатньо. Одночасно, приватні інвестори часто не зацікавлені в малих фінансових установах через високі ризики та низьку рентабельність.

Український фінансовий сектор має особливості, які впливають на інтеграцію інновацій. З одного боку, війна та економічна нестабільність змушують установи шукати способи оптимізації через технології. З іншого, актуальними є обмежені ресурси та підвищені ризики. Великі фінансові організації вже впровадили значні інновації, але малі установи відстають.

Для подолання традиційних та специфічних бар'єрів і стимулювання інноваційного розвитку фінансових установ країни потрібна організація співпраці з

технологічними стартапами, що може знизити витрати на розробку та прискорити впровадження інновацій. Інвестиції в цифрову грамотність через тренінги та курси підвищать здатність працівників адаптуватися до змін. Розширення грантових програм могло б стимулювати інновації в небанківському секторі. Зниження бюрократичних бар'єрів і надання пільг для інноваційних проєктів є стимулом інноваційної трансформації. Активна співпраця з ЄБРР чи IFC може забезпечити фінансування для цифрових ініціатив.

Таким чином, інтеграція інновацій у фінансові установи є складним процесом, що має значний потенціал для підвищення їхньої ефективності та конкурентоспроможності. Інтеграція інновацій у фінансові установи України має потужні передумови, такі як глобальні тренди, технологічний прогрес і регуляторна підтримка. Одночасно існування істотних бар'єрів стримує інноваційну трансформацію фінансового сектору економіки. Для подолання бар'єрів необхідна реалізація комплексного підходу, у межах якого доцільними є співпраця з fintech-сектором, підвищення кваліфікації, державна допомога, адаптація до міжнародних стандартів тощо. Зазначене дозволить максимально реалізувати потенціал інноваційних рішень у фінансових установах країни.

Список використаних джерел:

1. Fintech в Україні 2025: проблеми, тренди, інновації URL:<https://mezha.media/articles/chim-zhive-ukrajinskiy-fintech-sektor-300651/>
2. Das P. et al. Barriers to innovation within large financial services firms: An in-depth study into disruptive and radical innovation projects at a bank. *European Journal of Innovation Management*. 2018. Vol. 21 No. 1. P. 96-112. <https://doi.org/10.1108/EJIM-03-2017-0028>
3. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqjdClp>
4. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/DDWIAwXTdqjdClp>.

Ключові слова: інновації, фінансові установи, фінансові технології, інтеграція, бар'єри.

Keywords: innovations, financial service providers, fintech, integration, barriers.

Візіренко Світлана Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент

РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ПІДТРИМЦІ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Успішний економічний розвиток України неможливий без активних, ініціативних людей та різноманітних форм підприємницької діяльності. Саме підпри-

емництво є рушійною силою прогресу, особливим видом господарської діяльності та складовою бізнесу як особлива, інноваційна його форма.

Україна сьогодні знаходиться на перетині кількох історичних процесів, які суттєво впливають на її економіку та підприємництво. Європейський вибір, закріплений на стратегічному рівні, визначає вектор розвитку країни, її інтеграцію до європейського економічного простору. Водночас, повномасштабна війна з Російською Федерацією стала найбільшим викликом для української економіки за часи незалежності, завдавши колосальних збитків інфраструктурі, виробничим потужностям та людському капіталу. За даних умов, саме підприємництво відіграє вирішальну роль у забезпеченні економічної стабільності та забезпеченні населення товарами та послугами, створенні нових робочих місць та залученні інвестицій.

Підприємництво є основним елементом економічної підтримки під час війни, забезпечуючи населення товарами та послугами, наповнюючи бюджет і створюючи робочі місця. Однак, на ведення бізнесу суттєво впливають руйнування, логістичні проблеми, енергетичний дефіцит, скорочення пропозиції, зростання витрат, корупція та низька платоспроможність [1].

В умовах війни першочерговою задачею для бізнесу є виживання: збереження підприємства, подолання кризи та пошук способів відновлення діяльності.

Компанією Advanter Group за підтримки Центру розвитку інновацій, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, національного проекту Дія. Бізнес у співпраці з Мінекономіки, Мінфіном, Мінцифрою, Коаліцією бізнес-спільнот за модернізацію України було проведено дослідження стану бізнесу в Україні в грудні 2024 року. Аналіз ситуації в сегменті малого та середнього підприємництва України свідчить про тенденцію до погіршення умов господарювання. Показник Ukrainian Business Index (індекс активності бізнесу UBI) в Україні демонструє негативну динаміку, знизившись з 39,9 у серпні до 36,9 пунктів (максимум 100). Це свідчить про те, що бізнес оцінює поточну економічну ситуацію як несприятливу і не очікує покращення в найближчому майбутньому, оскільки показник залишається значно нижчим за 50%, що є межею між позитивними та негативними очікуваннями [3].

Підприємці наголошують на низці проблем, що гальмують відновлення та зростання їхньої діяльності. Непевність щодо перспектив в Україні та на внутрішньому ринку, непередбачувані дії влади, які можуть погіршити умови для ведення бізнесу, а також обмеженість купівельної спроможності населення, дефіцит кваліфікованих кадрів і фінансових ресурсів – це лише деякі з проблем, на які вказує бізнес.

Результати опитування показують, що найбільш гострими проблемами для бізнесу є не лише брак кадрів та фінансових ресурсів, а й непередбачуваність ситуації в країні (60,8%), дії держави (58,9%) та недостатній попит (51%). Дещо відстають від основних викликів відсутність достатньої кількості кваліфікованих працівників (50,3%) та відсутність достатнього капіталу (33,8%). 57% компаній

зазначили, що підвищуватимуть ціни на продукцію, що є реакцією на ухвалення закону про підняття військового збору до 5%.

Стосовно перспективи 2025 року – лише 17,3% керівників та власників бізнесу оцінюють фінансово-економічний стан своїх компаній як добрий або відмінний. Більшість (61,5%) вважають його задовільним або посереднім, а значна частина (21,2%) – поганим. Прогнози на майбутнє також неоднозначні: хоча 29,9% очікують покращення або суттєвого покращення фінансового стану, 7,8% передбачають його подальше погіршення [3].

Підприємництво матиме вирішальне значення для відновлення економіки, створення нових робочих місць та залучення інвестицій. Створення сприятливого бізнес-середовища (прозора регуляторна політика, захист прав власності, доступ до фінансування) – необхідна умова для розвитку підприємництва. Підтримка інноваційного підприємництва – це важливий фактор для модернізації економіки та підвищення її конкурентоспроможності. Розвиток малого та середнього бізнесу – запорука створення широкої мережі підприємств, здатних швидко адаптуватися до змін. Підтримка соціального підприємництва – важливий механізм вирішення соціальних проблем та забезпечення зайнятості вразливих груп населення.

Підтримка українського бізнесу в умовах війни набуває критичного значення для збереження економічної стабільності та забезпечення життєздатності країни. На даному етапі першочерговими заходами для стимулювання розвитку вітчизняного підприємництва є:

- швидке запровадження нових нормативних актів, що враховують умови воєнного часу, з метою забезпечення повноцінного функціонування економіки, освітньої сфери та суспільного життя, незважаючи на бойові дії;
- сприяння стабільному експорту вітчизняної продукції, включаючи налагодження надійних каналів збуту та запровадження податкових і митних пільг для експортерів [2].

Для успішної післявоєнної відбудови України необхідно створити сприятливі умови для розвитку підприємництва:

- захист прав власності: забезпечення надійного захисту прав власності є ключовим фактором для залучення інвестицій;
- зменшення регуляторного тиску: спрощення процедур ведення бізнесу та зменшення регуляторного тиску сприятиме розвитку підприємництва;
- боротьба з корупцією: зменшення рівня корупції є важливим фактором для залучення інвестицій та створення чесних умов конкуренції;
- доступ до фінансування: забезпечення доступу до фінансування, має вирішальне значення для розвитку малого та середнього бізнесу;
- підтримка інновацій: держава має підтримувати інноваційне підприємництво та сприяти впровадженню нових технологій.

Отже, війна суттєво вплинула на діяльність підприємництва, але українські підприємці продемонстрували вражаючу стійкість та здатність адаптуватися до

нових умов. Для успішної відбудови України необхідно створити сприятливе бізнес-середовище, забезпечити захист прав власності, зменшити регуляторний тиск, боротися з корупцією та забезпечити доступ до фінансування. Державна політика має бути спрямована на підтримку та стимулювання розвитку підприємницької діяльності, зокрема, суб'єктів малого та середнього підприємництва, а також інноваційного підприємництва, тому успішна відбудова України та її інтеграція до європейського економічного простору залежить від ефективної державної політики, залучення іноземних інвестицій, розвитку підприємництва та формування сприятливого бізнес-середовища. Підприємництво має стати ключовим драйвером економічного зростання та соціального розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Vol. 7(3). URL: <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.03.07>.
2. Редзюк Є. В. Стан, проблеми і чинники гальмування розвитку бізнес-активності в Україні. *Стратегія економічного розвитку України*. 2022. Вип. 51. С. 35–49. URL: <https://doi.org/10.33111/sedu.2022.51.035.049>.
3. Результати дослідження стану бізнесу в Україні в грудні 2024 року. URL: <https://business.diaa.gov.ua/analytics/research/rezultaty-doslidzhennia-stanu-biznesu-v-ukraini-v-hrudni-2024-roku>

Ключові слова: підприємництво, національна економіка, бізнес-середовище, інноваційне підприємництво, інвестиції, державна політика.

Keywords: entrepreneurship, national economy, business environment, innovative entrepreneurship, investments, public policy.

Тищенко Ірина Валеріївна

*Одеський національний економічний університет,
аспірантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької
діяльності*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ В ГОТЕЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

Готельний бізнес, як одна з найдавніших галузей сфери послуг, має багатовікову історію, що відображає трансформацію суспільних, економічних і технологічних реалій. Від античних заїжджих дворів до сучасних цифрових систем управління, процеси в готельному бізнесі еволюціонували, адаптуючись до потреб часу та викликів ринку. У витоках готельного бізнесу, ще в Стародавньому Єгипті, Греції та Римі, мандрівники зупинялися в тавернах і заїжджих дворах, які забезпечували базові потреби: їжу, нічліг і захист. Управління цими заклада-

ми було примітивним, без чіткої структури чи стандартів. Власники самостійно виконували всі функції, від прийому гостей до організації постачання [1]. У Середньовіччі ситуація частково змінилася: монастирі та релігійні громади стали основними постачальниками гостинності, керуючись не комерційними, а духовними принципами. Водночас у містах розвивалися таверни, де управління залишалося хаотичним, залежним від ініціативи власника. Відсутність формалізованих процесів і професійного менеджменту була характерною рисою цього періоду [2].

Промислова революція XVIII–XIX століть стала переломним моментом. Зростання торгівлі, розвиток залізниць і пароплавів, а також поява середнього класу стимулювали попит на якісні готельні послуги. У Європі, зокрема у Великобританії та Франції, з'явилися перші готелі в сучасному розумінні, які пропонували не лише ночівлю, але й ресторани, розважальні програми та комфортні умови. Управління цими закладами вимагало розподілу обов'язків: з'явилися перші менеджери, які відповідали за координацію роботи персоналу. У США піонером став Елсворт Статлер, який заснував мережу Statler Hotels і запровадив стандартизовані підходи до обслуговування, включаючи уніфіковані номери, навчання персоналу та облік витрат [3]. Цей період ознаменувався зародженням комерційного підходу до управління, коли готелі почали сегментувати клієнтів за соціальними групами та впроваджувати елементарні маркетингові стратегії.

XX століття принесло нові виклики та можливості. Глобалізація, зростання туризму та технологічний прогрес кардинально змінили готельний бізнес. Великі готельні мережі, такі як Hilton і Marriott, почали домінувати на ринку, створюючи брендові стандарти, які забезпечували однаковий рівень сервісу в різних країнах. К. Хілтон, засновник Hilton Hotels, ввів концепцію брендингу, що дозволило готелям підтримувати єдиний імідж і залучати лояльних клієнтів. Після Другої світової війни авіаперельоти та масовий туризм ускладнили управлінські процеси, вимагаючи кращої координації. Перші системи бронювання, спочатку ручні, а згодом автоматизовані, стали відповіддю на ці виклики. У другій половині століття комп'ютеризація змінила галузь: системи управління готелями (Property Management Systems, PMS) автоматизували облік, бронювання та комунікацію з клієнтами [4]. Маркетинг також набув нового значення – програми лояльності та реклама стали інструментами конкурентної боротьби.

Ключові фактори впливу на розвиток управління в готельному бізнесі:

1. Технологічний прогрес – від ручних записів до хмарних систем і штучного інтелекту, технології оптимізували управлінські процеси.
2. Глобалізація – міжнародні готельні мережі вимагали стандартизації та адаптації до різних ринків.
3. Зміна споживацьких уподобань – попит на персоналізацію та екологічність змінив підходи до обслуговування.
4. Економічні фактори – кризи, конкуренція та регуляторні зміни впливали на стратегії управління.

У XXI столітті готельний бізнес увійшов у еру цифрової трансформації. Хмарні технології, великі дані та штучний інтелект дозволили готелям аналізувати поведінку клієнтів і оптимізувати ціноутворення в реальному часі. Системи управління доходами (Revenue Management Systems) стали стандартом, допомагаючи максимізувати прибуток. Клієнтоцентричність вийшла на перший план: CRM-системи дозволяють створювати персоналізовані пропозиції, підвищуючи лояльність гостей. Пандемія COVID-19 прискорила впровадження безконтактних технологій, таких як мобільний check-in і цифрові ключі, а також посилила увагу до санітарних стандартів. Екологічна свідомість також змінила управлінські підходи: готелі інвестують в енергозбереження, скорочення відходів і використання місцевих ресурсів, що вимагає нових стратегій планування.

Сучасне управління в готельному бізнесі – це синтез технологій, даних і клієнтоцентричних підходів. Гнучкість і адаптивність стали ключовими рисами, дозволяючи галузі справлятися з економічними потрясіннями та змінами в споживацьких очікуваннях. У майбутньому розвиток, ймовірно, буде пов'язаний із подальшою автоматизацією, поглибленням використання штучного інтелекту та акцентом на сталість. Готельний бізнес залишатиметься динамічною галуззю, де інновації в управлінні відіграватимуть вирішальну роль у забезпеченні конкурентоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Заїжджі двори Стародавньої Греції та Риму і обслуговування в них мандрівників. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2012. Т. 1. С. 91-101.
2. Виникнення та розвиток готельного господарства. *Букліб*. URL: <https://buklib.net/books/26860/> (дата звернення: 11.05.2025).
3. Мальська М. П., Пандяк І. Г. Готельний бізнес: теорія та практика : підручник. 2- вид. перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
4. Ady M. 50 years of the hotel PMS (and why it matters). *Apaleo*. 2019. URL: <https://apaleo.com/blog/industry-trends/history-of-the-hotel-pms?> (дата звернення: 12.05.2025).

Ключові слова: управлінські процеси, стандартизація операцій, автоматизація систем, клієнтоорієнтованість, цифрова трансформація.

Keywords: management processes, standardization of operations, system automation, customer focus, digital transformation.

INNOVATIVE MARKETING STRATEGIES AND LOGISTICS SOLUTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE ELECTRIC VEHICLE MARKET IN THE CONTEXT OF DIGITAL ADAPTATION

The global transition toward sustainable transportation has elevated electric vehicles to a pivotal role in reshaping economic systems, environmental policies, and consumer behaviors. This shift, propelled by the urgent need to reduce carbon emissions and advancements in battery technology, demands a reevaluation of traditional approaches to market development. Specifically, the integration of innovative marketing strategies and logistics solutions has become essential to overcome barriers to EV adoption and ensure the sector's scalability. In an era defined by digital adaptation—where technologies such as artificial intelligence, big data analytics, and the Internet of Things) are transforming industries—the EV market stands at a crossroads [1]. This paper examines the theoretical underpinnings and practical implications of leveraging digital tools to enhance marketing and logistics frameworks, fostering the growth of the EV market in both developed and emerging economies.

Theoretically, marketing in the context of EVs draws from the principles of behavioral economics and consumer psychology. Traditional models of consumer decision-making, such as the Theory of Planned Behavior, suggest that attitudes, subjective norms, and perceived behavioral control influence purchasing intentions. For EVs, these factors are complicated by high initial costs, range anxiety, and unfamiliarity with the technology. Digital marketing strategies offer a means to address these challenges by shifting from broad, generic campaigns to targeted, data-driven interventions [2]. The advent of AI-powered analytics allows firms to segment markets with unprecedented precision, tailoring messages to individual preferences—whether environmental consciousness, economic savings, or technological appeal. Furthermore, the diffusion of innovations theory, proposed by E. Rogers, provides a lens through which to understand EV adoption. Early adopters, often tech-savvy and environmentally motivated, can be reached through digital channels like social media, where influencer endorsements and interactive content amplify awareness. Gamification, a relatively nascent marketing tool, introduces an additional layer of engagement by embedding game-like elements—such as rewards for test drives or virtual leaderboards for sustainable driving—into campaigns, aligning with the hedonic motivations of modern consumers.

Logistics, on the other hand, is grounded in supply chain management theory and systems thinking, which emphasize the optimization of interconnected processes. For EVs, logistics extends beyond vehicle distribution to include the deployment of charging infrastructure, battery production, and end-of-life recycling. The complexity of this ecosystem necessitates digital solutions to ensure efficiency and resilience. IoT-enabled

smart grids, for instance, exemplify how real-time data can balance electricity demand and supply, mitigating the strain on energy networks as EV usage grows. Similarly, blockchain technology offers a theoretical framework for enhancing supply chain transparency, ensuring ethical sourcing of materials like lithium and cobalt, which are critical to battery manufacturing [3]. From a logistics perspective, the concept of “last-mile delivery” takes on new meaning in the EV context, as it applies not only to vehicle distribution but also to the accessibility of charging points. Theoretical models of network optimization, such as the hub-and-spoke system, can guide the strategic placement of charging stations, reducing consumer inconvenience and supporting urban mobility.

The synergy between marketing and logistics in the digital era is where the true potential for EV market development lies. Digital adaptation facilitates a feedback loop wherein consumer data informs logistical planning, and infrastructure improvements, in turn, bolster marketing narratives. For example, predictive analytics—a cornerstone of modern marketing—can forecast regional EV demand, enabling logistics providers to prioritize infrastructure investments in high-potential areas. This data-driven approach aligns with the resource-based view of the firm, which posits that competitive advantage stems from the effective deployment of unique resources, such as technological capabilities. Digital twins, virtual simulations of physical systems, further enhance this integration by allowing firms to model logistics networks and test marketing scenarios in a risk-free environment. Such tools can optimize delivery routes for EV components or simulate consumer responses to new charging station locations, minimizing costs and maximizing impact.

Despite these opportunities, the EV market faces theoretical and practical challenges that digital adaptation alone cannot fully resolve. Transaction cost economics highlights the high upfront investments required for infrastructure development, which may deter stakeholders in resource-constrained markets like Ukraine. Moreover, cybersecurity risks, a byproduct of digital reliance, threaten both consumer trust and operational stability, necessitating robust safeguards. In emerging economies, where economic volatility and dependence on imported technologies prevail, the adoption of EVs requires a multi-stakeholder approach. Government policies, such as subsidies or tax incentives, can lower entry barriers, while private-sector innovation drives technological progress. Consumer education, facilitated through digital platforms, remains critical to shifting perceptions and building demand [4].

Looking forward, the EV market's trajectory will be shaped by ongoing digital evolution. Emerging technologies like 5G connectivity and autonomous driving introduce new theoretical dimensions to marketing and logistics. From a marketing perspective, autonomous EVs could be positioned as a premium offering, appealing to consumers' desire for convenience and status, while logistics providers might leverage self-driving fleets to reduce operational overheads. The circular economy framework also gains relevance as battery recycling becomes a priority, requiring logistics systems to close the loop on resource use and marketing campaigns to emphasize sustainability as a brand value.

In the context of Ukraine, the interplay of digital marketing and logistics takes on unique significance given the country's economic landscape and geopolitical challenges. With a growing interest in sustainable transportation, driven by both environmental aspirations and energy independence goals, Ukraine presents a fertile ground for EV market expansion. Digital platforms can play a pivotal role in overcoming local barriers, such as limited consumer awareness and underdeveloped charging infrastructure, by deploying targeted campaigns that highlight government incentives and showcase real-time maps of charging station availability. Logistically, partnerships between local governments and private firms, supported by IoT-driven data analytics, could optimize the rollout of charging networks in urban centers like Kyiv and Lviv, where demand is rising. By leveraging digital adaptation to bridge these gaps, Ukraine can position itself as an emerging player in the EV ecosystem, balancing economic recovery with sustainable development.

In conclusion, the development of the EV market hinges on the strategic interplay of innovative marketing and logistics solutions, underpinned by digital adaptation. Theoretically rooted in consumer behavior, supply chain optimization, and resource management, these approaches offer a blueprint for overcoming adoption barriers and capitalizing on the global shift toward sustainability. In markets like Ukraine, where the EV sector is poised for growth, digital tools provide a scalable means to engage consumers, streamline operations, and align economic incentives with environmental goals. As digital technologies continue to evolve, they will redefine the boundaries of what is possible, positioning the EV industry as a leader in the transition to a low-carbon future.

References:

1. Prihatini E. S., Ghandy A., Hilman I. The Importance of Innovation and Response to Consumer Preferences in Marketing Strategy. *Jurnal Ilmiah Manajemen Kesatuan*. 2024. № 12 (6). P. 2729–2738.
2. Wei S., Xu H. Zheng S., Chen J. Research on the Impact of New Energy Vehicle Companies' Marketing Strategies on Consumers' Purchase Intention. *Sustainability*. 2024. № 16(10).
3. Rehman A. U., Shakeel Sadiq Jajja M. Strategic adaptation in the electric vehicle supply chain: navigating transformative trends in the automobile industry. *Journal of Enterprise Information Management*. 2025. Vol. 38 No. 3. P. 745-767. URL: <https://doi.org/10.1108/JEIM-10-2024-0554>.
4. Mohammed A. Electric vehicles (EV) and sustainability: Consumer response to twin transition, the role of e-businesses and digital marketing. *Technology in Society*. 2022. Vol. 71. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160791X22002767> (Accessed: 01.02.2025).

Ключові слова: електромобілі, цифрова адаптація, маркетингові стратегії, логістичні рішення, сталий розвиток.

Keywords: electric vehicles, digital adaptation, marketing strategies, logistics solutions, sustainability.

СЕКЦІЯ 22.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА В ЕПОХУ СТІМКОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ІШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

***Керівник секції:** завідувач кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент Логінова Наталія Іванівна*
***Секретар секції:** асистент кафедри інформаційних технологій, доктор
філософії Грезіна Олена Миколаївна*

Логінова Наталія Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПОРІВНЯННЯ БІБЛІОТЕК RUTNOM ДЛЯ КЕРУВАННЯ БАЗАМИ ДАНИХ

Керування даними – це процес збирання, зберігання та використання даних, дозволяючи визначити, які дані є, де вони знаходяться, кому вони належать, хто має доступ до них та яким чином цей доступ забезпечується. Керування даними дає змогу безпечно та ефективно розгортати інформаційні системи та приймати стратегічні рішення. Основна мета керування даними полягає в оптимізації використання даних для виконання професійних обов'язків та прийняття рішень.

Системи керування даними надають користувачеві аналітичну інформацію, необхідну для прийняття рішень. Вони гарантують, що важлива для користувача інформація є безпечною, доступною та масштабованою. Системи керування даними забезпечують точність даних, зручність використання та безпеку, встановлюючи чіткі вказівки та протоколи.

Багато людей і компаній стикаються з зростаючими обсягами даних в повсякденному та професійному житті, що вимагає вирішення проблеми їх опрацювання та зберігання: дані нерідко надходять з різних джерел і зберігаються у різноманітних форматах та системах. Тому сьогодні бази даних стають обов'язковим компонентом будь-якої системи та відіграють вирішальну роль у розробці програмного забезпечення, дозволяючи інформаційним продуктам ефективно обробляти великі обсяги даних. За допомогою систем керування базами даних (СКБД) можна швидко отримувати доступ до необхідних даних, керувати ними, змінювати, оновлювати, впорядковувати тощо. Таки системи допомагають маніпулювати даними в базі даних, а також організують цілісність та безпеку даних. В залежності від потрібного функціоналу та можливостей наразі використовуються різні СКБД, такі як: Oracle, MySQL, PostgreSQL, MongoDB, Redis Elasticsearch, Apache Cassandra тощо [1].

В сучасному світі ефективне керування даними не просто необхідно – це основа успішної діяльності. Тому здатність обробляти, аналізувати та отримувати інформацію з величезної кількості даних є основною вимогою до сучасних СКБД. Фахівці з обробки даних, програмісти, розробники та інженери програмного забезпечення для роботи з базами даних використовують дві найпоширеніші мови програмування – SQL і Python.

SQL (Structured Query Language) – це мова програмування, яка дозволяє розробникам керувати та отримувати інформацію в базі даних або створювати власні бази даних. У багатьох галузях для зберігання інформації використовуються реляційні бази даних, які використовують таблиці, стовпці та рядки для організації інформації та зв'язування даних між таблицями. SQL розробляє та підтримує ці бази даних. Розробники також використовують SQL для швидкого аналізу даних, аналізу даних і отримання записів із великих баз даних.

Python використовують для різноманітних завдань програмування, в тому числі й для обробки даних, оскільки його простий синтаксис і популярність дозволяють легко співпрацювати з іншими спеціалістами з обробки даних під час розробки програмного забезпечення для аналізу даних. Завдяки своїй здатності працювати з різними платформами Python став однією з мов, яким надають перевагу для аналізу даних [2].

Python має розширену підтримку бібліотек для взаємодії з сучасними популярними реляційними базами даних, як SQLite, MySQL та PostgreSQL [3], які оптимізують доступ до даних та надають можливість маніпулювати даними.

Однією з найпоширеніших є бібліотека SQLAlchemy. Вона є універсальною і взаємодіє з базами даних за допомогою API (Application programming interface) високого рівня. Дана бібліотека володіє можливостями об'єктно-реляційного відображення (ORM, object relational mapper) та дозволяє керувати базами даних за допомогою методів об'єктів у коді і не використовувати SQL-запити, що є зручним, розробник пише звичний код, не перемикаючись на SQL. Бібліотека складається з двох компонентів:

SQLAlchemy Core – компонент для роботи з SQL і перетворення Python-коду на зрозумілі для баз даних запити SQL;

SQLAlchemy ORM – інтерфейс управління базами даних, дозволяє працювати з запитамися прямо в Python-коді, без необхідності використання мови SQL.

Використання мови програмування Python для роботи з базою даних PostgreSQL здійснюється за допомогою бібліотеки pycorg2, основна функція якої – дозволити програмам на основі Python легко взаємодіяти та спілкуватися з базами даних. Бібліотека забезпечує низькорівневий інтерфейс для взаємодії з базами даних, дозволяючи виконувати запити SQL, керувати транзакціями та ефективно працювати з підключеннями до бази даних.

Під час роботи з базами даних MySQL надійною бібліотекою для Python є PyMySQL, що дозволяє підключатися до бази даних, виконувати запити та легко керувати даними. Бібліотека не потребує встановлення сторонніх компонентів, оскільки повністю написана на Python.

В таблиці 1 наведені результати порівняння розглянутих бібліотек для керування базами даних за допомогою мови програмування Python.

Таблиця 1. Порівняння бібліотек Python для керування базами даних

Характеристика	SQLAlchemy	psycopg2	PyMySQL
Тип	ORM + SQL toolkit	Низькорівне API для PostgreSQL	Низькорівне API для MySQL
Підтримка СКБД	PostgreSQL, MySQL, SQLite, Oracle та ін.	PostgreSQL	MySQL, MariaDB
Мова реалізації	Python + C (частково)	C (швидкодія)	Чистий Python
Продуктивність	Висока (ORM трохи повільніше)	Дуже висока	Середня
Легкість використання	Середня/Висока	Середня	Висока
Підтримка транзакцій	Так	Так	Так

Проведений аналіз показує, якщо користувач працює з базою даних PostgreSQL із високою швидкістю, то потрібно обирати бібліотеку psycopg2, оскільки вона забезпечує максимальну продуктивність і надійність. У випадку, коли користувачу потрібна ORM або універсальність (SQL-абстракція) рекомендується використовувати бібліотеку SQLAlchemy, оскільки вона підтримує різні СКБД, ORM та модульність. Для користувачів, які працюють з MySQL, з невеликими базами даних, рекомендовано обирати PyMySQL.

Отже, універсальність мови програмування Python і наявність бібліотек для керування даними є ефективним інструментом для оптимізації роботи з базами даних, сприяють покращенню аналізу даних і спрощують процес розробки застосунків для керування даними.

Список використаних джерел:

1. Data Lake vs. Data Warehouse vs. Database: Key Differences Explained. URL: <https://www.bmc.com/blogs/data-lake-vs-data-warehouse-vs-database-whats-the-difference/>
2. SQL vs. Python: What's the Difference? URL: <https://www.indeed.com/career-advice/finding-a-job/sql-vs-python>
3. Database Management with Python and a Project Example. URL: <https://denizhalil.com/2024/01/22/python-database-management-guide/>.

Ключові слова: дані, керування, бази даних, системи керування базами даними, Python, аналіз даних, бібліотека, SQL.

Keywords: data, management, databases, database management systems, Python, data analysis, library, SQL.

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ КІБЕРЗАГРОЗ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЕНЕРГОСИСТЕМАХ

Сучасні інтелектуальні енергосистеми являють собою складні кіберфізичні системи, які інтегрують традиційні енергетичні мережі з передовими цифровими технологіями управління, моніторингу та обробки даних. Ця інтеграція забезпечує підвищення ефективності, надійності та адаптивності енергопостачання, але водночас створює нові вразливості, значно розширюючи поверхню атаки для потенційних зловмисників. Зростання складності таких систем супроводжується появою нових векторів атак, які можуть бути спрямовані як на фізичну інфраструктуру, так і на цифрові компоненти. За даними останніх досліджень, енергетичний сектор посідає друге місце за кількістю успішних кібератак після фінансових установ [1]. Наприклад, лише у 2023 році було зафіксовано понад 300 значних інцидентів, пов'язаних із компрометацією енергетичних систем у різних країнах світу [2]. Особливу занепокоєність викликають такі фактори, як стрімке збільшення кількості підключених IoT-пристроїв, які часто мають недостатній рівень захисту, використання застарілих протоколів зв'язку, таких як Modbus або DNP3, низький рівень кіберзахисту промислових систем управління (ICS), а також катастрофічні економічні та соціальні наслідки успішних атак на енергетичну інфраструктуру, що можуть призводити до відключення електроенергії на великих територіях.

Пропонований підхід до аналізу кіберзагроз базується на трирівневій архітектурі, яка дозволяє систематично підходити до виявлення, оцінки та нейтралізації ризиків. Перший рівень відповідає за збір даних і включає інвентаризацію всіх мережевих активів (наприклад, серверів, маршрутизаторів, датчиків), детальний збір інформації про конфігурації обладнання, регулярну актуалізацію бази відомих вразливостей (з використанням стандартів CVE), а також безперервний моніторинг мережевого трафіку для виявлення аномалій. Другий, аналітичний рівень, зосереджений на обробці зібраних даних: тут відбувається побудова моделей загроз, оцінка ймовірності реалізації атак за допомогою статистичних методів, розрахунок показників критичності окремих компонентів системи (наприклад, за методикою CVSS), а також детальний аналіз можливих наслідків, таких як втрата даних чи порушення функціонування мережі. Цей рівень частково спирається на принципи MITRE ATT&CK Framework, адаптовані для енергетичного сектору [3]. Третій рівень забезпечує візуалізацію результатів аналізу через створення інтерактивних звітів, побудову графів атак (з використанням концепцій Diamond Model [4; 5]), а також формування конкретних рекомендацій щодо підвищення безпеки, таких як оновлення програмного забезпечення чи впровадження додаткових засобів аутентифікації.

Для реалізації комплексного аналізу в системі застосовуються передові алгоритмічні методи, які дозволяють ефективно обробляти великі обсяги даних і прогнозувати складні сценарії атак. Основу складають методи теорії графів, які використовуються для моделювання можливих шляхів проникнення злоумисників у систему, враховуючи взаємозв'язки між компонентами [6; 7]. Наприклад, за допомогою графів можна виявити, як компрометація одного IoT-пристрою може призвести до доступу до критичного сервера SCADA. Байєсівські мережі застосовуються для ймовірнісного аналізу загроз, дозволяючи оцінити, наприклад, ймовірність успішного фішингового нападу чи експлуатації конкретної вразливості. Алгоритми багатокритеріальної оптимізації допомагають ранжувати ризики за такими параметрами, як складність атаки, потенційні збитки та доступність засобів захисту [3]. Особливу роль відіграють методи машинного навчання, зокрема кластеризація та класифікація, які підвищують точність виявлення аномалій у мережевому трафіку та ідентифікації нових типів атак, таких як zero-day експлойти [6].

Налаштований фреймворк GridAttackAnalyzer є інноваційним інструментом із широким набором функціональних можливостей. Він забезпечує автоматизовану побудову комплексних моделей загроз, враховуючи як відомі вразливості, так і потенційні нові загрози, проводить всебічну оцінку слабких місць системи, дозволяє моделювати різноманітні сценарії атак (наприклад, DDoS чи ін'єкцію шкідливого коду), а також надає кількісну оцінку ризиків у вигляді числових показників. Завдяки цьому фахівці з безпеки можуть не лише реагувати на поточні загрози, а й прогнозувати еволюцію кібератак, що відповідає принципам Cyber Kill Chain® [1]. Наприклад, система може визначити, на якому етапі ланцюга атаки (розвідка, проникнення чи експлуатація даних) перебуває злоумисник, і запропонувати відповідні контрзаходи.

Фреймворк вже продемонстрував свою ефективність під час практичного застосування в реальних енергосистемах. Зокрема, його використовували для аналізу вразливостей у системах SCADA, де було виявлено численні незахищені точки доступу, оцінки ризиків, пов'язаних із масовим розгортанням IoT-пристроїв у розумних мережах, а також для аналізу загроз, спрямованих на хмарні платформи управління енергосистемами, які дедалі частіше стають мішенню атак [6; 7]. У кожному з цих випадків GridAttackAnalyzer показав високу точність аналізу, виявивши навіть складні загрози, такі як скоординовані атаки на кілька компонентів системи одночасно. Наприклад, під час тестування в одній із європейських енергокомпаній система виявила потенційний вектор атаки через незахищений API хмарного сервісу, що могло призвести до повного відключення підстанції.

Для подальшого розвитку системи планується інтеграція найсучасніших технологій, які посилять її аналітичні та захисні можливості. Особливу увагу буде приділено методам глибокого навчання, таким як рекурентні нейронні мережі, для прогнозування складних атак на основі історичних даних. Перспективним

напрямок є впровадження блокчейн-технологій для захисту критично важливих даних, таких як журнали доступу чи конфігурації обладнання, від несанкціонованих змін. Також розглядається використання технології цифрових двійників, яка дозволить створювати віртуальні копії енергосистем для тестування сценаріїв атак і відпрацювання захисних заходів у безпечному середовищі, не впливаючи на реальну інфраструктуру. Наприклад, цифровий двійник може симулювати вплив ransomware на підстанцію без реальних наслідків.

Удосконалення аналітичних можливостей системи відбуватиметься за кількома ключовими напрямками. Важливим аспектом є врахування людського фактору, який часто стає слабкою ланкою через недостатню обізнаність персоналу чи помилки в конфігурації. Планується розробка методів моделювання ланцюжків поставок, щоб виявляти вразливості, пов'язані з постачальниками обладнання чи програмного забезпечення, наприклад, через використання компонентів із вбудованими бекдорами. Особливу увагу буде приділено аналізу стійкості до комбінованих атак, коли зловмисники одночасно експлуатують кілька вразливостей – наприклад, соціальну інженерію разом із технічними експлойтами – для максимізації шкоди. Додатково планується розширення функціоналу для аналізу поведінки інсайдерів, що може стати критичним у контексті зростаючої кількості внутрішніх загроз.

Проведений аналіз кіберзагроз в інтелектуальних енергосистемах підтвердив високу ефективність запропонованого підходу у виявленні, оцінці та прогнозуванні ризиків у складних кіберфізичних системах, що поєднують цифрові технології з традиційною енергетичною інфраструктурою. Зростаюча інтеграція цих компонентів значно розширює поверхню атак, роблячи енергетичний сектор однією з найбільш уразливих сфер. Це зумовлено не лише збільшенням кількості підключених пристроїв і використанням застарілих технологій зв'язку, а й складністю забезпечення захисту в умовах швидкої цифровізації. Запропонована трирівнева архітектура, яка включає етапи збору даних, аналітичного моделювання та візуалізації результатів, забезпечує системний і послідовний підхід до управління безпекою. Застосування сучасних методів, таких як теорія графів для побудови шляхів атак, ймовірнісний аналіз для оцінки ризиків і машинне навчання для класифікації загроз, дозволяє досягати високої точності та адаптивності в умовах мінливого кіберсередовища.

Для подальшого зміцнення системи необхідно приділити увагу кільком ключовим аспектам. Вплив людського фактору, як-от необережність персоналу чи недостатня обізнаність, залишається значним джерелом ризиків, що потребує розробки додаткових заходів, наприклад, навчальних програм чи автоматизованих перевірок. Аналіз вразливостей на етапах постачання обладнання, включаючи можливі слабкі місця в апаратному чи програмному забезпеченні від сторонніх постачальників, є ще одним важливим напрямом. Також слід зосередитися на підвищенні стійкості до комбінованих атак, коли зловмисники одночасно використовують кілька векторів, таких як соціальна інженерія та технічні експ-

плойти, для досягнення максимального ефекту. Усе це разом узятє підкреслює необхідність комплексного підходу до безпеки.

Таким чином, запропонований підхід та фреймворк GridAttackAnalyzer створюють міцну основу для забезпечення кібербезпеки інтелектуальних енергосистем. Вони поєднують теоретичні методи з практичними інструментами, дозволяючи не лише реагувати на поточні загрози, а й готуватися до майбутніх викликів. Удосконалення системи в напрямках інноваційних технологій і всебічного аналізу ризиків сприятиме підвищенню стійкості енергетичної інфраструктури, що є критично важливим у сучасних умовах стрімкої цифровізації та ускладнення кіберзагроз.

Список використаних джерел:

1. European Photovoltaic Industry Association. Market Trends in Solar Energy Deployment. Brussels, 2022. 45 p.
2. Lockheed Mn. Cyber Kill Chain*. URL: <https://www.lockheedmartin.com/en-us/capabilities/cyber/cyber-kill-chain.html>
3. MITRE ATT&CK Framework Explained. *Kalles Group*. March 2024. URL: <https://kallesgroup.com/why-you-should-adapt-the-mitre-attck-framework-for-threat-intelligence/>
4. Sánchez del Monte A., Hernández-Álvarez L. Analysis of cyber-intelligence frameworks for AI data processing. *Applied Sciences*. 2023. Vol. 13. № 16. P. 9328. DOI: 10.3390/app13169328
5. Alert Logic report reveals new Killchain efficiencies and cyber-attack automation that give attackers unprecedented advantage. *Alert Logic*. March 2024. URL: <https://www.alertlogic.com/press-releases/alert-logic-releases-state-of-threat-detection-2018-report/>
6. The Diamond Model: Simple intelligence-driven intrusion analysis. *Kraven Security*. July 2024. URL: <https://kravensecurity.com/diamond-model-analysis/>
7. Le T. D., Ge M., Anwar A. et al. Grid Attack Analyzer: A cyber attack analysis framework for smart grids. *Sensors*. 2022. Vol. 22. № 13. P. 4795. DOI: 10.3390/s22134795

Ключові слова: аналіз, кіберзагрози, енергосистеми, фреймворк, інформаційні технології, машинне навчання.

Keywords: analysis, cyber threats, energy systems, framework, information technology, machine learning.

Задерейко Олександр Владиславович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент*

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ РЕЛЕВАНТНОСТІ ПОШУКУ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У сучасному світі достовірна наукова інформація відіграє ключову роль у розвитку науки, технологій та освіти. Одним з основних джерел отримання такої інформації є пошукові системи різного призначення, які допомагають дослідникам, здобувачам вищої освіти і профільним фахівцям знаходити актуальні наукові дані у необхідному тематичному напрямку.

У науковому сегменті, загальний обсяг наукових публікацій подвоюється кожні 9-12 років. Ця важлива обставина обумовлює зростання проблем пошуку необхідної наукової інформації. Середньостатистичний дослідник витрачає 20-60% свого часу на пошук і перевірку даних, отриманих за допомогою наукових пошукових систем [1]. При цьому до 50% знайдених наукових публікацій можуть виявитися нерелевантними, що створює серйозну загрозу для розвитку наукового прогресу. Тому вдосконалення алгоритмів тематичного пошуку наукової інформації вимагає від сучасних пошукових систем високої точності видачі наукових публікацій – релевантності. Під релевантністю інформації, що видається пошуковими системами, розуміється ступінь відповідності наданих результатів пошуковому запиту, тобто наукова достовірність отриманих дослідником наукових публікацій. Щодо наукової інформації, релевантність пошукової видачі визначається такими параметрами, як точність, актуальність, авторитетність джерела, а також відповідність запиту дослідника.

На релевантність наукових інформації прямий вплив мають наступні критерії:

- *алгоритми роботи науково-орієнтованих пошукових систем*, таких як, Scopus, Web of Science, Google Scholar, ResearchGate та інших;
- *якість джерела наукової інформації* – перевага надається рецензованим журналам, університетським базам даних та авторитетним науковим видавництвам;
- *актуальність наукової публікації* – новіші дослідження часто мають більшу цінність в галузях наук, які особливо швидко розвиваються;
- *контекстний аналіз змісту наукових публікацій* – пошукові системи аналізують ключові слова, анотації, посилання та цитованість кожної наукової публікації;
- *персоналізація пошуку наукової інформації* – на основі попередніх запитів і переваг дослідника пошукова система може адаптувати під дослідника результати пошукової видачі.

Релевантність пошуку наукових публікацій відноситься до ступеня, у якому результати пошуку відповідають запиту дослідника або дослідницького питан-

ня. У контексті виконання наукових досліджень це означає, що результати пошуку (статті, тези, книги, дисертації та інші наукові публікації) мають бути актуальними, точними та корисними для досягнення цілей дослідження.

До числа факторів, які впливають на релевантність пошуку наукових публікацій відносяться:

- *точність підбору дослідником ключових слів*, так як використання адекватних і точних ключових слів в пошукових запитах сприяє отриманню більш релевантних результатів. Визначення ключових слів у науковому дослідженні – це процес вибору та аналізу термінів, які використовуються для індексації та класифікації наукових публікацій у пошукових системах. Правильно обрані ключові слова суттєво впливають на видимість та доступність публікації у наукових пошукових системах;
- *контекст наукового пошуку повинен враховувати область наукового дослідження*, а також особливості його тематики, такі як її теоретична або методологічна спрямованість. Пошуковий запит може змінюватись залежно від контексту наукового дослідження, що робить важким формальне визначення критеріїв релевантності наукових публікацій;
- *суб'єктивність оцінки релевантності наукових публікацій* – дослідники можуть мати різні інформаційні потреби, критерії оцінки, знання предметної області, досвід та навички пошуку наукових інформацій;
- *оновлюваність наукової інформації*, так як для окремих тематичних напрямків пріоритетною є актуальність (новизна на даний момент) даних, що може істотно вплинути на розуміння тематики виконаних досліджень;
- *якість джерел наукової інформації* визначається авторитетністю рецензованих журналів, видавництвах або наукових баз даних;
- *алгоритми пошуку, що використовуються у наукових базах даних*, наприклад, в Scopus, Web of Science, Google Scholar можуть істотно впливати на релевантність пошукової видачі, включаючи методи ранжирування, вагові коефіцієнти для різних термінів і так далі.

Проблеми отримання необхідної релевантності результатів пошуку наукових публікацій пов'язані з труднощами їх виявлення серед великої кількості даних, доступних в наукових базах і репозиторіях [2]. Результати наукового пошуку повинні враховувати не тільки запит дослідника, а й особливості контексту наукового сегмента, у якому виконується пошук. Однак на практиці існує ряд умов, які перешкоджають досягненню високої релевантності пошукової видачі. До них можна віднести наступні:

- *неоднозначність пошукових запитів, які мають багатозначні терміни*, які можуть інтерпретуватися в залежності від контексту. Одне слово може означати різні поняття в різних галузях наукових досліджень. Наприклад, термін “діагностика” може означати різні речі у медицині та в галузі інформаційних технологій;

- *труднощі у визначенні «персональної» релевантності.* Для одного дослідника отримані результати пошуку наукової інформації можуть бути релевантними, а для іншого незадовільними. Це може бути пов'язано з істотними відмінностями в області знань, досвідом дослідника, мети виконаних досліджень та іншими факторами. Системи пошуку наукової інформації іноді не можуть точно інтерпретувати такі суб'єктивні аспекти пошуку;
- *неефективні алгоритми пошуку,* що використовують прості методи для ранжирування наукових публікацій, засновані тільки на частоті згадки ключових слів. Такий підхід не завжди відображає реальну цінність або значимість наукової публікації. Має місце ситуація, коли в результатах пошукової видачі відсутні наукові публікації з високою смисловою значимістю, але відповідають пошуковому запиту в точності;
- *відсутність врахування контексту наукових інформацій.* Наукові дослідження та узагальнюючі їх наукові публікації часто будуються на попередніх дослідженнях, і для того, щоб результати наукового пошуку були релевантними, важливо враховувати контекст наукових публікацій. Якщо пошукові системи не орієнтовані на зв'язки наступності між науковими публікаціями, то вони пропускають ключові наукові дослідження, які безпосередньо впливають на актуальність знайдених матеріалів;
- *надмірність наукових публікацій у наукових базах даних.* У сучасних наукових базах даних зберігається велика кількість наукових публікацій, що призводить дослідника до інформаційного перевантаження кількістю запропонованих наукових публікацій, серед яких сам дослідник змушений шукати найбільш релевантні;
- *обмеженість метаданих і анотацій до наукових публікацій* обумовлена відсутністю їх повного або точного опису, що ускладнює їх правильне включення до результатів пошукової видачі. Це відбувається через те, що пошукові системи не можуть «зрозуміти» сутність наукової публікації через брак метаданих;
- *мовні бар'єри і труднощі перекладу наукових публікацій,* які видаються на різних мовах. Це ускладнює пошук інформації для користувачів, які не володіють іноземними мовами. Сучасні системи пошуку наукової інформації можуть мати труднощі з точним перекладом термінів і виразів, що вживаються у наукових публікаціях;
- *визначення якості та кількості ключових слів за темою наукового дослідження.* Якість ключових слів визначається їх релевантністю та частотою використання. Важливо уникати надмірного використання ключових слів, оскільки це може знизити якість пошуку. Ключові слова до наукової роботи – це набір загальних та спеціальних термінів, які полегшують пошук у базах даних. Загальні ключові слова визначають галузь знань та допомагають встановити зв'язок між дослідженнями та іншими публі-

каціями у науковому сегменті. Спеціальні ключові слова конкретизують тему, мету та предмет наукового дослідження, а також допомагають звужити науковий пошук і знайти більш релевантні публікації.

Сучасні системи пошуку наукової інформації тільки починають враховувати не тільки слова з пошукового запиту дослідника, але і їх контекст, в якому вони використовуються за рахунок їх підключення до систем штучного інтелекту [3]. Це включає розуміння сенсу запиту дослідника, врахування його місцезнаходження, календарного часу пошукового запиту та інших факторів, які можуть впливати на його потреби.

Підвищення релевантності пошукової видачі наукової інформації, обумовлює впровадження наступного комплексу заходів, як з боку пошукових систем, так і самого дослідника, а саме:

- *аналіз синонімів та їх значення в контексті пошукового запиту*, що дозволяє знаходити більш точні результати, навіть якщо запит дослідника не збігається з текстом знайдених наукових публікацій;
- *облік історії пошуку дослідника у його профілях пошукових систем наукової інформації*, що дозволяє виділити наукові публікації, які більш імовірно будуть відповідати його інтересам;
- *виконання дослідником пошуку наукової інформації в спеціалізованих наукових базах Google Scholar, Scopus, Web of Science та інших*, що дозволяє отримати більш адекватні результати пошуку;
- *застосування дослідником просунутих пошукових логічних операторів (AND, OR, NOT), фільтрів за датою, мовою, типом наукового документа* підвищує точність пошуку [4];
- *застосування дослідником різних прийомів пошуку* – уточнення запитів, використання наукових синонімів та східних або близьких термінів;
- *проведення дослідником оцінки цитованості знайдених наукових публікацій*, що вказує на їх значимість у необхідному науковому сегменті;
- *виконання дослідником перевірки авторитетності джерела наукової публікації*, з точки зору рецензування наукового видання, інституційної належності авторів, що дозволить обрати більш достовірні наукові публікації;
- *використання дослідником рейтингових сервісів штучного інтелекту* для підвищення точності пошуку наукових публікацій на основі аналізу тексту і зв'язків між науковими дослідженнями в необхідному науковому сегменті.

Релевантність пошукової видачі наукових публікацій відіграє важливу роль у наукових дослідженнях та системі освіти. Існуючі технології та алгоритми пошуку наукової інформації значно покращують якість пошукової релевантності, проте проблеми низькоякісних джерел, надмірності даних і машинного ранжирування залишаються актуальними. Таким чином, проблема релевантності наукового пошуку є комплексною і вимагає впровадження більш складних, контекстно-залежних методів пошуку, включаючи використання штучного ін-

телекту і машинного навчання для більш точного виявлення значущої наукової інформації серед великого обсягу наукових публікацій. Це дозволить значно економити витрати часу представників наукової спільноти на пошук необхідної наукової інформації.

Список використаних джерел:

1. ARAFAT, Sachi; ASHOORI, Elham. Search Foundations: Toward a Science of Technology-Mediated Experience. MIT Press, 2025.
2. Marcos-Pablos, S., García-Peñalvo, F. J. Information retrieval methodology for aiding scientific database search. *Soft Comput.* 2020. Vol. 24. P. 5551–5560. URL: <https://doi.org/10.1007/s00500-018-3568-0>.
3. Ssemwogerere R. et al. A Survey About the Application of Artificial Intelligence in Search Engines: Opportunities and Challenges of Artificial Intelligence. *Handbook of Research on AI Methods and Applications in Computer Engineering*. 2023. P. 161-17.
4. Основи комп'ютерної техніки : навчально-методичний посібник / О. Г. Трофименко, О. В. Задерейко, Н. І. Логінова. Одеса, 2017. 148 с.

Ключові слова: пошук наукових публікацій, тематичний науковий пошук, ранжування наукових публікацій, релевантність пошукової видачі, релевантність результатів пошуку.

Keywords: search for scientific publications, thematic scientific search, ranking of scientific publications, relevance of search results, relevance of search results.

Куклінова Тетяна Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат економічних наук, доцент

Куклінова Софія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
студентка 1 курсу магістратури факультету кібербезпеки та інформаційних технологій

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ЗЕЛЕНИЙ ВОДЕНЬ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Розвиток водневої енергетики є ключовим напрямком глобального переходу до відновлюваних джерел енергії та низьковуглецевої економіки. Водночас інтеграція штучного інтелекту (ШІ) у цей сектор відкриває нові можливості для підвищення ефективності виробництва, зберігання та використання водню. Зростаючі виклики, пов'язані з енергетичною безпекою, необхідністю скорочення викидів парникових газів та пошуком стійких енергетичних рішень. Зелений водень є абсолютно чистим паливом, оскільки при його використанні виділяється лише вода. Це сприяє декарбонізації галузей, які складно електрифікувати, наприклад, важкої промисловості чи морського транспорту.

Підкреслюється, що до 2050 року водень може забезпечувати до 25% світових енергетичних потреб. Це стає ще більш важливим з урахуванням прогнозів ООН, згідно з якими населення Землі досягне зростання на 2,5 мільярда осіб до цього часу. Проте, для реалізації цього потенціалу в найближчі 10 років потрібно інвестувати близько \$150 мільярдів у субсидії та значно підвищити вартість податку на викиди вуглецю, щоб стимулювати виробничі підприємства переходити на використання чистих джерел енергії [1].

Так, сонячна та вітрова енергетика є важливими складовими переходу до відновлюваних джерел енергії, однак воднева енергетика має низку унікальних переваг, які роблять її критично важливою для забезпечення енергетичної сталості. Але сонячна та вітрова енергетика залежать від погодних умов, що створює проблеми з прогнозуванням виробництва. Інтеграція великої кількості сонячної та вітрової енергії у мережу створює виклики для балансування енергосистеми через її нестабільність. А водень дозволяє ефективно зберігати надлишкову енергію, отриману з відновлюваних джерел, і використовувати її у моменти пікового попиту або відсутності генерації.

Зазначимо, що водень може бути використаний у різних секторах економіки: транспорті, промисловості, енергетиці та навіть у побутових потребах. Це робить його більш універсальним джерелом енергії, ніж вітрова та сонячна енергія, яка потребує прямого підключення до мережі або специфічної інфраструктури. Також водень можна транспортувати на великі відстані за допомогою трубопроводів або в рідкому вигляді. Це робить його перспективним експортним продуктом для країн з надлишком відновлюваної енергії. На відміну від сонячної та вітрової енергетики, транспортування яких у чистому вигляді є складним, водень може забезпечувати глобальні енергетичні потреби.

Зазначається, прогноз техніко-економічних показників переходу на водневу економіку набуває надзвичайної важливості та вимагає ретельного і глибокого дослідження. Методи їх прогнозування поділяються на інтуїтивні та формалізовані: перші ґрунтуються на судженнях, а другі – на математичних моделях. Наразі більшість прогнозів щодо розвитку водневої економіки є інтуїтивними, що призводить до невизначеності прогнозованих показників. Інтуїтивні прогнози слід доповнити формалізованими, що дозволить отримати більш точну та з меншою похибкою картину декарбонізованої економіки [2, с.45]. На нашу думку, використання методів прогнозування на основі штучного інтелекту (AI) дозволяє значно покращити точність прогнозів, автоматизуючи обробку великих обсягів даних, враховуючи різноманітні фактори та тренди, а також передбачаючи можливі сценарії розвитку водневої економіки з високою ступінню ймовірності.

III допомагає оптимізувати процеси електролізу, знижуючи витрати енергії та підвищуючи ефективність виробництва та адаптуючи параметри роботи обладнання в реальному часі залежно від зовнішніх умов. Завдяки алгоритмам машинного навчання можна в реальному часі налаштовувати параметри виробництва залежно від умов. Також використання III для аналізу ринкових да-

них і прогнозування попиту на водень дозволяє ефективно планувати обсяги виробництва, транспортування та зберігання. Системи ШІ здатні аналізувати стан устаткування для виявлення аномалій та попередження несправностей. Це знижує ризики аварій та збільшує термін експлуатації техніки. Алгоритми ШІ забезпечують балансування енергосистеми, дозволяючи інтегрувати водень із відновлюваними джерелами, такими як сонячна та вітрова енергія. ШІ допомагає відстежувати екологічні аспекти виробництва та використання водню, сприяючи зниженню викидів CO₂ і підтримуючи сталий розвиток.

Рисунок 1. Напрямки застосування ШІ у галузі зеленого водню.
(Розроблено особисто автором)

Як свідчить Рисунок 1 воднева енергетика, як один із ключових компонентів «зеленого» переходу, потребує інноваційних рішень для інтеграції з іншими джерелами енергії, де роль ШІ стає вирішальною. ШІ відкриває нові горизонти для водневої енергетики, сприяючи її ефективності, сталості та інтеграції в енергетичну систему. Завдяки аналізу великих обсягів даних, оптимізації процесів та

прогнозуванню, III стає незамінним інструментом для розвитку цієї галузі. Адже, III є саме системою, яка здатна оперувати знаннями, вивчати методи розв'язання задач, моделювати людську вищу нервову діяльність та приймати рішення методом розв'язання задач, які потребують людського розуміння. А підвищення його ефективності в промисловій енергетиці є важливим завданням для оптимізації виробництва енергії та забезпечення стійкості в енергетичних системах [3, с.360].

Зазначається, що станом на 01.05.24 прямі збитки енергетичного сектору України перевищили 16,1 млрд. дол. США [4]. Україні необхідне це нове джерело енергії, однак необхідно забезпечити кошти на модернізацію обладнання будівництва електролізерів та супутньої інфраструктури. Також потрібні залучення фінансування, модернізація української газотранспортної системи для її адаптації до транспортування водню. Оптимальним рішенням для створення ланцюга виробництва, логістики та споживання водню є адаптація наявної газової інфраструктури. Також необхідно розробити проекти з модернізації вугільних електростанцій для переходу на водневе паливо та ініціювати використання муніципального транспорту на водневій енергії.

Таким чином, інтеграція III у водневу енергетику є стратегічно важливим кроком для забезпечення переходу до низьковуглецевої економіки та сталого енергетичного майбутнього. Активну роль у цьому процесі відіграватиме штучний інтелект, оскільки він дозволить оптимізувати виробництво, транспортування та споживання водню, підвищити ефективність енергетичних систем.

Список використаних джерел:

1. Каденський М. Водень називають інноваційним енергоносієм майбутнього. Як він може змінити глобальну енергетику. *Форбс Україна*. 2021. URL: <https://forbes.ua/ru/company/vodorod-sposoben-osvezhit-boloto-globalnoy-energetiki-i-zapustit-epokhu-rekonstruktsii-v-chem-ego-sila-17062021-1822>.
2. Кудря С. О., Тащев Ю. В. Підходи до прогнозування потреб водню при декарбонізації економіки. *Відновлювана енергетика та енергоефективність у XXI столітті* : матеріали XXIII міжнародної науково-практичної конференції, 19-20 травня 2022 р. / Інститут відновлюваної енергетики НАНУ. Київ, 2022. С. 43-46.
5. Дегтярьова О. О., Куклінова Т. В., Куклінова С. І. Системи штучного інтелекту в оптимізації енергетичних процесів: інноваційні підходи до ефективного управління сталим розвитком підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2024. № 1. С. 359-362.
3. Збитки та втрати енергетичного сектору України. *Київська школа економіки*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-ta-vtrati-energetichnogo-sektoru-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiyi-perevishhili-56-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-traven-2024-roku/>.

Ключові слова: штучний інтелект, зелений водень, сталий розвиток.

Keywords: artificial intelligence, green hydrogen, sustainable development.

ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПІДХОДИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ДАНИХ В АНАЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Сьогоднішній світ відзначається стрімким та постійно зростаючим збільшенням обсягів інформації. Щоб ухвалювати обґрунтовані рішення, виявляти закономірності та отримувати цінні висновки, необхідно застосовувати ефективні засоби дослідження й інтерпретації даних. Ключовим інструментом у цьому процесі є візуалізація даних – метод, що не лише спрощує сприйняття складної інформації, а й сприяє формуванню нових гіпотез, відкриттю прихованих зв'язків і глибшому розумінню тенденцій [1].

Мета роботи – огляд ключових інструментів та підходів до візуалізації, які забезпечують ефективну підтримку процесів аналізу даних і представлення отриманих результатів.

Візуалізація забезпечує виконання ряду ключових функцій в аналітичному процесі, зокрема:

Дослідницький аналіз даних. Графічні методи дозволяють на ранньому етапі дослідження виявити викиди, приховані структури, кореляції та інші закономірності, які можуть залишатися непоміченими у табличному поданні даних [2].

Генерація гіпотез. Візуальне представлення сприяє формулюванню нових дослідницьких питань і гіпотез, вказуючи на можливі зв'язки та залежності, що потребують подальшої статистичної перевірки [3].

Аналіз складних і багатовимірних даних. У випадках, коли дані мають численні виміри або часово-просторову структуру, візуалізація часто є єдиним способом ефективного розкриття внутрішніх зв'язків [4].

Виявлення прихованих закономірностей. Графіки та діаграми дозволяють виявляти патерни, тренди й інсайти, які є неочевидними у традиційних числових звітах.

Підтримка прийняття рішень. Наочне подання даних забезпечує швидке розуміння ключових тенденцій, що особливо важливо для управлінців та інших стейкхолдерів, які мають обмежений час на глибокий аналіз [5].

Комунікація результатів аналізу. Візуалізація є потужним інструментом у науковій комунікації: графіки, діаграми й інфографіка ефективно доносять складну аналітичну інформацію навіть до аудиторії без спеціальної підготовки.

Покращення сприйняття та інтерпретації. Візуальні образи допомагають краще зрозуміти абстрактні числові дані, підвищуючи рівень залученості та засвоєння інформації.

Вибір типу візуалізації залежить від характеру наявних даних та конкретних завдань аналітичного дослідження. Серед основних можна виділити:

Гістограми та стовпчасті діаграми – використовуються для відображення розподілу категоріальних або дискретних числових даних, порівняння частот або значень між категоріями. Корисні для аналізу розподілу клієнтів за віком, частоти виникнення певних подій тощо.

Лінійні графіки – ідеальні для відображення часових рядів, трендів та змін даних протягом певного періоду. Застосовуються для аналізу динаміки продажів, трафіку вебсайту, показників продуктивності системи.

Діаграми розсіювання (Scatter Plots) – відображають зв'язок між двома числовими змінними. Допомогають виявити кореляції та потенційні кластери даних. Застосовуються для аналізу залежності між рекламним бюджетом та продажами, часом роботи системи та кількістю помилок.

Боксплоти (Box Plots) – надають стислий опис розподілу числових даних, включаючи медіану, квартилі та викиди. Корисні для порівняння розподілів різних груп даних.

Теплові карти (Heatmaps) – використовуються для візуалізації матриць даних, де кожне значення представлено кольором. Допомогають виявляти закономірності та кореляції у великих обсягах даних, наприклад, у матрицях кореляцій або матрицях трафіку вебсайту.

Географічні карти – відображають дані, пов'язані з географічним розташуванням. Корисні для аналізу регіональних продажів, розподілу клієнтів, поширення захворювань тощо.

Деревоподібні діаграми (Treemaps) – відображають ієрархічні дані у вигляді вкладених прямокутників, де розмір кожного прямокутника пропорційний його значенню.

Мережеві графіки (Network Graphs) – візуалізують зв'язки між об'єктами (вузлами) у мережі. Застосовуються для аналізу соціальних мереж, комунікаційних систем, залежностей між компонентами програмного забезпечення.

Ринок пропонує широкий спектр інструментів візуалізації для аналізу даних, які відрізняються функціональністю, складністю використання та вартістю, від простих програм до спеціалізованих платформ.

Інструменти візуалізації для аналізу даних.

1. Бібліотеки мов програмування Python та R.

- Matplotlib – базова бібліотека для створення статичних, інтерактивних та анімованих візуалізацій у Python;
- Seaborn – бібліотека високого рівня Python, побудована на основі Matplotlib, що надає більш привабливі та інформативні статистичні графіки;
- Plotly – бібліотека Python, R для створення інтерактивних візуалізацій, дашбордів та веб-додатків;
- ggplot2 – потужний та гнучкий пакет R для створення статичних графіків на основі граматики графіки;
- Shiny – пакет для створення інтерактивних вебдодатків та дашбордів на основі R [6].

2. Інструменти бізнес-аналітики.
 - Tableau – потужна та зручна платформа для створення інтерактивних візуалізацій та дашбордів, що не потребує глибоких знань програмування;
 - Power BI – комплексний інструмент бізнес-аналітики з широкими можливостями візуалізації, інтеграції з іншими продуктами Microsoft та хмарними сервісами;
 - Qlik Sense – платформа для аналізу даних на основі асоціативної моделі, що дозволяє користувачам досліджувати дані нелінійним способом;
 - Looker – BI-платформа, інтегрована з Google Cloud Platform, що забезпечує потужні можливості моделювання даних та візуалізації.
3. Електронні таблиці (Excel, Google Sheets) – прості та доступні інструменти, що надають базові можливості для створення графіків та діаграм. Підходять для швидкого аналізу невеликих обсягів даних.
4. Спеціалізовані інструменти. Існує цілий спектр спеціалізованих інструментів, розроблених для візуалізації та аналізу конкретних типів даних або вирішення вузькоспеціалізованих завдань. Вибір такого інструменту визначається насамперед характером досліджуваних даних, поставленими цілями візуалізації та рівнем володіння відповідними технологіями. Наприклад, для аналізу складних мережевих структур використовуються такі програми, як Gephi, що дозволяє візуалізувати зв'язки та виявляти ключові вузли, та Cytoscape, платформа, спеціалізована на візуалізації та аналізі біологічних мереж. Для роботи з геопросторовими даними існують потужні ГІС, такі як QGIS та ArcGIS. Візуалізація молекулярних структур ефективно здійснюється за допомогою PyMOL та VMD, а для часових рядів та подій існують TimelineJS та TimeFlow.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ефективна візуалізація даних є не лише способом подання інформації, а й необхідним елементом сучасного аналітичного мислення, що дає змогу інтегрувати дані у процес прийняття рішень, підвищувати їхню точність та переконливість. Застосування інструментів візуалізації є ключовою компетенцією, що забезпечує успішне виконання професійних завдань в умовах зростаючих обсягів та складності даних.

Список використаних джерел:

1. Ware C. Information Visualization: Perception for Design. Interactive Technologies, 2019. 560 p. URL: <https://doi.org/10.1016/C2016-0-02395-1>
2. What is exploratory data analysis (EDA)? URL: <https://www.ibm.com/think/topics/exploratory-data-analysis>
3. Kelleher John D., Tierney B. Data Science. The MIT Press Essential Knowledge series, 2018. 280 p. URL: <https://surl.li/eaydrw>
4. Kohlhammer J., Keim D., Pohl M. Solving Problems with Visual Analytics. *Procedia Computer Science*. 2011. Vol. 7. P. 117–120.

5. Hayden Robert W. A Review of: Now You See It: Simple Visualization Techniques for Quantitative Analysis by S. C. Few. *Journal of Biopharmaceutical Statistics*. 2010. Vol. 20 (3). P. 701–702.

6. Лобода Ю. Г. Інтерактивна веб-візуалізація даних за допомогою R. *Кібербезпека в сучасному світі: актуальні виклики* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. тич. конф. (м. Одеса, 25 листопада, 2022 р.). Одеса : НУ «ОЮА», 2022. С. 64-67.

Ключові слова: візуалізація даних, аналіз даних, інструменти візуалізації, графічні методи, бібліотеки візуалізації, платформи бізнес-аналітики.

Keywords: data visualization, data analysis, visualization tools, graphical methods, visualization libraries, business intelligence platforms.

Манаков Сергій Юрійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри інформаційних технологій,

кандидат технічних наук, доцент

ПАТЕРНИ БЕЗСЕРВЕРНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Безсерверна архітектура представляє собою інноваційну парадигму в сфері розробки програмного забезпечення, що докорінно змінює традиційні підходи до створення та розгортання застосунків. Ключовою особливістю даної концепції є делегування всіх аспектів управління серверною інфраструктурою хмарному провайдеру, що дозволяє розробникам зосередитись виключно на бізнес-логіці продукту. Такий підхід не лише спрощує процес розробки, але й забезпечує оптимальне використання обчислювальних ресурсів завдяки автоматичному масштабуванню відповідно до реального навантаження.

Розглядаючи архітектурні патерни в контексті безсерверних рішень, варто детальніше зупинитися на платформі AWS Serverless від компанії Amazon, яка є однією з найбільш розвинених екосистем для побудови безсерверних застосунків. Основу безсерверної архітектури на AWS складає інтеграція сервісів API Gateway та Lambda. API Gateway виступає централізованою точкою доступу, що забезпечує маршрутизацію запитів, керування трафіком та впровадження механізмів безпеки, таких як автентифікація та авторизація користувачів. Lambda функції, у свою чергу, представляють собою блоки коду, що активуються у відповідь на певні події та виконують конкретні бізнес-операції. Суттєвою перевагою такої архітектури є не лише автоматичне масштабування під навантаженням, але й економічна ефективність завдяки моделі оплати виключно за фактично використані ресурси. Крім того, розгортання застосунків відбувається з надзвичайною швидкістю, що значно скорочує час виходу продукту на ринок.

Патерн розгалуження (Fan-Out) є надзвичайно потужним інструментом для організації паралельної обробки даних у безсерверному середовищі. Сутність

цього патерну полягає в тому, що єдина вхідна подія, наприклад, завантаження файлу в S3-сховище, ініціює одночасний запуск декількох незалежних Lambda функцій через механізм AWS SNS або EventBridge. Така архітектура дозволяє значно підвищити продуктивність системи при обробці великих обсягів даних. Класичними прикладами застосування цього патерну є паралельна обробка зображень, коли кожна Lambda функція виконує специфічну трансформацію, або масова розсилка електронних повідомлень, де кожна функція відповідає за комунікацію з певною групою користувачів.

Асинхронний обмін повідомленнями є фундаментальним патерном для побудови гнучких та відмовостійких безсерверних систем. Цей патерн реалізується через сервіси на кшталт AWS SQS (Simple Queue Service) або AWS EventBridge, які забезпечують надійне зберігання та передачу повідомлень між компонентами системи. Впровадження цього патерну дозволяє досягти високого рівня відмовостійкості, оскільки тимчасова недоступність одного з компонентів не призводить до втрати даних – повідомлення зберігаються в черзі до моменту успішної обробки. Крім того, асинхронна комунікація надає можливість незалежного масштабування окремих компонентів системи, що значно підвищує її адаптивність до змінних навантажень.

Методологія практичної реалізації безсерверної архітектури базується на ряді ключових принципів. Атомарність функцій передбачає проектування невеликих, спеціалізованих компонентів, кожен з яких виконує єдину, чітко визначену задачу. Такий підхід не лише спрощує розробку та тестування, але й забезпечує високу надійність системи загалом, оскільки відмова окремої функції має обмежений вплив на роботу застосунку. Комплексна система обробки помилок повинна включати механізми повторних спроб з експоненціальною затримкою, тайм-ауту та стратегії fallback для критичних операцій. Ефективний моніторинг є невід'ємною частиною безсерверної архітектури, що дозволяє своєчасно виявляти проблеми та оптимізувати продуктивність системи. Сервіси на кшталт AWS CloudWatch надають можливість відстежувати ключові метрики, налаштовувати сповіщення та візуалізувати роботу застосунку.

У контексті процесів тестування безсерверних застосунків особливої ваги набуває імітація реального середовища виконання. Модульне тестування окремих Lambda функцій має доповнюватися інтеграційними тестами, що перевіряють взаємодію між різними компонентами системи. Оптимізація ресурсів у безсерверному середовищі включає налаштування відповідного обсягу пам'яті для Lambda функцій, впровадження механізмів кешування та правильну конфігурацію тайм-аутів. Безпека безсерверних застосунків забезпечується через застосування принципу найменших привілеїв при налаштуванні ролей IAM, шифрування даних у стані спокою та при передачі, а також впровадження механізмів валідації вхідних даних.

Деталізована система журналування є критично важливою для діагностики проблем у безсерверному середовищі, де традиційні методи налагодження часто

непридатні. Структуровані логи, що включають унікальні ідентифікатори запитів, допомагають відстежувати шлях виконання через різні компоненти системи. Автоматизація процесів розгортання через інструменти на кшталт AWS CloudFormation або Terraform забезпечує узгодженість інфраструктури та мінімізує ризик людської помилки.

Безсерверна архітектура відкриває нові горизонти у створенні масштабованих, економічно ефективних застосунків. Успішна реалізація цього підходу вимагає глибокого розуміння відповідних архітектурних патернів та дотримання належних практик проектування. Подальший розвиток у цій галузі може бути досягнутий через освоєння спеціалізованих інструментів, таких як AWS SAM (Serverless Application Model), який спрощує визначення інфраструктури безсерверних застосунків, та Serverless Framework, що надає єдиний інтерфейс для роботи з різними хмарними провайдерами. Ці інструменти не лише підвищують продуктивність розробників, але й сприяють впровадженню кращих практик у процес створення безсерверних застосунків.

Список використаних джерел:

1. AWS Serverless Application Model. URL: <https://www.serverless.com/>
2. AWS API Gateway. URL: <https://aws.amazon.com/ru/api-gateway/>
3. AWS Lambda. URL: <https://docs.aws.amazon.com/lambda/>
4. Cloud Native Patterns Illustrated: Fan-in and Fan-out. URL: <https://surl.li/ucrpzjb>
5. Асинхронна взаємодія на основі повідомлень. URL: <https://surl.li/miuppa>
6. Serverless Framework. URL: <https://aws.amazon.com/ru/serverless/sam/>

Ключові слова: безсерверна архітектура, патерни, Serverless Application Model, API gateway, Serverless Framework.

Keywords: serverless architechture, patterns, Serverless Application Model, API gateway, Serverless Framework.

Трофименко Олена Григорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент*

ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ В ІТ

Ландшафт ІТ-сфери зараз стрімко змінюється, а тому вимагає постійної адаптації і навчання від її працівників. Загальні навички, набуті під час освіти, можуть допомогти на старті професійної кар'єри в ІТ, а для того, щоб бути дійсно конкурентоспроможними, варто поглиблювати спеціалізацію в конкретних

галузях, серед яких: штучний інтелект, машинне навчання, блокчейн, квантові обчислення, кібербезпека, хмарні обчислення тощо. Важливо постійно оволодівати новими технологіями, більш продуктивними інструментами та методами, тим самим розвивати професійні навички. ІТ-сфера постійно потребує інноваційних підходів. Курси, сертифікації, вебінари та участь у наукових конференціях допоможуть бути в курсі останніх трендів. Дізнаватися про тренди та обмінюватися досвідом з іншими фахівцями ІТ-галузі можна й через онлайн-спільноти, форуми, LinkedIn чи то інші платформи. Співпраця й обмін досвідом з іншими професіоналами та дослідниками може надати можливість співпраці у розробці стартапів, нових програмних продуктів та інноваційних рішень, що врешті решт підвищуватиме конкурентоспроможність.

Не менш важливими є комунікативні навички, вміння працювати в команді, лідерство, гнучкість та здатність до швидкого вирішення проблем, адже ці навички також впливають на успіх в ІТ-кар'єрі. Врахування важливості та розвитку soft skills працівників сприяє їх ефективній взаємодії та зацікавленості в досягненні гарних результатів, високій якості й продуктивності для конкурентоздатності компанії у глобальному професійному середовищі. Командна робота, тайм-менеджмент, здатність визнавати помилки, емоційний інтелект, креативність, лідерські якості, терпіння, емпатія, гнучкість у розв'язанні проблем, навички взаємодії з людьми – це основні соціальні компетентності, які потрібно розвинути розробнику програмного забезпечення для підвищення своєї продуктивності, успішного виконання професійних завдань у команді [1]. Важливо підтримувати здоровий баланс між роботою та особистим життям, адже високий рівень стресу й вигорання може впливати на продуктивність і креативність. Корисно знаходити час для відпочинку та відновлення сил.

Штучний інтелект (ШІ) є потужним інструментом для можливого покращення своїх навичок і для підтримки конкурентоспроможності в ІТ-галузі. Насамперед, ШІ допомагає автоматизувати численні рутинні, повторювані завдання, серед яких: оброблення великих даних, розробка тест-кейсів та наборів тестових даних для тестування програмного забезпечення, моніторинг систем і навіть підтримка клієнтів. Це дозволяє зекономити час, який можна витратити на більш стратегічні або творчі завдання. ШІ-інструменти допомагають писати код швидше та з меншими помилками, пропонуючи автодоповнення, перевірку синтаксису чи навіть оптимізацію коду. Це дозволяє значно зменшити час на розробку і покращити якість програмного забезпечення. Завдяки здатності ШІ швидко аналізувати великі обсяги даних, можна використовувати його для виявлення трендів, патернів та прогнозування тенденцій при ухваленні рішень [2]. Наприклад, за допомогою алгоритмів машинного навчання можна прогнозувати поведінку користувачів, виявляти аномалії в системах безпеки і навіть оптимізувати бізнес-процеси.

ІТ-спеціалісти можуть використовувати ШІ для оптимізації різноманітних процесів у компаніях: від автоматизації складних розрахунків до покращення

роботи з клієнтами через чат-боти і системи підтримки на основі ШІ [3]. Також ШІ може використовуватися ІТ-фахівцями для генерування нових ідей, наприклад, у дизайні програмних продуктів або у створенні контенту [4]. ШІ-платформи для генерування зображень або текстів допомагають ІТ-фахівцям створювати нові концепції і навіть автоматизувати частину творчих процесів.

ШІ є корисним інструментом для виявлення загроз у кібербезпеці. Системи на основі ШІ здатні виявляти аномалії в реальному часі, прогнозувати можливі атаки й автоматично реагувати на загрози, що врешті решт дозволяє швидше адаптуватися до змін у безпековому ландшафті [5].

Ба більше, ШІ-платформи можуть бути використані для персоналізованого навчання, адже системи на базі ШІ можуть адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожного, швидко аналізуючи прогрес навчання і підлаштовуючи матеріал під сильні та слабкі сторони індивіда. Це дозволяє максимально ефективно освоювати новітні технології та підвищувати кваліфікацію фахівця.

Хоча ШІ може бути потужним інструментом для покращення ефективності та конкурентоспроможності фахівців в ІТ-сфері, є ситуації, коли його використання є недоцільним або навіть шкідливим. Це стосується ухвалення стратегічних рішень для бізнесу з урахуванням етичних питань, які ШІ не може розуміти, а тому не здатен замінити людський досвід. В управлінні бізнес-процесами та ухваленні критичних рішень саме людська інтуїція та досвід здатна враховувати контекст та моральні аспекти, а тому не доречно в цих питаннях покладатись виключно на алгоритми ШІ. ШІ поки не здатен до справжнього творчого процесу, тому в задачах, що потребують креативного підходу, нестандартних ідей та інновацій (наприклад, у розробці нових концепцій) його застосування не є ефективним, позаяк людська креативність залишається незамінною. Варто зважати на те, що надмірне використання ШІ може призвести до надмірної залежності від технологій і алгоритмів, що обмежить людську здатність до критичного мислення та ухвалення рішень. У разі збоїв або помилок у системах ШІ компанія може опинитися в скрутному становищі.

Оскільки ШІ потребує великих обсягів даних для тренування, то в разі, коли даних недостатньо або коли дані нерепрезентативні для певної задачі (наприклад, дані для тренування ШІ у сфері набору персоналу можуть містити приховані упередження), це може призвести до некоректних (дискримінаційних) або несправедливих результатів. В таких випадках застосування ШІ може тільки погіршити ситуацію. Алгоритми ШІ можуть хибно інтерпретувати дані або помилятися у виявленні патернів, що призведе до некоректних висновків та рішень. Наприклад, в області прогнозування попиту чи виявлення аномалій у безпеці неправильно налаштований ШІ може призвести до серйозних бізнес-проблем чи то збоїв. З іншого боку, оскільки ШІ може працювати з великими обсягами особистих даних або чутливої інформації, то це ставить під загрозу конфіденційність та безпеку персональних даних. Зловмисники можуть використовувати вразливості в системах ШІ для атак або зловживань.

З одного боку, автоматизація за допомогою ШІ може призвести до скорочення робочих місць, особливо в сферах, де можуть бути автоматизовані рутинні, повторювані завдання. Це може створити соціальні й економічні виклики, зокрема для тих, хто не може швидко адаптуватися до нових ролей. З іншого боку, коли використання ШІ для автоматизації процесів починає замінювати важливі функції, які мають виконувати люди (наприклад, у відносинах з клієнтами чи підтримці), це може призвести до зниження якості обслуговування, оскільки клієнти дедалі частіше відчують відчуження від автоматизованих систем, коли потребують особистого контакту або нестандартного підходу. У випадках, коли системи на основі ШІ не мають належного моніторингу або нагляду, можна зіткнутися з проблемами, пов'язаними з неконтрольованими результатами, навіть якщо вони теоретично працюють добре.

Немаловажним фактором при використанні ШІ є потреба у великих ресурсах для його налаштування та підтримки. Впровадження ШІ вимагає значних інвестицій у ресурси, як фінансові, так і людські. Якщо організація не має необхідних ресурсів для належної інтеграції та моніторингу ШІ-систем, це може привести до значних витрат без бажаних результатів.

Наразі вже не йдеться про те, чи варто використовувати ІТ-фахівцям інструменти ШІ у своїй роботі. Використовувати ШІ можна і потрібно, але важливо зважати на можливі обмеження та наявні ризики, щоб його застосування було максимально ефективним і безпечним. Треба ретельно оцінювати контекст, в якому планується впроваджувати технології ШІ, і буди готовим до контролю та коригування процесів у разі потреби. Завдяки розумному і виваженому застосуванню ШІ, ІТ-спеціалісти зможуть не лише автоматизувати процеси, а й отримати перевагу на ринку, підвищити свою кваліфікацію та адаптуватися до швидких змін в ІТ-галузі.

Список використаних джерел:

1. Трофименко О. Г., Савельєва О. С., Прокоп Ю. В., Логінова Н. І., Дика А. І. Soft skills для розробників програмного забезпечення. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 3(19). С. 6-19. URL: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.19.619>.
2. Трофименко О. Г., Лобода Ю. Г., Дика А. І., Мільченко О. О., Стрілець М. І. Штучний інтелект у системному аналізі. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2024. № 5. С. 85-97. URL: <https://doi.org/10.32782/tnv-tech.2024.5.9>.
3. Трофименко О. Г., Прокоп Ю. В., Задерейко О. В., Логінова Н. І. Класифікація чат-ботів. *Системні технології*. 2022. № 2 (139). С. 147-159. URL: <https://doi.org/10.34185/1562-9945-2-139-2022-14>.
4. Трофименко О. Г., Дика А. І., Лобода Ю. В., Толокнов А. А., Бондаренко М. Є. Штучний інтелект у розробці ігор. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2025. № 3(27). С. 109-119. URL: <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2025.27.701>

5. Трофименко О. Г., Соколов А. В., Чикунов П. О., Ахметьєва Г. В., Манаков С. Ю. Штучний інтелект у військовій кіберсфері. *Технології та інжиніринг*. 2024. № 4 (21). С. 85-92. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5371.2024.4.8>.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, машинне навчання, IT-галузь, IT-кар'єра, конкурентоспроможність.

Keywords: artificial intelligence, AI, machine learning, IT industry, IT career, competitiveness.

Чанишев Рашид Ібрагімович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри інформаційних технологій,

кандидат юридичних наук, доцент

PROTECTEU – НОВА ВНУТРІШНЯ СТРАТЕГІЯ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейською комісією 1 квітня 2025 року було презентовано громадськості нову безпекову стратегію для країн Євросоюзу, що отримала назву «ProtectEU». Завданням цієї стратегії є посилення можливостей Європейського Союзу щодо забезпечення захисту громадян від багатоаспектних загроз сучасності шляхом створення вдосконаленої нормативно-правової бази, орієнтованої на розширення механізмів транскордонного співробітництва та забезпечення належного рівня інформаційного обміну між державами-членами ЄС, а також посилення координаційної ролі загальноєвропейських інституцій у боротьбі зі злочинністю та кіберзагрозами [1].

Нова стратегія прийшла на зміну попередній: «Стратегії Союзу безпеки ЄС 2020-2025 рр.» (Security Union Strategy), що створила основу для координації заходів із боротьби з тероризмом, організованою злочинністю та кіберзагрозами. Водночас ProtectEU доповнює презентовану 26 березня 2025 року «Стратегію Європейського Союзу із забезпечення готовності» (Preparedness Union Strategy), орієнтовану на зміцнення спроможності ЄС запобігати, виявляти й ефективно реагувати на широкий спектр криз – від природних катастроф та пандемій до кібератак і гібридних загроз, та презентований Європейською комісією 19 березня 2025 року стратегічний документ «White Paper for European Defence – Readiness 2030», що має на меті зміцнити оборонне співробітництво та промисловий потенціал країн ЄС.

За словами комісара ЄС із внутрішніх справ Магнуса Бруннера (Magnus Brunner), основною метою стратегії ProtectEU є назріла необхідність зміни менталітету і способу мислення щодо безпеки на державному рівні для всіх країн, що входять до Євросоюзу [2].

У документі наголошується, що наразі спостерігається зростання гібридних загроз як з боку низки ворожих («hostile») держав, так і з боку організованих

злочинних мереж, окремих злочинців і терористів, які активно діють в Інтернеті. Зазначається, що дії злочинців часто спонсоруються на державному рівні, у зв'язку з чим європейським країнам необхідно переглянути свій підхід до внутрішньої безпеки, оскільки ці гібридні впливи підривають демократію і громадський порядок.

У зв'язку з цим наголошується, що за даними Європолу, в переважній кількості випадків розслідування злочинів нині пов'язане з доступом до цифрової інформації, оскільки практично вся інформація зараз створюється, передається і використовується в цифровому вигляді. При цьому практично вся цифрова інформація зберігається і передається в зашифрованому вигляді, що вкрай ускладнює проведення розслідування злочинів.

З цієї причини запропоновано низку заходів, що дають змогу виправити становище, що склалося.

Зокрема, планується розширення обміну розвідувальними даними між державами-членами за допомогою SIAC (Single Intelligence Analysis Capacity) – «Єдиного центру аналітики розвідданих», що діє в рамках Європейської служби зовнішніх зв'язків (EEAS) і об'єднує військові та цивільні розвідувальні структури Європейського Союзу.

Передбачається, що у 2026 р. ЄС запропонує реорганізувати Європол і Frontex (повна назва Frontex – European Border and Coast Guard Agency) – агентство Європейського Союзу, що координує питання прикордонної та морської охорони зовнішніх кордонів ЄС. У рамках модернізації, крім усього іншого, планують збільшити штат Frontex із 10 до 30 тис. осіб.

Європол буде модернізовано більш кардинально: його перетворять на поліцейське агентство, призначене, крім усього іншого, для проведення транскордонних розслідувань із використанням найсучасніших технологій цифрової криміналістики та в тісній співпраці як із власне державами-членами ЄС, так і з іншими агентствами Європейського Союзу, як-от Eurojust (European Union Agency for Criminal Justice Cooperation), Європейською прокуратурою EPPO (European Public Prosecutor's Office) та агенцією ЄС із кібербезпеки ENISA (European Union Agency for Cybersecurity).

Для підвищення ефективності спільних операцій буде створено Європейську систему оперативного зв'язку (European Critical Communication System) – захищену платформу обміну конфіденційною інформацією, яка об'єднає екстрені служби (поліцію, швидку допомогу та ін.) різних країн [3].

Ще одним ключовим елементом стратегії є розробка «дорожньої карти щодо забезпечення можливості законного та ефективного доступу правоохоронних органів до даних», включно з комунікаціями, якими передаються зашифровані дані.

Ця ініціатива зачіпає, насамперед, постачальників месенджерів та інших платформ електронного зв'язку. Стратегія передбачає можливість створення системних вразливостей (бекдорів) у криптографічних протоколах, які вони ви-

користовують, для забезпечення доступу правоохоронних органів до конфіденційної інформації в рамках чинного законодавства.

Такий підхід, безумовно, викличе багато запитань та заперечень. Але, як обіцяє Магнус Бруннер, при цьому «будуть знайдені рішення, що гарантують право на недоторканність приватного життя».

Незважаючи на зростаючу стурбованість з боку технологічних компаній і правозахисних організацій, розробники стратегії підкреслюють, що відповідні заходи будуть спрямовані на забезпечення балансу між кібербезпекою, захистом персональних даних та ефективним розслідуванням злочинів. У документі вказується, що створюваний правовий режим має гарантувати дотримання основних прав і свобод, одночасно забезпечуючи можливість доступу до зашифрованих даних у суворо регламентованих випадках.

Як стверджується в документі, використання технології наскрізного шифрування (end-to-end encryption) організованою злочинністю призвело, зокрема, і до зростання тероризму, і до можливості передавання нелегального контенту мережею Інтернет.

Ще 21 лютого 2025 року компанія Apple оголосила про те, що відключає можливість використання користувачами, які проживають у Великій Британії, функції Advanced Data Protection (механізм захисту даних, реалізований Apple для користувачів пристроїв iOS, iPadOS і macOS, що дає змогу використовувати наскрізне шифрування (end-to-end encryption) для даних, які передають і зберігають в iCloud) [4].

Це відключення стало відповіддю на вимогу до компанії Apple з боку уряду Великої Британії надати можливість отримання повного доступу до даних користувачів, що зберігаються на хмарних серверах Apple, зокрема й до даних, захищених наскрізним шифруванням.

Цю вимогу, яка доволі серйозно порушує прийняті в сучасних демократичних країнах принципи, негативно оцінили експерти з питань конфіденційності та безпеки, які стверджували, що виконання цієї вимоги створить прецедент для авторитарних країн.

У відповідь на фактичне прохання щодо впровадження бекдора в програмне забезпечення представники Apple заявили: «Як ми вже багато разів говорили, ми ніколи не створювали бекдор або майстер-ключ для будь-якого з наших продуктів або послуг і ніколи не будемо» [5].

На цьому фоні стратегія ProtectEU почала викликати побоювання, пов'язані з тим, що її успішна реалізація може призвести до посилення нагляду за громадянами та потенційного порушення прав на конфіденційність, надання можливості доступу правоохоронним органам до зашифрованих даних та до особистої інформації користувачів, порушення прав та свобод, включно з правом на анонімність і свободу вираження поглядів в Інтернеті. При цьому наголошується, що розроблення стратегії відбувалося без участі громадянського суспільства та експертів у сфері прав людини і без широкого громадського обговорення, що

викликає певні сумніви щодо легітимності пропонованих заходів і їхньої відповідності демократичним принципам.

Стратегія ProtectEU є досить амбітним планом зі зміцнення внутрішньої безпеки ЄС, однак існують серйозні побоювання щодо того, що її практична реалізація призведе до порушення прав і свобод громадян. Для досягнення балансу між безпекою і захистом прав людини необхідно створити міждержавну громадську організацію, завданням якої буде контроль за практичною реалізацією пропонованих у стратегії заходів для запобігання зловживанням з боку правоохоронних і розвідувальних структур.

Список використаних джерел:

1. Commission unveils ProtectEU – a new European Internal Security Strategy. URL: <https://surl.li/zsucgf> (Last access: 10.04.2025).
2. Verbatim report of proceedings Tuesday, 1 April 2025 – Strasbourg. URL: <https://surl.li/rhhoce> (Last access: 10.04.2025).
3. Commission presents ProtectEU Internal Security Strategy. URL: <https://surl.li/rbyrda> (Last access: 11.04.2025).
4. Apple pulls iCloud end-to-end encryption feature for UK users after government demanded backdoor. URL: <https://surl.li/uekqby> (Last access: 11.04.2025).
5. We believe security shouldn't come at the expense of individual privacy. URL: <https://www.apple.com/privacy/government-information-requests> (Last access: 11.04.2025).

Ключові слова: Євросоюз, внутрішня безпека ЄС, стратегія безпеки, транскордонні операції, криптографічний захист, цифрові свободи.

Keywords: EU, EU internal security, security strategy, cross-border operations cryptographic defence, digital freedoms.

Чикунів Павло Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри інформаційних технологій,

кандидат технічних наук, доцент

ПРОЄКТУВАННЯ ВЕБОРІЄНТОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ПЛАТФОРМИ WINDOWS

Метою роботи є комплексне дослідження, що спрямоване на підтримку процесу проектування веборієнтованих інформаційних систем (BIC) для продажу товарів через інтернет із використанням технологій, що забезпечують високу продуктивність, зручність використання та безпеку даних. Розробка таких систем набуває актуальності в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій і зростання попиту на онлайн-послуги, що дозволяє підпри-

емствам оптимізувати бізнес-процеси та розширити аудиторію потенційних покупців.

Основною задачею ВІС є створення інтегрованої платформи, яка забезпечує можливість реєстрації користувачів, перегляду детальних каталогів товарів, здійснення пошуку за параметрами, оформлення замовлень та відстеження їх статусу. Особлива увага приділяється розробці інтуїтивно зрозумілого інтерфейсу, адаптивного до різних пристроїв, що дозволяє гарантувати стабільний доступ до системи з ПК, планшетів і смартфонів.

Аналіз предметної області виконано на прикладі відомих онлайн-ресурсів з продажу автомобілів. Встановлено ключові тенденції ринку продажу автомобілів, де дедалі більше споживачів користуються онлайн-ресурсами для пошуку, порівняння та придбання транспортних засобів. Сучасний ринок характеризується високою конкуренцією, тому девелоперам необхідно впроваджувати інноваційні рішення, що дозволяють підвищити якість обслуговування клієнтів і знизити витрати на традиційну рекламу. ВІС надає можливість об'єднати всі ці функції в єдине середовище, що дозволяє ефективно управляти бізнес-процесами.

Проектування та реалізація ВІС включають кілька етапів: аналіз вимог, розробку логічної та фізичної моделі бази даних, проектування інтерфейсу користувача, реалізацію серверної логіки, тестування і впровадження системи. На етапі аналізу проводиться детальне вивчення ринку, що дозволяє визначити основні потреби користувачів і окреслити ключові функціональні можливості платформи. Проектування моделі даних здійснюється із застосуванням принципів нормалізації, що забезпечує цілісність інформації і швидкий доступ до неї. Реалізація інтерфейсу користувача проводиться із використанням адаптивного дизайну, що дозволяє ефективно працювати на різних пристроях і гарантує зручність та інтуїтивність.

Специфіка розробки полягає у використанні сучасних технологій та методологій, що дозволяють створювати гнучкі, масштабовані та безпечні рішення. Розробка платформи охоплює не лише створення зручного користувацького інтерфейсу, але й інтеграцію з платіжними системами, службами доставки, а також сервісами перевірки автомобільних даних, зокрема VIN-кодів. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити повноцінний цикл взаємодії між продавцем і покупцем, що є критично важливим у сучасних умовах ринку. Крім того, завдяки використанню сучасних вебтехнологій, система дозволяє оперативно оновлювати дані, впроваджувати нові функції та адаптуватися до змін у вимогах користувачів.

Вибір засобів розробки ґрунтується на аналізі сучасних технологічних тенденцій і практичному досвіді розробників. Для мобільних застосунків розглядаються такі фреймворки, як Flutter, React Native та Xamarin, що дозволяють створювати кросплатформені рішення з єдиною кодовою базою. Це суттєво скорочує витрати на розробку і спрощує подальше обслуговування додатків. Для вебін-

терфейсу використовуються популярні JavaScript-фреймворки, які забезпечують високий рівень динамічності і інтерактивності. Використання технологій серверного програмування, таких як Node.js або ASP.NET Core, гарантує стабільну роботу системи при високих навантаженнях, а інтеграція з хмарними платформами AWS або Azure, забезпечує гнучкість і масштабування.

Клієнтська частина інформаційної системи розробляється у вигляді десктопного застосунку для універсальної платформи UWP [1], яка дозволяє створювати застосунки, сумісні з усіма пристроями на базі Windows 10/11. Використання мови програмування C# у поєднанні з декларативною мовою XAML дозволяє розробити інтерфейс, який відповідає сучасним стандартам дизайну та забезпечує тісну інтеграцію з функціями Windows. Застосування шаблонів [2] і інструментів розробки сприяє пришвидшенню процесу розробки BIC та дозволяє впроваджувати перевірені практики безпеки і оптимізації.

Проектування архітектури системи базується на принципах мікросервісного підходу (рис. 1), що дозволяє розподілити функціонал між окремими модулями та забезпечити гнучкість при масштабуванні. Архітектура системи включає рівні користувацького інтерфейсу, бізнес-логіки та доступу до даних. На рівні інтерфейсу спроектовано багатосторінковий UWP-застосунок на базі компонента Navigation Pane, який забезпечує зручну навігацію між різними розділами

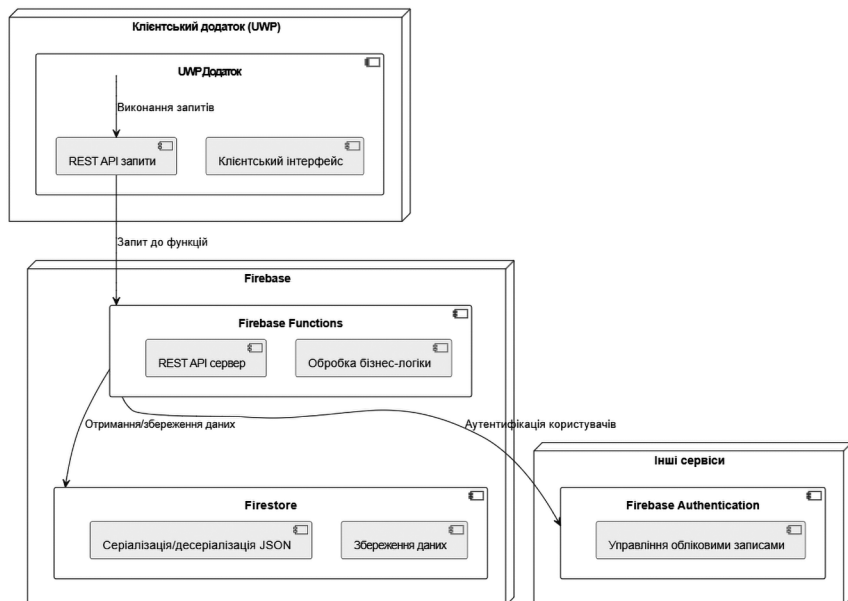

Рисунок 1 – Діаграма розгортання інформаційної системи

системи. Реалізація бізнес-логіки передбачена за допомогою хмарних сервісів, зокрема Google Firebase, що дозволяє обробляти запити користувачів, керувати обліковими записами і здійснювати необхідні операції через REST API. Для зберігання даних можна використати Firebase Firestore, який забезпечує ефективне управління інформацією в режимі реального часу і підтримує масштабованість системи.

Захист персональних даних користувачів є одним із пріоритетних завдань, тому система інтегрує сучасні методи захисту, зокрема використання SSL-сертифікатів, багатофакторну аутентифікацію і політики складних паролів. Використання Firebase Authentication дозволяє гарантувати надійну перевірку користувачів, що мінімізує ризики несанкціонованого доступу до системи. Крім того, впровадження механізмів захисту від SQL-ін'єкцій і інших типових кіберзагроз гарантує стабільну роботу системи навіть при високих навантаженнях.

Підсумовуючи викладене, процес проектування та програмної реалізації веб-орієнтованої інформаційної системи для універсальної платформи Windows є багатокомпонентним процесом, що охоплює аналіз ринку, вибір сучасних технологій, проектування зручного інтерфейсу, реалізацію потужної серверної логіки і забезпечення високого рівня безпеки. Інтеграція з хмарними сервісами, використання UWP для створення десктопного застосунку і застосування сучасних засобів веброзробки дозволяють створити універсальну платформу, здатну задовольнити вимоги сучасного ринку. Завдяки впровадженню цього проекту підприємства зможуть оптимізувати бізнес-процеси, підвищити ефективність продажу автомобілів і здобути конкурентні переваги у умовах зростаючої конкуренції.

Інноваційний підхід до розробки платформи є важливим кроком у трансформації традиційного бізнесу у сучасну цифрову екосистему, що відповідає вимогам часу і гарантує високий рівень конкурентоспроможності на ринку.

Список використаних джерел:

1. Universal Windows Platform. URL: <https://learn.microsoft.com/en-us/windows/uwp/get-started/universal-application-platform-guide>.
2. Template Studio for UWP. URL: <https://marketplace.visualstudio.com/items?itemName=TemplateStudio.TemplateStudioForUWP&ssr=false#overview>

Ключові слова: UWP, інформаційна система, вебзастосунок, XAML, C#, Firebase, Navigation Pane.

Keyword: UWP, information system, web application, XAML, C#, Firebase, Navigation Pane.

Щербина Юрій Володимирович
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент*

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМНИХ ГЕНЕРАТОРІВ ПСЕВДОВИПАДКОВИХ ЧИСЕЛ

В сучасних системах захисту даних значну роль відіграють потоки псевдовипадкових чисел, що отримуються алгоритмічним рекурентними способами. На їх основі відбувається генерація сеансових ключів для шифрування і від їх якості залежить рівень криптографічного захисту. Ця якість повністю визначається тим, наскільки створена псевдовипадкова послідовність чисел відрізняється від дійсно випадкової. Чим більше сформована послідовність наближається до випадкової, тим більше захищеність криптографічного алгоритму, в якому вона використовується. Для початкової оцінки таких алгоритмів дослідники використовують статистичне тестування, а остаточна оцінка перевіряється шляхом випробування на реальних криптографічних атаках.

Високий рівень безпеки криптографічної системи досягається в тому випадку, коли в основу її алгоритму закладено принцип Керкгоффа, який стверджує, що “безпека системи залежить виключно від ключового матеріалу, а не від дизайну системи” [1]. Це пояснюється тим, що перш ніж зламати сучасну криптографічну систему, зломисник повинен визначити ключі, які використовуються при розробці алгоритмів, а також протокол, у якому втілено цю систему шифрування.

Стійкість системи захисту ґрунтується на припущенні, що зломисник не має уявлення про розподілення ймовірностей символів у ключових послідовностях та аномаліях, що відрізняють їх від справжньої випадковості.

Посилена атака на криптографічну систему виявляє додаткові ключові біти, які можна обчислити, спостерігаючи каналний потік даних, що передається між суб'єктами інформаційного обміну. Безпека програмного забезпечення на основі алгоритмів генерації псевдовипадкових чисел вимагає їх високої якості, що передбачає абсолютну рівномірність розподілення бінарних символів у вихідному потоці зашифрованих повідомлень [2].

Необхідною умовою безпеки криптографічного протоколу є високий рівень випадковості ключів шифрування. Приховування важливих закономірностей щодо виходу генератора випадкових чисел від зломисників, а також осіб, які знають, як розроблений алгоритм генератора випадкових чисел, є важливою умовою розроблення сучасних систем захисту. Ентропія виходу генератора випадкових чисел повинна бути настільки близькою, наскільки це можливо з урахуванням довжини вихідного бітового потоку.

Ідеальним є генератор псевдовипадкових чисел який формує послідовність, що не є простою для прогнозування зломисником. Це пов'язано з тим, що іноді

супротивник може знати використовуваний криптографічний алгоритм, і це те, що складає суть принципу Керкгоффа [3].

Згідно з постулатами Голомба, статистична складова генератора псевдовипадкових чисел показує, що кожне значення або результат у заданому діапазоні має однакові шанси на випадіння. Кожне бінарне число має ймовірність $1/2$ в діапазоні $[0, 1]$. Кожна пара вихідних бінарних чисел матиме входження $1/4$ і частоту $1/8$ для кожного триплету [4]. В такому разі ентропія отриманих вихідних чисел вважається незміщеною, а послідовний вихід – некорельованим. В статистичний тест на випадковість також повинні бути включені обчислення середнього та дисперсійного значення. Якщо вихід для середнього значення близький до $0,5$, а вихід дисперсії близький до $0,08$, то псевдовипадкові числа можна вважати однорідними.

Недоліком програмних способів генерації псевдовипадкових чисел є циклічність їх повторення і, тому, величина такого періоду є важливим додатковим показником їх ефективності. Чим він більший, тим більше послідовність буде відповідати потребам криптографії. Запускаючи криптографічний генератор, слід визнати початкове число, від якого буде залежати вигляд вихідної послідовності.

Нарешті, рівномірність розподілення ймовірностей вихідних чисел також залежить від довжини періоду і, для генераторів з малим періодом повторення забезпечити її вкрай важко. Через це, більшість таких генераторів не проходять статистичне тестування, оскільки всередині числового потоку існують серйозні кореляції [5].

В роботі [5] було показано, що ідеальною ситуацією є випадок, коли вихідні числа корелюють послідовно і безпека генератора залежить від співвідношення вихідних чисел. Це означає, що чим кореляція менша, тим більший рівень захисту забезпечує генератор.

Тест χ^2 Пірсона сьогодні є найбільш популярним серед фахівців, що займаються статистичною оцінкою випадкових процесів [6]. Розподілення χ^2 – це негативна величина і пропорція, які показують, як часто реальний випадковий ряди повинен перевищувати обчислене число або значення, отримане в результаті підрахунку нулів і одиниць в певному файлі даних. Для цього використовують наступні процедури.

- Створити програмну реалізацію генератора, що має пройти тестування з використанням χ^2 критерію.
- Створити реалізацію із 100 випадкових чисел в інтервалі від 0 до 1000.
- Розділити інтервал чисел від 0 до 1000 і підрахувати кількість чисел вихідного потоку, що попадають у кожний інтервал.
- Підрахувати різницю між отриманими у кожному інтервалі числами та числом 50.
- Обчислити показник χ^2 за формулою

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^k \frac{(n_i - p_i N)^2}{p_i N}.$$

Тут $k = 20$, а N дорівнює 1000.

Отриманий показник має бути меншим за табличне значення з урахуванням обраної точності оцінки.

Випробування, що виконувались з лінійними конгруентними генераторами, генераторами побудованим на принципі Фібоначчі з запізненням та генераторам на регістрах зі зворотним зв'язком показали, що вони можуть використовуватись для потреб криптографії лише у якості складових елементів для створення більш складних алгоритмічних конструкцій. Оцінка придатності нового алгоритму генерації псевдовипадкових чисел має розпочинатись з частотного тесту, що є першим тестом у пакеті американського стандарту NIST. Цей тест дає відповідь на питання про те, наскільки співвідношення нулів і одиниць у числовому потоці відрізняється від значення $1/2$. Якщо цей тест не виконується, подальше тестування не має смислу. Всі інші тести з пакету NIST – це різні варіанти реалізації тесту χ^2 Пірсона, в яких оцінюється розподілення окремих видів числових комбінації у складі вихідного числового потоку.

Список використаних джерел:

1. Christophe D., Diethelm W. A note on random number generation. URL: <http://cran.rproject.org/web/packages/randtoolbox/vignettes/fullpres.pdf>.
2. Mike H., Paul K., Mark E. M. Analysis of Intel's Ivy Bridge digital random number generator. URL: http://www.cryptography.com/public/pdf/Intel_TRNG_Report_20120312.pdf.
3. Yehuda L. Introduction to cryptography, 89-656. URL: <http://u.cs.biu.ac.il/~lindell/89-656/Intro-to-crypto89-656.pdf>.
4. Golomb S. W. Shift Register Sequences. San Francisco : Holden Day, 1967. URL: <https://dl.acm.org/doi/10.5555/3153732>
5. Christophe D., Diethelm W. A note on random number generation. URL: <http://cran.rproject.org/web/packages/randtoolbox/vignettes/fullpres.pdf>.
6. Biege T. Analysis of a strong pseudo random number generator. URL: <http://www.suse.de/~thomas/papers/random-analysis.pdf>.

Ключові слова: Псевдовипадкова послідовність, алгоритм шифрування, криптографічна атака.

Keywords: Pseudorandom sequence, encryption algorithm, cryptographic attack.

ЗАСТОСУВАННЯ NLP-МЕТОДІВ ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ XSS-АТАК

Cross-Site Scripting (XSS) – це один з найбільш поширених і небезпечних типів вразливостей у веборієнтованому програмному забезпеченні. Сутність XSS-атак полягає у впровадженні шкідливого скриптового коду, переважно JavaScript, у вебсторінки, які надалі відображаються іншим користувачам. Унаслідок таких атак зловмисники можуть здійснювати викрадення куків, перенаправлення, зміну вмісту сторінок або здійснювати фішингові атаки [1]. Традиційні методи боротьби з XSS, серед яких апаратні та програмні фаєрволи, стосуються використання правил фільтрації символів, екранування небезпечних конструкцій та ручного складання чорних списків. Проте кіберзлочинці можуть обійти ці методи шляхом обфускації шкідливих навантажень, що робить їх неефективними проти XSS-атак, спеціально розроблених для обходу WAF [2].

У цьому контексті постає задача пошуку нових, більш гнучких способів виявлення атак. Застосування методів обробки природної мови (Natural language processing, NLP) до задачі виявлення XSS є перспективним напрямом, оскільки введення користувача можна розглядати як текстовий потік, що містить семантичні й синтаксичні ознаки потенційної загрози. Це зумовлює задачу класифікації текстових повідомлень на безпечні та потенційно шкідливі (тобто такі, що містять XSS). На відміну від традиційних систем, які працюють на основі суворих правил, NLP-моделі здатні навчатися на реальних прикладах і виявляти складні шаблони, притаманні атакам.

Підготовка даних є критично важливою складовою в побудові моделі виявлення XSS. Для цього можна сформувати набір коротких повідомлень, частина з яких є легітимним текстом, а інші – шкідливими скриптами XSS. Моделі оброблення тексту, зокрема TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency) векторизація, дозволяє визначити важливість термів (слів або фраз) у документі відносно загальної кількості документів.

TF-IDF у задачі виявлення шкідливого вводу застосовується для перетворення тексту користувача у числові ознаки, які можна аналізувати автоматично. На першому етапі формується набір текстових прикладів, які маркують як «шкідливі» або «безпечні». Це дозволяє моделі розрізняти шаблони, притаманні шкідливим фрагментам XSS [3].

Далі кожне введення розбивається на терми – це можуть бути слова, символи або n -грами (послідовності символів довжини n). Після цього для кожного терму в кожному введенні обчислюється його TF-IDF-значення. TF (Term Frequency) відображає, наскільки часто терм з'являється у конкретному введенні. IDF (Inverse Document Frequency) зменшує вагу тих термів, які зустрічаються дуже часто в усьому корпусі, тобто є «звичними», і підвищує вагу рідкісних, потенційно більш

значущих термів. Тим самим, TF-IDF дозволяє виявити специфічні символи або фрази, що часто зустрічаються саме у шкідливих введеннях, але не у звичайних.

Внаслідок векторизації кожен текст перетворюється у вектор чисел, який відображає важливість термів. Ці вектори можуть бути використані як вхідні ознаки для класифікаційних моделей машинного навчання. В процесі аналізу можна побачити, що, наприклад, терми на зразок “<script>”, “onerror=”, “javascript:” часто мають високі TF-IDF-значення саме у шкідливих прикладах. Це дозволяє не лише автоматизувати виявлення небезпечних введень, а й інтерпретувати, які саме фрагменти тексту вважаються підозрілими.

Результати роботи такої системи можна оцінити за допомогою метрик точності (precision), повноти (recall) та F1-міри, які дозволяють визначити ефективність виявлення атак за умов, коли класи є незбалансованими (більшість повідомлень – безпечні). Для цього автором було проведено дослідження обробки тексту та навчання класифікатора з набором даних Kaggle, а саме: XSS Detection Dataset [4] шляхом векторизації TF-IDF.

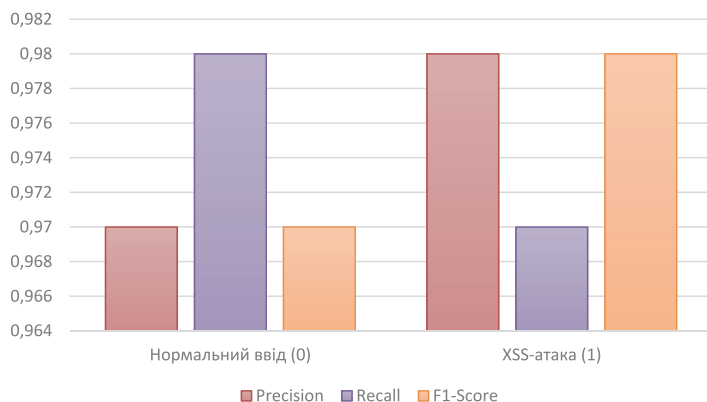

Рисунок 1 – Оцінка класифікації XSS через TF-IDF + Logistic Regression

Результати експерименту з виявлення XSS-атак за допомогою TF-IDF-векторизації та логістичної регресії демонструють високу ефективність моделі. Загальна точність класифікації становить приблизно 98%, що свідчить про здатність моделі правильно класифікувати як шкідливі, так і безпечні рядки. Значення precision для класу XSS досягає 98%, тобто, коли модель позначає введення як атаку, вона майже завжди має рацію. Recall для цього класу становить приблизно 97%, що означає, що більшість справжніх атак виявляються коректно. Тим самим, модель майже не пропускає шкідливі скрипти і рідко помиляється при виявленні. Високе значення F1-міри (98%) підкреслює збалансованість між

precision та recall. Отримані результати свідчать, що TF-IDF добре захоплює специфічні шаблони, характерні для XSS (“<script>”, “onerror=”, “alert()”), а логістична регресія як класифікатор ефективно розрізняє такі шаблони. Загалом, навіть базовий підхід без глибокого аналізу структури HTML/JS, дозволяє досягти високої якості класифікації, що є перспективним для створення легких і швидких систем виявлення на стороні бекенду вебзастосунків.

Графічне подання метрик класифікації (precision, recall, f1-score) для обох класів показує, що всі основні метрики – precision, recall і f1-score – для обох класів перебувають на рівні 97-98%. Це вказує на високий рівень збалансованості моделі та її здатність ефективно виявляти як XSS-атаки, так і безпечні введення. Така стабільність у показниках робить підхід придатним для практичного використання у вебзастосунках.

Однак, попри високу ефективність, TF-IDF має обмеження: він не враховує контекст символів, послідовність tokenів та логіку виконання шкідливого коду. Це відкриває перспективи для подальших досліджень у напрямі використання контекстно-залежних моделей, зокрема глибоких нейронних мереж (LSTM, GRU, BERT), які здатні краще моделювати структуру і поведінку введеного коду.

Загалом TF-IDF є ефективним стартовим інструментом, але його поєднання з глибшими моделями дозволить покращити точність та стійкість систем виявлення атак у реальних умовах.

Список використаних джерел:

1. “Cross Site Scripting (XSS).” OWASP Cheat Sheet Series. OWASP Foundation. URL: <https://owasp.org/www-community/attacks/xss/>
2. Bronjon G., Tasiruddin A., Hemanta K. Detection of XSS Attacks in Web Applications: A Machine Learning Approach. *International Journal of Innovative Research in Computer Science and Technology (IJIRCST)*. 2021. Vol. 9. No.1. P. 1-10. URL: <https://doi.org/10.21276/ijircst.2021.9.1.1>.
3. Almarashy A. H., Feizi-Derakhshi M. R., Salehpour P. Enhancing Fake News Detection by Multi-Feature Classification. *IEEE Access*. 2023. Vol. 11. P. 139601–139613. URL: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3339621>.
4. Cross site scripting XSS dataset for Deep learning. URL: <https://www.kaggle.com/datasets/syedsaqilainhussain/cross-site-scripting-xss-dataset-for-deep-learning>.

Ключові слова: XSS-атаки, веббезпека, машинне навчання, обробка природної мови, виявлення вразливостей, векторизація тексту, класифікація введень.

Keywords: XSS attacks, web security, machine learning, natural language processing, vulnerability detection, text vectorization, input classification.

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ РІЗНИХ БАЗ ДАНИХ В ВЕБЗАСТОСУНКАХ

Вебзастосунки обробляють великі обсяги даних із різних джерел, включаючи реляційні (SQL), нереляційні (NoSQL) і розподілені (NewSQL) бази даних, а також зовнішні API. Актуальність системного аналізу в інтеграції подібних систем пояснюється складністю забезпечення продуктивності, безпеки та масштабованості в умовах несумісності моделей даних і динамічних архітектур.

Різноманітність баз даних, таких як MySQL, MongoDB, PostgreSQL і Google Spanner, створює значні виклики для інтеграції у веб-додатках через відмінності в архітектурі та функціональності. Реляційні системи, наприклад MySQL і PostgreSQL, використовують фіксовані табличні структури, що ускладнює їхнє поєднання з нереляційними базами, як MongoDB, де дані зберігаються у гнучких документо-орієнтованих форматах. Google Spanner, як представник NewSQL, додає складності завдяки розподіленій архітектурі з гарантіями ACID і глобальною синхронізацією, що вимагає специфічних механізмів обробки. Несумісність схем ускладнює трансформацію даних через невідповідність форматів і семантики, що потребує значних зусиль для узгодження. Синхронізація даних між системами спричиняє високі витрати, оскільки підтримка консистентності в реальному часі критична для високонавантажених додатків, таких як електронна комерція, де затримки чи помилки призводять до фінансових втрат.

Оптимізація продуктивності ускладнена через різні підходи до індексації й обробки запитів: MongoDB ефективна для неструктурованих даних, тоді як PostgreSQL краще справляється зі складними SQL-запитами. Безпека даних залишається ключовим питанням, адже, за звітом Verizon DBIR 2024, 74% витоку даних пов'язані з недостатнім захистом API, які часто застосовуються для інтеграції [1]. Нормативні вимоги, зокрема GDPR, зобов'язують впроваджувати шифрування, контроль доступу й аудит, що ускладнює процеси інтеграції [2]. Хмарні платформи, наприклад AWS і Azure, дозволяють масштабувати інфраструктуру, але додають змінні, такі як мережеві затримки чи розподілені збої. Мікросервісна архітектура, де кожен сервіс може мати власну базу даних, і контейнеризація ускладнюють координацію через динамічне управління ресурсами [3].

Вебзастосунки в електронній комерції, IoT і соціальних платформах залежать від швидкого доступу до різноманітних даних, що підкреслює важливість системного аналізу для структурування потоків даних, мінімізації дублювання й підвищення ефективності бізнес-процесів у цифровій трансформації.

Дослідження інтеграції різних баз даних у вебзастосунках ґрунтується на методології системного аналізу, яка забезпечує структурований підхід до управління складними інформаційними системами. Першим етапом є деком-

позиція, що передбачає ідентифікацію ключових компонентів системи, таких як веб-додаток, бази даних, API та користувацькі запити. Наприклад, у вебзастосунку для електронної комерції до компонентів належать реляційна база даних PostgreSQL для зберігання структурованих даних про товари, нереляційна MongoDB для обробки відгуків користувачів і API-шлюз для координації запитів. На цьому етапі чітко визначаються межі системи та її складові, створюючи основу для подальшого аналізу.

Другим етапом є аналіз взаємозв'язків між компонентами, де застосовується теорія графів для моделювання потоків даних. Графові моделі представляють бази даних як вузли, а запити й обміни даними – як ребра, що допомагає виявити вузькі місця, наприклад надмірну кількість запитів до однієї бази, яка може знижувати продуктивність. Такий підхід дає змогу кількісно оцінити залежності й оптимізувати архітектуру ще на етапі проектування.

Третім етапом є моделювання, спрямоване на формалізацію структури й поведінки системи. Для цього розробляються діаграми потоків даних, які відображають рух інформації між компонентами, а також UML-діаграми (зокрема діаграми класів і послідовностей), що деталізують взаємодію об'єктів. Наприклад, UML-модель може ілюструвати, як API-шлюз на базі GraphQL об'єднує запити до PostgreSQL і MongoDB, забезпечуючи гнучке й ефективне отримання даних.

Четвертий етап системного аналізу фокусується на оптимізації стратегій інтеграції баз даних, що передбачає аналіз і вибір відповідних технологій і архітектурних рішень. До таких стратегій належать проміжний шар (middleware), як Apache Kafka для асинхронної обробки потоків даних, API-шлюзи на основі GraphQL для гнучкого об'єднання запитів або адаптери для трансформації даних між різними форматами. Вибір оптимальної стратегії базується на багатокритеріальному аналізі, який враховує швидкість обробки, масштабованість і безпеку системи. Наприклад, GraphQL дозволяє зменшити кількість запитів шляхом їхньої агрегації, тоді як Kafka забезпечує стійкість до пікових навантажень у реальному часі. Безпека оцінюється через відповідність стандартам, таким як GDPR, із застосуванням шифрування TLS і протоколів автентифікації, наприклад OAuth 2.0.

П'ятим етапом є оцінка ефективності інтеграції, що проводиться через синтетичні тести в контрольованому середовищі. Для цього використано тестовий стенд із PostgreSQL і MongoDB, розгорнутий у контейнерах Docker, що імітує реальний веб-додаток із типовими сценаріями навантаження, як-от обробка запитів на перегляд товарів і відгуків. Під час тестів вимірюються ключові метрики: пропускна здатність (запити за секунду), затримка (час відповіді) і стійкість до збоїв (наприклад, втрата зв'язку з однією базою). Результати тестів дозволяють кількісно оцінити продуктивність системи й виявити потенційні обмеження, такі як залежність від конфігурації апаратного забезпечення чи якості мережі. Поєднання оптимізації й оцінки забезпечує комплексне розуміння ефективності інтеграційних процесів, що є необхідним для створення надійних і масштабованих веб-додатків.

Практична апробація проведена на електронній комерції вебзастосунку, що інтегрує PostgreSQL (товари) і MongoDB (відгуки). GraphQL як API-шлюз зменшив час відповіді на 28% порівняно з REST API. Системний аналіз усунув надлишкові запити до MongoDB через кешування Redis, підвищивши пропускну здатність на 15%. Інтеграція адаптована до NewSQL (CockroachDB). Безпека забезпечена OAuth 2.0 і TLS 1.3 відповідно до GDPR. Обмеження: складність аналізу (20% часу розробки) і потреба у кваліфікації.

Таким чином, системний аналіз є ефективним інструментом для вирішення проблем інтеграції різнорідних баз даних у вебзастосунках, забезпечуючи структуроване управління складними інформаційними системами в умовах несумісності моделей даних, високих вимог до продуктивності та безпеки. Дослідження демонструє, що етапи декомпозиції, аналізу взаємозв'язків, моделювання, оптимізації та оцінки дозволяють виявляти вузькі місця, як-от надлишкові запити, і підвищувати ефективність потоків даних, що підтверджується результатами апробації на e-commerce вебзастосунку з інтеграцією PostgreSQL і MongoDB, де використання GraphQL і Redis скоротило затримки на 28% і збільшило пропускну здатність на 15%. Застосування графових моделей, UML-діаграм і синтетичних тестів у Docker-середовищі забезпечує точну оцінку метрик продуктивності й безпеки, зокрема відповідності GDPR через OAuth 2.0 і TLS 1.3. Обмеження, такі як складність початкового аналізу та потреба в кваліфікованих фахівцях, підкреслюють важливість подальших досліджень автоматизації процесів для спрощення інтеграції в динамічних архітектурах, включаючи мікросервіси та хмарні платформи.

Список використаних джерел:

1. Verizon (2024). *Data Breach Investigations Report (DBIR)*. URL: <https://www.verizon.com/business/resources/Te3/reports/2024-dbir-data-breach-investigations-report.pdf>
2. General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpratlask.com/>
3. Newman S. *Building microservices: Designing fine-grained systems* (2nd ed.). O'Reilly Media. URL: <https://www.oreilly.com/library/view/building-microservices-2nd/9781492034018/>

Ключові слова: системний аналіз, бази даних, SQL, PostgreSQL, інтеграція баз даних, вебзастосунки.

Keywords: systems analysis, databases, SQL, PostgreSQL, database integration, web applications.

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ КІБЕРБЕЗПЕКИ ОСОБИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У сучасному світі стрімкий розвиток цифрових технологій супроводжується зростанням загроз у кіберпросторі, що безпосередньо впливає на безпеку особистості, суспільства та держави. Особливої актуальності набуває питання захисту персональних даних – інформації, що стосується конкретної особи та використовується у найрізноманітніших сферах: від соціальних мереж до державного управління. Неналежний рівень захисту цих даних створює реальні ризики втручання в особисте життя, фінансових втрат, шахрайства, а також становить загрозу інформаційній безпеці держави.

Персональні дані – це будь-яка інформація, яка стосується фізичної особи та дозволяє прямо або опосередковано її ідентифікувати. В умовах цифровізації суспільства, обсяг таких даних постійно зростає. Сюди входять: ім'я, прізвище, дата народження, адреса, номер телефону, електронна пошта, ПІН, біометричні та медичні дані, дані про місцезнаходження, історія покупок, дії в інтернеті, тощо [1].

У сучасному цифровому середовищі персональні дані є цінним ресурсом. Їх активно збирають і використовують приватні компанії для комерційних цілей (таргетинг реклами, аналітика), державні установи – для ідентифікації та надання послуг. Водночас такий обсяг обробки даних підвищує ризики витоку, зловживань, несанкціонованого доступу чи маніпуляцій.

У цифрову епоху персональні дані перебувають під постійною загрозою з боку як кіберзлочинців, так і недобросовісних компаній чи інституцій. Серед основних типів загроз можна виділити:

- Фішингові атаки – використання підроблених вебсайтів, електронних листів чи повідомлень для отримання доступу до логінів, паролів та іншої конфіденційної інформації.
- Соціальна інженерія – маніпулятивні методи впливу на людину, які змушують її самостійно надати свої дані.
- Використання шкідливого ПЗ – програми-віруси або шпигунське ПЗ, які здатні зчитувати дані з пристрою користувача, включаючи натискання клавіш, знімки екрана, або отримувати доступ до вебкамери чи мікрофона.
- Витоки даних із баз державних або приватних компаній – наприклад, через слабкий захист серверів, хакерські атаки або помилки персоналу.
- Недобросовісне використання даних компаніями – зокрема, передача третім особам без згоди користувача, або збирання надмірного обсягу інформації без законних підстав [2].

Такі загрози призводять не лише до втрати конфіденційності, а й до серйозних матеріальних збитків та репутаційних втрат.

Захист персональних даних є багаторівневим процесом, що включає технічні, організаційні, правові та поведінкові заходи:

Технічні методи:

- Шифрування даних під час передачі та зберігання.
- Двофакторна автентифікація (2FA) – підтвердження входу через SMS, додаток або апаратний ключ.
- Використання антивірусного ПЗ та фаєрволів.
- VPN – захист трафіку в публічних мережах.
- Регулярне оновлення програмного забезпечення – усунення вразливостей у системі.
- Організаційні заходи:
 - Визначення рівнів доступу до даних.
 - Проведення аудитів безпеки.
 - Навчання персоналу правилам обробки та захисту даних.
- Правові методи:
 - Використання договорів про конфіденційність (NDA).
 - Дотримання норм законів щодо обробки персональних даних.
- Поведінкова гігієна:
 - Не розкривати особисту інформацію в публічному доступі без потреби.
 - Обережність із підозрілими посиланнями, листами, повідомленнями.
 - Регулярна зміна паролів та використання унікальних комбінацій.

В Україні правовий захист персональних даних регулюється насамперед Законом України «Про захист персональних даних», ухваленим у 2010 році. Закон визначає:

- принципи обробки персональних даних;
- права суб'єктів персональних даних (у т.ч. право на доступ, уточнення, видалення);
- обов'язки володільців та розпорядників даних;
- повноваження уповноваженого органу з захисту даних.

Окрім того, в Україні діють норми Цивільного кодексу, Законів про інформацію, про електронні комунікації, а також Кримінального кодексу, де передбачена відповідальність за незаконне збирання та поширення конфіденційної інформації.

Важливо зазначити, що Україна поступово адаптує своє законодавство до європейських стандартів – зокрема, Регламенту ЄС 2016/679 (GDPR), що є зразком у сфері захисту персональних даних на міжнародному рівні [3].

Хоча нормативна база в Україні вже створена, практична реалізація норм поки що має низку викликів:

- низький рівень цифрової грамотності серед громадян;
- часті витоки даних з державних реєстрів та комерційних платформ;
- обмежені повноваження і ресурси уповноваженого органу з захисту даних;

- недостатня відповідальність організацій за порушення правил обробки інформації.

Водночас держава робить кроки до покращення ситуації. Наприклад, у 2021 році оновлено Стратегію кібербезпеки України, де захист персональних даних є однією з ключових складових. Активно працює CERT-UA – урядова команда реагування на комп’ютерні інциденти, яка допомагає запобігати атакам на критичну інфраструктуру та дані громадян.

Велику роль також відіграють громадські ініціативи (наприклад, StopFake, Digital Security School) та міжнародні партнери, які допомагають Україні в побудові ефективної системи кіберзахисту.

У цифрову епоху захист персональних даних є ключовим елементом кібербезпеки особи та держави. Зростання обсягів інформації та активне її використання підвищують ризики несанкціонованого доступу, витоків і зловживань [4].

Незважаючи на наявність правового регулювання в Україні, існують проблеми з практичною реалізацією – низький рівень цифрової грамотності, часті витоки даних, обмежені повноваження контролюючих органів.

Для ефективного захисту потрібен комплексний підхід: технічні засоби, правові норми, організаційні заходи та цифрова культура серед користувачів. Лише спільними зусиллями держави, бізнесу та громадян можна забезпечити безпеку персональних даних у сучасному інформаційному середовищі.

Список використаних джерел:

1. CERT-UA. URL: <https://cert.gov.ua/>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України; Стратегія від 26.08.2021 № 447/2021. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
3. GDPR. Complete guide to GDPR compliance. URL: <https://gdpr.eu/>.
4. dss380. Безпека в умовах війни. URL: <https://dss380.org/useful-information/>.

Ключові слова: Захист персональних даних, кібербезпека, цифрові загрози, конфіденційність, витік даних.

Keywords: Personal data protection, cybersecurity, digital threats, privacy, data leakage.

ПРОЦЕДУРНА ГЕНЕРАЦІЯ У ВІДЕОІГРАХ: ОГЛЯД МЕТОДІВ, ЗАСТОСУВАНЬ ТА ПЕРСПЕКТИВ

Індустрія відеоігор стрімко розвивається, а разом із нею зростають вимоги до обсягів, різноманітності та реіграбельності ігрового контенту. Одним із ключових інструментів, який допомагає вирішити ці задачі, є процедурна генерація (procedural generation) – підхід, що дозволяє створювати ігрові світи, рівні, персонажів чи навіть наратив за допомогою алгоритмів, часто з мінімальним втручанням розробника.

За останнє десятиліття процедурна генерація з нішевого підходу перетворилася на один з основних інструментів у арсеналі розробників ігор різного масштабу.

Процедурна генерація – це метод створення контенту за допомогою алгоритмів, часто з використанням випадковості. За словами Togelius et al., це «алгоритмічне створення ігрового контенту з обмеженим або нульовим людським втручанням» [1].

Перші випадки використання можна простежити до ранніх рогайк ігор (roguelikes) 1980-х років, таких як «Rogue» (1980), де обмежені ресурси спонукали розробників створювати динамічні підземелля алгоритмічно. Проривом стала гра «Elite» (1984), яка генерувала цілу галактику з тисячами унікальних планет [2].

Процедурну генерацію можна класифікувати за різними критеріями.

За часом генерації: онлайн-генерація: контент створюється під час гри, реагуючи на дії гравця; офлайн-генерація: контент генерується до початку гри [1].

За детермінованістю: детерміністична: при однакових вхідних параметрах завжди створюється ідентичний результат; стохастична: результат містить елемент випадковості навіть при однакових параметрах [3].

За типом контролю: конструктивна: контент створюється за один прохід, без модифікацій; генеративно-тестувальна: спочатку генерується кандидат-рішення, яке потім оцінюється і модифікується [4].

Є такі сфери застосування процедурної генерації.

Генерація ігрових світів. Minecraft використовує шумові функції для створення впізнаваних ландшафтів. No Man's Sky генерує 18 квінтильйонів планет, кожна з унікальною флорою, фауною та екосистемою [5].

Рівні та карти. Roguelike-жанри залежать від процедурної генерації для забезпечення реіграбельності. The Binding of Isaac використовує набір кімнат, які алгоритмічно з'єднуються. Spelunky застосовує генерацію на основі правил та шаблонів [6].

Генерація ворогів і предметів. Diablo встановив стандарт для процедурної генерації зброї. Borderlands створює мільйони унікальних варіантів зброї з різними компонентами та статистикою [7].

Наратив і діалоги. AI Dungeon використовує мовні моделі, а Dwarf Fortress генерує історії цивілізацій та міфологію. Rimworld використовує «оповідачів» (storytellers) – алгоритми, що керують подіями гри [8].

Основними методами процедурної генерації є.

Псевдовипадкові алгоритми (PRNG). Генератори псевдовипадкових чисел є фундаментом багатьох систем. Вони детерміновані та відтворювані при використанні однакового початкового значення (seed) [4].

Шумові функції. Перлін-шум дозволяє створювати природно виглядаючі градієнти для генерації ландшафтів, текстур та інших органічних структур. Інші варіанти: симплекс-шум (вдосконалена версія шуму Перліна), Value Noise (простіший за шум Перліна) та Worley Noise (для створення органічних клітинних структур) [9].

L-системи. Формальна граматики для моделювання росту рослин. L-системи використовують правила заміни для перетворення простих початкових рядків у складні структури. Особливо ефективні для генерації рослинності [2].

Wave Function Collapse (WFC). Алгоритм, натхненний квантовою механікою, генерує структури на основі набору обмежень. WFC починає з усіх можливих конфігурацій і поступово «колапсує» варіанти, застосовуючи правила сумісності.

Генеративні моделі машинного навчання.

- Generative Adversarial Networks (GANs): дві нейромережі «змагаються» – одна генерує контент, інша оцінює його.
- Variational Autoencoders (VAEs): дозволяють вивчати латентний простір для генерації нових екземплярів.
- Transformer-based models: великі мовні моделі для генерації сюжетів і діалогів [3].

Переваги процедурної генерації:

- Ефективність ресурсів: дозволяє маленьким командам створювати великі обсяги контенту з обмеженими ресурсами.
- Реіграбельність: динамічно згенерований контент робить кожне проходження унікальним.
- Адаптивність: процедурні системи можуть адаптуватися до гравця, забезпечуючи персоналізований досвід.
- Творчі несподіванки: алгоритмічний підхід може створювати комбінації та ситуації, які розробники не передбачили [7].

Виклики, які стоять перед процедурною генерацією:

- Баланс між контролем та випадковістю: знаходження балансу між детермінованим дизайном та випадковістю є складним завданням.
- Оцінка якості: автоматична оцінка «веселості» або «збалансованості» згенерованого контенту залишається складною проблемою.
- Технічні обмеження: складні процедурні системи можуть бути обчислювально затратними.

- Зв'язність та нарративна когерентність: створення зв'язного нарративу або дизайну рівня, що відповідає історії та меті гри [1, 8].

Окреслимо сучасні тенденції та перспективи процедурної генерації:

- Інтеграцію з методами штучного інтелекту для створення більш контекстуально доречного контенту.
- Процедурне навчання (Procedural Training) для тренування агентів ШІ.
- Розвиток «змішаних-ініціативних» інструментів, де людина-дизайнер працює разом з алгоритмами.
- Вдосконалення процедурного нарративу для створення динамічних історій.
- Застосування процедурної генерації у віртуальній та доповненій реальності [8].

Процедурна генерація є потужним інструментом у геймдизайні, що дозволяє створювати масштабні, унікальні та адаптивні світи з мінімальними витратами ресурсів. За останні десятиліття ця галузь пройшла шлях від примітивних алгоритмів до складних систем, які поєднують класичні методи з сучасним машинним навчанням.

Знаходження правильного співвідношення між автоматизацією та людським дизайном залишається ключовим викликом. З розвитком технологій, зокрема нейронних мереж та генеративних моделей, можна очікувати ще глибшу інтеграцію процедурної генерації у всі аспекти розробки відеоігор – від створення контенту до тестування та оптимізації ігрового досвіду [3; 8].

Список використаних джерел:

1. Togelius J., Yannakakis G. N., Stanley K. O., Browne C. Search-based procedural content generation: A taxonomy and survey. *IEEE Transactions on Computational Intelligence and AI in Games*. 2011. Vol. 3, No. 3. P. 172-186.
2. Prusinkiewicz P., Lindenmayer A. The Algorithmic Beauty of Plants. Springer, 1990. 228 p.
3. Summerville A., Snodgrass S., Mateas M., Osborn J. Procedural Content Generation via Machine Learning (PCGML). *IEEE Transactions on Games*. 2018. Vol. 10, No. 3. P. 257-270.
4. Shaker N., Togelius J., Nelson M. J. Procedural Content Generation in Games : A Textbook and an Overview of Current Research. Springer, 2016. 232 p.
5. Smith G., Whitehead J., Mateas M. Tanagra: Reactive planning and constraint solving for mixed-initiative level design. *IEEE Transactions on Computational Intelligence and AI in Games*. 2011. Vol. 3, No. 3. P. 201-215.
6. Dormans J. Adventures in level design: generating missions and spaces for action adventure games. *Proceedings of the 2010 workshop on Procedural Content Generation in Games*. 2010. P. 1-8.
7. Hendrikx M., Meijer S., Van Der Velden J., Iosup A. Procedural content generation for games: A survey. *ACM Transactions on Multimedia Computing, Communications, and Applications (TOMM)*. 2013. Vol. 9, No. 1. P. 1-22.

8. Short T. X., Adams T. Procedural Generation in Game Design. CRC Press, 2017. 334 p.

9. Perlin K. Improving noise. *Proceedings of the 29th annual conference on Computer graphics and interactive techniques*. 2002. P. 681-682.

Ключові слова: процедурна генерація, алгоритмічний контент, відеоігри, шумові функції, генерація рівнів, штучний інтелект.

Keywords: procedural generation, algorithmic content, video games, noise functions, level generation, artificial intelligence.

СЕКЦІЯ 23.

КІБЕРБЕЗПЕКА ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБОРОНОЗДАТНОСТІ УКРАЇНИ

Керівник секції: завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук,
професор Горбаченко Станіслав Анатолійович

Секретар секції: доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук,
доцент Кухаренко Сергій Вікторович

Горбаченко Станіслав Анатолійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ SCRUM У ВИРІШЕННІ ЗАДАЧ КІБЕРБЕЗПЕКИ

Сучасні суб'єкти підприємництва здебільшого шукають інноваційні підходи, засоби та інструменти, які дозволять не лише оперативно реагувати на загрози, але й системно вдосконалювати механізми підтримки та захисту бізнес-процесів. Одним із таких підходів є Scrum – методологія, що зародилася в сфері розробки програмного забезпечення, але поступово знаходить своє місце і у сфері кібербезпеки завдяки своїй гнучкості та орієнтації на командну взаємодію [1].

Перша інформація про методологію Scrum з'явилася у 1990-х роках. Фахівці відразу побачили у вказаній методології відповідь на потребу в гнучкому управлінні проектами, коли традиційні методи, такі як «водоспад», виявилися занадто громіздкими для динамічних середовищ [2]. У свою чергу Scrum базується на ітеративному підході, де робота розбивається на короткі цикли – спринти, що тривають від одного до чотирьох тижнів. І у кожному спринті команда прагне досягти конкретного результату, який можна оцінити та вдосконалити. У центрі Scrum стоять принципи прозорості, регулярного перегляду прогресу та адаптації до змін, що робить його привабливим для сфер, де швидкість реакції відіграє ключову роль. Саме такою сферою, на перший погляд, і є кібербезпека.

Однак, концептуально кібербезпека відрізняється від розробки програмного забезпечення, адже загрози постійно еволюціонують, і передбачити їхню природу, форму чи точний час появи майже неможливо. Відтак робота в сфері кіберзахисту вимагає залучення спеціалістів із різних напрямів – від аналітиків, які досліджують вразливості, до інженерів, які впроваджують захисні рішення і, навіть фахівців з управління персоналом, які проводять тренінги з кібергігієни для співробітників.

Критичність часу додає ще більше складності вирішенню питань кібербезпеки, адже затримка в реагуванні на інцидент може призвести до серйозних наслідків, таких як втрата даних чи репутації. Усе це робить традиційні підходи менш ефективними, тоді як Scrum пропонує інструменти для швидкої адаптації та поступового вдосконалення.

На практиці застосування Scrum у кібербезпеці дозволяє командам оперативно реагувати на нові загрози завдяки коротким циклам роботи. Регулярні зустрічі, такі як щоденні стендапи, забезпечують чітке розуміння того, що відбувається в проєкті, а огляди спринтів дають змогу оцінити досягнутий прогрес. Гнучкість методології проявляється в можливості швидко переглядати пріоритети завдань залежно від актуальних ризиків, а ретроспективи сприяють аналізу попереднього досвіду та вдосконаленню процесів. Особливо цінною є здатність Scrum об'єднувати зусилля різних спеціалістів, адже кібербезпека – це завжди командна гра, де успіх залежить від злагодженої взаємодії [3].

Проте адаптація методології Scrum до завдань кібербезпеки не обходиться без ризиків та труднощів. Адже вказані завдання часто носять реактивний характер – наприклад, відповідь на інцидент чи термінове усунення вразливості, що ускладнює планування спринтів. У деяких галузях, таких як фінанси чи охорона здоров'я, діють суворі регуляторні вимоги, які можуть суперечити гнучкому підходу Scrum. До того ж, результат роботи в кібербезпеці не завжди є конкретним продуктом – це може бути підвищення рівня захисту чи зниження ризиків, що важко виміряти в рамках традиційного інкременту. Усе це вимагає від команд творчого підходу до використання методології, зберігаючи її основні принципи, але адаптуючи їх до реалій завдань кібербезпеки.

Проте, можна стверджувати, що на практиці застосування Scrum у сфері кібербезпеки вже продемонструвало певну цінність в реальних організаціях, які стикалися з конкретними загрозами та успішно адаптували означену методологію для їхнього подолання. Одним із таких випадків є діяльність компанії JPMorgan Chase, яка у 2019 році зіткнулася зі сплеском фішингових атак на своїх клієнтів [4]. Щоб протистояти цій проблемі, команда кібербезпеки вирішила скористатися Scrum для створення та впровадження нової системи захисту. На старті проєкту керівник визначив амбітну мету – скоротити кількість успішних атак на 50% за 3 місяці. У процесі роботи команда сформувала беклог, який включав аналіз типових фішингових повідомлень, розробку вдосконалених фільтрів для електронної пошти та підготовку внутрішньої кампанії з підвищення обізнаності співробітників. Спринти тривалістю 2 тижні дозволили спочатку зібрати дані про атаки та протестувати початкові ідеї, а потім перейти до впровадження перших захисних механізмів. Регулярні огляди показали, що деякі фільтри потребували доопрацювання через нові тактики зловмисників, і команда оперативно скоригувала підхід. Вже через 2 місяці рівень успішних атак знизився на 40%, а до кінця третього спринту

ціль була повністю досягнута, що стало значним проривом у захисті клієнтських даних.

Ще один приклад пов'язаний із компанією Cloudflare, технологічним лідером у сфері хмарних рішень, яка у 2020 році працювала над посиленням захисту своїх клієнтів від атак типу DDoS. Команда кібербезпеки Cloudflare застосувала Scrum, щоб швидко розробити та впровадити нові механізми протидії. Робота розпочалася з оцінки вразливостей їхньої інфраструктури: під час першого спринту інженери провели стрес-тестування серверів і виявили потенційні слабкі місця в обробці трафіку [5]. Наступний спринт був присвячений розробці системи автоматичного перенаправлення шкідливого трафіку на спеціальні поглинаючі вузли. Щоденні стендапи допомагали вирішувати технічні складнощі, такі як налаштування алгоритмів фільтрації, а ретроспектива після другого спринту підказала, як пришвидшити процес тестування завдяки автоматизації. У підсумку через 6 тижнів Cloudflare вдалося суттєво підвищити стійкість своєї платформи, що дозволило уникнути перебоїв у роботі для мільйонів користувачів під час масованої хвилі атак, яка сталася незабаром після завершення проекту.

Третій випадок стосується дій Агентства з кібербезпеки та захисту інфраструктури США (CISA) під час реагування на атаку SolarWinds у 2020 році, коли хакери скомпрометували численні державні установи. CISA використала Scrum для координації зусиль у кризовій ситуації. Перший спринт зосередився на локалізації загрози: аналітики відстежували джерело атаки через аналіз логів, а інженери ізолювали уражені сегменти мережі, щоб зупинити подальше поширення. Наступний етап передбачав відновлення систем і впровадження тимчасових захисних рішень, таких як оновлення конфігурацій брандмауерів. Незважаючи на надзвичайний тиск, щоденні зустрічі дозволяли уникати хаосу та дублювання завдань, а гнучкість Scrum дала змогу швидко переорієнтуватися, коли стало зрозуміло, що атака зачепила значно більше систем, ніж вважалося спочатку. Інцидент вдалося нейтралізувати за 2 тижні, а ретроспектива допомогла сформулювати стратегію профілактики, яка згодом була застосована для захисту інших державних установ.

Вищевказані приклади демонструють, як методологія Scrum адаптується до різноманітних викликів кібербезпеки. Короткі цикли роботи дозволяють командам швидко оцінювати результати й коригувати плани, а акцент на командній взаємодії забезпечує ефективність навіть у найскладніших умовах. Звісно, методологія не вирішує всіх проблем автоматично і потребує врахування унікальних особливостей кожного підприємства чи організації, однак здатність поєднувати швидкість із системним підходом робить її ефективним інструментом у боротьбі з кіберзагрозами. У майбутньому, коли кіберзагрози стануть ще більш витонченими, цей підхід, ймовірно, набуватиме дедалі більшого поширення, допомагаючи підприємствам та організаціям випереджати зловмисників і зберігати безпеку в цифровому просторі.

Список використаних джерел:

1. Храпкін О., Кіндрат О., Чопей Р. Управління проектами в іт-галузі: методи-ки, інструменти та керування ризиками. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-110>
2. Scrum&Agile: що це таке та кому може знадобитися? URL: <https://budni.robota.ua/career/scrum-agile> (дата звернення: 02.04.2025).
3. Нефьодов Л. І., Філь Н. Ю. Модель вибору Scrum-майстра із застосуванням нечітких множин. *Вісник Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*. 2022. Вип. 97. С. 16–23.
4. Pabin M. How the Finance Industry is Shaped by Technology – A Corporate Experience. *Finance Undergraduate Honors Theses*. 2023. URL: <https://scholarworks.uark.edu/finnuht/9> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Величко С. В. Засоби та механізми протидії ddos-атакам. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи* : матеріали VII Всеукраїнської науко-во-практичної конференції (м. Одеса, 20 травня 2022 р.) / відп. ред. Н. І. Логінова. Одеса, 2022. С. 97-99.

Ключові слов: scrum, кібербезпека, регуляторні вимоги, захист даних, аналіз вразливостей.
Keywords: scrum, cybersecurity, regulatory requirements, data protection, vulnerability analysis.

Соколов Артем Вікторович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

Радуш Володимир Вячеславович

Національний університет «Одеська політехніка»,
аспірант кафедри кібербезпеки та програмного забезпечення

МЕТОД НЕДВІЙКОВОГО АФІННОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КРИПТОГРАФІЧНОЇ ЯКОСТІ S-БЛОКІВ

Одним із ключових елементів симетричних криптографічних алгоритмів є S-блоки, від криптографічної якості яких значною мірою залежить стійкість усієї системи до відомих атак, зокрема диференціального та лінійного криптоаналізу. Основними критеріями криптографічної якості S-блоків виступають:

1. Нелінійність;
2. Строгий лавинний критерій (Strict Avalanche Criterion, SAC);
3. Критерій бітової незалежності (Bit Independence Criterion, BIC);
4. Імовірність лінійної апроксимації (Linear Approximation Probability, LAP);
5. Імовірність диференціальної апроксимації (Differential Approximation Probability, DAP);
6. Кореляційна незалежність вихідних та вхідних векторів S-блоку.

Зазначені характеристики можуть розглядатися як для компонентних булевих функцій, так і для компонентних функцій багатозначної логіки.

Важливу роль у побудові S-блоків відіграють афінні перетворення, які використовуються для підвищення їхніх криптографічних властивостей. Класичним прикладом є конструкція Ніберг, яка дозволяє отримати S-блоки зі збалансованою відповідністю основним критеріям криптографічної якості. Конструкція Ніберг являє собою композицію нелінійного степеневого перетворення з афінним перетворенням. Ця конструкція застосовується, зокрема, у криптографічному алгоритмі AES.

Незважаючи на високу криптографічну якість S-блоків конструкції Ніберг, вони, втім, не задовольняють повністю SAC ані в сенсі булевих функцій, ані в сенсі функцій багатозначної логіки.

Задача побудови S-блоків, які б володіли ідеальними лавинними властивостями є складною, однак на сьогодні відомий метод синтезу нелінійних перетворень, що володіють ідеальною відповідністю SAC як в сенсі компонентних булевих функцій, так в сенсі компонентних булевих і 4-функцій [1].

Незважаючи на ідеальні лавинні характеристики, ці S-блоки володіють невеликими значеннями відстані нелінійності, що гальмує їх застосування на практиці.

У цій роботі запропоновано метод недвійкового афінного перетворення, який дозволяє підвищити нелінійність S-блоків, що задовольняють SAC як в сенсі булевих функцій, так і в сенсі 4-функцій.

Метою роботи є підвищення криптографічної якості S-блоків із застосуванням недвійкових афінних перетворень.

Запропонований підхід відкриває нові можливості для побудови ефективних криптографічних перетворень як при представленні булевими функціями, так і функціями багатозначної логіки.

Запропоновано модифіковану схему афінного перетворення над полем Галуа $GF(4)$. Як продемонструвало наше дослідження, ця схема в поєднанні з S-блоками [1], які задовольняють SAC як для компонентних булевих функцій, так і для 4-функцій, дозволяє створювати S-блоки, які демонструють високу криптографічну якість. Розроблена конструкція поєднує в собі як спеціальні четвіркові матриці афінного перетворення, так і арифметичні операції над полем $GF(4)$, а також по mod4, що дозволяє ефективно впливати на нелінійність результативних S-блоків. Відповідно до запропонованого нами методу афінне перетворення S-блоків виконується наступним чином

$$\alpha_j \cdot S_i = \sum_{u=1}^n \alpha_j \times y_i R'(j, u) + C \bmod 4, \quad (1)$$

де позначення $\alpha_j \cdot S_i$ означає взяття j -го четвіркового розряду i -го елементу S-блока, тоді як позначення $R'(j, k)$ означає вилучення елемента з індексами (j, k) з матриці R' , а знак $\times$ позначає множення в полі Галуа $GF(4)$, y_i – елемент вихідного S-блока. В якості матриць R' використовуються модифіковані конструкції

$$\begin{aligned}
C_{4,21} &= \begin{pmatrix} x & 0 & 0 & x_1 \\ 0 & 0 & x & x_1 \\ 0 & x & 0 & x_1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; C_{4,22} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & x_1 \\ x & 0 & x & x_1 \\ 0 & x & 0 & x_1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; \\
C_{4,23} &= \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & x_1 \\ 0 & 0 & x & x_1 \\ x & x & 0 & x_1 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; C_{4,24} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & x_1 \\ 0 & 0 & x & x_1 \\ 0 & x & 0 & x_1 \\ x & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; \\
C_{4,31} &= \begin{pmatrix} x & x_1 & 0 & 0 \\ 0 & x_1 & x & 0 \\ 0 & x_1 & 0 & x \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; C_{4,32} = \begin{pmatrix} 0 & x_1 & 0 & 0 \\ x & x_1 & x & 0 \\ 0 & x_1 & 0 & x \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; \\
C_{4,33} &= \begin{pmatrix} 0 & x_1 & 0 & 0 \\ 0 & x_1 & x & 0 \\ x & x_1 & 0 & x \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; C_{4,34} = \begin{pmatrix} 0 & x_1 & 0 & 0 \\ 0 & x_1 & x & 0 \\ 0 & x_1 & 0 & x \\ x & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; \\
C_{4,41} &= \begin{pmatrix} x & 0 & x_1 & 0 \\ 0 & 0 & x_1 & x \\ 0 & x & x_1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; C_{4,42} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & x_1 & 0 \\ x & 0 & x_1 & x \\ 0 & x & x_1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; \\
C_{4,43} &= \begin{pmatrix} 0 & 0 & x_1 & 0 \\ 0 & 0 & x_1 & x \\ x & x & x_1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}; C_{4,44} = \begin{pmatrix} 0 & 0 & x_1 & 0 \\ 0 & 0 & x_1 & x \\ 0 & x & x_1 & 0 \\ x & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}.
\end{aligned} \tag{2}$$

Дослідження, проведені в даній роботі, дозволили встановити, що найкращі результати за якістю показують матриці, побудовані на основі (2), які не містять у своєму складі значення 1. Розглянемо конкретну матрицю

$$R' = \begin{pmatrix} 2 & 0 & 3 & 0 \\ 0 & 0 & 3 & 2 \\ 0 & 2 & 3 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}, \tag{3}$$

на основі якої із застосуванням (1) стає можливим побудувати новий S-блок, який відповідає SAC компонентних булевих і 4-функцій. Криптографічні характеристики побудованого S-блока показані в табл. 1.

У роботі запропоновано новий метод недвійкового афінного перетворення, який дозволяє підвищити рівень нелінійності криптографічних S-блоків. S-блоки [1] побудовані таким чином, щоб максимально відповідати SAC та низькій кореляції між вихідними та вхідними векторами, та мають мале значення нелінійності, яке дорівнює 80. За допомогою запропонованих у цій роботі матриць афінних перетворень над GF(4) вдалося збільшити нелінійність цих S-блоків до значення 96, зберігаючи їхню відповідність SAC компонентних булевих та 4-функцій функцій.

Таблиця 1. Криптографічні характеристики запропонованого S-блока у порівнянні з іншими конструкціями

S-box	Нелінійність	SAC	BIC нелінійність	BIC SAC	LAP	DAP	$\max\{ r_{ij} \}$	SAC 4-функцій
S-блок [1]	80	0.5	83.4286	0.4967	0.5	1	0	0.5
Запропон. S-блок	96	0.5	77.7143	0.4799	0.5	1	0	0.5
S-блок [2]	111.75	0.5029	103.7143	0.5006	0.125	0.0391	0.1250	0.6094
S-блок [3]	107	0.5781	102.93	0.4991	0.1719	0.0469	0.1562	0.6406

Список використаних джерел:

1. Sokolov A. V., Radush V. V. The method for synthesis of high-quality S-boxes based on many-valued logic functions. *Informatics and mathematical methods in simulation*. 2022. Vol. 12. No. 3. P. 219-225.

2. Aydın Y., Özkaynak F. Automated Chaos-Driven S-Box Generation and Analysis Tool for Enhanced Cryptographic Resilience. *IEEE Access*. 2024. Vol. 12. P. 312-328.

3. Artuğer F., Özkaynak F. A new chaotic system and its practical applications in substitution box and random number generator. *Multimedia Tools and Applications*. 2024. 83(42). P. 90053-90067.

Ключові слова: криптографія, S-блок, афінне перетворення.
Keywords: cryptography, S-box, affine transformation.

Ахматетьєва Ганна Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент
Овчинников Микола Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ШИРОКОСМУТОВОГО
ТА ФАЗОВОГО КОДУВАННЯ ЦИФРОВИХ ВОДЯНИХ ЗНАКІВ В
АУДІОСИГНАЛІ**

У сучасних умовах активного використання цифрових технологій та стрімкого розвитку штучного інтелекту зростає потреба у захисті авторських прав і цифрових даних. Одним із найефективніших інструментів у цьому контексті

є цифрові водяні знаки (ЦВЗ), що дозволяють вбудовувати в аудіосигнал приховану інформацію, не погіршуючи її сприйняття слухачем. Серед численних методів додавання ЦВЗ у цій роботі розглядаються широкосмугове та фазове кодування. Обидва підходи мають свої сильні та слабкі сторони щодо стійкості до атак, непомітності та збереження цілісності вбудованої інформації. Проведено порівняльний аналіз зазначених методів з огляду на актуальні дослідження останніх років.

Метод широкосмугового кодування передбачає додавання до сигналу модульованого шуму, амплітуда якого трохи перевищує поріг маскування слуху. Для витягування прихованого біта використовується кореляція між отриманими коефіцієнтами та початковою випадковою послідовністю. Метод широкосмугового кодування характеризується високою стійкістю до лінійних атак, зокрема до компресії та фільтрації, а також забезпечує сумісність з більшістю форматів аудіо. Водночас він є чутливим до атак, заснованих на використанні штучного інтелекту, які модифікують структуру сигналу, а також має знижену стійкість до десинхронізації, зміни швидкості відтворення та масштабування по часу.

У вдосконаленому алгоритмі фазового кодування, запропонованому в [1], були внесені кілька ключових змін, спрямованих на подолання недоліків традиційного методу. Зокрема, інформація рівномірно розподіляється по всьому аудіосигналу шляхом поділу його на сегменти та вбудовування бітів у середньочастотний діапазон фази, що дозволяє уникати значних спотворень у низько-частотній області, зберігаючи тим самим прихованість ЦВЗ [1]. Крім того, автори алгоритму відмовилися від поширення фазових зсувів між сегментами, що значно спростило обчислення й зменшило ризик накопичення фазових помилок. Такий підхід також підвищив цілісність вбудованої інформації, оскільки її складніше відновити після редагування чи обрізання аудіо. Удосконалений алгоритм забезпечує кращий баланс між стійкістю до стеганоаналізу та збереженням високої якості звучання.

Метод фазового кодування ґрунтується на властивості людського слуху сприймати не абсолютні значення фази, а лише їхню різницю. Для реалізації цього підходу аудіосигнал розбивається на сегменти: перший сегмент використовується для кодування повідомлення, а фази наступних коригуються таким чином, щоб зберегти відносну різницю фаз між ними. Серед переваг методу варто відзначити високу непомітність для слухача, а також стійкість до атак, що змінюють амплітуду сигналу, наприклад, нормалізацію гучності. Водночас, метод є вразливим до атак, які порушують синхронізацію, і характеризується складністю точного витягання інформації у випадку спотворень аудіосигналу.

На рисунку 1 зображено процес нанесення водяних знаків на аудіо. Спочатку генератор водяних знаків кодує надані користувачем біти (наприклад, «0101110») в аудіосигнал, формуючи аудіо з вбудованим водяним знаком. Далі детектор водяних знаків витягує та декодує ці біти з аудіосигналу, перевіряючи його автентичність.

Рис. 1. Сценарій додавання водяного знаку до аудіо

Хоча процес нанесення водяних знаків на аудіо виглядає перспективним, його стійкість у реальних умовах застосування залежить від здатності подолати основні проблеми. Стійкість водяного знака визначається його здатністю витримувати різноманітні модифікації, такі як стиснення, шум, перетворення формату та інші поширені маніпуляції, при цьому залишаючи можливість точного витягнення інформації навіть за таких умов. Якщо водяний знак легко видаляється або його якість погіршується, його ефективність як інструменту для захисту інтелектуальної власності та автентифікації значно знижується. Крім того, в роботах [2], [3] підкреслюється, що будь-яка система водяного маркування повинна забезпечувати також високу точність відтворення.

У дослідженні [4] наголошується, що більшість існуючих схем водяного маркування, зокрема й ширококугові методи, демонструють обмежену ефективність в умовах сучасних загроз. Зокрема, автори вказують, що ширококугові алгоритми погано протистоять атакам, які включають генерацію або обробку аудіосигналів за допомогою моделей штучного інтелекту, таких як текст-в-мову (Text-to-Speech) або аудіо-генератори на базі дифузійних мереж [4]. Такі методи часто спотворюють або повністю видаляють приховані дані, навіть якщо візуально чи на слух сигнал здається незмінним. Генеративні моделі, як показано в дослідженні, не зберігають ті низькорівневі особливості сигналу, в яких зазвичай кодуються ширококугові ЦВЗ. У результаті водяні знаки стають вразливими до так званих “нейромережових” атак, навіть без цілеспрямованого наміру їх видалення. Це ставить під сумнів ефективність ширококугових підходів у сучасному контексті, де штучний інтелект відіграє все більшу роль у створенні та редагуванні мультимедійного контенту.

У роботі [5] автори запропонували техніку додавання ЦВЗ на основі фазової модуляції, де інформація вбудовується шляхом зміни фази вибраних частот у спектрі сигналу. Основний акцент зроблено на досягненні високої непомітності, зокрема для мовленнєвих сигналів. Метод демонструє хорошу сумісність з кодеками типу MP3, однак має обмежену стійкість до синхронізаційних атак (наприклад, зміна швидкості відтворення чи вирізання фрагментів) [5].

У дослідженні [6] запропоновано вбудовувати дані у випадкові частоти за допомогою фазової маніпуляції. Це дозволяє значно підвищити стійкість до спроб несанкціонованого виявлення або видалення водяного знака, оскільки частоти вибираються псевдовипадково. Проте така схема потребує точного збереження синхронізації й сильно залежить від незмінності фазових характеристик сигналу після обробки [6]. Порівняння різних методів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Порівняння ефективності методів

Критерій	Широкосмугове кодування	Фазове кодування
Непомітність для слухача	Середня	Висока
Стійкість до стиснення	Висока	Середня
Захист від десинхронізації	Низький	Середній
Стійкість до атак ШІ	Низька	Середня
Складність реалізації	Середня	Висока

Розглянуті роботи підкреслюють ключову перевагу фазового кодування – його високу непомітність для слухача. Водночас, як показує аналіз, фазові методи загалом демонструють вразливість до змін у часовій структурі сигналу, таких як десинхронізація або повторне кодування з фазовими спотвореннями. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення, зокрема щодо стабільності до редагування аудіо. Сучасні дослідження, як наприклад покращений алгоритм Yang G. [1], розв’язують деякі з цих проблем, наприклад шляхом рівномірного розподілу інформації по сигналу та спрощення фазових обчислень. У поєднанні з підходами з попередніх років це дозволяє розробляти більш надійні гібридні системи водяного маркування для реальних сценаріїв використання.

Список використаних джерел:

1. Yang G. An Improved Phase Coding Audio Steganography Algorithm //arXiv preprint arXiv:2408.13277. 2024.
2. Li Y., Wang H., Barni M. A survey of deep neural network watermarking techniques *Neurocomputing*. 2021. Vol. 461. С. 171-193.
3. Lukas N. et al. Sok: How robust is image classification deep neural network watermarking? *2022 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP)*. URL: <https://arxiv.org/pdf/2108.04974>.
4. Wen Y. et al. SoK: How Robust is Audio Watermarking in Generative AI models? //arXiv preprint arXiv:2503.19176. 2025.
5. Arnold M., Baum P. G., Voeßing W. A phase modulation audio watermarking technique. *International Workshop on Information Hiding*. Berlin, Heidelberg : Springer Berlin Heidelberg, 2009. P. 102-116.
6. Liew P. Y., Armand M. A. Inaudible watermarking via phase manipulation of random frequencies. *Multimedia Tools and Applications*. 2007. Vol. 35. P. 357-377.

Ключові слова: широкосмугове кодування, фазове кодування, цифровий водяний знак, стійкість до атак, непомітність, збереження цілісності, стеганографія, захист інформації, аудіосигнали.

Keywords: wideband encoding, phase encoding, digital watermark, robustness to attacks, invisibility, data integrity, steganography, information protection, audio signals.

ПРОБЛЕМИ ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ НА КІБЕРІНЦИДЕНТИ У ВЕБ-СЕРВЕРАХ СЕРЕДНЬОГО ТА НИЗЬКОГО РІВНЯ

Основою сучасного глобального Інтернету є веб-сервери або системи доставки веб-контенту. Як правило, це робочі станції під керуванням операційної системи Linux або інших операційних систем, сумісних з POSIX, на яких розгортається інфраструктура веб-сервера – або класична версія LAMP, або більш вдосконалені MEAN або MEARN системи [1], або з використанням тих же систем, але запущені в контейнерах, або за допомогою хмарної платформи.

Завдяки широкому розподілу хмарних технологій для сучасних систем доставки веб-контенту є характерною наявність багатьох систем низького та середнього рівня. Найчастіше такі системи не мають власного SIEM, крім того, навіть основні інструменти IPS/IDS не завжди налаштовані правильно. Це призводить до того, що кіберінциденти часто виникають, вони погано знаходяться і часто оператор перебуває у важкій ситуації, змушені реагувати на інцидент «вручну» без спеціалізованих засобів. У таких випадках оператор змушений вирішувати проблеми на кількох рівнях одночасно: визначити, що проблема пов'язана з кіберінцидентом, визначити джерело проблеми, ізолювати розповсюдження проблеми далі, зберегти дані для більш детального аналізу інциденту, щоб зрозуміти та повністю відновити killchain вторгнення, вжити заходів для запобігання подібних інцидентів у майбутньому.

Його завдання ускладнюється об'єктивними факторами, пов'язаними з тим, як працює сучасна система доставки веб-контенту. Основні проблеми було перераховано вище: відсутність централізованого SIEM, неграмотна конфігурація (або загалом) інструменти IPS/IDS. До цього варто додати велику кількість даних, пов'язаних з роботою веб-сервера, та складністю віддаленого доступу до нього, що найбільш забезпечується ssh, а також широке розповсюдження систем оркестрування та контейнеризації процесів.

У той же час, швидкість відповіді є критичною – особливо у випадку, коли проблема продовжує розповсюджуватись. На думку деяких експертів, “вікно можливостей” може становити лише 20 хвилин[2]. Крім того, з усіма недоліками існуючих систем, рішення, як правило, “необхідне вчора” – оператору доводиться мати справу з існуючою системою та всіма недоліками її конфігурації, оскільки альтернативи у вигляді перевстановлення або зміни та реформування системи зазвичай дорого і пов'язана з втратою даних та ресурсами.

Однією з проблем прискорення реакції на кіберінциденти є низька кваліфікація оператора. Перш за все, це незнання специфіки: операційної системи – систем управління процесами SystemD, SysV тощо. Відсутність навичок та вміння ефективно працювати за допомогою ssh-з'єднання. Тенденція покладатися на автоматизовані системи реагування. І не менш важливе – деградація навичок через ши-

роке використання LLM. Наразі ця деградація досягла такого ступеню [3], що за аналогією з “смертю від GPS” [4] ми вже можемо говорити про “смерть від LLM”.

Рішення полягає у формуванні та консолідації практичних навичок та знань оператора, що дозволить йому швидко реагувати на кіберзагрози. Ці навички можуть бути представлені у вигляді піраміди. Основою піраміди будуть базові навички та знання: знання специфіки операційної системи та прикладного програмного забезпечення, навички дистанційної роботи. Майже вся віддалена робота в даний час включає не лише можливість використання SSH, але і використання мультиплексорів командного рядка (tmux, screen), а також вдосконалених засобів організації сеансу на відстані (mosh).

На наступному рівні піраміди розташовуються навички оперативної реакції “близького горизонту” – це включає навички оперативного аналізу стану операційної системи та компоненти стека програмного забезпечення по гарячих слідах інциденту. Компоненти аналізу можна розділити на чотири великі категорії:

- стан системних журналів
- стан файлової системи
- стан пам’яті, та процесів
- мережевий трафік

Ці категорії є універсальними для кожного з наступних рівнів організації навичок, але особливо важливі на цьому рівні.

На наступному рівні оператор повинен мати навички ізоляції та зберігання даних для подальшого аналізу – ці навички включають до себе можливість підтримувати стан системи для вищезазначених категорій, а крім того – здатність працювати з додатковими форматами даних – наприклад, `pcap`, `pcapng` для аналізу “знімків” мережевого трафіку, отриманого за допомогою `wireshark` / `tcpdump` та інших утиліт.

Не зайве нагадати про таку стару утиліту, як `tape archiver (tar)`, що дозволяє створювати архівні томи файлів, зберігаючи всі метадані, включаючи часові позначки, що визначають час доступу та зміну файлів, а крім того, дає можливість організувати процедуру інкрементального резервування. І нарешті, рівень детального аналізу “довгого горизонту”, на якому аналізуються збережені дані, використовуючи додаткові інструменти, включаючи залучення штучного інтелекту та інструментів машинного навчання, для виявлення глибоких тенденцій, аналізу складних випадків тощо. Оператор повинен використовувати всі ці навички послідовно. Часто виявляється, що для оперативного виявлення та ізоляції загрози достатньо дуже невеликої кількості знань та навичок.

Розглянемо один із випадків: веб-сайт організації почав проявляти ознаки вторгнення зловмисного програмного забезпечення – сторінки деяких розділів не відкривались, або перенаправляли браузер користувача на сторінку за межами сайту. Швидкий аналіз виявив, що файли в корені основного каталогу сайту мають різні часові позначки редагування. Це виявилось за допомогою звичайної утиліти `ls` з ключами “-tr” – “сортувати аз часом” та “-al” – “печатати деталі про знайдені файли”. Нижче наведено анонімізований приклад отриманого дампу:

```
# ls -tr -al
...
-rw-r----- 1 www-data www-data 742 dec 10 2024 config.php
drwxr-xr-x 21 www-data www-data 4,0K dec 11 2024 report
-rw-r--r-- 1 www-data www-data 1,1M feb 15 11:05 list.txt
-rw-r--r-- 1 www-data www-data 53 feb 15 11:09
google90f4110c1a683f29.html
-rw-r--r-- 1 www-data www-data 452K feb 15 11:21 index.php
```

Такий дамп дозволив не тільки встановити та виявити змінені файли (list.txt google90f4110c1a683f29.html index.php), але й момент вторгнення до системи (“11:05 15 лютого”) – що, в свою чергу, дозволило знайти момент вторгнення у логах веб-серверу та в системному журналі операційної системи. Крім того, пошук вздовж файлової системи змінених файлів до цієї дати з діапазоном на день, дозволив виявляти та встановити факти вторгнення у інших пов’язаних з цим веб-хостів. Для цього було досить просто використати утиліта find з параметрами пошуку файлів за датою редагування файлу.

Зрештою, сліди призвели до взлому системи з використанням вразливості [5] на одному з сусідніх сайтів. Вразливість була закрита, проблема була вирішена. Цей випадок свідчить про те, як дуже невеликий набір навичок та знань дозволяє оператору виявляти та усунути факти вторгнення. Конкретні рекомендації будуть наведені в одному з наступних звітів.

Список використаних джерел:

1. Neeraj K. Differences Between LAMP vs MEAN vs MERN 2025. URL: <https://orionesolutions.com/lamp-vs-mean-vs-mern/>
1. Catalin C. You have around 20 minutes to contain a Russian APT attack. URL: <https://www.zdnet.com/article/you-have-around-20-minutes-to-contain-a-russian-apt-attack/>.
2. Lee H. P. H. et al. The Impact of Generative AI on Critical Thinking: Self-Reported Reductions in Cognitive Effort and Confidence Effects from a Survey of Knowledge Workers. 2025. URL: <https://arxiv.org/pdf/2108.04974>
3. Lin A. Y. et al. Understanding” death by gps” a systematic study of catastrophic incidents associated with personal navigation technologies. *Proceedings of the 2017 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2017. P. 1154-1166.
4. CVE-2022-35914. URL: <https://cve.mitre.org/cgi-bin/cvename.cgi?name=CVE-2022-35914>

Ключові слова: SIEM, руткіти, виявлення зловмисного програмного забезпечення, зловмисне програмне забезпечення, кібератака, журнал, перевірка, хеш, IDS, IPS, мережева інфраструктура, цифрова форензика, веб-сервери, LAMP, MEAN, MERN, kill chain, вторгнення.

Keywords: SIEM, rootkits, malware detection, malware, cyberattack, log, blackout, verification, hash, IDS, IPS, network infrastructure, digital forensic, LAMP, MEAN, MERN, kill chain.

СИСТЕМА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ МЕДІА В УКРАЇНІ

Актуальні проблеми захисту інформації у сфері медіа в Україні сьогодні значно посилюються через контекст війни, обмеженість ресурсів і структурні труднощі в запровадженні нових технологій. Система захисту інформації у сфері медіа в Україні – це комплекс правових, технічних, організаційних і програмних заходів, спрямованих на забезпечення інформаційної безпеки, збереження конфіденційності, достовірності та доступності інформації, що поширюється через засоби масової інформації. Організація системи захисту інформації в медіа є ключовим аспектом забезпечення безпеки в сучасному інформаційному просторі, де кіберзагрози та витоки конфіденційної інформації можуть мати серйозні наслідки для суспільства і для свободи слова. Із зростанням цифрових комунікацій у медіа зростає і потреба в надійних заходах захисту даних, що охоплюють як технічні, так і організаційні стратегії. Матеріал доповіді присвячений розгляду основних складових системи захисту інформації, яка використовується для запобігання несанкціонованому доступу до конфіденційної інформації, захисту персональних даних користувачів та підтримки безпеки журналістських джерел.

На даний час, можливо виділити декілька аспектів захисту інформації в медіа, серед яких технічні можливості, організаційні заходи і так званий моральний аспект в роботі з журналістськими джерелами. Розглянемо деякі складові, які відносяться до системи захисту:

1. *Технічна інфраструктура.* Практична організація захисту даних в медіа починається з впровадження надійної технічної інфраструктури для захисту інформаційних систем і даних користувачів. Основні складові цієї інфраструктури включають:

- Шифрування даних. Використання шифрування для захисту даних під час зберігання та передачі, є обов'язковою практикою. Медіа платформи, особливо ті, що працюють з OTT-сервісами (Over-the-Top), застосовують протоколи шифрування (наприклад, TLS або SSL) для захисту від несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, як-то персональні дані користувачів чи інформація, що передається під час журналістських розслідувань.
- Мережеві брандмауери та системи виявлення вторгнень. Для захисту від несанкціонованого доступу до внутрішніх серверів і баз даних медіа компанії використовують системи брандмауерів та системи виявлення вторгнень (IDS/IPS). Ці технології дозволяють виявляти і зупиняти потенційні кібератаки, зокрема, DDoS-атаки, які можуть бути спрямовані на медіа ресурси.
- Системи резервного копіювання та відновлення даних. Критично важливим для безперебійної роботи медіа компаній є використання систем

резервного копіювання, що дозволяють швидко відновити роботу після технічних збоїв чи атак. Зокрема, для ОТТ-платформ, де користувачі очікують постійного доступу до контенту, резервні копії баз даних і контенту є обов'язковим елементом захисту.

2. *Організаційні заходи.* Медіа компанії повинні забезпечити організаційну підтримку захисту інформації через впровадження відповідних політик і процедур, а саме:

- Регулярні аудити кібербезпеки. Медіа компанії проводять регулярні аудити своїх систем для перевірки на відповідність чинним вимогам та стандартам з кібербезпеки. Це допомагає ідентифікувати потенційні вразливості в системах, що могли б бути використані для несанкціонованого доступу до інформації.
- Навчання співробітників. Однією з головних загроз є людський фактор. Тому медіа компанії необхідно проводити регулярні тренінги для журналістів та технічних фахівців щодо захисту персональних даних та роботи з конфіденційною інформацією. Це особливо актуально для журналістів, які працюють з джерелами, де можливий виток інформації.
- Політики доступу до інформації. Впровадження чітких політик контролю доступу до інформації є важливою складовою захисту даних. Наприклад, журналісти повинні мати обмежений доступ лише до тієї інформації, яка необхідна для їхньої роботи, а чутливі дані мають бути захищені двофакторною автентифікацією.

3. *Захист журналістських джерел.* Журналістам важливо зберігати конфіденційність своїх джерел, особливо під час розслідувань. Для цього повинні використовуватися як правові механізми, так і технічні засоби, такі як шифрування комунікацій між журналістами та їхніми джерелами. Платформи для безпечної передачі інформації, наприклад, Signal або ProtonMail, що допомагають захистити ці дані.

Досліджуючи міжнародний досвід, можна взяти для порівняння захист даних в медіа сфері в США, де це регулюється кількома ключовими актами, такими як CLOUD Act (безпека у хмарі) та Stored Communications Act (закон про збереження комунікацій). Американські медіа компанії широко застосовують комплексні системи кібербезпеки, зокрема автоматизовані системи аналізу загроз (SIEM) та штучний інтелект для виявлення підозрілої активності в реальному часі. Також важливу роль відіграють постійні інвестиції в розвиток і тестування резервних копій даних і впровадження систем багатофакторної автентифікації.

Отже, система захисту інформації у сфері медіа в Україні відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, демократичного розвитку суспільства та захисту прав громадян на достовірну інформацію. Особливо у контексті війни між Україною та Росією, кіберзагроз і масових інформаційних атак з боку ворога, медіа-простір стає не лише інструментом інформування, а й полем боротьби, оскільки медіаресурси відіграють важливу роль у формуванні громадської

думки. Напади на дані медіаорганізацій можуть включати витік конфіденційної інформації, персональних даних користувачів і журналістських джерел.

Важливість ефективної системи захисту полягає в протидії дезінформації та ворожій пропаганді, які можуть маніпулювати свідомістю населення; забезпеченні достовірності та об'єктивності інформації, що формується у ЗМІ; захисті персональних даних та конфіденційної інформації; підвищенні довіри громадськості до національних медіа та гарантуванні свободи слова, але в межах, що не шкодять інтересам держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

2. Закон України «Про медіа». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>

3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

4. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

5. Кіберзахист медіа в Україні: стан і виклики. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua>

6. General Data Protection Regulation (GDPR). URL: <https://gdpr-info.eu>

Ключові слова: кібербезпека, безпека даних, захист інформації, система захисту інформації, інформація.

Keywords: cybersecurity, data security, information protection, information protection system, information.

Чепурна Олена Євгенівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент*

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-ІГРОВИХ МЕТОДІВ СУЧАСНОЇ КІБЕРБЕЗПЕКИ

В умовах глобалізації та стрімкого розвитку інформаційних технологій кібербезпека стає критично важливою складовою національної безпеки кожної держави. В особливості це стосується України в контексті військових дій, що тривають на її території, та прагнення до європейської інтеграції. Сучасні методи забезпечення кібербезпеки часто ґрунтуються на застосуванні теоретико-ігрових методів, які дозволяють аналізувати кіберінциденти та моделювати і

прогнозувати виникнення потенційних кіберзагроз, що в свою чергу, є основою розробки оптимальної стратегії захисту.

Одним з основних інструментів для моделювання кіберзагроз є теорія ігор, яка дає змогу оцінювати стратегічні взаємодії між учасниками (наприклад, атакуючими хакерами та оборонцями кіберпростору). Застосування таких моделей дозволяє прогнозувати результати кібероперацій на основі різних стратегій, що обираються кожним учасником. Для розв'язування задач оптимізації безпеки використовуються такі підходи, як гри з нульовою сумою, кооперативні ігри та ігри з неповною інформацією[1].

За даними Урядової команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події CERT-UA, в 2024 році було зареєстровано та опрацьовано 4315 кіберінцидентів. Це на 69,8% більше, ніж роком раніше, коли кіберзлочинці атакували український кіберпростір 2541 раз.

Найчастіше зловмисники атакують місцеві органи влади, уряд та урядові організації, сектор безпеки та оборони, енергетичний сектор, комерційні організації, телекомунікації.

За спостереженнями CERT-UA визначається стійка тенденція до зростання кібератак передусім на критично важливу інфраструктуру України. Ворог не полишає спроб дестабілізувати нашу країну і за допомогою кіберзброї. Це свідчить про те, що протистояння в кіберпросторі залишається однією з найгарячіших точок війни[2].

Найпоширенішими типами атак залишаються:

- розповсюдження шкідливого програмного забезпечення
- фішинг
- шкідливе підключення
- компрометація облікових записів або систем

Типи кібератак за секторами :

- Урядові органи та урядові організації: 26% атак
- Місцеві органи влади: 20% атак
- Сектор безпеки та оборони: 13% атак
- Комерційні організації: 9% атак
- Енергетичний сектор: 7% атаки
- Телекомунікації: 6% атака
- Освітні установи: 5% атак
- Транспортна галузь: 4% атаки
- Фінансовий сектор: 3% атак
- IT-сектор: 3% атак
- ЗМІ: 2,5% атак
- Медичні установи: 1,5% атак

Типи атак за методами:

- Розповсюдження шкідливого програмного забезпечення: основний метод атак;

- Фішинг: поширений метод соціальної інженерії;
- Шкідливе підключення: використання вразливостей для несанкціонованого доступу;
- Компрометація облікових записів або систем: захоплення доступу до критичних ресурсів [3].

Однією з ключових задач є оптимізація стратегій захисту від кібератак, де сторони (ті що здійснюють кібератаку і ті, що обороняються) виступають як гравці. Задача полягає в виборі оптимальної стратегії для мінімізації втрат при атаках або запобіганні атакам. Це класичний приклад гри з нульовою сумою, де вигреш однієї сторони є рівним програшу іншої. Проте при більш складних атаках, зокрема в умовах використання шкідливого програмного забезпечення, можливе застосування кооперативних ігор, де кілька учасників можуть співпрацювати для оптимізації своїх ресурсів для захисту.

Ще один з напрямків використання теорії ігор це координація дій між різними державними та приватними структурами: Кібербезпека вимагає скоординованих зусиль між урядовими органами, приватними компаніями та міжнародними партнерами. В цьому випадку важливими є кооперативні ігри, де учасники можуть обмінюватися інформацією та ресурсами для зменшення ризику кібератак. Теорія ігор дозволяє оцінити вигоди від співпраці і забезпечити максимальну ефективність у випадках обміну даними та координації відповідних заходів.

Інформаційна війна та кібервійни: у рамках кібервійни часто спостерігаються гри з неповною інформацією, де кожна зі сторін має обмежене розуміння можливих ходів суперника. Теоретико-ігрові моделі дозволяють аналізувати, як учасники можуть змінювати свої стратегії в реальному часі залежно від отриманих даних. Це дозволяє приймати тактичні рішення, які оптимізують ефективність контрзаходів і мінімізують можливі втрати.

З розвитком нових технологій з'являються нові загрози, які вимагають застосування нових ігрових моделей для захисту мереж і пристроїв. Наприклад, у хмарних обчисленнях та IoT пристроях кібербезпека забезпечується за допомогою розподілених ігор, де кожен елемент мережі або пристрій може бути незалежним гравцем, що взаємодіє з іншими для захисту або атаки. Такі моделі дозволяють врахувати ризики, пов'язані з масштабними кібератаками, і оптимізувати стратегії захисту на рівні окремих вузлів.

Ігрові моделі для кібербезпеки дозволяють розробляти стратегії для різних типів кіберзагроз, оцінювати ймовірні наслідки різних варіантів атак та захисту, а також визначати оптимальні стратегії реагування в реальному часі. Наприклад, ігри з нульовою сумою використовуються для простих атак, де є чітка перемога однієї сторони, тоді як кооперативні ігри допомагають у створенні безпечних взаємодій між державними органами та приватними компаніями [4].

Теоретико-ігрові методи мають великий потенціал для розвитку та вдосконалення сучасних підходів до забезпечення кібербезпеки, особливо в

умовах гібридних загроз і кіберконфліктів. Вони дозволяють не лише прогнозувати можливі сценарії атак, але й оптимізувати стратегії реагування на них, що є особливо важливим для України на етапі європейської інтеграції. Адаптація цих методів до національної системи кібербезпеки допоможе не лише ефективно протистояти поточним загрозам, але й забезпечити стійкість до майбутніх кібератак, сприяючи зміцненню національної безпеки в цілому.

Список використаних джерел:

1. Patterson W., Winston-Proctor C. E. Game Theory. Behavioral Cybersecurity. First edition. Boca Raton : CRC Press, 2021., 2020. P. 69–79. URL: <https://doi.org/10.1201/9781003052029-9>
2. CERT-UA минулого року опрацювала 4315 кіберінцидентів. *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України*. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/cert-ua-minulogo-roku-opracyuvala-4315-kiberincidentiv>
3. Кучма О., Котух Є. Критична інфраструктура та кіберзагрози: досягнення стратегічних цілей державного аудиту щодо кіберзахисту критичної інфраструктури. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2023. № 10(40). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)-161-](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-161-)
4. Metcalf L., Casey W. Game theory. *Cybersecurity and Applied Mathematics*. 2016. P. 95–112. URL: <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-804452-0.00006-3>

Ключові слова: кібербезпека, теорія ігор, оптимізація стратегій захисту кіберпростору.

Keywords: cybersecurity, game theory, optimization of cyberspace protection strategies.

Соколов Артем Вікторович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор*

Баландіна Наталія Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри кібербезпеки*

Зігінова Юлія Костянтинівна

*Національний університет «Одеська політехніка»,
студентка магістратури*

КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕЯ ЗБІЛЬШЕННЯ БЛОКУ ДЛЯ МЕТОДУ З КОДОВИМ УПРАВЛІННЯМ ТА СЛІПИМ ДЕКОДУВАННЯМ

Наразі серед стеганографічних методів захисту інформації особливо актуальними є методи, що володіють високою обчислювальною ефективністю при збереженні таких характеристик, як стійкість до атак проти вбудованого пові-

домлення, забезпечення надійності сприйняття, висока пропускна спроможність.

До таких сучасних методів відносять стеганографічний метод з кодовим управлінням, який був запропонований в роботі [1], та модифікований в роботі [2], що дозволило забезпечити вилучення додаткової інформації, що вбудована за допомогою зазначеного методу без наявності оригінального контейнера, тобто сліпе декодування для розміру блоків 8×8 . Натомість, ряд практичних завдань, наприклад, передавання захищеної інформації у каналах з можливістю значних збурень, або робота з цифровим відео, можуть потребувати більшого рівня захищеності, що можливо із застосуванням кодових слів більшого порядку, наприклад, T_{16} .

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що просте збільшення порядку кодового слова не дає бажаного підвищення стійкості стеганографічного методу з кодовим управлінням та сліпим декодуванням, тому важливим є розробка ефективного методу збільшення порядку кодових слів для стеганографічного методу з кодовим управлінням та сліпим декодуванням.

Дослідження присвячено підвищенню стійкості стеганографічного методу з кодовим управлінням та сліпим декодуванням шляхом збільшення порядку застосовуваних у ньому кодових слів.

У роботі запропоновано модифікацію алгоритму з кодовим управлінням вбудовуванням додаткової інформації із збільшеним розміром кодового слова.

Алгоритм вбудовування.

Вбудовування додаткової інформації d_j відбувається у адитивний спосіб, тоді як блок стеганоповідомлення визначатиметься як

$$M = C + (-1)^{d_j} L_{16}, \quad (1)$$

де L_{16} – кодове слово розміру 16×16 , яке формується наступним чином

$$L_{16} = \begin{bmatrix} T_8 & T_8 \\ T_8 & T_8 \end{bmatrix}, \quad (2)$$

тоді як кодове слово T_8 формується за допомогою наступної конструкції

$$T_8 = \left[\begin{array}{c|c} t_1 & t_1 \\ \hline -t_1 & -t_1 \end{array} \right] + \left[\begin{array}{c|c} t_2 & t_2 \\ \hline -t_2 & -t_2 \end{array} \right], \quad (3)$$

де t_1, t_2 – кодові слова розміру 4×4 , що мають елементарну структуру [3] перетворення Уолша-Адамара $\{(\mu/2)^2(1), 0((\mu/2)^2 - 1)\}$, тобто кожне з кодових слів $\left[\begin{array}{c|c} t_1 & t_1 \\ \hline -t_1 & -t_1 \end{array} \right]$ і $\left[\begin{array}{c|c} t_2 & t_2 \\ \hline -t_2 & -t_2 \end{array} \right]$ при адитивному вбудовуванні (1) здатне забезпечити вибіркового впливу на задану трансформанту перетворення Уолша-Адамара підблоків.

Алгоритм вилучення.

Крок 1. Оригінальне зображення розбивається на блоки розміру 16×16 стандартним способом. Для кожного блоку визначаємо матрицю $P = \begin{bmatrix} p_1 & p_2 \\ p_3 & p_4 \end{bmatrix}$.

Крок 2. Для кожного блоку Y_j виконати його розбиття стандартним чином на чотири блоки $X_i, i = 1, 2, \dots, 4$ розміру 8×8 .

Крок 3. Для чергового блоку X_i розміру 8×8 виконати його розбиття ще на 4 блоки розміру 4×4 відповідно до наступної конструкції $X_i = \begin{bmatrix} x_1 & x_2 \\ x_3 & x_4 \end{bmatrix}$.

Крок 4. Для кожного блоку X_i розрахувати матриці

$$u_{i,1} = \frac{\begin{bmatrix} \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_1(a,b) t_1(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_2(a,b) t_1(a,b) \\ \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_3(a,b) t_1(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_4(a,b) t_1(a,b) \end{bmatrix}}{\begin{bmatrix} \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_1(a,b) t_2(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_2(a,b) t_2(a,b) \\ \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_3(a,b) t_2(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_4(a,b) t_2(a,b) \end{bmatrix}}, \quad (4)$$

$$u_{i,2} = \frac{\begin{bmatrix} \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_1(a,b) t_2(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_2(a,b) t_2(a,b) \\ \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_3(a,b) t_2(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_4(a,b) t_2(a,b) \end{bmatrix}}{\begin{bmatrix} \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_1(a,b) t_1(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_2(a,b) t_1(a,b) \\ \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_3(a,b) t_1(a,b) & \sum_{a=1}^4 \sum_{b=1}^4 x_4(a,b) t_1(a,b) \end{bmatrix}},$$

де запис $x(a,b)$ означає елемент матриці x з індексом (a,b) .

Крок 5. Знайти середні значення

$$\overline{u_{i,1}} = \sum_{l=1}^2 \sum_{m=1}^2 u_{i,1}(l,m); \quad \overline{u_{i,2}} = \sum_{l=1}^2 \sum_{m=1}^2 u_{i,2}(l,m).$$

Крок 6. Знайти значення $p_i, i = 1, 2, \dots, 4$ для даного блоку Y_j як

$$p_i = \text{sign} \left(\sum_{l=1}^2 \left((u_{i,l}(1,1) - \overline{u_{i,l}}) + (u_{i,l}(1,2) - \overline{u_{i,l}}) - (u_{i,l}(2,1) - \overline{u_{i,l}}) - (u_{i,l}(2,2) - \overline{u_{i,l}}) \right) \right). \quad (5)$$

Крок 7. Обчислити біт додаткової інформації у блоці Y_j як $d_j = \text{sign} \left(\sum_{l=1}^4 p_l \right)$.

Експерименти із запропонованою модифікацією методу проводилися на вибірці з 100 зображень у які відбувалося вбудовування додаткової інформації із подальшим їх збереженням у форматі із втратами JPEG з заданим коефіцієнтом якості QF. Далі відбувалося вилучення вбудованої інформації із розрахунком кількості помилок, що відбулися.

В якості кодових слів t_1 та t_2 застосовувалися кодові слова $\xi_4 = \begin{bmatrix} 1 & -1 & -1 & 1 \\ 1 & -1 & -1 & 1 \\ 1 & -1 & -1 & 1 \\ 1 & -1 & -1 & 1 \end{bmatrix}$,

$$\xi_7 = \begin{bmatrix} 1 & 1 & -1 & -1 \\ -1 & -1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & -1 & -1 \\ -1 & -1 & 1 & 1 \end{bmatrix} \text{ та } \xi_{11} = \begin{bmatrix} 1 & 1 & -1 & -1 \\ 1 & 1 & -1 & -1 \\ -1 & -1 & 1 & 1 \\ -1 & -1 & 1 & 1 \end{bmatrix}. \text{ Результати щодо стійкості запропо-}$$

нованої модифікації стеганографічного методу з кодовим управлінням у порівнянні з методом [2] показані на рис. 1.

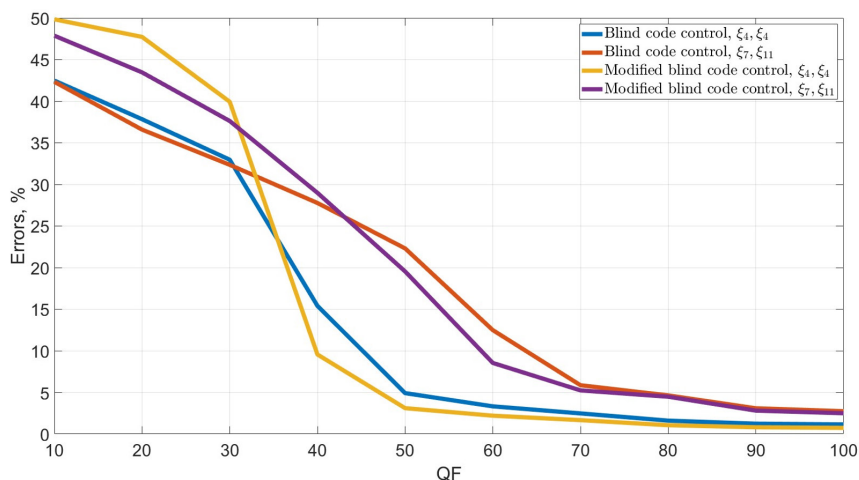

Рисунок 1. Графік залежності значення відсотку помилок від QF для наборів кодових слів $\xi_4 - \xi_4, \xi_7 - \xi_{11}$

Як видно з графіку, який зображено на рис. 1 збільшення розміру кодового слова з 8×8 до 16×16 дозволило отримати підвищення стійкості стеганографічного методу з кодовим управлінням та сліпим декодуванням до атаки стисненням при практично застосовуваних значеннях коефіцієнта QF . Так, наприклад, для набору застосованих кодових слів $\xi_4 - \xi_4$ та значенні $QF = 40$ кількість помилок при вилученні додаткової інформації зменшилася на 5.8%, що є досить значним результатом.

Список використаних джерел:

1. Kobozeva A. A., Sokolov A. V. Robust Steganographic Method with CodeControlled Information Embedding. *Problemele Energeticii Regionale*. 2021. Vol. 4. No. 52. P. 115-130.
2. Sokolov A. V., Ihnatenko O. O., Balandina N. M. Increasing the Efficiency of Blind Decoding of the Steganographic Method with Code Control of Additional Information Embedding. *Problemele Energeticii Regionale*. 2024. Vol. 2. No. 62. P. 121-137.
3. Sokolov A. V., Barabanov N. A. Algorithm for removing the spectral equivalence of component Boolean functions of Nyberg-design S-boxes. *Radioelectronics and Communications Systems*. 2015. Vol. 58. No. 5. P. 220-227.

Ключові слова: стеганографія, кодове управління, перетворення Уолша-Адамара.

Keywords: steganography, code control, Walsh-Hadamard transform.

Черевко Євген Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент*

ЧИСЕЛЬНЕ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ РІВНЯННЯ СТРУНИ ЗАСОБАМИ БІБЛІОТЕК PYTHON

У сучасному світі, де цифрові технології стали невід'ємною частиною повсякденного життя, кіберзахист перестав бути виключно компетенцією ІТ-спеціалістів—тепер він є важливим елементом безпеки кожного громадянина, суспільства та держави загалом.

Спроможність ефективно протидіяти кібератакам, забезпечувати захист критичної інфраструктури, персональних даних та інформаційного середовища—це запорука стабільності та збереження суверенітету країни. Тому кібербезпека розглядається як один із ключових аспектів обороноздатності України, що потребує не лише технологічних рішень, а й поглибленого розуміння загроз, налагодженої міжвідомчої взаємодії та високого рівня цифрової грамотності населення, високоякісної підготовки, зокрема.

Рівняння струни є важливим математичним об'єктом, що описує поведінку струни в просторі. Це рівняння має широке застосування в фізиці, інженерії та комп'ютерних науках. У сучасному світі, де кібербезпека стає все більш актуальною, чисельне розв'язання рівняння струни може допомогти в моделюванні та аналізі вразливостей у системах безпеки. Важливість цього дослідження полягає в тому, що воно дозволяє зрозуміти, як фізичні моделі можуть бути використані для вирішення практичних проблем у кіберпросторі.

Рівняння струни описує поширення коливань у гнучкому середовищі. У кібербезпеці воно може моделювати поведінку сигналів у каналах передачі даних.

Моделювання вібраційних процесів у цифрових каналах дозволяє виявляти аномалії та потенційні загрози, пов'язані з фізичними впливами або атаками типу TEMPEST. Як правило використовують наступні бібліотеки мови Python для чисельного розв'язання:

NumPy: Бібліотека для роботи із математичними функціями, багатовимірними масивами та матрицями, що забезпечує високу продуктивність при виконанні чисельних обчислень.

SciPy: бібліотека, що містить чисельні алгоритми та функції для інтеграції, оптимізації та розв'язання диференціальних рівнянь.

Matplotlib: Бібліотека для візуалізації даних, яка дозволяє створювати графіки та діаграми для аналізу результатів моделювання. Приклад використання цих бібліотек може включати розв'язання рівняння струни та візуалізацію його поведінки в часі.

Чисельне моделювання може бути використане для аналізу вразливостей у системах безпеки. Наприклад, моделювання поведінки струни може допомогти

в розумінні того, як атаки можуть вплинути на структуру даних або мережеві протоколи. Це може включати:

Аналіз стійкості систем до атак, які можуть викликати «коливання» в даних.

Моделювання сценаріїв, де зловмисники намагаються експлуатувати вразливості в системах. Ці дослідження можуть допомогти в розробці нових стратегій захисту та виявлення загроз.

Гнучкість середовища у поєднанні із сучасним запасом бібліотек функцій дозволяє ефективно реалізувати алгоритми та що дуже наочно представляти отримані результати у вигляді таблиць та графіків, діаграм тощо.

Для демонстрації потужності Python як інструмента обчислювальної математики в навчанні студентів, майбутніх фахівців з кібербезпеки – розв’яжемо мішану задачу для рівняння струни:

Алгоритм розв’язування в даному випадку – відомий метод сіток, і представлений тут програмою, що наведена нижче

```
import numpy as np
import pandas as pd
import matplotlib.pyplot as plt
from mpl_toolkits.mplot3d import Axes3D
# Початкові умови
def beg(x):
    pi = 3.142
    return x * (pi - x)
# Параметри
pi = 3.142
h = pi / 18
k = h
N = 19 # по x
T = 60 # по t
u = np.zeros((N, T))
# Ініціалізація
for i in range(N):
    u[i][0] = beg(i * h)
    u[i][1] = u[i][0] - k * k
# Крайові умови
for j in range(T):
    u[0][j] = 0
    u[N - 1][j] = 0
# Основний розрахунок
for j in range(1, T - 1):
    for i in range(1, N - 1):
        u[i][j + 1] = u[i + 1][j] + u[i - 1][j] - u[i][j - 1]
# Побудова таблиці
```

```

df = pd.DataFrame(u.T, columns=[f"x={i}" for i in range(N)])
df.index = [f"t={j}" for j in range(T)]
print(df.round(3))
# Побудова графіку
X = np.linspace(0, pi, N)
T_vals = np.arange(T)
X_grid, T_grid = np.meshgrid(X, T_vals)
fig = plt.figure(figsize=(10, 6))
ax = fig.add_subplot(111, projection='3d')
surf = ax.plot_surface(X_grid, T_grid, u.T, cmap='viridis')
ax.set_title("Рівняння струни")
ax.set_xlabel("x")
ax.set_ylabel("t")
ax.set_zlabel("u(x,t)")
plt.tight_layout()
plt.show()

```

Результати розрахунків оформимо у вигляді тривимірного графіку (Рисунок. 1)

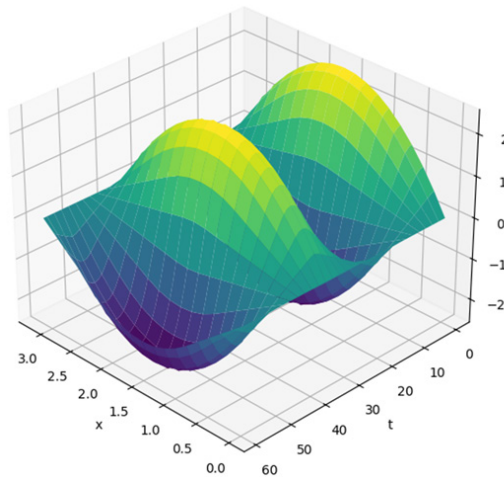

Рисунок 1. Рівняння струни

Чисельне моделювання рівняння струни за допомогою Python є ефективним інструментом як для освітніх цілей, так і для прикладного використання в кібербезпеці. Застосування математичного апарату дозволяє глибше аналізувати поведінку інформаційних систем у нестабільних умовах.

Мова Python дозволяє вивести на друк як результати обчислення, так і графічно продемонструвати отриманий результат. На діаграмі ми бачимо, як струна, виведена із стану рівноваги початковою умовою, коливаючись, утворює «хвильову поверхню». Наведений приклад свідчить, що мова Python з її бібліотеками є неоцінним інструментом як для практичної діяльності, так і навчання студентів.

Список використаних джерел:

1. Pandas documentation. URL: <https://pandas.pydata.org/docs/>
2. Вступ до числових методів: Навч. посіб. для вищ. закл. освіти / П. І. Каленюк, В. А. Бакалець, І. І. Бакалець, Н. В. Горбачова, П. Л. Сохан; Держ. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2000. 145 с.
3. Перестюк М. О., Маринець В. В. Теорія рівнянь математичної фізики : навч. посібник. Київ : Либідь, 2001. 336 с.

Ключові слова: математичний аналіз, чисельні методи, частинні похідні, диференціальні рівняння в частинних похідних, метод сіток.

Keywords: calculus, numerical analysis, regulatory requirements, partial derivative, partial differential equations, implicit method.

Овчинников Микола Юрійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри кібербезпеки*

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦВЗ В АУДІОФАЙЛИ

У сучасну цифрову епоху обмін і зберігання аудіоінформації стали надзвичайно поширеними, що підвищує актуальність питань захисту авторських прав, достовірності та цілісності аудіоданих. Одним із ефективних інструментів забезпечення інформаційної безпеки є цифрові водяні знаки (ЦВЗ), які дозволяють вбудовувати додаткову інформацію без помітного впливу на якість звуку. Методи впровадження ЦВЗ в аудіофайли активно досліджуються [1] та вдосконалюються, враховуючи різні вимоги до стійкості, невидимості та обсягів вбудованих даних. У цих тезах розглядаються сучасні підходи до вбудовування цифрових водяних знаків в аудіофайли, їх переваги, недоліки та перспективи використання в різних сферах. Розглянемо відомі сьогодні і використовувані для цього основні методи впровадження ЦВЗ в аудіофайли.

Модифікація амплітудної характеристики (Amplitude Modulation). Полягає в зміні амплітуди звукових сигналів у непомітний для слухача спосіб для вбудовування інформації. Цей метод є одним із найпростіших способів впровадження цифрових водяних знаків в аудіосигнал. Його суть полягає в незначній зміні

амплітуди сигналу, яка залишається непомітною для слухача, але дозволяє надійно передати інформацію. Ідеї амплітудної модуляції виникли ще на початку 1990-х років. Слід згадати роботу Boney, Tewfik, and Hamdy «*Digital Watermarks for Audio Signals*» [2]. У цій роботі вперше було формалізовано підхід до зміни амплітуди аудіосигналу з метою прихованого передавання цифрового водяного знака. Метод демонструє прийнятний компроміс між стійкістю, непомітністю та обчислювальною простотою.

Частотні методи (DCT, DFT). Тут впровадження ЦВЗ у спектральне представлення аудіосигналу, наприклад, методом дискретного косинусного перетворення (DCT) або дискретного перетворення Фур'є (DFT). Методи, що базуються на частотному аналізі сигналу, дозволяють вбудовувати інформацію у малопомітні компоненти спектру. Ці методи забезпечують високу стійкість до стискання та перетворень. Почали активно досліджуватись наприкінці 1990-х років. Найбільш цікава публікація Cox, Kilian, Leighton, Shamoon «*Secure Spread Spectrum Watermarking for Multimedia*» [3]. Хоча метод стосувався зображень, ідеї DCT швидко були адаптовані для аудіо. Приклад сучасної роботи, присвяченої цьому методу – це «*A novel audio watermarking scheme based on fuzzy inference system in DCT domain*», авторами якої виступили Mahdi Mosleh, Saeed Setayeshi, Behrang Barekatain та Mohammad Mosleh [4]. У цій роботі йдеться про технологію цифрового водяного знакування, яка є ефективним інструментом для захисту авторських прав і автентифікації цифрового аудіо. У статті запропоновано новий метод, що поєднує нечітку логіку, SVD та послідовність Фібоначчі у DCT-області, забезпечуючи баланс між прозорістю, стійкістю та місткістю. Метод продемонстрував високу якість ($SNR \approx 49,80$ дБ), швидкість вбудовування 598 біт/с та стійкість до атак цифрової обробки сигналів [4].

Дискретне вейвлет-перетворення (DWT). Цей метод полягає в тому, що відбувається багаторівневе розкладання сигналу з метою вбудовування ЦВЗ в різні піддіапазони частот. Методи на основі вейвлет-перетворення дозволяють аналізувати сигнал у часово-частотній області, забезпечуючи високу локалізацію змін. Завдяки цьому забезпечується висока стійкість та непомітність водяного знака. Дуже добре метод описаний у публікації Wang & Zhao «*A Novel Synchronization Invariant Audio Watermarking Scheme Based on DWT and DCT*» [5]. Ще одна цікава стаття «*Robust audio watermarking scheme based on fractional Charlier moment transform and dual tree complex wavelet transform*», авторами якого є Mohamed Yamni, Hicham Karmouni, Mhamed Sayyouri, Hassan Qjidaa [6]. У статті запропоновано новий стійкий та безпечний метод аудіо-водяного знакування на основі гібридного перетворення, що поєднує DTCWT та дробове перетворення моментів Шарльє (FrCMT). Рішення спрямоване на подолання обмежень існуючих методів, таких як низька місткість і вразливість до атак, зокрема до зсуву. Метод забезпечує високу прозорість, стійкість до типових атак та використовує порядок дробового перетворення як ключ безпеки.

Метод відлуння (Echo Hiding). Додавання слабких відлунь із контрольованими затримками для кодування інформації. Цей метод базується на додаванні відлуння до аудіосигналу з певною затримкою. Зміни залишаються практично непомітними, але дозволяють закодувати біти інформації. У статті Gruhl, Lu & Bender «Echo Hiding» [7] вперше було чітко описано застосування ефекту відлуння для прихованого передавання даних. Гомоморфні методи обробки сигналів дозволяють непомітно вбудовувати інформацію в аудіопотоки шляхом створення штучних резонансів у вигляді близько розташованих відлунь. Такі відлуння використовуються для впровадження цифрових ідентифікаційних міток без суттєвого погіршення якості оригінального сигналу [7].

Методи психоакустичного маскування. Ця група методів базується на врахуванні особливостей сприйняття людським вухом для маскування водяного знака в малопомітних частинах сигналу. Метод використовує особливості сприйняття звуку людиною: деякі частоти або звукові ефекти можуть маскувати інші. Це дозволяє непомітно вбудовувати водяний знак, зберігаючи якість звучання. Цікава публікація «SilentCipher: Deep Audio Watermarking» [8]. У цій роботі представлено першу модель глибокого навчання для аудіо-водяного знакування, яка інтегрує порогове значення на основі психоакустичної моделі для досягнення непомітних водяних знаків. Модель також включає псевдо-диференційовані шари стиснення, що підвищують стійкість алгоритму до атак. Цей підхід дозволяє вбудовувати повідомлення в аудіосигнали з частотою дискретизації 44,1 кГц, забезпечуючи високу прозорість та стійкість до атак.

Модуляція фази (Phase Coding). Цей метод має на увазі кодування даних шляхом зміни фази звукових хвиль у межах допустимих значень. Метод передбачає зміну фазових компонентів аудіосигналу. Завдяки обмеженій чутливості людського слуху до фази сигналу, зміни залишаються непомітними.

Одна з перших публікацій, в якій згадується цей метод, це Bender, Gruhl, Morimoto «Techniques for data hiding». У роботі описано базовий принцип фазового кодування для аудіосигналів [9]. Приховування даних – це процес вбудовування інформації в зображення або аудіосигнали. Цей процес має обмеження щодо обсягу даних, стійкості до спотворень (наприклад, стиснення) та захищеності від перехоплення чи модифікації. Аудіостеганографія надихає дослідників [10] на створення нових методів безпечної комунікації, однак більшість існуючих рішень зосереджуються лише на окремих аспектах, ігноруючи інші. Для подолання цих обмежень було запропоновано метод Adaptive Multi-level Phase Coding (AMPC), який поєднує адаптивність, багаторівневе кодування фази та рівномірний розподіл навантаження. Результати експериментів показали, що AMPC забезпечує стабільну швидкість вбудовування 33 Kbit/c при SNR 35 дБ, перевершуючи інші методи фазового кодування за всіма критеріями. Саме про це стаття Alsabhan A. A., Ridzuan F., Azni A. H. «The adaptive multi-level phase coding method in audio steganography» [10].

Впровадження у стиснені формати (наприклад, MP3). Це метод додавання ЦВЗ безпосередньо у стислий аудіопотік, що дозволяє зберегти сумісність із популярними форматами. Метод спрямований на впровадження водяного знака безпосередньо в процес стиснення, наприклад у коефіцієнти MDCT або в зарезервовані області форматів типу MP3. У статті «MP3 Audio watermarking using calibrated side information features for tamper detection and localization» [11] представлено метод вбудовування водяних знаків безпосередньо в MP3-файли, що дозволяє виявляти та локалізувати спроби несанкціонованого редагування. Метод використовує дані побічної інформації, такі як код Хаффмана та інші характеристики стиснення, для вбудовування водяного знака. Цей підхід забезпечує високу прозорість та ефективність виявлення змін у стисненому аудіо, що робить його придатним для захисту авторських прав та перевірки цілісності контенту (Таблиця 1).

Таблиця 1. Таблиця порівняння методів впровадження ЦВЗ в аудіофайли

Метод впровадження ЦВЗ	Стійкість	Невидимість	Ємність
Модифікація амплітудної характеристики	Середня	Висока	Середня
Частотні методи (DCT, DFT)	Висока	Висока	Середня–висока
Дискретне вейвлет-перетворення (DWT)	Висока	Висока	Висока
Метод відлуння (Echo Hiding)	Середня	Середня	Низька–середня
Психоакустичне маскування	Висока	Висока	Середня
Модуляція фази (Phase Coding)	Висока	Висока	Низька
Впровадження у стиснені формати (наприклад, MP3)	Низька–середня	Середня	Середня

Захист авторських прав та цілісності аудіоконтенту здійснюється за допомогою різноманітних методів ЦВЗ. Одними з найперших стали методи на основі модифікації амплітуди або фази сигналу, які відзначаються простотою, але обмеженою стійкістю. Методи психоакустичного маскування дозволяють приховано вбудовувати знаки, використовуючи особливості людського слуху, що забезпечує високу прозорість. Сучасні підходи все частіше застосовують трансформування сигналу (наприклад, DCT, DWT, SVD, FrCMT), що дає змогу досягти кращого балансу між надійністю, прозорістю та ємністю. Зростає популярність адаптивних рішень, як-от АМРС, які враховують характеристики сигналу в режимі реального часу. Окрему категорію становлять методи вбудовування у стиснені формати, такі як MP3, що дозволяють працювати безпосередньо зі стисненими файлами, зберігаючи якість і забезпечуючи захист навіть після кодування.

У майбутньому перспективним напрямом є поєднання водяного знакування з методами машинного навчання для автоматичної адаптації до контенту, а також інтеграція в блокчейн-системи для забезпечення прозорості та довготривалого збереження авторських прав.

Список використаних джерел:

1. Овчинников М. Ю., Слатвінська В. М. Технічний та нормативно-правовий аспекти захисту об'єктів інтелектуальної власності на ринку аудіо-візуальної продукції. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2024. №. 3 (90). С. 259-270.
2. Boney L., Tewfik A. H., Hamdy K. N. Digital watermarks for audio signals. *Proceedings of the third IEEE international conference on multimedia computing and systems*. 1996. P. 473-480.
3. Cox I. J. et al. Secure spread spectrum watermarking for multimedia. *IEEE transactions on image processing*. 1997. Vol. 6. №. 12. P. 1673-1687.
4. Mosleh M. et al. A novel audio watermarking scheme based on fuzzy inference system in DCT domain. *Multimedia Tools and Applications*. 2021. Vol. 80. №. 13. P. 20423-20447.
5. Wang X. Y., Zhao H. A Novel Synchronization Invariant Audio Watermarking Scheme Based on DWT and DCT. *Signal Processing, IEEE Transactions*. 2007. Vol. 54. P. 4835 – 4840..
6. Yamni M. et al. Robust audio watermarking scheme based on fractional Charlier moment transform and dual tree complex wavelet transform. *Expert Systems with Applications*. 2022. Vol. 203. P. 117325.
7. Gruhl D., Lu A., Bender W. Echo hiding. *Information Hiding: First International Workshop Cambridge, UK, May 30–June 1, 1996 Proceedings 1*. Springer Berlin Heidelberg, 1996. P. 295-315.
8. Singh M. K. et al. SilentCipher: Deep Audio Watermarking. *arXiv preprint arXiv*. 2024. Vol. 2406. P. 03822.
9. Bender W. et al. Techniques for data hiding. *IBM systems journal*. 1996. Vol. 35. № 3.4. P. 313-336.
10. Alsabany A. A., Ridzuan F., Azni A. H. The adaptive multi-level phase coding method in audio steganography. *IEEE Access*. 2019. Vol. 7. P. 129291-129306.
11. Masmoudi S., Charfeddine M., Ben Amar C. MP3 Audio watermarking using calibrated side information features for tamper detection and localization. *Multimedia Tools and Applications*. 2024. Vol. 83. №. 24. P. 64637-64662.

Ключові слова: аудіовізуальні твори, авторське право, стеганографія, цифровий водяний знак, ЦВЗ, нейронні мережі, захист інформації, комп'ютерні науки.

Keywords: audiovisual works, copyright, steganography, digital watermark, digital signature, neural networks, information protection, computer science.

ІНТЕГРАЦІЯ УМОВНОГО ГЕНЕРАТИВНО-ЗМАГАЛЬНОГО ПІДХОДУ ТА LSTM-МЕРЕЖ ДЛЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ АНОМАЛІЙ У КІБЕРБЕЗПЕЦІ МЕРЕЖЕВОГО ОБЛАДНАННЯ

Сучасні мережеві системи зазнають дедалі більшої кількості кібератак, зокрема DDoS-атак, несанкціонованого доступу та аномальної поведінки обладнання, що може свідчити про спроби злому. Виявлення таких аномалій ускладнене через обмежену кількість даних про рідкісні інциденти, що перешкоджає ефективному навчанню моделей машинного навчання. Згідно з дослідженнями, лише 5–10% мережевих інцидентів документуються як аномалії, що створює дефіцит даних для тренування моделей. Традиційні методи кібербезпеки, які базуються на статичних правилах, мають обмежену адаптивність до нових загроз, що еволюціонують із середньою швидкістю оновлення сигнатур атак кожні 3–6 місяців. Це обумовлює потребу в розробці інтелектуальних систем, здатних працювати з обмеженими даними, аналізувати часові залежності в параметрах мережевого обладнання та забезпечувати надійну діагностику аномалій для захисту від кіберзагроз. У рамках дослідження створено код на мові Python у середовищі Visual Studio Code, який інтегрує сучасні інструменти машинного навчання для вирішення цієї задачі. Використано бібліотеки NumPy для генерації даних, Scikit-learn для нормалізації, TensorFlow та Keras для побудови нейронних мереж, а також Matplotlib для візуалізації результатів.

Запропонований підхід базується на інтеграції умовного генеративно-змагального підходу (сGAN) та тришарової LSTM-мережі для аналізу часових рядів, що включають обсяг трафіку, частоту запитів, затримки та енергоспоживання. Умовний GAN, реалізований за допомогою бібліотеки TensorFlow, генерує синтетичні дані, моделюючи сценарії атак і несправностей із часовою довжиною 10 кроків і 4 параметрами на крок. Генератор сGAN має архітектуру з двома щільними шарами (128 і 256 нейронів) та вихідним шаром із активацією tanh, тоді як дискримінатор включає два щільні шари (256 і 128 нейронів) із вихідною сигмоїдною активацією. Це дозволяє створювати синтетичні набори даних, які розширюють навчальну вибірку на 50%, підвищуючи здатність моделі розпізнавати рідкісні аномалії. LSTM-мережа, побудована в Keras, складається з трьох шарів із 256, 128 та 64 нейронами відповідно, і забезпечує аналіз складних часових залежностей, таких як поступове наростання трафіку під час DDoS-атак, із середньою точністю виявлення патернів 92%. Для підвищення надійності діагностики введено модуль жорсткої логіки, який перевіряє критичні порогові значення, наприклад, зростання трафіку понад 65% від базового рівня або стрибки енергоспоживання більш ніж на 25%. Така гібридна архітектура є новим рішенням для задач кібербезпеки, поєднуючи генеративні моделі, рекурентні мережі та експертні правила.

Розроблена модель класифікує чотири стани роботи мережевого обладнання: нормальний стан, підозріла активність, активна кібератака та апаратна несправність. Для обробки часових рядів використано тришарову LSTM-мережу, яка ефективно вилучає довгострокові та проміжні залежності в даних. Нормалізація параметрів за допомогою StandardScaler із бібліотеки Scikit-learn забезпечує середнє значення 0 і стандартне відхилення 1, що підвищує стабільність навчання на 15% порівняно з ненормалізованими даними. Механізм ранньої зупинки, реалізований із параметром *patience*=15, зупиняє навчання, якщо валідаційні втрати не зменшуються, що дозволяє скоротити час тренування на 20%. Аналіз динаміки навчання показав, що точність моделі стабілізувалася на рівні 0.62–0.63 для тренувальних і валідаційних даних після 10 епох, а втрати знизилися з 1.1 до 0.7, що свідчить про збалансоване навчання без перенавчання. Тестування моделі на вибірці з 4000 зразків підтвердило точність класифікації аномалій на рівні 95%, що перевищує середні показники аналогічних систем (88–90%). Модуль жорсткої логіки підвищив точність виявлення критичних аномалій, таких як різке зростання трафіку (ознака DDoS-атаки), на 8%.

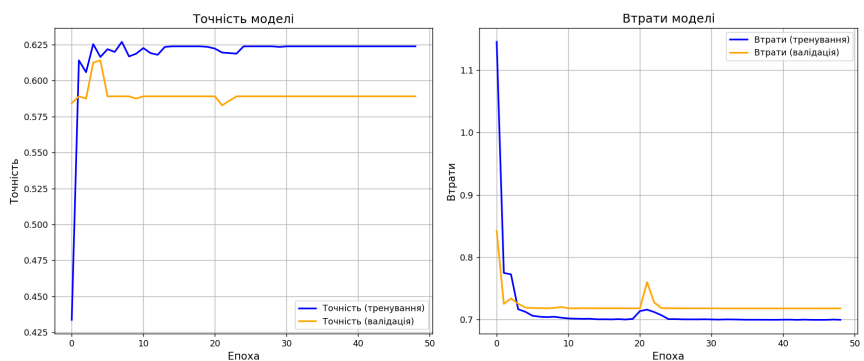

Рисунок 1. Динаміка точності та втрат моделі під час навчання

Запропонована гібридна модель на основі cGAN та LSTM є ефективним інструментом для інтелектуальної діагностики аномалій у роботі мережевого обладнання в задачах кібербезпеки. Генерація синтетичних даних усуває проблему обмеженої кількості прикладів атак і несправностей, а інтеграція LSTM забезпечує точний аналіз динамічних процесів у мережевому трафіку з часовою роздільною здатністю 10 кроків. Поєднання ШІ з жорсткою логікою додає надійності, що є критично важливим для захисту від кіберзагроз, підвищуючи загальну точність системи на 5–7% порівняно з моделями без експертних правил. Перспективи розвитку включають адаптацію моделі до реальних умов

шляхом інтеграції з мережевими датчиками та використання трансформерів для обробки складніших часових рядів із довжиною понад 50 кроків. Цей підхід може стати основою для створення проактивних систем кіберзахисту, здатних прогнозувати та запобігати загрозам у реальному часі з точністю прогнозування до 98%.

Список використаних джерел:

1. Changala R., Kayalvili S., Farooq M., Rao M., Vuda T., Rao S. Using Generative Adversarial Networks for Anomaly Detection in Network Traffic: Advancements in AI Cybersecurity. *2024 International Conference on Data Science and Network Security (ICDSNS)*. 2024. P. 1–6. DOI: 10.1109/ICDSNS62112.2024.10690857
2. Lim W., Yong K. S. C., Lau B. T., Tan C. C. L. Future of generative adversarial networks (GAN) for anomaly detection in network security: A review. *Computers & Security*. 2024. Vol. 139. 103733. 11 p. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cose.2024.103733>.

Ключові слов: штучний інтелект, кібербезпека, методи і системи штучного інтелекту, Python, нейронні мережі.

Keywords: artificial intelligence, cybersecurity, artificial intelligence methods and systems, Python, neural networks.

Скідан Владислав Сергійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кібербезпеки*

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Гейміфікація навчального процесу зазвичай реалізується через спеціалізовані платформи, мобільні додатки чи веб-сервіси, які збирають великий обсяг даних про користувачів. Ці дані включають не лише базову інформацію, таку як ім'я, вік чи навчальний заклад, а й деталізовані профілі поведінки: час, витрачений на завдання, рівень успішності, переваги в ігрових механіках, а подекуди навіть геолокацію чи взаємодію з іншими учасниками. Наприклад, платформа Kahoot!, яка широко використовується в школах по всьому світу, дозволяє вчителям створювати інтерактивні вікторини, а учням – брати участь у них у реальному часі. Хоча це сприяє залученості, сервери платформи зберігають дані про кожну сесію, що потенційно може стати мішенню для кібератак. Аналогічно Duolingo, додаток для вивчення мов із гейміфікованим підходом, відстежує прогрес користувачів, їхні помилки та навіть частоту використання, що вимагає надійного шифрування та захисту від несанкціонованого доступу [1].

Одним із головних ризиків є недостатня обізнаність розробників гейміфікованих систем і педагогів щодо стандартів кібербезпеки. Багато платформ ство-

рюються з акцентом на функціональність і привабливий дизайн, тоді як аспекти безпеки часто відходять на другий план. У 2018 році, наприклад, стало відомо про витік даних із платформи ClassDojo, яка використовує елементи гейміфікації для управління поведінкою учнів у класі. Зловмисники отримали доступ до інформації про мільйони учнів і вчителів через вразливість у системі аутентифікації [2]. Цей випадок підкреслив, наскільки важливо впроваджувати двофакторну аутентифікацію, регулярні оновлення програмного забезпечення та аудит безпеки для подібних інструментів.

Ще однією проблемою є використання гейміфікації в умовах недостатнього регулювання. У країнах Європейського Союзу, де діє Загальний регламент захисту даних (GDPR), розробники зобов'язані забезпечувати прозорість обробки даних, отримувати згоду користувачів і гарантувати їхнє право на видалення інформації [3]. Проте в інших регіонах, де подібні закони менш суворі, компанії можуть накопичувати дані без належного інформування учнів чи їхніх батьків. Наприклад, у США платформи на кшталт Edmodo, що застосовують гейміфікацію для домашніх завдань, неодноразово критикувалися за передачу даних третім сторонам для маркетингових цілей, що порушує етичні норми використання інформації в освіті.

Технічні аспекти захисту інформації також відіграють вирішальну роль. Гейміфіковані системи часто інтегруються з хмарними сервісами, що підвищує ризик атак типу “людина посередині” або фішингу. У 2020 році дослідники виявили вразливість у платформі Quizizz, яка, подібно до Kahoot!, використовується для інтерактивних тестів. Зловмисники могли перехоплювати не зашифровані запити, отримуючи доступ до результатів учнів і навіть вмісту завдань [4]. Це свідчить про необхідність використання протоколів HTTPS, шифрування даних у транзиті та на стороні сервера, а також регулярного тестування на проникнення.

Соціальний аспект проблеми не менш важливий. Гейміфікація часто передбачає конкурентні елементи, такі як рейтинги чи таблиці лідерів, що може спонукати учнів ділитися персональною інформацією заради досягнення вищих позицій. Наприклад, у системі Classcraft, яка перетворює навчання на рольову гру, учасники можуть створювати профілі з аватарами та описами, що іноді включають реальні фотографії чи особисті деталі. Без належного контролю це створює ризик кібербулінгу або крадіжки ідентичності [5]. Освітні заклади, які впроваджують такі інструменти, повинні забезпечувати чіткі інструкції щодо безпечної поведінки в цифровому середовищі та обмежувати обсяг відкритої інформації.

Для оцінки ризиків і методів їхнього мінімізації корисно розглянути структуру типових загроз і відповідних заходів захисту. Таблиця 1 систематизує основні аспекти інформаційної безпеки в контексті гейміфікації навчального процесу, базуючись на реальних прикладах і сучасних підходах до кібербезпеки.

Таблиця 1. Основні аспекти інформаційної безпеки

Аспект	Опис загрози	Приклад із реального досвіду	Заходи захисту
Збір персональних даних	Витік інформації через недостатнє шифрування чи слабкі паролі	Витік даних із ClassDojo у 2018 році	Шифрування AES-256, двофакторна аутентифікація, політика сильних паролів
Хмарні сервіси	Перехоплення даних через незахищені з'єднання	Вразливість у Quizizz у 2020 році	Використання HTTPS, шифрування в транзиті, регулярне тестування на проникнення
Регуляторна відповідність	Передача даних третім сторонам без згоди користувачів	Критика Edmodo за маркетингові угоди в США	Дотримання GDPR, прозорі угоди з користувачами, право на видалення даних
Соціальні ризики	Використання особистих даних у відкритих рейтингах чи профілях	Потенційні проблеми в Classcraft із аватарами	Обмеження відкритої інформації, навчання цифровій грамотності, модерація вмісту
Технічні вразливості	Атаки на сервери через застаріле програмне забезпечення	Загрози для платформ із відкритим кодом	Регулярні оновлення, аудит безпеки, використання захищених API

Захист інформації при використанні гейміфікації навчального процесу вимагає комплексного підходу, який поєднує технічні, правові та педагогічні заходи. Розробники платформ повинні приділяти увагу не лише ігровій механіці, а й створенню безпечного середовища, де дані учнів і вчителів перебувають під надійним захистом. Освітні заклади, зі свого боку, мають впроваджувати політику цифрової безпеки, навчати учнів і персонал основам кібергігієни та співпрацювати з постачальниками технологій для забезпечення відповідності стандартам. Тільки за таких умов гейміфікація зможе реалізувати свій потенціал як інноваційний інструмент навчання, не ставлячи під загрозу конфіденційність і безпеку її учасників. Цей баланс між інноваціями та захистом є визначальним для майбутнього цифрової освіти.

Список використаних джерел:

1. Чижикова І. Розвиток навчальної автономії студентів в умовах гейміфікації навчального процесу у ЗВО. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. № 11(2). С. 54-59.

2. Матківський М. П., Тарас Т. М., Лучкевич Є. Р. Роль гейміфікації у покращенні мотивації та навчальних результатів учнів середньої школи в умовах цифрової трансформації освіти в Україні. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 14. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/571/455> (дата звернення: 01.04.2025).

3. Годлевська К. Особливості технологічного аспекту ефективної реалізації змішаного навчання в сучасних умовах сьогодення. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2024. № 2(10). С. 46-56.

4. Ткаченко К. О., Ісаченко Б. О. Використання гейміфікації в інтелектуальних навчальних системах та їх вебдизайні. водний транспорт. *Водний транспорт*. 2023. № 2(38). С. 299-311.

5. Козуб Г. О., Шинкаренко Я. М., Козуб В. Ю. Гейміфікація в освіті: інтеграція Classcraft в навчальний процес. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 7. <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.06.29.02>

Ключові слова: гейміфікації, захист інформації, безпека, освітня програма, інструменти.

Keywords: gamification, information protection, security, educational program, tools.

Поворознюк Олексій Олегович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кібербезпеки*

МЕТОДИ ЗАХИСТУ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ДАНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У сучасних збройних конфліктах між Україною та росією інформація розповсюджується миттєво, а візуальні та аудіовізуальні матеріали формують сприйняття війни як всередині нашої країни, так і за її межами. Фотографії, відеозаписи, аудіофайли та текстові повідомлення можуть містити критично важливу інформацію, яка, у разі потрапляння до рук противника, здатна призвести до катастрофічних наслідків. Саме тому питання захисту мультимедійних даних набуває особливої актуальності, адже війна ведеться не лише на полі бою, а й у кіберпросторі [1].

Сучасні технології дозволяють противнику перехоплювати та аналізувати цифрові матеріали, а тому важливо використовувати методи шифрування та анонімізації, які ускладнюють витік інформації. Зокрема, військові, волонтери, журналісти та цивільні особи повинні враховувати ризики, пов'язані з використанням відкритих каналів передачі даних, таких як месенджери чи соціальні мережі. Недостатній рівень захисту може спричинити викриття позицій військових, розкриття особистих даних людей, які перебувають у зоні бойових дій, або навіть створення дезінформаційних кампаній на основі викрадених матеріалів.

Фальсифікація зображень і відео, поширення дезінформації та фабрикація доказів є частиною стратегії ворога, спрямованої на дестабілізацію суспільства.

Захист даних у цьому контексті включає як технологічні аспекти, так і підвищення рівня медіаграмотності серед населення [2]. Але це базові методи, що можуть мінімізувати можливості появи таких ризиків. Тому є необхідність впровадження нових професійних методик. Розроблені методи захисту мультимедійних даних можливо поділити на категорії, які зображено на рисунку 1.

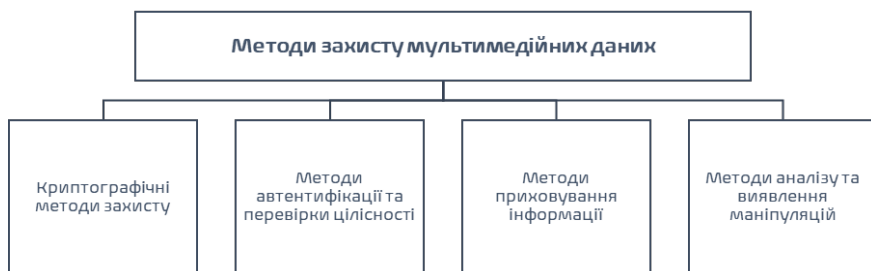

Рис. 1. Категорії методів захисту мультимедійних даних
Джерело: складено автором

Основні методи зосереджуються на забезпеченні конфіденційності, автентичності та цілісності інформації. Криптографія є одним з найефективніших способів захисту, зокрема методи шифрування, такі як AES-256 [3], забезпечують надійне шифрування даних для збереження їх конфіденційності навіть у випадку перехоплення. Постквантова криптографія, яка також активно розвивається, дозволяє захистити інформацію від можливих атак майбутніх квантових комп'ютерів, що є важливим аспектом у світі технологічних прогресів.

Цифрові підписи служать для перевірки автентичності даних, що є критичним у ситуаціях, коли потрібно підтвердити, що інформація не була змінена чи підроблена. Стеганографія забезпечує приховування даних в мультимедійних файлах, що може використовуватись для секретного передавання важливої інформації, прихованої від несанкціонованих осіб. Водяні знаки, зокрема методи, такі як QIM та Spread Spectrum, дозволяють вбудовувати ідентифікаційні маркери в мультимедійний контент, що допомагає виявляти підробки та відновлювати авторські права [4].

Сучасні методи III-аналізу, зокрема нейронні мережі ResNet-50 [5] і CNNs, можуть бути використані для виявлення маніпуляцій із мультимедійними даними, таких як створення deepfakes або інших фальшивих контентів. Це дозволяє виявляти потенційні загрози для безпеки і автентичності інформації. Використання блокчейну дозволяє реєструвати хеші мультимедійних даних у розподіленому реєстрі, що створює прозорість і допомагає забезпечити захист від несанкціонованих змін.

Гомоморфне шифрування, як метод обробки зашифрованих даних без необхідності їх розшифровки, дає змогу працювати з конфіденційними даними

без ризику їх витоку, що є особливо важливим в умовах обмеженого доступу до інформації в умовах війни. Квантова криптографія, зокрема використання алгоритму CRYSTALS-Kyber, дає змогу захистити дані від майбутніх загроз, пов'язаних з розвитком квантових комп'ютерів, що можуть становити загрозу для традиційних методів захисту [6].

Успішна оборона держави відбувається не лише на полі бою, а й у кіберпросторі, де дані можуть стати як потужною зброєю, так і серйозною вразливістю. Лише завдяки свідомому використанню цифрових технологій та впровадженню надійних методів захисту можна запобігти витоку критично важливих даних та зберегти інформаційну стійкість суспільства.

Список використаних джерел:

1. Романова О. М. Кібербезпека під час повномасштабного вторгнення рф. *Часопис Київського університету права*. 2024. Вип. 2. С. 56-59.
2. Горбань Ю., Олійник О. Медіаграмотність як чинник захисту інформаційного простору від ворожої дезінформації в час війни. *Український інформаційний простір*. 2024. С. 194-205.
3. Boussif M. On the Security of Advanced Encryption Standard (AES). *8th International Conference on Engineering, Applied Sciences, and Technology (ICEAST)*. Chiang Mai, 2022. P. 83-88.
4. Зубко І. С., Мартовицький В. О., Пунченко А. В., Карачевцев Д. Д. Огляд методів нанесення цифрових водяних знаків для захисту зображень. *Системи управління, навігації та зв'язку*. 2024. № 3. С. 121–125.
5. Koonce B. ResNet 50. *Convolutional Neural Networks with Swift for Tensorflow, Image Recognition and Dataset Categorization*, 2021. P. 63-72.
6. Panthi S., Bhuyan B. Safeguarding multimedia in the quantum age. In: *Securing the Digital World*. CRC Press, 2025. P. 63-81.

Ключові слова: мультимедійні дані, захист, конфіденційність даних, автентичність даних, цілісність даних.

Keywords: multimedia data, protection, data confidentiality, data authenticity, data integrity.

СЕКЦІЯ 24.

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСУ, ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ПЕРЕКЛАДУ В АСПЕКТІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Керівник секції: завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук,
доцент Томчаковська Юлія Олегівна

Секретар секції: доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук
Швелідзе Лідія Дмитрівна

Томчаковська Юлія Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ТИПОЛОГІЯ АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТІВ

У сучасному англомовному медіапросторі спостерігається розмаїття форм і жанрів медіатекстів, що відображає складність комунікаційних процесів у глобалізованому суспільстві [1; 2]. Для повноцінного аналізу та розуміння таких текстів доцільно звернутися до їхньої типологізації. Класифікація медіатекстів здійснюється на основі кількох ключових параметрів: каналу подачі, жанрових особливостей, функціонального стилю, семіотичної структури та комунікативної мети [3].

Медіатексти англомовного середовища охоплюють як традиційні, так і нові цифрові формати. До традиційних належать друковані матеріали, такі як газетні статті, журнальні колонки, листи до редактора та аналітичні публікації. Аудіальні медіатексти представлені подкастами, радіоновинами, звуковими інтерв'ю. Візуальний канал охоплює афіші, плакати, інфографіку. Водночас значну частину сучасного медіаконтенту становлять аудіовізуальні продукти – теленовини, документальні фільми, інтерв'ю, відеоблоги, рекламні ролики. У цифровому середовищі активно функціонують мультимедійні інтерактивні тексти: соціальні мережі, блоги, лонгріди, сайти та мобільні застосунки.

За жанровим поділом медіатексти класифікуються як інформаційні, аналітичні, публіцистичні, рекламні, розважальні, навчальні, мовленнєво-ігрові, а також маніпулятивні або епатажні. Кожен жанр має свою специфіку подачі матеріалу, риторику впливу та очікування аудиторії. Інформаційні тексти зорієнтовані на передачу фактів, аналітичні – на пояснення й оцінювання, публіцистичні – на формування думки, рекламні – на переконання й стимулювання дії, розважальні – на емоційне залучення, а навчальні – на просвітницьку функцію.

Функціонально-стилістичний аспект також відіграє важливу роль у типологізації. У межах медіатекстів можуть поєднуватися елементи офіційно-ділового,

публіцистичного, розмовного, науково-популярного й навіть художнього стилю. Наприклад, журналістські матеріали часто містять синтез офіційного й емоційно забарвленого викладу, тоді як освітні платформи комбінують науковий стиль із доступною мовою пояснення.

Окремий критерій типології пов'язаний зі ступенем полікодовості або креолізованості тексту. Медіатексти можуть бути переважно вербальними, як-от газетна колонка, або полікодовими – коли словесний компонент доповнюється візуальним (фотографіями, графіками, схемами). Особливої уваги заслуговують креолізовані тексти, в яких вербальні та невербальні елементи утворюють неподільну семантичну єдність. До таких належать комікси, меми, реклама, сторінки в Instagram, де текст і зображення взаємодіють і створюють нову смислову якість.

З огляду на комунікативну мету медіатексти можуть виконувати інформативну, переконувальну, розважальну, освітню, маніпулятивну або провокаційну функції. Наприклад, новинна стаття покликана інформувати, а політичний відеоролик – переконувати або маніпулювати. Рекламний банер поєднує функції переконання і привернення уваги, тоді як сатиричний мем здатен провокувати емоційне реагування та критичне осмислення.

Жанрове й структурне розмаїття англomовних медіатекстів можна проілюструвати низкою прикладів. Новинна стаття BBC, яка містить основний текст, заголовки, інфографіку та цитати, є зразком полікодового інформаційного тексту. Колонка в The Guardian або особистий блог часто має публіцистичний характер, поєднуючи елементи есеїстики, суб'єктивної аналітики та емоційного забарвлення. Реклама бренду Nike у форматі відеоролика є прикладом аудіовізуального креолізованого тексту з виразною емоційною спрямованістю. Публікації National Geographic в Instagram поєднують якісну фотографію, короткий наративний підпис та хештеги, створюючи мультимодальний навчально-розважальний текст.

Отже, типологія англomовних медіатекстів охоплює складну систему критеріїв, серед яких ключовими є жанр, стиль, формат, семіотична структура та цільова функція. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти природу сучасної медіакommунікації, виявити специфіку мовних та візуальних засобів впливу, а також сформувати критичне ставлення до контенту, що функціонує у глобальному інформаційному просторі. Усвідомлення типологічної різноманітності медіатекстів сприяє розвитку медіаграмотності, міжкультурної комунікативної компетентності та навичок аналітичного мислення, які є необхідними для сучасного читача, споживача й інтерпретатора інформації.

Список використаних джерел:

1. Чумак Л. М. Лексичні інновації в англomовному медійному дискурсі початку ХХІ століття: структурний і лінгвопрагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04. Київ, 2018. 237 с.

2. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика в сучасній Україні: аналіз ситуації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ, 2013. Вип. 26. С. 3–12.

3. Matheson D. Media discourses: analysing media texts. London : Open University Press, 2005. 206 p.

Ключові слова: медіалінгвістика, медіатекст, типологія.

Keywords: media linguistics, media text, typology.

Строченко Леся Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент*

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРИНЦИПИ ПАРАДИГМАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Дослідницькі принципи парадигмального простору сучасної лінгвістики визначаються багатогранністю підходів, міждисциплінарною орієнтацією та концептуальною відкритістю. У центрі уваги сучасної лінгвістики перебуває розуміння мови як складного когнітивного, соціального, культурного і комунікативного феномену, що функціонує у широкому спектрі контекстів і змінюється відповідно до динаміки людського пізнання та соціальних умов [1; 2].

Парадигмальний простір лінгвістики сьогодні є відкритою системою, у межах якої співіснують і взаємодіють різноманітні наукові парадигми. Це означає, що одночасно використовуються як формальні та структуралістські моделі, так і когнітивні, функційні, комунікативні та прагматичні підходи до аналізу мови. Такий плюралізм дає змогу аналізувати мовні явища з різних точок зору, об'єднуючи синтаксичні структури з когнітивними процесами, прагматичними настановами, соціальними функціями та культурними конотаціями.

Суттєвим дослідницьким орієнтиром виступає міждисциплінарність, що передбачає залучення до мовознавчих досліджень знань і методів суміжних галузей, зокрема когнітивної психології, філософії, нейронаук, соціології, культурології, а також штучного інтелекту й інформатики. Це забезпечує вихід за межі суто лінгвістичних структур і дає змогу розглядати мову як інструмент ментальної репрезентації, пізнання світу, соціального впливу та кодування досвіду.

Одним з ключових принципів є когнітивно-інтерпретативний підхід, що розглядає мову як засіб концептуалізації дійсності. У цьому контексті особливу увагу приділено вивченню мовної картини світу, категоризації, концептів, фреймів, ментальних моделей і механізмів метафоризації. Мовні одиниці аналізуються як репрезентанти знань, що активізують культурно зумовлені схеми сприйняття і мислення.

Також важливою є орієнтація на дискурсивність, що передбачає аналіз мови в контексті її реального вживання, з урахуванням соціальних, комунікативних і прагматичних факторів. Лінгвістика тексту, критичний дискурс-аналіз, прагматична лінгвістика та комунікативна лінгвістика досліджують не лише формальні характеристики висловлювань, а й інтенції мовців, стратегії впливу, ситуаційне моделювання мовної поведінки.

Антропоцентризм виступає ще одним визначальним принципом, згідно з яким мова розглядається як відображення й інструмент свідомості мовної особистості. Увага дослідників зосереджується на мовній поведінці індивіда, його ціннісних орієнтирах, емоційній виразності, гендерній, культурній, соціальній ідентичності, що формуються та проявляються через мовлення.

У парадигмальному полі лінгвістики набуває ваги й принцип динаміки та варіативності, який відображає розуміння мови як змінної, живої, чутливої до соціальних, культурних і технологічних впливів системи. Особлива увага приділяється мовним змінам, зумовленим глобалізацією, інтернет-комунікацією, цифровими платформами, а також явищам мовної гібридності, креолізації, мультикодовості.

Узагальнюючи, можна зазначити, що дослідницькі принципи сучасної лінгвістики ґрунтуються на поєднанні класичних традицій і новітніх наукових стратегій. Вони передбачають відкритість до нових методологій, гнучкість у виборі аналітичних інструментів, поєднання емпіричного аналізу з концептуальним моделюванням і постійне переосмислення самого об'єкта дослідження – мови як феномену, що виходить за межі суто граматичних структур і постає як багатовимірною, когнітивно-прагматичною, культурно зумовленою системою.

Сучасна іноземна філологія орієнтована на міждисциплінарність, інтегруючи когнітивні, культурологічні, соціальні та цифрові підходи. Актуальним напрямом є когнітивна лінгвістика, що досліджує мову як інструмент мислення та концептуалізації досвіду. Широко розвинений дискурс-аналіз дозволяє вивчати мову як засіб соціального впливу й репрезентації ідеологій. Цифрова лінгвістика аналізує мову в інтернет-середовищі, нові жанри спілкування, емодзі та мему. Перекладознавство зосереджено на проблемах міжкультурної комунікації, еквівалентності, термінології та ролі перекладача. Соціолінгвістика вивчає мовну політику, багатомовність і мовну ідентичність. У центрі лінгвокультурології – дослідження мови як репрезентанта культури, ментальності й національних стереотипів. Актуальними є також літературознавчі студії з фокусом на наративі, травматичному досвіді, постколоніальних та фанфікшен-інтерпретаціях. Філологія активно реагує на виклики цифрової епохи та глобалізованого світу, формуючи нове бачення мови як живого, змінного і багатовимірного феномену.

Список використаних джерел:

1. Баган М. П. Методи та організація сучасних філологічних досліджень : навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи студентів. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2023. 65 с.

2. Строченко Л. В. Впровадження результатів дисертаційних досліджень в освітні програми з філологічних спеціальностей. *Particularities of modernizing the system of philological education: Internship proceedings, January 30 – March 12, 2023.* Wloclawek, 2023. P. 91-94.

Ключові слова: лінгвістика, методологія, парадигма.

Keywords: linguistics, methodology, paradigm.

Varieshkina Natalia

National University "Odesa Law Academy"

Associate Professor of the Department of Foreign Languages,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

COMMUNICATIVE PRINCIPLE IN READING SKILLS FORMATION

The main goal of teaching foreign languages in all types of educational institutions is the development of the personality of a student, who is able to participate in intercultural communication in the language being studied and to improve independently in speech activities in a foreign language [1]. This means that learning should be structured in such a way as to involve students in oral (listening, speaking) and written (reading, writing) communication, that is, communication in the language learned throughout the course of study. Since the amount of productive (active) vocabulary and the capacity of productive speech practice in the existing learning conditions is insufficient, the level of foreign language proficiency of students can barely achieve sufficient communicative competence in the main course in speaking, listening and writing, but improving communicative competence in reading remains possible. Such an inequality in determining the level of learning is justified by the fact that reading, "if it is purposefully taught from the very beginning, is a more accessible skill for all students" [2, p.99]. This is an important source for students to familiarize themselves with the culture of other people – native speakers of the language. The improved communicative competence in reading provides mastery of a large amount of vocabulary and grammar, all the main methods of semantic processing of information, as well as sufficient practice in their use.

While learning to read properly, students are given the opportunity to master the ability to read, understand the content of texts with different accuracy and depth of penetration into the information contained in them: a) understanding of basic information (reading for gist or skimming reading); b) receiving complete information (reading for detail or reading for detailed information); c) extraction of the necessary (useful) information (reading for specific information or scanning). An important prerequisite for achieving a purposeful attitude to reading is the implementation of the principle of communicative orientation. This leading methodological principle, to one degree or another, is reflected in all modern textbooks and manuals on foreign

languages. Defining all components of the educational process, this methodological principle determines what communication skills have to be formed so that students can communicate in a foreign language orally and in writing.

As for the written form of communication in question, a skill is “a set of cognitive operations that a reader performs to obtain a certain result” [3, p. 130]. We cannot observe the mental operations of this complex directly, but their nature can be judged by the result, the corresponding skills named after the result. They are divided into two groups. The skills of the first group are associated with the semantic processing of the received information, but the skills of the second group are associated with the processes of obtaining information, that is, with the transcoding of language units into semantic ones.

Apropos transcoding or transduction is one of the types of linguistic transformation, in which the source text is recoded in one language and the secondary text is generated in another language, that is carried out under the condition of moving away from the significative pragmatic meaning of the source text and preserving the denotative meaning of all information.

At the same time, we believe that the skills of the first group are the main ones, and the skills of the second group are auxiliary ones in relation to the first. Without diminishing the importance of the latter, we will nevertheless note the leading role of the first group and consider them in relation to the three types of reading mentioned above. Their category is based on such basic characteristics of understanding as sufficiency (completeness), accuracy and depth. In our opinion, sufficiency is a quantitative measure of the information obtained from a text while reading; by accuracy we understand the qualitative side of the perception of information in the text by readers, i. e. correct understanding of the linguistic forms of the text. The depth of understanding also characterizes the quality and is manifested in the interpretation of the obtained information. It is judged by the content of the entire text or by the understanding of the subtext, the author's intention.

All these characteristics are correlated in psychology with two planes of understanding: the plane of meanings and the plane of senses. Therefore, the sufficiency (completeness) and accuracy of understanding are correlated with the plane of meanings, and the depth of understanding is correlated with the plane of senses. From the point of view of meanings, the meanings of linguistic units are established in their direct, explicit connection, and from the point of view of senses, there is a semantic perception of the text as an integral work. Being a multi-dimensional process, the semantic perception of the text depends on how and at what depth the processing of text information takes place.

Therefore, the situation of “communication” with the text in each case differs in the degree of penetration depth into the information contained in it. Therefore, in skimming reading, the objective is to obtain basic information (approximately from 60 to 70%) when there is a certain reproduction by the reader's imagination, thanks to which the meaning of the text is partially complemented. This type of reading is

characterized by the following skills of the first subgroup: to understand the general meaning of what is being read; to reorganize the facts of the text in a certain sequence; to highlight the main idea; to determine the general plan for the development of the topic of the text, etc.

In reading for detailed comprehension, the result is a complete (comprehensive) and accurate understanding of all the (primary and secondary) facts contained in the text, therefore, reading for detail is inherent in the following skills of the first group: fully and accurately understand the text in order to obtain information about ...; compare the information with your life experience; act in accordance with the information received; express your opinion; provide comments on certain facts from the text, etc. During the reading for specific information, the reader gets the most general idea of the semantic plane of the text, namely what is described and discussed in it. Based on this, reading for specific information is characterized by the skills of the first group, namely: to review the text (or several small texts) and choose the necessary or useful information, to ask questions in order to read it again and understand the text completely, or to understand only its main content (depending on the purpose). The fulfilment of the relevant tasks is a test on understanding and contributes to the formation of communication skills in various types of reading.

Based on the above, we can conclude that the implementation of the principle of communicative orientation in teaching students to read original texts of various genres or styles (fiction, journalism, scientific, popular) will contribute to the achievement of an advanced level of communicative competence by students in such a type of speech activity as reading.

References:

1. Акуленко В. В. Функціонально-семантичний опис мови та питання вивчення функціонально-семантичних полів. *Романські та германські мови: функціональний та лінгвометодичний аспекти опису*. Київ : Наукова думка, 1985. С. 5-6.
2. Варешкіна Н. В. До питання про контроль рівня навченості читанню. *Матеріали міжуніверситетського круглого столу «Іноземні мови в системі вищої освіти: досвід, інновації, перспективи»*. Одеса : Фенікс, 2016. С. 98-100.
3. Кокоріна Л., Літупова М. Комунікативно-спрямовані методи і прийоми навчання англійської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2020. Вип. № 27, Том 3. С.128-132.
4. Otto J. The Philosophy of Grammar. University of Chicago Press. New Edition, 1992. 372 p.
5. Taggart C. Collins Little Book of Grammar Secrets. Harper Collins UK, 2015. 128 p.

Keywords: foreign language, principle of communicativeness, teaching to read, types of reading, speech activity.

Ключові слова: іноземна мова, принцип комунікативності, навчання читання, види читання, мовленнєва діяльність.

Дихта Наталя Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ЇЇ ВЖИВАННЯ

Психологічна підтримка громадян України в умовах війни є необхідною та важливою, оскільки трагічність життя українців присутня в усіх аспектах: окупація українських земель, воєнні дії, велика смертність як серед військових, так і серед цивільного населення, смертельна загроза, травматизм, поранення, інвалідність, втрата рідних, переселення, залишення майна та житла. Більша частина населення України відчуває щонайменше психологічний дискомфорт, стрес або переживає глибоку депресію та безвихідь. Саме психологічна підтримка досвідченими професіоналами, використання ними психологічної лексики – це перший крок до стабільності психологічного стану людини та її існування в складних обставинах. Діяльність уряду України направлена також і на психологічну підтримку населення та залучення професійних психологів, в тому числі і зарубіжних.

Вербальне вживання психологічної лексики спрямоване на встановлення контактів між людьми та налагодження відносин між ними. Встановити контакт з конкретною особою і позитивно вплинути на її думки, поведінку, спонукати на здійснення певних дій в першу чергу залежить від вербального спілкування. Лінгвістичний аналіз сучасної психологічної термінології цікавить багатьох науковців не лише з точки зору теорії, але й на практиці, бо майстерно підібрані слова в поєднанні з елементами невербального спілкування допомагають професіоналу досягти більш бажаних результатів і при цьому витратити менше часу.

Щодо дослідження професійної лексики психолога, то відіграє важливу роль когнітивна лінгвістика не лише як пізнавальна діяльність психологічних термінів, але і як визначення змістовних параметрів мови психолога. Це вивчення категорій та категоризацій, концепцій, метафор, референцій, інформаційних аспектів речової діяльності психолога. Мовна форма та мовний зміст, який є найбільш універсальний на семасіологічному та ономасіологічному рівнях.

Когнітивна лінгвістика опирається на ономасіологію загалом та теорію номінації зокрема, згідно з якою процес найменування встановлює зв'язок мовних елементів із фактами реальної дійсності [1. с. 96]. Дослідження мови психолога в ономасіологічному аспекті допомагає з'ясувати різні лінгвокультурологічні питання. Ономасіологія допомагає виявити походження психологічних термінів, особливості сприйняття цих термінів, інформаційну цінність психологічних термінів тощо. Взагалі, найбільш вдалу і точну загальну оцінку когнітивної лінгвістики наводить Пайвіо [2]. Як стверджує А. Андерсон, когнітивна наука та і взагалі весь когнітивний рух звернений на створення когнітивної теорії повсякденного життя [3]. Таким чином, головною складовою когніції є мова.

Також привертають увагу універсальні способи термінотворення в галузі психології, що можливо простежити завдяки інтернаціональному фонду термінів, який збагачувався століттями і був започаткований завдяки термінології латинської та грецької мов. Особливості формування та функціонування психологічної термінології розглядаються на основі дослідження двомовних словників психологічних термінів, навчальної літератури з англійської мови за професійним спрямуванням та оригінальних текстів за спеціальністю «психологія». Схожість, тотожність психологічних термінів двох мов (англійської та української) вказує на спільні корені термінів, які запозичені зі стародавніх мов, а універсальні способи термінотворення відіграють важливу роль у формуванні найбільш результативних психологічних термінів.

Базуючись на когнітивному аналізі психологічної термінології простежується класифікація лексики психолога на спеціалізовану з науковими визначеннями (орієнтовану на колег, професійних психологів) та робочу загальнодоступну лексику (орієнтовану на клієнтів у різних ситуаціях). Отже когнітивний рух завжди базується на протиставленні наукового пізнання та природної когніції, яка направлена на взаємодію з навколишнім середовищем у повсякденному житті, направлена на звичайну поведінку людини. Тобто мова психолога завжди має протиставлення в науковому аспекті, тобто спеціалізованої термінології психології як науки, яка використовується здебільшого між професіоналами-психологами; а також повсякденної, загальнозрозумілої для всіх лексики, яку використовує психолог надаючи психологічну допомогу.

Робоча лексика психолога є трьох видів: конструктивна (лексика, яка спонукає до дій та прийняття рішень), деструктивна (лексика, яка руйнує прийняті рішення) та пошукова (лексика нейтральна, яка направлена на пошук рішень). Тобто така мовна класифікація психологічної термінології можлива за таким критерієм як результативність або цільова направленість в роботі психолога.

Дійсно, щоб отримати необхідну інформацію психологу від свого клієнта; щоб вивчити проблеми людини; щоб допомогти у вирішенні складних життєвих ситуацій, професійному психологу потрібно використовувати певний алгоритм в своїй роботі на практиці: спочатку психолог повинен досягти фідучіарності з клієнтом переважно через вербальні засоби спілкування. Другий крок психолога в професійній діяльності – це залучення невербальних засобів при комунікації. Це і посмішка, і жести, і міміка, і різний вияв емоцій. Проте головну інформативну функцію несе саме мова психолога. Тільки третім кроком психолога буде розмова-запит, що передбачає запитання психолога та відповіді опитуваного з метою вивчення психологічної проблеми.

Стародавнє римське право розповідає нам про фідучіарні угоди, домовленості. Один з видів фідучіарних угод – це фідучіарна угода з другом, тобто з особою, якій можна довіряти. Такі фідучіарні відносини виявилися придатною формою для досягнення різних цілей, результатів, ефектів тощо [4, с.18]. Тому фідучіарні відносини мають місце між психологом та клієнтом, які досягаються передусім

зусиллям психолога та його професійним якостям використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування. Таким чином встановлено, що саме фідуціарні домовленості, які мали свій початок у Стародавньому Римі, явилися родоначальниками довірчих відносин не тільки в праві, а також і в психології.

Викладачам іноземної мови за професійним спрямуванням необхідно по-яснювати походження психологічної термінології, задавати творчі та креативні завдання, які імітують практичну діяльність психолога і допоможуть сформувати професійні навички у здобувачів вищої освіти, майбутніх психологів. А білінгвістична компетентність здобувачів вищої освіти зі спеціальності «психологія» на практичних заняттях з англійської мови за професійним спрямуванням забезпечується вивченням іноземної мови насамперед в комплексному значенні.

Список використаних джерел:

1. Гонгало В. С. Ономазіологічний підхід у дослідженні мови. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. 2011. С. 96.
2. Paivio A. Mental representations. A dual coding approach. Oxford : Oxford University Press, 1986.
3. Anderson A. Functional Theory of Cognition. Mahwah : Erlbaum, 1996.
4. Майданик Р. А. Довірчі угоди в праві Стародавнього Риму: поняття, види, правова природа. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2000. № 40. С. 17-25.
5. Дихта Н. М. Фідуціарний договір у римському приватному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса : Юрид. л-ра, 2007. Вип. 33. С. 201-206.

Ключові слова: психологічна лінгвістика, психологічна когніція, когнітивна лінгвістика, мова психолога, термін, психологічні терміни, термінотворення.

Keywords: psychological linguistics, psychological cognition, cognitive linguistics, psychologist's language, term, psychological terms, term-creation.

Єрмоменко Світлана Василівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ДИСКУРСУ

Термін «англомовний військово-морський дискурс» (англ. *English naval discourse*) стосується сукупності лексичних, граматичних, стилістичних і прагматичних особливостей, притаманних спілкуванню у сфері військово-морських сил англійською мовою [2].

Історія англомовного військово-морського дискурсу тісно пов'язана з розвитком морської справи, колоніальної експансії, військових кампаній та фор-

муванням Британської імперії, а згодом і з домінуванням Сполучених Штатів на морських просторах. Витоки цього дискурсу сягають часів становлення регулярного військового флоту Англії в XVI–XVII століттях, коли з розвитком навігації, кораблебудування та глобальної торгівлі виникла потреба у формалізованих, чіткій та уніфікованій мові для управління екіпажем, передавання наказів і опису морських операцій. Перші кодифікації термінології були засновані на практичному досвіді мореплавців і мали переважно усну природу. З появою військово-морських статутів, зокрема «Articles of War» у Британському флоті, мова моряків почала унормовуватися, з'явилися стандартизовані команди, чіткі інструкції та поняття, які закріплювали порядок дій на борту. Особливого розвитку дискурс зазнав у XVIII–XIX століттях, коли англійський флот перетворився на глобальну силу, а англійська мова – на домінантний засіб міжнародної морської комунікації. Саме в цей період сформувався пласт лексики, що увійшла в стандартну морську англійську – *starboard, port, bulkhead, bow, stern, hatch, rigging*, а також з'явилися функціональні фрази, зокрема *Aye-aye, sir*, які стали символами дисципліни та субординації. У XX столітті зі становленням США як морської супердержави та стрімким розвитком технологій, військово-морський дискурс набув нового виміру. У період двох світових воєн було впроваджено нові терміни, пов'язані з підводним флотом, електронікою, торпедними системами, радарними технологіями – *submarine, sonar, depth charge, combat information center*. З метою забезпечення ефективного зв'язку в бойових умовах був створений фонетичний алфавіт НАТО, який стандартизував передачу інформації в радіоефірі й закріпився як обов'язковий елемент дискурсу.

Після Другої світової війни англійський військово-морський дискурс почав глобалізуватися завдяки участі англійських країн у міжнародних коаліціях, зокрема в межах НАТО, де англійська мова закріпилася як мова командування. Це спричинило подальше уніфікування термінів, створення глосаріїв, стандартних операційних процедур і форм комунікації, які стали частиною навчальних програм військово-морських академій по всьому світу. Одночасно з цим дискурс проникав у масову культуру через кіно, літературу, медіа, формуючи стереотипи та канони мовлення флотських офіцерів і екіпажу.

Англійський військово-морський дискурс є продуктом багатовікової еволюції, яка поєднує традиції британського морського флоту, інновації американської військової стратегії та міжнародну стандартизацію. Його історичний розвиток зумовив формування особливого функціонального різновиду англійської мови – стислого, точного, дисциплінованого й максимально ефективного в умовах критичних ситуацій [1].

Англійський військово-морський дискурс характеризується технічною точністю, жорсткою структурованістю та функціональною орієнтованістю, що знаходить вияв насамперед у лексиці. Лексичний склад цього типу дискурсу охоплює кілька рівнів спеціалізованої термінології, зокрема морську технічну, бойову, командну, організаційну та комунікативну. Базовий пласт лексики включає

номінації типових об'єктів, структур та механізмів – *frigate, destroyer, submarine, deck, bridge, hull, engine room, radar, sonar, torpedo, depth charge, missile launcher*, що відображає матеріальне та технічне наповнення корабля. Ці терміни мають чітко визначене значення і використовуються з максимальною лаконічністю, оскільки в умовах бойових дій надмірність комунікації є ризиком.

Другий лексичний шар становить система скорочень, акронімів та аббревіатур, таких як CO (Commanding Officer), XO (Executive Officer), CIC (Combat Information Center), SOP (Standard Operating Procedure), ETA (Estimated Time of Arrival), RPM (Revolutions Per Minute). Ці одиниці функціонують як кодові елементи комунікації, підвищують швидкість обміну інформацією та є ознакою професійного володіння мовою флоту. Особливе місце займають фразеологічні конструкції, які мають ритуальне або функціональне значення: *Aye-aye, sir* означає підтвердження наказу та готовність до його виконання, *Belay that order* – скасування раніше наданої інструкції, *Man overboard* – сигнал про людину за бортом, *Brace for impact* – команда на підготовку до зіткнення. Подібні вислови становлять складову частину усталеного комунікативного репертуару і вимагають точного використання [3].

Крім того, важливим аспектом є використання фонетичного алфавіту НАТО – *Alpha, Bravo, Charlie, Delta* тощо – який забезпечує чіткість у передачі інформації під час радіозв'язку, особливо в умовах шуму, перешкод або багатомовного середовища. До спеціалізованої лексики також належать терміни, пов'язані з навігацією (*bearing, heading, course, speed, knot*), маневруванням (*hard to port, all ahead full, rudder amidships*), виявленням і протидією загрозам (*sonar contact, depth reading, enemy vessel on radar*), а також бойовими діями (*fire torpedo, engage target, launch countermeasures*). Багато термінів відрізняються високим рівнем полісемії або контекстуальної залежності, що вимагає фахової інтерпретації.

Формування цієї лексичної системи зумовлено потребою в оперативності, точності, формалізації та стандартизації комунікації, яка є критичною для ефективності дій у військово-морському середовищі. Таким чином, військово-морський дискурс англійською мовою постає як особливий комунікативний код, у межах якого лексика виконує не лише номінативну, а й функціональну, статусну та регулятивну роль.

Список використаних джерел:

1. Савватеева В., Хроленко О. Дискурсивні особливості англomовної морської комунікації. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (72). С. 111-117.
2. Шевчик І. А. Військовий дискурс в англomовній публіцистиці. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 87 с.
2. Primina N. Admiralty sailing directions as a genre of English maritime discourse. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2018. Вип. 11. С. 58-63.

Ключові слова: військово-морський дискурс, номінація, термінологія.

Keywords: naval discourse, nomination, terminology.

Іванова Наталія Георгіївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

**ЦИФРОВІ СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ
ЯК ТРЕТЬОЇ ІНОЗЕМНОЇ: РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕСКРИПТОРІВ
INTERACCIÓN EN LÍNEA НА ПОЧАТКОВОМУ РІВНІ
В УМОВАХ ВИЩОЇ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Вперше системне узагальнення рівнів мовної компетентності з вивчення іноземних мов у європейському освітньому просторі було здійснено у 2001 році у документі «Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación» (надалі – MCER) [1].

Поява у 2021 році іспаномовної редакції *Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación. Volumen complementario* (надалі – MCER VC) [2] є важливим кроком у розвитку мовної освіти, що водночас зберігає ідеологічну послідовність першоджерела 2001 року та відображає його концептуальне оновлення. Цей документ містить повний набір дескрипторів і методичних орієнтирів, що значно розширюють можливості його застосування у викладанні, навчанні та оцінюванні мовних компетентностей. В роботі наголошується, що оновлення структури дескрипторів зумовлено потребою висвітлити нові аспекти мовної взаємодії, які раніше не були концептуалізовані, але зазнали динамічного розвитку протягом останніх двох десятиліть [2, с. 30].

У рекомендаціях 2020 року значну увагу приділено інтеграції нових компонентів мовної компетентності, зокрема медіаграмотності та міжкультурної комунікативної компетенції. Медіаграмотність визначається як здатність адаптувати мовну поведінку до умов цифрового контенту, зокрема розуміти й інтерпретувати текстову, аудіо- та візуальну інформацію, притаманну онлайн-середовищу. Поняття соціокультурної компетентності розширено за рахунок акценту на міжкультурному спілкуванні, що передбачає знання етикету, форм ввічливості та культурно зумовлених моделей поведінки навіть на початкових етапах оволодіння мовою [2].

Оновлена версія документа репрезентує більш інклюзивний та мультимодальний підхід до мовної освіти, що відповідає сучасним комунікативним запитам та цифровим трансформаціям.

Однак, на нашу думку, відсутність офіційного перекладу даного тому українською мовою, а також його недостатнє впровадження в академічний простір України залишаються вагомими чинниками, які гальмують адаптацію міжнародного освітнього досвіду на національному рівні [2].

Редакція MCER 2020 року фіксує зрушення у фокусі мовної освіти: від ізольованого засвоєння лексико-граматичних структур до інтегрованої мовної діяльності в цифрових та міжкультурних просторах. На рівні A1 більше не передбачається виключно традиційне опанування мовних одиниць – натомість наголошу-

ється на необхідності їх застосування в реаліях цифрової комунікації, зокрема у використанні базових інтернет-сервісів, навчальних платформ і мобільних застосунків. Сучасна парадигма мовної освіти, згідно з MCER 2020, акцентує на готовності учня брати участь у взаємодії в цифровому середовищі та адаптувати свою поведінку до багатокультурних контекстів спілкування.

Навчання іспанської мови здобувачів вищої освіти, для яких ця мова є другою або третьою іноземною, потребує впровадження не лише традиційних лінгвістичних підходів, а й методик, орієнтованих на реальні комунікативні потреби в умовах цифрової доби. У цьому контексті дескриптори Єдиного європейського мовного стандарту (MCER) – зокрема ті, що стосуються онлайн-взаємодії (у розділі *Interacción en línea: Colaborar y realizar transacciones en línea para alcanzar un objetivo*) на початкових рівнях володіння мовою набувають особливої методичної цінності.

Однією з ключових характеристик онлайн-взаємодії на початкових рівнях є її цільовий і транзакційний характер, що передбачає досягнення практичного результату. В академічному контексті особливої ваги набуває здатність здійснювати пошук та обробку інформації у цифровому середовищі за допомогою елементарних мовних засобів. На рівні Pre-A1, така діяльність проявляється у формі вибору готових опцій з меню, орієнтації на візуальні підказки та онлайн-використання перекладацьких інструментів, що є основою початкового інформаційного пошуку. На рівні A1, до цього додається здатність самостійно вводити основну інформацію та орієнтуватися в структурі цифрових форм із мінімальним рівнем мовного розуміння. Окремі дескриптори передбачають імітацію реєстраційних дій на освітніх платформах або участь у комунікації з викладачем у навчальному середовищі. Такі завдання стимулюють елементарну дослідницьку активність у цифровому просторі, адже студенти мають самостійно з'ясувати значення слів, знайти необхідну інформацію та виконати інструкцію.

У межах апробації елементів цифрової мовної взаємодії на початкових рівнях володіння іспанською мовою було організовано автономне здійснення інформаційного пошуку за вказаною макротемою у відкритому іспаномовному цифровому середовищі здобувачів вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» освітня програма «Англійська мова, німецька мова (переклад включно)» 3 та 4 курсу факультету журналістики, які вивчають іспанську мову як третю іноземну.

Зазначені теоретичні положення були покладені в основу роботи секції іспанської мови наукового гуртка “Романські студії Національного університету «Одеська юридична академія», що функціонує під керівництвом авторки цієї статті. Макротема засідань “*Fiestas en el mundo hispano*”, що передбачала вільний вибір джерел інформації та підготовку мультимедійної презентації на основі самостійного пошуку, дала змогу інтегрувати дескриптори *Interacción en línea: Colaborar y realizar transacciones en línea para alcanzar un objetivo* у реальні навчально-дослідницькі завдання.

Майбутні філологи самостійно обрали іспаномовні сайти, виконали автентичні пошукові дії, добрали відеоматеріали, підготували усні повідомлення та мультимедійні презентації з наданням гіперпосилань на використані джерела. Діяльність здійснювалась із дотриманням дескрипторів рівнів Pre-A1–A1, що передбачають опору на візуальні та шаблонні елементи, використання перекладацьких інструментів, а також участь в онлайн-комунікаціях. Отже, був досягнутий конкретний комунікативний результат за допомогою обмежених мовних ресурсів.

Аналіз доповідей дозволив класифікувати їх за тематичними домінантами. Значну частину склали виступи, присвячені святкам, що репрезентують іспанськомовну культуру через мистецтво, літературу та танець. Особливий блок студентських виступів було присвячено карнавальним, театралізованим і фольклорним святкам, що репрезентують різноманітні форми святкової культури в іспансько- та латиноамериканському світі. У низці студентських доповідей простежується зацікавлення традиційними міськими та регіональними святами, що репрезентують багатство іспанської святкової культури у її просторовому, історичному та символічному вимірах. Значну частину становили доповіді, присвячені релігійним і календарно-обрядовим святкам, демонструючи зв'язок із соціальною пам'яттю та родинними цінностями. Окрему групу становлять доповіді, присвячені святкам індоіспаномовного та латиноамериканського простору, де простежується синтез іспанських культурних елементів і доколоніальних ритуальних традицій. Аналіз доповідей, підготовлених у межах гурткової роботи за темою *“Fiestas en el mundo hispano”*, засвідчує високий рівень інтересу здобувачів вищої освіти до культурної спадщини іспаномовного світу, а також демонструє здатність здійснювати онлайн-взаємодію на рівнях Pre-A1 та A1 за допомогою елементарних мовних засобів. Завдяки структурованому підходу до пошуку, аналізу й репрезентації матеріалу в цифровому форматі, було ефективно застосовано комунікативні дії, що передбачені дескрипторами MCER VC [2].

Слід особливо підкреслити, що саме цифрове середовище стало простором для повноцінної реалізації комунікативних намірів: через пошук маловідомої або регіональної інформації, взаємодію з мультимодальними матеріалами, використання онлайн-інструментів перекладу та створення презентацій. Таким чином, онлайн-взаємодія на рівнях Pre-A1 та A1 в академічному середовищі виступає не лише як форма засвоєння лексики чи граматичних структур, а орієнтується на досягнення конкретного результату – знаходження, осмислення і передавання іншомовного культурного знання.

У цьому контексті особливої значущості набуває медіаграмотність, що у світлі MCER VC 2020 року розглядається як здатність адаптувати мовну поведінку до динамічних форматів цифрового контенту, а також усвідомлено інтерпретувати текстові, візуальні й аудіальні повідомлення, притаманні онлайн-середовищу. Загалом тематика доповідей – від релігійно-обрядових до мистецьких, від регіональних ярмарків до індоіспанських ритуалів – засвідчує широкий діапазон

культурологічних інтересів і готовність інтерпретувати свята не лише як розважальні події, а як носії пам'яті, колективної ідентичності та комунікативних цінностей.

Представлений досвід демонструє ефективність впровадження дескрипторів *Interacción en línea* навіть на початкових рівнях у вищій філологічній освіті. Залучення студентів до цільової пошукової активності в реальних цифрових контекстах сприяє розвитку функціональної іншомовної грамотності, формуванню інформаційної автономії, мотиваційному підкріпленню вивчення мови через актуальний культурознавчий матеріал. Такий підхід є репрезентативним прикладом інтеграції комунікативного, цифрового та культурного компонентів у навчальний процес, відповідаючи сучасним стандартам мовної освіти MCER VC [2].

Список використаних джерел:

1. Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación. Servicio de publicaciones del Consejo de Europa: 2002. 267 p. URL: https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/marco/cvc_mer.pdf.

2. Marco común europeo de referencia para las lenguas: aprendizaje, enseñanza, evaluación. Volumen complementario. Servicio de publicaciones del Consejo de Europa: Estrasburgo, 2020. 315 p. URL: www.coe.int/lang-cefr.

Ключові слова: цифрові стратегії, іспанська мова як третя іноземна, дескриптори MCER VC, онлайн-взаємодія, початковий рівень, вища філологічна освіта.

Keywords: digital strategies, Spanish as a third foreign language, MCER VC descriptors, online interaction, beginner level, higher philological education.

Козак Тетяна Борисівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

БІНАРНІСТЬ ПОНЯТТЯ ‘ЧОРНИЙ’/‘БІЛИЙ’ У МОВАХ ПЕРВІСНОЇ ФОРМАЦІЇ

Пізнання людиною навколишнього світу визначало становлення його понять про дійсність, розвиток соціального середовища, зростання культурного рівня. Це поступово призводило людину до перегляду своїх колишніх образів і створення нових понять вищого рівня. Колір невіддільний від людини, від навколишньої дійсності. З кольором людина стикається протягом усього свого життя. Причому в ході розвитку людства змінюється і розвивається кольоропознання.

У мовах первісної формації ми не знаходимо роздільності якісних значень. Якісні значення завжди з'єднані та зчеплені між собою, внаслідок чого кожне ім'я висловлює, як правило, не одне, а кілька якісних значень. Цю особливість

первісного імені, яку можна позначити як його багатоякісність або якісний полісемантизм. Поєднання в одному слові позначень для різних кольорів не можна розглядати як свідчення бідності кольоровідчуттів. Воно, скоріш за все, має розглядатися як результат бідності мови, який витікав із труднощів вираження за допомогою слів відмінності в кольорі. Упродовж розвитку людства змінюється і розвивається не колірний зір, а назва кольоропозначання.

Стародавні люди мали вузький горизонт конкретно-чуттєвого, асоціативного, а тому неминуче поверхневого, зовнішнього сприйняття навколишнього світу. Світосприйняття було дуалістичним, і основою такого «здвоеного» розуміння була нерозчленованість сфери практичної діяльності, де використовувалися просторово-часові і причинно-наслідкові зв'язки між процесами, предметами і явищами. Природа сприймалася як єдине ціле, за різноманіттям її форм і повторюваністю подій стояла дія якогось доцільного механізму, який здійснював зв'язки між окремими ланками життєвого процесу за принципом перенесення знайомого, звичного на невідоме, таємниче.

Білий колір як світлий, яскравий, що володіє ефектом світіння, в силу його протиставленості темному, чорному викликає радісний, оптимістичний настрій, символізує світле, життєрадісне начало.

Білий колір з давніх часів був кольором чистоти, урочистості й тріумфу. Але в той же час, білий колір пов'язаний у деяких народів з такими поняттями, як «хвороба», «смерть», «траур», «нещастя», тобто асоціюється з негативними емоціями, переживаннями людини.

Чорний – це колір ночі, таємничої, непізнаної стихії, наповненої для стародавніх людей багатьма несподіванками і небезпеками. Він був здатний викликати в них почуття тривоги, сум'яття і страху. Гнітюче діючи на психіку людини, він з часом став символом жалоби, туги і печалі. Але приклади свідчать про вживання цього кольору не тільки в негативному, а й у позитивному сенсі стосовно людини, реалій її життя. Це спостереження підкреслює припущення про цілісність і бінарність сприйняття древньою людиною навколишнього світу

Така двоїстість символіки вказує на те, що спочатку людина сприймала колір як єдине і неподільне поняття, в якому імпліцитно співіснували бінарні протиставлення 'білий' і 'чорний'.

Стародавні корені та похідні від них слова мали спільні широкі і в той же час дуже невизначені значення, з яких згодом утворилися значення, які при більш точному визначенні їх у мові шляхом диференціювання нерідко виражали протилежні одне одному поняття.

Щоб зрозуміти значення світла, потрібно було привести його в зв'язок з уявленнями мороку. Можна припускати, що поняття білого кольору і зорово-чуттєве сприйняття його складалося насамперед в опозиції 'світлий (білий)' – 'темний (чорний)'. У зіставленні темряви й світла спочатку не як двох контрастних зорових відчуттів, а як контрастних стихій видимого світу – чорного як темного, а білого – як світлого, а, отже, особливо виділеного на тлі чорного, і виявилось мож-

ливим виділення білого кольору. Білий колір як світлий, яскравий, що володіє ефектом світіння, внаслідок його постійного протиставлення чорному, темному, закономірно міг порушувати радісні, оптимістичні настрої, символізувати собою світле, життєрадісне начало. «Die Weiße ist bei allen Völkern oft sogar das unbewußt Symbol... der ethischen Reinheit...», – писав Ф. Норк. ('Білий – у всіх народів, часто навіть мимоволі, інстинктивно є символом... етичної чистоти'). Взагалі, «носії мови не помічають, що протиставлення 'білий – чорний' є не протиставлення за кольором, а за ознакою «максимум світла – відсутність світла» [3, с. 17].

Коренебудова **kwata* в певній ситуації могла означати дослівно «простір / світ / поділене або дволике» і закріпитися за якоюсь його частиною – 'темною' або 'світлою' або позначати Всесвіт у цілому. Найширшого розповсюдження набув індоєвропейський словотвір у значенні 'світлий / світло/', який представлений у вигляді **kweit* 'світити, сяяти, блищати'. Пор: герм. **kwotoz* 'світло, бути світлим, білий'; слав. **svetъ*; слн. *svkt* 'світло, люди' [1].

Очевидно, що **kwata*, висловлюючи «двоїстість», закріпилася в багатьох мовах за одним з членів опозиції, отримавши значення 'світлий'. Його протилежність у вигляді 'не-світлий, темний' формально набуває реалізації у вигляді **ne-kwata*, де **ne* / <**nw* виступає в значенні заперечення» [2, с. 61]. Отримане утворення може бути співвіднесене з відомою індоєвропейською формою **nekw* (*t-*) зі значенням 'ніч'. Наприклад: герм. *naht* 'ніч'; ст-слав. *ношть*; лит. *naktis*; дінд. *пак*; лат. *пох*; хет. *nekuz* 'вечір'. У структурах **kwata* і **ne-kwata* наочно представлена вторинність найменування негативного члена бінарної опозиції у відношенні до її позитивного члена 'світлий' [2, с. 61]. І потім уже з ночі вийшов день, тобто з'явилося нове протиставлення 'ніч' / 'день', однак тут різні кореневі утворення імен.

Двоїстість символіки вказує на те, що спочатку людина сприймала колір як єдине і неподільне поняття, в якому імпліцитно співіснували бінарні протиставлення 'білий' і 'чорний'.

Список використаних джерел:

1. Таранець В. Г. Поняття бінарності та зародження древніх слів. *Часопис "Мова"*. Одеса : Астропринт, 1999. Вип. 3-4. С. 48-53.
2. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови). 2 вид., перероблене і доп. Одеса : Астропринт, 1999. 116 с.
3. Nork F. Etymologisch-symbolisch-mythologisches Realwörterbuch zum Handgebrauche für Bibelforscher, Archäologen und bildende Künstler: In 4 Bänden. Stuttgart : Verlag der Buchhandlung, 1843. Bd. 1. 404 s.

Ключові слова: прикметники на позначення кольору, діакронічні ознаки, розвиток семантики, реконструкція слів, мотивація, бінарність, символіка, первинна номінація.

Keywords: color cues and designations, diachronic signs, semantics of rose, reconstruction of words, motivation, narration, symbol, name.

Марчук Ірина Петрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент*

DEVELOPING INDIVIDUAL PROFESSIONAL PROGRAMS OF A TUTOR

Professional development is the cornerstone of effective tutoring, fostering an environment of continuous learning and growth. In a rapidly evolving educational landscape, where technology, teaching methodologies, and student needs are constantly changing, tutors must remain adaptable and informed. The role of a tutor extends beyond merely imparting knowledge; they act as mentors, role models, and facilitators of critical thinking. To fulfill these multifaceted responsibilities, it is essential for tutors to engage in the tailored professional development programs that address their unique strengths, areas for improvement, and career aspirations.

Individual professional development programs are particularly vital because they provide a personalized roadmap for growth. Unlike generic training sessions, these programs consider the specific context in which a tutor operates, such as the subjects they teach, the age group of their students, and the educational challenges they encounter. This customization enables tutors to develop the skills and knowledge most relevant to their roles, resulting in more effective and engaging teaching.

Moreover, such programs empower tutors to take ownership of their professional journeys. By setting personalized goals and actively participating in the design of their development plans, tutors cultivate a sense of autonomy and motivation. This proactive approach not only enhances their teaching practices but also contributes to their overall job satisfaction and career progression. In this essay, we will explore the concept, components, challenges, and benefits of developing individualized professional development programs for tutors, emphasizing the transformative impact these initiatives can have on both educators and learners. To make the professional programs more comprehensive and engaging, we could incorporate the following themes.

Global Educational Trends: how emerging trends in education, such as blended learning, inclusivity, and the integration of digital tools, necessitate continuous professional development for tutors. With the rise of blended learning, inclusivity, and the integration of digital tools, the educational landscape is undergoing transformative changes. Tutors must embrace professional development to stay ahead of these trends and effectively meet evolving student needs.

The Evolving Role of a Tutor: highlighting how the role of tutors has expanded beyond traditional teaching to include mentoring, counseling, and fostering lifelong learning skills in students. Tutors today are not just educators but also mentors, counselors, and facilitators of lifelong learning. Professional development programs must adapt to reflect these expanded roles.

Impact on Student Outcome: emphasizing how well-trained tutors directly contribute to improved academic performance, student engagement, and overall success,

making professional development essential. Individualized professional development equips tutors with tailored skills that directly enhance student engagement, academic performance, and long-term success.

Collaborative Opportunities: mentioning how individualized programs can foster collaboration between tutors, institutions, and industry experts, creating a shared culture of improvement and innovation. These programs also open pathways for tutors to collaborate with peers, institutions, and industry leaders, fostering a shared culture of improvement and innovation.

Educational Equity: touching on how tailored development plans can help tutors address diverse student needs, promoting equity and inclusion in the classroom.

Professional development refers to the process of acquiring new knowledge, skills, and strategies that enhance an individual's professional abilities. In the context of education, it serves as a vital tool for tutors to refine their teaching methods, stay updated with the latest advancements, and address the ever-evolving demands of students. Its primary goal is to ensure that educators remain effective in their roles, fostering student success and contributing to a thriving educational environment.

The relevance of professional development in education cannot be overstated. Continuous learning empowers tutors to adapt to rapidly changing curricula, integrate emerging technologies into their teaching practices, and cater to the diverse and evolving needs of students. For instance, as digital tools like interactive whiteboards, educational apps, and virtual classrooms become more prevalent, professional development enables tutors to master these technologies and use them to enhance the learning experience. Additionally, education systems frequently undergo reforms to incorporate new teaching standards, methodologies, and content areas. Tutors who engage in professional development are better equipped to navigate these changes seamlessly. Moreover, as student demographics and learning preferences shift, tutors must develop skills to support inclusivity, accommodate different learning styles, and address challenges such as language barriers or special educational needs. Considering the examples of professional development methods, we sort out the following:

- workshops and seminars. These provide interactive opportunities to learn from experts and peers on topics like teaching strategies, classroom management, or new technologies.
- peer reviews and observations. Collaborating with colleagues to exchange constructive feedback fosters mutual growth and promotes innovative teaching practices.
- self-assessments. Encouraging tutors to evaluate their own strengths and areas for improvement allows them to focus on targeted skill-building.
- online courses and webinars. With flexible and accessible formats, these programs enable tutors to explore a wide range of topics, from pedagogical techniques to specialized subject knowledge.

Creating individualized professional development programs for tutors is undoubtedly beneficial, but it also comes with several obstacles. Limited time is a

significant challenge, as tutors often juggle teaching responsibilities, administrative tasks, and personal commitments, leaving little room for professional growth. Additionally, resources such as funding and access to high-quality training materials may be scarce, especially in underfunded educational institutions. Institutional support can also be inconsistent; without clear policies or encouragement from leadership, tutors may lack the motivation or guidance to pursue professional development.

Despite these hurdles, both tutors and organizations can employ various strategies to make individualized professional development programs effective. Tutors can collaborate with peers and educational leaders to share resources, ideas, and experiences. Forming professional learning communities allows for collective problem-solving and mutual support, reducing the burden on individual tutors. Pairing tutors with experienced mentors provides personalized guidance and encouragement may be fruitful. Mentors can help identify strengths, areas for improvement, and suitable development opportunities, fostering a supportive environment for growth.

Technology can streamline the planning and delivery of professional development programs. Online platforms offering flexible courses, webinars, and self-paced training modules allow tutors to engage in learning at their own convenience. Tools like scheduling apps and digital self-assessment tools help tutors track progress and plan activities efficiently. Institutions can adopt policies that prioritize professional development, such as allocating dedicated time and budget for training sessions. Leaders can create an organizational culture that values learning, motivates tutors, and rewards participation in development programs. Using an individualized approach ensures that tutors focus on goals that resonate with their unique circumstances. Tutors should work collaboratively with organizations to set achievable targets, create tailored activities, and use ongoing feedback to refine their growth strategies. Flexible and Modular Programs are of great value too. Designing development programs with modular content allows tutors to pick and choose the resources most relevant to their roles. Modular programs also enable tutors to focus on smaller, manageable learning segments without overwhelming their schedules.

Tutors who actively participate in professional development expand their expertise and remain competitive in an evolving educational landscape. This opens doors to new opportunities, such as leadership roles, specializations, or advanced certifications, ensuring sustained growth and success in their careers. By embracing the need for personalization and committing to thoughtful implementation, institutions and educators can create a culture of continuous improvement, collaboration, and excellence. Professional development, when done right, is not just an investment in tutors but also in the future of education itself.

References:

1. Інтегроване навчання як освітній пазл. URL: <https://nus.org.ua/view/integrovanenavchannya-yak-osvitnij-pazl/>

2. Марчук І. Тенденції розвитку сучасної дидактики: аналіз досвіду системи освіти Великої Британії. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2023 р.) / Нац. акад. пед. наук України. 2023. С. 200–201.

3. Марчук І., Іванова Н. Аналіз досвіду менеджменту системи професійної орієнтації у Великій Британії. *Методика та специфіка викладання іноземних мов у закладах вищої освіти* : матеріали Всеукр. наук.-метод. інтернет-конф. (м. Харків, 2 груд. 2021 р.) / Нац. акад. нац. гвардії України. 2021. С. 49–51.

Keywords: professional development, tutor, higher education.

Ключові слова: професійний розвиток, викладач, вища освіта.

Пеліван Оксана Костянтинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ВВІЧЛИВІСТЬ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

В статті йдеться про ввічливість – соціальний феномен, що регулює відносини між членами соціуму. Основна мета статті – розглянути поняття ввічливості в історичному аспекті та визначити основні етапи формування лінгвістичної ввічливості.

Міжособистісна комунікація є однією з центральних проблем сучасної лінгвістики. На данному етапі розвитку гуманітарних наук вчені одноголосно погоджуються з тим, що ввічливість стосується категорії соціальних явищ, які регулюють міжособистісну взаємодію людей, щоб вона проходила плавно, успішно, рівно та безконфліктно. Ключ до успішного спілкування – дотримання певних правил вербальної та невербальної поведінки, зокрема, принципу ввічливості. Принцип ввічливості заснований на повазі до особистості співрозмовника, його думки та інтересів, бажання уникнути можливих конфліктних ситуацій.

З дитинства людину вчать бути ввічливою, оскільки живучи в суспільстві, неможливо ігнорувати це поняття. Всі знають, як, де і коли бути ввічливим. У повсякденному житті ми часто говоримо, що це ввічливо, але це – ні. Що дає нам право так вважати? За якими критеріями ми судимо про ввічливість? Щоб відповісти на ці запитання, вчені розглядають ввічливість з точки зору різних підходів – мовних, психологічних, соціопсихологічних, з точки зору принципів та правил спілкування. Але таке всебічне явище, як ввічливість, що регулює міжособистісну взаємодію людей у сучасному суспільстві, не завжди існувало в сучасних проявах. Звідки ввічливість починається? Що слугувало поштовхом для її розвитку? Ми спробуємо відповісти на ці запитання в цій роботі.

Основна мета даної роботи – розглянути ввічливість з історичної точки зору та простежити етапи формування лінгвістичної ввічливості.

Для цього необхідно звернутися до роботи німецького вченого Еліха “On the historicity of politeness” [5], в яких він простежує етапи формування лінгвістичної ввічливості на прикладі мов країн Стародавнього Сходу та Заходу. Дослідник приходить до висновку, що ввічливість походить від форм звертання в межах однієї родини. У подальшому, гнучко реагуючи на процеси соціальної диференціації у суспільстві, система звернень між членами сім’ї поширюється на інші комунікативні ситуації, паралельно з цим, з’являються додаткові засоби кодифікації соціального статусу учасників спілкування та соціальної дистанції між ними. «Соціальна диференціація відносин вищий – нижчий (master – slave), стає основою для соціальної норми, із якої пізніше розвинулася ввічливість» [5, с. 88]. Таким чином, розвиток суспільних відносин за напрямом вищий – нижчий, стало поштовхом до появи спеціальних лінгвістичних засобів, які закріпили місце і роль людини у суспільстві, і які використовувалися для демонстрації тієї чи іншої ролі партнерів за комунікацією. Це історичне обґрунтування має прямий зв’язок із сучасною інтерпретацією ввічливості, оскільки багато дослідників ввічливості визнають основні параметри, що впливають на вибір певних стратегій ввічливості, параметри статусу та соціальної відстані [2].

Систему нових форм звернень застосовували в найближчому оточенні монарха, а саме при королівському дворі, у військових структурах та в системі правосуддя. Звідси етимологія синоніму англійського слова «politeness» – «courtesy». «Соціальна диференціація, яка призвела до появи та розвитку королівського двору, стала фундаментом для ввічливих, тобто придворних форм звертань» [5, с. 87].

Розквіт придворних ритуалів ввічливої поведінки припав на кінець XVII – початок XVIII століття з французьким королівським двором в якості прототипу. На той час вже сформувався реальний кодекс ввічливості, який включав ритуалізовані форми мовленнєвої поведінки, наприклад, відповідні та прийнятні способи вираження вдячності, компліментів, вибачень; відповідні методи початку та кінця розмови (у сучасній термінології, ініціація та завершення взаємодії); форми привітання, прощання, завершення теми розмови тощо; форми звернення та відповідні способи висловити повагу до співрозмовника. Більше того, до перелічених вимог ввічливої поведінки при королівському дворі слід додати й інші особливості кодексу ввічливості, який стає стандартом: певний вибір слів під час розмови, соціально прийнятні та пристойні теми для розмови, відмова від непристойних тем та уникнення табуованої лексики, прояв уваги до співрозмовника та здатність слухати, зберігаючи баланс між говорінням та паузами у власному мовленні [7, Р. 211].

Дотримання вищезазначених правил характеризувало оратора як освічену людину з вишуканими галантними манерами, вишуканою витонченістю та гарним неокласичним смаком того часу. Все це допомогло справити сприятливе враження на інших та забезпечити позитивну думку про людину, з якою вони

мають справу, що було кінцевою метою та змістом концепту «ввічливість» у той час. Підтвердження цьому знаходимо в «The English Theophrastus: or the manners of the age»: «Ввічливістю можна назвати майстерний управління нашими словами і діями, мета якого – справити найкраще враження на інших» [7, с. 209].

Англійському досліднику Роджерові Селлу належить фраза, яка стала крилатою і часто цитується. В ній він порівнює ввічливість з оксамитовою рукавичкою, під якою приховано залізний кулак: «a velvet glove hiding one or another kind of iron fist» [7, с. 211]. Це яскраве та образне твердження дає нам можливість зрозуміти, як сприймали ввічливість у XVIII столітті. Ввічливість – це маска, яку люди використовують, щоб представити себе в сприятливому світлі, показати свою освіченість та приналежність до елітного прошарку суспільства, а також для того, щоб іноді приховувати справжні почуття та наміри.

Незважаючи на те, що на теперішньому етапі в рамках наукових теорій ввічливість трактується по-різному, буденне уявлення про неї залишається значною мірою таким, як у XVIII столітті, про що свідчать визначення ввічливості в тлумачних словниках:

1) «polite – having good social manners, characterized by refinement» [6, с. 777];
(«Ввічливий – той, хто володіє хорошими соціальними манерами і характеризується витонченістю»).

2) а) «someone who is polite has good manners and behaves in a way that is socially correct and considerate of other people's feelings;

б) polite describes things that you say or do simply because it is socially correct to do or say them, rather than you mean them sincerely;

с) polite society or polite company refer to the people in society who consider themselves to be socially superior to others and who feel that they are setting a standard of behavior for other people to follow» [1, с. 1112];

2) а) «той, хто є ввічливим, має добрі манери, поводить відповідно до суспільних законів і уважний до почуттів інших людей;

б) «ввічливий» описує те, про що ви говорите чи робите, просто тому, що з точки зору суспільства, робити це чи говорити так правильно, аніж просто щиро мати це на увазі;

с) «Ввічливе суспільство або ввічлива компанія» передбачає тих людей у суспільстві, які вважають себе соціально вищими за інших, і вважають, що вони встановлюють стандарт поведінки для інших людей».

Таким чином, феномен ввічливості походить від форм звернення між членами родини і поступово перетворюється на систему кодифікації соціального статусу учасників спілкування та соціальної відстані між ними, яка базується на *соціальній диференціації суспільства*. Поступово формується «кодекс ввічливості», який включає ритуалізовані форми мовленнєвої поведінки, певні розмовні теми, відповідні способи ініціації та завершення взаємодії, форми привітання, прощання, завершення розмови, способи висловлення поваги до співрозмовника.

Список використаних джерел:

1. Advanced American Dictionary. Longman : Pearson Education Limited, 2000. 1745 p.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge. Cambridge University Press, 1987. 352 p.
3. Collins COBUILD English Dictionary. Harper Collins Publishers, 1995. 1971 p.
1. Dictionary of English Language and Culture. Longman Group Ltd., 1993.
2. Ehlich K. On the history of politeness. *Politeness in Language. Studies in its History, Theory and Practice* / eds. R. Watts, S. Ide, K. Ehlich. Berlin : Noutonde Gruyter, 1992. P. 71-107.
3. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. Lexicon Publications, Inc., 1993. 1149. p.
4. Sell R. The English Theophrastus: or the manners of the age, 1992. URL: https://archive.org/details/bim_eighteenth-century_the-english-theophrastus_1702
4. The Concise Oxford Dictionary. Oxford University Press, 1964. 1558 p.
5. Watts R., Ehlich K. Politeness in language: studies in its history, theory and practice. Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1992.

Ключові слова: ввічливість, принцип ввічливості, історичний аспект, міжособистісна комунікація, соціальна диференціація.

Keywords: politeness, principle of politeness, historical aspect, interpersonal communication, social differentiation.

Потенко Людмила Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна війна в Україні суттєво порушила всі сфери суспільного життя, в тому числі й систему вищої освіти. Сьогодні в складних умовах війни, надаючи якісні освітні послуги у вищій школі, ми повинні приділяти більше уваги інклюзивному середовищу в освіті, враховуючи додаткові виклики в організації навчального процесу. Зміни у формі організації освітнього процесу, зростання кількості студентів з особливими освітніми потребами, переміщення молоді в межах країни та за кордон – усе це вимагає переосмислення підходів до інклюзії у вищій школі. Заклади вищої освіти стикнулися з нагальною потребою в адаптації методів викладання, інфраструктури та системи підтримки до нових реалій. Ефективна реалізація інклюзивної освіти в таких умовах передбачає не лише доступність освітніх ресурсів, а й створення підтримувального середовища, що враховує фізичні, психологічні та соціальні потреби здобувачів освіти.

Щоб забезпечити людям з інвалідністю рівні права в нашому суспільстві Україна підписала Конвенцію про права осіб з інвалідністю (24 вересня 2008 року) [1]. З моменту ратифікації цього акту 16 грудня 2009 року Верховною Радою України імплементація Конвенції стала одним із пріоритетних завдань Уряду.

Вищі навчальні заклади в Україні зобов'язані впроваджувати конвенцію про права осіб з інвалідністю та сприяти інклюзії в університетах. У цьому контексті актуальним стає аналіз практик, які застосовуються в університетах, оцінка їх результативності, а також визначення бар'єрів і можливостей для подальшого вдосконалення інклюзивного середовища у вищій освіті під час війни. Адміністративно-викладацький персонал українських університетів повинен бути навчений реагувати на різноманітні потреби студентів, технологічні інструменти повинні бути оптимізовані для забезпечення доступності, а інституційна політика повинна реагувати на поточні кризи, з якими студенти стикаються щодня.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366 було прийнято Національну стратегію зі створення безбар'єрного простору України до 2030 року [2]. Стратегія створювалась і розробляється фахівцями, які тривалий час працюють у сфері інклюзивності. Зокрема, принцип безбар'єрності охоплює такі напрямки у різних сферах життя, як: фізичний, інформаційний, цифровий, освітній, суспільно-громадський, економічний. До ключових проблем, на розв'язання яких спрямована Національна стратегія, відносяться:

- освітнє середовище є недостатньо інклюзивним, безбар'єрним та дружнім, не створює належних умов для отримання якісної освіти, соціалізації, підготовки до самостійного життя та професійної діяльності;
- недостатня самореалізація осіб з особливими освітніми потребами через відсутність якісного доступного інклюзивного навчання в територіальних громадах;
- недостатній рівень сприйняття українським суспільством багатоманітності людини [4].

В інклюзивному просторі, який базується на безбар'єрності як новій суспільній нормі, студенти, незалежно від їхніх здібностей чи особливих потреб, життєвих умов чи обмежень, отримують рівні можливості для здобуття освітніх послуг і беззаперечно мають право на ефективний освітній досвід. Ключовим фактором цієї нової суспільної норми є сприйняття відмінностей не як проблем, які потрібно вирішувати, а як можливостей для збагачення освітнього досвіду.

Забезпечення ефективності інклюзивного навчання в умовах воєнного часу передбачає більше, ніж просто надання доступу до онлайн-ресурсів чи гнучких форматів навчання. Це вимагає комплексного, орієнтованого на здобувача освіти підходу, який ставить на перше місце безпеку, психічне здоров'я та емоційну стійкість, зберігаючи при цьому академічні стандарти. Забезпечення поваги до різноманітності, персоналізованих підходів до навчання, фізичної доступності, розробка та адаптація методів викладання і навчальних програм для задоволен-

ня різноманітних потреб кожного здобувача вищої освіти повинні стати пріоритетними завданнями для академічної спільноти. Досліджуючи проблематику ефективної реалізації інклюзивного навчання, сучасні науковці пропонують адаптаційну концепцію розвитку інклюзивного навчання в умовах війни, яка містить інноваційні педагогічні рішення – цільові онлайн-платформи, та освітні ресурси, інтерактивне навчання, стимуляційні практики, а також проблемно-орієнтовані методи та персоналізацію освітнього процесу [3].

Університети можуть полегшити студентам з інвалідністю навчання, зокрема: звільнити таких студентів від обов'язкового відвідування семінарів та лекцій, дозволяючи індивідуальний графік; зробити лекційні матеріали та книги доступними онлайн; подовжити час на підготовку та складання іспитів; дозволити курсові роботи замість презентацій та індивідуальні іспити замість групових.

Інклюзія під час війни включає в себе емоційні розлади, втрату концентрації уваги та інші невидимі бар'єри на шляху до навчання, які часто залишаються поза увагою. Ефективне впровадження інклюзивних практик під час війни вимагає системного підходу, який включає травмоінформовану педагогіку, доступні цифрові платформи, індивідуальну академічну підтримку, психологічне консультування та створення безпечного й емпатійного навчального середовища. Викладачі та адміністративний персонал мають бути оснащені не лише технологічними ресурсами, а й емоційним інтелектом та підготовкою, необхідною для реагування на різноманітні потреби студентів. Наслідки повномасштабної війни, нові виклики вимагають переоцінки того, як планується, надається та оцінюється інклюзивна освіта.

Таким чином, інклюзивна освіта повинна розширюватися, щоб стати більш цілісною та адаптивною, зосереджуючись на справедливості, гнучкості та сталості.

Ефективність реалізації інклюзивного навчання має велике значення не лише для України, а й для світової освітньої спільноти. Ця проблема порушує важливі питання про стійкість, права людини та роль освіти у підтримці соціальної згуртованості під час кризи або війни. Проаналізувавши поточний стан інклюзивних практик у вищій освіті України та дослідивши інноваційні стратегії для покращення, ми зможемо зробити свій внесок у створення більш інклюзивної, справедливої та готової до майбутнього моделі освіти, здатної вистояти навіть за найсуворіших обставин.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
2. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>
3. Гренюк Л., Олексенко В., Федіняк Н. Інклюзивне навчання в умовах війни: адаптація та нові виклики для педагогів. *Молодь і ринок*. 2025. № 2/234. С. 40-45. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324600>

4. Методичні рекомендації для закладів вищої освіти. Включення в освітній процес осіб з особливими освітніми потребами. 2024. URL: https://op.edu.ua/sites/default/files/publicFiles/node_int_progs/01_ua_metod_d_4_2.pdf#page33

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивний простір, безбар'єрне середовище.

Keywords: inclusive education, inclusive environment, barrier free environment.

Телецька Тетяна Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ПРАВНИЧОЇ ГАЛУЗІ: КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД

Модернізація української вищої професійної освіти потребує компетентнісного підходу до навчання, який передбачає не просто трансляцію знань, умінь та навичок від викладача до студента, а й формування у майбутніх юристів професійної компетентності. Професійна компетентність юриста визначається А. Б. Мудрик як «поглиблене знання предмета; сукупність професійних знань і професійно значущих особистісних якостей, що детермінують самостійну й відповідальну діяльність людини; спроможність та вміння виконувати певні професійні функції; прояв єдності професійної й загальної культури; інтегративна характеристика фахівця, що демонструє готовність та визначає його здатність успішно виконувати професійну діяльність як важливий компонент підсистеми професіоналізму діяльності» [1, с. 95].

В умовах розширення зовнішньоекономічних зв'язків, розвитку міжнародного співробітництва у кожній галузі та сфері життєдіяльності особливо важливим стає той факт, що сучасний фахівець повинен мати високий рівень мовної підготовки для своєї професійної діяльності та подальшого професійного зростання на основі вивчення вітчизняної та зарубіжної практики.

Одними із основних завдань навчання іноземної мови для її застосування у професійних цілях можна назвати наступні: активне використання правової лексики в усній та письмовій формах; обговорення, аналіз та вирішення запропонованої юридичної ситуації; переклад оригінальної літератури правового профілю; дослідження правових документів іноземною мовою та коректне тлумачення їхнього змісту; ведення дискусії на правові теми іноземною мовою.

Умовами для професійно-орієнтованого навчання іноземної мови студентів юридичних спеціальностей є ознайомлення їх із базовим текстовим та термінологічним матеріалом, який може бути представлений усіма видами підмови права: конвенціями та договорами, судовими рішеннями, текстами резолюцій

та протоколів тощо. Важливою складовою професійно-орієнтованого навчання є робота з документами певної галузі права, написаних мовою, що вивчається. У процесі такої діяльності студент знайомиться з відповідною термінологією, необхідними граматичними та лексичними конструкціями та зворотами, що характеризують мову документів. Основними завданнями є переклад та правильне використання таких конструкцій, пояснення юридичних термінів, вміння реферувати зміст документа.

На практиці юристам досить часто доводиться викладати усно чи письмово рідною мовою наукову інформацію, що міститься в іншомовних джерелах. У наукових працях у журналах буває необхідно зробити реферативний виклад іноземною мовою. Придбання подібних навичок досягається в роботі з літературою за спеціальністю мовою, що вивчається, реферуванням та складанням презентацій.

Вивчаючи та реферуючи текст, студент вирішує багатосторонні (міждисциплінарні) завдання: з одного боку, він удосконалює свої знання іноземної мови, що вивчається, з іншого – виробляє вміння працювати з інформацією і одночасно вдосконалює знання основного предмета, що вивчається.

Для юристів, які за своєю діяльністю постійно стикаються з професійно-орієнтованою іноземною мовою, особливо важливим є набуття дискурсивної компетентності. Під цим ми розуміємо здатність до організації промови, яка характеризується вміннями логічно та послідовно формулювати власні висловлювання на професійні теми.

Для формування дискурсивної компетентності необхідне навчання, процес якого максимально наближений до діяльності людини з урахуванням конкретної професії. Це досягається за допомогою створення певних моделей ситуацій спілкування, які можуть допомогти у формуванні навичок професійного спілкування іноземною мовою.

З огляду на це під час практичних занять з іноземної мови за професійним спрямуванням можна пропонувати такі види робіт, як: вирішення та аналіз практичних юридичних завдань (кейсів), які відображають реальні факти, стимулюють розумову діяльність студентів та спонукають висловити свою точку зору щодо вирішення окремо взятої проблеми; аналіз та коментар судового рішення за запропонованою викладачем схемою; круглий стіл або міні-конференція, дебати, присвячені актуальним проблемам права; рольові ігри (судове засідання, виступ адвоката тощо). На підтримку останнього виду завдань свою думку висловлює М. Л. Яковлева, одночасно надаючи його структуру: «Технологія навчання в рольовій грі – інсценованому судовому процесі – як і в будь-якій іншій, передбачає чіткі етапи: підготовка до гри (визначення фабули, розподіл ролей, інструктаж учасників гри, підготовка ролей); проведення гри, що включає програвання ситуацій і ролей кожним учасником; рефлексія, аналіз учасниками проведеної гри» [3, с. 232].

Подібні види діяльності розвивають комунікативну компетентність юристів, що на думку О. М. Підлубної є вкрай важливим, «оскільки юридична професія

належить до професій підвищеної мовленнєвої відповідальності, де слово є професійним інструментом, від володіння яким залежить не тільки успіх професійної діяльності, а й доля інших людей, суспільства загалом...» [2, с.290].

Особливе місце у формуванні професійних навичок юристів володіти і посприяти іноземною мовою займає презентація, яка стає необхідним елементом сучасного навчання та професійного спілкування.

Для підготовки презентації студент одночасно виконує кілька найважливіших завдань: пошук необхідної інформації іноземною мовою, аналіз та синтез даної інформації, підбір необхідного аудіовізуального супроводу виступу, складання тексту самого виступу.

Отже, компетентнісний підхід до навчання іноземної мови у підготовці майбутніх фахівців правничої галузі дозволяє ефективно поєднати лінгвістичну підготовку з професійною орієнтацією. У результаті такого навчання формуються як дискурсивна, так і комунікативна компетентності, що є необхідними для здійснення юридичної діяльності в багатомовному та міжкультурному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Мудрик А. Б., Кихтюк О. В. До питання професійної компетентності юриста. *Психологічні перспективи*. 2020. Вип. 35. С. 83-100.
2. Підлубна О. М. Аспекти навчання іноземної мови професійного спрямування у галузі права. *The III International scientific and practical conference "Development of modern science, experience and trends" (October 11-14, 2022)*. Boston: International Science Group, 2022. С. 289-291.
3. Яковлева М. Л. Упровадження інтерактивних методів навчання при вивченні іноземної мови у вищому юридичному навчальному закладі. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. Вип. 132. С. 231-234.

Ключові слова: професійна компетентність юриста, іноземна мова за професійним спрямуванням, дискурсивна компетентність, комунікативна компетентність, компетентнісний підхід.

Keywords: professional legal competence, foreign language for specific purposes, discursive competence, communicative competence, competence-based approach.

Тупікова Тетяна Валеріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов кандидат філологічних наук, доцент*

ФУНКЦІОНУВАННЯ КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Пізнання людиною навколишнього світу визначало становлення його розуміння дійсності, розвиток соціального середовища, зростання культурного рівня. Це поступово призводило людину до перегляду своїх колишніх образів та створення нового розуміння вищого рівня. Колір невіддільний від людини, від навколишньої дійсності. З кольором людина стикається протягом усього свого життя.

У сучасній лінгвістичній літературі все частіше наголошується на необхідності вивчення окремих періодів історії німецької мови, вказується на слабку вивченість середньовісньонімецького періоду, який є важливим етапом у становленні словотвірної системи німецької мови.

Завданням даної роботи є вивчення специфіки кольоропозначень середньовісньонімецької мови і виявлення основних тенденцій і закономірностей розвитку даної лексичної підсистеми.

Матеріалом дослідження є твори середньовісньонімецького періоду: 'Hilmbrecht' Gartenaere, 'Die Hochzeit', 'Crescentia', 'Mittelhochdeutsche Rätsel', 'Das Lob Salomons', 'Lucretia', лірика Вальтера фон дер Фогельвейде.

Прикметник *blanc* у середньовісньонімецькій мові позначав блиск і колір, але *blank* у сучасній німецькій мові вже не можна розглядати як позначення кольору. Воно виражає лише блиск, втративши значення кольору.

Словоформа *wiz* у середньовісньонімецькій мові період розвитку німецької мови мала значення 'білий, блискучий, красивий'. Ця лексема вживається в середньовісньонімецьких текстах у двох значеннях: позначення кольору та позначення позитивної якості людини.

Словник М. Лексера для слова *licht* дає значення *hell, strahlend, blank; bleich; heiter; erleuchtend* [4, с. 126]. Словник сучасної німецької мови наводить такі значення прикметника: *hell: reich an Licht; sich im Farbton mehr oder weniger dem Weiss annähernd, von wenig intensiver Färbung, ziemlich hell (in Verbindung mit Farbenbezeichnungen)* та *in* [2, с. 33]. У сучасній німецькій мові слово *licht* зберігає значення кольору, але вживається у цьому значенні дуже рідко.

Необхідно враховувати і такий факт, що *blank* і *klar* є лише варіантами позначень кольорів *wiz* і *lieht*; іменник тільки певною мірою вказує на колір, маючи інше основне значення; *gevar* тільки вказує на те, що предмет має якийсь колір, але не визначає його; *vech (gemale)* також не визначає колір, а лише вказує на те, що предмет різнокольоровий.

Swarz 'чорний' виступає: у прямому значенні кольору; у переносному негативному значенні по відношенню до людини, її вчинків і помислів (*swarzziz*

gesihet ‘бачити все в чорному кольорі’; swarzez buoch ‘чорна, магічна книга’) [3, с. 832; 5, с. 154].

У середньовірхньонімецький період слово *rôt* мало значення ‘червоний’, ‘рудоволосий’ (*rothaarig*), і навіть могло вживатися у сенсі ‘хибний’, ‘хитрий’ (*falsch*, *listig*). Ця лексема нерідко використовується для опису зовнішніх характеристик людини і має більшу частоту реалізації в ліричних текстах Середньовіччя [4, с. 171; 1, с. 769-770].

У середньовірхньонімецькій мові прикметник ‘зелений’ мав форму *grüne* (двн. *gruoni*) та значення: ‘зелений колір; ставати зеленим, відпочивати, набиратися сил (*zu kräften kommen*); ‘свіжий, сирий, необроблений’. У текстах *grüne* особливо часто виступає у значеннях ‘зелений’ = ‘молодий’, ‘свіжий’; позначає початковий період зростання в природі.

Проаналізувавши дані словників і уривки з давніх текстів, можна зробити висновок, що прикметник *gelb* у давньо- і середньовірхньонімецькій мові вживався переважно у значенні кольору, але іноді мав символічне значення – уособлював заздрість.

Певний інтерес представляють також словотвори кольоропозначень середньовірхньонімецької мови. З 315 слів на позначення кольорів, що зустрічаються в словнику М. Лексера, 24 простих слова, 97 похідних, 194 складних. З 24 простих позначень кольорів на частку прикметників припадає 19, на частку іменників – 5. Прості слова кольоропозначення становлять найменшу групу, похідних слів кольоропозначень – 97.

Кольоропозначення середньовірхньонімецької мови в більшості випадків однозначні, лише окремі слова мають не тільки пряме, а й переносне значення.

Найпродуктивнішими моделями словоскладання прикметників є:

- 1) іменник + прикметник з певним позначенням кольору (*var*): *bluotvar*, *vivirvar*, *lipvar*;
- 2) іменник + прикметник-кольоропозначення: *âbentrôt*, *snêwîz*, *sidengêl*;
- 3) прикметник-кольоропозначення + прикметник-кольоропозначення: *valrôt*, *wîzblâ*, *gêlwîz*;
- 4) прикметник-кольоропозначення + прикметник з певним позначенням кольору (*var*): *rôtvar*, *blâvar*, *vochvar*.

Найпродуктивнішою моделлю словоскладання іменників є модель: прикметник-кольоропозначення + іменник: *rôtwilt*, *wîzgerver*, *blâvuoz*.

Хотілося б відзначити, що прикметники на позначення кольору середньовірхньонімецького періоду вживалися з вузьким колом іменників і використовувалися, переважно, для опису людини, її зовнішності, а також ландшафту.

У сучасній німецькій мові прикметники кольоропозначень поєднуються з іменниками різних семантичних полів, у тому числі і з абстрактними іменниками. Збереглося, але втратило значення кольору середньовірхньонімецьке *blanc*, яке в сучасній мові має лише значення “блискучий”.

Система кольоропозначень середньовірхньонімецької мови в кількісному відношенні дуже обмежена. Частотність слів на позначення кольору цього пе-

ріоду низька. З погляду морфологічної структури переважають складні слова. Сполученість кольорів як всередині композитів, так і в контексті обмежена. Ряд слів кольоропозначень середньовісньонімецької мови не зберігся в сучасній мові, або втратив значення кольору. Це зумовлено зміною якісного і кількісного складу кольоропозначень протягом часу.

Список використаних джерел:

1. Benecke-Müller-Zarncke. *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*: In 3 Bänden / Hrsg. von Müller. Hildesheim : Olms, 2013. Bd. I. 1061 S. Bd. II/1. 825 S. Bd. II/2. 815 S. Bd. III. 963 s.
2. *Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch*: In 2 Bänden / Begr. von HNBielfeldt. 3. Aufl. Berlin : Akademie-Verlag, 2020. Bd. 1. 1076 S.; Bd. 2. 1177 s.
3. *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*: In 3 Bänden/Hrsg. von Wolfgang Pfeifer. Berlin : Akademie-Verlag, 2013. Bd. 1. 822 S. Bd. 3. 810 s.
4. Lexer M. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Leipzig : S. Hirzel Verlag, 2004. 504 s.
5. Pokorny J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern : Francke, 1949-1956. 960 s.

Ключові слова: прикметники на позначення кольору, діахронічні ознаки, розвиток семантики, реконструкція слів, мотивація, бінарність, символіка, первинна номінація.

Keywords: color cues and designations, diachronic signs, semantics of rose, reconstruction of words, motivation, narration, symbol, name.

Швелідзе Лідія Дмитрівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент*

КЕЙС-МЕТОД ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПРАВНИЧІЙ ОСВІТІ

Кейс-метод є одним із найбільш ефективних підходів у навчанні іноземних мов для студентів юридичних спеціальностей, оскільки дозволяє поєднати теоретичне знання з практичними навичками, необхідними для майбутніх юристів. Зокрема, його використання в навчанні правничої англійської мови дає змогу студентам працювати з реальними юридичними кейсами, що сприяє розвитку не лише мовної компетенції, але й критичного та аналітичного мислення, необхідних для професійної діяльності.

Кейс-метод у правничій освіті дозволяє студентам працювати з автентичними юридичними матеріалами, такими як судові рішення, контракти, позови, що включають складну термінологію та юридичні конструкції. Це важливо для підготовки студентів до роботи в міжнародному правовому середовищі, де вони

повинні володіти не тільки технічними знаннями, але й здатністю чітко і коректно комунікувати на іноземних мовах.

Застосування кейс-методу надає студентам можливість не лише опрацьовувати теоретичні аспекти права, а й застосовувати ці знання у практичних ситуаціях. Студенти аналізують конкретні правові випадки, обговорюють можливі стратегії захисту, інтерпретують судові рішення, що допомагає їм розвивати навички аргументації та публічного виступу. Це є важливим елементом у підготовці майбутніх юристів до реальних умов професійної діяльності.

Інтеграція реальних юридичних ситуацій у навчальний процес через кейс-метод дозволяє значно підвищити рівень комунікативних навичок студентів. В процесі розв'язання кейсів студенти вчаться формулювати юридичні аргументи, вести переговори, обговорювати різні аспекти правової ситуації з іншими учасниками, що є важливою складовою професійної комунікації. Зокрема, при навчанні іноземної мови через кейс-метод студенти не лише використовують правничу термінологію, але й вчаться застосовувати її в реальних мовних ситуаціях.

Іншою важливою складовою є розвиток аналітичних навичок. Розв'язання юридичних кейсів вимагає від студентів умінь аналізувати великі обсяги інформації, порівнювати різні точки зору, застосовувати правові норми до конкретних випадків і робити обґрунтовані висновки. Цей процес стимулює критичне мислення, що є необхідним для професійної діяльності юристів, а також сприяє глибшому розумінню правових норм і принципів.

Сучасні тенденції в освіті свідчать про зростаючу роль інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні. Використання онлайн-платформ для симуляцій правових процесів та віртуальних судових засідань значно розширює можливості кейс-методу. Студенти можуть брати участь у симуляціях реальних юридичних процесів, де використовують іноземну мову для підготовки та проведення судових дебатів, що дозволяє інтегрувати теоретичні знання з практичними навичками комунікації в міжнародному правовому контексті.

Одним із ключових аспектів є також можливість використання міжнародних кейсів, що дозволяє студентам ознайомитись з особливостями правових систем різних країн, зокрема через аналіз судових рішень міжнародних судів чи транснаціональних спірів. Це не лише підвищує мовну компетенцію студентів, а й дає їм необхідні інструменти для роботи в міжнародному правовому середовищі.

Таким чином, кейс-метод є надзвичайно важливим інструментом для навчання правничої англійської мови, оскільки він дозволяє студентам не лише розвивати мовні навички, але й отримувати практичний досвід, необхідний для ефективного застосування знань у реальних юридичних ситуаціях. Інтеграція цього методу з сучасними технологіями підтверджує можливості для покращення якості юридичної освіти та підготовки висококваліфікованих юристів, здатних ефективно працювати в міжнародному правовому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Пустовойт Б. А., Федяй І. О. Кейс-технологія як один із сучасних методів викладання у закладах вищої освіти для формування компетентності майбутніх фахівців. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2021/paper/viewPDFInterstitial/11505/9612>.
2. McLean A., McQueen J. Supporting students to engage with case studies: a model of scaffolding for professional practice. *Educational Review*. 2023. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00131911.2023.2281227>.
3. Roell C. Using a Case Study in the EFL Classroom. *English Teaching Forum*. 2019. № 4. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1236098.pdf>.
4. Кейс-метод як сучасна технологія викладання іноземної мови у вищій школі. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/bitstreams/890e38e7-8788-4b6b-bf63-3f365c9e030a/download>.

Ключові слова: кейс-метод, правнича англійська мова, юридична освіта, професійна комунікація, аналітичне мислення, юридичні кейси, інтеграція ІКТ в освіті, міжнародне правове середовище.

Keywords: case method, legal English, legal education, professional communication, analytical thinking, legal cases, ICT integration in education, international legal environment.

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов кандидат юридичних наук, доцент*

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ МОВЛЕННЯ ДОНАЛЬДА ТРАМПА ТА КАМІЛІ ГАРИС ПІД ЧАС ПЕРЕДВИБОРЧИХ ДЕБАТІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Невербальна комунікація відіграє ключову роль у політичних дебатах, оскільки вона дозволяє кандидатам не лише передавати своє ставлення до різних тем, але й маніпулювати сприйняттям виборців. Вона охоплює широкий спектр засобів комунікації, таких як міміка, жести, поза, тон голосу, контакт з аудиторією та інші невербальні елементи. У контексті політичних дебатів невербальна комунікація може стати вирішальним фактором для формування громадської думки.

Невербальна комунікація включає в себе всі несловесні сигнали, що передаються під час спілкування, і має здатність впливати на емоційний стан, переконання та ставлення реципієнтів до почутого. У політичних дебатах, де кожне слово має бути ретельно проаналізоване та інтерпретоване, невербальні сигнали набувають особливої важливості. Вони часто служать інструментом підтвердження або заперечення сказаного, а також можуть бути застосовані для посилення або ослаблення впливу висловленого [1, с. 283].

Одним із важливих аспектів невербальної комунікації є жестикуляція. Жести допомагають політикам підкреслювати основні моменти своєї аргументації, а також створюють враження впевненості та емоційної залученості. Інші невербальні засоби, такі як поза та рухи тіла, допомагають створювати імідж лідера, що є важливим для будь-якого кандидата на виборах [2].

Дональд Трамп як кандидат від Республіканської партії на президентських виборах 2024 року відомий своєю виразною і часто навіть занадто емоційною невербальною поведінкою. Його жестикуляція та міміка відіграють важливу роль у створенні образу бунтаря та антисистемного кандидата [3, с.55].

Трамп активно використовує широкі жести, які увиразнюють його слова. Наприклад, під час дебатів він часто робив обертальні рухи руками, що демонструє його впевненість і прагнення взяти контроль над ситуацією. Такий стиль комунікації виглядає досить агресивно або навіть домінуюче, що є характерним для його політичного іміджу. Міміка Трампа також здебільшого демонструє агресивність – виразні гримаси підкреслюють емоційний заряд його виступів.

Поза Трампа під час дебатів зазвичай виявляється відкритою, що символізує впевненість у своїх словах. Водночас він часто відкидається назад у кріслі, це демонструє певну відстороненість або розважливість. Названі фізичні сигнали можуть бути інтерпретовані як намагання продемонструвати свою незалежність і лідерські якості.

Дональд Трамп під час дебатів активно намагається встановити контакт з аудиторією. Його емоційна словесна поведінка в поєднанні з різкими жестами та відсутністю вагань, про що говорить мова тіла, дають можливість маніпулювати емоціями слухачів, демонструючи лідерські якості і впевненість.

Кандидатка від Демократичної партії Камала Гарис продемонструвала на дебатах більш стриманий, але водночас рішучий і впевнений стиль поведінки. Вона застосовує гнучкість у використанні невербальних засобів, намагаючись передати свою емоційну залученість до обговорюваних питань.

Міміка Гарис є більш контрольованою порівняно з мімікою опонента. Вона часто використовує м'які, але виразні жести, які підкреслюють її аргументацію, не втрачаючи при цьому природної жіночої грації. Її міміка часто передає спокій, але водночас впевненість і рішучість, що дозволяє підкреслити компетентність та серйозність претендентки на посаду президента.

Поза Гарис під час дебатів виглядає збалансованою та врівноваженою. Вона не схильна до демонстрації зайвої агресії чи домінування, але її позиція зазвичай чітка і впевнена. Слід звернути увагу на те, що Гарис використовує рухи, які не відволікають від її слів, а лише допомагають передати важливість її повідомлення. Вона рідко відкидається назад, зазвичай підтримуючи стабільну й активну позу, що сигналізує про її готовність до боротьби.

Камала Гарис використовує контакт з аудиторією для створення атмосфери взаєморозуміння і підтримки. Її поведінка під час дебатів демонструє бажання встановити зв'язок із виборцями, не будучи занадто агресивною. Вона часто ви-

користовує м'яку посмішку і візуальний контакт для зміцнення довіри з боку слухачів [4].

Порівнюючи невербальну комунікацію двох кандидатів, можна зробити кілька важливих висновків. Трамп з його агресивними жестами, відкритою позою та емоційною інтенсивністю створює образ рішучого та домінуючого лідера, який не боїться викликів і прямо висловлює свою позицію. Його стиль комунікації призначений для того, щоб вразити і мобілізувати його прихильників, демонструючи силу і непохитність.

Натомість Камала Гарис використовує більш стриману, але не менш потужну невербальну комунікацію. Її стиль може здатися м'якшим, але саме це дозволяє їй зберігати імідж професіонала, який здатний до конструктивного діалогу, водночас передаючи впевненість у своїх можливостях. Її комунікація створює образ лідера, який здатний до співпраці, але водночас рішучий у своїй політичній позиції.

Невербальна комунікація є важливим компонентом політичних дебатів, оскільки вона дозволяє кандидатам посилювати або підкреслювати свої слова, створюючи певний імідж у свідомості виборців. Дональд Трамп і Камала Гарис використовують різні стилі невербальної комунікації, кожен стиль відповідає політичній стратегічній меті. Трамп робить акцент на агресивності, силі та домінуванні, тоді як Гарис обирає більш стриману, але не менш впевнену тактику, що дозволяє їй створювати образ лідера, здатного до конструктивного діалогу, але з незаперечною рішучістю.

Таким чином, порівняльний аналіз двох абсолютно протилежних засобів невербальної поведінки претендентів на посаду президента США під час передвиборчих дебатів дозволяє зрозуміти, наскільки виразно несловесні засоби можуть продемонструвати характер політичного діяча, його наміри і вплинути на посилення політичних повідомлень і мобілізацію виборців.

Список використаних джерел:

1. Мілевська Є., Драч О. Роль невербального спілкування у житті людини. *Проблеми ефективності професійної мовної комунікації в умовах*. 2024. С. 282-289.
2. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Вид-во «Освіта України», 2014. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4631/1/I_Kovalynska_NC_GI.pdf
3. Тхір М. Реалізація комунікативних стратегій Джозефа Байдена та Дональда Трампа під час їхніх президентських дебатів 2024 року. *Лінгвістичні студії*. 2024. С. 55-56.
4. Яковенко К. Є., Субіна О. О. Особливості застосування невербальних засобів ділового спілкування. URL: <https://e-journals.udu.edu.ua/index.php/on/article/view/1111/1118>

Ключові слова: Невербальна комунікація, жестикуляція, політичні дебати, міміка, маніпуляція.

Keywords: Non-verbal interaction, gestures, political debates, facial expression, manipulation.

AN AVENUE TO PLAIN LANGUAGE IN LEGAL ENGLISH

Legal English is notorious for comprehension problems, which the people dealing with legal texts commonly face. Long sentences with a complex structure, confusing terminology, outdated grammar, redundant passive constructions, Latin and Old French have been criticized in legal writing and speaking since the 1970s in particular in the works by Melinkoff [1]; the ideas were developed and further popularized by R. Wydick, [2] P. Tiersma [3] and numerous researchers and practitioners who expressed the basic conclusion and message requiring changes in the language of law.

The heated academic debates resulted in emergence of the so-called Plain Language movement, which set the aim to achieve a clear legal language easily comprehensible by general public. The topic acquired sizable popularity; it would be sufficient to say that the journal “The Clarity” is dedicated to the issues of clear communication within legal discourse. Furthermore, the movement had achieved response at the official level and serious practical results by the end of the 20th century, e.g. Great Britain passed new civil procedural rules that notably simplify the language of court proceedings; the Memorandum on Plain Language was adopted in the United States (June 1, 1998) directing the Government Agencies and Department to use plain language; the South African Republic adopted Labor Relations Act of 1995 and the South Africa’s new Constitution written following the requirements for clear communication. [4]

It should be added that special attention is paid to the above said issue in the European Union given that English, although having no official status, has de facto become the EU’s *lingua franca* in practically all spheres of importance – politics, business, law and tourism.

It is noteworthy that Plain Language movement has significantly outgrew its initial boundaries and tasks associated with it – those of promoting the demands for clear communication of legal issues and scientific substantiation of the possibility to draft important legal documents such as judgments, wills, and statutes in the manner, which would allow their comprehension by non-specialists. An additional task the movement used to have was protection of the rights of legal products consumers and social benefits of clear legal communication, including the improvement of access to justice. These goals have been basically achieved.

Initial opposition set forth serious arguments, which were to the effect that “every word in a statute is intended to have a definite purpose and no unnecessary words are intentionally used. And ... an ordinary reader must simply accept the fact that he will be not able to grasp the full implications of a bill, as it is a serious document meant to be precise, not to be read like the morning newspaper ...” [5, 23] and defended the importance of the integrity of linguistic form developed within centuries of experience, by trial and error resulting in a “delicate matter and ... a balance not to be disturbed.”

[5, 24] The arguments have been refuted both theoretically (the results of surveys in Michigan, Florida, Louisiana and California, as cited by C. Balmford [4]) and, which is even more important, practically, one of the most noteworthy examples being the text of the new Constitution of the South African Republic.

Moreover, the arguments of the plain language advocates have been finally accepted and supported on the governmental level by the leading English-speaking countries, notably the USA, GB, Canada and Australia where the relevant legislation has been passed. These favorable developments have a serious impact on the movement itself – what emerged as a social, educational and quasi-political movement became, according to C. Balmford, "... a product, a business, an industry, or a professional service". [4, 2]

The most noteworthy consequence of the above said is the appearance of particular specialists and businesses dealing with transformation of legal documents to the forms meeting the plain language requirements as well as numerous courses for lawyers in plain communication that have been incorporated both in the curricula of law schools and offered as additional courses for self-education.

The basic form of communication for lawyers is writing despite many examples to the opposite in fiction and movies. The mere fact that clear formulation of legal documents requires specialists trained for this particular activity testifies to the following facts:

- a) availability of many lawyers who still prefer to communicate in the traditional manner;
- b) availability of serious obstacles preventing vast majority of lawyers from drafting documents in the required manner.

Practically all guides to clear writing emphasize the fact that the texts should be audience centered, i.e. the writer should take into account the factors that influence the ability of the readers to understand the message, such as general educational level, special knowledge and experience. It should be kept in mind that the addressee of a vast bulk of legal texts are lawyers with the same professional education and comparable experience as the addresser, which was the initial reason for the formation of the professional jargon, frequently referred to as legalese. It is the process of its historical evolution that created its specificities and finally made it barely comprehensible for nonprofessionals. After all, nobody complains of difficulties in understanding discourse of IT specialists or linguists – actually all professionals. Hence, the communication inside the legal profession does not require any serious changes since the existing form performs its primary function – that of conveying information; the requisite modernization, which occurs in any language can gradually and naturally be performed by the members of the professional discourse. Of interest here is the example supplied by C. Balmford – he mentions a case where a USA law firm developed a prospectus according to the demands for clear communication when the shares were planned to be offered to retail investors, but as soon as the policy changed and the target audience became institutional investors, the plain language document was rewritten back into legalese [4, 4]. This, in fact, appears quite reasonable since the drafters chose to address professionals in

the professional language, clearly more familiar to them. They, therefore, followed the recommendation to take account of the audience, the requirement generally set by most guides to clear communication.

Nevertheless, criticism of Legalese is said to be heard from the ranks of lawyers too: Christopher Balmford cites the results of surveys conducted in Michigan, Louisiana and Florida [4, 3]. According to the surveys 80 per cent of judges compared plain language versions of documents with the traditional legalese version and gave preference to the former. The survey conducted among the appellate judges in California yielded similar result; ten of them described the documents drafted in the traditional form as “substantially weaker and less persuasive than the plain language versions.” [4, 3] The question concerning these findings is, whether these results should be construed to the effect that the language created for and by legal professionals is not good for them. Such a conclusion might be hasty. Unclear pieces of prose appear only too often in different genres and fields. Ability to write clearly and accessibly is developed through training and practice and may also be influenced by individual preference.

There are, therefore, two basic reasons for unclear legal writing. One could be called “general” since it deals with the writers’ mistakes and omissions, which could occur in any kind of text; the other may be referred to as “specific” – it concerns exclusively problems arising from traits characteristic of legal texts.

References:

1. Goldfarb Ronald L. Mellinkoff: The Language of the Law. URL: <https://repository.law.umich.edu/mlr/vol63/iss1/11>
2. Wydic R. C. Plain English for Lawyers. *California Law Review*. 2011. URL: https://law.bsu.by/pub/14/R_Wydick_Plain_English_for_Lawyers.pdf
3. Tiersma P. The nature of legal language. URL: <http://www.languageandlaw.org/NATURE.HTM>
4. Balmford C. Plain Language: Beyond a Movement. Repositioning clear communication in the minds of decision-makers. URL: <https://www.plainlanguage.gov/resources/articles/beyond-a-movement/>
5. Kelley C. R. An Essay on Legal Writing in Plain English. University of Arkansas, School of Law. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/6aa94305-4253-404c-b867-1e817ddee029/download>

Ключові слова: юридична англійська, професійний жаргон, зрозуміла мова, Рух за просту мову.

Keywords: legal English, professional jargon, clear language, Plain language movement.

THE CONCEPT OF FABRIC AS A CONCEPTUAL METAPHOR

In recent decades, the study of conceptual metaphors has become a central focus in cognitive linguistics, significantly transforming our understanding of metaphor not merely as a rhetorical device, but as a fundamental mechanism of human thought. Lakoff and Johnson, in their seminal work *"Metaphors We Live By"*, described metaphors as a cognitive tool through which individuals structure abstract domains (e.g. time, emotion, or society) via more concrete and embodied experiences [3, p. 4]

Modern research pursues metaphorical mapping across languages and cultures with input from psycholinguistics, discourse analysis, corpus linguistics, and cultural studies. Therefore, much attention is being devoted to cross-cultural variability of metaphorical mappings and their respective framing and ideological role in discourse and specialised registers. Expectedly, one may justifiably question if conceptual metaphors would not be more appropriately regarded as cultural and cognitive constructs that allow for understanding how different societies perceive and articulate the world rather than just linguistic items. In this light, conceptual metaphors are increasingly recognised not only as linguistic expressions, but as cultural and cognitive constructs.

The process of understanding, structured through what is termed conceptual mapping, involves two domains: a source domain and a target domain. The source domain is typically grounded in physical, perceptual, or culturally familiar experience, while the target domain represents an abstract or complex area of understanding. The source domain is systematically mapped onto the target domain, allowing speakers to reason about the abstract in terms of the concrete.

This theoretical framework provides a rich foundation for analysing metaphors grounded in material and sensory experience, such as the metaphorical conceptualisation of fabric, which serves as a powerful source domain in the linguistic representation of social structures, memory, identity, etc. These mappings are not isolated occurrences but are part of broader conceptual systems that shape human thought and discourse, shaping how individuals talk about emotions, relationships, time, morality, and numerous other abstract domains.

The concept of FABRIC appears as a very fruitful and culturally relevant source domain within this framework. Fabric's physical qualities – interconnectedness, texture, flexibility, and structural integrity – make it an ideal material for metaphorical extension. It is frequently used to conceptualise social, emotional, historical, and even cosmological domains.

Let's explore key conceptual metaphors based on the source domain "fabric" that reveal how this material concept is employed to structure abstract ideas of cohesion, continuity, fragility, or complexity:

The first conceptual metaphor, “SOCIETY IS FABRIC”, maps the interwoven threads of fabric onto the interconnected elements of society, such as people, institutions, and values. The metaphor highlights ideas of unity, strength, or fragility in social structures. Such examples as “*The fabric of American society can easily unravel. It’s happened elsewhere*” [5], “*Technology cannot close every loophole that exists in the social fabric*” [6], “*China needs to repair torn fabric of nature and society*” [4] support the idea that if a society is “torn” or “unraveled”, it implies the loss of cohesion, similar to a damaged textile.

The next metaphor is “DISCOURSE/TEXT IS FABRIC”. It compares the construction of discourse or text to the weaving of fabric. Sentences and ideas are seen as threads that must be logically and aesthetically connected. The following contextual examples demonstrate the abovementioned mapping: “*Toward the end of part one, there are a few plot twists that begin to unravel*” [7], “*The biography is woven from the many accounts which exist of things she did*” [6].

The metaphor “EMOTIONAL STATE IS FABRIC” treats the psyche or emotional state as something that can be torn, frayed, or stretched, like fabric. “*She looks like she’s going to come apart at the seams*” [7], “*Tempers frayed as thousands of drivers began the Christmas holiday with long waits in traffic jams*” [6], these are the examples which demonstrate the reflection of emotional vulnerability, psychological stress, or inner strength, depending on how intact the metaphorical fabric is.

Thus, studying the concept of FABRIC as a conceptual metaphor is particularly relevant in modern philological and cultural-linguistic research for a number of reasons. First, it shows how the expression of abstract cultural values is influenced by tangible material experience. Second, since many cultures have deeply ingrained textile practices and symbolic systems, it enables comparative analysis across languages and traditions. Lastly, this metaphor is a rich subject for interdisciplinary research because it is very salient in both professional and everyday discourses.

Список використаних джерел:

1. Люлька О. О. Художній англомовний дискурс як середовище реалізації метафори. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Випуск 8. Том 2. С. 17-21.
2. Кардашова О., Фільчук Т. Метафора як чинник дискурсивного творення. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2023. No 2 (26/1). С. 204-219
3. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. University of Chicago press, 2008. 256 p.
4. King Ed. John Ashton: China needs to repair torn fabric of nature and society. URL: <https://www.climatechangenews.com/2014/06/27/john-ashton-china-needs-to-repair-torn-fabric-of-nature-and-society/>
5. Prose F. The fabric of American society can easily unravel. It’s happened elsewhere. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/sep/02/the-fabric-of-american-society-can-easily-unravel-its-happened-elsewhere>

6. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>

7. Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, когнітивний конструкт, домен, тканина.

Keywords: concept, conceptual metaphor, cognitive construct, domain, fabric.

Лесневська Катерина Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

старший викладач кафедри іноземних мов

РОЛЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Сучасні тренди у викладанні іноземних мов охоплюють використання технологій, широке застосування комунікативного та мультикультурного підходів, індивідуалізація навчання [1; 2; 3]. У сучасній лінгводидактиці дедалі більше уваги приділяється поняттю термінології як важливого інструмента організації навчального процесу з іноземної мови. Термінологія не лише є ознакою спеціалізованої мови, а й виконує функцію концептуального впорядкування знань, що безпосередньо впливає на якість викладання, засвоєння матеріалу та розвиток мовленнєвої компетентності здобувачів освіти.

Роль термінології у викладанні іноземних мов є багатовимірною. Насамперед вона сприяє формуванню чіткого уявлення про структуру мовної системи та принципи її функціонування. Наприклад, пояснення таких понять, як «дієслівний час», «пасивний стан», «займенник» або «модальність», дає змогу студентам усвідомити граматичні явища не лише інтуїтивно, а й аналітично. Термінологічна обізнаність у граматиці, фонетиці, лексикології чи стилістиці дозволяє учням мислити категоріями мови, що вивчається, будувати гіпотези, порівнювати мовні системи та обґрунтовувати власний мовленнєвий вибір.

Окрім когнітивної функції, термінологія виконує й метакомунікативну роль. Вона дає змогу викладачеві ефективно пояснювати матеріал, скорочуючи шлях до розуміння складних явищ. Використання усталених термінів знижує потребу в довгих описах і прикладах, особливо на просунутих етапах навчання. Водночас правильне введення термінів з урахуванням рівня підготовки студентів допомагає уникнути непорозумінь і підтримує когнітивну послідовність у навчанні.

Суттєве значення має також роль термінології у викладанні мови для спеціальних цілей (ESP), зокрема у сфері фахової іншомовної підготовки. У таких випадках опанування термінологічного апарату певної галузі (права, економіки, медицини, технологій) є обов'язковим компонентом мовної компетентності. Особливо актуальною є термінологічна підготовка для студентів спеціальностей інформаційних технологій. У роботі з ними лексична робота повинна включати ознайомлення з термінами типу *algorithm*, *framework*, *backend*, *frontend*, *debugging*, *machine learning*, *cloud computing*, *repository*, *version control*, *encryption*, а також ви-

вчення структурних особливостей англomовної документації, технічних завдань і мануалів.

Наприклад, під час опрацювання автентичного технічного опису або сторінки GitHub, студент повинен не лише зрозуміти загальний зміст, а й розпізнати спеціальні терміни, такі як *pull request*, *commit*, *branch*, *merge conflict*, і вміти пояснити їх українською або застосувати у власному письмі англійською. Аналогічно, під час створення презентації або технічного звіту англійською мовою студенти ІТ-спеціальностей повинні вміти коректно вживати конструкції на зразок “*The system was implemented using a microservices architecture*” або “*The user interface was designed with accessibility in mind*”, усвідомлюючи значення як лексичних одиниць, так і граматичних структур.

Водночас робота з термінами передбачає певні дидактичні виклики. Серед них – необхідність добору відповідних термінів для кожного рівня володіння мовою, уникнення перевантаження абстрактною інформацією, розмежування між науковими та навчальними дефініціями. Викладач має не просто називати терміни, а й забезпечити їх функціональне засвоєння: через приклади, вправи, комунікативні ситуації, порівняння з рідною мовою. У випадку студентів ІТ це можуть бути вправи на переклад технічної інструкції, складання глосарію, редагування англomовного README-файлу або створення власного опису проєкту на англійській мові.

Систематичне й помірковане застосування термінології сприяє кращому розумінню мовної структури, а також формуванню навичок мовного аналізу, які є важливими як у вивченні мови, так і в міжпредметному контексті. Здобувачі освіти в галузі ІТ мають справу з великою кількістю англomовних джерел, тому вміння працювати з термінологією – це не лише навчальна ціль, а й реальна професійна потреба. Таким чином, термінологія є не другорядним елементом, а невід’ємною складовою ефективного викладання іноземних мов. Вона виконує роль інструмента пізнання, засобу навчальної економії, каналу доступу до фахової комунікації та платформи для розвитку лінгвістичного мислення. Усвідомлене й педагогічно виважене використання термінологічного апарату забезпечує глибше розуміння мови як системи, сприяє розвитку комунікативної компетентності та готує здобувачів освіти до професійного, наукового й міжкультурного спілкування.

Список використаних джерел:

1. Почуєва В. В. Сучасні тенденції у викладанні іноземних мов. *Colloquium-journal*. 2023. № 16 (175). Р. 15-16.
2. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. New York ; Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 136 p.
3. Dudley-Evans T., St John M. J. *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 238 p.

Ключові слова: методика викладання іноземних мов, термінологія, англійська мова для спеціальних цілей.

Keywords: methods of teaching foreign languages, terminology, English for specific purposes.

СЕКЦІЯ 25.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ, ЛІНГВІСТИКИ ПРАВА ТА ЗМІ

***Керівник секції:** завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор Мамич Мирослава Володимирівна*

***Секретар секції:** лаборант кафедри прикладної лінгвістики
Гемба Юлія Валеріївна*

Мамич Мирослава Володимирівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор*

КОНТЕНТ ВИДАННЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО

У сучасному інформаційному просторі термін *контент* став ключовим у дослідженнях журналістикознавства, медіалінгвістики та суміжних гуманітарних дисциплін. Його значення постійно оновлюється, трансформується та ускладнюється, що зумовлено як технологічними зрушеннями, так і глибинними змінами у способах сприйняття та продукування інформації в суспільстві. В умовах цифровізації, глобалізації комунікацій та зростання ролі соціальних мереж, поняття *контенту* виходить за межі простого інформаційного наповнення – воно втілює в собі сукупність культурних, соціальних, естетичних та лінгвістичних факторів.

У традиційній журналістиці зміст друкованого видання складався з текстів, що інформували, аналізували або розважали аудиторію. Проте з появою цифрових медіа структура й функції контенту ускладнилися. Він почав виконувати не лише інформаційно-комунікативну, але й моделюючу функцію: створювати нову реальність, формувати суспільну думку, впливати на ідентичність та поведінку читача.

Дослідник І. Михайлин слушно зауважував, що сучасна журналістика має *бінарний характер*: з одного боку, вона віддзеркалює суспільні та культурні процеси, а з іншого – активно бере участь у їх формуванні. Це положення вказує на зростаючий вплив медіа не лише як посередника, але й як потужного інструмента соціального конструювання реальності [1, с.433].

Зі збільшенням обсягів доступної інформації та ускладненням форм її подачі виникає потреба в нових аналітичних підходах до її структурування. Одним із таких підходів стало запровадження поняття *контенту* як системного й структурованого наповнення медіа.

Поняття *контенту* сьогодні охоплює різні аспекти: 1) за технічними ознаками: *інформаційний контент* – тексти, архівні матеріали, цифрові бази даних; *невербальний контент* – аудіо- та відеоматеріали, графіка, ілюстрації, фотографії; *вербальний контент* – статті, заголовки, підписи, рекламні тексти, сценарії, блоги; 2) за тематикою: *освітній, науковий, культурний, публіцистичний, рекламний* тощо; 3) за каналами розповсюдження: *газетний, журнальний, телевізійний, цифровий (онлайн), соціомедійний*.

Особливе місце займає інтерактивний контент, що дозволяє не просто читати або переглядати інформацію, а активно взаємодіяти з нею – коментувати, ставити оцінки, ділитися, адаптувати під власні потреби. Такий контент формує нові комунікативні звички та вимагає від споживача не пасивного сприйняття, а активної участі.

Для упорядкування інформації у медіа застосовується метод рубрикування – систематизація матеріалів за тематичними, жанровими або форматними ознаками. У друкованих виданнях це можуть бути рубрики «Політика», «Освіта», «Культура», «Спорт» тощо. В онлайн-медіа до цього додаються теги, ключові слова, хештеги, що дозволяють швидко знаходити потрібну інформацію. Рубрикація не лише організовує контент, але й формує певну *модель сприйняття світу*, пропонуючи читачеві структуру, в якій розміщується соціальна реальність.

У цьому контексті контент постає як структурована сукупність повідомлень, об'єднаних за змістом, жанром, стилем та метою. Тобто «*контент* – наповнення певного медіа, але не хаотичне, а структуроване за рубриками, тематичними блоками, жанровими різновидами текстів» [2, с. 28].

Не менш важливим елементом є мова, що виступає не лише засобом передачі, а й частиною самого змісту. У сучасній медіалінгвістиці мова розглядається як сутнісний елемент контенту, що відображає часово-просторові зрушення; жанрові трансформації; культуромовні уподобання; динаміку лексичних та фразеологічних змін.

Завдяки мовному аналізу контенту можна досліджувати розвиток літературної мови, ідеологічну спрямованість текстів, їхню відповідність нормам та цінностям певної епохи. Наприклад, лексико-фразеологічне багатство видань певного часу свідчить про глибину мовного середовища, у якому функціонують журналісти й автори. Поняття *мова контенту* поєднує в собі прагматичний, етичний, комунікативний та історичний рівні. З цієї точки зору, вона є не лише інструментом, а й відзеркаленням мовного мислення, що змінюється під впливом соціальних запитів.

У такому разі контент видання – це не лише навігатор у мережі або у друкованому виданні, але й його мова як змістово-інформаційне явище, «різновид комбінування знаків у процесі вираження думок» [3, с.534] з їхнім соціально-культурним і тематичним спрямуванням.

Окрему увагу варто приділити категорії культуромовного контенту, що охоплює тексти, в яких мова є не лише засобом, але й носієм цінностей. Такий контент відображає національні особливості мовлення, вплив історико-куль-

турного контексту, зміни в нормативах літературної мови. Наприклад, вивчення текстів ЗМІ часів незалежності України дозволяє простежити, як формувалася новітня мовна норма, як вона реагувала на соціальні виклики, і як це впливало на колективну ідентичність.

Поняття культуромовний контент наповнюватиметься конкретним змістом, якщо його використовувати, наприклад, для вивчення питань культури слово- та формовживання в певній сукупності текстів, не лише як вербалізованої інформації, але й насиченої ціннісними орієнтирами, ідеями, співвідносним з певним періодом в історії народу, його літературно-мовною практикою. Зазвичай питання культури мови постають у статичному аспекті, тобто у проекції на порушення норм слововживання, граматики, пунктуації в конкретному виданні [4]. Натомість мова як вагомий складник контенту медіаресурсу – це і джерело вивчення історії літературної мови. У такому разі питання «культура мови видання» може розв'язуватися в комплексі аспектів: власне мовного, комунікативно-прагматичного, етичного, лінгвокультурного з україноцентричним. Адже українознавство, як відзначала С. Я. Ермоленко, «змушує нас ширше подивитися на історію мови, часову й просторову неперервність мовного національного простору, наблизити до сучасника сторінки давньої літератури живим звучанням сучасного слова» [5, с.12]. Саме з такого погляду сама мова українського контенту видання – це україноцентричний феномен, узгоджений із конкретно-історичним станом літературної норми, її суспільним усвідомленням.

Таким чином, поняття *контенту* в сучасному медіапросторі є багатоаспектним і динамічним. Воно охоплює не лише інформацію, а й її форму, структуру, спосіб подачі та мовне оформлення. Контент формує світогляд читача, впливає на його уявлення про реальність, сприяє формуванню культурних кодів і цінностей. Його вивчення є важливим кроком до глибшого розуміння сучасної комунікації та мовної культури українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Михайлин І. Основи журналістики : підручник. Київ, 2011. 496 с.
2. Мамич М. В. Вербальний контент журналу «Жінка» в аспекті лінгвокультурології та медіастилістики : монографія. Одеса, 2015. 528 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
4. Мамич М. Культуромовний контент журнальної публіцистики 60-х років ХХ століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2014. Вип. 23. С. 94 – 98.
5. Ермоленко С. Мова і український світогляд : монографія. Київ, 2007. 444 с.

Ключові слова: контент видання, лінгвоукраїнознавство, лінгвоукраїноцентризм контенту, мовно-естетичний знак культури.

Keywords: content, linguistic Ukrainian studies, linguistic Ukrainian centrism of content, linguistic and aesthetic sign of culture.

Кісельова Анастасія Андріївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики*

ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ НЕФІЛОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Наприкінці 2010-х років у навчальні плани закладів вищої освіти України було включено ряд дисциплін, що мали різні назви, але спільну мету – сформулювати у здобувачів вищої освіти вміння формулювати ідеї, обґрунтовувати власну позицію відповідно до логіки та вимог наукового дискурсу. Ці навички є необхідними як для ефективного навчання, так і для подальшого професійного розвитку. Однак багато здобувачів освіти стикаються зі значними труднощами під час опанування академічного письма: їм складно структурувати текст, коректно використовувати наукові джерела та дотримуватись вимог стилю. Досвід роботи з представниками різних спеціальностей дозволяє підкреслити, що ці труднощі особливо відчутні у здобувачів нефілологічних напрямів, освітні програми яких зазвичай не включають курсів, спрямованих на глибоке засвоєння письмових навичок. Це, на нашу думку, підтверджує актуальність даного дослідження.

Слід зауважити, що формування академічної грамотності все ще залишається вразливою ланкою у розвитку комунікативної компетентності в немовних ЗВО. Студенти зазнають труднощів під час написання академічних текстів не лише через когнітивні бар'єри – такі як неспроможність структуровано викладати думки або виокремлювати головну інформацію, – а й через мовні труднощі: «недостатнє уміння використовувати лексичні, граматичні та синтаксичні засоби чи невміння підбирати лексичні одиниці відповідно до жанру й контексту створюваного тексту» [1].

Академічне письмо відзначається жорсткими вимогами до побудови тексту, його змістової наповненості та мовного оформлення, що забезпечує чіткість викладу і наукову комунікацію. Водночас, навіть у межах цього процесу трапляються численні мовні помилки, які помітно знижують якість наукових робіт. У студентів нефілологічних спеціальностей такі помилки часто є наслідком недостатньої мовної підготовки, зокрема незнання мовних норм. Типологізацію цих помилок можна здійснити за загальноживаною класифікацією мовних норм [2], а саме:

- лексичні (неправильне вживання значень і семантичних відтінків, порушення норм лексичної сполучуваності),
- словотвірні (невірне утворення слів),
- морфологічні (неправильний вибір граматичних форм),
- синтаксичні (помилки в побудові речень),
- стилістичні (невідповідність мовних засобів стилю чи ситуації),
- орфографічні (помилки у написанні слів),
- пунктуаційні (помилки у використанні розділових знаків) [там само].

Порушення академічної доброчесності може мати різні прояви, однак у межах цього дослідження розглянемо лише один з них – плагіат, що визначається як «навмисне чи усвідомлене оприлюднення (опублікування), повністю або частково чужого твору (тексту або ідей) під іменем особи, яка не є автором цього твору, без належного оформлення посилань» [3]. Серед основних причин плагіату варто виділити:

1. Відсутність чіткого розуміння сутності самого явища, що призводить до нехтування його неприйнятністю у наукових текстах.

2. Невміння розрізняти та правильно оформляти цитування і посилання.

Додатково, труднощі виникають і в процесі оформлення списку використаних джерел, який має відповідати чинним вимогам.

Проаналізувавши лінгвістичні та етичні аспекти академічного письма, варто звернути увагу й на проблеми текстової організації. Вони зумовлені традиційним для української академічної практики текстовим підходом, згідно з яким «головна увага припадає на готовий текст як продукт, а студенти мають опрацювати і відтворити запропоновані зразки писемних текстів» [4, с.113]. Цей підхід викликає труднощі у здобувачів нефілологічних спеціальностей, які, особливо на початкових курсах, мають обмежений досвід роботи з науковими текстами. Внаслідок цього спроби створити власний текст часто завершуються плагіатом або створенням неякісного продукту.

Натомість процесуальний підхід, орієнтований не на результат, а на процес написання та редагування, є більш ефективним. У межах цього підходу процес створення тексту включає кілька етапів: постановку мети, генерування ідей, збирання та упорядкування матеріалу, підбір мовних засобів, написання чернетки, її аналіз і редагування. Такий підхід передбачає багаторазове повернення до тексту, його покрокове вдосконалення: «на кожному етапі реалізуються певні навички та вміння здобувачів вищої освіти. Процес написання не лінійний, а ітеративний, коли текст переглядається і редагується багато разів» [5, с.348]. На нашу думку, саме такий підхід має значний потенціал у навчанні академічного письма, особливо для студентів з мінімальним досвідом, адже він дозволяє поетапно покращувати якість роботи.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що успішне формування навичок академічного письма у студентів нефілологічних спеціальностей залежить від трьох ключових компонентів: лінгвістичного, етичного та організаційного.

Попри те, що лінгвістичні труднощі пов'язані з порушенням різних мовних норм, основні складності зазвичай стосуються лексичних, граматичних, стилістичних і пунктуаційних помилок. Тому саме ці аспекти мовної системи слід розглядати як пріоритетні у процесі навчання академічного письма, особливо для тих, для кого опанування мови не є основним фахом.

Щодо етичної складової, порушення принципів академічної доброчесності часто виникає через брак знань про поняття плагіату та способи його уникнення. Особливо важливим є розуміння правил оформлення посилань і цитувань у наукових текстах.

Що стосується організаційного аспекту, найбільш ефективним видається впровадження процесуального підходу до викладання академічного письма замість традиційного текстового. Це дозволить здобувачам здобути більше практичного досвіду написання наукових текстів і, відповідно, підвищити їхню якість.

Список використаних джерел:

1. Mulenga R., Shilongo H. Academic integrity in higher education: Understanding and addressing plagiarism. *Acta Pedagogica Asiana*. 2024. Vol. 3(1). P. 30–43.
2. Зуєнко М., Воскобойник В., Тимінська І. Іншомовне академічне письмо як важлива складова підготовки філологів. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2024. № 2(26). С. 319–327.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145- VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.
4. Рубчак О. Б., Ленда Р. І. Особливості викладання академічного письма у вищій школі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 16(84). С. 112–115.
5. Харченко І. І. Формування навичок академічного письма майбутніх фахівців нефілологічного профілю в умовах інформаційно-освітнього середовища. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. № 64. Т. 2. С. 347–351.

Ключові слова: академічне письмо, академічна доброчесність, нефілологічні спеціальності, лінгвістичні помилки, плагіат, комунікативна компетентність.

Keywords: academic writing, academic integrity, non-philological specialties, linguistic errors, plagiarism, communicative competence.

Назаренко Оксана Миколаївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент*

ДУХОВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАЦІЇ В ЕТНОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

На сучасному етапі етнолінгвістика як лінгвістична дисципліна вивчає основи репрезентації етномовних явищ в лінгвістичному аспекті, теорії свідомості народу та формування уявлень про етнічну картину світу й реалізацію засобів, які забезпечують розуміння культурних цінностей, ознак та ідеалів етносу. Етнолінгвістичні основи дослідження мови описано в працях В. Жайворонка, П. Гриценка, Ф. Бацевича, О. Селіванової, Н. Шарманової, Н. Руснак, Ю. Руснак, І. Струк, М. Сумцова, І. Сабадоша, Т. Маркотенко.

Етнолінгвістика вивчає мову в співвідношенні з культурою певного народу через мислення, звідси випливає тріада *мова – мислення – культура*, яка перебуває у галузі мовознавства та має когнітивний характер.

Одним з основних понять етнолінгвістики та ознак нації є духовна ідентичність, яка висвітлює важливий аспект формування самосвідомості національної спільноти та включає в себе різні аспекти, такі як: культурна спадщина, мова, історія, релігія, цінності, символи і традиції, які об'єднують громадян однієї нації і відокремлюють їх від громадян інших націй. Часто використовується поняття «*дух нації*» для підкреслення того, що нація не обмежується лише географічними кордонами, але має також свою духовну сутність, яка визначає її особливість. Цей аспект духу нації можна відстежити у працях І. Г. Гердера, який розвивав ідеї національної культури та її впливу на самосвідомість нації [1, с. 401]. Дух нації, як основна ознака нації, є складним і багатограним поняттям, яке становить основу для роздумів та культурних рефлексій. Воно є збірним, тобто складається з багатьох інших термінів, що разом утворюють філософію словосполучення «*дух нації*». Першим сегментом, тобто підґрунтям духу нації є історична пам'ять народу. «Щоб звільнитися від міфів, нам треба переосмислити нашу історію», – наголошує А. Галімов, автор фільму «Україна. Повернення своєї історії» [2], який працює над продовженням документального проекту. Наратив важливості історично правдивої бази в закладені фундаменту духу нації прослідковується в усіх видах культурної спадщини народу. Як і всі інші суспільні організми у загальній ієрархії (людина – родина – громада – нація – людство), нація функціонує у двох напрямках – духовному і матеріальному [3, с. 173].

Дух нації тотожний поняттю «*дух народу*», народжується з появою самої людської спільноти, яку називаємо народністю, чи етносом. Він забезпечує її цілість і єдність, а водночас виступає як вияв універсального закону природи – її ієрархівну, що пронизує все, створене Богом. У всі віки дух нації був основою природної прихильності людини до власного народу. Ця прихильність (любов) – вічна і на ній ґрунтується відчуття Батьківщини [3, с. 528].

Дух нації забезпечує народові стійкість – навіть у важких історичних обставинах. «Народ може від сильних утисків змінити зверхні ознаки своєї національності, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духовних» [4, с. 528].

Принагідно зазначимо, що головною складовою поняття «*дух нації*» є мова. Вона несе в собі специфічність культурного вираження, і через мову нація спілкується, передає свою історію і цінності. Німецький лінгвіст, філософ, теоретик з літератури В. фон Гумбольдт розвивав ідеї про зв'язок мови і культури [5, с. 598] та створив концепцію філософії мови.

Мова визнається багатьма як один із найважливіших і виразніших аспектів духовної ідентичності нації. Вона відображає духовність і культурну спадщину народу та дозволяє громадянам спілкуватися, виражати свої думки, переказувати історію, традиції, цінності та сприймати світ навколо себе.

Дух нації також тісно пов'язаний із спільною історичною пам'яттю та спадщиною. Пам'ять про історичні події, героїв та перемоги відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності [6, с. 117]. Німецький дослідник Г. В. Ф. Гегель зробив внесок у розуміння історичного розвитку націй.

Історична пам'ять відображає спосіб, яким суспільство зберігає і використовує знання про свою минулу історію, важливі події, досягнення та трагедії. Вона може бути індивідуальною і колективною та передається від покоління до покоління. Складається зі збереження архівів, документів, артефактів, розповіді, свідчення і пам'ятки історії. Це дає можливість вивчати минуле, розуміти його вплив на сучасність і уникати повторення помилок минулого. Історична пам'ять важлива для підтримки національної ідентичності, національного об'єднання та створення національного образу.

Духовна спадщина включає в себе культурні цінності, традиції, символи, мистецтво, релігійні переконання, моральність та інші аспекти культури і спадщини нації. Це те, що формує її духовний світ й виражається через мову, літературу, музику, живопис, архітектуру та багато інших мистецьких і культурних форм. Вона допомагає визначити національний характер та ідентичність, підтримує національну самосвідомість.

Історична пам'ять і духовна спадщина часто взаємопов'язані, бо історія формує культурні цінності та символи, які передаються через покоління і відображаються у духовній спадщині нації. У поєднанні вони відіграють важливу роль у формуванні культурної ідентичності і стабільності суспільства.

У сучасному світі поняття «дух нації» залишається актуальним у контексті дослідження національної ідентичності та культурного розвитку у лінгвістичному, філософському, культурологічному та соціологічному аспекті як поняття, яке впливає на сучасні національні рухи, політику та суспільство.

Сучасні дослідження духу нації часто поєднують різні підходи і методології, оскільки цей феномен є дуже складним і має багато вимірів. Вони також враховують те, що дух нації може змінюватися з часом під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, і що розуміння його природи є динамічним і еволюційним процесом.

Отже, дух нації – складний феномен, який відображає ідентичність та культуру нації. Його вивчення включає культурні, історичні, та інші аспекти з інтердисциплінарного підходу. Дух нації формується через мову, культурну спадщину, ідентичність і може впливати на її самосвідомість та ідентифікацію. Цей феномен постійно змінюється під впливом сучасного світу і глобалізації. Збереження та розвиток духу нації є важливим завданням для кожної соціальної спільноти, що сприятиме культурному різноманіттю та єдності.

Список використаних джерел:

1. Herder J. G. Reflections on the philosophy of the history of mankind. Chicago : University of Chicago Press, 1968. 401 p.

2. Галімов А. Ukraine. returning its own history, 2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0kyMEaAsbd8&list=PLfAgaEp4bkhLOlkfUepRsqXgVbh9HL8jO>.

3. Антонович В. Три національні типи народні. *Український історичний журнал*. № 3 (534). 2017. С. 171–190.

4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.

5. Nerlich B. et al. On language: on the diversity of human language construction and its influence on the mental development of the human species. *The modern language review*. 2001. 96 p.

6. Hegel G. W. F. Lectures on the philosophy of world history. Oxford: Clarendon Press, 2011. 117 p.

Ключові слова: етнолінгвістика, національна ідентичність, дух нації, мова, культура, мислення.
Keywords: ethnolinguistics, national identity, spirit of the nation, language, culture, thinking.

Томчаковський Олександр Георгійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

ПОЛІКОДОВИЙ VS КРЕОЛІЗОВАНИЙ ТЕКСТ

У добу цифрових технологій та медіа, що стрімко розвиваються, способи комунікації набувають дедалі складніших форм. Зростає потреба передавати інформацію через кілька каналів одночасно, поєднуючи текст, зображення, звук, рух та інші елементи. У цьому контексті надзвичайно актуальним є розмежування понять «полікодовий текст» і «креолізований текст». Обидва терміни описують явища взаємодії вербальних і невербальних елементів, однак різняться рівнем інтеграції цих елементів і характером смислотворення.

Полікодовий текст поєднує кілька знакових систем або кодів. До таких кодів належать вербальний (словесний), іконічний (зоровий), аудіальний (звуковий), кінетичний (жестовий) та типографічний (візуальне оформлення тексту) [1]. Полікодовість не обов'язково передбачає повну інтеграцію елементів у єдиний змістовий простір: компоненти можуть існувати паралельно, виконуючи доповнювальні, але відносно автономні функції.

Наприклад, наукова стаття часто містить текстову частину, графіки, таблиці, ілюстрації. Кожен з елементів виконує свою інформаційну роль, однак вони не залежать один від одного для повного розуміння змісту. Подібним чином функціонують мультимедійні презентації, навчальні посібники, сторінки енциклопедій, де текст супроводжується зображеннями, схемами або діаграмами.

Креолізований текст є специфічною формою полікодового тексту, у якій вербальні та невербальні компоненти настільки тісно пов'язані, що створюють

єдину семантичну цілісність [2; 3]. У таких текстах зображення та словесні елементи не просто співіснують, а формують новий зміст, який неможливо відчитати, якщо прибрати хоча б один із компонентів. Смысл креолізованого тексту виникає саме з їхньої взаємодії.

Приклади креолізованих текстів є надзвичайно різноманітними за жанрами. Це, передусім, реклама, де зображення і слоган нерозривно поєднані: візуальний образ викликає емоцію чи асоціацію, яку конкретизує текст. Комікси і графічні романи – ще один жанр, де зображення та репліки персонажів утворюють єдине смислове поле. У соціальних мережах широкого поширення набули мему, у яких гумор або сатира базуються саме на поєднанні картинки й підпису. До креолізованих текстів також належать плакати, афіші, банери, вебсайти з інтерактивним дизайном, інтерфейси додатків, навчальні відео з субтитрами – тобто тексти, де візуальне, звукове й вербальне складники формують цілісний комунікативний продукт.

Попри спільну рису – мультикодовість – між полікодовими та креолізованими текстами існує ключова відмінність. У полікодовому тексті кожен компонент (текст, зображення, звук тощо) може функціонувати окремо, а їх сукупність має, скоріше, доповнювальний або ілюстративний характер. Натомість у креолізованому тексті елементи настільки взаємозалежні, що створюють нову якість повідомлення, яку не можна відтворити, якщо вилучити хоча б один компонент.

Усі креолізовані тексти є полікодовими, але не кожен полікодовий текст є креолізованим. Це співвідношення можна порівняти зі зв'язком між родом і видом: креолізований текст є різновидом полікодового, специфічним за ступенем інтеграції кодів.

Отже, у світі, де все більше інформації подається у вигляді мультимодальних продуктів, здатність розрізняти типи полікодових текстів, зокрема, розуміти особливості креолізованого повідомлення, є важливою навичкою медіаграмотності. Уміння ідентифікувати характер взаємодії кодів у тексті дозволяє краще інтерпретувати повідомлення, виявляти закладені в ньому смисли та критично ставитися до візуально-вербальних впливів у сучасному комунікативному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Kolegaeva I., Strochenko L., Tomchakovska Yu., Tomchakovskiy O. The Polycode Character of the English Learners' Dictionaries. *Arab World English Journal (AWEJ)*. 2020. P. 244-254. URL: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.21>
2. Батринчук З. Р. Креолізований текст як параграфемний елемент у сучасному англомовному епістолярному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Т. 1. №. Вип. 3. С. 80-84.
3. Яхонтова Т. В. Візуальні елементи та їх функціональна роль у текстах сучасних англомовних наукових статей. *Вісник ХНУ. Серія РГФ*. 2007. Вип. 772. С. 87-91.

Ключові слова: невербальна комунікація, полікодовий текст, креолізований текст, різножанрові тексти.

Keywords: non-verbal communication, polycode text, creolised text, texts of different genres.

СЕКЦІЯ 26.

ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Керівник секції: доцент кафедри журналістики, доктор філософії з журналістики Червінчук Аліна Олегівна

Секретар секції: доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент Грушевська Юлія Андріївна

Колкутіна Вікторія Вікторівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор*

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАСОБІВ ПОЕТИКИ У СТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО СТОРІТЕЛІНГУ

Поетика художнього твору зазвичай передбачає осмислення основних літературознавчих категорій, які формують уявлення реципієнта про художню майстерність митця. Дослідники вивчають концептуальне навантаження твору, тематично-проблемне коло питань, які автор порушує, образну систему, мовностилістичні засоби, сюжетно-композиційну своєрідність тощо. І, детально осмислюючи кожен з цих засобів поетики та характеротворення, намагаються обґрунтувати їх функціональне призначення в тому чи іншому художньому творі, апелюючи до теоретико-методологічного здобутків сучасного літературознавства або до творчої лабораторії митця.

Український журналістикознавчий дискурс представляє сторітелінг як суцільну комунікаційну технологію зі своїми критеріями ефективності. Як правило, виділяють продуманість концепції, ідеї, героїв, перебіг структурно-композиційних сюжетних ліній, емоціогеність, стилістичні особливості та переконливі статичні дані. Головним критерієм сторітелінгу є відповідність цільовій аудиторії, а єдиного рецепта щодо написання вдалої історії, на думку Р. Маккі, не існує [5].

Ми розуміємо технологію сторітелінгу як систему засобів, які увиразнюють історію, роблять її цікавішою, захоплюючою, інтригуючою. У літературознавстві, наприклад, таке функціональне призначення уміщує або передає поетика художнього твору. Так, сучасний дослідник Г. Клочек зазначав: «Зміст терміна «поетика» досить рухливий. Щоправда, це, в основному, стосується його функціонування у ХХ ст. Аристотель розумів поетику як науку про «роблення» поетичних творів. Вона містила в собі набір правил, дотримуючись яких, нібито можна було створити зразковий літературний твір... Латиномовні поетики, які вивчалися в Києво-Могилянській Академії та в інших давніх навчальних закладах, носили також нормативний характер: їх завдання полягало у тому, щоб навчити студентів «правильно» писати літературні твори» [2, с. 11].

Художня майстерність митця передбачає володіння засобами поетики та характеротворення, якими переважно виступають портрет, пейзаж, художня деталь. На наш погляд, креативність та успішність сторітелінгу також залежить від вдало вживаних цих самих засобів, адже «Водночас сторітелінг – це не історія в літературному розумінні, хоча і цінність змісту, і краса слова, і відточеність форми важливі йому не менше, ніж художній літературі» [3, с. 146]. Жодного концептуального дослідження щодо функціонування засобів поетики в структурі сторітелінгу на сучасному етапі ми не простежуємо, тому ми більш детально розглянемо це питання.

Якщо «наративи прийшли з літературознавства, де вони використовувалися для опису структури оповідання. Це мережа причинно-наслідкових зв'язків, що розкривають, що і з чого випливає.» [4, с. 26], то, очевидно, що такі основні засоби поетики й характеротворення, як портрет, пейзаж, художня деталь також на типологічному рівні мають літературознавчу природу.

Звернемося до липневого матеріалі BBC News Україна «Торік усе спалили, цей рік – затопили». Історія вивчає наслідки катастрофи на Каховській ГЕС. Починається опис акцентуванням журналіста на художній деталі, яка дозволяє читачеві уявити картину трагедії, зануритися в цю історію, продовжити читати. Такий опис емоційно посилює співчуття: «Корови здіймають куряву в надвечірньому сонці, у повітрі стоїть дух молока і літнього різнотрав'я, поміж маслин і будяків лежить велика мертва рибина. Нам кажуть, що це короп, якого приніс потоп» (підкреслення наше – В. К.) [6].

Масштаби руйнування Каховської ГЕС уособлює вузька кладочка – навіть пройти немає де: «Корови йдуть із пасовища до села, а господарі розвертають стадо в інший бік: додому поки що не можна. Повінь розмила міст-дамбу через місцеву річку, і тварини не перейдуть по вузькій кладочці» [6].

Через деталь значною мірою розкривається спосіб художнього мислення автора матеріалу, в ній діалектично ємко зосереджена картина екологічної катастрофи. Це своєрідний символ відновлення наслідків потопу, марножурналіст використовує концепт шляху: «Доки шлях не відновлять, фермери з худобою ночують на чужому закинутому підприємстві за селом» [6]. Інакше кажучи, деталь уособлює авторську ідею, що дозволяє у звичайному побачити символічне, у характерному – іманентне.

Як і художня деталь, пейзажні замальовки також функціонально навантажені. Пейзаж може сигналізувати про внутрішній стан персонажів, може слугувати ілюстрацією до подій, що відбуваються, може відбивати світовідчуття письменника. «Село розташоване на маленькому острові: якщо стати в центрі, з усіх боків за хатами та городами видно річку Інгулець» [6], – йдеться в журналістському матеріалі. У цьому фрагменті тексту зображення сільських краєвидів, степовий пейзаж допомагає уявити реципієнту місцевість. Разом з тим автор вдається до аналогії, тому читач може домислити, візуально опинившись в центрі маленького острова. Функція пейзажу в цьому уривку – позначити місце і час дії.

Розглянемо журналістський матеріал за 12 липня 2023 року під заголовком «Повернення командирів: історії офіцерів з «Азовсталі», яких ненавидять в Росії». Тут йдеться про повернення в Україну командирів, які керували військовими заходами по визволенню Маріуполя, тримали оборону заводу Азовсталі, знаходились у російському полоні та були передані під особисті гарантії безпеки турецькому президенту Реджепу Ердогану. Змальовані передумови цієї події, розкрита історія кожного з командирів та деталі повернення їх додому. Початок сторітелу – це розповідь про оборонців Маріуполя та їх теперішній стан. Мужність та відважність військового унаочнюється портретною характеристикою: «Він – командир полку Нацгвардії «Азов» з 2017 року.Тоді йому було лише 26 років (зараз Денису 32), що зробило «Редіса» одним з наймолодших командирів в усіх українських Силах оборони. До цього Денис Прокопенко командував у «Азові» взводом, а потім – ротою. А загалом він воює з 2014 року, фактично з початку АТО, коли починав службу гранатометником. При цьому, жодної військової освіти в нього не було. До початку війни на Донбасі «Редіс» був футбольним фанатом київського «Динамо» та навчався на факультеті германської філології Київського лінгвістичного університету на викладача англійської мови. Також займався спортом – єдиноборствами, бігом, лижами та стояв на воротах у футболі»[4]. Портретна характеристика в сторітелінгу, як бачимо, буде відрізнятися від портретного опису в художній літературі. Як правило, мовно-стилістична виразність допомагає розкрити внутрішній світ персонажа, мотивацію його дій або вчинків: «Зовнішній вигляд героя в тексті будь-якого художнього твору виконує низку важливих естетичних функцій: з одного боку, він характеризує цього конкретного героя, допомагаючи розкривати його особистість у певному соціумі, створюючи його образ, а з іншого боку, моделює його з точки зору морально-етичних категорій» [1, с.6].

Таким чином, технології створення сторітелінгу комунікативно окреслені й, на наш погляд, суголосні до засобів поетики в літературознавстві. Портрет, пейзаж, художня деталь та інші засоби виразності демонструють ставлення героїв до обставин повномасштабного вторгнення, передають внутрішні переживання й тривогу, детально описують масштаб трагедії. Проте, у сторітелінгу портрет – більше добірка фактів, використана з метою увиразнення характеру героя. Автор матеріалу про героїчних азовців додають до кожної розповіді фото кремезних чоловіків, сильних та суворох, проте в історіях вони постають звичайними хлопцями, в яких було таке ж дитинством та юність, як в усіх звичайних дітей. Контрастно, у сукупності, портретні деталі формують уявлення про шлях становлення їх як воїнів та оборонців – героїв України.

Список використаних джерел:

1. Галич А. Жанрові модифікації портретного дискурсу в документалістиці ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис... доктора філолог. Наук : 10.01.01. Київ, 2017. 38 с.

2. Ключек Г. Енергія художнього слова. Кіровоград : Редакційно-видавничий відділ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. 448 с.

3. Побідаш І. Л. Сторітелінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. 2019. № 1(7). С. 144–150.

4. Повернення командирів: історії офіцерів з “Азовсталі”, яких ненавидять у Росії. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c723ye4v7g4o> – Дата звернення: 31.10.2024

5. Поляков О. М. Особливості протидії поширенню деструктивного контенту. *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С.129-141.

6. Торік усе спалили, цей рік – затопили. Фермери півдня за місяць після катастрофи на Каховській ГЕС». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c0xejev6l8vo> Дата звернення: 11.10.2024

7. Zabolotska O. The role of the authors' intentions in the textual concepts formation. *Bulletion of the Luhansk Taras Shevchenko National University*. 2014. Vol. 6. P. 171–180.

Ключові слова: сторітелінг, поетика, пейзаж, портрет, BBC News Україна, художня деталь.

Keywords: storytelling, poetics, landscape, portrait, BBC News Ukraine, artistic detail.

Макаренко Олександр Юрійович

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності
КННІ, доктор юридичних наук, професор, адвокат*

Макаренко Наталія Анатоліївна

*Донецький державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільно-правових та гуманітарних дисциплін КННІ,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат*

ПЕРЕШКОДЖАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Багато хто може сказати, що питання свободи діяльності журналістів «не на часі», забуваючи про гарантовані Конституцією України права, і не в останню чергу право на свободу думки та слова, збирання, використання та поширення інформації [1]. Але чи дійсно з дотриманням прав журналістів все гаразд, чи працюють створені законом регулятори відповідних відносин, чи має не просто право, а реальну можливість журналіст здійснювати свою професійну діяльність, питання, відповідь на яке може бути дуже не однозначною.

Звісно, в межах тези доповіді не можливо повністю розкрити тему, запропонувати шляхи її вирішення, але цілком можливо окреслити проблему, важливість чи масштаби якої суттєво загострюються.

Нажаль, стверджувати в сьогоднішніх умовах що права журналістів захищені, а журналісти мають можливість здійснювати свою діяльність в межах чинного законодавства, як мінімум передчасно. І хоча дискутувати на тему розповсюдженості фактів перешкодження журналістській діяльності можна довго, ми пропонуємо взяти у якості наглядних прикладів діяльність журналістів на місцях ворожих обстрілів, в мирних містах України. Одеса, Дніпро, Харків, Кривий Ріг, та багато інших міст нажаль відчувають на собі наслідки «братської любові» країни агресора.

Нажаль, журналісти далеко не завжди можуть виконувати свою роботу якісно, своєчасно та в межах чинного законодавства, збирати матеріал для майбутніх проєктів, написання статей, зйомки та монтування сюжетів. Натомість, на місцях прильотів ви зможете побачити співробітників ДСНС, національної поліції, пресслужби військових адміністрацій різного рівня, які будуть фотографувати та фільмувати наслідки ворожих обстрілів. Фото зроблені вказаними вище особами, в межах від декількох хвилин, до декількох десятків хвилин, можуть з'явитись на офіційних сторінках керівників відповідного рівня чи на сторінках facebook представників влади різного рівня чи осіб наближених до них. Значна кількість фото та відео потрапить в мережу від пересічних громадян, переважна частина яких викладе такі фото навіть не розуміючи необхідність не розкривати особливості місць ураження в межах строків рекомендованих ЗСУ. Проте такі фото та відео будуть.

Чого ж очікувати журналістам що прибудуть на місце, для висвітлення наслідків ворожої агресії, для фіксації спричинених збитків, всім, хто працює в ЗМІ, і має акредитацію ЗСУ, достеменно відомо.

Нажаль, відсутність поваги, елементарного усвідомлення ролі та завдань що стоять перед журналістом, а в певних випадках брак кваліфікації та юридичної освіти, в більшості випадків призведе до свідомого та навмисного обмеження діяльності журналіста.

Якщо перефразувати фразу одного відомого кінофільму, можна зробити висновки що місце журналіста «за обмежувальною стрічкою». Саме таку вимогу, вийти за стрічку може почути журналіст в Києві[2] та Кривому Розі. Окремі журналісти все частіше висловлюють думку, що ситуація яка склалась, виглядає як війна поліції проти журналістів. Журналісти що мають бойовий досвід, відверто зазначають що працювати на передовій, багатьох випадках простіше. Сприйняття журналіста, важливості його роботи, в усвідомленні багатьох, хто має право на «монополію влади» є викривленим.

Разом із тим, правоохоронні органи в окремих випадках звертаються до журналістів за допомогою, в пошуку свідків правопорушень, висвітленні важливих для суспільства тем та звісно результаті своєї роботи.

Проте фахових журналістів з кожним днем не стає більше. Частина журналістів мобілізована до лав ЗСУ та виконує свій громадянський обов'язок, нажаль. Є загиблі журналісти і журналісти жінки, що вимушено залишили територію

України. За умови збереження ігнорування проблеми перешкоджання законній та професійній діяльності журналістів, в найближчі місяці, ситуація цілком може погіршитись.

Тож чи потрібно змінювати законодавство, яке регулює діяльність медіа в Україні? Питання для багатьох дискусійне. На наш погляд, за останній час, відповідне законодавство суттєво покращилось, зменшились можливості для маніпуляцій та зловживань. Також за останні роки в Україні відбулось напрацювання судової практики з питань визнання інформації недостовірною, захисту честі та ділової репутації. Тобто використовувати медіа як засіб для брудних маніпуляцій стало складніше, а в багатьох випадках, неможливо, принаймні безкарно, без ризиків наслідків. Звісно, окремою темою для дослідження і професійної розмови можуть бути анонімні телеграм канали, боротись з якими вкрай складно.

Але як бути із професійною журналістикою та професійними журналістами, представниками онлайн-медіа, співробітників та позаштатних кореспондентів Українських та міжнародних ЗМІ? І якщо вам буде здаватись що журналістам провідних міжнародних ЗМІ працювати в Україні простіше ніж національним, нажаль чи на щастя, це не так. Більшість проблем в нас абсолютно однакові, незалежно від рівня ЗМІ та фаховості кореспондента.

Нажаль, не дивлячись на певне покращення відповідного законодавства, на практиці, правоохоронні органи, представники влади та місцевого самоврядування, пересічні громадяни, відносяться до журналістів та представників медіа, порушуючи їх права та обмежуючи свободу професійної діяльності, фактично, скоюючи кримінальне правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 171 Кримінального кодексу України[3].

Чи можна виправити ситуацію що склалась, питання риторичне. На наш погляд це вкрай потрібно робити, як юридичними методами, шляхом подальшого покращення законодавства, так і власним прикладом керівників правоохоронних органів певного рівня, представників влади та місцевого самоврядування. Звісно така практика безпосередньо пов'язані із інтелектуальним, культурним та професійним рівнем кожного із вказаних осіб.

Прикро визнавати, але швидких та реальних змін ми можемо досягти в більшій мірі за допомогою формування відповідної судової практики, у випадках, коли осіб, що вчинятимуть відповідні кримінальні правопорушення, гарантовано притягатимуть до кримінальної відповідальності в «розумні строки», і бажано щоб ці строки були в межах біологічного життя конкретного журналіста та строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Efrem L. Камера, яка співчуває. *Facebook*. 27.04.2025. URL: <https://www.facebook.com/share/p/19BJ4LbNp6/>.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

Ключові слова: журналіст, військовий стан, правоохоронні органи, суд, адвокат, захист, відповідальність, відшкодування шкоди.

Keywords: journalist, martial law, law enforcement agencies, court, lawyer, defence, liability, compensation for damage.

Маляренко Тетяна Анатоліївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДУ СИТУАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ У КОМПЛЕКСНИХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ситуаційний аналіз (кейс-стаді) – один з найбільш популярних якісних методів, який використовується для збору та аналізу інформації стосовно різноманітних соціальних та політичних процесів та явищ. Ключовою характеристикою кейс-стаді є фокус на одній або декількох проблемних ситуаціях, обмежених або часом, або предметом дослідження, для глибокого вивчення, розуміння проблематики та визначення динаміки розвитку. Використання методу кейс-стаді у наукових дослідженнях дозволяє досліднику виконати дві функції. По-перше, описати явище у всій його глибині та складності. По-друге, узагальнити висновки, отримані після застосування ситуаційного аналізу, на інші випадки, які можуть бути близькими до досліджуваного випадку, або можуть відрізнятись. Ключовим методологічним завданням при застосуванні методу кейс-стаді є ідентифікація особливого кейсу (випадку, ситуації) як елементу аналізу в сукупності з іншими випадками, які «підпадають» під положення теорії, яка тестується, аргументується та доповнюється новими знаннями у процесі дослідження. Наприклад, коли дослідник обирає для аналізу «заморожених» конфліктів конфліктну ситуацію в Абхазії, необхідно обґрунтувати, чому саме цей «заморожений» конфлікт повинен досліджуватись, чим він є цікавий, або чому його дослідження є корисним для вивчення проблеми в цілому.

Ситуаційний аналіз широко використовуються у дослідженнях соціальних медіа, політичних або соціологічних дослідженнях, дослідженнях у сфері економіки та бізнесу. Дослідницький дизайн наукових проектів на основі кейс-аналізу, як правило, базується на якісних методах дослідження, але кількісні методи використовується також окремо або у сполучанні з якісними методами. Тобто, ситуаційний аналіз використовується для опису, порівняння, оцінки та поглиблення розуміння різних аспектів досліджуваної проблеми.

У застосуванні методу ситуаційного аналізу теоретична та емпірична складові дослідження повинні бути тісно пов'язані. Логіка наукового дослідження

виглядатиме таким чином. По-перше, обирається теорія, положення якої повинні бути підтверджені, розвинені або спростовані за допомогою ситуаційного аналізу. По-друге, обґрунтовується логіка дослідження за допомогою кейс-методу у відповідності до обраної теорії. По-третє, здійснюється глибинне дослідження одного або декількох кейсів у випадку порівняльного аналізу. І, нарешті, вчетверте, обґрунтовується, чому положення певної теорії повинні бути змінені, розвинені, доповнені у відповідності до здійсненого аналізу.

Виокремлюють такі різновиди кейс-стаді [1].

1. *А-теоретичні (ідеографічні) кейси* використовуються для описового дослідження окремих випадків проблеми. Цей різновид кейсів спрямований скоріше на поглиблене вивчення ситуації, ніж на розвиток теорій або підходів. Дослідник не переймається якимись особливими гіпотезами або теоретичними дослідженнями, а дозволяє фактам говорити за себе. Головна дослідницька цінність цього типу кейсів – унікальні емпіричні дані, зібрані, систематизовані та інтерпретовані дослідником. Безумовно, дослідник володіє науковими підходами та теоріями в обраній галузі та опирається на них, але теоретичні дослідження не є першочерговим завданням [1].

2. *Кейс-стаді, які керуються теоріями та побудовані навколо теорій*, є також емпіричними ситуаціями, але вони мають за мету не лише отримання нових емпіричних даних, але також їхній аналіз з позицій певних теорій. Цей різновид кейс-стаді часто називають «аналітикою» – аналіз не є повністю вільним від теорії, але теоретичні положення використовуються скоріше як структурне обрамлення емпіричних даних. У дослідженнях конфліктів а-теоретичні кейс-стаді становляться все менш поширеними. Перевага надається або кейсам, які підтверджують положення відомих теорій з метою уточнення певних аспектів, або сприяють побудові нових теорій [1].

3. *Кейси, які спрямовані на підтвердження гіпотез*, розвиток та доповнення існуючих теорій. У цьому випадку результати, отримані за допомогою кейс-методу, повинні бути підтверджені за допомогою інших методів. Так, наприклад, глибокий аналіз певного типу конфлікту допоможе виявити та обґрунтувати нові чинники конфлікту, які також можуть бути справедливими для інших типів конфліктів. У той же час, у випадках, коли дослідник обрав кейс-метод для перевірки, розвитку, доповнення наукових теорій, однієї ситуації для аналізу може виявитись недостатньо. Щонайменше, повинні досліджуватись дві ситуації (порівняльний кейс-метод) або декілька ситуацій за допомогою статистичних методів. Завданням порівняльного аналізу декількох кейс-стаді конфлікту може бути виявлення нових чинників конфлікту, виявлення взаємозв'язків між чинниками конфлікту (горизонтального зв'язку між чинниками, які знаходяться на одному рівні, вертикального зв'язку – між рівнями конфлікту), між контекстом конфліктної ситуації, наприклад, рівнем соціально-економічного розвитку країни та мотивацією бідніших груп для участі в конфлікті [1].

4. *Кейси, орієнтовані на аналіз девіантних ситуацій* (аномальних, нетипових ситуацій, які є виключенням). Кожне правило має свої виключення. Якщо в процесі здійснення емпіричного дослідження знаходяться ситуації, які є виключенням з правил, вони повинні досліджуватись окремо. У дослідженнях конфліктів «аномаліями» можуть бути визнані ситуації конфліктів, які трапились, незважаючи на те, що не було діагностовано жодних, відповідно до існуючих теорій конфліктів, чинників, або навпаки, ситуації, в яких було діагностовано чинники конфлікту, але відкритого протистояння не було. Аналіз ситуацій-виключень з правил є корисним та часто необхідним кроком побудови наукової теорії, тому що визначає випадки, в яких теорія може надавати певний збій. Цей різновид кейсів може доповнюватись статистичним аналізом, тому що саме статистичний аналіз дозволяє побачити випадки-виключення [1].

5. І, нарешті, *кейс-стаді, які призначені для побудови нової теорії*. Необхідно зазначити, що одиничні (індивідуальні) кейс-стаді, як правило, не використовуються для побудови нових теорій. Для пошуку та обґрунтування закономірностей, які є основою теорії, часто необхідно застосовувати мультиметодні дослідницькі підходи, які сполучають експерименти, статистичні методи та порівняльні кейс-стаді [1].

Список використаних джерел:

1. Levy J. S. Case Studies and conflict resolution. *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*. SAGE Publications Inc., 2019. P. 72-85.

Ключові слова: кейс-метод, методологія, дослідження, проблема, теорія.

Keywords: case method, methodology, research, problem, theory.

Скалацька Олена Віталіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри журналістики, доктор філософських наук*

СУЧАСНІ ФОРМИ ЦИРОВИХ МЕДІА

З появою мережі Інтернет значно полегшився процес отримання і поширення інформації. У споживачів з'явилася можливість отримувати її в необмеженій кількості та будь-який зручний для них час. Саме через ці зміни почалась трансформація традиційних ЗМІ в більш зручний прогресивний формат. Процес конвергенції засобів масової інформації почався ще в 70-х роках і триває до цього дня, адже з'являються найбільш зручні можливості поширення інформації, а також засоби залучення масової аудиторії. Багато традиційних ЗМІ переводять свої медіа в онлайн режим, наслідуючи новим тенденціям і намагаючись утримати аудиторію. Завдяки тому з'явився новий вид подачі інформації – нові

медіа або ж інтернет-журналістика. Тепер, кожен бажачий може ділитися з аудиторією своїм власним контентом. У зв'язку з цим виникає проблема якості інформації, що подається, адже виникає вибір між швидкістю подачі новин і їх достовірністю та якістю.

Сьогодні Інтернет став чудовою платформою для створення свого власного контенту. Великої популярності набуло поширення інформації в форматі аудіо, бо з'явилась можливість швидкого поширення файлів формату «MP3», який дозволяє стискати аудіо у маленькі файли, які легко передаються через Інтернет і можуть зберігатися на портативних пристроях, що дозволяє прослуховувати в зручний для вас час [1]. Слухачі, які втомилися від старого змісту радіопередач, керованих великими корпораціями, отримали можливість зберігати досить багато інформації на одному носії. Саме через це подкасти замінили телепередачі і радіо.

Подкастинг, форма цифрових медіа, що розповсюджуються за допомогою аудіо, зазнав стрімкого зростання протягом останнього десятиліття. Будучи доступною платформою для різноманітного контенту, подкасти перетворилися з нішевого засобу масової інформації на основний компонент глобальної медіакультури [3]. У 2024 році індустрія подкастингу продовжує розвиватися завдяки розширенню аудиторії, технологічному прогресу та можливостям монетизації, які вона відкриває як для творців, так і для платформ [2]. Кількість слухачів подкастів стрімко зростає в усьому світі: за оцінками, понад 500 мільйонів людей регулярно слухають подкасти. Цей бум можна пояснити гнучкістю, яку пропонують подкасти – їх можна слухати на вимогу, що дозволяє слухачам займатися улюбленою справою під час поїздок на роботу, тренувань чи виконання інших завдань. У таких країнах, як США, Великобританія та Австралія, спостерігається особливо сильне зростання, з мільйонами активних слухачів щомісяця. Найбільші платформи, такі як Spotify, Apple Podcasts та Google Podcasts, продовжують докладати стратегічних зусиль, щоб задовольнити цю зростаючу аудиторію. Ключові тенденції, що сформували сучасний ландшафт подкастингу це нішевий контент хоча подкасти загального інтересу залишаються популярними, спостерігається значний зсув у бік нішевого програмування. Подкасти, присвячені певним галузям, хобі та спільнотам – наприклад, реальним злочинам, технологіям чи оздоровленню – сформували базу лояльних слухачів. Зростання кількості слухачів призвело до вдосконалення стратегій монетизації. Вони включають пряму підтримку слухачів через такі платформи, як Patreon, динамічну вставку реклами (що дозволяє таргетувати рекламу на основі демографічних даних слухачів) та ексклюзивні моделі підписки. Мережі подкастів та їхні творці також уклали вигідні партнерства, включно з шоу за участю 8 знаменитостей та ексклюзивними угодами з такими платформами, як Spotify, яка придбала такі відомі подкасти, як «Досвід Джо Рогана» (The Joe Rogan Experience).

З посиленням конкуренції творці інвестують у вищу якість виробництва, де все частіше застосовують відшліфований монтаж, захоплюючий саунд-дизайн

та форматування розповіді за сценарієм. Такі шоу, як Serial та The Daily, встановлюють стандарт для подкаст-журналістики, поєднуючи сторітелінг із фактологічними репортажами. Великі технологічні компанії та медіаконцерни визнали цінність подкастингу. Це призвело до придбання незалежних компаній, що виробляють подкасти, та створення власних контент-підрозділів. Інвестиції Spotify у подкастинг та придбання Amazon компанії Wonderu є прикладами зростаючого корпоративного впливу в цій сфері. Незважаючи на зростання, галузь стикається з кількома проблемами такі як: нерівномірність монетизації, у той час як великі творці та мережі можуть генерувати значні прибутки, менші або незалежні подкастери намагаються досягти стабільного доходу, що призводить до розриву у фінансовій життєздатності. Можливість відкриття оскільки кількість доступних подкастів перевищує 4 мільйони, доступність стала важливою проблемою. З такою кількістю контенту новим або маловідомим шоу важко виділитися без значних маркетингових зусиль. Регулювання та модерація контенту зі зростанням подкастингу зростає і увага до нього. Ведуться дискусії про необхідність регулювання контенту, особливо для подкастів, які зачіпають чутливі теми, такі як дезінформація або суперечливі політичні погляди. Майбутнє подкастингу пов'язане з постійними інноваціями та зростанням. Нові технології, такі як алгоритми рекомендацій на основі штучного інтелекту та інтерактивні голосові платформи, можуть допомогти вирішити проблеми, пов'язані з доступністю та залученням аудиторії. Поширення смарт-динаміків і подальша інтеграція в автомобільні інформаційно-розважальні системи також сприятимуть полегшенню доступу до подкастів та їхньому подальшому впровадженню в повсякденне життя. Крім того, зростаюче розмаїття голосів у подкастингу, а також нові міжнародні ринки свідчать про те, що цей засіб масової інформації продовжить демократизувати створення контенту. Очікується, що все більше авторів з різним походженням і культурою створюватимуть локалізований або двомовний контент, що зробить подкастинг ще більш глобальним та інклюзивним.

Список використаних джерел:

1. Любченко Ю., Токмань Д. Аудіо-платформи в сучасній журналістиці: аудиторний вимір. 2020. URL: https://newmedia.zp.ua/images/texts/kolekt_mono.pdf#page=6 (дата звернення: 15.01.2025).
2. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації. Львів : Літопис, 2010. 538 с.
3. Мірошніченко П. Подкаст як тренд радіожурналістики. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі*. Запоріжжя, 2021. С. 110–112.

Ключові слова: подкаст, нові форми медіа, масова комунікація, комунікаційні стратегії, комунікаційні технології.

Keywords: podcast, new forms of media, mass communication, communication strategies, communication technologies.

Грушевська Юлія Андріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВИХ НОРМ ЯК АТРИБУТ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

Попри зростаючу роль візуального контенту у сприйнятті й осмисленні/засвоєнні інформації сучасною людиною, текст залишається найдосконалішим інструментом передачі інформації.

Рекламний текст є складним медійним комунікаційним конструктом, котрий вміщує різні смислові блоки, що певним чином переплетені між собою й утворюють інтегровану смислову цілісність.

Основною властивістю будь-якого тексту є його здатність містити нову інформацію й передавати її за допомогою «текстобудівних» компонентів, адже при побудові та декодуванні тексту, зокрема комерційного плану, мовець взаємодіє не з мовою як такою, а зі знанням [3]. Адекватне сприйняття тексту забезпечується як змістом виражених у ньому елементів та його зв'язків, а й загальними установками продуцента і реципієнта, так званим загальним фоном знань.

При побудові тексту продуцент повинен вибрати певні слова, словосполучення, у тому числі сформувати речення, які, своєю чергою, утворюють надфразові єдності, так, щоб повідомлення було адекватно сприйнято реципієнтом.

Зниження загальної мовленнєвої культури, демократизація мовленнєвих норм і віддзеркалення цих процесів в мові реклами, що динамічно оновлюється і розвивається, – очевидні й взаємообумовлені речі.

Однією з причин такого стану можна назвати «мімікрію під споживача»: комунікатор говорить мовою реципієнта з метою підвищення результативності процесу комунікації. Це явище характерне для масової комунікації загалом. Так, наприклад, частково виправдане використання сленгізмів (детальніше: [2]), жаргонізмів в рекламних текстах найчастіше для молодіжної цільової аудиторії:

Лазолван Не прокашляй особливі моменти

Сосиска вариться – матуся не париться Сосиски Нямські від Глобино

Продавці топчик – ціни горобчик Маркетплейс Prom

Comfy Намбер ван по домашнім гаджетам

Розетка Відгуки від тих, хто шарить

Pepsi Вривайся у свята на драйві

Me&M's – випадні, шоколадні!

БОМБА РАКЕТА (магазин розливного пива)

Beer mix – це кльовий мікс пива та фруктів. Освіжись, насолодись, розслабся!

Ультонний розпродаж на всю техніку. Фокстрот

Comfy Годі юзати мамині сервізи Готуємо романтичну вечерю Знижки до -50 % на посуд

Останнім часом спостерігається збільшення кількості рекламних повідомлень, у яких використовується знижена лексика (просторіччя, вульгаризми, евфемізми до обсценної лексики чи навіть нецензурні лексеми із відповідно пропущеними літерами).

До прикладу, реклама у грудні 2024 року у застосунку «Тривога»: «Повернись живим РЕБНЕМО ТАК РЕБНЕМО Донать на посилення ППО» (проект від Фонду «Повернись живим» і Нова пошта: «Щоб збити ворога з пантелику і захистити ППО, Фонд «Повернись живим» і Нова пошта забезпечать військових засобами радіоелектронної розвідки та радіоелектронної боротьби (РЕБу і РЕРу), модернізованими FPV-дронами, безперебійним/захищеним зв'язком і транспортом» [1].

Ще подібні приклади:

Новорічні подарунки в Ельдорадо Ціни просто ЗАКУПИСЬ! (телереклама, інтернет банери)

Flint з ними! Сухарики Flint (зовнішня реклама)

Квас ТАРАС білий Освіжений мен (телереклама)

Йй...оперний театр! Седаристон – німецька формула рівноваги (телереклама)

Для адекватного сприйняття рекламного повідомлення необхідний збіг фонових знань його творців і реципієнтів, тобто має бути взаємне знання реалій. Отож ідеалом мовної комунікації постає максимальне уподібнення комуніката й комуніканта рекламної комунікації. Крім того, при актуалізації тексту у свідомості реципієнта обсяг інформації тексту зазнає змін, зумовлених творчим та інтелектуальним потенціалом цього реципієнта.

У процесі виробництва тексту продуцентом і розуміння його реципієнтом автор тексту оперує не тільки мовними даними. Мова як знакова система виявляється складно переплетена зі знаннями про світ, а свою мовленнєву діяльність мовець подає крізь призму особистих думок, переконань, вірувань. Рекламне повідомлення як інформаційний продукт обов'язково поєднує мовні й позамовні, експліцитні й імпліцитні засоби, котрі у пропонуваному «міксі» дають найкращий результат при впливі на споживача.

Список використаних джерел:

1. Ребнемо так ребнемо. URL: https://savelife.in.ua/rebneemo_voroha/
2. Хода, Л. Сленгова лексика в рекламних текстах (на матеріалі словацької та української мов). *Мовознавство. Літературознавство. Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип 24. Том 2. С. 138-142.
3. Brannen M., Piekkari R., Tietze S. The multifaceted role of language in international business: Unpacking the forms, functions and features of a critical challenge to MNC theory and performance. *Journal of International Business Studies*. 2014. Vol. 45. P. 495–507.

Ключові слова: рекламна комунікація, українська сучасна реклама, мова реклами, демократизація мовленнєвих норм, рекламний текст.

Keywords: advertising communication, modern Ukrainian advertising, advertising language, democratization of speech norms, advertising text.

Червінчук Аліна Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри журналістики, доктор філософії з журналістики*

РОЛЬ КОНСТРУКТИВНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ У ВИСВІТЛЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах воєнного часу журналісти як професійні комуніканти передусім повинні забезпечувати об'єктивну картину воєнної реальності, зокрема відображати хроніку бойових дій, репрезентувати контекст подій для більш ефективного розуміння аудиторією ситуації. Однак не менше важливо дотримуватися балансу між інформаційними приводами, не зосереджуючи увагу на винятково негативних чи позитивних новинах. У сьогоdnішніх реаліях натомість спостерігаємо за стабільним тяжінням ЗМІ до сенсаційної подачі інформації та перенасиченням інформаційного простору здебільшого негативними повідомленнями.

Оптимальною відповіддю на такі виклики може стати конструктивна журналістика, яка вже набула популярності за кордоном та підходами якої вже почали послуговуватися окремі українські масмедіа. Перевага конструктивної журналістики в тому, що у таких матеріалах журналісти зосереджуються на важливих суспільних проблемах, розглядаючи їх у ширшій площині та відповідному контексті [1].

У сучасній журналістській практиці виділяють шість видів конструктивної журналістики: пояснювальна журналістика (глибше розкриття важливих тем і подій, які можна розглядати як протипагу сенсаційним, переважно негативним новинам), журналістика перспективи (обговорення можливих сценаріїв майбутнього, пропонування конкретних можливостей і прогнозів), журналістика миру (пошук причин виникнення збройних конфліктів та можливих способів їх врегулювання), відновний наратив (фокусування уваги на соціальних проблемах, пошук основних факторів, які призвели до ситуації та опис заходів, які можна вжити), журналістика рішень (орієнтування уваги саме рішення – чи працює, як працює та які є перешкоди на шляху до рішення), громадянська/громадська журналістика (прагне залучити журналіста та громадськість до політичних процесів) [2, с. 8].

Варто підкреслити: хоч конструктивна журналістика відрізняється від традиційної подачі інформації та пропонується як новітня медіапрактика на протипагу інформаційному негативізму, що репрезентується в ЗМІ, не вважаємо за доцільне трактувати такий підхід як винятково «хороші новини».

На думку дослідника А. Рохас-Кальдерона, основною метою конструктивної журналістики є «ефективна організація та представлення складних аспектів соціальної реальності шляхом відбору та впорядкування тематичних рамок» [3, с. 638]. Конструктивний підхід у журналістиці прагне запропонувати глибоке розуміння багатьох суспільних питань шляхом ретельного й логічного дослідження важливих аспектів, структурування інформації з метою забезпечення максимально доступного відображення матеріалу для аудиторії.

Послугуючись потенціалом конструктивної журналістики, професійні комуніканти зрозумілою мовою роз'яснюють читачам/глядачам складні теми, допомагають краще зрозуміти суть соціальних проблем, які потребують уваги громадськості та спільного рішення. У цьому контексті журналісти виконують не тільки функцію «індикатора» соціальних проблем, констатуючи їх наявність, але й аналізують конкретні соціальні явища, що негативно впливають на розвиток суспільства, віднаходять і репрезентують успішні кейси вирішення цих проблем. На переконання А. Рохас-Кальдерона, такий вид журналістики не тільки навчає широку аудиторію, але й сприяє формуванню навичок аналітичного міркування та прийняття обґрунтованих рішень, у такий спосіб створюючи більш залучене та активне суспільство [3, с. 638].

Дослідники М. Джерф-П'єр і М. Екстрем зацентрували увагу на значному комунікаційному потенціалі конструктивної журналістики в контексті сторітелінгу. У своєму дослідженні вони визначили п'ять елементів, які є важливими для побудови історій, орієнтованих на рішення: тема; актори/персонажі та їхня роль у наративній структурі; тональність; критична/некритична позиція; докази [4, с. 4-5]. Перші два елементи стосуються загальних компонентів побудови історій: специфіка структури та композиції, а також актори/персонажі та ролі, які вони відіграють у цій історії. Наступні три елементи розкривають, яким саме чином ці матеріали відображають рішення, чи демонструють більш позитивні, навіть обнадієливі погляди на світ, і які норми критичного аналізу та доказів використовуються в таких текстах. Такі історії постають «зворотним дзеркалом негативних новин, наприклад, використовуючи позитивну оціночну мову (успіх, прогрес) і посилення на позитивні емоції (надія, щастя), включаючи візуальне представлення позитивних подій і емоцій людей» [4, с. 4-5].

На перший погляд, конструктивна журналістика ніби кидає виклик нормам і концепціям традиційної журналістики, зокрема у контексті дотримання журналістських стандартів. Однак, на переконання українських медіадослідниць О. Голуб та О. Чуранової, це новий підхід журналістики, який «використовує методи позитивної психології при написанні новини, водночас не нехтуючи основними журналістськими стандартами» [5]. Крім того, конструктивна журналістика – це можливість зорієнтувати аудиторію, «вказати людям альтернативний шлях, показати варіанти вирішення проблем, можливості виходу з кожної складної ситуації» [5].

В українському інформаційному просторі конструктивна журналістика як медіапрактика тільки набирає популярності. Відзначимо, що в Україні одним із медіа, яке для актуалізації гострих соціальних проблем послугується винятково підходами конструктивної журналістики, є онлайн-видання «Рубрика», що позиціонується як медіа рішень. Зауважимо, що в реаліях воєнного часу, матеріали у форматі журналістики рішень допомагають привернути увагу суспільства до ефективних стратегій вирішення певних соціальних проблем. Крім того, завдяки таким матеріалам «аудиторія знайомиться із новими ідеями, переосмислює

статус-кво, змінює свою поведінку і змушує владу ухвалювати кращі політичні рішення» [6, с. 7]. Підкреслемо, що журналістські публікації у форматі журналістики рішень, характеризуються чітким та послідовним структурним викладом, демонструючи «конкретні шляхи розв'язання проблеми, які допоможуть іншим зробити те саме або подібне» [6, с. 8], тобто покроково репрезентують інноваційність рішень цих проблем.

Журналісти видання «Рубрика» розкривають важливі соціальні проблеми, що виникли через російсько-українську війну, та водночас демонструють успішні практики їх вирішення. Зокрема, в матеріалах систематично актуалізуються такі теми: адаптація внутрішньо переміщених осіб, реабілітація військовослужбовців, відновлення зруйнованої інфраструктури, допомога постраждалим від воєнних дій (дорослим і дітям), допомога українцям в окупації тощо. Прикладами журналістських текстів, в яких авторами онлайн-видання «Рубрика» висвітлюються окреслені вище проблемно-тематичні лінії, є: «П'ять утрачених домівок: як сім'я переселенців отримала нове житло від держави» (*Рубрика*. 16.05.2024), «Наші розробки допоможуть усім, хто потребує протезування»: як тернопільяни виготовляють безоплатні накладки на протези» (*Рубрика*. 16.07.2024), «Немає незначного відновлення»: як маленький проєкт у селі на Херсонщині змінює життя деокупованої громади на краще» (*Рубрика*. 12.09.2024), «Сила – всередині»: як маріупольчанка відновила розвивальний центр для дітей в евакуації» (*Рубрика*. 26.03.2024), «Гаряча лінія для людей в окупації: що таке “HelpPrint” і кому він може допомогти» (*Рубрика*. 28.06.2024) тощо.

Відзначимо багатогранність напряду конструктивної журналістики та значний комунікаційний потенціал, особливо в умовах воєнного часу. Адже конструктивний підхід дозволяє цілеспрямовано осмислювати, оцінювати події, висвітлювати наслідки воєнних дій і пропонувати вирішення актуальних соціальних проблем, що виникли через російсько-українську війну.

Список використаних джерел:

1. Why Constructive Journalism? *Constructive Institute*. URL: <https://constructiveinstitute.org/why/>
2. Rangul I. The potential for constructive journalism in Trade Union reporting. University of Oxford : Oxford, 2024. 28 p.
3. Rojas-Calderón A. Constructive Journalistic Roles in Environments of Social Complexity and Political Crisis. *Journalism and Media*. 2024. Vol. 5, No 2. P. 626–645. URL: <https://doi.org/10.3390/journalmedia5020042>
4. Djerf-Pierre M., Ekström M. Constructive Journalism as Practice – Storytelling in Solutions-Focused News Reporting in Mainstream News Media. *Journalism Practice*. 2025. Vol. 19. Iss. 1. P. 1–19. URL: <https://doi.org/10.1080/17512786.2025.2461213>
5. Голуб О., Чуранова О. Новини не дають спокійно жити? Критична журналістика має бути конструктивною. *Texty.org.ua*. URL: https://texty.org.ua/articles/83814/Novyny_ne_dajut_spokijno_zhyty_Krytychna_zhurnalistyka-83814/

6. Матичак Т., Мартиновський А. Як писати про відновлення України у жанрі журналістики рішень. Київ : ГО «Інтерньюз-Україна», 2024. 27 с.

Ключові слова: конструктивна журналістика, журналістика рішень, інформаційний простір, масмедіа, професійні комуніканти, воєнний час.

Keywords: constructive journalism, solutions journalism, information space, mass media, professional communicators, wartime.

Чубук Олег Леонтійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри журналістики*

НАЙНЕОБХІДНІШІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДІЙНИКІВ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В епоху панування цифрових технологій, яка характерна, зокрема, перманентними динамічними змінами, удосконаленнями можливостей платформ, сервісів та інструментів, важко переоцінити значення наявності у фахівців, персоналу відповідних компетентностей. В повній мірі останнє стосується й медіа та медійників. Минули часи, коли журналіста оцінювали, насамперед, за вміння підготувати високопрофесійний газетний чи журнальний текст – до прикладу, портретний нарис. Та й лексема «майстерність» відносно газетярів чи телевізійників останнім часом звучить все менше. Натомість, з усіх сторін чуємо про пріоритетність для журналістів так званої цифрової підготовки. Що, власне, є цілком зрозумілим: технології, а саме інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), суттєво змінили журналістику, перетворили її з ремесла на високотехнологічну галузь. Інтернет, соціальні мережі, смартфони забезпечили миттєвий доступ до інформації, розширили аудиторію та створили нові формати подачі матеріалів, прискорили виробничі технологічні процеси, сприяючи таким чином розширенню меж професії і її адаптації до потреб часу. І в цих умовах представникам засобів масової інформації надважливо залишатися адекватними викликам часу, не боятися нових форматів, бути «на ти» із сучасними технологіями, вміти працювати з великими обсягами даних, реагувати на зміни й залишатися так би мовити гнучкими, швидкими.

Керівник діджитал-підрозділу видання «Forbes Україна» Віктор Кіщак конкретизує це таким чином: використання інструментів на базі ШІ (штучного інтелекту) на всіх етапах створення контенту, що, як вважає він, допоможе бути ефективнішими, зменшити витрати часу на рутину, швидше досліджувати та дивитися на теми під іншим кутом. Також на думку фахівця, важливо орієнтуватися на дані та вміти їх правильно трактувати. Що ж до гнучкості, то вона, як вважає Кіщак, повинна бути «в усьому: у роботі з форматами контенту, створенні контенту для різних майданчиків...» [1].

Отже, здатність використовувати сучасні технології під час створення медіапродуктів – це про володіння цифровими інструментами, набуття навичок і вмінь під час роботи із сучасними платформами, інструментами обробки фото, відео, даних, зокрема, такими, як Adobe Suite, Canva, Final Cut Pro, Tableau та іншими. До прикладу, 10 років тому репортеру інформаційної редакції не варто було перейматися відеозйомкою власноруч. І йдеться не лише про зйомку «мінідівішною сонькою» (відеокамера Sony Mini Dv), або «гоушкою» (відеокамера gopro), як додатковою камерою, а про роботу в режимі як кореспондента, так і телеоператора. Сьогодні ж телевізійні кореспонденти за тих чи інших причин (обставин), працюючи «в полі» (за межами телеканалу), все частіше, що називається, беруть в руки камеру, навіть за наявності в знімальній групі телеоператора. Понад те, виконуючи певне завдання, у разі необхідності вони мають бути готові провести стрим-трансляцію. А повернувшись до редакції, тележурналіст, почасти, не зможе обмежитися таймкодуванням відзнятого матеріалу, написанням закадрового тексту і дикторської підводки, – а й сам долучиться до відеомонтажу. Понад те: вміти створювати відео, записувати подкасти, візуалізувати дані. А ще – адаптувати матеріали для різних форматів (короткі пости для соцмереж, довгі тексти для сайтів, інтерактивні сторітелінги), можливо, – «нарізати» зі «свого» сюжету «шортси» для You Tube Shorts, або ж «рілси» для Reels в Instagram, зрештою, розмістити stories. А ще, можливо – запропонувати ідею, дати слушну пораду чи рекомендацію представникам діджитал-підрозділу, які будуть «перепаковувати» сюжет для розміщення на акаунтах телеканалу в соціальних мережах. Сьогодні журналіст повинен бути здатним оптимізувати контент для SEO. Так само якщо не універсалізму, то достатньо багатьох додаткових навичок потребує робота журналіста в онлайн-медіа, і навіть в принті (друкованих медіа).

Медіадослідниця В. Шевченко вважає, що кардинальні зміни в роботі сучасного журналіста через цифрові технології можна порівняти зі змінами, які спричинило виникнення телеграфу та телебачення. «Журналісти мають безмежні можливості друкувати будь-які обсяги матеріалів у різних форматах і в будь-який спосіб доставляти інформацію споживачеві. Журналісти кросмедіа переосмислюють свої професійні компетенції» [2, с. 11]. Слушним в даному випадку нам видається і наведення нею (на цій же сторінці) десяти найважливіших компетенцій журналіста, які вбачає Декларація Європейських журналістів. Більшість з них пов'язані з необхідністю пристосовуватися до нових технологій та особливостей кросмедіа.

Своєю чергою, професор С. Демченко з ДНУ імені О. Гончара, м.Дніпропетровськ, аналізуючи ролі, які виконують нині журналісти в новому інформаційно-комунікаційному середовищі, акцентує на тому, що нові рольові функції журналіста зміщуються у бік організаційних. Це, на його думку, пов'язано з тим, що сьогодні людство зіткнулося з надмірними потоками інформації, які зростають у геометричній прогресії. «І якщо раніше першочерговою функцією журналіста було знайти «свіжу», незвичайну, невідому інформацію і першим донести її до споживача, то тепер він повинен стати своєрідним лоцманом в океані інфор-

мації» [3, с. 14]. Таким чином, як бачимо, сьогодні відходить на другий план те, що було головним для журналіста донедавна і протягом десятиліть – написання текстів. У цифровому середовищі текст більше не є домінуючим форматом, тож журналіст має вміти працювати з мультимедійним контентом, бути гнучким, технологічно обізнаним і здатним поєднувати традиційні навички з діджитал-інструментами. Наразі цінуються вміння орієнтуватися в соціальних мережах і онлайн-інструментах для створення контенту для різних типів медіа, аналізувати великі масиви даних, орієнтуватися на аудиторію медіа. Паралельно з цим, значної ваги останнім часом набувають навички координатора, менеджерські, організаційні здібності. У «цифрову епоху» журналістика зазнала трансформації, що вимагає від журналістів адаптації до нових викликів, розуміння нових трендів, зокрема, таких, як штучний інтелект, віртуальна реальність, блокчейн.

Варто розуміти, що вітчизняній журналістиці «турбуватися» про наявність означених вище компетенцій доречно як на етапі підготовки майбутніх медійників – при формуванні їхніх загальних і фахових компетентностей – так і що називається в процесі виконання функціональних обов'язків в редакційному повсякденні – шляхом опанування нових технологій, інструментів, проведення професійного навчання тощо.

Список використаних джерел:

1. Які знання та навички будуть найнеобхіднішими для медійників у 2025 році? *Медіамейкер*. URL: https://www.instagram.com/p/DFVtBULtt2X/?img_index=6&igsh=MnlrNGY4dW94dDF1
2. Кросмедіа: контент, технології, перспективи : колективна монографія / за заг. ред. д. н. із соц. ком. В. Е. Шевченка ; Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 234 с.
3. Крецу І. Н., Гузун М., Василик Л. Підручник з крос-медіа / пер. Ана Лехінтан та ін. Bonn ; Sibiu : Schiller Publ. House, 2015. 140 с.

Ключові слова: технології, журналіст, компетентності, медіа, цифрові інструменти.

Keywords: technologies, journalist, competencies, media, digital tools.

Літвінчук Ірина Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук*

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: ЗАГРОЗА ЧИ МОЖЛИВІСТЬ

Сучасна журналістика зазнає значних змін під впливом технологій, і однією з ключових інновацій є штучний інтелект (ШІ). Його використання у сфері ме-

дія викликає як захоплення, так і занепокоєння. З одного боку, ШІ значно прискорює обробку даних, допомагає в автоматизації рутинних завдань і покращує персоналізацію контенту. З іншого боку, він може стати інструментом маніпуляцій, створювати фейкові новини та витіснити журналістів із професії. Крім того, виникають питання щодо етичності застосування ШІ у створенні новинного контенту, адже автоматизовані алгоритми не мають людської інтуїції та критичного мислення.

Оскільки роль медіа у суспільстві є надзвичайно важливою, необхідно детально розглянути всі аспекти впровадження штучного інтелекту. Як саме він змінює журналістику, які переваги та загрози несе його використання, а також які перспективи має взаємодія між журналістами та технологіями – ці питання потребують всебічного аналізу.

Сьогодні ШІ активно застосовується в журналістиці для збору, аналізу та створення новин. Наприклад, алгоритми Reuters Lynx або Heliograf від The Washington Post можуть автоматично генерувати короткі новини на основі структурованих даних, таких як спортивні результати або фінансові звіти. Крім того, технології штучного інтелекту використовуються для персоналізації новинних стрічок – сервіси Google News, Instagram або Facebook ШІ підбирають контент відповідно до вподобань користувачів, аналізуючи їхню поведінку в мережі.

Ще одним важливим напрямком є боротьба з дезінформацією. ШІ допомагає у фактчекінгу, автоматично перевіряючи твердження у статтях і публікаціях у соцмережах. Це особливо важливо в епоху постправди, коли маніпулятивні матеріали швидко поширюються та впливають на громадську думку.

Штучний інтелект поступово змінює ландшафт сучасної журналістики, відкриваючи нові можливості для розвитку галузі. Оскільки він здатний ефективно обробляти великі обсяги даних та автоматизувати рутинні завдання, журналісти отримують більше часу для творчої роботи та аналізу. Ці технології не лише покращують швидкість обробки інформації, а й сприяють її глибшому осмисленню та персоналізації контенту, що є важливим аспектом для медіа в умовах сучасного інформаційного середовища.

Переваги використання ШІ в журналістиці полягають у ряді аспектів, які можуть покращити якість та ефективність журналістської діяльності.

Одна з головних переваг штучного інтелекту – це автоматизація рутинних завдань. Журналісти можуть витрачати більше часу на аналітичні розслідування, тоді як ШІ буде генерувати прості новини, аналізувати великі масиви даних та складати звіти. Наприклад, фінансові та спортивні огляди часто пишуться за допомогою алгоритмів, що дозволяє значно прискорити процес публікації матеріалів.

Ще один важливий аспект – швидкість обробки інформації. ШІ здатний аналізувати новини в реальному часі, визначати головні теми та навіть прогнозувати розвиток подій. Це може стати корисним інструментом для редакцій великих медіакомпаній, які прагнуть першими повідомляти про важливі події.

Штучний інтелект також покращує якість журналістських розслідувань. Алгоритми можуть обробляти тисячі документів, знаходити приховані зв'язки між людьми чи організаціями та виявляти потенційні корупційні схеми. Це особливо важливо для розслідувальної журналістики, де часто доводиться працювати з великими масивами інформації.

Попри очевидні переваги, штучний інтелект також створює ряд викликів. Один із найбільших ризиків – втрата робочих місць у сфері журналістики. Автоматизовані системи здатні створювати контент без участі людини, що може призвести до скорочення штатів у редакціях.

Ще однією проблемою є можливість маніпуляцій та упередженості в алгоритмах. Оскільки ШІ навчається на основі існуючих даних, він може відтворювати та посилювати стереотипи, що вже є в медіа. Наприклад, якщо алгоритм використовує певні джерела інформації з політичним ухилом, він може поширювати їхні наративи, не перевіряючи фактичною точністю.

Також виникає питання відповідальності за контент. Якщо статтю створив алгоритм, хто відповідатиме за її достовірність? Чи можна вважати автоматично згенерований текст журналістським матеріалом? Це питання стає особливо важливим в умовах швидкого розвитку технологій і необхідності збереження журналістських стандартів.

Регулювання використання штучного інтелекту в медіа – один із ключових викликів найближчого майбутнього. Деякі країни вже починають розробляти закони, що регулюють відповідальність за автоматизований контент, проте поки що ця сфера залишається недостатньо врегульованою.

Майбутнє журналістики, ймовірно, буде пов'язане із синергією між людьми та штучним інтелектом. Найкращим рішенням може стати співпраця, коли ШІ допомагає журналістам обробляти дані, а люди залишаються відповідальними за аналіз та інтерпретацію інформації. Таким чином, можна поєднати швидкість і точність алгоритмів із критичним мисленням та етикою професійних журналістів.

Штучний інтелект є потужним інструментом, який може як покращити, так і ускладнити роботу журналістів. Він допомагає автоматизувати процеси, покращує аналітику та прискорює обробку інформації, проте водночас створює нові етичні та професійні виклики. Найважливішим завданням є знаходження балансу між технологічними можливостями та збереженням журналістських стандартів. Людина повинна залишатися головним гарантом достовірності інформації, використовуючи ШІ як помічника, а не заміну професійної журналістики.

Список використаних джерел:

1. Воронова В. О., Сидоренко О. М. Штучний інтелект у сучасних медіа: виклики та перспективи. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2023. 312 с.
2. Ковальчук О. В. Фейки у сучасних медіа: ідентифікація та нейтралізація. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 45–51. URL: <https://journals.urau>

3. Петренко М. І. Технології впливу на масову свідомість в умовах інформаційної гібридної війни. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2021. № 5. С. 112–119. URL: <https://journals.urau.ua>
4. Семенюк І. В. Автоматизація журналістики: роль штучного інтелекту у створенні новинного контенту. *Інформаційний простір*. 2023. № 2. С. 67–73.
5. Харченко Л. Г. Етичні аспекти використання алгоритмів у журналістиці. *Журналістика і масові комунікації*. 2022. № 4. С. 88–95.

Ключові слова: штучний інтелект, обробка даних, майбутнє журналістики, технології в медіа.

Keywords: content, media transformation, digital era, digital transformation, media adaptation.

СЕКЦІЯ 27.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Керівник секції: старший викладач кафедри фізичного виховання Барсукова
Тетяна Олександрівна*

*Секретар секції: старший викладач кафедри фізичного виховання Антіпова
Жана Ігорівна*

Антіпова Жана Ігорівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

Кучеренко Геннадій Васильович

*«Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського»,
кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики
фізичної культури і спортивних дисциплін*

АТЛЕТИЧНА ГІМНАСТИКА В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У контексті інтеграції України до світової спільноти цивілізованих країн передбачено проведення реформ і в системі вищої освіти. Підвищено вимоги до молодих фахівців, які мають успішно опанувати не лише професійні навички, а й демонструвати мобільність та конкурентоспроможність у вирішенні складних завдань, працездатність та досить високий рівень фізичної підготовки.

Формування базової компетентності залишається фундаментом підготовки, проте актуальною залишається проблема функціонального здоров'я здобувачів вищої освіти, що визначає готовність до професійної діяльності. Тому, з метою підвищення рівня фізичної підготовки, мотивації до активного способу життя, реформування диктує необхідність використання інноваційних форм проведення занять у сфері фізичного виховання [1, с. 15].

Актуальна ситуація в Україні стосовно військового стану та наслідки пандемії вимагають впровадження нових підходів у навчанні курсу «Фізичне виховання». Це підкреслює важливість популяризації здорового та активного способу життя, який має стати звичайною практикою серед молоді і невід'ємною частиною життя кожного студента. Викладачі кафедри фізичного виховання Національного університету «Одеська юридична академія» активно займаються удосконаленням процесу навчання, шукаючи інноваційні та результативні методи корекції фізичного виховання, що відповідатимуть сучасним стандартам.

Однак, залишається гострою проблема формування культури фізичної активності та недостатня мотивація до особистісного фізичного розвитку серед студентів. Це свідчить про необхідність розробки сучасної програми з атлетичної гімнастики для студентів нашого університету, враховуючи наявні умови для навчальних занять.

На сьогоднішній день в системі фізичного виховання в ЗВО (закладах вищої освіти) “Атлетична гімнастика” є найпоширенішим варіантом оздоровчого фітнесу і має такі аспекти:

1 – Це комплекс гімнастичних вправ, спрямованих на розвиток силових якостей і вмінь їх застосовувати.

2 – Це традиційна форма гімнастики, яка орієнтована на оздоровлення та розвиток та поєднує силові тренування з багатосторонньою фізичною підготовкою, гармонійним розвитком і зміцненням загального здоров’я.

При цьому треба ефективно виконувати такі завдання:

- формувати як загальну, так і професійну культуру особистості молодого фахівця,
- сприяти підвищенню функціональних можливостей організму та покращенню загального стану здоров’я,
- стимулювати мотивацію до фізичної активності.

Методика проведення навчальних занять з атлетичної гімнастики для студентів ґрунтується на основних принципах фізичної культури, спрямованих на покращення здоров’я, які були розглянуті у дослідженнях В. Селуянова, А. Менхіна, П. Виноградова, І. Адамової, С. Краміної та Д. Чеботарьова. Основні роботи, що аналізують фізичний та функціональний стан, а також їх зміни в умовах фізкультурно-оздоровчих занять, представлені в дослідженнях Л. Андерсена та В. Махиви. Силові види спорту були детально вивчені у працях А. Медведєва, Л. Дворкіна, Г. Виноградова та Б. Шейха. Методичні питання викладання розглянуті в дослідженні С. Ю. Ніколаєва.

Силові види спорту на професійному рівні та масовий спорт в сучасному світі виступають як два досить автономних напрямки, які мають свої специфічні сфери знань, цілі, завдання, інструменти та методи. Формування інтересу до фізичної культури та спорту є складним процесом, що розпочинається з малих років, продовжується в підлітковому віці, визначається під час студентства і триває протягом всього життя, що веде до глибокого засвоєння знань у сферах санітарії та фізіології, а також до розвитку навичок для самостійних занять. При цьому принцип самостійності реалізується через активність, що розвивається незалежно, створюючи креативні умови для її втілення і дозволяючи визначати час і інтенсивність навантаження. Таким чином, для студентів особиста фізична активність стає однією з основних форм, що формує самостійність як рису характеру і веде до постійного самовдосконалення.

Викладачі кафедри фізичного виховання Національного університету “Одеська юридична академія” вважають атлетичну гімнастику одним із най-

більш дієвих методів фізичного розвитку. Особливу увагу вони приділяють оздоровчій та розвиваючій гімнастиці, яка поєднує силові тренування, гармонійний розвиток і зміцнення загального стану здоров'я студентів.

Програма з атлетичної гімнастики, що пропонується викладачами кафедри, має потенціал залучити більшу кількість учасників, зокрема тих, хто лише планує почати тренування. Це враховує особливості юридичної освіти, існування спортивних споруд та можливість адаптації індивідуальних вимог для кожного студента. Внаслідок цього атлетична гімнастика набуває все більшої популярності серед студентів нашого університету. Вправи з обтяженнями сприяють поліпшенню аеробних та анаеробних показників організму, розвитку сили та підвищенню фізичних якостей [3, с.60]. Практичні заняття, відповідно до програми, націлені на отримання теоретичних знань, вивчення основних вправ, ознайомлення з ключовими методами та формами проведення занять, а також специфікою виконання силових вправ.

Заняття атлетичною гімнастикою є надзвичайно важливими для студентів факультету Прокуратури та слідства (кю) за спеціальністю 262 “Правоохоронна діяльність”. Відповідно до навчальної програми, високий рівень фізичної підготовки фахівців використовується як спосіб для ефективного затримання осіб, які становлять небезпеку для суспільства, що є критично важливим для успішної діяльності в даній сфері. Атлетичну гімнастику можна розглядати як шлях розвитку особистісних якостей, адже вона сприяє всебічному фізичному та інтелектуальному прогресу, допомагає виховувати цілеспрямованість і навички досягнення поставлених цілей, а також об'єднує культурні та комунікативні цінності, суттєво впливаючи на навчальний процес. Унікальна особливість атлетичної гімнастики полягає в акценті на індивідуальному підході до фізичних і культурних інструментів для соціалізації студентів, що сприяє чіткому визначенню цілей і формує стійку мотивацію до занять фізичною активністю.

Значення «Атлетичної гімнастики» як наукової дисципліни зростає в останній час через розвиток масового спорту та фізичної культури. Результати проведеного дослідження програми на експериментальній групі ФСМП та ФААД, а також опитування й обробка отриманих даних, засвідчили позитивний вплив атлетичної гімнастики на фізичну готовність здобувачів, їхнє загальне оздоровлення, а також формування мотиву до активного руху та успішну модернізацію навчального процесу.

Отже, можна стверджувати, що Атлетична гімнастика значно доповнила традиційні підходи до фізичного виховання, що сприяло зростанню інтересу до дисципліни “Фізичне виховання” та підвищенню рівня фізичної підготовки учнів. Це також активізувало їхню участь у фізкультурних заходах і змаганнях, що проводяться в рамках спартакіади НУ «ОЮА», а усвідомлена мотивація стала ще більш важливою [4, с. 515].

Список використаних джерел:

1. Антіпова Ж., Барсукова Т. Інноваційні аспекти організації фізичного виховання здобувачів вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2021. С. 15-22. URL: <http://www.vegsgoldenretrievers.com/index.php/pedagogy/article/view/53>
2. Антіпова Ж. Атлетична гімнастика в системі фізичного виховання як ефективний засіб оздоровлення здобувачів закладів вищої освіти. *Modeni aspekty vedy* («Сучасні аспекти науки»). URL: <https://doi.org/10.52058/34-2023>
3. Крилов А., Крюкаєв М. Вплив занять атлетичною гімнастикою на розвиток фізичних якостей в умовах технічних ВНЗ України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2016. Вип. 11(81). С.60-63. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/20893>
4. Шарко С., Барсукова Т. (2024). Атлетична гімнастика – ефективний засіб підвищення активності здобувачів на навчальних заняттях з фізичного виховання. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/1251>

Ключові слова: вища освіта, фізичне здоров'я, військовий стан, популяризація здоров'я, нові підходи, мобільність.

Keywords: higher education, physical health, military status, health promotion, new approaches, mobility.

Барсукова Тетяна Олександрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

Ігнатенко Сюзанна Олександрівна

«Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського»,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної
культури і спортивних дисциплін

ФІЗИЧНІ ВПРАВИ, ЯК ЗАСІБ, ЩО СПРИЯЄ ПІДВИЩЕННЮ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Сучасні реалії суспільного розвитку ставлять перед вищою освітою актуальні вимоги – готувати спеціаліста, який відповідає викликам часу. Специфіка нової соціально-економічної ситуації та прискорення науково-технічного прогресу вказують на те, що молоді фахівці повинні бути більш професійна гнучкими, ніж раніше, що потребує значно вищого рівня інтелектуальної активності та фізичного здоров'я.

Навчання у вищих навчальних закладах спрямоване, перш за все, на значний вплив на загальний і інтелектуальний розвиток студентів, а також на підтримку

формування вербальних структур розуму, які є критично необхідними для їх професійного становлення. Темпи сучасного життя суттєво підвищили навантаження на психічну, фізичну, інтелектуальну та емоційну сфери студентів, що потребує високих вимог до їх фізичного стану. Основне завдання, яке ефективно виконується під час фізичного виховання в університетах, полягає у сприянні цілеспрямованому розвитку професійно важливих характеристик і якостей особистості студентів за допомогою відповідних методів, засобів і прийомів, специфічних для фізичного розвитку, відповідно до попередньо визначеної моделі.

Підготовка молодих фахівців вимагає уникнення перевантажень і втоми, створення умов для інтенсивного, цілеспрямованого та креативного навчання, а також забезпечення активного відпочинку та підвищення фізичного розвитку [1, с. 122]. Ці вимоги повинні виконуватись за рахунок застосування засобів фізичного виховання і спорту, які сприяють підтримці високої активності та стабільної працездатності студентів протягом усього навчального процесу. Комплексне використання фізичних вправ як основного інструменту фізичної підготовки, разом із лікувально-гігієнічними елементами природи як допоміжними засобами, може ефективно вирішувати питання здоров'я, освіти та виховання.

Безсумнівно, вивчення теми «Фізичні вправи як засіб покращення фізичної підготовки студентів» має величезне значення і приваблює як наукову, так і практичну увагу. Питання впливу фізичної активності залишається важливою складовою дискусій, оскільки в сучасному світі спостерігається постійний розвиток нових стратегій і підходів.

Дослідження впливу фізичних вправ вже були розглянуті багатьма спеціалістами в різних наукових виданнях. Проте огляд літератури та інформаційних ресурсів вказує на брак всебічних і точних досліджень, присвячених класифікації «фізичних вправ». На сучасному етапі вдосконалення системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах ця тема та методи фізичного виховання набувають особливої важливості, оскільки є актуальними для суспільства й становлять суттєвий етап у розвитку теорії та методики фізичного виховання.

Актуальність цієї теми стає очевидною під час обговорення: термін «фізична» вказує на тип діяльності, яка відрізняється від розумової. Проте цей термін лише підкреслює, що рухи, які виконуються, в значній мірі залежать від роботи нервово-м'язової системи, а отже, від фізичних характеристик тіла. Насправді фізичні вправи є проявом волі, функцією свідомості, яка впливає на всього студента. «Вправа» означає багаторазове виконання спеціально спрямованої дії з метою покращення фізичних і психологічних якостей особи та способу виконання цієї дії. Отже, фізичні вправи можна розглядати з однієї сторони як певну поведінку, а з іншої – як повторюване заняття, від результату якого залежить успіх. Цю думку підтверджують численні дослідники, які вважають, що основною метою будь-яких фізичних вправ є позитивний вплив на здоров'я.

Ефект фізичних навантажень в першу чергу зумовлені їх змістом. Зміст фізичного навантаження охоплює комплекс фізіологічних, психологічних і біоме-

ханічних процесів, які виникають в організмі людини під час виконання вправи (наприклад, зміни в фізіології організму, рівень прояву фізичних здібностей).

Зміст і форма фізичних вправ мають дуже тісний взаємозв'язок. Вони складають єдине ціле, де зміст є головним елементом, що визначає форму. Для покращення рухової активності слід спершу внести відповідні зміни у змістовному аспекті. Зміни в змісті призводять до коригувань у формі вправи. Водночас форма також впливає на зміст. Неправильна форма не дозволяє в повному обсязі реалізувати зміст вправи, як стверджують Дакал Н., Анікеєнко Л., Білоконов В. [2, с. 10].

У техніці виконання будь-якої фізичної вправи виокремлюють підготовчу, основну й завершальну фази.

1 – Підготовча фаза допомагає створити оптимальні умови для реалізації основного завдання дії (наприклад, старт при бігу на короткі дистанції тощо).

2 – Основна фаза включає рухи, за допомогою яких виконується головне завдання дії (наприклад, прискорення на старті під час бігу, фінальне зусилля при метанні тощо).

3 – Завершальна фаза завершує дію (наприклад, утримання рівноваги після виконання кидка тощо).

Практичне значення класифікації фізичних вправ полягає в тому, що вона організовує різноманітні вправи, спрощує їхнє сприйняття і дозволяє раціонально їх застосовувати в повсякденному житті.

Фізичні тренування можуть виконуватися з різними предметами або снарядами, а також без них. Музика під час тренувань покращує позитивний ефект фізичних вправ на організм. Тому викладачі кафедри фізичного виховання радять включати фізичні вправи у програму “Оздоровчий фітнес”, що під музичний супровід сприяє необхідній руховій активності, розвитку фізичних якостей, укріпленню здоров'я та підвищенню працездатності студентів Національного університету “Одеська юридична академія” [3, с. 520].

Оздоровчий фітнес є однією з найкраще обґрунтованих теоретично складових курсу “Фізичне виховання” у вищих навчальних закладах. Ця форма активності, що має мотиваційний аспект, позитивно впливає на рівень фізичної підготовки, забезпечує емоційне задоволення, підтримує ефективний фізичний розвиток і, що особливо важливо, активізує функції та процеси організму, що сприяє зміцненню та збереженню здоров'я студентів [4, с. 590].

Л. В. Волков, Є. П. Врублевський, Т. В. Вознюк, В. М. Костюкевич відносять оздоровчий фітнес до сфери фізичного виховання, спираючись на новаторські підходи та активно формуючи нові пріоритети з метою оволодіння студентами теоретичними знаннями, розвитку рухових навичок і формування мотивації до навчальних занять.

Оздоровчий фітнес – це система фізичних вправ у рамках фізичного виховання, яка спрямована на підтримання високого рівня фізичної форми, а також на забезпечення інтелектуального, емоційного, соціального та духовного благо-

получчя. Якщо один з цих елементів не функціонує, це негативно впливає на всю систему. Таким чином, оздоровчий фітнес виконує завдання, пов'язані з укріпленням здоров'я, його збереженням та реабілітацією, що особливо важливо для студентів вищих навчальних закладів. Застосування методик оздоровчого фітнесу під час навчання не лише поліпшує функціональний стан організму і рівень фізичної підготовки, але й сприяє розвитку сталого усвідомленого інтересу до фізичної активності. Це в свою чергу позитивно впливає на життєдіяльність першокурсників і допомагає їм адаптуватися до навчального процесу.

Актуальність цієї теми пояснюється нагальною необхідністю залучення молоді до фізичної активності, що сприяє підтримці та зміцненню здоров'я, формуванню позитивного психологічного клімату у колективі, а також підвищенню рівня фізичної підготовки, самооцінки та орієнтації на здоров'я і здоровий спосіб життя.

Різноманітні фізичні вправи застосовуються для розвитку рухових навичок, покращення фізичних якостей та механізмів забезпечення енергії, що сприяє підвищенню фізичної підготовки, самопочуттю осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах [5, с. 10].

Сьогодні важливість підвищення фізичної підготовки та зміцнення здоров'я студентів розглядається не лише як система тренувань, яка забезпечує гармонійний розвиток фізичних здібностей, але і як соціальне явище, що впливає на різні сфери життя молоді. За оцінками експертів у галузі фізичного виховання, оздоровчий фітнес і культура фізичної активності стають все більш популярними серед студентів, що надає їм можливість робити перші кроки від фізичного розвитку до формування здорового способу життя. Безсумнівно, фізичні вправи цього типу є ефективним методом активізації функцій та процесів в організмі. Вони сприяють підвищенню рівня фізичної підготовки, підтримці та зміцненню здоров'я студентської молоді нашого університету, а також формуванню мотивації до здорового способу життя, активності в навчанні та щоденній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Антіпова Ж. І., Фідірко М. А. Фізична активність студентів – фактор зміцнення здоров'я і підвищення працездатності: ЛОГОС. *Conf. Internacional Cientifica y Practica*. 2020. Vol. 4. С. 122–124. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index>
2. Дакал Н., Анікеєнко Л., Білоконь В. Засоби фізичного виховання. Зміст і форма фізичних вправ. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2023. № 10(170). С. 9-12. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.10\(170\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.10(170).01)
3. Антіпова Ж. Оздоровчий фітнес у системі фізичного виховання – засіб для реалізації концепції розвитку вищої освіти. *Актуальні питання у сучасній науці. Серія «Педагогіка»*. 2022. № 2(2). С. 510-521. URL: [https://doi.org/10.52058/2785-6300-2022-2\(2\)-510-520](https://doi.org/10.52058/2785-6300-2022-2(2)-510-520)

4. Барсукова Т., Антіпова Ж. Оздоровчий фітнес як інноваційна засіб фізичного виховання у закладах вищої освіти. *Global and regional aspects of sustainable development*. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/12295>

5. Антіпова Ж. Здоров'я здобувачів: збереження та зміцнення – головне завдання фізичного виховання у закладах вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 3 (21). С. 6-16. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3\(21\)-6-15](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3(21)-6-15)

Ключові слова: вища освіта, фізичне здоров'я, професійне становлення, якості особистості, вербальні структури розуму.

Keywords: higher education, physical health, professional development, personality qualities, verbal structures of the mind.

Гоголева Олена Миколаївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

Халайджі Світлана Владиславівна

Одеський національний технологічний університет
доцент кафедри фізичної культури та спорту,
кандидат наук з фізичної культури і спорту, доцент

НАСТІЛЬНИЙ ТЕНІС, ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

Сьогодні, у часи швидкого технологічного розвитку та зростаючих вимог до навчання, студенти проводять все більше часу в сидячому положенні, працюючи на комп'ютерах та інших електронних пристроях. Такий спосіб життя, що відрізняється низьким рівнем фізичної активності, має негативний вплив на стан здоров'я молоді, ведучи до зниження енергії, проблем зі спиною, погіршення витривалості та підвищення ризику серцево-судинних захворювань. Це викликає питання про необхідність впровадження фізичних активностей, які були б цікавими, доступними та корисними для студентів.

На мій погляд, одним із видів спорту, що відповідає цим вимогам, є настільний теніс, оскільки він об'єднує динамічні рухи, точність, швидкість реакції та вимагає високої концентрації. Ця гра дає можливість студентам не лише підтримувати фізичну активність, але й служити для розвантаження психіки після напруженого навчання, сприяє розвитку моторики, поліпшенню координації і зміцненню різних м'язових груп. Завдяки легкому доступу до настільного тенісу та можливості грати в закритих залах, він набув популярності серед молоді студентів.

Дослідження показують, що регулярні тренування з настільного тенісу позитивно впливають на фізичне здоров'я, зокрема на витривалість, силу м'язів,

координацію та швидкість реакції. Розуміння такого впливу, на мою думку, сприятиме кращій інтеграції настільного тенісу в програми фізичного виховання студентів, пропонуючи його як засіб протидії малорухливому способу життя і покращення загального здоров'я молоді.

Таким чином, реферат присвячений дослідженню впливу настільного тенісу на різні аспекти фізичного розвитку студентів, зокрема на їхню витривалість, силу, координацію та психоемоційний стан.

Настільний теніс – це популярний вид спорту, який відрізняється динамічністю, швидкістю та високими вимогами до концентрації. Ця гра сприяє розвитку різних аспектів фізичної підготовки, оскільки гравцю потрібно уважно стежити за м'ячем, майстерно виконувати удари й миттєво реагувати на дії противника. Окрім того, гра проходить у обмеженому просторі, що потребує постійного змінювання напрямку руху та швидкого переміщення, роблячи настільний теніс відмінним засобом для вдосконалення спритності, реакції та координації рухів [3, с.30].

Однією з характеристик настільного тенісу є його легка доступність та низький ризик отримання травм. Ця гра не вимагає від початківців особливих фізичних здібностей, що робить її привабливою для студентів, які можуть розпочати заняття без значної підготовки. Крім того, для гри потрібні лише стіл, ракетки й м'яч, що є досить економічним оснащенням.

На мою думку, для молоді, що проведе багато часу сидючи під час навчання, настільний теніс є прекрасною можливістю для активного відпочинку та підтримки фізичної форми. Швидкість гри та короткі перерви між раундами сприяють збільшенню частоти серцевих скорочень, поліпшенню кровообігу та зміцненню серцево-судинної системи. Одночасно цей вид спорту допомагає розвивати спритність, точність рухів і моторну координацію, що є важливим для загального фізичного розвитку.

Настільний теніс є активним і динамічним видом спорту, який сприяє поліпшенню роботи серцево-судинної системи, забезпечуючи регулярне підвищення частоти серцебиття. У момент інтенсивної гри, коли рухи набирають значну швидкість, серце починає функціонувати в аеробному режимі, що веде до покращення кровообігу і насичення тканин киснем. Це підвищує здатність серця та судин адаптуватися до фізичних навантажень, зміцнює серцевий м'яз і підвищує загальну витривалість кардіоваскулярної системи.

Регулярні тренування з настільного тенісу допомагають у профілактиці серцево-судинних захворювань. Постійна фізична активність під час гри знижує ймовірність виникнення артеріальної гіпертензії і сприяє контролю рівня холестерину, що є одним із чинників розвитку атеросклерозу. Це, в свою чергу, зменшує ризик серйозних ускладнень, таких як інфаркт міокарда або інсульт. Окрім того, заняття настільним тенісом сприяють підтриманню здорової маси тіла.

Настільний теніс – це спорт, який активно задіює майже всі м'язові групи. Під час гри, особливо під час ударів, швидких переміщень і маневрів, задіюються

м'язи верхньої частини тіла – руки, плечі, спина, а також м'язи ніг, які допомагають змінювати позицію та забезпечують баланс. Таке комплексне навантаження сприяє розвитку м'язової системи та підтриманню її тону.

Головними м'язами, які активно залучені під час гри в настільний теніс, є м'язи рук, передпліччя та плечового поясу. Зокрема, м'язи, що відповідають за удари ракеткою – біцепси, трицепси і плечові м'язи – розвиваються на витривалість і силу в процесі кожного удару. Крім того, м'язи спини, зокрема нижньої частини спини і попереку, беруть участь у підтримці правильного положення тіла і стабільності, що є надзвичайно важливим для виконання рухів, які вимагають сильної координації та балансу.

Хоча настільний теніс не є силовим спортом, регулярні пересування по корту, зміни напрямку та інтенсивні удари суттєво сприяють розвитку м'язової сили, особливо в верхніх кінцівках. Підвищення міцності м'язів рук і плечей покращує стійкість тіла під час гри і підвищує загальну витривалість. Це, в свою чергу, зменшує ризик втоми і травм, покращуючи здатність організму витримувати великі фізичні навантаження.

Заняття настільним тенісом також позитивно впливають на розвиток м'язів ніг, оскільки гра вимагає частих переміщень на короткі дистанції, що вимагає від спортсмена постійної готовності до зміни напрямку. Це залучає квадрицепси, м'язи стегон і литкові м'язи, що сприяє розвитку гнучкості та сили нижніх кінцівок. Регулярні тренування з настільного тенісу ведуть до посилення м'язової сили, яка безпосередньо впливає на загальний фізичний розвиток учня. Поліпшення сили і еластичності м'язів знижує ризик травм не лише під час тренувань, а й у повсякденному житті. Зміцнена м'язова система дозволяє студентам ефективніше виконувати різні фізичні завдання, зменшуючи ймовірність травм під час активних рухів або неакуратних переміщень.

Посилення м'язів також сприяє покращенню загального стану здоров'я, оскільки сильні й витривалі м'язи забезпечують підтримку суглобів і знижують ймовірність виникнення болю в спині, шії та інших ділянках тіла, що часто є наслідком малорухливого способу життя. Регулярні фізичні вправи сприяють підтримці оптимального рівня фізичного розвитку, що, у свою чергу, позитивно впливає на навчальні можливості й емоційне благополуччя студентів.

Слід зазначити, що настільний теніс – це вид спорту, який ставить високі вимоги до координації рухів. Гра вимагає точної синхронізації дій між руками, очима та тілом, адже для ефективного відбиття м'яча необхідно точно оцінювати його траєкторію, швидкість і напрямок. Це дозволяє активно тренувати координацію і розвивати вміння швидко і вірно реагувати на змінні обставини гри, що є важливим аспектом фізичного розвитку.

У процесі гри в настільний теніс спортсмен постійно адаптується до різноманітних умов: зміна траєкторії м'яча, швидкість його переміщення, а також потреба в миттєвій корекції своєї позиції на корті. Це все вимагає злагодженої роботи кількох систем організму, що сприяє розвитку просторової орієнтації,

вдосконаленню рухової координації та синхронізації дій. Додатково, настільний теніс потребує значної швидкості реакції. Ігровий процес відбувається на високих швидкостях, і для того, щоб адекватно реагувати на удар суперника, гравець повинен миттєво реагувати на зміни в ситуації та прогнозувати дії противника.

Займаючись настільним тенісом, можна покращити швидкість реакцій і координацію, що стимулює активність головного мозку. Гравець мусить швидко оцінювати обставини, прогнозувати можливі дії супротивника, а також адаптувати свої вчинки до ігрових умов, що розвиває швидкість обробки інформації та прийняття рішень. Це має позитивний ефект на когнітивні здібності студентів, підвищуючи їхню здатність до зосередженості, швидкості мислення і ефективності навчання.

Настільний теніс, подібно до інших видів фізичної активності, має суттєвий вплив на психоемоційний стан, допомагаючи зменшити стрес і покращити психологічний стан студентів. У сучасному суспільстві молоді люди часто стикаються з високими навчальними вимогами, термінами виконання, а також психологічними та емоційними навантаженнями, що може викликати тривожні розлади, депресивні стани та загальне виснаження. Одним із найбільш дієвих методів для зниження стресу є регулярні фізичні заняття, які стимулюють виробництво ендорфінів – гормонів, що відповідають за покращення настрою та зниження рівня тривожності.

Настільний теніс є відмінним способом для студентів відпочити та переключитися від навчальних завдань і проблем. Під час гри тіло розслабляється завдяки фізичній активності, що викликає позитивні емоції та допомагає зменшити емоційне напруження. Дослідження підтверджують, що регулярні фізичні вправи знижують рівень кортизолу, гормону стресу, що сприяє зниженню напруги та загального фізичного і психологічного виснаження. Це особливо корисно для студентів, які часто працюють під тиском термінів і мають труднощі в балансуванні між навчанням і відпочинком.

Крім цього, настільний теніс не лише забезпечує фізичний відпочинок, але й є відмінною нагодою для соціалізації. Гра в парі чи команді дозволяє студентам не лише активно спілкуватися з іншими, а й формувати нові соціальні зв'язки. Спільні тренування чи дружні матчі сприяють розвитку командного духу, комунікаційних навичок і колективної роботи, що важливо для загального емоційного збагачення.

Соціальний аспект гри в настільний теніс має значення для підтримки емоційного благополуччя студентів. Колективні спортивні заняття допомагають зменшити стрес, який виникає від почуття самотності або нестачі соціальних взаємодій, особливо в часи напруженого навчання чи емоційного виснаження. Крім того, настільний теніс як вид спорту надає можливість для безпосереднього спілкування, що сприяє формуванню позитивних емоцій та посиленню соціальної підтримки, що є важливим для студентського середовища.

Дослідження, яке аналізує вплив настільного тенісу на фізичний розвиток студентів, підтверджує його численні переваги для здоров'я та загального до-

бробуту молоді. Заняття цим видом спорту не лише покращують фізичні результати, але й позитивно позначаються на психоемоційному стані студентів, допомагаючи їм ефективно боротися зі стресом та емоційними навантаженнями, які притаманні навчальному процесу.

По-перше, систематичні тренування з настільного тенісу сприяють зміцненню серцево-судинної системи, підвищенню кардіорезистентності та зменшенню ймовірності розвитку серцевих недуг. Аеробні навантаження, що виникають під час гри, допомагають студентам покращити кровообіг і збільшити кисневу насиченість тканин, що позитивно впливає на їх загальний фізичний стан.

По-друге, гра в настільний теніс позитивно впливає на розвиток м'язової потужності та гнучкості, оскільки в цьому спорті активно задіяні м'язи рук, спини та ніг. Під час навчальних ігор студенти не лише укріплюють м'язовий корсет, але й покращують тілесну стабільність, що допомагає зменшити ризик травм у повсякденному житті. Регулярні заняття дозволяють студентам підтримувати оптимальний рівень фізичного розвитку, що є особливо важливим під час інтенсивних навчальних періодів.

Крім того, настільний теніс істотно підвищує координацію рухів та швидкість реакції, що є важливими аспектами фізичного розвитку. Завдяки високій інтенсивності гри, студенти тренують здатність швидко приймати рішення, що позитивно позначається на їх когнітивних навичках та швидкості обробки інформації.

Важливим елементом є психоемоційний вплив гри в настільний теніс. Цей вид спорту допомагає зменшити рівень стресу, покращити настрій та відволіктися від учбових труднощів, що є важливим чинником для загального психічного благополуччя студентів.

З урахуванням усіх цих моментів, варто зазначити, що настільний теніс є одним із найефективніших способів підтримки здоров'я та підвищення якості життя студентів. Отже, можна зробити висновок про доцільність введення настільного тенісу як обов'язкової частини фізичного виховання у навчальних закладах. Це сприятиме зміцненню фізичного та психічного здоров'я студентів, водночас забезпечуючи відновлення енергії та підтримку хорошої фізичної форми.

Список використаних джерел:

1. Гринько В. М. Розвиток спеціальної витривалості студентів у секційних заняттях з настільного тенісу. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення*. 2017. С. 35-56.
2. Жуковський Є. І., Крук М. З., Шоханов О. С. Науково-методичні засади вдосконалення координаційних здібностей студентів засобами настільного тенісу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. Вип. 3. С. 56 -60.
3. Луцик М. Вплив засобів настільного тенісу на рівень спеціальної фізичної підготовки студентів у процесі підвищення спортивної майстерності. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. С. 30-32.

4. Пустовіт А. В., Габрид А. І., Чехівська Ю. С. Вплив настільного тенісу на здоров'я студентської молоді. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 6 (114). С. 60-64.

5. Чехівська Ю. Настільний теніс як засіб фізичного виховання для занять студентів спеціальної медичної групи. *Молодий учений*. 2019. С. 259–262.

Ключові слова: вища освіта, фізичне здоров'я, настільний теніс, швидкі переміщення, контроль холестерину, розвиток м'язової системи.

Keywords: higher education, physical health, table tennis, fast movements, cholesterol control, muscular system development.

Заверзаєв Валерій Володимирович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання*

Дразіна Євдокія Володимирівна

*«Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського»,
кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри теорії та
методики фізичної культури і спортивних дисциплін*

ІГРОВІ ВИДИ СПОРТУ – ІНСТРУМЕНТ, ОРІЄНТОВАНИЙ НА ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

У XXI столітті вища освіта виступає ключовим джерелом відновлення інтелектуального потенціалу суспільства. Реформаційні процеси в цій системі націлені на вирішення завдання підготовки молодих спеціалістів, охорону їх фізичного та психічного здоров'я, а також підтримання необхідної працездатності. Вища освіта є одним із основних чинників економічного і соціального розвитку, сприяє духовному відродженню суспільства.

Навчальна дисципліна «Фізичне виховання» в Національному університеті «Одеська юридична академія» є ключовим елементом всебічного розвитку студентів, які навчаються за бакалаврськими програмами в різних напрямках [1.с.6]. Цей курс спрямований на вивчення основних принципів підтримання та зміцнення здоров'я, фізичного розвитку, ефективного використання вільного часу, підвищення соціальної і професійної активності, а також на формування гармонійно розвинених особистостей серед молодих спеціалістів.

Студентська молодь, з огляду на особливості навчання, часто веде малорухомий спосіб життя, що має негативний вплив на їхнє здоров'я. Одним із шляхів розв'язання цієї важливої проблеми є залучення студентів до ігрових видів спорту, що допоможе сформувати стабільну мотивацію до фізичної активності та підтримку здорового способу життя [2.с.251].

Спортивні змагання в ігрових дисциплінах являють собою протистояння між двома командами, яке відбувається відповідно до встановлених норм, з метою досягнення переваги, виміряною кількістю забитих голів. Основною характеристикою таких змагань є необхідність швидкого коригування ігрових стратегій гравців і команд в умовах активного опору. Athletes вимушені діяти в обмежений проміжок часу та шукати ефективні рішення у змінних умовах гри. Вибір дій базується на миттєвій оцінці ігрової ситуації та відповідному стилі гри [3.с.92]. Один із факторів, що спонукає студентську молодь займатися ігровими видами спорту, полягає в привабливості змагань, які підкреслюють олімпійські ідеали, де більше значення має не перемога за будь-яку ціну, а активна участь з повною віддачею. Отже, з урахуванням олімпійського виховання молоді, важливо формувати правильну мотивацію до занять ігровими видами спорту [4.с.106].

Ефективність навчання, заснованого на ігровій діяльності, підкріплена численними експериментальними дослідженнями в сфері педагогіки та фізіології. Ці дослідження підтверджують, що заняття з загальної фізичної підготовки не можуть повною мірою впоратися з усіма завданнями через обмежений рівень активності учнів. Потрібна спеціалізована фізична підготовка, яка допоможе досягти більш високого рівня майстерності. Експеримент, у ході якого були створені навчальні групи для ігрових дисциплін, продемонстрував, що відвідуваність занять та активність студентів помітно зросли, а фізичний розвиток покращився, що призвело до підвищення підготовленості у всіх учасників. Крім того, заняття фізкультурою на основі ігор сприяли розвитку всіх фізичних якостей, позитивно вплинули на функціональний стан організму студентів, підвищили збудливість центральної нервової системи, що, в свою чергу, поліпшило розумову працездатність, концентрацію та увагу.

Ігрові види спорту виконують важливу роль у підтримці здоров'я та активного відпочинку. Багато з цих дисциплін тісно пов'язані з професійною підготовкою, але лише ті, хто почав тренування в підлітковому (шкільному) віці, здатні досягати міжнародних спортивних успіхів у багатьох іграх.

На сьогоднішній день в закладах вищої освіти ще не існує єдиного підходу до викладання ігрових видів спорту. У деяких університетах намагаються ознайомити студентів з основами ігор для подальшої участі в змаганнях, тоді як в інших програмах елементи ігрових видів спорту використовуються переважно для покращення фізичної підготовки та навчання новим рухам. Однак найефективнішою формою організації занять з ігрових видів спорту залишається створення спеціалізованих груп. Оскільки діяльність спортивних колективів, що займаються ігровими видами спорту, стала однією з основних форм організації фізичного виховання, важливими є питання планування навчального процесу, визначення змісту та обсягу навчальних матеріалів, а також розробка методичних підходів до навчання.

Навчальний план повинен включати фізичну підготовку та розвиток спортивних навичок. Обсяг і зміст навчального матеріалу змінюються в залежності від року навчання:

- У першому семестрі навчальний матеріал має бути різноманітним і охоплювати загально – фізичну підготовку та підвідні вправи, елементи техніки та тактики ігрового виду спорту. Поряд із розвитком фізичних якостей важливо також вивчати та вдосконалювати технічні елементи ігор і прості тактичні комбінації.
- У другому семестрі основна увага має бути зосереджена на спеціальних вправах для розвитку стрибучості, швидкості, сили, витривалості та інших фізичних якостей. Більшість навчального часу слід присвятити вдосконаленню техніки та тактики гри.

Найкращі студенти – спортсмени активно готуються до змагань, працюючи над вдосконаленням морально-вольових якостей, так як участь у змаганнях сприяє підвищенню спортивної майстерності. Самостійні заняття в поєднанні з основними тренуваннями забезпечують безперервність навчально-тренувального процесу, його цілеспрямованість і, з рештою, покращують фізичну підготовленість студентів.

Викладачі кафедри фізичного виховання розробили силлабус для курсу “Ігрові види спорту”. Основна мета даної дисципліни – надати студентам можливість здобути навички та вміння в обраній спортивній грі, поліпшити технічні та тактичні аспекти гри, а також підвищити рівень фізичної підготовленості. Цей курс виступає як основа для набуття і вдосконалення знань, необхідних для вивчення професійних і практичних дисциплін, які сприяють розвитку компетентності та підтримці здоров’я. Він забезпечує всебічний розвиток, підвищення фізичних та рухових якостей, працездатності, а також допомагає коригувати психоемоційний стан, що сприяє зменшенню втоми та пришвидшенню відновлення, надаючи лікувальний та тренувальний вплив на всі органи і фізіологічні системи організму.

Така фізична активність студента сприяє збереженню та зміцненню здоров’я, підвищить фізичну підготовленість, допоможе інтелектуальному розвитку та формуванню вмінь для майбутньої професійної діяльності.

Кожна спортивна гра сприяє розвитку фізичних здібностей і формуванню життєво важливих якостей, таких як цілеспрямованість, рішучість, сміливість, наполегливість, ініціативність, самостійність, впевненість, витримка та здатність до самоконтролю.

Розуміння закономірностей формування технічних прийомів і навичок забезпечує ефективне наповнення етапів навчання, що стосується техніки гри та використання тактичних рухів. Такий підхід дозволяє організовувати заняття таким чином, щоб вони максимально сприяли розвитку фізичних якостей, а також обрати відповідні засоби і методи навчання.

Для того щоб забезпечити високу якість навчання, викладачі кафедри фізичного виховання організовують додаткові тестування, щоб оцінити засвоєння навичок студентами, а також стежать за індивідуальним прогресом кожного. Головним критерієм успіху є узгодження з вимогами щодо фізичної підготовки

студентів, що виявляється в кількісних і якісних показниках технічної, тактичної, психологічної, теоретичної, загальної та фізичної підготовки. Ігри сприяють всебічному розвитку студентів, маючи позитивний вплив на всі органи та фізіологічні системи.

Таким чином, слід підкреслити, що інтеграція програми ігрових видів спорту в навчальний процес Національного університету „Одеська юридична академія” сприяла комплексному вирішенню ряду завдань, пов'язаних із здоров'ям, вихованням та загальним розвитком студентів. Використання нових методів і прийомів дало змогу досягти вагомих результатів у навчанні. Це дозволяє стверджувати, що такі форми навчальних занять поліпшують фізичні можливості студентів, підвищують їхню фізичну підготовку та зміцнюють здоров'я.

Цей підхід не тільки сприятиме оптимізації процесу навчання, але й підвищить його ефективність і результати, а також, що найголовніше, сприятиме формування у студентської молоді інтересу до фізичної активності в цілому

Список використаних джерел:

1. Антіпова Ж. Здоров'я здобувачів: збереження та зміцнення – головне завдання фізичного виховання у закладах вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 3 (21). С. 6-16. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3\(21\)-6-15](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-3(21)-6-15)
2. Антіпова Ж. Спортивні ігри – універсальний засіб оздоровлення та фізичного розвитку студентської молоді. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-09.12.2022.73>
3. Антіпова Ж., Барсукова Т. Успішне застосування спортивних ігор у системі фізичного виховання здобувачів–етап реалізації концепції розвитку вищої освіти. URL: <https://scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=4551030037720660350&btnI=1&hl=uk>
4. Антіпова Ж. Здоров'я здобувача – основна мета при формуванні мотивації до фізичної активності. URL: <https://archives.interconf.center/index>

Ключові слова: вища освіта, фізичне здоров'я, студентська молодь, мотивація до фізичної активності, спортивні змагання, здоровий спосіб життя, ігрові дисципліни.

Keywords: higher education, physical health, student youth, motivation for physical activity, sports competitions, healthy lifestyle, game disciplines.

Кальніченко Андрій Михайлович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри фізичного виховання

Форостян Ольга Іванівна
«Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського»,
доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної
культури і спортивних дисциплін

ОПТИМІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ – ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

Система фізичного виховання в закладах вищої освіти зустрічає ряд проблем, які виникають через недостатнє фінансування, брак сучасної спортивної інфраструктури і потребу в реорганізації навчального процесу. У цьому контексті дисципліна «Фізичне виховання» часто не отримує необхідної уваги, а більшість закладів вищої освіти продовжують користуватися застарілими традиційними підходами до цієї дисципліни.

Проте, провідні університети України набули досвіду в реалізації та методичному супроводі нових форм навчання. Освітні технології суттєво змінюють навчальний процес, трансформуючи його основні елементи та характеристики. Серед цих змін можна виділити орієнтацію на цілі, структуру, зміст, умови викладання і методи навчання, а також співпрацю між викладачем і студентом, яка набуває форм творчої кооперації.

У сучасній Україні неможливо повністю подолати всі труднощі, проте країні вкрай необхідні випускники, що мають фізичну силу та готові захищати свої кордони. Це завдання, як і в періоди попередніх загроз, також покладається на вищі навчальні заклади. Отже, однією з ключових задач відповідних сфер є інтеграція дисципліни «Фізичне виховання» у процес оновлення та пошук нових підходів для покращення навчання з метою підвищення його ефективності.

Процес навчання з фізичної культури, що враховує індивідуальність, пропонує кожному студенту можливість активно впливати на навчання відповідно до своїх здібностей, інтересів, нахилів, поглядів та особистого досвіду, з метою самореалізації. Таким чином, фізичне виховання є суттєвим для розвитку особистості студента, підтримуючи процес самовдосконалення та цінності фізичної культури, що орієнтується на всебічний розвиток, що охоплює як фізичні, так і духовні складові. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» підкреслює значущість фізичного виховання для здоров'я та розвитку суспільства. Цей закон зобов'язує навчальні заклади вищої освіти впроваджувати обов'язкові заняття з фізичного виховання для досягнення зазначених цілей.

Наукові дослідження свідчать про те, що студенти часто демонструють негативне ставлення до занять фізичним вихованням, що вказує на їхнє недостатнє усвідомлення значення фізичного здоров'я та культури як важливих аспек-

тів загальної особистісної культури. Практика доводить, що багато студентів основної групи не відповідають стандартам контрольних нормативів робочої програми, деякі з них входять до спеціальної медичної групи, а частина взагалі звільняється від практичних занять через стан здоров'я. Низький рівень фізичної підготовленості та брак систематичних знань про вплив фізичних вправ на організм пов'язані з нестачею наступності у фізичному вихованні в період навчання у школі. У зв'язку з цим, ми акцентуємо на важливості і доцільності впровадження нових підходів у фізичне виховання у вищих навчальних закладах.

Оптимальний навчальний процес має включати збалансоване поєднання фізичної активності та навантаження. Фізична активність повинна включати як вправи для поліпшення фізичних характеристик, так і загальнозміцнюючі вправи, а також спеціалізовані вправи для профілактики та корекції постави і зору (оскільки поєднання візуальних методів з різними способами подання інформації поліпшує її сприйняття і розуміння). Інтеграція сучасних технологій в освітній процес є важливим аспектом [2.с.124]. Ці технології повинні бути спрямовані на розширення фізичних можливостей, вдосконалення спеціальних навичок та компетенцій.

Суть інновацій у навчально-виховному процесі полягає в сучасних методах освіти, які підкреслюють важливість формування особистості та її самооцінки. Це створює сприятливі умови для розвитку як суспільних, так і індивідуальних процесів, таких як саморозвиток, самовиховання, вдосконалення, самоврядування та самовизначення. Ці процеси є найбільш ефективними і тривалими результатами виховної діяльності в області фізичної культури. Робота в рамках багаторівневої системи фізичного виховання передбачає розробку науково обґрунтованих програм, які спрямовані на поліпшення здоров'я та освіти. Ці програми мають на меті сприяти зростанню рухової активності студентів протягом тижня, підтримувати розвиток їх загальної фізичної культури та зменшувати негативні впливи як навчальних факторів, так і навколишнього середовища.

Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для покращення навчального процесу, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань. У сфері фізичного виховання, де обсяг теоретичних знань великий, а час для їх вивчення обмежений, застосування електронних презентацій стає ефективним способом їх подачі.

Технологія навчання, орієнтована на студентів, має на меті розвиток практичних навичок, необхідних для різних видів фізичної активності. Вона сприяє формуванню свідомого та активного підходу студентів до занять фізичною культурою і спортом, підкреслюючи важливість регулярних і систематичних фізичних вправ.

Технологія диференційованого фізичного виховання спрямована на ефективну реалізацію індивідуальних фізичних можливостей студентів з використанням різноманітних методів, засобів і організаційних форм навчання. Вимоги цієї технології охоплюють набір педагогічних підходів до диференційованого

навчання руховим навичкам, розвитку фізичних якостей, а також формуванню знань і методичних умінь задля досягнення високих показників фізичної підготовленості. Основна концепція цілісної диференціації полягає у первинному вивченні рухів у їх широкому спектрі, а потім у виділенні окремих технічних елементів та їх класифікації за рівнями складності.

Дослідження сучасного навчального процесу у вищих навчальних закладах показує, що він характеризується великим навантаженням та значною інформаційною насиченістю. Студенти проводять багато часу на заняттях, а також зайняті самостійною роботою в бібліотеках і комп'ютерних класах. Така інтенсивна академічна активність може негативно впливати на різні системи організму. Вчені відзначають, що проблеми зі здоров'ям у більшості студентів ускладнюються відсутністю інтересу до фізкультури. Вони часто не можуть виконувати навіть прості фізичні вправи і уникають занять спортом та фізичних навантажень загалом. Відтак, збільшення їхньої фізичної активності залишається важливим і актуальним завданням. Ключовим аспектом для самостійних занять спортом є виконання домашніх завдань і активний відпочинок.

Методика проведення занять з використанням кругового тренування має специфічну організаційну структуру та суворі методичні принципи, які забезпечують її ефективність. Заняття, що базуються на круговому тренуванні, використовують дрібногруповий потоковий метод, але вимагають чіткої регламентації виконання вправ. Вправи підбираються з урахуванням комплексного розвитку рухових якостей та спрямовані на їх гармонійне вдосконалення.

Фізична активність є ключовим чинником для підтримки та покращення здоров'я студентів. Недостатня рухова активність може спричинити збої в нормальному функціонуванні організму. Регулярні фізичні вправи зміцнюють імунну систему, поліпшують роботу органів і систем, а також зменшують ризик захворювань.

Метод кругового тренування демонструє свою ефективність для команд, що займаються ігровими видами спорту. Використання цього підходу дозволяє тренерам досягати значного фізичного впливу на спортсменів завдяки високим енергетичним витратам і виникненню втоми. Поліпшення фізичної підготовки через заняття круговим тренуванням, як інтегрованою формою фізичного виховання, сприяє розвитку самостійного мислення при формуванні рухових навичок, виробленню чітких алгоритмів виконання запланованих дій, а також виховує дисципліну та організованість під час здійснення вправ.

Тільки систематичне покращення фізичного виховання, основане на ретельно продуманих та збалансованих заходах, може сформувати у студентів прагнення до регулярних фізичних навантажень. Це стане основою для зміцнення їхнього здоров'я. Гарне здоров'я студента, отримане завдяки регулярним фізичним вправам та активності, є ключовим чинником для успішної соціалізації, адаптації до сучасних умов життя та професійного розвитку. Лише так можна

забезпечити ефективне оволодіння навичками юридичної роботи, підвищення працездатності та стійкої творчої активності.

Список використаних джерел:

1. Войтенко С., Льовкін В., Зубрицький Б. Новітні технології у фізичному вихованні: деякі шляхи удосконалення навчального процесу з фізичного виховання у вищих навчальних закладах. *Молода спортивна наука України*. 2006. Вип. 10: у 4-х т. Львів : НВФ «Українські технології», Т. 1. С. 184-187.

2. Гаркова О. В. Пошук шляхів підвищення рівня навчальних занять з фізичного виховання за допомогою інноваційних технологій. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 15*. 2017. С. 124-126.

3. Абрамов С. А., Шишацька В. І. Підвищення рухової активності студентів засобами фізичного виховання в закладах вищої освіти. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2022. № 1(145). С. 7-9. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.1\(145\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.1(145).01)

4. Опанасюк Ф. Г., та ін. Використання методів кругового тренування для розвитку фізичних якостей допризовної молоді. *Фізичне виховання: проблеми та перспективи* : монографія / за заг. ред. Г. П. Грибана. Київ : Рута, 2020. С. 177–186. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12749>

Ключові слова: вища освіта, наукові дослідження, фізичне виховання, вплив фізичних вправ, нові підходи, підвищення рівня фізичної підготовленості.

Keywords: higher education, scientific research, physical education, the impact of physical exercise, new approaches, increasing the level of physical fitness.

СЕКЦІЯ 28.

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

Іванійчук Таїсія Юріївна

Секретар секції: завідувач відділу бібліографії та репрезентації

рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки

Стефанчишина Тетяна Михайлівна

Іванійчук Таїсія Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

директор наукової бібліотеки

Дем'яненко Ольга Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

провідний бібліограф наукової бібліотеки

БІБЛІОТЕЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ОДЕСИ: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТВОРІВ М. СИНЯВЕРА ТА О. СУРІЛОВА В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПАРАЛЕЛЕЙ МІЖ ХХ СТОЛІТТЯМ І СЬОГОДЕННЯМ

Одеса – місто з багат шаровою історією та унікальним архітектурним обличчям. У часи соціальних потрясінь та війни особливо актуальним стає питання збереження її культурного коду, вплетеного в національний соціокультурний простір. Саме бібліотечне краєзнавство, як форма документування та популяризації локальної культурної спадщини, відіграє ключову роль у цьому процесі.

Наразі актуальності набуває перечитання та переосмислення творів минулого і про минуле Одеси та одещини, що зберігаються у бібліотечних фондах. Так, у фонді НБ НУ «ОЮА» знаходяться цікаві видання з краєзнавчої тематики – «Архитектура старой Одессы» М. Синявера [5] та «Омут» А. Сурилова [6], які відобразили і зберегли образ старої Одеси, формуючи основу для сучасного краєзнавчого дискурсу у світлі історичних трансформацій та сучасних викликів спричинених війною, у контексті історичних паралелей між ХХ століттям і сьогоденням.

Бібліотечне краєзнавство в широкому розумінні, визначають як сферу науково-практичної діяльності бібліотеки, пов'язану із збиранням, опрацюванням, зберіганням і доведенням до користувача краєзнавчих і місцевих документів, а також науково-дослідної діяльності [1, 2]. Воно включає створення краєзнавчих каталогів, організацію виставок, публікацію досліджень та проведення

освітніх заходів. Бібліотечне краєзнавство є формою колективної пам'яті. Воно сприяє, зокрема, і збереженню унікальної міської ідентичності. Варто відмітити важливість звернення до краєзнавчих студій літературної спадщини, що становить важливу компоненту для збереження ідентичності окремого культурного виміру, що «наразі перебуває під загрозою знецінення або обмеження увагою під впливом світоглядно-ціннісних аберації епохи глобалізації» [4]. Разом з тим, кожна доба по-своєму прочитує твори минулого, додаючи щось своє до аналізу, збагачуючи і трансформуючи сенси, що відображають актуальні цінності, світогляд та культурний контекст свого часу.

Мойсей Маркович Синявер (1879–1949) – архітектор, художник і дослідник, який залишив глибокий слід у культурному ландшафті Одеси. Видання «Архитектура старой Одессы» М. М. Синявера було опубліковане у 1935 р. Ця праця містить детальні замальовки та описи архітектурних пам'яток нашого міста, багато з яких не збереглися до сьогодні. Малюнки були створені М. Сенявером у 1920–1922 роках у період після революційних змін і воєнних руйнувань, що надає їм додаткової історичної цінності. У виданні можна знайти зображення Воронцовського палацу із зруйнованим у Другій світовій війні Орловським корпусом, Строгановського мосту, Старого базару, воріт Старого Християнського кладовища, знищеного у 20-30 рр XX ст. та інші архітектурні пам'ятки кінця XVIII – початку XIX ст. Роботи відображають стан міста в період революційних змін та руйнувань, що надає їм додаткової історичної цінності. Вартим уваги є цікавий, фаховий опис Мойсеєм Марковичем архітектурних об'єктів Одеси, а також її історії, яка тяжіє до поширеного в Російській імперії трактування історії міста.

Видання містить велику кількість, зокрема, малюнків М. Синявера, на яких зображено Старий базар, що знаходився на місті сьогодишнього Старобазарного скверу в Приморському районі Одеси, а також опис історії створення та особливості архітектурного ансамблю базару. Варто відмітити, що архітектурне оформлення міського простору XIX століття часто поєднувало утилітарну функціональність із класичною естетикою, що підкреслювало статус і значення публічних місць. Яскравим прикладом такого підходу якраз і була забудова одеського Старого базару. Головна будівля комплексу, споруджена у 1830 році за проектом Торічеллі, вирізняється доричною колонадою, а навколишні споруди – напівциркульними арочними вікнами, що контрастують із пласким перекриттям центральної частини. Периметр площі формують двоповерхові торгові споруди, нижній ярус яких має рустовані аркади, а верхній – оздоблений доричними колонами. Така композиція не лише відображає неокласичні тенденції доби, а й засвідчує прагнення до впорядкованого та водночас візуально насиченого архітектурного середовища.

Мойсей Маркович фіксує не лише архітектурні деталі, але й атмосферу міста, його «європейський лоск» та унікальність. Однак відчувається у його роботах туга, розпач, прощання, передчуття невідворотних змін і втрат.

Можна стверджувати, що видання авторства М. Синявера не лише показує Одесу, як місто з архітектурною душею, а й як простір людських трагедій, змін і адаптацій. Адже М. Синявер, який народився і виріс в Одесі, відчував і любив Одесу. Приїзд до Одеси у 1920 р. з Петрограда був втечею від пекла революційних подій, експропріації майна архітектора і невизначеності. Творчість М. Синявера, особливо в період після революції 1917 року, відображає складний процес адаптації митця до нових соціально-політичних реалій радянської держави, його намагання зберегти пам'ять про культурну спадщину та власну самість через мистецтво. Синявер, як представник «старого світу», опинився в ситуації, коли його естетичні цінності та підходи не відповідали новим вимогам. Однак, замість відкритого спротиву, він обрав шлях збереження культурної спадщини через документування архітектурних пам'яток, що можна розглядати як форму «внутрішньої еміграції». Він здійснював дослідження зруйнованого простору міста як втраченого минулого.

У своїх роботах М. Синявер фіксує не лише архітектурні об'єкти Одеси, але й стан міста після революції – руїни, занедбані будівлі, зміни в міському середовищі. Ці зображення можна розглядати як вияв ностальгії та болю за втраченою культурною спадщиною. Його твори передають відчуття втрати та прагнення зберегти пам'ять про «стару Одесу», яка більше не існує.

Свого часу І. Франко у передмові до повісті «Захар Беркут» писав, що «праця історична має вартість, коли факти в ній представлені докладно і в причиновім зв'язку; повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе зайняти сучасних, живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна» [5, с. 7]. Сьогодні серед жанрового розмаїття новітньої історичної прози особливе місце належить історичному роману. Цей жанр вирізняється не лише широкою тематичною палітрою, а й поліфонічністю наративу, гнучкістю композиційних рішень та значним розширенням хронологічних меж оповіді. Сучасні автори активно переосмислюють історичні події, інтегруючи в сюжет паралельні часові площини, а також приділяють особливу увагу глибинному психологізму. Центальною стає внутрішня динаміка персонажів – розвиток їхніх характерів, моральних орієнтирів і світоглядних трансформацій, що часто відбуваються в умовах складних життєвих випробувань, криз або переломних історичних моментів.

Відомий правознавець Олексій Васильович Сурілов (1928 – 1999) у своєму історичному романі «Омут» зображує Одесу періоду революційних змін, воєн і соціальних потрясінь початку ХХ століття, які ускладнювались тим, що на Півдні України в той період постійно змінювалися влади, «практично на одній території одночасно діяли гетьманці, німці, війська Директорії (петлюрівці), добровольчі частини, сили самооборони, союзний десант, радянські загони, формування місцевих незалежних отаманів» [3].

Через призму особистих історій героїв автор передає атмосферу міста, його соціальну структуру та культурні трансформації. У романі цікаво розкриті історичні постаті: більшовицький головком Михайло Муравйов, сім'я керівника

одеської Червоної гвардії М. Кангуна, отаман Григор'єв та ін. З великою увагою до деталей змальовано міський простір тогочасної Одеси – вулиці, архітектуру, інтер'єри, що дозволяє читачеві глибоко зануритися в атмосферу епохи. Ці описи мають вагомому краєзнавчу та історичну цінність, оскільки ґрунтуються на достовірних документальних джерелах і відображають реальні зміни в урбаністичному середовищі та соціальному житті міста. Такий підхід забезпечує високий рівень історичної автентичності художнього тексту і стає поштовхом до ознайомлення з новітніми історичними дослідженнями, що висвітлюють означений період і окремі історичні постаті.

Можна констатувати, що проаналізовані твори М. Синявера та О. Сурілова є не лише художніми, але й краєзнавчими джерелами, що фіксують історичну, соціокультурну пам'ять Одеси.

Сьогодні Одеса, як і вся Україна, знову переживає складні часи, пов'язані з війною та загрозою втрати культурного надбання. У цьому контексті набуває особливої цінності прагнення закарбувати пам'ять про події років воєнного стану через твори мистецтва, через проекти з документування та збереження історичних фактів в умовах сучасних викликів.

Особливої актуальності наразі набуває проблема осмислення того, яким чином локальна ідентичність – зі своїми унікальними історичними наративами, просторовими кодами та культурними практиками – інтегрується в ширший контекст національної пам'яті та культурної спадщини. Вивчення цього процесу дає змогу зрозуміти механізми формування спільної української ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Дейниченко О. В. Краєзнавчі дослідження як результат впливу поняття “вузівське краєзнавство” на краєзнавство бібліотечне (досвід НБ МДУ). *Науково-дослідна діяльність наукової бібліотеки Маріупольського державного університету* : матеріали І науково-методичного семінару, 29 листопада 2012 р. / ред. А. П. Шакула. Маріуполь : МДУ, 2013. С. 126–135.
2. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник. Київ : Знання, 2007. 502 с.
3. Лисенко А. А. Військова та політична діяльність отамана Н. Я. Григор'єва (Серветника) у 1918–1919 рр. *Український історичний журнал*. 2009. № 6. С. 63–80.
4. Расевич Л. П. Літературне краєзнавство в естетико-ціннісній парадигмі епохи глобалізації. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 1. С. 208–221. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/3594/3614>
5. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 16. С. 7.

Ключові слова: краєзнавство; бібліотечне краєзнавство; історія Одеси; історія архітектури; М. М. Синявер; О. В. Сурілов.

Keywords: local history; library local history; history of Odesa; history of architecture; M. M. Synyaver; O. V. Surilov.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗБЕРЕЖЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ СПАДЩИНИ В УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕКАХ

Одним з основних завдань наукових бібліотек є зберігання різних видів документів. Бурхливий розвиток ІКТ не оминув сферу бібліотечної справи. Нові технології та нові носії інформації зруйнували усталені норми та правила життя бібліотек. Паперові носії інформації активно входять у життя наукових бібліотек. Всесвітня інформаційна мережа забезпечила можливість загального доступу до великих електронних ресурсів. Комп'ютеризація бібліотек, впровадження інноваційних технологій та сучасної техніки дозволили створювати абсолютно нові джерела інформації – віртуальні бібліографічні бази даних, масиви електронних документів, електронні бібліотеки, ввели у практичне використання нові матеріальні носії – дискети, CD та DVD-диски. Завдяки появі програмного забезпечення для сканування та обробки документів, з'явилася можливість переведення паперових матеріалів у цифровий формат. Це дозволяє не лише зберігати інформацію, а й робити її більш доступною[2].

У забезпеченні збереження бібліотечних матеріалів виник новий акцент: збереження цифрових матеріальних носіїв та оцифрованих документів.

У світі процес активної роботи з оцифрування фондів та накопичення електронних документів розпочалось ще у 90-х роках ХХ ст. Всім відома хартія ЮНЕСКО про збереження цифрової культурної спадщини. Збереження документної спадщини [6] й надалі залишається пріоритетним завданням наукових бібліотек.

Законодавче визначення бібліотечного фонду охоплює упорядковані зібрання матеріалів як у друкованій, так і цифровій формі. Основною загрозою для таких фондів є фізичне старіння матеріалів. Цифрова обробка документів виступає сучасним засобом збереження національної культурної спадщини, даючи змогу уникнути втрат.

Згідно із Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», бібліотечний фонд включає зібрання документів на традиційних і цифрових носіях[1]. У зв'язку з фізичним зношенням паперових видань зростає необхідність їхнього цифрового дублювання, що дозволяє зберегти зміст навіть у разі втрати або пошкодження оригіналу. Разом з тим, цифрові технології значно розширюють витрати на зберігання й реставрацію.

Однією з важливих функцій цифровізації є захист рідкісних видань від зносу, забезпечення стабільного доступу до матеріалів підвищеного попиту, а також можливість обслуговування користувачів через міжбібліотечний абонемент[3]. Впровадження електронних бібліотек дозволяє створити новий рівень обслуговування, де користувачі мають змогу швидко знаходити необхідну інформацію за ключовими параметрами (автор, рік, тема тощо). Технологічно цифровізація охоплює сканування, перевірку зображень, створення електронних документів і розміщення їх у відкритому доступі з можливістю пошуку за різними параметрами (автор, назва, рік тощо).

У процесі цифровізації використовуються сканери та фотокамери для переведення тексту та зображень у цифровий вигляд[4]. Застосування програм розпізнавання тексту дозволяє отримувати редаговані текстові файли. Ці файли зберігаються у бібліотечній системі та, за наявності дозволу автора, розміщуються в інституційному репозитарії.

Документи для цифровізації обираються за певними критеріями: унікальність, обмежена кількість примірників, високий попит серед користувачів, архівний статус тощо. Основною метою є збереження та підвищення доступності до цінних матеріалів без шкоди для їх фізичного стану[5].

Світовий досвід цифровізації бібліотек, зокрема через програми ЮНЕСКО, IFLA, а також ініціативи великих наукових центрів, доводить ефективність цього підходу. Для правничої освіти, яку забезпечує НУ «ОЮА», електронні ресурси є особливо актуальними: вони надають доступ до актуального законодавства, рішень судів, наукових досліджень тощо.

У наш час цифрова трансформація бібліотек є необхідністю. Оцифровані матеріали документів використовуються багаторазово без втрати якості, що значно знижує навантаження на оригінали. Новітні технології дозволяють створити якісний та доступний інформаційний простір для всіх користувачів бібліотеки.

Таким чином, цифровізація бібліотечних фондів – це не лише технічний процес, а стратегічний напрям розвитку бібліотечної справи, який дозволяє зберігати, поширювати та примножувати інтелектуальний капітал нації.

Список використаних джерел:

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Білик Н. І. Оцифрування бібліотечних фондів: проблеми та перспективи. *Вісник Книжкової палати*. 2020 № 5. С. 22-25.
3. Бородіна О. М. Цифрова трансформація бібліотек: сучасні підходи та технології. *Наукові праці НБУВ*. 2021. Вип. 72. С. 45-50.
4. Тітова І. Ю. Створення електронних колекцій у бібліотеках ВНЗ України. *Бібліотечний вісник*. 2019. № 3. С. 35-40.
5. Ермілова Н. В. Оцифрування бібліотечних ресурсів: етапи та ПЗ. *Інформ. Технології і засоби навчання*. 2018. № 2. С. 112-118.
6. Гриценко І. М. Оцифрування документів як форма збереження культурної спадщини. *Рукописна спадщина України*. 2021. № 28. С. 33-38.

Ключові слова: оцифрування, бібліотечний фонд, цифрові технології, рідкісні видання, репозитарій, збереження документів, наукова бібліотека, ABIC UNILIB, доступ до інформації, електронна бібліотека.

Keywords: digitization, library collection, digital technologies, rare editions, repository, document preservation, scientific library, ABIC UNILIB, access to information, electronic library.

Стефанчишена Тетяна Михайлівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу бібліографії та репрезентації рідкісних і цінних видань
наукової бібліотеки

Новітська Ірина Вадимівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу наукометричної аналітики та цифровізації
наукової бібліотеки

ДОВІДКОВІ ЮРИДИЧНІ ВИДАННЯ: ЧАСОВІ ТА ПРОСТОРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Популярність довідкових юридичних видань серед науковців, практиків, перекладачів, студентів, населення загалом є значною, що є показником їх ролі у формуванні та розвитку лексичних стандартів у сфері права, ключовим компонентом професійної літератури. Правничі словники, енциклопедії покликані полегшити розуміння технічного значення термінів, які використовуються юристами. Юриспруденція – це професія не формул чи образів, а слів [1].

Довідкові юридичні видання є вторинними (іноді й третинними) джерелами, які пояснюють юридичні терміни та концепції, законодавство, судову практику тощо. Вони є важливою відправною точкою дослідження, оскільки узагальнюють необхідну інформацію з певного питання, часто містять посилання на законодавство. Хоча ці видання зазвичай вважаються авторитетними і заснованими на фактах, **не слід забувати**, що вони завжди, певною мірою, є суб'єктивними, оскільки інформація, що міститься в них, досліджується, обирається та визначається людьми.

Історія створення довідкових видань налічує понад чотири тисячі років, перше з яких з'явилося за часів Аркадської імперії, що існувала в Месопотамії приблизно у 2334–2154 рр. до н. е., має вигляд табличок зі списками слів та їх перекладом. Найдавнішим одномовним тлумачним виданням, що зберіглося, є Ер'я – китайська збірка глосів (коротких записів), яка датується III ст. до н. е., містить 2094 записів, розподілених за темами на дев'ятнадцять розділів. **Достеменно не** відомо, хто автор цієї пам'ятки, але поширеною є думка, що ним був Конфуцій. Матеріал у найдавніших довідкових виданнях систематизувався не за алфавітним принципом, як це відбувається нині, а за тематичним принципом. Найвідомішими довідковими виданнями IV–IX ст. н. е. є: «Амара-коша» – перший словник санскриту, укладений у IV ст., що містить близько 10 тис. слів; «Тенрей Бансьо Мейгі» – найстаріший японський словник, що зберігся, укладений близько 835 року н. е.; «Глосарій Кормака» – ірландський етимологічний словник IX ст., що розтлумачує понад 1400 слів; латинські глосарії, наприклад, «Католікон» – одне з найдавніших друкованих видань, написаний у 1287 р. Йоганном Бальбусом, у якому матеріал розміщено за алфавітним принципом. У VIII–XIV ст. було створено кілька арабських словників, у яких записи розміщувалися у різний спосіб, наприклад, в порядку рим (за останнім складом), або за алфавітом. Перші слов-

ники англійською мовою містили пояснення латинських термінів англійською та французькою мовами, що пов'язано з тим, що на початку епохи Відродження всі три мови використовувалися в Британії одночасно. Лише у XVII ст. було укладено одномовні словники, які мали значний обсяг [2].

Юридичні словники є довідковими виданнями, у яких поняття, терміни систематизовано, як правило, за алфавітним принципом, наведено їх дефініції, етимологію, іншу інформацію, таку як вимова, варіанти написання тощо. Вони можуть бути загальними або зосередженими на певній галузі права. Деякі юридичні словники та енциклопедії містять посилання на використання терміна у законодавстві та судовому праві, остання їх ознака більшою мірою притаманна таким виданням у країнах загального права. Структура юридичних словників та енциклопедій складається, зазвичай, з наступних елементів: передмови, переліку авторів; переліку скорочень, пояснень для користувачів, додатків.

Існують розбіжності у методиці викладу матеріалу у юридичних словниках країн континентального та загального права, що зумовлено правовими традиціями, що сформувалися у межах цих типів правових систем. На думку дослідників цього питання, такий «епістемологічний розрив» полягає в тому, що словники у країнах континентального права формують визначення як абстрактні ідеї, відображають, в основному, фіксований, одноманітний, універсальний, а не динамічний та множинний стан юридичної лексики, що більшою мірою притаманне загальному праву. Визначення, що зустрічаються в загальному праві, часто відносяться до конкретного інституційного використання, до конкретних фактів, найчастіше до судових установ. Також визначення та термінологія в англо-американському праві можуть різнитися залежно від сфери використання, від суб'єктів права, які їх формують. Замість того, щоб розглядати значення як існуюче саме по собі, що має місце в континентальному праві, лексикограф загального права розглядає юридичне значення як продукт практики, найчастіше судової [3].

Найавторитетнішим юридичним довідковим виданням у країнах загального права є словник Блека, що вважається золотим стандартом правничої лексикографії. Він містить понад 55 тис. слів, термінів, фраз, пов'язаних з правом, фіксує їх історичні та сучасні контексти. Оскільки багато юридичних термінів походять з латинських кореневих слів, словник Блека також надає варіанти їх вимови. Практикуючі юристи та судді містять посилання саме на цей словник в коротких презентаціях, усних аргументах та думках, коли вони намагаються інтерпретувати мову в конституціях, справах, статутах та правилах. Уперше Верховний суд США у своєму рішенні посилався на словник у 1805 р. Наразі ця практика поширилася на діяльність суддів нижчих інстанцій. Найвідомішими юридичними енциклопедичними виданнями України часів незалежності є «Юридична енциклопедія: у 6 т.» (1998–2004 рр.) та «Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т.» (2016–2021 рр.), останнє з яких є «унікальним за своїм обсягом та змістом, і покликане систематизувати та узагальнити знання про вітчизняну юридичну науку на сучасному етапі розвитку демократичної правової держави, розбудови на засадах оновленої методології національної правової системи» [4].

До другої половини ХХ ст. юридичні довідкові видання існували у друкованому форматі. Як зазначають дослідники, довідкові видання, у тому числі юридичні словники та енциклопедії, «радикально змінили свій спосіб буття з друкованого на «вебівський», «онлайновий», «медієвий», «net-овий», щодалі стають не так елітарно-іміджевим, як базовим (фоновим) накопичувачем, транслятором і зберігачем знання, своєрідним інформаційним «павербанком», який живить освітні, наукові, культурні, медіа-ресурси, індивідуальну й колективну свідомість і є наймісткішим архівом соціальної пам'яті» [5, с. 114]. Завдяки досягненням у галузі технологій словники стали доступними у вигляді електронних даних, до яких можна отримати доступ у різний спосіб, і більшість ранніх електронних юридичних словників відображали зміст друкованих словників. Однак, хоча зміст був тим самим, електронні форми пропонували функції пошуку, які робили їх набагато кориснішими. Електронні (цифрові) довідкові юридичні видання є базами даних. Їх розмір не обмежений, і їх укладачам не потрібно думати про те, скільки місця займе інформація. Такі бази даних містять розділи, інтерактивні функції і навіть відеокліпи.

Отже, історія довідкових юридичних видань відображає розвиток ідей та правових доктрин, еволюцію юридичного мислення. Основними їх функціями є формування комунікативних мовних компетенцій та надання інформації, орієнтованої на правову сферу. Наразі все більшої популярності набувають електронні юридичні довідкові видання, оскільки їх цифровий формат найбільше відповідає сучасним реаліям.

Список використаних джерел:

1. Foreword Smith L., Mac Aodha M. *Legal Lexicography. A Comparative Perspective*. London : Ashgate, 2014. P. XIX-XX.
2. Van Hoof Henri. *Petite histoire des dictionnaires*. Louvain-la-Neuve, Peeters, 1994. 129 p.
3. Devinat M. Réflexion autour des dictionnaires de droit civil. *Jurilinguistique: entre langues et droits*. Montréal, Thémis 2005. P. 321–338. URL: https://savoirs.usherbrooke.ca/bitstream/handle/11143/8860/Denivat_Jurilinguistique_p321-338_2005.pdf;sequence=3
4. Шемшученко Ю. Паспорт правової держави (до 100-річчя НАН України). *Світогляд*. 2018. № 5. URL: <https://old.nas.gov.ua/text//pdfNews/svitoglyad-2018-5-04-shemshuchenko.pdf>
5. Арістова А. Енциклопедичний дискурс комунікаційних платформ: від мережевих енциклопедій – до енциклопедійної мережі. *Українська енциклопедистика в умовах воєнного стану: питання теорії та практики* : кол. монографія / заг. ред. А. Киридон. Київ : Енциклопедичне вид-во, 2024. С. 114–125.

Ключові слова: юридическая энциклопедия, юридический словарь, правовая лексикография, правовая энциклопедистика, электронные (цифровые) словари.

Keywords: legal encyclopedia, legal dictionary, legal lexicography, legal encyclopedics, , electronic lexicography.

Опольська Тамара Іванівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки*

Дремлюга Ольга Олексіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувачка відділу НАЦ наукової бібліотеки*

НОВИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ СТАНДАРТ «БІБЛІОТЕКАР»: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Заклади вищої освіти (далі – ЗВО), як осередки генерації та передачі знань, зазнають суттєвих змін під впливом цифровізації, трансформації освітнього процесу та зростання інформаційних потреб викладачів і здобувачів освіти. ЗВО ставлять перед своїми науковими бібліотеками нові завдання, що зумовлює потребу в оновленні професійних вимог до бібліотекаря. У цьому контексті актуальним є впровадження Наказу Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти (Держмистецтв) від 10.03.2025 № 17 Професійного стандарту «Бібліотекар», затвердженого 18.03.2025 р. Національним агентством кваліфікацій (НАК). Відомості про стандарт були внесені до Реєстру кваліфікацій. Наразі Держмистецтв формує робочі групи та розпочинає розроблення професійних стандартів «Бібліограф» та «Фахівець з бібліотечної справи».

Новий професійний стандарт «Бібліотекар» затверджено в рамках реформи системи професійних кваліфікацій. Цей документ підготовлено робочою групою, до складу якої входили представники національних та державних бібліотек, закладів вищої та передвищої освіти, Профспілки працівників культури України. На різних етапах до його розробки залучалися працівники обласних універсальних наукових, публічних бібліотек, а також проводилися громадські обговорення проєкту стандарту.

Відповідно до ст. 4-2 Кодексу законів про працю України професійний стандарт – це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій.

Відповідно до Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII: «Професійна кваліфікація (повна професійна кваліфікація) – це визнана або присвоєна чи підтверджена суб'єктом, уповноваженим на це законодавством, та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей та/або результатів навчання, що дає змогу здійснювати всі трудові функції, визначені для неї відповідним професійним стандартом» [1].

Спробуємо проаналізувати якими ж основними компетентностями має володіти сучасний бібліотекар та з якими викликами стикнеться під час впровадження стандарту в практичну діяльність бібліотечних установ. Особливу увагу приділимо питанням цифрової трансформації бібліотечної справи, необхідності підвищення кваліфікації кадрів.

Новий професійний стандарт «Бібліотекар» орієнтований на модернізацію підходів до професійної діяльності бібліотекарів, визначаючи:

- узагальнені трудові функції з комплектування, організації та зберігання бібліотечного фонду; аналітико-синтетичного опрацювання інформації; обслуговування користувачів в т.ч. віддалених; соціокультурної роботи; бібліотечного маркетингу; науково-методичної роботи; бібліотечного менеджменту;
- робочий функціонал на різних рівнях кваліфікації;
- необхідні професійні знання та компетентності, включаючи цифрові, медіаграмотність та навички інформаційного менеджменту.

Кожна з функцій конкретизується у вигляді певних дій (трудових операцій), наприклад, здійснення систематичного обліку фонду, реєстрація користувачів, обробка запитів, створення електронних баз даних та ін.

Університетські бібліотеки, окрім зазначених, мають низку й специфічних функцій:

- забезпечення наукового та освітнього процесу актуальними джерелами інформації;
- популяризація та забезпечення основ академічної культури (академічної доброчесності та відкритості наукової діяльності);
- організація та забезпечення:
 - доступу до світових наукових та наукометричних інформаційних електронних ресурсів;
 - ідентифікації вчених ЗВО та їх об'єктів інтелектуальної власності (статті, книги, FAIR-дані) у міжнародних реєстрах (ORCID, DOI і т.п.);
- створення цифрової інфраструктури ЗВО (адміністрування та супроводження цифрових платформ електронної бібліотеки, репозиторію, журналів ЗВО та бібліотечної АБІС, ін.);
- проведення аналітичних та наукометричних досліджень;
- участь у цифровізації освітнього середовища.

Ці функції вимагають високого рівня цифрових та інформаційно-аналітичних компетентностей.

Виходячи з оновлених вимог, до основних сучасних компетентностей бібліотекаря слід віднести:

- інформаційно-цифрову грамотність (пошук, ідентифікація, оцінка інформації, створення цифрового контенту);
- комунікативні здібності (робота з різними цільовими аудиторіями);
- організаційні навички (планування заходів, управління фондами);
- бібліотечний маркетинг (реалізація адвокаційної, грантрайтингової, фандрайзингової діяльності);
- етико-правові знання, пов'язані з дотримання авторських прав та захистом персональних даних під час роботи з інформацією.

На шляху до впровадження стандарту, як і всього нового, звісно виникнуть певні складнощі.

Основними викликами стануть:

- недостатній рівень цифрової компетентності у частини працівників;
- слабка матеріально-технічна база деяких бібліотек;
- потреба в постійному професійному розвитку кадрів.

У той же час стандарт створює умови для:

- уніфікації вимог до професії на національному рівні;
- розвитку системи незалежного оцінювання кваліфікацій;
- розширення можливостей професійної мобільності.

Новий професійний стандарт «Бібліотекар» є важливим кроком до модернізації професії в умовах цифрової трансформації суспільства. Його успішне впровадження вимагає комплексного підходу – від розроблення освітніх програм підготовки до розширення можливостей підвищення кваліфікації бібліотечних працівників. Також новий професійний стандарт «Бібліотекар» є сучасним нормативним інструментом, що дозволяє оновити та уніфікувати посадові обов'язки працівників бібліотек, зокрема бібліотек ЗВО. Його впровадження у практику сприятиме підвищенню професійного рівня бібліотекарів, якості інформаційного забезпечення освітнього процесу та відповіді на виклики цифрової трансформації. Адаптація стандарту до посадових інструкцій має бути обов'язковим етапом кадрової політики в бібліотеках вищої освіти. У майбутньому це сприятиме підвищенню престижу професії та ефективності роботи бібліотек як сучасних інформаційних центрів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» : станом на 20 квіт. 2021 р. : відповідає офіц. тексту / відп. за вип. В. А. Прудников. Харків : Право, 2021. С. 37-38.
2. Професійний стандарт «Бібліотекар» : Наказ Державного агентства України з питань мистецтва та мистецької освіти від 10 березня 2025 року № 17.

Ключові слова: наукова бібліотека, професійний стандарт, бібліотекар, компетентності бібліотекаря

Keywords: scientific library, Professional standard, librarian, librarian's competence

Петренко Олена Сергіївна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки*

Ускова Наталя Костянтинівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки*

Фоміна Світлана Олегівна

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки*

БОГДАН МИХАЙЛОВИЧ КОМАРОВ – ВИДАТНИЙ ОРГАНІЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.

Комаров Богдан Михайлович – талановитий український бібліограф, науковець-природознавець, публіцист, педагог і мемуарист ХХ ст. Його предки, росіяни за походженням, поселившись в Україні, сприйняли її мову і культуру. В листі до М. Гуменюка від 15 квітня 1960 р. Богдан Комаров писав про рід Комарових: «Дід мій, Федір, з походження був великорос, що за молодих літ переселився в Україну і тут більш-менш зукраїнізувався» [1, с. 83].

Довгий час постать Богдана Комарова незаслужено перебувала в тіні його батька, Комарова Михайла Федоровича (1844–1913), засновника нової української бібліографії, відомого критика, публіциста, етнографа, лексикографа, перекладача і громадського діяча. Попри те, що життя і наукова спадщина Богдана Комарова висвітлені в працях таких науковців, як І. Корнейчик, Г. Зленко, М. Гуменюк, О. Музичко та ін., в наш час дуже бракує цілісних досліджень науково-історичного спрямування про цю особистість. З огляду на Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» сьогодні набуває великого значення для вдосконалення вітчизняної бібліотечної практики вивчення спадщини провідних діячів в історії бібліотечної справи України.

Богдан Михайлович Комаров народився 6(18) січня 1882 р. у Києві. Коли Богданові було шість років, він з родиною переїхав до Одеси. В Одесі його батько, М. Ф. Комаров, займався не тільки нотаріальною практикою, а й культурно-громадською діяльністю, був одним із фундаторів одеської «Просвіти». Під впливом своєї родини, зустрічаючись в домі батьків (вул. Поштова, 25) з Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським, Іваном Франком, Марком Кропивницьким, Іваном Карпенко-Карим, Михайлом Старицьким, Миколою Вороним та іншими видатними діячами культури, літератури та науки, Богдан Комаров рано відчув любов до українського друкованого слова.

Закінчивши в Одесі 4-ту гімназію, Богдан 1900 р. вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Він одразу ж приєднався до студентської організації, брав участь у сходках, страйках, за що був виключений з університету. Далі Б. Комаров продовжував своє

навчання вже у Львівському та Віденському університетах, а закінчив 1906 р. Краківський університет. Але диплом він одержав на рік пізніше в Одесі за постановою Державної іспитової комісії при Новоросійському університеті.

Події Української революції 1917 р. захопили Б. Комарова. На початку 1918 р. у Народному університеті він читав курс з українознавства. Авторитет Б. Комарова обумовив його обрання Українською вчительською спілкою у березні 1918 р. до складу Комісаріату зі справ Одеської навчальної округи, де він посів місце заступника голови, а фактично очолив комісаріат.

У 1919 р. Б. Комаров розпочав публікації мовно-лінгвістичного спрямування: у друкарні Фесенка в Одесі видав перший випуск «Короткого російсько-українського словника термінів з природознавства».

У 20-ті рр. XX ст. Б. Комаров визначився і як талановитий організатор розбудови української бібліотечної справи та бібліографії. Велика заслуга Б. Комарова полягає насамперед у тому, що він зумів зберегти першу в Одесі українську бібліотеку, зібрану його батьком, до якої входило близько трьох тисяч різноманітних видань. Навесні 1921 р. Б. Комарова призначили завідуючим Української державної бібліотеки, а 1 жовтня 1930 р. вона злилася з Одеською державною бібліотекою (нині Одеська національна наукова бібліотека). В цьому ж році в статті «На ширший шлях» Б. Комаров писав, що за десять років свого існування Українська державна бібліотека своє завдання виконала. Вона збрала до купи майже всі громадські й приватні українські бібліотеки, які існували в Одесі до революції і на початку 20-х років, поповнилась великою кількістю нових українських книжок й чимало зробила в справі просунення української книжки в ширші маси. Він підкреслив ту велику роль, що її відіграла Українська державна бібліотека «...в процесі українізації Одеси взагалі, а зокрема – українізації одеської школи, учительства та професури» [2, с. 97]. Після злиття бібліотек Б. Комарова було призначено завідуючим відділу «Україніка» Одеської державної бібліотеки. За час своєї праці він склав три карткових каталоги відділу: абетковий, систематичний і предметовий.

Після смерті батька Богдан Михайлович взявся упорядкувати його рукописні матеріали і вперше вжив для усієї їхньої сукупності назву «Архів М. Ф. Комарова». Він склав «Показчик до архіву М. Ф. Комарова» (розміром біля двох шкільних зошитів, тобто до 48 сторінок). В Одеській національній науковій бібліотеці зараз зберігається частина архіву М. Ф. Комарова. Це машинописні копії листів різних кореспондентів (близько 500 одиниць).

Важливим напрямом діяльності Б. Комарова у 1920-х рр. стала бібліографія. У своїх працях з української бібліографії він намагався йти за настановами свого батька, М. Ф. Комарова, основоположника нової української бібліографії. Б. Комаров почав допомагати батькові в бібліографічних записах, будучи ще студентом Львівського, а пізніше Віденського і Краківського університетів: робив для нього виписки з закордонних видань.

Богдан Михайлович приймав активну участь в роботі Українського бібліографічного товариства в Одесі (далі – УБТО), що було засновано 15 трав-

ня 1925 р. з ініціативи Науково-методичної комісії в справах українізації при Одеській політосвіті. Діяльність УБТО була сконцентрована не тільки на підтримці української наукової бібліографії, а й на сприянні підвищенню свідомості громадянства щодо української культури, на ознайомленні широких кол трудящих з сучасними українськими книжковими скарбами. Б. Комаров виступав на засіданнях з доповідями, у 1928–1929 рр. був головою Правління УБТО. Дуже багато УБТО зробило для дослідження діяльності Михайла Комарова.

У 1928 р. Б. Комаров підготував друге видання бібліографічного покажчика літературної діяльності Михайла Комарова. Богдан Михайлович також входив до редакційної колегії «Записок Українського бібліографічного товариства в Одесі» (друкувались протягом 1928-1930 рр.). Основна увага в матеріалах «Записок» приділялась бібліографії Одещини і степової України. На сторінках цього видання висвітлювались питання з історичних праць по педагогіці, були представлені перегляди української художньої літератури, досліджувалась українська періодична преса, а також представлялась інформація про бібліографічне і бібліотечне життя Одеси. Фактично «Записки» виходили як щорічник (загалом опубліковано 4 частини). Богдан Комаров надрукував в «Записках Українського бібліографічного товариства» декілька підготовлених ним статей. Особливої уваги заслуговують «Матеріали до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів. Головним чином за рукописними матеріалами М. Комарова». В цій статті Б. Комаров дає цінні рекомендації, пов'язані зі структурою такого типу словників. Він наводить чимало псевдонімів та криптонімів, які були запозичені ним із ненадрукованого бібліографічного словника діячів української культури Михайла Комарова. Б. Комаров додає й кілька псевдонімів укрїнців-одеситів, що їх розкрили йому самі автори. В цій же статті остаточно вирішується питання про належність псевдоніма «Одесит» його батькові – Михайлу Комарову. Б. Комаров наводить вагомий аргумент проти: статтю про С. Руданського, підписану цим псевдонімом, надруковано в галицькій «Зорі» за 1886 р., а Михайло Комаров приїхав до Одеси лише 1888 р. [3].

Улітку 1931 р. Б. М. Комаров був заарештований за звинуваченням у приналежності до української буржуазної націоналістичної контрреволюційної організації. Відбувши річне адміністративне заслання в Курську, без права повернення в Україну, він вимушено перебрався до Таджикистану. Захистивши дисертацію, Б. Комаров 25 років очолював кафедру ботаніки в Ленінабадському державному педагогічному інституті, видав низку науково-популярних книг з питань використання природних ресурсів та охорони природи, також працював над спогадами про зв'язки родини Комарових з Лесею Українкою. Помер Богдан Михайлович Комаров у Ленінабаді у 1975 р. Реабілітований помертю 1989 р.

Спадщина Богдана Комарова є невід'ємною складовою культурного надбання України, вона може служити унікальним джерелом для вивчення історії бібліотечної справи, бібліографії та педагогіки першої третини ХХ ст.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк М., Комаров М. Ф. *Закоханий в українське слово: до 170-річчя від дня народження Михайла Комарова* : зб. матеріалів / Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Л. М. Бур'ян. Одеса, 2017. С. 80–83.
2. Комаров Б. На ширший шлях (До об'єднання УДБ з ОДБ). *Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі*. Ч. 4 / за ред. К. Копержинського, Б. Комарова, П. Маркова. Одеса, 1930. С. 97–99.
3. Комаров Б. Матеріали до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів. Головним чином за рукописними матеріалами М. Комарова. *Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі*. Ч. 1 / за ред. К. Копержинського, Б. Комарова, П. Маркова. Одеса, 1928. С. 5–9.

Ключові слова: історія бібліотечної справи, Богдан Комаров, бібліографія, псевдоніми українських авторів.

Key words: history of librarianship, Bohdan Komarov, bibliography, pseudonyms of Ukrainian authors.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ківалов Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», Голова Вченої ради, доктор юридичних наук, професор, академік НА-ПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист України

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Аблов Іван Євгенійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Аверочкина Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор

Агапова Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії в галузі «Право»

Адамова Олена Семенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Акіменко Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Аленін Юрій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор

Alexeyev Mykola, National University «Odessa Law Academy», Senior Lecturer of the Department of foreign languages

Алексєєва Ліна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Андронов Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Анішук Ніна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

Антіпова Жана Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Антошина Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Аракелян Мінас Рамзесович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з наукової роботи, професор кафедри міжнародного

та європейського права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Аркуша Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Artur Lis, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Dr., Adiunkt Katedry Historii Ustroju i Prawa

Артьомов Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу аспірант кафедри цивільного права

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Ахметєєва Ганна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бааджи Наталія Пилипівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Бабалунга Олесь Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права та процесу

Бабич Ірина Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Бабій Світлана Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Бакаєнова Нана Мезенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, секретар дисциплінарної палати КДКА Одеської області, голова Комітету з адвокатської етики Ради адвокатів Одеської області, заслужений юрист України

Бакурідзе Ніна Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри психології

Бакутін Артем Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Баландіна Наталія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри кібербезпеки

Бальцій Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Барановська Валентина Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистентка кафедри морського та митного права

Барсукова Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Батан Юрій Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Батанова Людмила Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Бевзюк Ангеліна Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного та фінансового права

Берзінь Сергій Людвигович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Берш Анастасія Яковлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Бершавська Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Бехруз Хашматулла, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

Белік Лариса Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Белогубова Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Біла-Тіунова Любов Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор

Білик Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Бірюков Руслан Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Бітов Іван Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Біцюк Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Бойко Віктор Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бойченко Віталій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Бойченко Ростислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Бондарюк Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Бориченко Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, доцент

Брага Аліна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

Бугаєнко Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Бугаєць Альона Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри міжнародного та європейського права

Будзар Павло Степанович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Будурова Ганна Миколаївна, Національний університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Бурак Володимир Ярославович, Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри соціального права, доктор юридичних наук, професор

Бут Ілля Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Варешкіна Наталія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Васильковський Олександр Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Ващук Олеся Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Венедітков Сергій Валентинович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор

Вишновецька Світлана Василівна, Державний університет «Київський авіаційний інститут», завідувач кафедри цивільного права і процесу, доктор юридичних наук, професор

Візіренко Світлана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент
Вітман Костянтин Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Вовчок Руслан Володимирович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія»

Войнарівський Микола Миколайович, суддя Миколаївського районного суду, кандидат юридичних наук

Войтович Павло Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії у галузі права

Волкова Дарія Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Волкова Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Волос Владислав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Волошина Владлена Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Гайдаржи Роман Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

Галат Владислав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Галупова Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Гарашенко Людмила Петрівна, Верховний Суд, науковий консультант, кандидат юридичних наук, доцент

Гаркуша Євгеній Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Геращенко Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Герсак Віталій Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Глиняна Катерина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Гнатенко Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Гнатюк Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Гоголева Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Голоядова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Голубева Неллі Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, адвокат

Гончарова-Парфьонова Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Горбаченко Ерік Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Горбаченко Станіслав Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кібербезпеки, доктор економічних наук, професор

Горбачова Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Горяга Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історія держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Гофман Олександр Рудольфович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Грамма Олександр, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Hrebenuk Dmytro, National university «Odesa law academy», Phd, associate professor of the department of international and european law

Hryb Anna, National University «Odesa Law Academy», associated professor of International and European Law Department, Ph.D in Law

Грезіна Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій, PhD

Гресь Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Гривенко Владлен Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Григор'єва Христина Антонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор

Гриценюк Владислав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Грунь Олександр В'ячеславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Грушевська Юлія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

Грушко Мальвіна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Губницька Валентина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

Гуглей Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Гуменюк Аліна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Гура Володимир Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук

Гурін Руслан Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент

Гуртієва Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Давидова Ірина Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Данілов Олександр Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Дараган Євген Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Дворнікова Анна Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права, адвокат

Дем'яненко Ольга Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», провідний бібліограф наукової бібліотеки

Джежик Ольга Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Дика Анастасія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри інформаційних технологій

Димов Кирило Борисович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Дихта Наталя Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук

Дмитрієв Вадим Вадимович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Добровольська Володимира Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Дразіна Євдокія Володимирівна, «Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського», кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін

Дремлюга Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу НАЦ наукової бібліотеки

Дрига Єлизавета Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Дрогозюк Крістіна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Дронов Владислав Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Дрьомін Віктор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Дудник Руслана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Дядюк Юрій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Д'ячкова Марія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу аспірантури і докторантури, кандидат юридичних наук

Ennan Ruslan, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of Intellectual Property Law, PhD in Law, Associate Professor

Єленич Світлана Іграфівна, Національний університет «Одеська юридична академія», головний бібліограф наукової бібліотеки

Єлхін Олексій Володимирович, т.в.о. начальника 8-го управління Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

Еременко Олександр Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор

Ерусланова Тетяна Геннадіївна, аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Ерьоменко Світлана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Єфремова Наталя Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Жакун Маргарита Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Железков Андрій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Животовська Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Жовтан Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Жученко Руслан Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Забавський Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Завальнюк Володимир Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Завальнюк Сергій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завгородня Юлія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Заверзаєв Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Заверюха Марина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завтур Віктор Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Загородній Андрій Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Загородній Віктор Євстафійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук

Загородній Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Задерейко Олександр Владиславович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Закаленко Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Зарічанський Григорій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Згама Антоніна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Згода Юлія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Здирко Єлизавета Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції

Зігінова Юлія Костянтинівна, Національний університет «Одеська політехніка», студентка магістратури

Зільберт Валентина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Зубар Володимир Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Зубрицький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, адвокат

Іванова Вероніка Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Іванова Наталія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Іванченко Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Іванчук Віра Євстафіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії в галузі права

Іванійчук Таїсія Юрївна, Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки

Івахненко Єлизавета Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права, заступник декана факультету кібербезпеки та інформаційних технологій

Ігнатенко Сюзанна Олександрівна, «Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського», кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін

Ігнатов Євген Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права, адвокат

Ігнатова Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Калашнікова Людмила Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор соціологічних наук, професор

Калиновський Роман Михайлович, Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант кафедри соціального права

Калітенко Оксана Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Калмикова Наталя Юрївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри економіки та менеджменту

Кальніченко Андрій Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри фізичного виховання

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Канівець Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Каприця Роман Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Капсамун Олег Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Капустіна Надія Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

Караханян Карина Мартинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Каретна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

Карпенко Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Квасніцька Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Кирилюк Алла Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Кисельов Вадим Костянтинович, Національний Університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, суддя Суворовського районного суду м. Одеси

Кібік Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор

Кіліміченко Христина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Кіміліченко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Кисельова Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики

Кісліцина Ірина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук

Kobko-Odarii Viktoriia Serhiivna, National University «Odesa Law Academy», PhD in Law, Associate Professor of the Department of General Theory of Law and State

Коваль Наталія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Ковальова Ксенія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов

Ковальчук Інна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук

Ковбасюк Степан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Козак Тетяна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Козачук Діана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Козирь Дмитро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Козьмініх Альона Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Колесниченко Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Колечко Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесів

Колкутіна Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор

Колодіна Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Коломієць Юлія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Коновальчук Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Кормич Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права і держави, кандидат історичних наук, доцент

Кормич Борис Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Кормич Людмила Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор

Корнієнко Ірина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Корнілова Олеся Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, доктор філософії, доцент

Корнута Людмила Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Костенко Сергій Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор філософії у галузі права

Костюк Михайло Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Косюта Михайло Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Котлубай Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Кочіашвілі Альберт Давидович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Кравченко Марина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук

Кравченко Сергій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Красіловський Вадим Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Краснов Єгор Володимирович, Верховний Суд, суддя, кандидат юридичних наук, доцент

Краснова Анастасія Валеріївна, Київський університет інтелектуальної власності та права, аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Краснопольська Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Крейтор Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Кривенко Юлія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Крижановська Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

Кубаєнко Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук

Кузнецова Людмила Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», начальник навчально-методичного відділу, асистент кафедри економіки та менеджменту

Kuzmin Eduard, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor at the Department of International and European Law, Candidate of Science of Law, Associate Professor, Advocate

Куклінова Софія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», студентка 1 курсу магістратури факультету кібербезпеки та інформаційних технологій

Куклінова Тетяна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат економічних наук, доцент

Кулик Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Кухаренко Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Кухарук Ігор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Кучеренко Геннадій Васильович, «Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського», кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін

Кучеров Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Lagutina Iryna, National University «Odessa Law Academy», Professor of Labour Law and Social Security Law Department, Doctor of Legal Sciences, Professor

Ларіонов Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Лесневська Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов

Лисак Станіслав – Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Лисенко Ангеліна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальної теорії права та держави

Лисяк Назар Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Лисянський Павло Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор філософії з політичних наук, асистент кафедри політичних теорій

Лісовенко Анна Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Літвінчук Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

Лобода Юлія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

Логінова Наталія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інформаційних технологій, кандидат педагогічних наук, доцент

Лукасевич Геннадій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Лукашук Каріна Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

Ляховецький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Ляховецький Сергій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Ляховченко Іван Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мазуренко Світлана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Макаренко Наталія Анатоліївна, Донецький державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри цивільно-правових та гуманітарних дисциплін КННІ, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Макаренко Олександр Юрійович, Донецький державний університет внутрішніх справ, професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності КННІ, доктор юридичних наук, професор, адвокат

Макогін Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Максимчук Діна Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант

Малєєва Ганна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Мальцев Максим Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Малюта Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Маляренко Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління

Мамич Мирослава Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної лінгвістики, доктор філологічних наук, професор

Мамонтова Елла Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Манаков Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Мануїлова Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Marzena Dyjakowska, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Dr. hab., Profesor, kierownik Katedry Historii Ustroju i Prawa

Маркіна Анна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Мартинюк Іван Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук

Марченко Дмитро Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Марчук Ірина Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Матійко Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Матковський Микита Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Мелешко Олексій Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Мельник Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Мельник Олександр Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мельниченко Анна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Мельничук Олександр Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Мельничук Ольга Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Мензатул Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Мирончук Владислав Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Мирошніченко Наталія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Мінченко Дар'я Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary

Мінченко Раїса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор, професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Мишина Наталя Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Мозгальов Віктор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, адвокат

Мунтяну Юліан Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Мурашко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Мурзановська Аліна Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Мусієнко Андрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Назаренко Оксана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

Назарко Артем Аркадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського та митного права

Назарчук Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

Наньєва Марія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент

Наумович Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Негара Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Негара Родіон Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії (PhD) в галузі права

Неділько Сергій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Некіт Катерина Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор, лектор та дослідник юридичного факультету університету Мангейму (Німеччина)

Нестерчук Лілія Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Нечипорук Володимир Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Новітська Ірина Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу наукометричної аналітики та цифровізації наукової бібліотеки

Овчинников Микола Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки

Odarii Viktor Vitaliiiovych, Postgraduate student of the Department of General Theory of Law and State National University «Odesa Law Academy»

Омельченко Іван Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права, викладач Фахового коледжу Національного університету «Одеська юридична академія»

Омельчук Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Онуфрієнко Дар'я Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Опольська Тамара Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

Orzikh Yurii Hennadiiovych, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of Civil Law, PhD in Law, Associate Professor, Researcher at the University of Örebro (Sweden)

Осадчий Анатолій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Оскілко Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного права, доктор філософії, асистент

Острроверхий Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Павзюк Анатолій Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, доктор філософії

Павленко Микола Вадимович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Павлова Вікторія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Павлова Олександра Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального права

Павлова Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук

Паламарчук Олексій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Панасюк Віта Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Панфілов Олег Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Панченко Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент

Папінян Вікторія Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри психології

Парфьонов Георгій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Пеліван Оксана Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Перстинчик Дмитро Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Петренко Олена Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу читальних залів наукової бібліотеки

Петров Володимир Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Пишненко Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Підгородинська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Піть Ігор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

Платонова Євгенія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Плотніков Олексій Вікторович, Громадська організація «Десяте Квітня», старший юрист, кандидат юридичних наук

Поворознюк Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки

Подобний Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Подольська Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Подцерковний Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Пожар Вадим Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Пожарова Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук, доцент

Поліщук Єгор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Поліщук Павло Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Поліщук Яна Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права

Полуніна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Польовий Святослав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

Полюк Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Полянський Євген Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Понурко Тарас Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Попелюк Вадим Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Попович Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Потенко Людмила Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Примаченко Іван Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Прутуляк Валерій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент, приватний виконавець

Прохоренко Євгенія Яківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Радецький Сергій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Радущ Володимир Вячеславович, Національний університет «Одеська політехніка», аспірант кафедри кібербезпеки та програмного забезпечення

Razinkin Nikita, National University «Odesa Law Academy», postgraduate student

Раздорожний Герман Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Райчева Світлана Іванівна, суддя господарського суду Одеської області

Ракіпова Інна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент

Редіна Євгенія Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук

Редченко Ярослав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Репнова Тетяна Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Романовський Денис Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Ругало Богдан Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Русецька Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, приватний виконавець виконавчого округу Дніпропетровської області

Рутковська Анастасія Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права, директор Юридичної клініки Національного університету «Одеська юридична академія»

Рябченко Вікторія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

Саїд Карім Бассемович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Самара Ольга Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Самойленко Олена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Саранчук Олександра Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права

Сатановська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, методист навчально-методичного відділу ЦООПАР

Сафончик Оксана Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук

Свида Олексій Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Сергєєв Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Сидорчук Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії в галузі права

Сідор Михайло Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Сітніков Микита Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Сіячко Павло Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Скалацька Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук

Скідан Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки

Скринник Руслан Алізамінович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

Слатвінська Валерія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки, доктор філософії

Слободянюк Марина Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Слободянюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор

Смазнова Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, асоційований співробітник кафедри політики та міжнародних відносин Йоркського університету (Великобританія)

Снітко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Соколов Артем Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

Соколов Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант навчання кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Соловйов Артем Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій

Солодка Альона Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу книгозбереження наукової бібліотеки

Сон Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Стародубов Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Стародубов Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Степаненко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Степаненко Оксана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач відділу бібліографії та репрезентації рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки

Стоянов Микола Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Стоянова Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесів, кандидат юридичних наук, доцент

Стрельников Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Стрельцов Євген Львович, Національний університет «Одеська юридична академія» зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент НАПрН України

Стрілець Михайло Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Строченко Леся Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

Сумарокова Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філософських наук, доцент

Сурілова Олена Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

Сухий Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Сушко Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

Тавлуй Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Татьянчиков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Taylor Alla, National University «Odesa Law Academy», PhD student of the Department of International and European Law

Телецька Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Терлецький Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Тимофєєва Лілія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Тіщенко Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Тіщенко Ірина Валеріївна, Одеський національний економічний університет, аспірантка кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності

Токар Людмила Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії

Токарева Віра Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Толокнов Анатолій Арнольдович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри інформаційних технологій

Томчаковська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Томчаковський Олександр Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики, кандидат філологічних наук, доцент

Торбас Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор

Третякова Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних, доцент

Трофименко Олена Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Tuliakov Viacheslav, National University «Odesa Law Academy», Professor of the Department of Criminal Law, Visiting Professor at ESIC University (Spain), Judge ad hoc of the European Court of Human Rights, Doctor of Law, Professor, Corresponding

Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine

Тупікова Тетяна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов кандидат філологічних наук, доцент

Ульянов Вадим Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри психології, доктор медичних наук, професор

Ульянова Галина Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, професор

Ускова Наталя Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки

Фалінський Павло Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач криміналістичної лабораторії кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Фартух Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Фасій Анастасія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Фасій Богдан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

Фатєєв Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Федорова Тетяна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Федорчук Олександр Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук

Федорчук Юлія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Федотов Олексій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор, доктор юридичних наук, професор кафедри морського та митного права, начальник науково-дослідної частини

Федчун Наталія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Філімонов Микита Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Фоміна Світлана Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач сектору відділу читальних залів наукової бібліотеки

Форосян Ольга Іванівна, «Південноукраїнський національний університет ім. К. Д. Ушинського», доктор педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спортивних дисциплін

Фролова Євгенія Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Халайджі Світлана Владиславівна, Одеський національний технологічний університет, доцент кафедри фізичної культури та спорту, кандидат наук з фізичної культури і спорту, доцент

Халдай Ілля Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Харитонов Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

Харитонova Олена Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор

Харитонova Тетяна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права, доктор юридичних наук, професор

Хижняк Євген Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету цивільної та господарської юстиції, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Хильченко (Макаренко) Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Хімченко Світлана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Храпенко Олена Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук

Цал-Цалко Юлія Юліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цвеліх Павло Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Цехан Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор юридичних наук, професор

Цибульська Ольга Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Цитряк Віктор Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цільмак Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор

Чанишев Рашид Ібрагімович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат юридичних наук, доцент

Чанишева Аліна Рашидівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, доктор юридичних наук, професор

Чанишева Галія Інсафівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор

Чепурна Олена Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Червінчук Аліна Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, доктор філософії з журналістики

Чердинцев Юрій Герасимович, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук

Черевко Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Черниш Юрій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності

Чернов Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

Чернявський Марк Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Чикунів Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Чіпко Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Чорний Інеса, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Чорний Максим Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Чубук Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

Чувакова Ганна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальної теорії права та держави

Чугуніков Ігор Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Чумак Сергій Прокопійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Чумаченко Інна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права, кандидат юридичних наук, доцент

Шайхет Олена Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного права

Шамота Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри цивільного права

Шамша Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

Швелідзе Лідія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов кандидат юридичних наук, доцент

Шенцева Ольга Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Шершенькова Вікторія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Шипков Єгор Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного права

Шмаленко Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

Шугалевич Ігор Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Щербак Ірина Анатоліївна, Донецький національний університет імені Василя Стуса, доцент кафедри конституційного, міжнародного та кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Щербаков Юрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Щербатий Роман Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, адвокат

Щербина Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри інформаційних технологій, кандидат технічних наук, доцент

Щукін Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, кандидат юридичних наук

Юров Максим Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Яковлев Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету психології, політології та соціології, доктор політичних наук, професор

Яковлева Лілія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Якушев Станіслав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного прав

Яніцька Інна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Ярова Ліліана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Яценко Микола Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Яцкевич Руслан В'ячеславович, перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України, доктор філософії за спеціальністю 081 – Право

Наукове видання

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: НОВІ ВИМІРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

16 травня 2025 року

За загальною редакцією С. В. Ківалова

Відповідальний за випуск М. Р. Аракелян

Матеріали видано в авторській редакції

Підписано до друку 08.06.2025.
Формат 60х84/8. Ум-друк. арк. 41,62.
Зам. № 2506-03.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net

Виготовлювач ТОВ «7БЦ» Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №5329 від 11.04.2017
03067, м. Київ, вул. Олексі Тихого, 84 e-mail: 7bc@ukr.net тел: (044) 592-00-8

